

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 19

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“

ISSN 0352-3055

Скопје, 2019

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје
СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 19

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

СЛАВИСТИЧКИ СТУДИИ 19

Списание на Катедрата за славистика
при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје

уредници на томот бр. 19:
Јасминка Делова-Силјанова
Биљана Мирчевска-Бошева
Лидија Танушевска

Скопје, 2019

Издавач: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Уредник на издавачката дејност:

Анета Дучевска, декан на Факултетот

Меѓународен уредувачки одбор:

Иван Доровски (Чешка)

Биљана Мирчевска-Бошева (Македонија)

Предраг Пипер (Србија)

Јан Соколовски (Полска)

Лидија Танушевска (Македонија)

Бранко Тошовиќ (Австрија)

Ала Шешкен (Руска Федерација)

Рецензенти:

Лех Мјодински

Димитар Пандев

Солзица Поповска

Лектура:

англиски: Милан Дамјановски, Анета Наумоска, Магдалена Симионска

македонски: Милица Миркуловска

йолски: Наталија Лукомска

руски: Ирен Алчевска, Наталија Лапаева-Ристеска, Надежда Пљасунова,

Екатерина Терзијоска

словенечки: Бистрица Миркуловска

чешки: Здењек Андрле

Компјутерска подготовка и печат:

Мар-Саж, Скопје

Тираж:

200 примероци

**НА ПРОФ. Д-Р МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ
ПО ПОВОД 70-ГОДИШНИНАТА ОД
РАЃАЊЕТО**

Александр Булавин

СОДРЖИНА

Од Редакцијата во името на учесниците на томот и на пријателите	15
Биографија на проф. д-р Максим Каранфиловски.....	17
Библиографија на проф. д-р Максим Каранфиловски.....	25

ЛИНГВИСТИКА

Ирен АЛЧЕВСКА

Предлоги выражающие каузальные отношения в русском и македонском языках.....	49
--	----

Наталија БОРОННИКОВА

Абе тоа е Битолата... (членная форма топонимов в македонском языке)	59
---	----

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Фраземи со компонента ‘чело’ (македонско-чешки паралели).....	73
---	----

Веселинка ЛАБРОСКА

Балканското влијание во развојот на адмиративот во западното македонско наречје	83
---	----

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

O rezultatach badań nad słownictwem macedońskim w porównawczym kontekście słowiańskim.....	91
--	----

Лилјана МАКАРИЈОСКА

За дијалектизмите во современата македонска литература 105

Михајло МАРКОВИЌ, Соња НОВОТНИ

Анализа на определени зборообразувачки суфикси во два патерика од XIV век 131

Милица МИРКУЛОВСКА

За временската локализација на настанот во македонскиот јазик 139

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА, Катерина ВЕЛЈАНОВСКА

Антропонимите во македонската фразеологија 149

Gjoko NIKOLOVSKI

Suški govor in jezikovna osnova stare cerkvene slovanščine..... 161

Motoki NOMACHI

The postposed definite markers in the Gorani dialects of Kosovo: Evidence from Ramadan Redžepari's literary works 183

Незрин САМЕДОВА

Имперфективы типа *идти* и перфективы типа *пойти*: статус аспектуальных отношений 201

Роза ТАСЕВСКА

Вокабуларот на руската младина 223

Бранко ТОШОВИЧ

Будущее языка, язык будущего 231

Peter M. HILL

Feminine agentives in european languages..... 243

Лариса ШЕВЧЕНКО

Неолексикография в Украине: коммуникативная модель
расширяющегося пространства языка265

ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА

Марко ЈЕСЕНШЕК

Прекмурски ракописни песнарки279

Макеј КАВКА

Религиозниот дискурс во печатените македонски преводи на
светите текстови од деветнаесеттиот век297

Лидия КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА

Отражение фантастического мира романа М. Булгакова
Мастер и Маргарита в современной македонской
литературе (фрагмент)305

Won-Hoi KIM, Myong-Jin KIM

An intercultural approach for Macedonians to Korea through
image adaptation and Korean language metaphors313

Miroslav KOUBA

Jean-Jacques Rousseau v kontextu jihoslovanských adaptací a
reflexí evropského osvícenství329

Алексей А. КРЕТОВ, Инна А. МЕРКУЛОВА

Аксиологемы македонской ментальности (по данным
македонско-русского словаря)353

Лиля МОРОЗ-ГЖЕЛАК

Светот на прозата на Ермис Лафазановски. Помеѓу реалното
и имагинарното365

Ева СЛАВКОВА

Уметничката слика на ДОМОТ и СВЕТОТ (Талкачи од Олга Токарчук).....371

Славица СРБИНОВСКА

Постмодернизмот во расказите на Виктор Пелъевин.....385

Ирена СТАВОВИ-КАВКА

Националните малцинства во пограничниот регион – Горанци411

Надежда СТАРИКОВА

К проблеме комплексного изучения славянских литератур:
проект «лексикон южнославянских литератур»425

Лидија ТАНУШЕВСКА

Преводот на метафорите од полски на македонски јазик443

Алла ШЕШКЕН

Тема османского владычества в македонской литературе455

*** БЕСЕДИ**
**** ХРОНИКИ**
***** ПРИКАЗИ**

*

Ivan DOROVSKÝ

Putování díla J. A. Komenského na Balkán.....469

Геннадий Филиппович КОВАЛЕВ

О названии СЛАВЯНЕ и их прародине487

Бистрица МИРКУЛОВСКА

Да се биде или да не се биде преведувач?495

Димитрија РИСТЕСКИ

Прва антологија на песни за Охрид 499

**

Namita SUBIOTTO

Gostoljubje v starodavnem Ohridu ali 35. (in moj prvi)
mednarodni seminar makedonskega jezika, literature in kulture.....505

Леся ГЛИВІНСЬКА

Термінознавчі виміри славістики513

Васил ДРВОШАНОВ

Потврда за македонско-српските научни врски535

ДОДАТОК

Беседа изречена од акад. Виктор Антонович Садовничі,
ректор на МГУ, по повод прогласувањето на проф. д-р
Максим Каранфиловски во звањето почесен професор на
Московскиот државен универзитет „Ломоносов“543

Беседа изречена од проф. д-р Максим Каранфиловски по
повод прогласувањето во звањето почесен професор на
Московскиот државен универзитет „Ломоносов“545

**ОД РЕДАКЦИЈАТА,
ВО ИМЕТО НА УЧЕСНИЦИТЕ НА ТОМОТ И ОД
ПРИЈАТЕЛИТЕ**

Почитуван Професоре Максим Каранфиловски!

Ви го посветуваме овој број од списанието во знак на признание и благодарност за тоа што ни служевте како пример во најредокот и развојот на славистиката и ни бевте лектор и професор, мениџер и промотор, колега и шеф, а истовремено и инициатор на научник-славист, исполнител со зрижа и визија, секогаш несебично поддржан со нас!

*

Ценеве Професоре, со овој том бр. 19 од списанието Славистички студии Ви го честиваме jubилејот, 70-годишнината од раѓањето, изразуваме благодарност за повеќе од 40 години посветени на уставно-научната и на раководечката дејност во развојот, пред сè на славистиката, но и на другите филологии на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ како декан; на универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ како член на сенатот и во други организациски тела; за поддршката и иницирањето на билатерални соработки со мноштво универзитети во словенските и несловенските универзитетски центри; за популаризацијата на македонистиката во странство и на мноштво словенски и несловенски филологии на нашите универзитети преку иницирање и организирање на научни конференции, лектури, научни зборовња, отворање на нови насоки на студии и предмети!

**

Во овој свечен миџ за Вас и за нас, инспирирани од богајствителноста на Вашите творечки и организаторски животиен пат, ни навираат зборовите на Александар Александрович Блок

Жизнь

*Мы рождены; вдыхаем жадно
Природы мощные дары;
Нам мнится - дышит беспощадно
Жизнь, занесенная в миры.
Что наша жизнь? Порыв нежданный?
Случайный плод ее творца?
Дитя миров благоуханных,
Обломок высшего венца?
О, нет! Горящей жизни меру
Не нам познать и разгадать.
Она достойна лучшей веры,
На нас - творца ее печать.
Уходят годы в бесконечность, -
Дарует новые творец.
Всегда, везде - живая вечность, -
Одно начало и конец.*

Според академската традиција, во чест на Вашата ЈУБИЛЕЈ, како наш подарок и мал придонес кон долготрпиво го имаме кон Вас, Ви го врачуваме помолот 19 од списанието Славистички студии, на чиито страници објавувате со децении, и како редактор и уредник, реализирате многу успешни и тематски исполнети броеви. Ние како ваши долгогодишни пријатели и колеги, заедно со помладата генерација, со своите прилози од областа на лингвистиката, книжевността, книжевниот превод и културологијата, како и со оделни беседи, хроники и прикази, Ви изразуваме најсрдечни желби за најамозна неиресушна инспирација во областа на славистиката и преведувањето и во реализацијата на нови иредизвици!

Од срце Ви честитаме и Ви посакуваме долги години исполнети со здравје и љубов!

БИОГРАФИЈА НА ПРОФ. Д-Р МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ

Роден е во Скопје на 4.3.1948 г. Основно и средно образование завршил во Скопје. Дипломирал на Филозофскиот факултет во Скопје во 1971 г. на групата за руски јазик и книжевност како најдобар студент на својата генерација, на тогашниот Филозофски факултет (во чиј состав тогаш влегувал и денешниот Филолошки факултет), а во февруари 1973 г. дипломирал и на групата за македонски јазик. Во септември 1974 г. магистрирал на Филолошкиот факултет во Белград со темата „Изразување на минатото време во рускиот и во македонскиот јазик“. Во ноември 1992 г. ја одбрал докторската дисертација под наслов „Еницевадарскиот говор“. Во текот на студиите и подоцна посетувал повеќе семинари по полски јазик во Варшава и во Краков (1969, 1970, 1972 и 1977), по руски јазик во Москва (1982), по словенечки јазик во Љубљана (1983) и по белоруски јазик во Минск (1993).

Од 1 март 1975 г. работи на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, како асистент по граматика на рускиот јазик и историска граматика на рускиот јазик, потоа како предавач по руски јазик за нематичните факултети. Во 1993 г. е избран за доцент по граматика на рускиот јазик и историска граматика, во 1997 г. избран е за вонреден професор по граматика на рускиот јазик и контрастивна анализа на рускиот и на македонскиот јазик, а во јануари 2002 г. избран е за редовен професор по истите предмети. Повеќе години работел и како лектор по македонски јазик на Универзитетот „Мартин Лутер“ во Хале, Германија (1977-1980), на Јагјелонскиот универзитет во Краков, Полска (1980/81) и на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“ (1987-1991). Во периодот од 1978 до 1992 редовно бил лектор по македонски јазик на летните семинари во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, а во 1978 г. бил лектор по македонски јазик и на Летната славистичка школа во Дубровник и Загреб. Гостувал и држел предавања на повеќе универзитети во странство: Хале и Манхајм (Германија), Перм и Владимир (Русија), Познањ, Краков и Гњезно (Полска), Брно (Чешка),

Загреб и Пула (Хрватска), Марибор (Словенија), Истанбул (Турција), Грац (Австрија) и др.

Бил шеф на Катедрата за славистика во периодот 1991 – 1993 и 1997 – 2001, в.д. Шеф на Катедрата за германистика (1993 – 1996), продекан за настава на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ (1993 – 1997), член на универзитетскиот сенат од (1998 – 2004), член на Интеруниверзитетската конференција на РМ (1998 – 2004), член на Советот на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје (2000 – 2005), член на Националниот славистички комитет, претседател на Асоцијацијата на наставниците по руски јазик и литература во Р. Македонија (од 1994 г.), потпретседател на Друштвото за македонско-руско пријателство, член на Друштвото за македонско-полско пријателство, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во периодот 1994 – 1996 и од декември 2000 г. до 30.11.2005 г., како и од декември 2009 до 2.9.2013 г., декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ од 22.09.2004 г. до 14.09.2012 г. Во јуни 2008 г. е промовиран за почесен професор (професор *honoris causa*) на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“.

Организираше повеќе научни собири како претседател или член на организациони одбори: Првата (1995), третата (2001) и петтата македонско-руска научна славистичка конференција (2012 г.), првата македонско-германска научна славистичка конференција (2000 г.), првата (1996), третата (2001) и петтата македонско-чешка славистичка конференција (2012), шестата (2002) и осмата македонско-полска конференција (2009 г.), јубилејната конференција „50 години на Филолошкиот факултет „Блаже Конески““, 14-от славистички конгрес во Охрид 2008 г., Македонистичкиот собир во Охрид 2008 г., осмата македонско-северноамериканска конференција, научните конференции во рамките на МСМЈЛК во 1994, 1995, 1996, 2001 – 2005, 2010 – 2013 и др. Бил претседател на редакцискиот одбор на Годишниот зборник на Филолошкиот факултет за 2000 г., гл. уредник на списанието „Славистички студии“ бр. 8-9 (2001 г.), бр. 10 (2002/3), бр.11 (2004), бр. 12 (2006), бр. 13 (2009), бр. 14 (2011), бр. 15-16 (2012/13), како и гл. уредник на изданијата на Меѓународниот семинар за македонски јазик,

литература и култура: Предавања и Научна конференција (1994 - 1996 и 2001 - 2005 г., 2009 - 2013).

Автор е на стотина научни трудови од областа на славистиката, русистиката, македонистиката (современ јазик и дијалектологија) и полонистиката со контрастивен карактер, како и повеќе прикази објавени во домашни и странски научни списанија и зборници (руски, полски, чешки, германски, австриски, американски, турски, српски, бугарски, хрватски, црногорски, шпански, португалски, словачки). Објавил и повеќе преводи од руски, полски, српски и хрватски јазик. Рецензент е на голем број универзитетски и школки учебници по руски јазик, како и на други книги од областа на македонскиот јазик. Учествува и во постдипломската настава по руски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје, како и на Филозофскиот факултет, Институтот за национална историја и Педагошкиот факултет во Штип (редовна и постдипломска настава), Економскиот факултет во Скопје, рецензент при избор на асистенти и наставници, бил ментор на магистерски и докторски дисертации итн.

Претседател е на Македонскиот славистички комитет од 2011 г. Член на Меѓународниот славистички комитет од 2018 г.

Член е на меѓународните редакции на следниве научни списанија:

1. „Актуални проблеми украинської лінгвістики: теорія і практика“, Киевски национален универзитет „Тарас Шевченко“, Институт за филологија. Киев, Украина.
2. „Материали по русско-славянскому языкознанию“, „Воронешки државен универзитет, Филолошки факултет, Катедра за словенска филологија“, од 2010 г., Воронеж, Руска Федерација.
3. „Филолошки студии“, Скопје, Перм, Љубљана, Загреб, Белград.

Добитник е на следниве награди и признанија:

- Медал на Јагјелонскиот универзитет во Краков, Полска, за заслуги во развојот на македонистиката во Краков, 26.4.2005 г.
- Медал Пушкин од претседателот на РФ за заслуги за развојот на русистиката во РМ, 2007.

- 2008 – Промовиран за почесен професор на МГУ и добитник на медал Пушкин на МГУ и медал Ломоносов на МГУ.
- 14.12.2007 г. Плакета на УКИМ за посебен придонес во работата на МСМЈЛК и афирмацијата на македонистиката во земјата и во странство.
- 22.10.2009 г. Плакета на УКИМ по повод 50 г. на полонистиката во Македонија
- 9.4.2015 г. Награда „Гоце Делчев“ како дел од колективна награда за „Толковниот речник на македонскиот јазик“.
- 15.6.2017 г. Плакета – благодарница на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје за значаен придонес за развојот и афирмацијата на рускиот јазик и на руската книжевност.

УЧЕСТВО НА КОНФЕРЕНЦИИ, СИМПОЗИУМИ, КОНГРЕСИ И ДР.

1. III конгрес на Сојузот на друштвата за применета лингвистика на Југославија. - Сараево, 2 - 4 април 1983.
2. XXII собир на славистите на СР Србија, Белград, 26 - 28 јануари 1984.
3. XXIII собир на славистите од СР Србија, Белград, 24 - 26 јануари 1985.
4. IV полско-македонска научна конференција во Охрид, 28 - 29 август 1992.
5. Научен симпозиум „Македонскиот јазик во XIX век“, Институт за македонски јазик, Скопје, март, 1993.
6. XX научна дискусија, МСМЈЛК, Охрид, август 1993.
7. Научен симпозиум „Јазичниот и книжевниот континуитет“, Скопје, 10 декември 1993.
8. Научен собир: Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Институт за македонски јазик, Скопје, 16 - 17 декември 1993.
9. VI меѓународен симпозиум МАПРЈАЛ, В. Трново – Бугарија, 5 - 8 април 1994.
10. XXI научна дискусија, Охрид, 11 - 13 август 1994.
11. II македонско-северноамериканска славистичка конференција, Охрид, 16 - 19 август 1994.
12. VIII меѓународен конгрес на МАПРЈАЛ од Регенсбург, Германија, 22 - 26 август 1994.
13. XXII научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 21 - 22 август, 1995.

14. I македонско-руска научна славистичка конференција, Охрид, 23-24. август 1995.
15. I македонско-руска научна конференција, Охрид, 23 – 24 август 1995.
16. Собир за Стале Попов, Скопје, 1995 .
17. V македонско-полска конференција, Варшава, Полска, 25 - 26 октомври 1995.
18. Симпозиум во МАНУ, Скопје, 30 ноември – 1 декември 1995.
19. Научен собир „Македонското научно - литературно другарство и неговиот континуитет до основањето на МАНУ“, Скопје, 28 - 29 јуни 1996.
20. IV меѓународен симпозиум МАПРЈАЛ, Белград и Нови Сад, 8 - 10 октомври 1996.
21. Научен собир „Филолошките науки во Република Македонија – 50 години Филолошки факултет“, 5 – 6 декември 1996.
22. XXIII научна дискусија на XXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1997.
23. *VII Международная конференция „Европейская русистика и современность“*, Познањ, Полска, 23 - 25 септември 1997.
24. XXIV научна дискусија, МСМЈЛК, Охрид 1997.
25. Симпозиум по повод јубилејот на проф. д-р К. Флекенштајн во Хале, Германија, 1997.
26. III аспектолошка конференција, Скопје, 1998.
27. VII меѓународен симпозиум МАПРЈАЛ, В. Трново, Бугарија, 9 - 12 април 1998.
28. Прв меѓународен конгрес за применета лингвистика на Македонија МАЛА' 98, Скопје, 8 - 10 мај 1998.
29. II чешко-македонска конференција, Прага, 1 - 3 јуни 1998.
30. XXV научна дискусија, Охрид, 1998.
31. Симпозиум „Творештвото на Владо Малески“, Струга, 20 -22 мај, 1998.
32. II македонско-руска славистичка конференција во Москва, 15 - 16 септември, 1998.
33. Меѓународен собир “Придонесот на Блаже Конески за македонската култура”, Скопје, 17 - 18 декември 1998.
34. Научен симпозиум посветен на творештвото на Гане Тодоровски, Скопје, 21 - 22 мај, 1999.
35. Научен собир “Македонскиот јазик во јавното општење”, ИМЈ “Крсте Мисирков”, Скопје, февруари 1999.
36. XXVI научна дискусија, Охрид, 1999.

37. Меѓународна научна конференција во Лајпциг, Германија, 14 - 19 октомври 1999.
38. Први романистичко-балканистички средби во чест на Божидар Настев, Скопје, 2000.
39. Македонско-словенечки научен собир “Јазичните, литературните и културните релации меѓу Македонија и Словенија”, Скопје, 2000.
40. Меѓународен симпозиум “Војдан Поп Георгиев Чернодрински - живот и дело”, Струга, 2 - 4 јуни 2000.
41. IV македонско-северноамериканска конференција за македонистика, Охрид, 4 - 6 август 2000.
42. XXVII научна дискусија, Охрид, 14 – 15 август 2000.
43. I македонско-германска научна конференција, Охрид 16-19 август 2000.
44. Симпозиум посветен на животот и делото на Ѓорѓи Абаџиев, Дојран, 4 - 5 октомври 2000.
45. Трета македонско-руска славистичка научна конференција, Охрид, 9 - 11 август 2001.
46. XXVIII научна конференција на XXXIV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 13-14 август 2001.
47. Меѓународна научна конференција „Славјанские языки сегодня“ („Slawische Sprachen heute – Slavic Languages Today“) на Институтот за славистика на Универзитетот во Виена, 4 - 7 октомври 2001.
48. Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески: Делото на Блаже Конески (остварувања и перспективи), Скопје, 5 - 6 ноември 2001.
49. Тркалезна маса „Македонскиот јазик денес“ на Филолошкиот факултет “Блаже Конески”, Скопје, 18 декември 2001.
50. Шеста македонско-полска научна конференција од областа на јазикот и литературата, Охрид, август 2002.
51. VI меѓународна научна конференција „Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 4. Opis, konfrontacja, przekład” на Институтот за словенска филологија на Универзитетот во Вроцлав, Полска, 28 - 30 ноември 2002.
52. V северноамериканско-македонска конференција во Колумбус, Охајо, САД, 1 – 4 мај 2003.
53. XIII меѓународен славистички конгрес во Љубљана, 2003.
54. Научна конференција „Kulturowe konteksty integracji europejskiej“, Универзитет „Адам Мицкевич“ во Познањ, Гњезно, Полска, октомври 2003.

55. Научна конференција по повод петгодишнината од смртта на Божидар Видоески, МАНУ, Скопје, 2 – 4 јуни 2003.
56. Меѓународна конференција „Россия и Македонија от прошлого к будущему. К 100-летию журнала „Вардар“(1905)“, РАН, Институт славяноведения, Москва, 13 септември 2005.
57. VII полско-македонска конференција, Познањ, мај 2005.
58. Международная научная конференция „VIII Славистические чтения памяти профессора П. А. Дмитриева и профессора Г. И. Сафронова, Славянская филология в современной системе университетского образования“, Филологический факультет СПбГУ, Санкт Петербург, 12 – 13.09.2006.
59. Colloque international, Les 10 ans des journées macédoniennes, INALCO, Paris, 16-18 Novembre 2006.
60. Congreso Internacional „La lengua y literatura rusas en el espacio educativo internacional: estado actual y perspectivas“, Granada, 7–9 mayo 2007 (Международная научная конференция «Русский язык и литература в международном образовательном пространстве: современное состояние и перспективы», Гранада, 7 – 9 мая 2007 г.)
61. IV Česko-makedonské konferenci ve dnech 10. až 13. června 2007 v Brně.
62. III македонско-словенечка научна конференција, Охрид, 2007.
63. XIV меѓународен славистички конгрес, Охрид, 10 - 16. 9. 2008.
64. 40th National Convention of the Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies, Philadelphia, USA, November 20 – 23, 2008.
65. Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/ Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Graz, 16-18.4.2009.
66. Njegoševi dani 2, Medjunarodni naučni skup, Cetinje, 27 - 29 avgust 2009
67. VIII полско-македонска научна конференција, Скопје, 23 - 24.10.2009.
68. The Seventh Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies, University of Utah, Salt Lake City, USA, 5-7.11.2009.
69. MIDWEST SLAVIC CONFERENCE, Center for Slavic and East European Studies The Ohio State University, Columbus, Ohio, USA, April 15 - 17, 2010.
70. V hrvatski slavistički kongres, 7 – 10 rujna 2010, Rijeka.
71. Денови на словенската писменост, Москва 24-25 мај 2010 г.

72. Njegoševi dani 3, Međunarodni naučni skup, Nikšić, 1 – 3 septembra 2010.
73. 42nd Annual Convention of the Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies November 18-21, 2010, Los Angeles, California, USA.
74. 5th International Conference “Iberian and Slavonic Cultures in Contact and Comparison”, 12 - 14. 5. 2011, Lisboa.
75. Меѓународни славистички скуп „Његошеви дани 4“, Котор, Рисан 31.8. - 3. 9. 2011.
76. Прва меѓународна конференција за промоција на студиите по корејски јазик во Македонија, Скопје, 27 - 28.10.2011 г.
77. Poetik, Stilistik und linguistik der Texte von Blaže Koneski im Gralis-Korpus, 30-31.3.2012, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
78. V македонско-чешка научна конференција по повод јубилејот 65 години на студиите по чешки јазик и книжевност, Скопје 17-18 мај 2012.
79. II корејско-македонска научна конференција, Сеул, јуни 2012.
80. V македонско-руска научна конференција, Охрид 17-19.6.2012.
81. Денови на науката на Република Македонија во Харков, Харков, Украина, 10 – 14.9.2012.
82. VIII македонско–северноамериканска конференција за македонистика, Охрид, 7-8.7.2012.
83. Меѓународна конференција „На Дрини ћуприја“, Вишеград, 4-6.10.2012.
84. Македонско-руски научен собир „Букурешкиот мировен договор (1913) и неговите долгорочни последици за Македонија и Југоисточна Европа“, Скопје 27-28.6.2013, МАНУ, РАН - Институт за славистика.
85. XV меѓународен славистички конгрес во Минск, Белорусија, август 2013.
86. I македонско-словачка конференција „македонско-словачки книжевни, културни и јазични врски, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Нитра, 28-30.11.2013.

ПРОФ. Д-Р МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ
БИБЛИОГРАФИЈА НА НАУЧНО-СТРУЧНИ ТРУДОВИ И
ПРЕВОДИ 1974-2019

1974

1. Васил Биков. *На езеро* (расказ). Превод од руски. Скопје: Современост, 1974, 645-650.
2. Дмитриј Марков. *За формите на уметничкото обопштување во социјалистичкиот реализам*. Превод од руски. Скопје: Современост 8-9, 1974, 773-793.

1975

3. Борис Сучков. *Современиите аспекти на теоријата на социјалистичкиот реализам*. Превод од руски. Скопје: Современост 1-2, 1975, 112-126.
4. Константин Рехо. *Од демократска литература кон социјалистички реализам*. Превод од руски. Скопје: Современост 3, 1975, 74-99.
5. „Јазикот на Војдан Чернодрински во „Македонска крвава свадба““. *Литературен збор* 22/ 2, 1975, 34-40.

1976

6. „Како се преведува руското минато свршено време на македонски“. Скопје: *Славистички студии* 1, 1976, 31-35.

1977

7. „Употребата на минато неопределено време во преводите од руски“. Скопје: *Литературен збор* 2, 1977, 73-79.

1978

8. „Руското минато време од несвршен вид и неговиот превод на македонски“. Скопје: *Литературен збор 1*, 1978, 35-40.

1979

9. „Предминатото време во преводите од руски јазик“. Скопје: *Славистички студии 2*, 1979, 33-36.
10. „Учењето на рускиот јазик и лингвистиката и психологијата“ (под редакција на Сјатковски, С.). Приказ. Скопје: *Славистички студии 2*, 1979, 105-108.

1981

11. „За потеклото на некои од “Јужномакедонските народни приказни“ на Стефан Верковиќ“. *Годишен зборник 7*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1981, 71-75.
12. Милош, Чеслав. *Четири ѝесни*. Превод од полски. Скопје: Современост 4, 1981, 184-185.
13. Залески, Марек. *Поезија на достоинствени зборови*. Превод од полски. Скопје: Современост 4, 1981, 186-196.

1982

14. (коавтор со Ружа Паноска, Александар Џукески). *Македонско-руски речник* (кон прирачникот „Македонски јазик за странци“ - почетен курс). Скопје: Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1982, 98.
15. (коавтор со Ружа Паноска, Александар Џукески). *Македонско-јолски речник* (кон прирачникот „Македонски јазик за странци“ - почетен курс). Скопје: Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1982, 98.
16. *Македонски народни ѝесни I* (Збирка наменета за странци). Скопје: Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1982, 27.

17. „6 Студентска научна југославистичка конференција во Краков (НР Полска)“. Скопје: *Литературен збор* 29/4, 1982, 115-116.

1983

18. Суханек, Луцјан. *Рускиот романџизам: ѓенеза, хронолоџија, џериодизација*. Превод од полски. Скопје: Славистички студии 3, 1983, 53-63.
19. Вроцлавски, Кшиштоф. *За џеснаџа „Јана и Сонцеџо“*. Превод од полски. Скопје: Разгледи 5, 1983, 573-591.

1984

20. (коавтор со Донка Роус, Маргарита Пашоска). „Компаративна анализа на предлогот на во неговото пространствено значење во македонскиот, рускиот и чешкиот јазик“. Скопје: *Литературен збор* 31/3, 1984, 65-71.
21. Македонски народни песни II (Збирка наменета за странци). Скопје: *Семинар за македонски јазик, литература и култура*, 1984, 27

1985

22. Хавранек, Гизела. „Минато неопределено време in der makedonischen Gegenwartssprache.“ Приказ. Скопје: *Литературен збор* 32/1, 1985, 107-110.
23. (коавтор со Донка Роус, Маргарита Пашоска). „Универбизација-та како тип на зборообразување во чешкиот, рускиот, и македонскиот јазик“. Скопје: *Литературен збор* 32/2, 1985, 39-44.
24. (коавтор со Димитар Бошков, Маргарита Пашоска, Ружица Јанчулева). „Можностите за преведување на некои особености на современиот руски литературен јазик“. Скопје: *Славистички студии* 4-5, 1985, 183-186.
25. Владимир Илич Ленин. *Дела*. Том 37. (Писма 1893-1909). Превод од руски. Скопје: Култура, 1985, 500.

1987

26. *Полско-македонски разговорник*. Скопје: *Семинар за македонски јазик, литература и култура*, 1987, 196.

1991

27. Александар Солженицин. *Како да ја уредиме Русија?*. Превод од руски. Скопје: Пулс14,15,16, 1991.

1992

28. *Еницевадгарскиот говор* (Докторска дисертација во ракопис). Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје, 1992, 348.
29. „Кон седумдесетгодишнината на проф. д-р Борис Марков“. *Годишен зборник 18/19*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1992/93, 7-10.
30. „Библиографија на трудови на проф. д-р Борис Марков“. *Годишен зборник 18/19*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1992/93, 11-21.
31. „Три народни песни од Постола запишани од Крсте Мисирков“. *Годишен зборник 18/19*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1992/93, 91-101.

1993

32. „За односот меѓу мајчиниот и странскиот јазик“. Скопје: *Стиранскиот јазик како свештозлог*, 1993.

1994

33. (коавтор со Донка Роус). „Пространственото значење близина кај предлозите во некои словенски јазици“. Скопје: *Научна дискусија 20*, 1994, 133-138.

1995

34. „Редукција на вокалите во еницевардарскиот говор“. *Годишен зборник 20-21*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1994-1995, 155-169.
35. „Выражение притяжательности в русском языке (в практике преподавания). Доклады и сообщения. II Международный симпозиум МАПРЯЛ. Велико Трново, 5-8 апрел 1994. Бугарија, 1995, 75-77.
36. (коавтор со Донка Роус, Ружица Јанчулева). „Руско-македонски систематски паралели во рускиот превод на трилогијата на Славко Јаневски“. *XXI Научна дискусија*. Охрид, 11-13 август 1994. Скопје: XXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1995, 173-178.
37. (коавтор со Толе Белчев). „Работата на лингвистичката секција на 21 Научна дискусија“. *XXI Научна дискусија*. Охрид, 11-13 август 1994. Скопје: XXVII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1995, стр.3-4.

1996

38. (коавтор со Донка Роус, Ружица Јанчулева). „Функција на универбизмите“. *Folia Philologica Macedono-Polonika 4*, 1996, 65-70.
39. „Акцентирањето на именките во еницевардарскиот говор“. *Зборник на реферати од Втората македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика*. Охрид, 16-19 август 1994. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1996, 165-175.
40. „Простите глаголски времиња во Кулакиското евангелие и во еницевардарскиот говор“. *Македонскиот јазик во XIX век, Зборник реферати од Собирот по повод 100-годишнината од смртта на Глигор Прличев*. Скопје, 1993. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1996, 63-65.
41. „Проблеми на современата лингвистика“. Приказ. *Славистички студии 6*, 1996, 207-209.
42. „Интересно јазично истражување“. Приказ. *Славистички студии 6*, 1996, 209-212.

43. „Јазичните карактеристики на народните песни запишани од К. Мисирков“. *Научен собир: Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Инстипитут за македонски јазик*. Скопје, 16-17 декември 1993. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1996, 129-133.
44. „Континуантите на еровите и носовките во еницевардарскиот говор“. *Годишен зборник 22/1*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1996, 97-101.

1997

45. „Јазично-правописните карактеристики на Мисирковите записи на народни песни од 1900 година“. *Научен собир Македонскиот научно-литературно друкарство и неговите континуитети до основањето на МАНУ*. Скопје: МАНУ, 1997, 83-86.
46. „Образување на именките во еницевардарскиот говор“. *Зборник во чест на д-р Радмила Угринова-Скаловска по повод 70-годишнината*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1997, 107-115.
47. „Акцентирањето на глаголите во еницевардарскиот говор“. *Годишен зборник 23*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1997, 89-96.
48. „Изразување на итеративноста во македонскиот и во рускиот јазик“. *Годишен зборник 23*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1997, 97-104.
49. „Лингвистичките трудови во рамките на дејноста на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура“. *Зборник од Педесет години на македонската наука за јазикот*. Скопје: МАНУ, 1997, 191-201.
50. „Punimet gjuhësore në kuadrin e veprimtarisë së Seminarit Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Maqedonase“. *Shqyrtime albanologjike nr.3*. Shkup, 1997.
51. (коавтор со Надежда Лаинович – Стојановиќ). „Сложените именки во областа на електрониката и електротехниката (руско-српско-македонски паралели)“. *XXIII Научна дискусија*. Скопје: XXIX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1997, 41-51.
52. (коавтор со Наталија Федотова). „К вопросу о понятийной и языковой точности (на материале переводов романов С. Янев-

ского на русский язык)". *Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков. Сборник от IV меѓународен симпозиум МАПРЯЛ, Белград и Нови Сад, 8-10 октомври 1996.* Белград, 1997, 386 – 390.

1998

53. (коавтор со Надежда Лаиновиќ – Стојановиќ). „Зборообразувачките модели на термините по електротехника во рускиот, српскиот и македонскиот јазик“. *XXIV Научна дискусија.* Скопје: XXX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1998, 37-43.
54. „Лексиката во еницевардарскиот говор“. *XXIV Научна дискусија.* Скопје: XXX Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 1998, 25-31.
55. „Глаголскиот вид во еницевардарскиот говор“. *Семантика и стилистика на словенскиот вид.* Скопје: XXX Аспектотолошка конференција, 1998, 158-164.
56. „Изражување на посесивноста во рускиот јазик во сооднос со македонскиот јазик“. *Годишен зборник 23.* Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1998, 165-172.
57. „Работа над русской лексикой ограниченного употребления в македонской аудитории“. *Die Russische Literaturspache des 18.-20. Jahrhunderts, Festschrift für Christa Fleckenstein. Slavica Varia Halensia 4.* Halle: Martin - Luther - Universität Halle - Wittenberg, 1998, 219-227.
58. (коавтор со Наталија Федотова). „Звательная форма (на материале переводов романов Сяневского на русский язык)“. *Зборник од Првата македонско-руско-славистичка конференција.* Охрид 1995 г. „Македонско-руски јазични, литературни и културни врски“, Скопје 1998, стр. 141-150.
59. (коавтор со Донка Роус). „Префиксот у- и неговата морфолошка и семантичка функција во чешкиот, рускиот и во македонскиот јазик“. *Зборник од Првата македонско-руско-славистичка конференција во Охрид 1995 г.* Скопје: Македонско-руски јазични, литературни и културни врски, 1998, 287-295.

1999

60. (коавтор со Надежда Лаинович – Стојановиќ). „Руските термини и конструкции со *д*ля + генитив, за +инструментал и акузатив и нивните еквиваленти во македонскиот и во српскиот јазик“. *XXV Научна дискусија*. Скопје: XXXI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, научна дискусија, 1999, 179-190.
61. „Некоторые особенности употребления конструкции с предложением за“. *VII Международный симпозиум МАПРЯЛ, Лингвистические, культурологические и методические вопросы обучения русскому языку, как иностранному*. В. Трново, Бугарија, 9-12 април, 1998. В. Трново: Доклады и сообщения. VII Международный симпозиум МАПРЯЛ '98, 1999, 288-291.
62. „Акцентот кај глаголските форми во долновардарските говори“. *II чешко-македонска конференција*. Прага, јуни 1998. *Les #tudes balkaniques - tcheques X*, Praha: Univerzita Karlova, 1999, 57-64.
63. (коавтор со Наталија Федотова). Проблемы лексических заимствований (на материале русского и македонского языков)“. *VII Международная конференция Европейская русистика и современность*. Познањ, Полска, 23-25 септември 1997. Годишен зборник 25. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески, 1999, 57-64.
64. „Das Makedonische“. Прилог. *Handbuch der Südosteuropalinguistik*. Wiesbaden: Herausgegeben von Uwe Hinrichs, Slavistische Studien Bücher Neue Folge 10. 1999, XIII, s.1079, Harrassowitz Verlag, 1999, 239-260.
65. „За некои стилски карактеристики во делата на Владо Малески“. *Зборник за творештво на Владо Малески*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, 1999, 182-187.
66. (коавтор со Наталија Федотова). „Јазикот на руските преводи на поезијата на Блаже Конески“. *Меѓународен собир Придонието на Блаже Конески за македонската култура*. Скопје, 17-18 декември 1998. Годишен зборник 25. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 1999, 121-130.
67. „Некои карактеристики во функционирањето на глаголскиот вид во рускиот и во македонскиот јазик“. *Вшора македонско-руска славистичка конференција*, Македонски јазик, литература

и култура в славјанском и балканском контексте. Москва, 15-16 септември, 1998. Изд-во Моск. ун-та Москва, 1999, 82-86.

2000

68. „Основните карактеристики на говорот во село Миноштица (Негушко)“. *XXVI Научна дискусија*. Охрид, 1999. *Годишен зборник* 26. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2000, 363-369.
69. „Јазикот во образованието“. Зборник од научниот собир „Македонскиот јазик во јавното општење“. Скопје, февруари 1999. *Јазикот и наш денешен* 3. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2000, 143-147.
70. „Еницевардарскиот говор“. *Предавања на XXXII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Охрид, 1999. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2000, 35-52.
71. „Современо состояние македонского языка“. *Меѓународна научна конференција Die Südosteuropa - Wissenschaften im neuen Jahrhundert*. Лајпциг, Германија, 14-19 октомври 1999. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2000, 145-150.
72. „За можното мегленороманско влијание во говорот на с. Баровица“. *Први романистичко-балканистички средби - во чест на Божидар Насиџев*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2000, 105-108.
73. „Изразување на итеративноста во македонскиот и во словенечкиот јазик“. *Македонско-словенечки научен собир „Јазичниџе, литературниџе и културниџе релации меѓу Македонија и Словенија“*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2000, 51-55.
74. (коавтор со Наталија Федотова). „Кон прашањето за формулите на говорната етикеција во рускиот, белорускиот и македонскиот јазик“. *Прв меѓународен конгрес за применети лингвистика на Македонија МАЛА „Јазикот и општеството на прагот на XXI век“*. Скопје, 8-10 мај 1998. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2000, стр.133-140.
75. „Кон Зборникот со материјали од Чешко-македонската научна конференција“ (Прага 1999). Приказ. *Литературен збор 47/1-2*, 2000, 115-117.

76. „Јазикот наш денешен“ (Кон петтата книга на Благоја Корубин “Јазикот наш денешен“, Скопје 2000). Приказ. *Литературен збор 3*, 2000, 99-101.
77. „Кон зборникот „Предавања на XXXII меѓународен семинар на македонски јазик, литература и култура, Скопје 2000““. Приказ. *Литературен збор 4*, 2000, 141-144.
78. „Деминутивите кај личните имиња во македонскиот и полскиот јазик“. *Folia Philologica Macedono-Polonica 5*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2000, 135-139.
79. „Дијалектни текстови од Ениџевардарско“. *Б. Вигоески: Текстови од дијалектните на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2000, 295 – 308.

2001

80. „За некои јазични карактеристики на Војдан Чернодрински“. *Меѓународен симпозиум „Војдан Пој Георѓиев Чернодрински - живој и дело“*. Струга, 2-4 јули 2000, Скопје: Институт за македонска литература, Струга: Дом на културата, 2001, 379-384.
81. (коавтор со Надежда Лаинович – Стојановиќ). „Беспредложниот инструментал во јазикот на струката“. *XXVII Научна дискусија*. Охрид, 14-15 август 2000. Скопје: XXXIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, научна дискусија кн.1, 2001, 69-86.
82. (коавтор со Наталија Федотова). „Конекторите во рускиот и во македонскиот јазик“. *XXVII Научна дискусија*. Охрид, 14-15 август 2000. Скопје: XXXIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, научна дискусија кн.1, 2001, 125-136.
83. „Лексиката со ограничена употреба во наставата по руски јазик“. *Годишен зборник 1*. Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 2001, 33-38.
84. „Некои јазични карактеристики на Ѓорѓи Абаџиев“. *Симпозиум посветен на живојот и делото на Ѓорѓи Абаџиев, 90 години од раѓањето*. Дојран, 4-5 октомври 2001. Скопје: Институт за македонска литература, 2001, 149-153.
85. (коавтор со Надежда Лаинович – Стојановиќ). „Лингвистичка и семантичка анализа на употребата на локативот во рускиот и во

- српскиот јазик и неговите еквиваленти во македонскиот јазик“. *Славистички студии* 8-9, 2001, 51-70.
86. Надежда Лаинович-Стојановиќ. „Лингвистичка анализа на лексичкото ниво во електротехничката литература (руско-српски паралели)“. Превод од српски. *Славистички студии* 8-9, 2001, 71-86.
87. „Значајно проучување на руските и на српските активни партиципи“. Приказ *Славистички студии* 8-9, 2001, 289-292.
88. Надежда Лаинович-Стојановиќ. „Тријазичен речник на сметачката техника и информатика“. Приказ. Превод од српски јазик. *Славистички студии* 8-9, 2001, 293-297.
89. Надежда Лаинович-Стојановиќ. „Интересна и корисна книга за изучувањето на рускиот јазик (Валентина Девик-Романова)“. Приказ. Превод од српски јазик *Славистички студии* 8-9, 2001, 299-303.
90. Мирољуб Стојановиќ. „Првиот број на „Славистика“ (Зборник во чест на јубилејот)“. Приказ. Превод од српски јазик. *Славистички студии* 8-9, 2001, 313-316.
91. „Прва македонско-германска научна конференција одржана во Охрид од 16 до 19 август 2000 година“. Приказ. *Литературен збор* 48/1-2, 2001, 131-134.

2002

92. „Еницевардарски говор. Текстови.“ *Македонистика* 8. Скопје, 2002, 83-139.
93. (коавтор со Наталија Федотова). „Перифразата во песните на Гане Тодоровски (врз материјал од преводите на руски јазик)“. *Зборник на трудови во чест на Гане Тодоровски*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2002, 145-153.
94. „Македонскиот јазик на странските универзитети“. *Македонски социолингвистички и филолошки теми*. Скопје: Совет за македонски јазик на РМ, 2002, 125-136.
95. „Поезијата на Блаже Конески во препевите на руски јазик“. *Делошо на Блаже Конески (оспиварувања и иерсејективи)*. *Меѓународен научен собир по повод 80-годишнината од раѓањето на Блаже Конески*. Скопје, 5 и 6 ноември 2001. Скопје: МАНУ, 2002, 223-229.

96. „За некои разлики во функционирањето на глаголскиот вид во македонскиот јазик и во другите словенски јазици“. *Прилози XXVII 1-2. Реферати на македонскиите слависти за XIII Меѓународен славистички конгрес во Љубљана, 2003*. Скопје: МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука, 2002, 97-110.
97. „За некои разлики во функционирањето на глаголскиот вид во рускиот и во македонскиот јазик“. *Зборник од IV македонско-северноамериканска конференција за македонистика. Охрид, 4-6 август 2000*. Скопје: Студии за македонскиот јазик, литература и култура, 2002, 333-339.

2003

98. „Состојби и перспективи на македонскиот јазик на странските универзитети“. *Настава и наома на македонски јазик како странски: состојби и перспективи*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2003, 127-136.
99. *Толковен речник на македонскиот јазик А-Ж, том I, (еден – електорат)*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, 2003, 576-592 (640).
100. „Човечка едноставност и добродушност“. *По што го зајамува Конески*. Скопје: Фондација Небрегово, Македонски збор 2, 2003, 131-132.
101. „За состојбите на македонскиот јазик во странство“. *Зборник излагања од јубилејната маса „Македонскиот јазик денес“*. Скопје, 18. декември 2001. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2003, 73–76.
102. Современо состояние и развитие македонского языка. *Зборник од Меѓународната научна конференција на Институтот за славистика. Универзитет во Виена, 4-7 октомври 2001. „Славянские языки сегодня“ (“Slawische Sprachen heute – Slavic Languages Today“). Wiener Slawistischer Almanach, Band 52, Wien 2003, 119-127.*

2004

103. „Изразување на посесивноста во полскиот јазик во сооднос со македонскиот јазик“. *Зборник “Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 4. Opis, konfrontacja, przekład“*, *Slavica*

- Wratislaviensia CXXVII, Acta Universitatis Wratislaviensis*, N° 2611, Wrocław 2004, 93 – 98. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
104. „Улогата на лекторатите по македонски јазик во промовирањето на македонската култура“. *Зборник „Kulturowe konteksty integracji europejskiej“*. Redakcja naukowa Mariola Walczak-Mikołajczakowa. Wydawnictwo Collegium Europeum Gnesnense, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Gniezno 2004, 222 – 230.
105. „Глаголскиот вид во македонскиот, рускиот, полскиот и српскиот јазик“. *Зборник трудови од V северноамериканско-македонска конференција. Охајо, САД, 1-4.5.2003 г. Macedonian Studies. Papers From the Fifth International Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies 1-4 May 2003 at The Ohio State University. Working papers in Slavic Studies vol. 4*. Columbus, Ohio: The Ohio State University, Department of Slavic and East European Languages and Literatures, 2004, 153 – 166.
106. „Основните карактеристики на говорот во село Миноштица, Негушко“. *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*. Скопје, 2000, книга 26, 363-369.

2005

107. *Толковен речник на македонскиот јазик*. Том 2 (З-К). Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“, 2005, 676 (210-218).
108. „Коннекторы какэ лементы текста и проблемы их перевода с русского на македонский язык“. *Вопросы русского языкознания, Традиции и тенденции в современной грамматической науке. По материалам I международного конгресса исследователей русского языка „Русский язык: исторические судьбы и современность“*. Москва: Издательство МГУ, 2005, 230-237.
109. „Die makedonische Sprache und die deutsche Makedonistik“. *Makedonien: Praegungen und Perspektiven. Forschungen zu Suedosteuropa, Sprache, Kultur, Literatur 1*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, 197-201.
110. „Консонантските групи во еницевадарскиот говор“. *Ареална лингвистика – теории и методи. Материјали од научната конференција по повод петгодишнината од смртта на Божидар Видоески*. 2-4 јуни 2003. Скопје: МАНУ, 2005, 177-185.

2006

111. *Толковен речник на македонскиот јазик, том 3 (ојџеѓнај – орничка, сѝр. 540 – 553)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2006.
112. (Коавтор со Благоица Велјановска). *Македонски јесни*. Скопје: УКИМ, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 2006, 60.
113. „Консонантскиот систем во еницевардарскиот говор“. *Славистички сѝудии*, 12. Скопје, 2006, 99–109.
114. „Некои карактеристики на категоријата глаголски вид во македонскиот јазик во споредба со рускиот и полскиот јазик“. *Folia Philologica Macedono-Polonica*, t. 6 (*Маѝеријали од Шесѝаѝа македонско-јолска научна конференција од обласѝа на јазикот и лиѝературиѝа*). Охрид, август 2002). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2006, 21–26.
115. „Македонскиот јазик на почетокот на XXI век“. *Микроязики. Јзыки. Интерјзыки. Сборник в честь ординарногo професора Александра Дмитриевича Дуличенко*. Tartu : Universitas Tartuensis, 2006, 173-176.
116. „Конекторите како елементи на текстот и нивниот превод од полски на македонски јазик“. *VII јолско-македонска научна конференција*. Познањ, 2006, 77–82.
117. „Застапеноста на рускиот јазик во македонскиот образовен систем“. *Треѝа македонско-руска славистичка конференција (Охрид, 9-11 авѝусѝ 2001)*. Скопје, 2006.

2007

118. „Рускиот јазик во Републике Македониѝа“. *Congreso Internacional „La lengua y literatura rusa en el espacio educativo internacional: estado actual y perspectivas“*, Granada, 7–9 mayo 2007 (*Международная научная конференция «Русский язык и литература в международном образовательном пространстве: современное состояние и перспективы»*, Гранада, 7 – 9 мая 2007 г.) – Т. 1 – Издателскиот дом «МИРС», 2007
119. „Славистика во Републике Македониѝа“ (Преподавање предметов из области славистики)“. *VIII Славистическиѝа чтения памяти профессора П.А.Дмитриева и профессора Г. И. Саф-*

ронова, *Славянская филология в современной системе университетского образования, Филологический факультет СПбГУ, Международная научная конференция, Санкт-Петербург, 12 – 13.09.2006*. Санкт- Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2007, 19–24.

2008

120. The Enidže Vardar Dialect. The Konikovo Gospel, Konikovsko evangelie, Bibl. Patr. Alex 268, Commentationes Humanarum Litterarum 125, 2008. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 2008, (439+84), 277-311.
121. (Коавтор со Ljudmil Spasov, Borče Arsov). The Dialect of the Konikovo Gospel in Comparison with the Enidže Vardar Dialect. The Konikovo Gospel, Konikovsko evangelie, Bibl. Patr. Alex 268, Commentationes Humanarum Litterarum 125 2008. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica., 2008 (439+84), 313-323.
122. (коавтор со Иван Доровски и Емилија Црвенковска). *Лексикон на сѣрански македонистиѝ*. Скопје: УКИМ, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 2008, 142.
123. Элементы ениджевардарского говора в журнале „Вардар“. *Россия и Македония от прошлого к будущему. К 100-летию журнала „Вардар“ (1905)*. Москва: РАН, Институт славяноведения, МАНИ, 2008, 38–43.
124. „Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во чешкиот јазик“. *Studia Macedonica, Sborník referátů přednesených na 4. Česko-makedonské konferenci ve dnech 10. až 13. června 2007 v Brně*. Brno, 2008, 18-24.
125. „Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во другите словенски јазици“. *Реферати на македонскиѝе славистиѝ за XIV-оѝ меѓународен славистиѝчки конгрес*. Охрид, 10-16 септември 2008. Скопје: МАНУ, 2008, 155 -164.
126. „Македонскиот и српскиот јазик во меѓусебните јазични проучувања“. *Зборник рефератиѝа са меѓународне научне конференциѝе*. Ниш, 15-17 ноември 2007. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Одсек за књижевност, Библиотека, Књижевни и културни живот на југоистоку Србије у XIX и XX веку, 2008, књига 11, 93-100.

2009

127. „Македонскиот јазик и германската македонистика“. *Прилози*. Скопје: МАНУ, Одделение за лингвистика и литературна наука XXXIII-XXXIV 1-2, 2008-2009, 291-296.
128. „Современное состояние и развитие македонского языка“. *Славистички студии*, 13. Скопје, 2009, 143-157.
129. „Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во словенечкиот јазик“. *Трети македонско-словенечка научна конференција*. Охрид, 2007. Скопје, 2009, 45 -50.
130. The Enidže Vardar dialect. Skopje: “Blaže Koneski“ Faculty of Philology, 2009, 85.
131. *Македонска енциклопедија*. Скопје: МАНУ, 2009 (автор на неколку одредници).

2010

132. „Глаголскиот вид во македонскиот јазик во споредба со бугарскиот и српскиот јазик“. *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Grammatik*, Slawische Sprachkorrelationen 3, Lit verlag. Wien-Berlin, 2010, 481-487. (Die grammatikalischen Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen, Graz, 16-18.4.2009).
133. „Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во другите јужнословенски јазици“. *Njegoševi dani 2. Medjunarodni naučni skup*. Cetinje, 27-29 avgust 2009. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, 2010, 351-356.
134. „Улогата на лекторатите по македонски јазик во промовирањето на македонската култура“. *Годишњак за српски језик и књижевност 2010. XXIII, бр. 10. Зборник у часи проф. др. Миролуба М. Стојановића*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 2010.
135. (Коавтор со Људмил Спасов, Борче Арсов). „Врски меѓу кониковското евангелие и еницевардарскиот говор“. *Меѓународен македонистички собир*. Охрид 29-31 август 2008. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2010, 167-175, 511-519.
136. „Makedonistika na inozemnim sveučilištima u usporedbi s kroatistikom (Razmišljanja o mogućoj razmjeni iskustava)“. *V hrvatski slavistički kongres. Rijeka, 7-10. Rujna 2010. Zbornik sažetaka*. Rijeka, 2010, 348-349.

2011

137. „За некои функции на императивот во македонскиот јазик и во другите словенски јазици – прашањето на глаголскиот вид при негација“. *Njegoševi dani 3, Međunarodni naučni skup. Nikšić, 1-3 septembra 2010*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, 2011, 351-355.
138. „Дијалектолошкото истражување на Уве Бах за македонската ковачка терминологија“. *Прва македонско-џерманска научна конференција. Охрид, август 1999. „Македонско-џермански сџудии“ ии. 1, 1996-1999*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2011, 259-265.
139. „Глаголскиот вид во императивот во македонскиот и во полскиот јазик“. *Осма македонско-џолска научна конференција. Скопје, 23-24 октомври 2009. FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA 8*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2011, 501-506.
140. „Лексиката на еницевардарскиот говор“. *Славистички сџудии, 14*. Скопје, 2011, 49-57.
141. „Корејскиот јазик во Македонија“. *Зборник од Првата меѓународна конференција за џромоџија на сџудииите џо корејски јазик во Македонија. Скопје, 27-28 октомври 2011. (Proceedings the 1st International conference for the Promoting Korean studies in Macedonia, Skopje, 27-28 October 2011)*. Скопје, 2011, 65-85.
142. „Slavonic and Iberian studies in Macedonia (overview and perspectives)“. *IberoSlavica 2011, Compares, CLEPUL 5, 5th International Conference Iberian and Slavonic Cultures in Contact and Comparison. Lisboa, 12-14 May 2011*. Lisboa, 2011, 144-148.

2012

143. (коавтор со Благица Велјановска). *Семинаристии – македонистии џромоџори и афирмаџори на Македонија и на македонскиот јазик, литература и култура*. Скопје: УКИМ, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2012, 290.
144. (коавтор со Благица Велјановска). *Македонски џесни*. Скопје: УКИМ, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2012, 124.

145. „Глаголскиот вид во негираните форми на императивот во македонскиот јазик и во другите словенски јазици“. *Реферати на македонскиите слависти за XV-оџ меѓународен славистички конгрес. Минск, Белорусија, август 2013. Контекст, 10*. Скопје: Институт за македонска литература, 2012, 197 – 206.
146. „За некои функции на императивот во македонскиот јазик и во другите словенски јазици“. *Balkanistica, vol. 25:2, 2012, Macedonian Matters: Proceedings from the Seventh Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies, University of Mississippi*, 65 – 71.
147. „Makedonski jezik na stranim sveučilištima“. *Peti hrvatski slavistički kongres, zbornik radova, knjiga 2*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2012, 857-861.

2013

148. *Еницевадарскиоџ говор*. Скопје: УКИМ, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2013, 274.
149. (коавтор со Благица Велјановска). *Македонски џесни*. Скопје: УКИМ, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2013, 124.
150. „Синтаксата на еницевадарскиот говор“. *Славистички студии, 15-16*. Скопје, 2013, 89–106.
151. „Македонскиот јазик на странските универзитети“. *Меѓународни славистички скуџ „Њеѓошеви дани 4“*. Кошор, Рисан 31.8.2011-3.9.2011. Никшиќ: Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет Никшиќ, 2013.
152. „Формите на императивот во текстовите на Б. Конески“. *Поетикаџа, стилсџикаџа и лингвистикаџа на џекстџовиџе од Блаже Конески во корџусоџ Гралис / Poetik, Stilistik und linguistik der Texte von Blaže Koneski im Gralis-Korpus. Грац, 30-31.3.2012, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2013, 75–84.
153. „Мостот на Дрина“ на македонски јазик. *Andrićeva ćuprija. Грац – Beograd – Banjaluka : Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige*, 2013, 811-814.

2014

154. „За некои значења на императивот во македонскиот и во чешкиот јазик“. *Зборник на трудови од V македонско-чешка научна конференција по повод jubилејот 65 години на студии по чешки јазик и книжевност. Скопје 17-18 мај 2012*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014, 63-72.
155. „За некои значења на императивот во македонскиот и во рускиот јазик“. *Руско-македонски јазични, литературни и културни врски 5*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014, 185-196.
156. „Сличности и разлики во историјата на македонскиот и на украинскиот литературен јазик“. *Денови на науката на Република Македонија во Харков. Харков, 10-14.9.2012. Украинско-македонски научен зборник бр. 6*. Киев: Национална академија на науките на Украина, МАНУ, 2014, 146 -151.
157. „Изучувањето на корејскиот јазик во Македонија и неговите перспективи“. *Годишен зборник, 39-40*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014, 675-681.
158. (Коавтор со Радика Никодиновска и Спас Рангелов). „Анализа на материјалите за Кореја во Македонија од дијахронски и синхронски аспект“. *Филолошки студии, 2*. Скопје, 2014, 523-543. <www.philologicalstudies.org/elibrary.ru/item.asp?id=24398238>
159. „Говорот на „нашта“ – Ајватово“. *Романсистиќа и балканистиќа. Зборник на трудови во чест на проф. д-р Пејтар Аџанасов по повод 75 години од животојот*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014, 335-340.

2015

160. „За некои значења на негираниот императив во македонскиот јазик и во другите словенски јазици“. *VIII македонско – северноамериканска конференција за македонистиќа. Охрид, 7-8.7.2012*. Скопје: УКИМ, 2015, 47-56.
161. „Глаголскиот вид во негираните форми на императивот во македонскиот и во словачкиот јазик“. *Прва македонско-словачка конференција „македонско-словачки книжевни, културни и јазични врски. Нитра, 28-30.11.2013*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, 215-218.

162. „Живот посветен на македонистиката - Гизела Хавранек (25.5.1950-7.1.2015)“. *Македонски јазик*, LXVI. Скопје, 2015, 351-354.

2016

163. Владимир Сорокин. *Телурија*. Превод од руски. Скопје: Бата прес, 2016, 364.
164. Светлана Алексиевич. *Времето Secondhand (Крајот на црвениот човек)*. Превод од руски. Скопје: Бегемот, 2016, 474.

2017

165. „Букурешкиот мир и судбината на југоисточните македонски дијалекти“. *Македонско-руски научен собир „Букурешкиот мировен договор (1913) и неговите долгорочни последици за Македонија и Југоисточна Европа“*. Скопје, 27-28.6.2013. Скопје: МАНУ, РАН - Институт за славистика, 2017, 53-60.
166. „Човековата судбина и други раскази од Михаил Шолохов“. *Руско-македонски јазични, литературни и културни врски 7. Зборник на трудови од VII македонско-руска научна конференција*. Скопје, 2017. Скопје: УКИМ, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2018, 509-510.

2018

167. Александар Терехов. *Камениот мост*. Превод од руски. Скопје: Бата прес, 2018, 537.
168. Андреј Н. Соболев и Александар А. Новик. *Голо Брдо*. Превод од руски. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“ - Скопје и „Наука“ - Санкт Петербург, 2018, 282.
169. Анета Стојик, Санела Мурица. „Колокации – теориски разгледувања и примена во практиката врз примери од хрватскиот и од германскиот јазик“. Превод од хрватски. *Славистички студии бр. 18*. Скопје, 2018, 199-216.
170. „Кон XVI меѓународен конгрес на славистите“. *Македонски јазик LXIX*. Скопје, 2018, 229-234.

171. Рина Павловна Усикова (11.3.1933 – 14.11.2018). *Македонски јазик LXIX*. Скопје, 2018, 241-243.
172. „Како го читам Конески“. *Литературен збор LXV 1-6*. Скопје, 2018, 137-141.
173. „Кон зборникот “Како го читам Конески“. *Сѝремеж LXIV бр. 2*. Прилеп, 2018, 54-60.

2019

174. Рина Павловна Усикова. *Stephanos, Сетевое издание, Мултиязычный научный журнал, Электронный проект филологического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова (No 7)*. Москва: МГУ имени М.В. Ломоносова, 202-204.
<<http://www.stephanos.ru/izd/2019/2019-33-23.pdf> >
175. „Sylwetka naukowa Jubilatki (Towards the Jubilee of Prof. Dr. Hab. Irena Stawowy-Kawka)“. *Europa Środkowa I Balkany, Konteksty historyczne i politologiczne, Narody, mniejszości narodowe i religijne. Księga Jubileuszowa ofiarowana Prof. Dr. hab. Irenie Stawowy-Kawce, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2019, (s.583), s. 13-17.*
176. „За некои значења на негираниот императив во македонскиот јазик и во другите словенски јазици“. *Dyskursologiczne tezy i syntezy, język – kultura – media. Prace ofiarowane Prof. Dr. hab. Maciejowi Kawce. Uniwersytet Jagielloński, Instytut Dziennikarstwa, mediów I komunikacji społecznej, Kraków 2019, (s.408), s. 191-202*

ЛИНГВИСТИКА

УДК 811.161.1:811.163.3

УДК 811.163.3:811.161.1

Ирен АЛЧЕВСКА

Филологический факультет им. Блаже Конеского

Университет Св. Кирилла и Мефодия

Скопье, Македония

ПРЕДЛОГИ ВЫРАЖАЮЩИЕ КАУЗАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В РУССКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКАХ

Абстракт: В русском языке грамматическая роль предлогов, как своеобразных препозитивных служебных слов, сходна с ролью падежных флексий. Предлоги или заменяют флексию, или дополняют и углубляют ее значение. Семантика предлогов выявляется только в контексте, прежде всего в словосочетании.

В македонском языке предлоги являются главным средством выражения синтаксических отношений имен существительных в предложении. Поэтому употребление предлогов в македонском языке частотнее, чем в русском языке, и фонд их богаче. Если для выражения причинных отношений в русском языке необходим один-два предлога, то в македонском языке употребляются один, два, три и больше предлогов.

Сопоставительное изучение предлогов в двух родственных языках дает возможность наблюдать ряд сходств, а также и расхождений в употреблении причинных предлогов. Без учета имеющихся расхождений трудно себе представить овладение тонкостями русского языка.

Ниже дается схема употребления каузальных, т.е. причинных, предлогов в русском и македонском языках.

Ключевые слова: служебные части речи, причинные предлоги, причинные отношения, русский язык и македонский язык.

Предлоги относятся к служебным частям речи, которые выражают различные отношения склоняемых слов в формах косвенных падежей к другим словам в предложении, уточняя в тоже время значение падежных форм склоняемых слов. Предлог устанавливает отношение между неравносильными с точки зрения состава простого предложения. Предлоги обслуживают управление как вид подчинительной связи, так как связаны с управляющим компонентом словосочетания. Семантика предлогов выявляется только в контексте, прежде всего в словосочетаниях.

Среди важнейших отношений, выражаемых предлогами, – пространственные (локальные), временные (темпоральные), причинные (каузальные), целевые (финальные). Данная служебная часть речи сформировалась за счет других лексико-грамматических разрядов. Этим во многом определяется неоднородность структуры предлогов. В течение XIX-XX вв. наблюдается непрерывное пополнение состава предлогов. Интенсивнее всего развиваются предлоги, выражающие абстрактные значения, – причинные, целевые. На этот процесс благотворно влияет возрастающая роль в русском литературном языке XIX века публицистической и научной речи. А в XX-XXI вв. бурно развивается общественно-политический стиль и официально-деловой. Как отмечают ученые, в современном русском языке круг значений предлогов выражающих причинные, целевые отношения расширяются и углубляются. Остановимся на причинных значениях, в которых отмечаются тонкие смысловые и стилистические оттенки, связанные с употреблением разных предлогов.

Предлоги бывают непроизводные, образованные от данной части речи, т.е. предлогов. Также бывают производные предлоги, образованные от самостоятельной части речи путем утраты своего значения и морфологических признаков. Выделяются предлоги: наречные (возле, вокруг, впереди), отыменные (вследствие, в течение, ввиду), отглагольные (благодаря, включая).

Обучение македонских студентов предусматривает знакомство с предлогами с первых шагов изучения русского языка. На старших курсах работа по данной теме расширяется, студенты знакомятся с разнообразными оттенками значений существительных с предлогами. Без хорошего знания предлогов русского языка и их сопоставления с македонским языком трудно представить овладение тонкостями русского языка. В македонском языке значительно больше предлогов, чем в русском языке. Предлоги македонского языка являются главным средством выражения синтаксических отношений имени существительного с другими словами в предложении. Поэтому предлоги употребляются чаще, чем в русском языке.

Рассмотрим причинные отношения, которые выражаются падежными формами существительных с предлогами. Рассмотрим предлоги, которые отличаются большей частотностью.

Предлог **ЗА** + **ТВ.П.** в конструкторных предложениях обычно употребляются с абстрактными именами существительными и указывают на объективную причину, которая препятствует выполнять действие. Употребляется предлог с ограниченным количеством лексики, типа: за неимением, за негодностью, за отсутствием улик, за недостатком времени. Конструкции чаще употребляются в деловом стиле.

Пр. За отсутствием каких-либо доказательств, подозреваемый был освобожден. (рус.)

Поради недостаток на било какви доказани, осомничениот беше ослободен. (мак.)

За неимением средств пришлось отказаться от строительства. (рус.)

Поради недостаток на средства мораа да се откажат од градба. (мак.)

За негодностью к употреблению пищевые товары были возвращены поставщику. (рус.)

Поради неадекватен квалитет прехранбените производи беа вратени на испорачателот. (мак.)

В македонском языке при указании причины употребляются эквиваленты: предлоги **ПОРАДИ**, **ЗАРАДИ** и **ЗА**.

Предлог **ЗА** + **ВИН.П.** употребляется для выражения ответного положительного или отрицательного действия. Обычно употребляется именная группа **ЗА+ВИН.П.**, она указывает на причину какого-либо действия или состояния: любить за нежность, верность, доброту; благодарить за чуткость, внимание; похвалить за точность, исполнительность.

Пр. Мальчика наказали за плохой поступок. (рус.)

Момчето го казнија поради лошаата постапка. (мак.)

Начальник получил премию за выполнение плана. (рус.)

Началникот доби награда поради исполнување на планот. (мак.)

Ее осуждали за равнодушие к близким людям. (рус.)

Нејзе ја осудуваа заради рамнодушие кон блиските и луѓе. (мак.)

В македонском языке при выражения ответного действия употребляются эквиваленты: предлоги *ПОРАДИ*, *ЗАРАДИ*.

Предлог **ИЗ + РОД.П.** обозначает психологические основные принципы какого-либо действия или качества, употребляется в основном в письменной речи. Предлог сочетается с ограниченным числом абстрактных существительных.

1. **ИЗ+РОД.П.** сочетается с именами существительными, которые обозначают черты характера, склоняющие к действию или пассивности.

Пр. Из гордости старушка никогда не просила помощи. (рус.)

Од гордост старицата никогаш не бараше помош. (мак.)

Из скромности она дослушала его до конца. (рус.)

Од скромност таа го дослуша до крај. (мак.)

Из упрямства она все делает по-своему. (рус.)

Од инает таа се прави по свое. (мак.)

Из любопытства она пошла на этот фильм. (рус.)

Од љубопитност таа отиде на тој филм. (мак.)

2. **ИЗ+РОД.П.** часто распространяется или существительным с предлогом, или инфинитивом:

Пр. Из стремления доказать свою смелость, он прыгает с парашюта. (рус.)

Од стремеж да ја докаже својата смелост, тој скока со падобран. (мак.)

Из страха погибнуть, он не водит машину. (рус.)

Од страв да не погине, тој не управува со моторно возило. (мак.)

Из любви к науке он занимается исследованием. (рус.)

Од љубов кон науката тој се занимава со истражување. (мак.)

В македонском языке может быть эквивалент предлог *ОД*.

Кроме конструкции **ИЗ+РОД.П.** с существительными, обозначающими черты характера, психическое состояние, могут выступать и конструкции: **ИЗ-ЗА+РОД.П.**, **ОТ+РОД.П.**. Эти конструкции употребляются довольно широко и в книжной речи и в разговорной речи.

ИЗ-ЗА+РОД.П. указывает на внутреннюю или внешнюю причину, которая препятствует осуществлению действия.

Пр. Дороги были непроходимые из-за обильного снега. (рус.)

Патиштата беа непроодни поради обилниот снег.(мак.)

Из-за бессердечия к окружающим он потерял друзей. (рус.)

Поради нечовечност кон средината (околината) тој ги изгуби другарите.(мак.)

Из-за жалости он много прощал людям.(рус.)

Поради жалост тој им простувал многу на луѓето.(мак.)

Из-за робости он не был щедр на ласковые слова.(рус.)

Поради плашливост тој не бил дарешлив со нежни зборови.
(мак.)

Из-за сильного шума ничего не было слышно.(рус.)

Поради силна бучава, ништо не се слушаше.(мак.)

В македонском языке могут быть эквивалентны предлоги: *ПОРАДИ, ЗА*.

ОТ+РОД.П. широко употребляется в русском языке и не ограничен стилистически. Часто указывает на психическое состояние человека, которое характерно определенным чертам характера.

Пр. Он всю жизнь страдал от любопытства. (рус.)

Тој цел живот страдал од љубопитност.(мак.)

От радости он онемел. (рус.)

Од радост тој занеме.(мак.)

От злости не проронил ни слово.(рус.)

Од злоба не изусту ни збор.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентен предлог *ОД*.

ПО+ДАТ.П. – именная группа употребляется для обозначения нечаянного действия. Действие может быть заложено в характере человека. Оно может быть отрицательным, а реже положительным: невнимательность, невежество, рассеянность, неосторожность, доброта, мягкость. Действие может быть связано с волей другого лица (желание, просьба, долг, приказ).

Пр. Сделал много ошибок по невнимательности.(рус.)

Од невнимание направи многу грешки.(мак.)

По халатности не выполнил задание.(рус.)

Поради несовесност не ја направи задачата.(мак.)

По желаниу родителей он остался жить в родном городе. (рус.)
 По желба на родителите тој остана да живее во родниот град.
 (мак.)

По приказу его перевели на другую работу. (рус.)

По наредба го префрлија на друга работа. (мак.)

По просьбе родителей сына перевели в другой класс. (рус.)

По желба на родителите, синот го префрлија во друг клас.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентны предлоги: *ПО, ЗА, ПОРАДИ, ОД*.

Рассмотрим причинные отношения, выраженные конструкциями с отыменными предлогами.

БЛАГОДАРЯ+ДАТ.П. – указывает на благоприятные причины действия.

Пр. Благодаря широкой поддержки народных масс победу на выборах одержала правящая партия.(рус.)

Благодарејќи на поддршката на широките народни маси, победата на изборите ги доби владеачката партија.(мак.)

Благодаря снижению цен на продукты питания жизненный уровень населения повысился.(рус.)

Благодарејќи на паѓањето на цените на прехранбените производи, животниот стандард на населението се зголеми.(мак.)

Благодаря помощи соседних стран удалось ликвидировать разрушения, связанные с землетрясением.(рус.)

Благодарејќи на помошта на соседните земји, успеа да се отстранат рушевините од земјотресот.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентен предлог *БЛАГОДАРЕЈЌИ НА*.

В РЕЗУЛЬТАТЕ+РОД.П. – причинная конструкция указывает на причину, которая приводит к осуществлению результата, положительному или отрицательному.

Пр. В результате переговоров на высшем уровне улучшилась политическая обстановка в двух странах.(рус.)

Како резултат на преговорите на државно ниво, се подобри политичката состојба во двете земји.(мак.)

В результате терактов погибает гражданское население.(рус.)

Поради тероризам гине граѓанското население.(мак.)

В результате забастовок ухудшилась политическая обстановка в стране.(рус.)

Како резултат на штрајкови, се влоши политичката состојба во земјата.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентны следующие предлоги:
КАКО РЕЗУЛТАТ, ПОРАДИ, НА КРАЈОТ.

В СВЯЗИ+ТВОР.П. – указывает на действие, которое совершится в будущем или на действие, которое сопутствует главному действию субъекта. Данная конструкция широко употребляется в русском языке как в официально-деловом стиле, так и в разговорной речи.

Пр.Партия активно участвует в предвыборной кампании в связи с выборами.(рус.)

Во врска со изборите партијата активно учествува во предизборната кампања.(мак.)

Правительственная делегация Р.Ф. находится в Италии в связи с переговорами.(рус.)

Во врска со преговорите државната делегација на Р.Ф. се наоѓа во Италија.(мак.)

В связи с приездом сестры он отложил свою поездку в Москву.(рус.)

Во врска со пристигнувањето на сестра му тој го одложи патувањето во Москва.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентен предлог *ВО ВРСКА.*

ВСЛЕДСТВИЕ+РОД.П. – употребляется для обозначения результативного оттенка и обозначает причину неблагоприятного действия, которое мешает осуществлению действия.

Пр.Инфляция растет вследствие падение цен на нефть.(рус.)

Поради падот на цените на нафтата расте инфлацијата.(мак.)

Вследствие военных действий экономика страны пришла в упадок.(рус.)

Поради воените дејствија намалена е економијата на земјата.(мак.)

Вследствие опасности теракта воздушная связь прекращена.(рус.)

Поради опасност од тероризам воздушната врска е прекината.
(мак.)

В македонском языке ему эквивалентен предлог *ПОРАДИ*.

ВВИДУ+РОД.П. – конструкция употребляется в официально-деловом стиле для обоснования причины неблагоприятного действия.

Пр. Паспорт ему не выдали ввиду отсутствия архивных данных.
(рус.)

Поради недостиг на лични податоци не му издадоа пасош.(мак.)

Ввиду нелетной погоды все рейсы отменены.(рус.)

Поради временска непогода сите летови беа одложени.(мак.)

Ввиду ремонта дорог движение по этим улицам закрыто.(рус.)

Со оглед на ремонт на патот, движењето по овие улици е затворено.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентны такие предлоги, как *ПОРАДИ*, *СО ОБЗИР НА*, *СО ОГЛЕД НА*.

В СИЛУ+РОД.П. – конструкция употребляется во всех стилях речи, но чаще в научном. В СИЛУ+РОД.П. сочетается с существительными, которые обычно являются определениями, и с существительными со значением состояния: абстрактность, сложность, непредвиденность.

Пр. В силу сложности невыполнения наших обязательств по Контракту, мы вынуждены его расторгнуть.(рус.)

Поради потешкотии околу неисполнување на нашите обврски во врска со Договорот, ние сме принудени да го раскинеме.(мак.)

В силу непредвиденных обстоятельств защита докторской была отложена на неопределенный срок.(рус.)

Поради непредвидени околности, одбраната на докторската била одложена на неопределено време.(мак.)

В силу отсутствия необходимых сведений ответ задерживается.
(рус.)

Поради недостаток на докази одговорот се задржува.(мак.)

В македонском языке ему эквивалентен предлог *ПОРАДИ*.

В русском языке грамматическая роль предлогов, как своеобразных препозитивных служебных слов, сходна с ролью падежных флек-

сий. Предлоги или заменяют флексию, или дополняют и углубляют ее значение. Семантика предлогов выявляется только в контексте, прежде всего в словосочетании.

В македонском языке предлоги являются главным средством выражения синтаксических отношений имен существительных в предложении. Поэтому употребление предлогов в македонском языке частотнее, чем в русском языке, и фонд их богаче. Если для выражения причинных отношений в русском языке необходим один, два предлога, то в македонском языке употребляются два, три и больше предлогов.

Сопоставительное изучение предлогов в двух родственных языках дает возможность наблюдать ряд сходств, а также и расхождений в употреблении причинных предлогов. Без учета имеющихся расхождений трудно представить себе овладение тонкостями русского языка.

Ниже дается схема употребления каузальных, т.е. причинных, предлогов в русском и македонском языках.

Русские предлоги

за + ТВ.П.

за + ВИН.П.

из + РОД.П.

из-за + РОД.П.

от + РОД.П.

по + ДАТ.П.

благодаря + ДАТ.П.

в результате + РОД.П.

в связи + ТВОР.П.

вследствие + РОД.П.

ввиду + РОД.П.

в силу + РОД.П.

Македонские предлоги

поради, заради, за

поради, заради

од

поради, за

од

по, за, поради

благодарение

како резултат, поради, на крајот

во врска

поради

поради, со обзир, со оглед на

поради

Библиографија

- Виноградов В.В., 1960, „Грамматика русского языка, том I, фонетика и морфология“, Издательство Академии наук СССР, Москва;
- Конески Б., 2004, „Грамајтика на македонскиот јазик“, Просветно дело, Скопје;
- Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю, 1993, „Толковый словарь русского языка“, „АЗБ“, Москва;
- Чундева Н., Најческа-Сидоровска М., Накев С., 1997, *Руско-македонски речник*“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

ИРЕН АЛЧЕВСКА

ПРЕДЛОЗИ КОИ ИЗРАЗУВААТ ПРИЧИНСКИ ОДНОСИ ВО РУСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Резиме

Во рускиот јазик граматичката улога на предлозите е мошне голема. Предлогот може или да ја замени флексијата или да го надополни и пројабочи неговото значење.

Во македонскиот јазик предлогот претставува главно средство за изразување на синтаксичките односи на именките во реченицата.

Компаративното изучување на овие два сродни јазика ни дава можност да набљудуваме редица на совпаѓања, а исто така и разидувања во употребувањето на причинските, т.е. каузалните предлози.

Наталия БОРОННИКОВА

Пермский государственный национальный
исследовательский университет
Пермь, Россия

**АБЕ ТОА Е БИТОЛАТА...
(ЧЛЕННАЯ ФОРМА ТОПОНИМОВ
В МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКЕ)**

Аннотация: В статье рассматривается один из разрядов имен собственных – топонимы, используемые с артиклем в современном македонском языке. Делается попытка дать классификацию членных имен собственных и проанализировать их семантику. В качестве материала исследования используется выборка из художественных текстов и интернет-источников. В результате анализа выявлена группа членных топонимов, в которых артикль выполняет структурную функцию, кроме того, проанализированы топонимы, где артикль является носителем идентифицирующей, указательной, прагматической информации.

Ключевые слова: македонский язык, топоним, членная форма, семантика, прагматика.

Имена собственные – класс существительных, обладающих единичной или уникальной референцией. Значением имени собственного, как полагал Б. Рассел, является указание на конкретный референт, являющийся носителем имени (Рассел 1982: 48). Референция имени собственного основана не на его смысле, а на внеязыковых знаниях говорящего (Падучева 1985: 81), что противопоставляет его дескрипции, в состав которой входит общее (нарицательное) имя, обладающее смыслом и способное иметь определенную и неопределенную референцию.

Определенная и неопределенная референция выражается в артиклевых языках с помощью специальных средств. Так, отмечает П. Стросон, определенный артикль (“тот самый”) используется либо если уже имела место предшествующая референция, и артикль сигнализирует о том, что производится та же референция, либо – при отсутствии предшествующей неопределенной референции – контекст

(включая и предполагаемое у слушателя знание) должен определить для слушателя, какая именно производится референция. Неопределенный артикль (“некий”) используется либо если указанные условия не выполняются, либо если мы не желаем раскрывать, кем именно является лицо, к которому производится референция, хотя и могли бы осуществить определенную референцию. В этом случае имеет место лукавое употребление таких выражений, как “некое определенное лицо” или “некто”: они разворачиваются в “некто, но я вам не скажу, кто”, а не в “некто, но вам (или мне) неизвестно, кто” (Стросон 1982: 83-84).

В связи с семантикой единичности и уникальности использование артикля при именах собственных часто оказывается излишним. По мнению О.И. Москальской, имена собственные лишены обобщающего значения, свойственного именам нарицательным, поэтому у них отсутствует категория определенности и, следовательно, артикль (Москальская 1956: 35). Однако В.С. Василевская и А.М. Складенко полагают, что «языковая действительность противоречит такому, весьма распространенному, мнению. Некоторые ономастические категории в большинстве артиклевых европейских языков обычно имеют членную форму, например названия рек, горных цепей, собственные имена *Pluralia tantum*, микротопонимы и др.» (Василевская, Складенко 1979: 64). Это, по мнению авторов упомянутой статьи, связано с тем, что «собственные имена отнюдь не представляют собой гомогенной массы. Они отличаются друг от друга по многим аспектам и, в частности, по степени «ономатизации». Разделение существительных на собственные имена и нарицательные является четким и последовательным только для «полярных» явлений, резко различающихся своими свойствами. Значительная часть субстантивов имеет промежуточный статус, тяготея в той или иной степени и к апеллятивной сфере лексики, и к ономастической» (Там же: 56-57). Так, близки к именам нарицательным некоторые микротопонимы с прозрачной этимологией, образованные путем метонимизации, наподобие *Плошійагойі*, поэтому употребление артикля здесь вполне объяснимо. Кроме того, в зависимости от условий коммуникации, когда говорящий полагает, что без дополнительных дескрипций и индексальных средств он

не будет понят собеседником, имена собственные употребляются с артиклем. В статье рассматривается употребление топонимов – наименований географических объектов – с артиклями на материале современного македонского языка.

В грамматиках македонского языка (см., например, работы Б.Конеского, Р.П.Усиковой, Л.Миновой-Гюрковой) фиксируются случаи использования имен собственных с артиклями. Так, Л.Минова-Гюркова выделяет географические наименования, употребляющиеся в членной форме (*Алїиїџе, Анѓиїџе, Балканоїџ, Карїаїиїџе, Родоїиїџе* и пр.), которые противопоставляются именам, используемым без члена: *Куманово, Мариово, Скоїска Црна Гора* и т.д. Р.П.Усикова среди членных топонимов упоминает наименования гор, территорий, морей и океанов: *Алїи(їџе), Балкан(оїџ), Пацифик(оїџ), Јагран(оїџ), Анїи-ли(їџе), Анїаркїиџ(оїџ)*, но *Анїаркїиџа* – без члена (Усикова 2003: 139).

Также грамматисты говорят о возможности употребления членной формы с экспрессивным значением: *И Скоїјево е за никаде со заѓаденосїа!* (Усикова 2003: 139); *Ај да се сневиди и Скоїјево. – Ај да се заїустїи и Варгароїџ* (Конески 1967: 238); *Охридон* (Минова-Гюркова 2007: 84).

Как показывает материал, в состав членных топонимов в македонском языке входят наименования морей, океанов, гор, островов, полуостровов, некоторых материков м.р. *singularia tantum*: *Јаграноїџ, Балїиџкоїџ, Пацифиџкоїџ, Анїаркїиџкоїџ, Аркїиџкоїџ, Аїланїиџкоїџ, Балканоїџ* и др.; наименования горных цепей, островов *pluralia tantum*: *Аргениїџе, Проклеїиїџе, Хималаїиџе, Родоїиїџе, Карїаїиїџе, Алїиїџе, Динариџиїџе, Тавриїџе, Канариїџе, Филиїниїџе* и др.; названия географических областей ср.р. и ж.р. *singularia tantum*: *Средоземјеїџо, Поваргариеїџо, Приморјеїџо; Тиквешїјаїџа, Малешевијаїџа*; названия стран (преимущественно включающих несколько административно-географических единиц, имеющих в составе названия родовой термин): *Соединеїиїџе Американски Држави, Советскиоїџ Сојуз* и др.; микрообъектов, в том числе отопеллятивных с прозрачной внутренней формой: *Исароїџ, Калеїџо, Плошїаџоїџ, Чинароїџ, Сааїџ Кулаїџа* и др. Артикль, употребляясь с топонимами с неясной

этимологией, выполняет, скорее, структурную функцию – указывает на форму имени существительного. При номинации микрообъектов с прозрачной внутренней формой артикль указывает на то, что имя нарицательное выступает в качестве собственного.

Способны употребляться с артиклем топонимы, состоящие из атрибута и родового термина: *Айланѝски(оѝ) Океан*, *Бајкалско(ѝо) Езеро*, *Охридско(ѝо) Езеро*, *Пресѝанско(ѝо) Езеро*, *Црно(ѝо) Море* и т.д. Вероятно, в этом случае следует говорить о том, что использование дескрипции в составе наименования приводит говорящего к желанию идентифицировать референт, поскольку имеется множество морей, озер, океанов, из которого выделяется идентифицируемый объект.

Во всех вышеперечисленных случаях артикль не имеет дополнительной семантической нагрузки. Однако иногда использование членной морфемы выполняет прагматическую функцию, именно эти случаи являются предметом нашего внимания. Это ситуации, когда членная морфема присоединяется к именам собственным, которые по правилу не употребляются с артиклем: названия городов, стран, не состоящих из множества частей, горных вершин, названия рек и пр. (*Бийолаѝа*, *Македонијава*, *Вардаров*, *Драѝоройѝ*, *Охридгов*, *Скојјеѝо*, *Пелисѝеройѝ*, *Буѝаријава*, *Дримон* и др.). Или же когда говорящий вместо нейтральной членной формы с *-ѝ* употребляет пространственно маркированные формы (например, *Балканов*, *Дримон*).

Вводя то или иное понятие, значимое для него, говорящий реализует интродуктивную функцию. Как правило, он говорит о стране, где живет или находится; о реке или горе, которая является знаковым объектом той или иной местности. Полагая, что слушающий не знаком с референтом, говорящий использует апозитивные дескрипции, наподобие *река(ѝа) Вардар*, *ѝраг(оѝ) Бийола*, *грѝава(ѝа) Македонија*. Ему необходимо «вписать» топоним в класс соответствующих объектов, поэтому используется родовое название. Использование же их с определенным артиклем или в общей форме подчиняется общим правилам употребления имени в контексте.

Если же отправитель сообщения знает, что слушающий владеет информацией о референте, если включает собеседника в число «сво-

их», «осведомленных», родовой термин, как правило, не используется, однако в составе именной группы возможно употребление атрибутов в членной форме (*нашеѿо Скопје*). При инверсии артикль переходит на первый член именной группы:

(1) *Aj da ѿрашам... иде ѿрви мај... ме инѿтересирааѿи убави месѿа во околина на **Скопјево наше**, ѿкрај нашиѿе леѿендарни Маѿика и Водно... груги месѿа убави?!*¹ ‘Дайте-ка я спрошу... приближается Первомай... меня интересуют красивые места в окрестностях нашего Скопье, есть ли, кроме наших легендарных Матки и Водно, другие красивые места?’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Скопје.9/page-8#post-5879>).

Интересны случаи, когда именная группа состоит только из топонима и артикля. Здесь происходит так называемое «семантическое свертывание» (см. Кравец: электр. ресурс) прагматической информации, восстановить которую можно из контекста. Так, в следующем тексте говорящий употребляет название реки Дрим в членной форме:

(2) *Сѿруга е најубав ѿрад. Не заѿоа шѿо моеѿо ѿѿекло е од ѿаму, има доволни ѿрчини и без ѿоа да ѿо ѿшувам ѿосѿов. Кој може да одолее на убавиниѿе на **Дримѿи** кој исѿекува од езероѿо?- На ѿлеѿкаѿа од хѿѿелѿи Беоѿрад кој е ѿласиран во чаршијаѿа? Кој може да рече дека Сѿруга не е убав ѿрад и ѿѿкако ќе ѿи види вѿаше-ниѿе лица од ѿприродниѿе убавини на свеѿскиѿе ѿоеѿи кои доаѿааѿи од “крају свеѿа” за Сѿрушкиѿе вечери на ѿоезијаѿа? Иако живеам во Скопје, Сѿруга за мене е најубав ѿрад и неѿзиноѿо име во мене ѿобудува емоѿии коѿа и да се сѿомне и секоѿаш ќе има ѿособно месѿо во моеѿо срце.* ‘Струга – это лучший город. И не только потому, что я родом оттуда, достаточно причин, чтобы написать этот пост. Кто сможет устоять перед красотой Дрима (реки Црн Дрим – Н.Б.), вытекающего из озера? Перед видом отеля “Белград”, расположенного в чаршии? Кто может сказать, что Струга нехороша, когда увидит ошеломленные природными красотами лица участников Стружских поэтических вечеров, приезжающих со всех уголков мира? И хотя я живу в Скопье, Струга для меня – это лучший город, и упоминание ее на-

¹ В примерах с форума сохраняется авторская орфография и пунктуация.

звания всегда пробуждает эмоции, она всегда будет занимать особый уголок в моем сердце' (<https://forum.kajgana.com/threads/Струга.466/page-9#post-136487>). Полное название реки Црн(иот) Дрим здесь «редуцировано» до имени собственного – Дрим. Артикль в этом случае указывает на определенную референцию имени, его употребление оказывается и структурно необходимо, поскольку далее следует определительное придаточное, поясняющее имя. В качестве имплицитной информации важным является отнесение референта к классу рек.

Наиболее отчетливо эта «свертка», отнесение к классу, прослеживается в нижеследующем примере. Говорящий, житель г. Битола, использует наименование реки, протекающей в городе, – Драгор – в членной форме:

(3) *Си ѓо имаме Драѓоройѝ, особено коѓа ќе врне, оѝти инаку ѝовеќе си ѓо немаме оѝколку иѝѝо си ѓо имаме.* ‘Да, Драгор-то (в значении ‘река’ – Н.Б.) у нас есть, особенно когда дождь пройдет, а вообще его у нас, скорее, нет, чем есть’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Битола.235/page-11>). Имя собственное в данном контексте, скорее, демонстрирует «апеллятивное» значение (‘река’), кроме того, передает саркастическое отношение говорящего к предмету речи.

При метонимическом использовании топонимического названия употребление артикля говорящему кажется необходимым. Так, в нижеследующем примере название города Охрид используется как разговорное обозначение Охридского озера. И поскольку названия водоемов м.р. (ср. *Анѝанѝишкойѝ, Пацификоѝ*) способны употребляться с артиклем, говорящий вполне естественно использует в этих контекстах членную форму:

(4) *Тоа е. Реалноѝ. Зоиѝѝо да не види САД или ѝак свейѝоѝ иѝѝо се случува over there? Конкретѝно кај нас, конѝинуирано имаше снимки од безживоѝни ѝела кои лебдаат во Охригоѝ. Како гел од хорор беше, for crying out loud.* ‘Так. Это реальность. Как будто не видит США или же мировая общественность, что происходит over there? А конкретно у нас, постоянно публикуют снимки безжизненных тел, лежащих на поверхности Охридского озера. Словно это кадр из фильма ужасов, for crying out loud’ (<https://forum.kajgana.com/threads/associated-press-AP-Американска-Правда.35666/#post-3466033>).

В нижеследующем контексте топонимы *Еџејоѝ* и *Охридоѝ* можно трактовать как название побережий Эгейского моря и Охридского озера:

(5) *Оние кои ѝоџаѝ коџа Македонија беше ѝред најџолемаѝа оѝасносѝ, седеа како волови ѝо скоѝскиѝе кафулиња и иџраа сѝорѝска. Оние кои се сончаа на **Еџејоѝ**, на **Охридоѝ**... ‘Те же, кто тогда, когда Македония находилась в большой опасности, сидели, как волы, по скопским кафе и делали ставки. Те, кто жарился на Егейском и Охридском побережьях...’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Македонски-специјални-единици-полициски-и-воени.10885/page-412#post-747176>). И в этом случае артикль вновь выполняет структурную функцию.*

Часто у топонима с артиклем проявляется семантика «посессивности». Говорящему важно подчеркнуть, что он родом из тех мест, о которых идет речь в тексте. Менее ярко посессивное значение обнаруживается у нейтральной членной морфемы –г, ориентированной на фоновые знания слушающего, а вот пространственно маркированные формы –в и –н указывают либо на подчеркнутую близость говорящего к референту, либо же, наоборот, на дистанцированность.

(6) *Си имаме ѝехнички факулѝеѝ којѝѝо џо завршуваме ѝо едно сегум осум џодини и каде ѝѝо си ѝѝѝиме квадрати и си сегиме во бифеѝо со асисѝенѝѝѝе и си ѝѝеме долџомакијаѝосоѝѝоѝломлекоѝчашаводасомраз. Освен ѝѝоа со долџоѝомакијаѝо си ѝѝеме и кокаколасодевокоцкимразисоцеџка и си ѝуѝиме босвомеко или родеолајѝс. Во случај да емиџрираме некаде во иднина мноџу ни е мака ѝѝо не ѝраваѝ баѝ ѝакво кафе како ѝѝо ни ѝраеја во **Биѝолаѝа**. ‘Есть у нас технический факультет, который мы заканчиваем где-то за семь-восемь лет, где решаем квадратные уравнения и сидим в буфете с ассистентами и попиваем себе большоемакиатостеплыммолокомистаномводьсольдом. Кроме большогомакиато пьем и кокаколуздвумякубикамильдаиструбочкой и курим босколегкие или родеолайт. В случае когда эмигрируем куда-нибудь в будущем, очень нам тяжело оттого, что нигде не делают именно такой кофе, какой делали у нас в Битоле (у нас дома, в Битоле. – Н.Б.)’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Битола.235/page-11>).*

Семантика посессивности часто сопровождается положительной или отрицательной коннотацией:

(7) *Ех шїѡ има да се зборува за Охридот ѡпрекрасен г̀рад, со ѡпрекрасни месїа в ѡследно време на леїѡ и добри журки. Ма суїер е Охрид!!!* ‘Эх, об Охриде (известном тебе. – Н.В.) и говорить нечего: прекрасный город, с прекрасными местами, а в последнее время летом там и отличные тусовки. Охрид просто супер!!!’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Охрид.62/page-37#post-17290>).

(8) *Абе їѡ е Бїѡлоаїа една исїа шема реїко нешїѡ инїтересно се случва* ‘Ну это же [наша] Битола, все одно и то же, редко что-то интересное случается’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Битола.235/page-15#post-67883>).

Наиболее отчетливо семантика посессивности (‘мой, наш, я здесь нахожусь’) прослеживается в контекстах, где используется членная форма с –в, указывающая как на пространственную, так и на «духовную» близость идентифицируемого референта:

(9) *Првоїѡ ѡрашање е: Шїѡ е ова шїѡ нѣ ѡќружува?*

– *Мојаїа соба! Во Скоїје! – ми излеїа, не сакаїки, ѡрваїа очигледносї, а їѡј не можеше да издржи да не се изнасмее.*

– *Добро. А ївојаїа соба е дел од...?*

– *Од з̀радава, од Скоїјево, од Македонијава... – їочнав да се колебам бидејќи неѓовоїѡ ѡсмешлив ѡглед велеше дека не е восхїиен од одѓоворѡї. Нешїѡ како малечко їламенче во неѓовоїѡ лево око ми велеше дека їѡј, всушносї, не бара буквален одѓовор. Тоа їламенче иг̀риво ме їтераше да їрчам најред со мислаїа...*

– *Од свеїѡїѡ, од їприодаїа! – клаїнаїѡ реков знаејќи дека е їѡа крај до каде їребаше да ме однесе їрашањеїѡ...* ‘Первый вопрос: Что нас окружает? – Моя комната? В Скопье! – вылетел у меня непроизвольно первый очевидный ответ. Он не смог сдержать смех. – Хорошо, а твоя комната – это часть...? – Нашего дома, Скопье, Македонии... – я начала колебаться, потому что его взгляд говорил, что он не очень-то доволен ответом. Искорка в его левом глазу подсказывала, что ему вообще-то не нужен буквальный ответ. Эта искорка играючи заставляла меня думать... – Мира, природы! – устало выдохнула я, уже зная, что это правильный ответ...’ (Влад., 87-88).

(10) *Секое место си има своја посебна убавина. Секој треба да е горд на своите корени односно местото од каде што потекнува. Текстот е твој поглед, твојевидување и твои доживувања како „провинцијалец“ на Скопјево. Јас сум од Скопје и сум горда што сум од Скопје. Тоа е она место каде што сум се родила, каде што сум израснала и ќе останам горда, што како што и Струмикс останал горд на своето потекло од Струмица, што е прекрасен град... ‘У каждого места есть своя особая прелесть. Каждый должен гордиться своими корнями, а точнее, местом, откуда он родом. Этот текст – это твой взгляд, твое видение и восприятие как “провинциала” нашего Скопье. Я из Скопье и горжусь тем, что из Скопье. Это место, где я родилась, выросла, я всегда буду им гордиться, так же, как Струмикс гордится своей родной Струмицей, это действительно прекрасный город’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Скопје-низ-призмата-на-еден-„провинцијалец“.47778/page-33#post-5105771>).*

(11) *Абе немај што да се кажеш за Охрид. Најубав град во Македонија и меѓу најубавите на Балканов. Се гордеам што живеам во Охрид. ‘Ну что сказать об Охриде. Это красивейший город в Македони и один самых красивых у нас (здесь) на Балканах. Я горжусь тем, что живу в Охриде’ (https://forum.kajgana.com/members/petar_joker.8765/?page=4).*

(12) *Во кафуле, лејово, на домашна сцена:*

- *Дејте, мене еден сок од пилциани и војка?*

- *Мислите, цус!?*

- *Цус, или џус? Добро де, сок од пилциани.*

- *Нема.*

- *Како, бе, нема?*

- *Нема. Не може да се најде никаде низ градов.*

- *Како не може? Да не немаме доволно пилциани овде во Македонијава, па што не може сок од нив да се најде!?*

Дејето резигнирано ги подига рамената. Крај на дијалог лиса-та.

В кафешке этим летом, на «домашней сцене» (В Македони. – Н.Б.):

- Парень, а можно мне томатного сока с водкой?

- Вы имеете в виду джус!?
- Джус-ус? Ну ладно, сок из помидоров.
- Нет.
- Как это так нет?
- Нет. И нигде в городе не найдете.
- Как это? Неужели у нас здесь, в Македонии, такой дефицит помидоров, что томатного сока не найти?

Малый апатично пожимает плечами. Конец записи диалога’(-Мих.,65). Использование указательного наречия и пространственно маркированной членной формы в одном контексте способствует усилению пространственной семы членной морфемы –*в*.

Пространственное значение очевидно прослеживается при употреблении топонимов с членной формой –*н*:

(13) *Викендов бев во Струга град во кој не сум бил точно од 1993. Прошетава према малце по Дримон. Вечерта бев во Синама мавнав едно 6-7 Цек-а и се направи ракета земја-воздух-вода не својствено за мојата конзервативна природа и куд, ја ѝев и караоке на што добив квалифициран стружички сеир и уште поголем ајлауз. Одлични луѓе одлична вечер. Нареден ден на кафе во Адмирал пука на енсеро. Асален викенд. Само навечер на кеј јата чавки го покриваат небо-шо. Хичкок ја ујнал локацијата за снимање на Птици.* ‘На выходные ездил в Стругу, в город, в котором точно не был с 1993. Прогулялся чуток там по Дриму. Вечером был в Синама, пропустил 6-7 стаканчиков виски Блэк Джэк и превратился в ракету «земля-воздух-вода», что вообще-то не свойственно моим консервативным натуре и характеру, потом пел в караоке, благодаря чему собрал вокруг себя всех стружских зевак и сорвал громогласные аплодисменты. Отличные люди, отличный вечер. На следующий день сидел в кафе «Адмирал», тут, на озере. Отпадные выходные. Только вечером на набережной небо темное от стай галок. Думаю, что Хичкок промахнулся с выбором места для съемок «Птиц» (<https://forum.kajgana.com/threads/Струга.466/page-7#post-92>) *е да чавки имај премногу покрај Дримон лошо е ако почнеј да бомбардиреј.* ‘Дааа, галок там, у Дрима, туча. Плохо, если начнется “бомбежка” (<http://forum.kajgana.com/threads/%D0%A1%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0.466/page-7#post-94>).

(14) *Теџли ѿраво Скоѿје, ќе џо бараш Пулиџаз, имейѿо мое ќе му џо сѿомнеш, белким ќе се сеѿи Пулиџаз, ѿој ѿи е џлава џолема, ама малку ѿврда, маѿина, дваѿаѿи имейѿо да му џо сѿоменеш, брџу заборава Пулиџаз вол во џаз не знае да убодe, офѿѿика фаѿѿив дур џо научив ѿрава – крива да исѿрава на аналфабейѿскиоѿ курс во Биѿола чейѿириесей и осмаѿа (јали и девейѿѿаѿа) ама сеџа манукоѿ жару и ѿали ѿо **Скоѿјено**, џолема сверка сѿана, од Водно ќе ѿргне – дур до Вевчани, Окѿиси и Косел ќе засмрди... ‘Отправляйся-ка напрямиком в Скопье, разыщи там Пулигаза, скажи, что от меня, если, конечно, вспомнит меня Пулигаз, башка у него большая, но малость туповатая, мутная. Дважды мое имя ему повтори: до него долго доходит, зато он быстро все забывает, дубина. Ох, и намучился я, пока его читать-писать учил в Битоле в сорок восьмом (или сорок девятом). А сейчас детина – царь и бог там, в Скопье, большим человеком стал, на Водно воздух испортит (Водно – район в Скопье, где жили влиятельные люди. – Н.Б.) – дух аж в Вевчани, Окиси и Коселе стоит (села на юго-западе Македонии. – Н.Б.)’ (Крст., 75).*

В подчеркнуто разговорных контекстах с «двойной определенностью», где указательная и идентифицирующие функции распределяются между указательным местоимением и членной морфемой соответственно, наблюдается эмфаза. Подобные контексты, как правило, обладают повышенной экспрессивностью:

(15) *Немаше бе ѿакви, јас барем не среѿнав ни еден иако бев ѿри месеци ѿо **ѿоа Дебароѿ, Тейѿовоѿо** и на Шайка, ни еден од овие сѿранциве не среѿнав, имаше Роми, Турци или Власи и ѿо некој Албанец на наша сѿрана ама сѿѿе од Македонија. ‘Ну не было же таких, я, по крайней мере, не встретил ни одного, хотя и был три месяца именно там в Дебаре, Тетово и на Шапке, но ни одного из этих самых иностранцев не встретил. Были цыгане, турки, влахи, встречались сочувствующие нам албанцы, но все из Македонии’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Голема-полициска-акција-на-Шар-планина-против-терористите.13682/page-40#post-1934717>).*

Очень часто в подобных контекстах таким образом маркируется дистанцированность от обозначаемого объекта, для говорящего ока-

зывается важным отделить себя от собеседника, поэтому он использует эмфатические средства:

(16) ... *Ауууу ама си ме разочарал, еј! Значи **ѿоа Биѿолоаѿи** сѿварно ѿе има осакаѿено. Тешко на Биѿолчанки со вакви Биѿолчани.* ‘Оооо, как же ты меня разочаровал! Значит, там, в этой самой Битоле, действительно тебя изувечили. Тяжело битолчанкам с такими битолцами’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Девица-до-прва-брачна-ноќ.4142/page-3#post-737326>).

(17) ... *а ѿи во **ѿој Охридој ѿвој** одиш мора да има ѿроблеми со СѿорѿиКлуб каналиѿе ѿаму...* ‘... а ты в этот твой Охрид едешь, там должны быть проблемы со Спорт-Клуб-каналами...’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Фан-Клуб-Ливерпул.76714/page-540#post-5396565>); ...*леле **ѿој Охридој** ваш врие бе ѿедофили, да се ѿлашеш на улица да ѿоминеш...* ‘...ой, этот самый Охрид ваш кишит педофилами, по улице опасаясь пройти...’ (<https://forum.kajgana.com/threads/Охрид.62/page-65#post-17874>).

Итак, как показывает материал, топонимы в македонском языке довольно часто используются в членной форме, что говорит о принципиальной «проницаемости» границы между именами нарицательными и именами собственными. В ряде случаев членная морфема выполняет структурную функцию, указывая на разряд имени собственного и его формальные характеристики (род, число). Иногда она является показателем «ономатизации» имени нарицательного, особенно явно это прослеживается у вторичных имен собственных, восходящих к именам нарицательным, или же при развитии у топонима вторичного значения.

Кроме того, в разговорной речи наблюдается «приращение» прагматических смыслов имени собственного за счет сворачивания говорящим интродуктивной информации об отнесении того или иного названия к общему классу рек, вершин, городов, стран и проч. Имя собственное, приобретая в контексте дополнительную семантику, способно выполнять идентифицирующую функцию и присоединять артикль.

Наличие в македонском языке членной формы трех типов, указывающих на степень удаленности референта от говорящего, позволяет

ему актуализировать сему посессивности. Наиболее явно она проявляется в контекстах с показателями проксимальности и дистальности. Кроме того, в подобных контекстах часто обнаруживаются экспрессивное и оценочное созначения. В контекстах подчеркнута разговорного характера встречаются также двойноопределенные эмфатические синтагмы.

Использованная литература

- Василевская, В.С., Скляренко, А.М. 1979. «Об артикле в топонимии», *Вопросы ономастики*. Свердловск: УрГУ. С. 56-64.
- Конески, Б. 1967. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура. Дел I-II. 552 с.
- Кравец, А.С. «Имена и дескрипции: семантическая свертка». <http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/kravets1.htm>.
- Минова-Ѓуркова, Ј. 2007. *Грамајтика на македонскиот стандарден јазик за странци*. Скопје. 537 с.
- Москальская, О.И. 1970. «Артикль в немецком языке», *Иностранные языки в школе*. № 4. С.35.
- Падучева, Е.В. 1985. *Высказывание и его соотносительность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений)*. М.: Наука. 272 с.
- Рассел, Б. 1982. «Дескрипции», *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 13. М. С. 41-54.
- Стросон, П.Ф. 1982. «О референции», *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 13. М. С. 55-86.
- Усикова, Р.П. 2003. *Грамматика македонского литературного языка*. М.: Муравей. 376 с.

Список источников

<https://forum.kajgana.com>.

- Влад. – Владова Ј. 2008. Девојчето со две имиња. / Романи за деца (II) Битола: Микена.
- Мих. – Михајловска-Георгиева Ј. 1994. Огледала: лудо билје. Скопје: Табернакул.
- Крст. – Крстевски Х. 2008. Ветришта над Равен. Битола: Микена, 2008.

Список словарей

- Дигитален речник на македонскиот јазик*, <http://www.makedonski.info>.
Мургоски З. 2011. *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески».
- Толковен речник на македонскиот јазик / Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков»*. Т. I. А-Ж. Скопје, 2003; Т. II. З-К. Скопје, 2005; Т. III. Л-О. Скопје, 2006; Т. IV. П. Скопје, 2008; Т. V. Р-С. Скопје, 2011; Т. VI. Т-Ш. Скопје, 2014.
- Усикова Р.П., Шанова З.К., Верижникова Е.В., Поварница М.А. 2003. *Македонско-рускиот словарь*. М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ».

НАТАЛИЈА БОРОНИКОВА

АБЕ ТОА Е БИТОЛАТА...

(ЧЛЕНОТ КАЈ ТОПОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК)

Резиме

Во трудот се разгледува една од категориите на сопствените именки – географските имиња, коишто во современиот македонски јазик се употребени со член. Се врши обид за класификација на членуваните сопствени именки и нивна семантичка анализа. Како материјал за истражувањето послужија примери од литературни текстови и интернет ресурси. Како резултат на истражувањето откриена е група на членувани топоними, во коишто членот извршува структурна функција, а исто така проанализирани се топоними, чијшто член е носител на идентификационата, посочувачката, прагматичката информација.

УДК 811.163.3'373.7:811.162.3'373.7

УДК 811.162.3'373.7:811.163.3'373.7

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА ‘ЧЕЛО’ (МАКЕДОНСКО-ЧЕШКИ ПАРАЛЕЛИ)

Апстракт: Во нашиот труд соматските фраземи со компонента ‘чело’ во чешкиот јазик и нивните преводни еквиваленти на македонски јазик ги анализираме од аспект на нивната семантика за што фраземите ги поделивме во шеми (според концептот на когнитивистичката теорија), од аспект на нивната структура (именски, глаголски, споредбени и цела реченица) и од аспект на начинот како се преведени на македонски јазик (целосен еквивалент, делумен, еквивалент, релативен еквивалент, аналог, без еквивалент и буквален или неточен превод). На крајот на анализата доаѓаме до соодветни заклучоци.

Клучни зборови: македонски соматски фраземи, чешки соматски фраземи, чело

1. ВОВЕД

Фразеологијата е како огледало на културата на народот. Нејзиното богатство како во македонскиот, така и во чешкиот јазик истовремено го одразува богатството на јазикот, начинот на мислење на народот и неговата културна основа. Исклучок не се ниту фраземите од областа на анатомската лексика и токму оваа категорија е најинтересна во општи рамки.

Проучувањето на соматските фраземи претставува особен интерес бидејќи токму соматските лексички единици по потекло се најстар општословенски слој.

Фраземите по карактерот на својот израз и од стилистички аспект, во основа имаат силно изразена емоционално – експресивна карактеристика. Затоа е разбирливо зошто соматските фраземи воопшто се јавуваат како изрази во чија основа лежат согледувања за поведението

на човекот; тие изразуваат емоции, психички состојби и однесување на човекот во светот што го опкружува. Исто така, многу од нив носат и мошне изразен негативен карактер.

2. ИЗВОРИ

За потребите на нашиот труд најпрвин го ограничивме нашиот материјал на делата на чешки јазик преведени на македонски. Од тој материјал ги извлековме фраземите што во својот состав како компонента содржат дел од човечкото тело. Посебно ќе се задржиме на фраземите што во својот состав ја содржат компонентата ‘чело’.

Потоа, врз тој јазичен материјал направивме анализа во неколку насоки:

- од аспект на нивната семантика за што фраземите ги поделивме во шеми (според концептот на когнитивистичката теорија)
- од аспект на нивната структура (именски, глаголски, споредбени и цела реченица)
- од аспект на начинот како се преведени на македонски, односно на чешки јазик (целосен еквивалент, делумен, еквивалент, релативен еквивалент, аналог, без еквивалент и буквален или неточен превод).

3. АНАЛИЗА НА МАТЕРИЈАЛОТ

Во нашиот труд посветен на фраземите со компонента ‘чело’ во преводите од чешки на македонски јазик, ќе направиме конфронтација според еден од пристапите на когнитивната лингвистика што се однесува на концептот за телесност и на соматските фраземи.

Целта е да се примени принципот на телесност на конкретен лексиколошки материјал и притоа да се направи семантичка класификација на фразеолошките единици.

3.1. Деловите на телото и нивната специфика

Оваа шема ги именува деловите од телото и нивната карактеристика. Станува збор за отсликување на она што за нас одредени клучни зборови го отелотворуваат најинтензивно и најприродно.

3.1.1. Чешката фразема *být/ stát v čele něčeho* има значење 'да се управува, да се биде главна сила на нешто'. Во нашиот материјал ексерпиран од дела на чешки јазик преведени на македонски оваа фразема ја сретнавме во 17 примери.

Во сите примери на македонски имаме превод со целосен еквивалент, што е очекувана ситуација кога и во македонскиот јазик ја имаме истата фразема *сѝои на чело / на чело е...* со значење 'зазема истакнатото место, прв, преден, водечки'.

За илустрација ќе дадеме еден пример:

<p>...v jehož čele stál Michajlo Apostolski... str. 193</p>	<p>Být/ stát v čele něčeho // dostat se do čela něčeho // postavit se do čela něčeho: Vést/ řídit něco/ něčeho (E.M.); stát v čele něčeho: řídit, vést něco ideově, popř. i organizačně; být v něčem hlavní silou (SČFI)</p>
<p>НОВ на Македонија имал свој сопствен генерал штаб (ГШ), на чие чело стоел Михајло Апостолски... JR2650МК</p>	<p>Стои на чело – зазема истакнатото место (К.В.); На чело на ... – прв, преден, водечки или најважен дел од нешто (З.М.); Стои/ застане на чело: 1. го зазема првото место, стане/ станува прв, најдобар 2. го презема водството на нешто (ФРМЈ)</p>

3.1.1.2. Како варијанта на чешката фразема *být/ stát v čele něčeho* во нашиот материјал се издвои *v čele vytáhnout/ něco podniknout* што во нашиот материјал ја сретнавме во два примери.

На македонски во едниот пример е преведена со целосен еквивалент, додека во вториот пример е преведена безеквивалентно, односно без фразема и токму тој пример ќе го дадеме како илустрација во продолжение:

<p>...Karloš v čele svých hajduků vytáhl směrem na Kumanovo... str. 84</p>	<p>Být/ stát v čele něčeho // dostat se do čela něčeho // postavit se do čela něčeho: Vést/ řídit něco/ něčeho (E.M.); být v čele (něčeho): 1. řídit, vést něco ideově n. organizačně 2. být (zatím) nejlepší n. první, vést (SČFI)</p>
<p>...заедно со своите ајдуци, Карпош се упатил кон Куманово... JR2591МК</p>	<p>Стои на чело – зазема истакнатото место (К.В.); Стои/ застане на чело: 1. го зазема првото место, стане/ станува прв, најдобар 2. го презема водството на нешто (ФРМЈ)</p>

3.1.2. Чешката фразема *dostat se do čela něčeho // postavit se do čela něčeho* има значење 'да се води, управува, да се биде на врвот на нешто'. Во нашиот материјал се појави во три примери.

На македонски јазик во сите примери е преведена со целосен еквивалент, со оглед на тоа што соодветна фразема има и во македонскиот јазик, тоа е фраземата *застапане на чело* со значење 'го презема водството'.

За илустрација во продолжение ќе дадеме еден пример:

Do čela povstání se postavil ruský důstojník Adam Kalmykov... str. 105	<i>Být/ stát v čele něčeho // dostat se do čela něčeho // postavit se do čela něčeho: Vést/ řídit něco/ něčeho (E.M.); být v čele (něčeho): 1. řídit, vést něco ideově n. organizačně 2. být (zatím) nejlepší n. první, vést (SČFI)</i>
На чело на востанието застанал рускиот офицер Адам Калмиков...JR2601МК	Стои на чело – зазема истакнато место (К.В.); На чело на ... – прв, преден, водечки или најважен дел од нешто (З.М.); Стои/ застане на чело: 1. го зазема првото место, стане/ станува прв, најдобар 2. го презема водството на нешто (ФРМЈ)

3.1.3. Интересна ситуација имаме кај преводот на чешката фразема *udělat čelem vzad a jít pryč* која во нашиот материјал се појави четири пати, но имаме уште три примери повеќе бидејќи фраземата е извлечена од дело на чешки јазик што на македонски е преведено од двајца преведувачи. Оваа фразема има значење 'нагло да се заврти за 180 степени, да се сврти на потпетици и да замине'.

На македонски скоро во сите примери имаме различен превод. Во три примери имаме превод без фразема:

...obrátila se моје úvaha čelem vzad. str.226	<i>Udělat čelem vzad a jít pryč: rázně se otočit o sto osmdesát stupňů a odejít; otočit se na podpatku a jít pryč (E.M.)</i>
...моето размислување зеде сосем друг правец ... str.287; ...моите размислувања беа свртени назад ... str.286МК853МК	Се свртува налево круг: се свртува за сто и осумдесет степени (ФРМЈ)

3.1.3.1. Уште еден пример одвоивме заради специфичноста на фраземата и нејзиното значење во контекстот. Имено, фраземата *čelem vzad* може да функционира и како војнички термин што на македонски е еквивалентен на *налево круж*.

Во нашиот материјал посебно одвојуваме еден пример каде што оваа фразама токму се употребува како војнички термин. Примерот е од дело што на македонски јазик е преведено од двајца преведувачи. Во првиот пример имаме неточен превод на фраземата, додека во вториот пример имаме точен превод соодветен на македонската војничка терминологија.

<p>...cvičili jsme odpoledne na dvoře obligátní čelem vzad.... str.100</p>	<p>Udělat čelem vzad a jít pryč: různě se otočit o sto osmdesát stupňů a odejít; otočit se na podpatku a jít pryč (E.M.)</p>
<p>...попладнето во дворот задолжително трчавме околу наоколу... str.132; ...во дворот имавме задолжителни вежби - налево круг... str.128МК696МК</p>	<p>Се свртува налево круг: се свртува за сто и осумдесет степени (ФРМЈ)</p>

3.1.4 Чешката фразама *obrátit se/ postavit se k (nějakému) problému čelem* во еден пример ја извлековме во варијанта *čelem vpřed*. Има значење 'да се постави директно спрема некој проблем, да се соочи со него'.

Во нашиот материјал на македонски и во двата примери (фраземата е извлечена од дело што на македонски е преведено од двајца преведувачи) е направен буквален превод:

<p>...jak má žít člověk, totiž čelem vpřed. str.270</p>	<p>Obrátit se/ postavit se k (nějakému) problému čelem: postavit se nějakému problému zpřítma, vyrovnat se s ním (E.M.)</p>
<p>...како што човек треба да живее, имено со челото напред. str.343; ...да живеам како што човек треба да живее, значи со челото напред. str.342МК903МК</p>	<p>Напред марш! – војнички термин; Да гледам само напред (м.з.)</p>

3.2. Телото како средство за комуникација / Телото како сигнал за договор / согласување / несогласување

Телото ни се претставува како средство за комуникација, како средство за искажување на некој гест, невербална комуникација и сликовити изразувања поврзани со човечкото тело.

3.2.1. Чешката фразема *plácnout se/ praštit se/ t'uknout se do čela* претставува гест што значи дека 'наеднаш се сетил, сфатил нешто што претходно не му било јасно'. Во нашиот материјал оваа фразема се појави во четири примери.

На македонски јазик во фразеолошките речници со кои располагаме не ја потврдиме оваа фразема, но ние сметаме дека како таква постои или барем се употребува во јазикот. Зависи од говорителот на јазикот или од ситуацијата, но на македонски сметаме дека може да се употреби *се удри / чукна/ шлапна по чело* со значење 'се сети, му дојде мислата', па оттаму сметаме дека во сите четири примери имаме превод со целосен еквивалент.

<p>...se na ni podíval nenáivistným pohledem a plácl se rukou do čela, což v řeči gest všech zemí znamená, že chceme někomu říci, že je blázen, t'uklý nebo slabý duchem. str.30</p>	<p>Plácnout se/ praštit se/ t'uknout se do čela: gesto znamenající, že někdo si pojednou plně uvědomil souvislosti, které mu dříve unikaly; najednou mu to došlo (E.M.)</p>
<p>...й упати лут поглед и се удри по чело, што во меѓународниот јазик на гестови значи дека сте луди, чукнати или малоумни. стр. 31МК1627МК</p>	<p>Се шлапна по чело (Д. Р.)</p>

4. ЗАКЛУЧОК

Во нашиот материјал ексцерпиран од дела на чешки јазик преведени на македонски јазик извлековме шест фраземи со соматска компонента **чело**. Секоја од овие фраземи се појавува различен број пати, а тоа можеме да го видиме од следнава табела:

Бр.	Соматска компонента	Број на појавувања на чешката фразама	Број на македонски еквиваленти					
			■	◆	●	○	□	◇
1.	<i>být/ stát v čele něčeho</i>	17	17					
2.	<i>v čele vytáhnout/ něco podniknout</i>	2	1				1	
3.	<i>postavit se do čela něčeho</i>	3	3					
4.	<i>udělat čelem vzad a jít pryč</i>	4				1	5	1
5.	<i>čelem vpřed</i>	1						2
6.	<i>plácnout se/ praštit se/ t'uknout se do čela</i>	4	4					

- целосен еквивалент (чешкиот израз е ист со македонскиот)
- ◆ делумен еквивалент (граматичка промена во изразот)
- релативен еквивалент (промена на компонентата)
- аналог (целосно различна фразама)
- безеквивалентни (нема македонски еквивалент или не бил најден)
- ◇ буквално или неточно преведена фразама

4.1. Од аспект на структурата на извлечените фраземи во нашиот материјал – пет се глаголски фраземи со структура глагол+предлог+именка(соматска клучна компонента) (+објект) (3.1.1., 3.1.2., 3.1.3., 3.1.4., 3.2.1.).

4.1.1. Една фразама е именска со структура именка (соматска клучна компонента)+прилог (3.1.4.).

4.2. Што се однесува на начинот на превод на македонски јазик, во најголем број случаи имаме превод со целосен еквивалент (3.1.1., 3.1.2. и 3.1.3.).

4.2.1. Имаме еден пример преведен со аналогна фразама (3.1.3.), две фраземи со безеквивалентен превод (3.1.2., 3.1.3.).

4.2.2. Две фраземи се преведени буквално (3.1.4.), односно неточно (3.1.3.1).

4.3. Од анализата на проучуваниот материјал може да се дојде до заклучок дека во однос на структурата и во двата јазика најчесто се среќаваат глаголските фраземи. Во однос на начинот на превод, во

најголем број случаи имаме превод со целосен еквивалент, но и со аналогна фраза или со превод без еквивалент. Но, заради бројноста на примерите, не недостасува и буквален или неточен превод.

Сепак, може да се заклучи дека и сфаќањето и употребата на фраземите со компонента ‘чело’ и во двата јазика, чешкиот и македонскиот, се идентични. Тоа може и да се очекува со оглед на заедничкото словенско потекло и блискоста на јазиците.

Користена литература

Кирилица

- Делова-Силјанова, Ј. 2012: *Соматскиите фраземи во преводите од чешки на македонски јазик и обратно*. докторска дисертација (необјавена). Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Велјановска, К. 1998: *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик (со посебен осврт на соматската фразеологија)*. докторска дисертација. Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје

Латиница

- Čermák, F. 1997: *Jazyk a jazykověda, Přehled a slovníky*. Pražská imaginace Praha
- Čermák, F. 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum
- Lakoff, G., Johnson M. 2002: *Metafory, kterými žijeme*. 1.vyd. Brno: Host
- Levý, J. 1998: *Umění překladů*, Ivo Železný Praha

Речници и кратенки:

- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. 1983. Academia: Praha. (SČFI) přír.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Academia: Praha. (SČFI) v. nesl.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné A-P*. 1994a. Academia: Praha. (SČFI)
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné R-Ž*. Academia: Praha. (SČFI) 1994b.

- Велковска, Снежана. 2008. *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје. (Сн. В.)
- Димитровски, Тодор; Ширилов, Ташко. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Први А-Ј. Огледало: Скопје (ФРМЈ)
- Ширилов, Ташко. 2008. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Втори К-П. Огледало: Скопје (ФРМЈ)
- Ширилов, Ташко. 2009. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Том Трети Р-Ш. Огледало: Скопје (ФРМЈ)
- Мургоски З. Македонско-англиски речник на идиоми <http://www.scribd.com/doc/38948517/Македонско-Англиски-речник-на-идиоми/ид/> (З. М.)

Извори крaтeнки:

- Kundera.M. 2007. Žert. Atlantis: Brno.(MK4CZ)
- Кундера. М. 1969. Шeгa. Нoвa Мaкeдoниjа: Скопjе.(MK4MK)
- Кундера. М. 2007. Шeгa. Тaбeрнaкул: Скопjе.(MK5MK)
- Kundera.M. 2006. Nesmrtelnost. AtlantisBrno.(MK3CZ)
- Кундера. М. 2009. Бeсмртнoст. Тaбeрнaкул: Скопjе.(MK3MK)
- Рихлик, Ј.,Кoубa, М. 2009. Истoриjа нa Мaкeдoниjа. Мaкeдoнскa рeч: Скопjе.(JR1MK)
- Rychlík, J., Kouba, M. 2003. Dějiny Makedonie. NLN: Praha.(JR1CZ)

JASMINKA DELOVA-SILJANOVOVÁ

FRAZÉMY S KOMPONENTOU ‘ČELO’ (MAKEDONSKO-ČESKÉ PARALELY)

Resumé

V příspěvku se zabýváme frazémy s komponentou ČELO v překladech z českého jazyka do makedonštiny. Sémantická analýza excerpovaných jednotek na základě principu tělesnosti nám ukázala, že jak český, tak i makedonský jazyk mají podobný jazykový obraz světa, což je, jak předpokládáme, způsobeno stejným slovanským původem.

Веселинка Лаброска

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

БАЛКАНСКОТО ВЛИЈАНИЕ ВО РАЗВОЈОТ НА АДМИРАТИВОТ ВО ЗАПАДНОТО МАКЕДОНСКО НАРЕЧЈЕ¹

Апстракт: Предмет на анализа на ова излагање е балканското влијание на начинот на изразување адмиратив во западното македонско наречје. Ќе се осврнам на сум-перфектот како на една од временските парадигми што е способна да изрази адмиратив, т.е. посебни нијанси на чудење, изненадување, несогласување, но и комплетно негирање на настанот за кој се зборува. Пример: *Абе-'ајде, ш'о-'иуку 'ше-л'ажи Васко! Тоје к'у'ишл м'обилен! К'у-зниј кај-'џо-'јма укр'адено!* (Трајковски 2007: 267).

Акцентот ќе биде ставен и на специфичната употреба на субјунктивот *praesentis* со адмиративно значење во реченици што изразуваат фактивни дејства во минатото: *за 'ајакос од бумбарче'ио, да се 'ио'годи една 'и'ерда круша, 'и'а да 'џо удари и да 'џо с'илеска на мес'ио'ио.* (М. Цепенков, според Б. Конески 1981: 413).

Клучни зборови: дијалекти, адмиратив, граматички средства, субјунктив *praesentis*, сум-перфект.

За дел од јазиците што припаѓаат на Балканскиот јазичен сојуз, а тоа се албанскиот, македонскиот и бугарскиот јазик, карактеристично е постоењето на граматикализирани средства за изразување на семантичката категорија адмиратив. Адмиративот претставува семантичка категорија со која се изразуваат цела серија на експресивни значења како што се чудење, изненадување, иронија и сл. (сп. Тополињска 1995: 245-246). Во поновата лингвистичка литература се употребуваат различни термини (*evidentiality*, *imperceptive*, *reportedness*, *nonconfirmativity*, *admirative*) со кои се опфаќа оваа семантичка кате-

¹ Англиска верзија на оваа статија, со мали разлики, е објавена во Република Полска: Veselinka Labroska, *Balkan influence on the Development of Admirative in the Western Macedonian Dialects*, Poznań Bałkany, historia-polityka-kultura-języki, Toruń 2012, 217-222.

горија која спаѓа во сферата на епистемичната модалност и со која говорителот заема некаков став спрема кажаното. И додека во албанскиот јазик постојат неколку специјализирани временски форми со кои се изразува адмиративот, т.е. *mënyra habitore* (вкупно 4: презент, имперфект, презент перфект и паст перфект или на албански: *koha e tashme*, *koha e pakryer*, *koha e kryer*, *koha më se e kryer*), во македонскиот и во бугарскиот јазик адмиративот на предикативно рамниште се изразува со *сум-* перфектот, кој како една од своите контекстуални варијанти го има токму адмиративот. Доколку се работи за изразување на зачуденост во моментот на зборување, т.е. во сегашноста, можеме да констатираме дека изразувањето на адмиративот во трите балкански јазика се прави на следниов начин: албанските форми на адмиративен презент или адмиративен презент перфект од една страна, и македонските и бугарските форми на *сум-*перфект, од друга страна, но употребени со адмиративно значење. Еве што вели за тоа Фридман: Most Balkan Slavic examples with ‘be’ and ‘have’ corresponding to an Albanian present admirative represent a use of the indefinite past to refer to a state which has been true before but only discovered by the speaker at the moment of speech (Friedman 1986: 183)

mak. *Ama si bil prost čovek.* (Konstantinov, 1967: 87)

bug. *Ama če si bil prost čovek.* (Konstantinov, 1967: 83)

alb. *Ama, i humbur fare qenke.*

Ama, i humbur fare paske qenë. (Konstantinov, 1975, 92).

Од наведените албански примери се забележува дека во албанскиот јазик со исто значење во конкретниов пример може да се употребат формите и на адмиративен презент и на адмиративен презент перфект, што не ја менува суштината на кажаното.

Сега ќе наведеме примери собрани од терен во Кичево или ексцерпирани од дијалектни текстови и нивните паралели на албански јазик дадени како информација од една моја студентка, исто така од Кичево²:

² Голема благодарност на Дритане Азизи, студентка на групата за македонски јазик и книжевност на Филолошкиот факултет при Универзитетот во Тетово, која во својата семинарска работа собра теренски материјал за адмиратив од говорот на Албанците во Кичево.

Примери:

А бе ѿи ѓолем си-ѿораснал!; Abe ti shumë qenke rritur!
Ал'ал-ѿи в'ера, мноѓу си-рабоѿиел 'убо:! (Кичево; Лаброска 2008: 125); *Allall të qoftë, shumë mirë punuake!*
Леле: д'едо; колк'ај з'ѿбиѿиѿа си-'имал! (Железна Река – Гостиварско; Видоески 2000: 93); // *Lele babgju sh sa i paske dhëmbët!*
Она б'ило црква! (Кичево; Лаброска: 2008, 126); // *Ajo paska qenë kishë!*

Значи со формите на *сум* - перфектот во ексцерпираниот материјал од западното македонско наречје се изразува адмиративно значење кое може да биде и фактивно и нефактивно, за разлика од неутралната прекажаност каде што кон глаголското дејство само заземаме дистанцирачки став. Можеме да заклучиме дека иако навидум постои навистина разлика во начинот на граматичко изразување на адмиративот на балканската почва помеѓу албанскиот од една страна (се работи за инверзивен перфект со помошниот глагол *има*, којшто се лепи за основниот глагол) и двата словенски јазика од друга страна (со стариот *сум* - перфект), влијанието на албанскиот врз словенските јазичи, а посебно врз македонскиот јазик не може да се пренебрегне. Најдобар доказ за ова влијание претставува состојбата во југозападните македонски дијалекти во кои *сум* - перфектот е зачуван само со адмиративно значење (другите негови значења ги покрива главно балканскиот *има*-перфект; сп. Тополињска 1995: 206; Трајковски 2007: 266), кое пак, од своја страна во македонскиот јазик можело најдобро да се изрази со *сум*- перфектот, којшто ваквата значенска варијанта ја поседувал и во постариот период на развој на нашиот јазик. Несомнен е фактот дека адмиративните значења што се изразуваат со македонскиот и со бугарскиот *сум*-перфект, на албански се изразуваат почесто со минатите адмиративни форми, отколку со сегашната форма (Фридман 1980: 127). Затоа, пак, македонскиот јазик ја развил и парадигмата на *идно ѿрекажано време* (*ке јагел, ке одела* итн.), која освен прекажаност, непотврденост на идно/постериорно дејство, може слободно да изрази и чудење од очекувано дејство т.е. неверување како во примерот: *Тој ке рабоѿиел во Германија! Да ѓо видам ѿоа чудо, нема да верувам!* Дали македонскиот јазик развивајќи се на балканскиот простор

морал да изгради и ваква парадигма која во една од своите функции ќе биде соодветна на албанската парадигма на адмиративен презент, останува да се истражи подлабоко, бидејќи кога се работи за зоната на нефактивност, имаме комплетно реструктурирање на парадигмите што се употребуваат денес во македонскиот јазик наспроти наследената словенска ситуација (в. Goľab 1964; Тополињска 2014).

Она што е, исто така, предмет на мој интерес во овој реферат е еден посебен граматички начин на изразување на адмиративот во западното македонско наречје. Се работи за една особеност што ја констатирав во кичевскиот говор, а потоа со поширока ексцерпција на материјал од западното наречје ја потврдив мојата теза, а тоа е дека во западното наречје постои посебен вид на адмиратив за минати фактивни дејства којшто се изразува со субјунктив презент т.е. со самостојна употреба на *ga*- конструкциите со глаголот во сегашно време. Оваа особеност, се разбира, ја констатирал Конески во „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ нагласувајќи дека презентските форми на глаголите свршени по вид не се употребуваат самостојно и во најголем дел влегуваат во подредената реченица, но оваа употреба е еден исклучок каде со овие форми придружени со *ga* се изразува минато време (Конески 1954: 155; 1981: 413). Прво ќе ги дадам примерите што ги дава Конески, а потоа и примерите регистрирани на терен: *Да ѝојде ѝшаму и сѐ га расиѝе* (т.е. пошол таму и сѐ расипал); *Одавде га ѝи доѝера, онде га лежайѝ завалиѝе* (оданде ги дотерал, онде лежеле, сиромасите). Сп. за *ѝакос од бумбарчеѝо, га се ѝоѝоди една ѝврда круша, ѝа га ѝо удари и га ѝо сѝлеска на месѝоѝо*. (М. Цепенков, според Б. Конески 1981: 413). Сега ќе ги наведат примерите што јас ги регистрирав на терен во Кичевско и примерите од западното наречје регистрирани во дијалектни текстови (во антологијата на Видоески, но и во други трудови во кои има дијалектен материјал (види користена литература): *То: с'обрана ѝр'ишина до-ѝосѝода да-се-кр'еваѝи ѝоре...* (прашина се криваше горе...); *Тел'ефоноѝи ѝела недела да-не-ра'боѝиѝи*. (телефонот не работеше); *И ѝа: јайѝрва-је, да-ѝ-ѝо-з'емеѝи деѝеѝеѝо и-д-и-ѝо-фр'лиѝи в-еден-д'ол*. (и го зела детето и ѝ го фрлила в дол); *Ти-в'ела, е-овие да-в'ика:ѝи, да-ѝаламаѝи*. (...овие викаа, галамеа). *Оѝкаде -докаде еден ден да доѝиѝ в'лкоѝи во ѝојдаѝи и ѝрао на*

кравајќӣа и ѿеленце̄тѿо не̄гои да и заколеј̄и. (еден ден дошол волкот во говедата и кравата и теленцето негови ги заклал; Црско, 61) (Лаброска 2008: 103); *Ква-ѿӣѿа ѿобарат̄и ѿод-долајо̄ӣ ке-л'ежела кл'ачкај̄ӣа со ѿил'ин'ај̄ӣа, ѿӣѿа ѿо-нај̄ӣ еднo-ѿиле м'ар̄ѿиво. Да-ѿо-удај̄ӣ ѿр'обнико̄ӣ.,... Побеѿнал и се да-се-'осеј̄ӣӣ ке-л'еј̄ӣај̄ӣ ѿо-ѿерамиди. (Октиси-Струшко; Видоески 2000: 116); е-Е, 'ошол неј̄де дурде 'ошол, ѿој да-си-дој̄адни до-ѿаро; ...И да-си-са-бендисе дв'ај̄ӣа. (Орово-Мала Преспа; Видоески 2000: 143). Букај̄ӣа ѿукна, секирај̄ӣа да не мож̄ӣӣ да је извај̄ӣ. (Железно Речане-Гостиварско, Поповски 1970: 159). „Јас“, рече, „се к'олеф за 'анкај̄ӣа м'оја, да биди на овај реј̄ӣ! Толку да биди ѿушкеница!“³ (Дихово - Битолско; Groen 1977: 240).*

Од сите погоре наведени примери може да се заклучи дека се работи за самостојно употребени субјунктивни форми кои изразуваат фактивни дејства што се случиле во минатото, но со посебна нијанса на чудење, односно имаме посебен тип на адмиратив. Бидејќи се работи за специфична употреба на субјунктивни форми, а самото нивно име кажува дека се работи за подредени форми, и семантички и формално, можеме да претпоставиме дека формално во овие реченици се крие еден надграден предикат од типот 'се случи да стане нешто'. Ако тргнеме од фактот, пак, дека семантичката подреденост на субјунктивот е решавачка, а таа значи суспендирање на опозицијата фактивност ~ нефактивност (Тополињска 1995: 255), самостојната употреба на овие форми претставува идеален избор за изразување на една модална категорија како што е адмиративот, односно дистанцата, која самата по себе се наоѓа на границата меѓу фактивноста и нефактивноста, т.е. ја суспендира оваа опозиција. Се разбира дека употребата на овие форми (наместо формите на некое од минатите времиња) резултира со зголемено внимание на адресатот кон она што го раскажува говорителот. Зошто во јазикот се развил и ваков начин на искажување на минати фактивни дејства кога е добро познато дека македонскиот јазик

³ Во англискиот превод на овие две реченици што го дава авторот, јасно се гледа значењето на изненадување и чудење од реализираното дејство: *I would have killed myself for my wife, (I never thought) she was that kind of woman...That she is so perfidious!* (стр. 241).

располага со цело богатство на временски парадигми кои изразуваат дејства што се случиле во минатото? Причината можеби треба да ја бараме токму во фактот што во македонскиот јазик при раскажување перфектот е носечко време и првенствено искажува незасведоченост, прекажаност (дистанциран став на говорителот), а неговите адмиративни експресивни нијанси доаѓаат до израз повеќе во второто лице (в.: примери погоре во текстот), а не во третото лице (за разлика од погоре наведените примери со субјунктивни форми кои се во трето лице). Потребата да се истакне на некој начин случката што се раскажува, влијаела да се појави овој посебен вид на адмиратив (но само за фактивни дејства). Секако, тука треба да се земе предвид и влијанието на албанскиот јазик кое посебно се чувствува на територијата на западна Македонија, а во кој има изграден систем на временски парадигми што изразуваат адмиратив (не прекажаност; сп. Демирај 1994: 188). Од друга страна и влијанието на грчкиот јазик не можеме да го исклучиме затоа што сферите на употреба на македонската партикула *ga* и грчката партикула *va* како форманти на субјунктивот во голема мера се поклопуваат (Бужаровска 1997-1999: 235).

Врз одредувањето на степенот на дистанцираност, а посебно за искажување на експресивната варијанта на адмиративот влијаат и лексичките показатели, а се разбира и интонацијата или контекстот. Лексемите од типот: *веројатно, наводно, божем, изгледа* ја истакнуваат дистанцираноста на говорителот од вистинитоста на исказот. Од погоре наведените примери за употреба на сум-перфектот со адмиративните нијанси за чудење, изненадување, може да се заклучи дека во вакви реченици често се појавуваат лексеми кои спаѓаат во групата извици: *а бе, леле, море, ох* (и турцизмот (*алал га ѝѝ е*)) со кои се постигнува засилување на модалниот карактер.

Од досега изложеното може да се заклучи дека македонските дијалекти претставуваат вистински извор на јазичен материјал кој ги покажува начините на изразување на различните семантички категории и процесот на нивна граматикализација. Со самото тоа се расветлува и развојниот пат на македонскиот јазик, кој, вклопувајќи се во пошироката балканска јазична средина, пронаоѓал и пронаоѓа во својот систем средства со кои на најсуптилен начин се изразуваат различни-

те модални нијанси кои, како што можеме да заклучиме, се заеднички код на изразување на балканските народи во многувековниот соживот на балканските простори.

Користена литература

- Бужаровска, Е. 1997-1999. „Независните да-конструкции во македонскиот јазик и нивните корелати во грчкиот“, *МЈ*, XLVIII-L, Скопје, стр. 217 – 235.
- Видоески, Б. 1957. „Кичевскиот говор“, *МЈ*, VIII, Скопје, стр. 31–90.
- Видоески, Б. 1998. *Дијалектните на македонскиот јазик*, том 1, Скопје: МАНУ.
- Видоески, Б. 2000. *Текстови од дијалектните на македонскиот јазик*, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Демирај Ш. 1994. *Балканска лингвистика*, Скопје: „Логос -А“.
- Конески, Б. 1954. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, II, Скопје: „Просветно дело“.
- Конески, Б. 1981. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: „Култура, Македонска книга...“.
- Конески, Б. 1982. *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: „Култура“.
- Лаброска, В. 2008. *Кичевскиот говор*, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Поповски, А. 1970. *Македонскиот говор во гостиварскиот крај*, Гостивар: „Општинско собрание Гостивар“.
- Тополињска, З. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*, Синтакса, I дел, Скопје: МАНУ.
- Тополињска, З. 2014. „Организација на не-фактивната зона на вербалниот систем во македонскиот и во полскиот јазик“, *Субјунктив со посебен осврт на македонските да-конструкции*, Скопје: МАНУ, 218-229.
- Трајковски, К. 2007. *Битолскиот градски говор*, Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Педагошки факултет.
- Фридман, В. 1980. „Адмиративност во балканските јазици: категорија против употреба“, *МЈ*, XXXI, 121 – 129.
- Gołąb, Z. 1964. *Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowosłowiańskich, z szczególnym uwzględnieniem macedońskiego*, Wrocław – Kraków – Warszawa: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- Groen, V. M. 1977. *A structural description of the Macedonian dialect of Dihovo*, „The Peter De Ridder Press“.
- Friedman, V. 1986. „Evidentiality in the Balkans: Bulgarian, Macedonian and Albanian“. *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. ed. W. Chafe and J. Nichols. Norwood, N.J, 168-189.

ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА

БАЛКАНСКИ УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ АДМИРАТИВА У
ЗАПАДНИМ МАКЕДОНСКИМ ДИЈАЛЕКТИМА*Сажетак*

Предмет анализе у овом раду су граматички маркери којим се у западним македонским дијалектима може исказати адмиратив те балкански утицај на развој ове семантичке категорије. У фокусу нашег разматрања нашле су се одговарајуће паралеле на плану албанских адмиративних форми и македонских маркера адмиратива попут глаголских конструкција типа: помоћни глагол * *byti* + * л-партицип. Датим облицима у македонском језику се исказују прошле и садашње радње са различитим степеном дистанцираности: неутрална изјава за неконфирмативне догађаје, али и посебне нијансе изненађења, неслагања и потпуне негације валидности израженога догађаја.

Посебна пажња посвећена је адмиративу исказаном облицима субјунктива, но само код свршене фактивне радње. На пример: *за љакос од бумбарчејџо, да се љождо еднa љврда круша, ља да љо удари и да љо сљлеска на месџојџо*. (М. Цепенков; Б. Конески 1981: 413).

Благодарност

Изразувам благодарност за можноста да земам учество со свој прилог во овој број на Славистички студии, му ја честитам 70-годишнината на проф. д-р Максим Каранфиловски и му посакувам плодна понатамошна работа на полето на славистиката.

Tadeusz LEWASZKIEWICZ

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań, Polska

O REZULTATACH BADAŃ NAD SŁOWNICTWEM MACEDOŃSKIM W PORÓWNAWCZYM KONTEKŚCIE SŁOWIAŃSKIM

Abstrakt: W pierwszej części tekstu znajduje się podsumowanie dotyczące wiedzy o słowiańskich nawiązaniach do leksyki macedońskiej, o prasłowiańskim dziedzictwie leksykalnym w języku macedońskim i znaczeniu słownictwa macedońskiego w dyskusji o genezie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Druga część dotyczy charakterystyki macedońskiego materiału leksykalnego w *Słowniku historyczno-etymologicznym języka górnołużyckiego i dolnołużyckiego* H. Schustera-Šewca (1978-1996).

Słowa kluczowe: etymologia, leksykalne dziedzictwo prasłowiańskie, języki łużyckie, język macedoński.

Słownictwo macedońskie od dawna jest przedmiotem analiz w porównawczym językoznawstwie słowiańskim. Mam na myśli problematykę nawiązań leksykalnych macedońszczyzny do innych języków słowiańskich, prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne w macedońskim, odwoływanie się do słownictwa macedońskiego w dyskusji o genezie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego oraz obecność słownictwa macedońskiego w ogólnosłowiańskich porównawczych słownikach etymologicznych i w słownikach etymologicznych konkretnych języków słowiańskich, gdzie leksyka macedońska znajduje się w słowiańskiej części porównawczej artykułów hasłowych.

W artykule podsumuję rezultaty dotychczasowych ustaleń na wspomniane tematy oraz dodam całkowicie nowe wyniki badań nad macedońskim materiałem leksykalnym w *Słowniku historyczno-etymologicznym języka górnołużyckiego i dolnołużyckiego* H. Schustera-Šewca (1978-1998).

*

Publikacje dotyczące tzw. słowiańskich nawiązań leksykalnych są zwykle oparte na istniejących ogólnosłowiańskich słownikach etymologicznych oraz słownikach oddzielnych języków słowiańskich, ale czasem autorzy ustalają związki leksykalne między językami słowiańskimi na podstawie głębszych studiów, gdyż brak odpowiednich danych w istniejących źródłach leksykograficznych.

Jeśli chodzi o nawiązania leksykalne między językami słowiańskimi graniczącymi ze sobą, to jest ich dużo, co jest sprawą oczywistą, gdyż są one rezultatem odwiecznego sąsiedztwa i długotrwałych kontaktów ludności na pograniczach językowych. Można tutaj wspomnieć o nawiązaniach leksykalnych (zwłaszcza na pograniczach dialektalnych), np. polsko-ukraińskim, polsko-słowackim, słoweńsko-chorwackim, serbsko-bułgarskim, serbsko-macedońskim, macedońsko-bułgarskim. Istnieje bogata literatura przedmiotu na temat zgodności i podobieństw leksykalnych między sąsiednimi językami słowiańskimi i ich pogranicznymi dialektami. Mniej nawiązań leksykalnych (jak również fonetycznych i morfologicznych) zachowało się na dawnym pograniczu łużycko-wielkopolsko-śląskim, gdyż bezpośrednia łączność językowa została dawno przerwana, niemniej jednak jest ich również sporo. Przywołam spośród licznych tylko kilka publikacji na ten temat (Popowska-Taborska 1965; Gruchmanowa 1981; Schuster-Šewc 1974). Ale słowiańskich lingwistów najbardziej interesują nawiązania leksykalne między językami niesąsiadującymi ze sobą, zwłaszcza między językami należącymi do różnych podgrup języków słowiańskich, np. między północnosłowiańskimi i południowosłowiańskimi, wschodniosłowiańskimi i południowosłowiańskimi, kaszubszczyzną i językami południowosłowiańskimi itd. Kwestiom tym poświęcono sporo publikacji (np. Бернштейн 1965; Popowska-Taborska 1974, 1975a, 1975b; Smoczyński 1972; Wrocławska 1967; Zieniukowa 1961). Rzadko nawiązania leksykalne dotyczą tylko dwóch terytorialnie odległych języków, np. kaszubskiego *guba* ‘fałd, zmarszczka’ i słoweńskiego *gúba* ‘ts.’ (Popowska-Taborska 1975a: 7, 1989a).

Szczególnie ważny w literaturze slawistycznej – ze względu na metodologię oraz ustalenia materiałowe – jest artykuł H. Popowskiej-

Taborskiej (1975a) o kaszubsko-południowosłowiańskich nawiązaniach leksykalnych. Badaczka przekonująco uzasadnia celowość podjęcia badań z tego zakresu: „Po pierwsze, są to obszary w pewnym sensie peryferyczne, a więc rokujące wykrycie leksykalnych archaizmów słowiańskich. Po drugie, znaczna odległość dzieląca oba tereny oraz wielowiekowy brak bezpośrednich kontaktów wyklucza (lub raczej – jak to zobaczymy niżej – silnie ogranicza) wzajemne oddziaływanie leksykalne. Po trzecie wreszcie, problem kaszubsko-południowosłowiańskich nawiązań leksykalnych, aczkolwiek podejmowany w literaturze naukowej już kilkakrotnie, nie doczekał się jeszcze żadnego pełniejszego opracowania” (Popowska-Taborska 1975a: 3). Gdy chodzi o metodę wydzielenia nawiązań leksykalnych, H. Popowska-Taborska przywołała kryteria podziału związków leksykalnych, które zastosowała E. Wrocławska (1967). Oto odpowiedni cytat: „1) słowa o tym samym rdzeniu prasłowiańskim nie występujące już na innych terenach słowiańskich, 2) słowa o tej samej formacji słowotwórczej nie występującej w pozostałych językach słowiańskich, opartej na rdzeniu znanym powszechnie w Słowiańszczyźnie, 3) słowa, które rozwinęły na obu krańcach jednakowe wtórne znaczenie” (Popowska-Taborska 1975a: 4). Cytowana autorka przestrzega przed „wykrywaniem” pozornych związków leksykalnych między odległymi językami słowiańskimi. Chodzi m.in. o to, że czasem „założyć musimy bądź proces późniejszych zapożyczeń, bądź rozwój paralelny, lecz niezależny od siebie” (Popowska-Taborska 1975a: 5). W związku z takimi problemami interpretacyjnymi uczona proponuje opracowywanie słowników semantycznych paralelizmów (Popowska-Taborska 1989b).

W przywołanym artykule brak wprawdzie słów występujących wyłącznie na Kaszubach (tj. niekiedy też w dialektach północnopolskich czy w połabszczyźnie) i w macedońskim, ale związki kaszubszczyzny ze wszystkimi lub z większością języków południowosłowiańskich (w tym także z macedońskim) są także istotne.

Nawiązania leksykalne do macedońskiego w zakresie słownictwa pochodzenia słowiańskiego to: kasz. **harna** ‘licha pasza’, ‘trawa sucha, bezwartościowa jako pasza, (...)’ – zbliżone znaczenie w słoweńskim (dalej słwn.) *hrána, rana*; znaczenie szersze i pierwotniejsze w połabskim, słowińskim, scs., słoweńskim, serbsko-chorwackim oraz w bułgarskim

i **macedońskim**; kasz. *karno* ‘stado ptaków, zwierząt; ławica ryb’; ‘mnóstwo, tłum’ – odpowiedniki formalne i znaczeniowe w sch. *kŕdo*, **maced. *krdo***, por. też. sch. *kŕd*, rum. *cîrd*, ukr. dial. *kyrd*; kasz. *lŕša* ‘liszaj, plama wątrobiania’ – odpowiedniki formalne i znaczeniowe w sch. dial. *liša* ‘liszaj’, bułg. dial. *lišá*, **maced. *liša*** ‘ts.’; kasz. *pŕasc*, *pŕasc* ‘mruczeć – o kocie’ (kot przędzie ‘kot mruczy’ w polskich gwarach północno-zachodnich) – także czes. *kočka přede*, śl. *mačka*, *kocúr pradie*, sch. *mačka préde*, bułg. *kotka predé*, **maced. *mačka prede***; kasz. *retk* ‘cypel, przylądek’ – czakawskie *rat* (*rt*, *art*, *ert*) ‘cypel, przylądek’, sch. *rt* ‘przylądek, cypel’, **maced. dial. *rot*** ‘przylądek’.

Spośród 20 nawiązań kaszubsko-południowosłowiańskich – zaprezentowanych w artykule H. Popowskiej-Taborskiej – tylko 5 wyrazów kaszubskich nawiązuje do słów macedońskich (oprócz innych południowosłowiańskich); w tym 3 wyrazy reprezentują wspólną leksykę bułgarsko-macedońską oraz 2 leksemy nie występują w bułgarszczyźnie. Leksyka bułgarska (11 wyrazów) jest jednak w tych nawiązaniach częściej poświadczona niż macedońska (5 wyrazów).

W zakresie słownictwa zapożyczonego z języków niesłowiańskich (rumuńskiego, węgierskiego, tureckiego, kipczackiego, ewentualnie też bułgarsko-tureckiego) nawiązania kaszubsko-południowosłowiańskie dotyczą terminologii pasterskiej z rejonu Karpat: *bača*, *caban* (*cabón*), *čura* (*čëra*), *gazdina*, *čalalal*, *žãrtka*, *žuga*, *šãtora* (*šãtera*), *žũk*. Leksykalny materiał macedoński nie pojawia się w tych nawiązaniach.

Oprócz omówionego artykułu M. Popowskiej-Taborskiej w zakresie problematyki nawiązań leksykalnych do macedońszczyzny na uwagę zasługuje przede wszystkim publikacja S. B. Bernštejna (Бернштейн 1965).

W okresie powojennym powstało sporo publikacji o prasłowiańskim dziedzictwie leksykalnym w niektórych językach słowiańskich: polskim (Lehr-Splawiński 1938, 1954; Jankowiak 1997; Rzepka-Walczak 1992; Nakoneczny 2001, 2010), czeskim (Orłóš 1958), bułgarskim (Radewa 1963), serbsko-chorwackim (Pizlówna [Oczkowa] 1972). Dziedzictwa prasłowiańskiego w macedońszczyźnie dotyczy jedynie mój przyczynek (Lewaszkiewicz 2014), oparty zresztą zaledwie na pierwszym tomie *Słownika prasłowiańskiego* (Sławski red. 1974). Poniżej odwołam się do niektórych wyników badań z mojego artykułu.

W pierwszym tomie *Słownika prasłowiańskiego* (w obrębie liter *a* i *b*) w języku macedońskim (tj. we współczesnym macedońskim, w jego historii, w dialektach oraz pośrednio w derywatach) występuje około 320 leksemów pochodzenia prasłowiańskiego, wśród których aż 286 wykazuje zbieżność z językiem bułgarskim (tj. 90% zasobu)¹, co nie powinno dziwić, gdyż macedoński i bułgarski to języki blisko spokrewnione. Ciekawsze są różnice między bułgarskim a macedońskim. Hasel typowo macedońskich (tj. niewystępujących w języku bułgarskim) jest tylko 32, tj. 10% macedońskiej leksyki pochodzenia prasłowiańskiego. Oto wybrane przykłady: psł. ***babъskъ**: maced. *байску* ‘właściwy starej babie’; psł. ***bolzina** ‘belka służąca do podpierania czegoś, podkładka drewniana, podkładka pod głowę, poduszka’: maced. *блaзина* ‘metalowa podkładka pod wrzeciono młyńskie’; psł. ***brekati**: maced. *бpeчи* ‘płakać, o dziecku’; psł. ***bridъkъ**: maced. *бpиѡок* ‘ostrzy; złośliwy, zjadliwy’; psł. ***brъgo** dial. pld. ‘szybko, cito’: maced. *бpѣo, бpѣy* ‘ts.’ (RMJ, BER 102), już w XVI w. b^urgo ‘ts.’ (Giannelli Lex macéd. XVI 36); psł. ***brъlъ**: maced. *бpл* ‘kołowacizna, vertigo’; psł. ***bučъnъ**: maced. *бyчeн*; psł. ***bukovina**: maced. *бyкoвинa*; psł. ***bukъ** 2 ‘huk, hałas’: maced. poet. *бyк* ‘hałas, huk, wrzawa’; psł. ***bъčelъnъ**: maced. *ѡчeлѡн* (wobec: psł. ***bъčelъnъ**: maced. *ѡчeлeн*, bułg. *ѡчeлeн*); psł. ***bystro**: maced. *бисѡpо*; psł. ***byčъnъ**: maced. *бѡѡeн* ‘istotny, ważny’.

Przedstawione wyniki badań nie są jednak w pełni miarodajne. W przyszłości należy uwzględnić materiał z ośmiu tomów *Słownika prasłowiańskiego* oraz innych słowiańskich słowników etymologicznych. Jest jednak raczej pewne, że język macedoński należy do grupy kilku języków słowiańskich, w których zachowało się najmniej wyrazów pochodzenia prasłowiańskiego. Wynika to z faktu, że pod wpływem intensywnych kontaktów z tureckim i greckim język macedoński (podobnie jak bułgarski) utracił wiele wyrazów pochodzenia prasłowiańskiego. Niektóre wyrazy prasłowiańskie zastąpiły też zapożyczenia albańskie i w mniejszym stopniu arumuńskie.

Można mieć jednak nadzieję, że istnieje jeszcze szansa na powiększenie listy wyrazów pochodzenia prasłowiańskiego w historii języka macedoń-

¹ Częściowo jednak wyrazy macedońskie i bułgarskie różnią się mniej lub bardziej pod względem znaczeniowym.

skiego. Być może takie elementy wyrazowe da się w przyszłości wydobyć z leksyki dialektalnej, z materiałów onomastycznych oraz z macedońskiej redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego.

Macedoński (i bułgarski) wykorzystywano dotąd wielokrotnie w dyskusji o genezie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Na tle tych rozważań oryginalne i jednocześnie kontrowersyjne są poglądy W. Mańczaka (2007, 2012)². Oto odpowiednie cytaty z jego artykułu:

W wyniku porównania 8 rozdziałów *Kodeksu mariańskiego* z ich przekładami na dzisiejsze języki słowiańskie okazało się, że ilości podobieństw słownikowych do języka staro-cerkiewno-słowiańskiego były następujące: rosyjski 1065, serbochorwacki 1025, słoweński 962, macedoński 895, bułgarski 878, polski 856, białoruski 830, ukraiński 770, czeski 729, słowacki 699, górnołużycki 614 i dolnołużycki 579 (Mańczak 2007: 140).

[...] język staro-cerkiewno-słowiański wykazuje najwięcej podobieństw leksykalnych do rosyjskiego, mniej do serbochorwackiego, jeszcze mniej do słoweńskiego, a najmniej do macedońskiego i bułgarskiego. Otóż gdyby język staro-cerkiewno-słowiański powstał na obszarze morawsko-panońskim, na którym według Kopitara i Miklosicha miano mówić językiem starosłoweńskim, to staro-cerkiewno-słowiański musiałby wykazywać najwięcej nawiązań leksykalnych do słoweńskiego. Gdyby język staro-cerkiewno-słowiański zrodził się na obszarze macedońsko-bułgarskim, jak twierdzą pozostali slawiści, to by musiał wykazywać najwięcej zbieżności z macedońskim i bułgarskim. Tymczasem w rzeczywistości pod względem leksykalnym staro-cerkiewno-słowiański nawiązuje najbardziej do serbochorwackiego, który stanowi ogniwo pośrednie między słoweńskim a macedońskim i bułgarskim. Z tego wniosek, że język staro-cerkiewno-słowiański stanowi kompromis między dialektem macedońsko-bułgarskim a narzeczem morawsko-panońskim. Konstantyn i Metody tłumaczyli z greki na znany sobie dialekt macedońsko-bułgarski, ale następnie częściowo modyfikowali swe przekłady, by były bardziej zrozumiałe dla ludności mówiącej narzeczem morawsko-panońskim (Mańczak 2007: 143).

² Przywołuję tylko niektóre publikacje W. Mańczaka poświęcone problematyce genezy języka staro-cerkiewno-słowiańskiego.

Cytowany artykuł stanowił podstawę referatu na Kongresie Słowistów w Ochrydzie (2008). W dyskusji lingwistki macedońskie stwierdziły, że referent zaniżył w swoich obliczeniach udział leksyki macedońskiej, ponieważ nie uwzględnił poświadczeń słownictwa z dialektów macedońskich. Z tezą W. Mańczaka, iż „język staro-cerkiewno-słowiański stanowi kompromis między dialektem macedońsko-bułgarskim a narzeczem morawsko-panońskim” (Mańczak 2012: 60), polemizował B. Walczak (2007). Sądzę, że i o tym problemie powinno się dyskutować w przyszłości.

Wiedzę o związkach słownictwa macedońskiego z innymi językami słowiańskimi można niewątpliwie pogłębić na podstawie analizy istniejącego etymologicznego słownika ogólnosłowiańskiego (Трыбачев 1974-2018) oraz słowników pojedynczych języków słowiańskich (np. Trávníček-Vaša 1937; Holub-Kopečný 1952; Sławski 1952-1982; Machek 1968; Schuster-Šewc 1974). Postanowiłem najpierw zbadać udział macedońskiego materiału leksykalnego w *Słowniku historyczno-porównawczym języka górnołużyckiego i dolnołużyckiego* H. Schustera-Šewca (1978-1996).

Na wstępie warto poinformować, ile razy H. Schuster-Šewc cytuje słownictwo z poszczególnych języków słowiańskich (od języka najczęściej do najrzadziej poświadczonego)³: 1. polski (4786 razy), 2. czeski (4150), 3. rosyjski (3803), 4. słowacki (2672), 5. ukraiński (2408), 6. słoweński (1726), 7. białoruski (1623), 8. bułgarski (1604), 9. serbsko-chorwacki (1383), staro-cerkiewno-słowiański [Altkirchenslawisch und Kirchenslawisch] (1158), 11. macedoński (845), 12. kaszubski/słowiński (445), 13. połabski (388).

Przedstawiona statystyka w pewnym stopniu ukazuje związki słownictwa górnołużyckiego i dolnołużyckiego z pozostałymi językami słowiańskimi. Chodzi tutaj o ścisłe odpowiedniki wyrazowe (identyczne lub różniące się odpowiedniościami fonetycznymi) oraz odpowiedniki etymologiczne (różniące się fonetycznie i morfologicznie). Są to wyrazy pochodzenia słowiańskiego oraz słowa zapożyczone z języków niesłowiańskich (np. z łaciny lub z języków germańskich) przez język

³ Powyższe obliczenia przedstawiam na podstawie piątego tomu słownika, który zawiera spis wyrazów słowiańskich i bałtyckich.

prasłowiański/późnoprasłowiański. Niewielka część tego słownictwa to późniejsze zapożyczenia niesłowiańskie do języków słowiańskich. Chodzi o tego typu leksykę w językach łużyckich i ich odpowiedniki w innych językach słowiańskich, np. odpowiedniki głuż. (górnolużycki) *apteka/* dłuż. (dolnolużycki) *aptejka*.

Wspomniałem, że Słownik Schustera-Šewca tylko w pewnym stopniu ukazuje identyczność oraz podobieństwa w zakresie słownictwa łużycko-innosłowiańskiego. Jest to następstwem tego, że autor oparł się głównie na istniejących słownikach etymologicznych i w mniejszym stopniu na innych słownikach (np. gwarowych) oraz na opracowaniach naukowych. Jeśli chodzi o źródła macedońskie, nie mógł wykorzystać publikacji, które ukazały się po 1988 r., np. Słownika Peeva (1992-2012) (Lewaszkiewicz 2013). Z tego powodu liczba poświadczeń leksemów macedońskich w interesującym nas słowniku jest prawdopodobnie zaniżona.

Znaczna większość porównań łużycko-macedońskich dotyczy pokrewieństwa ogólnosłowiańskiego – wspólnego dziedzictwa prasłowiańskiego, zbieżności leksykalnych wynikających z późniejszego, paralelnego i niezależnego rozwoju wyrazów, jedynie pokrewieństwa etymologicznego (związanego wyłącznie z obecnością pokrewnych rdzeni wyrazowych). Materiał macedoński nie wnosi tutaj zwykle niczego nowego (chodzi jedynie o ukazanie pokrewieństwa z leksyką łużycką), np. głuż. **bóh** – dłuż. **bog** s. 48 – odpowiedniki słowiańskie ze wszystkich współczesnych języków słowiańskich (również mac. *боџ*); głuż. **jasla** – dłuż. **jasla** s. 432 (również mac. *јасли*). Dostyc często chodzi tylko o pokazanie wspólnych rdzeni odpowiedników macedońskich i bułgarskich (tj. pokrewieństwa etymologicznego), np. głuż. **brěkowc** – dłuż. **brjok** s. 63: mac. *брекиня*, bułg. *брекіна*; dłuż. **kłopotaś** s. 539: mac. *клоџам*, bułg. *клоџам*.

W ramach porównań ogólnosłowiańskich istotne jest zarówno ukazanie identycznych i podobnych macedońskich oraz bułgarskich odpowiedników wyrazów łużyckich (np. głuż. i dłuż. **jucha** s. 465-6 – mac. dial. *јува*, bułg. dial. *юва*; dłuż. **barłog** s. 56 – mac. *брлоџ*, bułg. *брьрлџ*; głuż. i dłuż. **wěc** s. 1585-6 – mac. i bułg. *вешџ*), jak i stwierdzenie ich obecności w macedońskim i braku w bułgarskim (np. głuż. **wuheń** – dłuż. **wugeń** ‘komin’ s. 1699 – mac. *виџна* ‘komin’ (odpowiedniki istnieją również w słoweńskim, serbskim i chorwackim – brak odpowiednika w bułgarskim).

Czasem H. Schuster-Šewc wskazuje w obrębie odpowiedników łużyckich na różnice formalne między wyrazami macedońskimi i bułgarskimi, np. głuź. i dłuź. **skobla** s. 1290-1: mac. *скобичка*, bułg. *скóба*; głuź. **pstruha** – dłuź. **pstrug** s. 1180: mac. *їастїрмка*, bułg. *їъс-їїъ 'рва*; głuź. i dłuź. **pup** s. 1192: mac. *їаїок*, bułg. *їъї*.

Zdarza się, że w dwóch językach zachodniosłowiańskich brak odpowiedników wyrazów łużyckich, ale są one poświadczone w językach wschodnio- i południowosłowiańskich (w tym w macedońskim i bułgarskim), np. głuź. i dłuź. **šcērb** s. 1273 (brak w czeskim i słowackim, pol. *ścierw*, *ścierwo*) – poświadczone odpowiedniki wschodnio- i południowosłowiańskie (w tym mac. *сїрв*, bułg. *сїрв 'в*); dłuź. **wagan** ‘rodzaj wiadra’ s. 1575 (brak w polskim i słowackim, czes. *vahan*, *vahánek*) – poświadczone odpowiedniki wschodnio- i południowosłowiańskie (w tym mac. *ваџан* i bułg. *ваџан*).

Z całego materiału, wydobytego ze Słownika Schustera-Šewca, najciekawsze są 4 nawiązania słownictwa łużyckiego do leksyki macedońskiej i bułgarskiej.

Dwa przykłady dotyczą ptactwa domowego: głuź. **pata** (*patka*) ‘kwoka’ – dłuź. **pata** (*patawa*) ‘kwoka’ (oraz inne znaczenia wyrazów łużyckich)s. 1051 – sch. *pàtak* ‘kaczor’, *pàtka* ‘kaczka’, *páta* ‘kaczka’, *pàče* ‘kacze pisklę’, mac. *їаїїка*, dial. *їаїїїїца* ‘kaczka’, *їаїїе*, *їаїїен-їе* ‘młoda kaczka’, dial. *їаїїка* ‘gęś’, bułg. *їаїїак*, *їаїїарок* ‘kaczor’, *їаїїїїца*, *їаїїка* ‘kaczka’; głuź. **pilo** (*pila*, *pilka*) ‘kaczątko, gąska’ – dłuź. **pile** ‘kaczątko, gąska’ (*pilawa*, *pilawka* – piesszczotliwie o gęsi) s. 1064 – schor. *pìle* ‘kurczę, kura’, *pìlica* ‘kurczę’, mac. *їїле* ‘pisklę, młody ptak’ – potocznie ‘mięso z kury’, bułg. *їїїле* ‘młody ptak (każdego gatunku, szczególnie pisklę)’; ‘nietoperz’, *їїїленїе* ‘pisklę; małe dziecko; kochanka’.

Interesujący jest związek dłuź. **kopanka** ‘niecka’ s. 614 z pol. *kopań*, *kopania*, *kopanka*, *kopańka*, *koronka* ‘niecka, naczynie wydrążone z kawałka drewna’ z mac. *коїана*, dial. *киїана*, *коїан* i bułg. *коїаня*, *коїанка* ‘niecka, naczynie wydrążone z kawałka drewna’. Brak odpowiedników etymologicznych w czeskim i słowackim; języki wschodniosłowiańskie poświadczają odmienne znaczenia.

Na uwagę zasługuje również głuź. wyraz **jakny** ‘mocny, silny’ s. 422, który nie ma etymologicznych odpowiedników zachodnio- i wschodniosłowiańskich, ale nawiązuje do wyrazów południowosłowiańskich (w tym macedońskich). Oto cytaty:

os. **jakny** Adj. ‚derb, tüchtig, kräftig‘, *jakność*, *Derbheit*, *Festigkeit*‘ (Pf. Wb., Han., Mk. dozb.), / außerhalb des Os. nur südsl., vgl. bulg. *як* ‚kräftig, stark aushaltend‘, Я’КНА 1. ‚kräftig werden‘, 2., wachsen‘, mak. *јак*, stark, kräftig‘, *јакне*, erstarken‘, skr. *ják*, stark, kräftig, fest‘, *јáčati*, stärken, kräftigen, zunehmen‘, slowen. *ják*, stark, kräftig‘, *јáčiti*, stärken, kräftigen‘ (Schuster-Šewc: 422).

Gdy chodzi o wyrazy *pata* oraz *pilo/pile*, brak ich w innych językach zachodnio- oraz wschodniosłowiańskich. Nawiązania do języków południowosłowiańskich (w tym macedońskiego i bułgarskiego) nie są wprawdzie dokładne, ale dotyczą jednak ptactwa domowego. Pod względem znaczeniowym ściślejszy (niż w wypadku wymienionych wyrazów) jest związek łużyckich słów *kopanka* i *jakny* z materiałem południowosłowiańskim.

W rozważaniach o strukturze słownictwa języków słowiańskich istotne są również spostrzeżenia dotyczące późniejszych (po rozpadzie prasłowiańszczyzny) zapożyczeń niesłowiańskich. W porównaniach międzysłowiańskich chodzi o ustalenie, czy jakiś genetycznie obcy element językowy jest poświadczony również w innych językach słowiańskich lub brak go w tych językach.

Dosyć często H. Schuster-Šewc informuje, że istnieją odpowiedniki łużyckich wyrazów obcego pochodzenia w innych językach słowiańskich (w tym w macedońskim i bułgarskim), np. głuź. i dłuź. **banka** s. 19 – mac. i bułg. *банка*; głuź. **krónować** – dłuź. **kronowaś** s. 680 – mac. *корониса*, bułg. *коронѡвам*; głuź. **kryda** – dłuź. **krida** s. 690 – mac. i bułg. *крѣда*.

Czasem jednak informacje tego typu są w słowniku niedokładne, tj. etymolog podał odpowiedniki macedońskie, brak zaś bułgarskich, co może sugerować, że w bułgarskim funkcjonuje inny leksem. Reprezentatywne przykłady: głuź. i dłuź. **apryl** s. 5 – mac. *април*; głuź. **aptyka** – dłuź. **aptejka** s. 5 – mac. *апѣка*. W rzeczywistości w bułgarskim istnieją identyczne wyrazy jak w macedońskim.

*

Powyższe uwagi dowodzą, że potrzebne są dokładniejsze badania nad stratyfikacją słownictwa macedońskiego na tle leksyki pochodzenia prasłowiańskiego w innych językach i podgrupach języków słowiańskich. Dotychczasowe porównania wyrazowe macedońsko-słowiańskie oparte są przede wszystkim na dorobku badawczym macedonistyki językoznawczej sprzed kilkudziesięciu lat.

Wykaz wykorzystanej literatury

Бернштейн, С. Б. 1965. „К изучению польско-южнославянских языковых связей”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 5. 33-36.

*

Jankowiak, A. L. 1997. *Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne we współczesnej polszczyźnie ogólnej (na podstawie „Słownika prasłowiańskiego”: t. 1-7)*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Lehr-Spławiński, T. 1938. „Element prasłowiański w dzisiejszym słownictwie polskim”, *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. II. Kraków. 469-484 (przedruk: T. Lehr-Spławiński, *Rozprawy i szkice z dziejów kultury Słowian*. Warszawa 1954. 138-148).

Lewaszkiwicz, T. 2013. „Materiały leksykalne M. Małeckiego w słowniku Peeva”, *XXXIX Научна конференција на XLV Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, III. Линѓвисџика (Охрид 20-21.6.2012 г.)*. Скопје. 19-27.

Lewaszkiwicz, T. 2014. „Prasłowiańskie dziedzictwo leksykalne w języku macedońskim (rekonesans badawczy)”, *XL Научна конференција на меѓународној семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 29-30 јуни 2013 година)*, *Линѓвисџика, Литература*. Скопје.

Mańczak, W. 2007. „Język staro-cerkiewno-słowiański – kompromis między dialektem macedońsko-bułgarskim a morawsko-panońskim”, *Językoznawstwo. Prace na XIV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Ochrydzie 2008*. Warszawa (Z Polskich Studiów Slawistycznych; seria 11). 139-145: Komitet Słowianoznawstwa PAN.

Mańczak, W. 2012. „O pochodzeniu języka staro-cerkiewno-słowiańskiego”, *Rocznik Slawistyczny* 61. 59-68.

Nakoneczny, D. 2001. „Polska i zarazem ogólnosłowiańska leksyka pochodzenia prasłowiańskiego (Uwagi o ekstensji i semantyce)”, *Slavia Occidentalis* 58.57-78.

- Nakoneczny, D. 2010. „Stratyfikacja polskiej i zarazem ogólnosłowiańskiej leksyki pochodzenia prasłowiańskiego na tle zachodniosłowiańskim”, *Slavia Occidentalis* 67. 107-126.
- Orłóś, T. Z. 1958. „Element prasłowiański w dzisiejszym słownictwie czeskim”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 3. 267-283.
- Pizłówna, B. [Oczkowa, B.]. 1972. „Element prasłowiański w słownictwie współczesnego języka serbsko-chorwackiego”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 12. 285-300.
- Popowska-Taborska, H. 1974. „O niektórych paralelach leksykalnych kaszubsko-wschodniosłowiańskich”, *Slavia Occidentalis* 31. 85-91.
- Popowska-Taborska, H. 1975a. „Z problematyki badawczej nawiązań leksykalnych (na materiale kaszubsko-południowosłowiańskim)”, *Rocznik Slawistyczny* 36, I. 3-16.
- Popowska-Taborska, H. 1975b. „O niektórych zbieżnościach leksykalnych kaszubsko-białoruskich (poleskich)”, *Belaruskopol'skija izaleksy*. Mińsk. 102-109: Выдавецтва <<Вышэйшая школа>>.
- Popowska-Taborska, H. 1989a. „Kaszubski i słoweński archaizm gub(a) ‘fałda, zmarszczka’”, *Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana. 255-260: SAZU.
- Popowska-Taborska, H. 1989b. „O potrzebie słownika semantycznych paralelizmów”, *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*. Red. H. Popowska-Taborska. Wrocław. 19-26: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Radewa, S. 1963. „Element prasłowiański w dzisiejszym słownictwie bułgarskim”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 4. 171-199.
- Rzepka, W. R., Walczak, B. 1992. „Stratyfikacja prasłowiańskiego dziedzictwa leksykalnego w polszczyźnie (Uwagi po lekturze Słownika prasłowiańskiego)”, *Językoznawstwo. Prace na XI Międzynarodowy Kongres Slawistów w Bratysławie 1993*. Warszawa (Z Polskich Studiów Slawistycznych; seria 8). 217-223: Komitet Słowianoznawstwa PAN.
- Schuster-Šewc, H. 1974. „O dwóch łużycko-śląsko-małopolskich izoglosach: (przyczynek do dialektologii zachodniosłowiańskiej)”, *Slavia Occidentalis* 31. 137-141.
- Smoczyński, W. 1972. „Paralele leksykalne słoweńsko-zachodniosłowiańskie”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 11. 293-312.
- Walczak, B. 2007. „Czy nowe dane do genezy języka staro-cerkiewno-słowiańskiego?”, *Z przeszłości i teraźniejszości języka polskiego. Księga pamiątkowa dedykowana Teresie Friedelównie*. Red. J. Kamper-Warejko, J. Kulwicka-Kamińska, K. Nowakowska, Toruń. 235-243: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

- Wrocławska, E. 1967. „Związki leksykalne kaszubsko-południowosłowiańskie”, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 7. 175-178.
- Zieniukowa, J. 1961. „Kašubsko-bułgarski leksikalni usporedici“, *Ezik i literatura XVI, 1*. 49-50.

Słowniki

- Пеев, К. 1992-2012, *Речник на македонскиџе џовори во јуџоисџиоџниоџи еџејски гел*, т. 1-6, Скопје: НИП „Студентски збор”.
- Трубачев – *Эџимолоџический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Подред. О.Н. Трубачева, вып. 1-41, Москва 1974-2018: <<НАУКА>>.
- Фасмер, М. 1964-1973. *Эџимолоџический словарь русского џзыка*. Москва: Издательство <<Прогресс>>.

*

- Berneker, E. 1908-1913. *Slavisches etymologisches Wörterbuch, A-morъ*, Heidelberg: Winter.
- Holub, J., Kopečný F. 1952. *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Státní nakladatelství učebnic.
- Machek, V. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. opr. a dopln. vyd. Praha: SPN.
- Schuster-Šewc, H. 1978-1996. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache, H. 1-24 + Register – Slawische und baltische Sprachen*, Bautzen: VEB Domowina-Verlag.
- Sławski, F. 1952-1982. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego.
- Sławski – *Słownik prasłowiański*. 1974-2001. Pod red. F. Sławskiego, t. I-VIII, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Trávníček, F., Vaša, P. 1937. *Slovník jazyka českého*, I-II, Praha (wydanie jednotomowe: 1941, 1946, 1952): Fr. Borový.

ТАДЕУШ ЛЕВАШКЕВИЧ

**О РЕЗУЛТАТИМА ИСПИТИВАЊА МАКЕДОНСКЕ
ЛЕКСИКЕ У УПОРЕДНОМ СЛОВЕНСКОМ КОНТЕКСТУ**

Сажетак

Предмет рада је преглед досадашњег знања о лексичким везама македонског језика с другим словенским језицима (пре свега кашупског и пољског), о прасловенском лексичком наслеђу у македонском језику, примени македонске лексике у дебати о претресању генезе старословенског језика, као и карактеристика македонског лексичког материјала у Историјско-етимолошком речнику горњолужичкосрпског и доњолужичкосрпског језика Хајнца Шустера Шевца. Посебно су занимљиве везе неколико лужичко-српских речи (*pata*, *pilo/pile*, *kopanka*, *jakny*) с њиховим македонским етимолошким еквивалентима.

Лилјана МАКАРИЈОСКА

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ЗА ДИЈАЛЕКТИЗМИТЕ ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА

Апстракт: Предмет на нашиот интерес е употребата на дијалектизмите, односно дијалектните зборови и изрази во прозните и поетските дела од македонската литература, што најчесто е определена од тематиката, а е мотивирана од родниот говор на авторот. Како јазично средство, дијалектизмите му служат на авторот да ги актуализира времето, средината, битот, општествените и семејните односи, односно како средство за потсилување и за предавање на специфичен дијалектен колорит. Фразеолошките изразни средства со дијалектна лексика на делата им придаваат национален карактер, а употребени во авторската реч или во дијалогот придонесуваат за поцелосно предавање на содржината на делото.

Клучни зборови: дијалектна лексика, македонска литература, стил, изрази

Јазикот во уметничката литература е општонароден, но одбран и организиран на индивидуален творечки начин – преку изборот и организацијата на јазичните средства се пројавува индивидуалната творечка способност на секој автор, неговиот поглед на светот, неговата духовна развиеност, животот што го опишува. Допуштањето да се отстапува од нормите на литературниот јазик во уметничката литература треба да се сфаќа како нормално, меѓутоа секое отстапување треба да е мотивирано и оправдано, од аспект на функционалната поврзаност на примената на јазичните средства со идејата на делото во целина и на секој негов дел и на придонесот на јазичните средства за естетската вредност на кажаното (Паноска 1976: 13–14).

Сликовитоста на јазикот на современите македонски писатели се потпира на соодветноста на изборот на лексичките единици од кои е структуриран нивниот јазичен израз, на употребата на стандардната, но и на дијалектната лексика, на туѓојазичните елементи како стилски маркирани единици реализирани во литературен контекст.

Осврнувајќи се на улогата на дијалектизмите во прозата на писателите од западна Македонија, Шапкалиска (1982: 20) истакнува дека на пример Методија Фотев, покрај фонетските, морфолошките и синтаксичките дијалектизми, најмногу користи лексика од преспанскиот говор и тоа во авторската реч, Симон Дракул, Цветко Мартиновски, Борис Бојациски користат авторски дијалектизми и дијалектизми во речта на личностите и тоа од сите области: фонетски, морфолошки, синтаксички, лексички и семантички особености на месните дијалекти – охридскиот и дебарскиот говор, додека во делата на Владо Малески се пројавени тенденции за употреба на форми од народно-разговорниот јазик, но исто така има многу подновувања што се честопати изведени врз народна основа.

Употребата на дијалектните зборови и изрази во македонската литература најчесто е определена од тематиката. Руралната тематика му дава поголеми можности на авторот да употребува дијалектна лексика со која соодветно ќе ја претстави стварноста во своето дело, односно посегнувајќи по дијалектните зборови и изрази, современите македонски прозаисти афирмираат одредени јазични средства што потенцијално имаат поголема изразна моќ, а на тој начин тие се врзуваат за средината на која и самите ѝ припаѓаат и која не би била толку добро насликана и приближена до читателите со употреба на лексиката од стандардниот јазик (Ташова 2016: 82). Според Паноска (1973: 84, 77) елементите од народно-разговорниот стил многу повеќе се прифаќаат во прозата, а многу тешко во поезијата, на пример поетот Гане Тодоровски во својот поетски јазик ја пројавува тенденцијата за афирмирање на начините карактеристични за народниот јазик на планот на зборообразувањето со што исказот го обојува народно.

Употребата на фонетски дијалектизми, кои претставуваат експресивно јазично средство, може да биде и средство за индивидуализација на јазичниот израз на одреден лик. На фонетски план најкарактеристични особености на дијалектизмите, на пример во прозното творештво на Петре М. Андреевски, се: губењето на некои консонанти во интервокална позиција: *оѓнои*, *зборои*, *видоиииџе*, *клинои*, *шејои*, *забораам*, *красџајџи*, *лајчиња*, *некоаш*, контракцијата на вокалите по претходно испуштен консонант: *срел*, *оџко*, *џрам*, *клам*, елизија на во-

калите: *й'лни*, *к'кои*, замената на некои гласови во иницијална позиција: *вакайи*, *вайено*, *вайи* (Ташова 2011: 32). Како дијалектна фонетска појава, што е карактеристична за западномакедонските говори, се документира губењето на интервокалното *в*, но и на други консонанти и во делата на Симон Дракул: *јаоройи*, *џаолойи*, *клаенец*, *шо*, *лајцайи*, *не ќе моји*, на Методија Фотев: *неола*, *јаор*, *се забаија*, на Цветко Мартиновски: *џаолово*, *се йраиш*, *йойоина*, *убајна*, *џлаија*, *кислоина*, *шо*, *ќе се наји*, *да йи даји*, *заш не оји*, *йаке да наји*, *ќе ни доји*, *ќе доји за мене?*, *сеји со здравје*, *моји да џо заболити*, *да ми даји йроа*, *клаји* и др., на Владо Малески: *йеелвање*, *вдоец*, *неесийи*, на Живко Чинго: *биолче*, *Кленоев*, *Блаџоец*, на Методија Фотев: *чиреи*, *йојке*, на Радослав Петковски: *кукајца* (Шапкалиска 1982: 27–29). Групата *шч* е застапена во делата на: Иван Точко, Радослав Петковски: *нишчо*, *зошчо*, *ушче*, *нешчо*, Симон Дракул: *нешчо*, *йошчук*, Живко Чинго: *би шчо би!* *йиш шчо бараа* и др., и тоа и во авторската и во дијалогската реч кај писателите од охридското говорно подрачје и дебарските говори (Шапкалиска 1982: 31).

Иако посегнувањето по дијалектизмите во уметничката проза е највидливо во областа на лексиката и фразеологијата, забележливи се и особеностите одразени во морфологијата и во синтаксата. Одделни морфолошки дијалектизми имаат силна емоционална обоеност и зголемена експресивност, но, во споредба со лексичките дијалектизми, тие се со послаба стилистичка функција, зашто само ја оформуваат и прикажуваат формалната страна на дијалектните зборови. На морфолошко рамниште, на пример се користи некогашната падежна форма кај именките од машки род, најчесто кога одат со предлог или се во функција на објект, кај Петре М. Андреевски: *подалеку од Јона*, *се испречи пред Сџојана*, *толку било со Колеја*, *го удираше Велјана*, *му светеше на Силјана* и др. (Ташова 2011:45), падежни форми се бежеат и во делата на Живко Чинго: *не погледна во Трајана*, Симон Дракул: *и Рисија ќе го пречека* и др. (Шапкалиска 1982: 38).

Мешањето на глаголските групи, односно појавата само на *а-* и *и-*група е карактеристично за јазичниот израз на Методија Фотев: *што ми се дерши*, *да ми кажши*, *да осџаниме живи*, *ја најолна*, на Радослав Петковски: *гајле да не берити*, *зар не ќе засџаниш*, *ќе ја*

однесиши, ќе си ја земиме, ќе загиниши, да си леѓниши, на Чинго: ќе си најдигиџе, да се јаги, сечи ветерот, ја забодиле. Во дијалектизмите од морфолошки карактер се среќаваат формите со -т во 3 л. едн. сегашно време, на пример кај Живко Чинго: не сакаше да го *имаџ!*; млада да си ја *земџ*; собра душа да ги *зледаџ*, да ги *барџ* децата; *умираџ* и ме колне; убаа душа *имаџ*; сите штети да ги *џлаџиџиџи, мораџ* да му се *сџавџиџи* крајот, *мораџ* да му се *судџиџи!* Така *ќе бидџиџи*, како *ќе одлучџиџи* народот, а исто така и во делата на Малески: не *знаџиџи* да *меџиџиџи*, Симон Дракул: *ќе џцовисаџи*, Господ *да џридаеџи*, не *можеџи* да си *доеџи*, на Радослав Петковски: ако не се *џреврзџиџи ќе умриџи*, *имаџ* време и др. (Шапкалиска 1982: 41).

Сложените форми со *има/нема* се покарактеристични за западното македонско наречје, па преку овие конструкции авторите создаваат амбиентални слики, укажуваат дека дејството се одигрува во западномакедонска средина и тоа не би било автентично претставено без употреба на овие конструкции: Вистина, уште ништо не си *имаме речено* (НГ:88), сега ме *има џоклоџено* (НГ:150), го *имаше џодџоџвено* говорот (НГ:115), *Имав* еден ложник *клаено* за ткаење (Пир:123), му *има* нешто *зџрешено* на господа, мора да го *има џоџледнаџиџо* со криво лице (НГ:137), еднаш вака му *имаше избеџано* (ПСел:297) и др. (Ташова 2011: 54–55). Форми со *има/нема* се застапени и кај Методија Фотев: *се има биено, не му имаше зборувано, се имаше разболено.* Овие форми, кои ги среќаваме во авторската реч, се карактеристични за централните македонски говори, а се прифатени и во литературниот јазик (Шапкалиска 1982: 42).

Петре М. Андреевски ги употребува изразите со формите од глаголот *чини* за завршеност на минатото дејство: Во тоа веруваше и *Благородна Чавкаровска* и *чинеше оџни, офни*, па *прошепоти* (Ск:48), *Чинеше џосџруџи се*, откорни се и пак *загној* и пак *пострупи се* (Пир:327), *Речи му чинев* така на Јона и – *плачи, плачи над Роса*, дури да *замалам* (Пир:52) и др. (Ташова 2011: 58).

Според Паноска (1972: 213) дијалектните особености пројавени во синтаксата се карактеристични како средство за потсилување и за предавање на специфичен дијалектен колорит, а отстапувањата од синтаксичкото устројство на литературната норма во полза на дија-

лектните особености се пројавуваат повеќе кај прозаистите од источното македонско наречје (кај К. Урдин, Л. Каровски).

На планот на зборообразувањето, покрај придржувањето до стандарднојазичната норма, творчката постапка подразбира и употреба на зборообразувачки елементи познати во живиот, разговорен јазик. Сите зборообразувачки елементи имаат регионален карактер, бидејќи се среќаваат кај писатели од различни говорни подрачја, а застапени се и во авторската и во дијалошката реч (Шапкалиска 1982: 85).

Типична зборообразувачка функција врши префиксот *не-* за добивање нови значења, спротивни од поранешните: *несама* ‘бремена’, *нецел* ‘болен’, *ненаш/недомашен/неџукашен* ‘туѓ’, *недобро* ‘лошо’, *ненавидна* ‘неугледна’ (Шапкалиска 1982: 84). На пример тие се особено чести во делата на Фотев: напролет, неколку девојчиња од тие што одеа во новото училиште, останаа *несами* (СВ:320), може дете од *несама* да украде (ГС:198), како *несами* селанки кога се разбудуваат изутрина (ПК:160), новите куќи во Добридол започнаа да прилегаат како *ненаши* да се (СВ:188), се отргна од таа *ненаша* жена (СВ:457), некој живот во *неџукашни* земји (СВ:265), ниеден *недомашен* човек (СВ:144), ќе се престори во *нераникуќа* (СВ:123), како што зборува *нецел* човек (ПК:180), во делата на Малески: благоуваат дури и на *неблаџден* (Р:35), Јас знам дека смртта значи *недишење, нерадување, незборене, негледање, нељубење, немразење* (Р:421), едно трепнеж-време, *невојна* во војна (ВЛВ:51), и кога праќаа *клеџви-неклеџви* „Ни ги обескончивте куќите, нешто ве не нашло да не би ве!“ (Р:95), и бестрага фати *неџокојџи* (Р:126), сите *неџранини* си ги испрала (Р:54), априлската *неџролеџи* ја витоса есента, и таа по неа (ВЛВ:52), дамна беше пред *неџролеџиџа* (ВЛВ:52), Ирина, сестрата-несестра, ми се закани (Р:372), и не знаеше дека е веќе *неџука* (Р:373), душичко моја *ненаживеана*, срце мое *нначукано*, радост моја *ненарадувана* (Р:432), легнував и станував *незамажена* (Р:511), прозбориме *ненаши* јазици (Р:149), кога беше мал, *несвој* кога беше (Р:191), на Симон Дракул: неговата куќа ветва и *ненавидна* (ПД:17). Овие образувања како потсилувачко средство се среќаваат и во поезијата на Гане Тодоровски (Паноска 1973 :83): Добро ле мајкино, добрина *недобрувана*; Витосни векови време требало да се надживеат векови *невекувани*, години *неузгодинейџи*, денови *не-*

разденети, а не помалку експресивни се бессуфиксните именки изведени со не- од глаголска основа (Чундева 1986: 45): *недоиџир*, *недоџуџи*, *нечуј*, *невид*, *нейреод*, *небид*, *недорек*, *несон*, *недофайџ*, *недолий*: Но јас те имам *немашиџино*, најтрајна *недосџиџ*, најблиска *недофайџ*, најголема *недорек*; Ние капнати *здив-недолий*; Течам и јас и јас сум тек, тек горкорек, тек *недорек*; Зелени клепки, *несон*. Образувањата со не- во поезијата на Гане Тодоровски се и збогатување на книжевната лексика преку индивидуалната поетска перцепција, на пример *невек*, *нерадост*, *несон*, *нетезина*, *неведрина*, *недобрина* и др. (Велева 1995: 78–80).

Впечатливи се и образувањата со префиксот *без-*, на пример во делата на Владо Малески: Дали Благуна Дабовјанска, *безмажовнициџа*, а сега и *бессиновница* и *безнадежница*, дали одбрадена попраќа клетви по него (Р:450), А сонот се влечеше дури во *бесџрегел* (Р:36), исушена од стравови небаре *безлебна* година (Р:269), Жими душава моја *безмажна* (Р:92), фатена подрака со Него *бесџлоџен* (Р:36), Македонски живот, сиромашки, *безроџоџен* (ВЛВ:38), со *обез-*: А знаеш ли дека земјава цела е *обесчесџена* и *обезжироџена*? (ВЛВ:16), ја *обесчесџија* Менка (ВЛВ:22), „Ни ги *обескончивџе* куќите, нешто ве не нашло да не би ве!“ (Р:95), тага и за среќата *обесреќена* (Р:183), градинката пак си остана градинка, ама *обесцеќена* (Р:344).

Од зборообразувачките дијалектизми кои се одликуваат со својата фреквентност и со стилистичката функција се изделува на пример суфиксот *-уле*, а образувањата со него се експресивни, израз на милост, љубов, галовност и сл.: подава кусур заедно се едно *книжуле* (СВ:30), *Ждребуле* е, малечко е, ама сортата му е таква! (ЦК:54), ако не ја најдевме со *муџулеџо* во џумот (ЛВ:118) и др.

На пример особено се интересни глаголите образувани од именки во кои се согледува авторската иновација на Петре М. Андреевски на зборообразувачки план. Тоа се глаголи кои се во голема мера карактеристични за неговиот авторски израз и му помагаат да ја засили експресивноста на реченицата (Ташова 2011: 83–84), на пример *легни*, *скосџи се*, не ти даваат јадење од тоа (Пир:26), Да не ја *окоџили* ти земјава (СД:111), синот си го *оџсинил* (Ск:114), таа жена што не се *џомајчила* (ПСел:183), Нема толку успешен збор што може да те *обезџреви* (Т:204).

Мошне специфични се ретките нови сложенки во делото на Владо Малески, образувани врз народна основа: сите тие дежураа како *млеконосци*, за секој час имаше друг *млеконосец* (Р:118), женачката не е за мене, *болконоснице* (Р:29), и си ја опцу судбината своја *женољубна* (Р:381), Женачката е за *берокуќници*, *чесночесници*, *чистјочисници* (Р:29), секоја годиница, *житјородна* или *итјородна* сеедно, исфрла на крајречјево дечиња (Р:49), во антонимни двојки: сосетке *добромисленице*, а *лошоделници* (Р:29), Има наречници што на третата вечер од раѓањето се му досудуваат на роденчето: од *изгрејживоит* до *зајдиживоит* (Р:36) или друга стилска употреба: Има *белоглавци*, а еве, имало и *белодушци*. Јас сум белодушец (Р:112).

Честа е и употребата на сложенките во делата на Петре М. Андреевски: раскажуваше еден од *кривориболовциите* (НГ:17), се претвора во некаков сомилостив *мироитворец* (Т:67), се однесуваше како непознат арамија, убиец или *италикуќа* (ПСел:99), Ме гледаат како *доброитвор*, *чудоитворец*, спасител (Т:115), А Силјан рече: ај крши глава, *влечоитинок* низаеден (НГ:148), се нишаме небаре треската да не фатила, се правиме *итресоиташки*, скокаме наситно (Пир:309), придавките образувани од прилози: Едното беше *неитукашно* (СД:61), се појавува како трага на *оломнанска* измама (НГ:72), времето кучешко, *заникадно* (Пир:382). Некои од прилошките изрази доаѓаат од говорното подрачје на авторот, а некои се мотивирани од ситуацијата и придонесуваат за посlikовито претставување на глаголското дејство (Ташова 2011: 69, 81), додека авторски иновации се: *од добростоење*, *од доброседење*, *на бесакање*, *на иодбишеѓа*, *на бесчас*: така одненадеж од добростоење ќе ми дојде да ги затворам очите (НТ:9), на безвреме умрел (Пир:25), и на без сакање погледнуваше (Ск:56), Ама, ај умри на бесчас, кога не ти е дојдено (Пир:133), Така, на несакање, на беспрашање (Ск:148), го врзуваат опаку раце (СЛС:227).

Лексичкиот фонд од индивидуалните говори на писателите е одраз на општонародниот живот, на природата и на сите други области: куќата и покуќнината, храната, облеката и обувките, домашните женски занаети (ткаење, предење, плетење), селскостопанската дејност, односно земјоделството, сточарството, живинарството, ловот и др., но

и на разни појави и односи меѓу луѓето, во семејството – семејните обичаи и календарските празници, како и болести, непогоди и сл.

Во романот „Крпен живот“ на Стале Попов, ненадминат познавач на народниот живот, се раскажува за настани од мариовскиот живот и тоа на јазик близок до народниот, односно како едноставно исткаен од „разнобојна мариовска преѓа“: Токо, така си е таа: ако на некој не му се стемне, на друг нема да му се осамне. А нашите вдовци нека не дремат како кос на јајца. Нека си и отворот очите, ако сакаат да имаат. За тоа јас ич теклив не ти вакам. Ошче ми се прави кевот оти ќе имаме мешаница да си одиме – да си идиме на госје (КЖ: 50); Море ми те прелага ли вој старјот вапир, госпо да си го придаде на сув камен? ... – Море, ме прелага младиот ѓавол, сестрице Митро, та ако беше угу старјот вапир, имаше години да поминат и пак не се видуаме со тебе ... Јас му веле на браче Илка: море в'кот сам ако не си а брка работата не бидуа дебел во вратот, а тој: „дегот Петко ќе стори шо ќе стори“. Најстина и без такви шила не бидуа, ама каде твоата рака шо ќе те почеша, туѓата не може. Затоа и го оп'зна јас, он да дојде и да си сврши работа. И, ете, нека е аирлиа саатот, се сврши и таа работа (КЖ:78); Море, ако не си а врши в'кот работата сам – не бидуа дебел во вратот, браќа, не! Токо, освестете се и вие и опечалете се, белки сете нешто ќе направиме. Та вака со лежење ќе не вјаваат, не ошче петстотини, ами и ошче илјада години, агите. А покрај ниј ќе ве вјава, еве, и чорбаци Тоше (ТП:227).

Мариовскиот бит е инспирација на речиси целокупното творештво на Стале Попов, отсликан со сите свои специфичности, со верувањата, обичаите, клетвите и благословите како неисцрпно фолклорно богатство, што се вклопуваат во делото, давајќи му регионален колорит. На пример На сповојницата се изредија сите можни и неможни благослови и на сите Митра викаше „амин“, иако во себе си повторуваше на благословот „да не е жив новиот човек“ – „до дните – од дните на пците“, на благословот „к' смет господ да му даде“ – „краста и орлови нокти да се чеше“; „голем да порасне“ – „една педа од земјата“; „мома убава да стане“; „плашило на векот да биде“; „за изгора во село да биде“ – „папакот да и гори, и нејзе и на таа шо а роди“; „ергените по неа да лудуат“, Миша додаваше: „да даде господ она да полуди, та и

татко, и мајка од неа да бегаат“; „да му се живи родители“ – „довечера, дај боже“ и така натака (КЖ:38).

Во „Калеш Анѓа“ Стале Попов ги употребува дијалектизмите: *виџи* ‘неповрат’, *џолиџарачка* ‘сиромашка’, *дели* ‘се разликува’, *досџур* ‘доволно’, *зилџаџарка* ‘завидливка’, *клови* ‘’рти’, *клинкач* ‘стројник’, *лачи* ‘одделува’, *џозавален* ‘припростичок’, *џоизџибри* ‘пооздраве’, *џолуџка* ‘поклопец на грне’, *џревркне* ‘препукне’, *секнува* ‘урочува’, *скубе* ‘пасе’, *уложје* ‘постелка’ и др.

Дијалектизмите се јавуваат во авторската реч, во речта на лицата, односно во дијалогот, во поголеми или поограничени размери. Авторите ги користат за чисто функционални цели, за предавање на битово семејната средина, за актуализирање на времето, секојдневниот живот и соживот и за индивидуализација на речта на ликовите, при што дијалектизмите создаваат исклучителни можности за постигнување своевидна вистина која поинаку не може да се изрази (тие внатрешно го потсилуваат и го раздвижуваат прозното творештво).

Според Паноска (1972: 210, 218) во јазикот на Владо Малески како и во јазикот на Методија Фотев, Живко Чинго и Симон Дракул се присутни дијалектните особености, посебно карактеристиките на месните говори, како изразно средство за индивидуализација или за сликање на амбиентот и времето без да се нарушува општата хармонија во усогласувањето на овие средства со општонародниот јазик. На пример во јазикот на Малески: *бубарок* ‘свилена буба’, *виџарки* ‘жени што одат да ја посетат родилката’, *дугаре* ‘земјено стомниче’, *џечейка* ‘женска горна облека’, *заџилник* ‘шлаканица’, *оџул* ‘поглед’, *џрике* ‘мираз’, *’рмбање* ‘ропско работење’, *џабака* ‘диск за послужување’, *џенка* ‘ткаена долга простирка’, *џурилка* ‘цимирилка’ и др. Јанушева (2015: 136–140) укажува на застапеноста на подновувања во романот „Разбој“, на пример: *бесџаџник* ‘сираче, без татко’: и тие знаат што значи да оставиш деца бестатници, *џосџари* ‘луѓе што одат на гости, гости’: Конечно, не ќе ме изедат гостариве, што има да се плашам, *се заџени* ‘стане жена’: И ти ќе се зажениш и ќе узнаеш за болка, *касачка* ‘зајадлива, зловна жена’: не слушала молитви туку бандорења на струшки касачки, *мосџари* ‘тие што го поминуваат слободното време на мост’: Струшките мостари фатија да се собираат, *обескончи* ‘оста-

ви нешто безконец’: Ни ги обескончивте куќите, нешто ве не нашло, да не би ве!, *обесчедена* ‘која е без дете’: со потомство да засвети куќава Дабовјанска петпати обесчедена, *џлаварка* ‘жена што плави алишта на река, што ја плакне сапуницата’, *редници* ‘луѓе што воведуваат ред’: Ќе го видиме и редот на редниците, *редница* ‘жена одговорна во големите семејства, што го води семејството и воспоставува ред во него’ и др.

За јазикот на Владо Малески е карактеристично изнаоѓањето народни, дијалектни зборови и нивно оживување во литературниот јазик, користење на живите наставки од народниот јазик за новообразувања. Ги бележиме дијалектизмите: *дребен*, *џрџоџавица*, *дума*, *задумано*, *закоџелка*, *зарошка*, *збрлати*, *одајка*, *оџул*, *оџури*, *босица*, *стијјоса*, *варди*, *сведен*, *виџе*, *дрсканица*, *оџури*, *џосиџици*, *руџиџиџа*: Дребната глава се враќа во одајката (ОШН:37), Тивнаа гротавиците (ОШН:150), Цела ноќ думав и, думажки, знаев дека не спиеш (Р:123), Наум задумано го следи секој збор (ОШН:39), Закопелка во пазуварката на шинелата, извади книга со жолти корици и со црвени букви на нив (ОШН:40), Стреснат, зарошка нанесакана во торба (ОШН:49), Откога ќе го збрлатиме, средба кај потоков (ОШН:99), ќе ти го залепат опулот за убавички работи, ќе влезеш в дуќан (Р:99), Скриј си ги тие надрочени босици, стија те стијјосала да би те! (Р:378), Вардете ја чистовината на душата (Р:140), Аман, деца, вардете ми го. Тој е нашата женска сермија. Ќе го вардиме – рече рамнодушно Љубе (ИзбМ:44), гости иделе, се разбира на сведен, на виџе (Р:386), Од каде на каде велигденско јагне да терало дрсканица? (Р:128), го кутна огницата со бладања (Р:138), се враќа во одајката (ОШН:37), Ме оџури, така ме оџури пролетта (ОШН:106), ќе го гледам и ќе му ги перам постуците (Р:377), еве ти ги сега и моќрите руџиџа (Р:414), Витосајте се, лоши мисли немои (ИзбМ:26), Ќе се крепам, чедо, мисла немај за мене (ИзбМ:26), нема кому да му се истуши (ИзбМ:40), и не клавај кусур за она што ти реков (ИзбМ:45).

Според Ташова (2011: 18–20) дијалектизмите во уметничкиот јазик на Андреевски првенствено се наоѓаат во речта на ликовите, а поретко во авторовиот исказ: Стопанкин живот, да се пречкртува некако годината, да не се пресвисни. Ама сја мауку ткат луѓето, сите носат

купечки алишта и со купечки шејои се покриваат. Напред беше поубоо: само во ближние села ојевме, само гости праевме ама тие први с'откажаа. Сја затоо ојме подалеку и подалеку. Како што ми ваќат умот, ќе терат ќе варат, ќе ни липсат занаетот; енеј: во полоина валајчишта гуштерици се бркаат. Се молам само очиве мои да не видат како к'испаднит. Откоо ќе ми врлат земја на нив – усвет сè (НГ:88).

Се употребуваат голем број дијалектизми:, на пример: *варди* 'чува', *се војва* 'се вртка', *втаса* 'стигне', *вѝили* 'вгнезди', *доѓања* 'личи', *досѝаѓа* 'тегоба, мака', *се дума* 'размислува', *закуша* 'забае', *исѝади* 'избрка', *клава* 'става', *креѝи* 'држи', *се мушка* 'се вовира', *назорлив* 'внимателен', *намусен* 'намуртен', *ѝовѝа* 'желба, апетит', *обрндавен* 'извалкан', *обушје* 'обувки', *ѝаница* 'чинија', *ѝљачки* 'алишта, покуќнина', *ѝолиѝи* 'поткапува', *ѝоѝули* 'угасна', *ѝриѝулен* 'скриен', *се ѝули* 'гледа', *се свайѝери* 'се повампери', *ѝеѓли* 'влече', *укруѝ* 'тегоба, мака', *чешнење* 'кинење', *се чѝѝчи* 'се стиска', *чѝѝе* 'девојче': Рече да се вардат од уроци (СЛС:149), Ми се втили и не попушта (Ск:201), И ми се врза нешто, ко укруп, ко достага (ПСел:182), се мушкаше меѓу прстите (НГ:24), Анѝијата само се војваше (СЛС:37), сите беа назорливи и со едното око гледаа кон Лутешки Дол (СеД:48), се думаше кај можел да стои и да се крие кртот (СЛС:116), така да го испадам (СД:73), обрндавени по слабните од сопствените измети (СД:82), не знае кај да се опули (ПСел:232), теглеа влекови со помошни греди (НГ:115), ќе сркаат од маштеницата, сите од една паница (СЛС:129), и си капе, си полти одозгора (ПСел:259), клавај ладни облоги (Ск:136), не ја крепеа нозете (Ск:261), алишта, обушје, сиот ковчег да го преврти наопаку (Пир:50), Ништо не сум каснала со повта и со радост (ПСел:85), си ги собираме пљачките, покупките (Пир:173), одново се потули и стана неразборита (ПСел:263), Светлото, иако е запалено, ми догања некако придушено, неземско (НТ:273), Седам така притулена (Т:55), Го гледаше само кршењето на гранките и чешнењето на ликото од стеблата (ПСел:303), се чипчам не се пуштам (ПСел:85).

Авторските неологизми на П. Андреевски се впечатлива особеност на неговиот јазичен израз: *закукува*, *раскукува*, *нокѝубен*, *оѝсини*, *оѝкерчи*, *ѝаѝанчи*, *куќи*, *ѝемни*, *дени*, *смешник*: и тука ми закукува-раскукува селото Безгаштево (НГ:56), веруваа дека од нејзината

ноќгубна намисла се грешните раѓања на деца со две глави (НГ:99), И после им кажа дека тука живеел некој цар кој синот си го отсинил, ќерката си ја отќерчил (Ск:114), претепаните родители веќе азбучат „ветувам пред бога, пред луѓето и власта“ (НТ:152), Го слуша тапанот и си го тапанчи мевот (Ск:173), Беше си тргнала да ме видиш кај ќе кукам, кај ќе тргам (Ск:237), Мораш некако да го темниш, да го де-ниш. Да го кусиш времето (НТ:362), Ќе ви пукне смешникот, ќе ви се расипе центарот за смеење (НТ:407) и др. (Ташова 2011: 17).

Донева (2011) ги посочува дијалектните зборови во поетското творештво на Светлана Христова-Јоциќ, на пр. *бобички* ‘зрнца’, *ванси-рање* ‘талкање, скитање’, *еднийаџи* ‘понекогаш, на моменти’, *задумен* ‘замислен’, *зајули се/оџијули се* ‘се загледа/престане да гледа’, *исџава* ‘трга, склонува’, *киџило* ‘украсување’, *кнок* ‘тенок’, *лишка* ‘сверка, поган, гадотија’, *облеѓало* ‘потпирка, наслон’, *оџул* ‘поглед’, *џослечина* ‘постелка, плацента’, *џоџамина* ‘на невидено’, *рулче* ‘некрстено дете, доенче, цицалче’, *руџиџиџа* ‘облека, алишта’, *сеџине* ‘потоа’, *скиџе* ‘зовре’, *следа* ‘трага’, *слиџиџи* ‘заплака’, *сџиџен* ‘тесен, мал’, *сџолба* ‘скалило’, *џевно* ‘бавно, полека’, *џраџиџа се* ‘се врти в постела’, *џроа* ‘малку’, *целива* ‘бакнува’, *џида* ‘фрла’ и др.

На планот на лексичката синонимија се согледува умешноста на авторот во една синонимска низа да употреби архаизам, туѓојазична, дијалектна лексика и стандарднојазична единица. Ташова (2011: 27–28) ја истакнува умешноста на Петре М. Андреевски, преку дијалектната лексика да го индивидуализира исказот на одделни говорители, посебно при комбинирањето на лексичките единици што влегуваат во една синонимна низа. На пример Ракавите, завртени, ми пукаат на рацете, *ко кунџи, ко бориџи* (Пир:30), се разбираше и од *баење, кушање* (Пир:52), *вика, црка* по недолжните животни (ПСел: 45), мислам дека во мене квичи, ми ја копа *џрбуџикаџа*, ми рие во *уџробаџа* (ПСел:180), Ми ги брои касаите, залаците (НТ:80), како да *се исџавам*, господа, како да *се оддалечам* од детево (НТ:134), се поштукаме под тие пискотници, што се прескокаат како *форџуни*, како *виуџици* (НГ:91), Ајде расти, не стој на една *мера*, на една *џересија* (Пир:97), *Молчи* Јоне, *џрај* Бошко на черен (Пир:101), Ќе ги навртат плеќите и *се џриџаџи, се жулаџи* (Пир:116), да го криеш во некоја гламна, запре-

тана во *џузайџа*, во *џејелџа* (Пир:123), Некој омај и го *џоџули*, и го *џридуџи* светлото во очите (Ск: 189), се *џоџџеше* од коњските муви, се *џребеше* од болви (Пир:197), Може нема сите да ги врви *улераџа*, *буџаџа* (Пир:235), На самарот има дисаџи полни со *леџчиња*, со *краваџчиња* со *џоскури* (Пир:392). Речењето на повеќе лексички единици придонесуваат за градацискиот тек на исказот: болеста *џуберкулоза* инаку ја нарекуваа и *офџика*, и *ТеБеЦе* и *суџиџа* и уште не знам како (Т:8), Секој знае дека за да роди жената, првин треба да остане *џругна*, *џешка* или во *блажена сосџоџба* (ПСел:27), И земјата ја *размрдуваа*, ја *џоџкоџуваа*, ја *расчинуваа* (Ск:103), На кое име, да речеме, ќе ти се освие *боливачоџи*? Дали на *врџиџоџи* или на *болиочи*, дали на *лаџкучка* или на *џоџаџиче*, дали на *џуџунеџ* или на *белџаџок*, дали на *кокошкин џаз* или на *џрџалаџка*, дали на *сџрумиче* или на *џоџрумиче* (ПСел:188), Целата сум *исџоџџена*, *каџнаџа*, *изнемоџџена* (Т:232), ќе ја прогласат за *никаквиџа*, за *џачавра* и *развраџиџа*, за *оросџиџа* и *блудниџа* (Т:245) и др.

Повеќе елементи од народните говори се среќаваат во почетната фаза од развојот на литературниот јазик, а со цел да се актуелизира времето, битот, индивидуалната реч на лицата. Според Шапкалиска (1982: 62, 86) многу е значајно за дијалектното стилизирање да дојдат до израз способноста и умешноста на авторот да употребува во неопходната заемност лексичките дијалектизми во раскажувачката и во дијалогската реч.

Употребата на дијалектна лексика претставува важна карактеристика на стилот на Чинго, кој пишувајќи за животот и луѓето од својот роден крај, за да го претстави месниот колорит, го употребува својот роден говор: „Едни тогаш рекоа, – ајде, бегајте да бегаме, ајде да си ја гледаме работата, би шчо би! Победија тие шчо бараа да му се судит итн. Се употребуваат дијалектизмите: *џрчманик* ‘грклан’, *краџиџник* ‘агол, крај’, *свирбаџиџа* ‘свирач’, *сџиџа* ‘вила, самовила’, и др., изразите: *Боџ гуџа да му џросџи*; *Сџолаџ му на Боџа* и др. (Груевска-Маџоска 1995: 82).

Понекогаш авторот, на пример Владимир Костов, преку дијалектната лексика ги карактеризира ликовите: Со нивниот говор: *елаџ*, *доџџваџ*, *идџиџи*, *каџџиџи*, *оџу*, *неџу*, *зоџчо*, *нешчо*, *вела*, *наваџи*, *наџаџи*,

йоечко, егнуш. Ти си? Ја су! Ке дојш? Ка! Ги пецкаше Прилепчани: че ом, че јам, че дом! Дебарчани: *рока, мока, йојан йроја!* Кумановчани: *куде йумбе, куде чейири бандере* (ПЦ:113–114).

Во прозата на Крсте Чачански е проткаен струшки дијалект: Ја да се зајмва! Ај молимте! Шо велит Савета? Ти била болна. Ти је опита? „Абе, жена ко жена, недават, ама субедивме. Е малу болна, ама на нозе е. Немат кејф во неа. Туку кобит. Ке су е запустел фамилијата! Шо не кажвит: станавте лилјаци, ми велит. Убо, убо ама ти не знајш шо е Америка? Сонвиш ми велит, разбуди се. Е, ама ко ке се разбуда Љубисаве е неиздржливо: обесен су на ченгели! ... Не се мојт да се скусит нешто? Не се мојт. То је зет и неста. Клај по едно кафе, да не каже Постољ во Балкино, не ми даде кафе Љубисав. Не требит бе Љубисаве. Ке реча оту пив. ... бришеше на стаклото црвосерки (СЛ:29); жено, клај едно кафе, на овега му се брзат... Имет твоја слика и ко ке излезите од авионот ке те чекет со напишано твоје име. Карти имаш за авијонот и ке летниш од Сурчин. Ја ке су тука! (СЛ:30).

Акад. М. Матевски (2011:9) осврнувајќи се на поезијата на Санде Стојчевски истакнува дека посебно место имаат неговите стихови испеани на овчеполско-кумановски дијалект, со што се открива вториот јазичен слој на неговото пеење; силен е за него предизвикот на изворниот јазик на живењето и мислењето, тој е длабоко вкоренет во него и при секое распретување во неговите слоеви се исполнува со возбуда неговото поетско битие. На пример У њума там'н т'ман /почнуе да ц'вти дрен,/јаганца блеев/овчари подвикнуе, отвара се смрзнута рука/ пуни се жир и сл'нце (КС:41), Тамо главна мистрија/ зарамнуе све/ склопуе се заветна буква/ привршуе празник (КС:47), Све е зараснато, пир/ царуе у божју башчу с'га/ а дл'га м'гла гл'га/ све што мисли Бог/ А он, ни за твоју / ни за моју песну (КС:61).

Потпирајќи се на народна основа, Митко Маџунков, Васил Дрвошанов, Васе Манчев користат фонетски, морфолошки, зборообразувачки и лексички особености од струмичкиот говор, од кои некои се употребуваат и пошироко од соодветниот регион. Тие го збогатуваат јазичниот фонд и го засилуваат колоритот. На пример Митко Маџунков во „Големиот смок“ (<http://makedonija.rastko.net/delo/12186>): Јас кажах: плацо чине миљон. Ама не гу давам ни за два, ни за четири,

ни за четиријсе и четири, за ништо на свето. А знааш ли за шо? Плацо не е за продаване. Там на синовете ќе им праам к'шта, палата на три ката. Разберá ли саа? Ка ќе-е вид'ш бела и висока, мозоко ќе ти се шашард'се, проклетнико! Цељо грат тригодишна треска ќе го фтресе ка ќе-е виде к'штата на Иљо М. Ногу души ќе пукн'т ут завис и ут мака. Ќе праам јас к'шта! А за пари ич гајлэ да си нем'ш. П'н с'м јас ус пари. Такá е таа, си мисл'ш: тај е бес пари. Вошкар и на вошкáро, има бај Иљо оште ут Турците повеќе жлтици ут шо треба цељо грат да се пустелé. Как га лаг'ш таа пуста? Иим и ниви, и добитук, и к'шта и плац. Имам и два сина. Ќе ги жен'м у новата к'шта, на ќермијте бајрак ќе тур'м: Иљо М. и синовете. Ќе запóмне Струмица с'с кој рабóта се-е имáла. А ти, шо ќе прааш ти? Плац, плац, да куп'м, да куп'м. Каквó купуване, гнидо! Нема повеќе купуване! Ништо не е за продажба! Ќе запóмн'ш кугá с'с Иљо М. пазáр си правил! Џом! Ништо не е за продаване, чујá ли ме арно?; Какви офци! Иим саа некóо пара. Ќе ја продааме стаарта к'шта. Имме плац, ут убаф пóубаф. Ти ќе зем'ш некóо кредитче, и малечкиинта ќе земе, и гутóво. Такá ќе напрааме.

Васе Манчев користи зборови од различни македонски дијалекти, но главно од струмичкиот говор: *се вџири*, *се вџирува* 'се загледа се, загледува', *ѓуреш* 'борење', *еѓа* 'да се надеваме дека', *жѓрибне* 'рсне', *се каџери* 'се качува', *кацне* 'слета, се спушти со лет', *кљечка* 'делот од ногата зад коленото', *корем* 'стомак', *крошница* 'измет од птица', *лџиџика* 'плоскато камче', *малаче* 'малото на биволица', *наѓрне* 'втурне, се', *џаџуга* 'вид грав со ситни зрна': Се втири во секоја фреска и икона, се вгледа во испиените и шилести ликови на светците (ПК:71), и се втири под себе (ПК:37). Им се втирува во зениците (ПК:69), одвреме-навреме се втирува во црните пукнатини на сидовите (ПК:207), Така развеселен, тргна накај Црна Мера на сеир, да гледа ѓуреш (ПК:73). чекаат да стивне жегата и да почне ѓурешот (ПК:16), Ега му било простено (ПК:15), се напна јунчето, жгрибна заби (ПК:45), жгрибна со забите (ПК: 84), и напорно се катерал по лут каменест дик (ПК:18), сеништето кацна крај гумното (ПК:13), коремот му се обесил асли гнојлива мешина (ПК:9), во сочно тревје до коремите, пладнуваат коњите врз сапите (ПК:27), Додека го гледа, подмолно му треперат клечките, небаре нозете ќе го издадат (ПК:164), на карпата блескаше

црн птичји измет, свежа реава крошница (ПК:37), Му одмиле тогаш и алвата и бозата, му згорчеа и бонбончињата и симитчињата, и млекце и сиренце занејке, сув се исуши, асли липитка, почка човек си остана, кус клетник со глава од балка тиква поедра (ПК:23), зазбивтан лапна една шепурка, како прежднето малаче млечна цицка (ПК:6), толпата нагрна кон најблиските плевни (ПК:160). нагрнал свет да се восхити од мажественоста негова и убоста (ПК:93), мозокот му врие налик на врела каша од папуда (ПК:88).

Според Витанова-Рингачева (2017: 69–70) во поетски јазик на Дрвошанов дијалектните зборови не се вградени формално, туку со цел да ја раздиплат својата повеќеслојна семантичка текстура, да ги пополнат празнините на стихот, а покрај дијалектните зборови со акцент на струмичкиот говор, интерконтекстуалниот пристап најмногу се чита во народните мудрости, дадени како фрази, поговорки и сл., преточени во стих со силна семантичка и стилска обоеност: *џо обравме босџановџи; ем шуџи, ем роџаџи; широк живоџи – џесни џанџалони; џуџиџе круши се џослаџки; ќе осџанам како рибавџа на џесокоџи; ќе џи џрије сол на врвоџи; од секоја врба не се џрави свирка, џаволоџи ни ора ни коџа; се џули како болва џод кошула.*

Од дијалектниот слој во јазичниот израз на Паскал Гилевски, роден говорител на костурскиот дијалект, ги бележиме на пример: *чуџа, лаф, наџара, нукул, џлесница, реџс, сџудешница, наџосоки, сџамено, варди, намниса, џули, оџули, џаври, наџаври, се џрисемнува, џаџари, шавне, шавнува* и др. (Макаријоска 2017: 43–50): мори чупи, не прајте си пеза со мене (АП:450), да ги оставиме настрана тие баш лафови (З:251), се наоѓам пред нова животна напара (АП:353), бевме навлезени во зимата, декември, нукул (АП:354), образите ми гореа од плесниците (АП:359), не сакаше да се качи на реџс (С:242), веројатно имав студешница, се тресев (АП:395), некој од нив напосоки ќе проговори (С:236), како да реже ластари, стамено, смерно, рамноумно (С:237), си намниса дека и капијава ја беше видел веќе и порано го засили намнисувањето и се сети (С:32), Намнисувајќи си за сите тие мирни радости станував потажен (АП:304), си намнисував како јас сум ги вардел (АП:395), Господе мили, зар не гледаш? Зар не пулиш? (АП:308), кога се опулил подобро, се вангелосал (З:56), ја натокми Зоја ... ја наконти и натаври (З:249), на

ништо друго не се присемнувам (АП:393), Не сакаше ни да зборне, ни да шавне (З:135), Зоја ниту со око не шавнуваше (З:228). Особено се интересни црковнословенизмите потврдени во јазикот на Гилевски, што се употребуваат во одделни дијалекти, а не се дел од активниот речнички фонд на македонскиот стандарден јазик, некои не се употребуваат ниту во другите јужнословенски јазици. На пример *скомраз* ‘страв, гроза, одвратност, јанса, непријатно чувство, достага’, *безмѣйежен* ‘спокоен’, *безројоџен* ‘покорен, мирен’, *укруи* ‘душевна болка, мака’.

И во јазичниот израз на Јагнула Куновска е овековечен костурскиот дијалект: Татко ти ти го пушчи, а чели ќе ти донеси, понатам, ка ќе се врни (ПБ:25); Белки ќе дај Госпо да се виме и па зајно да си бидиме. Пуста болес ка и фати, та си умбре, а јас писмо чекам. Блазе ти сестро Цено, барем знаш а нашчи гробишча почиваш – твојти коски со мајкини се зајно Оооф, леле, свешча сака да ви запаља, па на зето све му пиша, да ви запали на двете и да ви порача – да не жалите шо сте умбрени заш, знајна зема ве покрива и не ви е теку тешка и теку чрна Ох, Боже.. Шо и мене не ме зеваш? Шо ме остави сама на чужо место, со народ не виден сал да плача и да жаља и над зема да се рона? (ПБ:171–172); Ка се договорие моити со свекор ми, дојде татко да ме зева и застапа простум успреди тремо. – Свекор ми узади мене со раката кладена на мојто рамо кај да ме заштитви (ПБ:183); Ооо... златен Паскаљ..! Менѓеме на грандите ме стисна. Детето од раците ќе ми испанише од бољка, од срам. Шо, на гуљемата жалос, Пандо за лирите се загајли Јаска и скуна главта ешче подолу, до самата зема, сама ќе се кубе п грандите, косите и раците дур до рамената ... Не помна, љичен Паскаљ, ка ме истурка татко со све дете од портата надур. А, милио Глигор врешчише од моите с’лзи со кои го попарве по лицето (ПБ:184). Навраќајќи се во спомените од детството Јагнула Куновска во својот роман ги пренесува дијалозите на тетовски дијалект: И ги извајле пенџерете, вратете и таќе, ач капи, много време седела ... Далдисана таќе, сама у фурната утоп од сл’зете, сетила да стане дури ка паднала нокта. Море ај да станемо и мие Таќе, таќе – рече Мира (ПБ:11), Добро де, нека е таќе, ама ... мие прашавмо – дал збори дрвото? И, ако збори, како го прај тоа, и зошо мие не га слушамо и не га разбирамо? (ПБ:84).

Многу ликови говорат на својот воденски говор, роден говор и на плодниот писател Ташко Георгиевски: Бре Доне, бре човеку, кај си запнал кај имаш избигано! Ни чера ни вадин голта лејка не ти а видек! ... Што лафиш, зар спијш адно и адно ден? (P3:157), ак ми те фатам, грч-мајкот ки ти гу извам!? На негу не му треба видеуце оти душата му свети, ама теп ки ти треба за на главта! (P3:172), Седи адно зад масата, и ме пита ти ли си Роса таа и таа? Јаска, му вела. Еми колку деца имаш? Пет и с'те се чупијна! .. ки и пуштиш да и носме у дом, да учат и да бидат убличени, да бидат сити (P3:173); Јали та мојта нешчо ти риче? Си ом дома и пулам не мижурка у теп кандиуцето! Бре, к'де е во чувек, му вела на та мојта путка? Вадин ич не гу видек, вели! Ом там, а теп те нема! Кандиуцито уставено само... Не сум за во луѓе, мој Танаско! му рече. То кандиуцето зем го! ... му рече Дујдеа адни луде да те палат! велат таков и таков чувек! А јас не пузнавам таков чувек! Не вируваа и к'то кучијна изнушкаа сегда! (P3:144), Прустено од господ да ни биде, бре Доне, ама ние ти сме таквиа! Планинта узгора, маглата уздола, ниа су којзте! Тук се бркаме су луде! И тргна држејќи го за рамото. На јадејне, на пиење и на мучајне с' путрисува чувек! Дандалот ме бега! Јаска сасра ричек јагу љољто... ним ми с лути! (P3:135). Големииот број дијалектни зборови придонесуваат во документирањето на богатиот лексички фонд на егејските говори: *ареса се* 'се допадне', *бој* 'висина, раст', *декса се* 'се согласува', *дира* 'трага', *думан* 'облак', *замалавен* 'исцрпен', *исѿогани* 'извалка', *исѿокуѿка* 'испобутка', *исѿофрчка* 'испофрла', *кадро* 'слика, фотографија', *кламка* 'тресе', *крдо* 'стадо', *љољо* 'страшило', *награба* 'наиде', *обиде* 'проба, вкуси', *оѿкафѿи* 'отвори', *ѿала* 'бара', *расфрчкан* 'растурен', *фраска* 'удира', *шавне* 'мрдне', на пр.: детето и момата са аресале (НЗН:300), му наклавав глогови колку човечки бој (ЦК:91), дирата не сакаа да му ја настапат (ЦК:101), ке ја намириса ли неговата дира (ЗВ:13), летото невдоапно клоцна крена думани околу градот (ГР:150), Таа замалавена и потплашена седеше во кошот (S:141), Ги испоганија сите станички (P3:18), ги испокуткаа мажите (ЗВ:22), ги отера зад порти, камењата ги испофрчкаа лево и десно (ЦК:56), од тој ден носам кадро на вујко ми (ГР:132), оваа душичка со месеци сум ја кламкал во параодине (ЗВ:39), Како крдо добици, не смеат да оставаат некој да заостане (S:83), Аууу, па во чувек е като љољо бре! (P3:130), Во Негуш

надрабав на уште еден Вани (ЦК:75), Кроце бре, жени, сакав само да ја обидам! (РЗ:25), никогаш уста да откафти (ЗВ:97), Дујдеа адни луде да те палат! (РЗ:144), сите тие расфрчкани купчиња од мажи, жени, дечиња, баби и старчиња се собраа во едно клопче и клопчето се зафрчи како тркало (РЗ:294), дечињата биле расфрчкани по градињето (ЦК:57), гранките од грмушките го фрaskaа по телото (ЛВ:54), му се стори дека нешто шавна зад џамот (РЗ:126).

Воденскиот дијалект е проткаен и во поетскиот израз на Ристо Јачев: Бише есин/ пилијнта си одиа / јаска ву мутлјата нă мојта душа/ и палăк очите:/ нă Дода, нă таче, нă мама/ Одикне нис некоа глогува шума / и си плаќакне/ Нă Мијка соузта бише кăту увинату цвете/ Јуван нă Кала заспану дете/ Ах, мајкăта кој кѝ знае/ зăшó сă изнăплаќаме тă нојќ? (ЕК:16); Пиле мајќину/ там с'те с'з'купани/ и дод ти Риска/ и тач ти Ѓорѓи/ и дед ти Митре/ и крајнта пашка на свитулк'та/ и крајнуту чувече на окту (АХГ:148), а исто така и на поетот Георги Георгиевски: О, деду мој, как сă чинѝ шо јаска тебе тă уставѝк/ зашó тăкă лошу дудѝе ут тебика шо сă раздилѝк!... Да напкумта ану време у април на судин час дудѝеме/ Гудѝни црнубѝели читрдѝсит седум пуминаа/ ут-как гушнăти тогај умилѝену доугу сă пулѝме/ су очите насоузѝени, загрцнăти жалну плаќаме/ О, деду мил, напуслѝд тогај сă пулѝме, то сă чинѝ/ јаска ут јака булѝева у срциту уплашѝену заплаќак/ ти соузи руни за фамилијата ни, војната бесна шо а растури/ пу светут беу на сăте далѝчни страни шо сă распрснă/ и самичук пу време пак у нашча кујќа сă врнă/ на нашчу викѝвну сакăну топлу угнѝшче устанă. И ету сега, пу тоуку гудѝни на пуслѝднѝут басамăк су бела глава, поуна тижăва и жалѝева сă симнăк (ББр:51).

Во врска со дијалектната лексика се и примерите од областа на македонската топонимија, односно микротопонимија. Според Ташова (2011:25) преку набројување на одредени топоними Андреевски ја предава македонската рурална средина: За да појдеш до Битола, требаше во секое село да застанеш и да се обсрнеш... Од Слоештица во Жван, од Жван во Сапотница, па во Ново Село, Прибилци, Сладуево, Граиште, Вардино, Кутретино, Мраморица, Чагор, Лопатица, Секирани, Змирново, Црнобуки, Кукуречани, Трногрижани, Раштани, Оризари и дури после да влезеш во градот (СЛС:215).

Покрај напорите за документирање на лексиката на својот роден говор, Ташко Георгиевски истакнувајќи дека „ги наведува овие топоними за да се види дека нашите места не се грчки“ ги заштитува од заборава бројните македонски микротопоними, на пример: заграден е со: горни цреши, групаријска скрка, купариви дупки, вранчив рид, горна падија, долна падија, пет кладенец, танчив прелог, долни ґурови, шкопетов гроб – сите на северозапад, а макриви страни, маркова нива, ичо танасови ниви, дупен даб, куријата, кувачова чешма, купиткалата, горни лозја, свети тодор, пеква капина, турски гробишта, буквиц, загорни, средното било, чардалово било, чардалова сојница, трпчива нива, новоселска сојница, раково, шаркова копа, брлозите, бујклиев камен, пер, сридурекот, гзирот итн.; повеќе на запад и куритуту, гавранов камен, гомци г’с, момин гроб, динов коноп, д’бито, селиште, средни рит, рамните кустени, пангарови кустени, мучарите, сијнта кал, трите буки, студена вода, зајките, шилизницата, влашките кулиби, вирут, студен кладенец – сите на север (НЗН: 264–265).

Народниот и реалистичкиот карактер на јазикот на писателите треба да се бара во нивното широко користење на јазичните средства од општонародниот јазик, а тука покрај дијалектизмите спаѓа и народната фразеологија. Паноска (1972: 216) осврнувајќи се на дијалектните особености во прозата на современите прозаисти, истакнува дека прозата е богата со фразеолошки изразни средства кои на нивното творештво му придаваат национален карактер. Овие средства употребени во авторската реч или во дијалогот придонесуваат за поцелосно предавање на содржината на кажаното; се оживува состојбата на говорителот и тој се приспособува кон неговата социјална и индивидуална карактеристика, иако тешко може да се разграничи што е дијалектна особеност, а што општонародна. Сепак некои фразеологизми кај одделните автори носат поизразена локална боја. Во делата на Владо Малески фразеологијата е традиционална. Фразеолошките изрази за благопожелување или проколнување ги среќаваме во изобилство во индивидуалната реч на лицата, на пример благослови: *Довека да имаш да даваш! Душата во рајот да и се настамени! Вековий да си ми! Блаџ ви разговор!* или клетви: *Гром ја тирештиш! Устиата да му се искриви! Господ носете да им ги тирешти, никога да не се враќаат* (Паноска 1971: 119).

Творештвото на многу автори се потпира на народната традиција, па во нивните дела се застапени изрази, изреки, пословици, преку кои се искажува народната мудрост, менталитетот и постапките во определени животни ситуации. Некои се преземени од народното творештво, а другите се нови, произлезени од колективното искуство, човековите судбини, верувањата, сфаќањата и др. Изразите во прозата на Петре М. Андреевски припаѓаат на разговорната сфера, на пример *ѿо виѿор ѿаѿи ѓо уѓреа сонце* ‘доживеа среќни моменти во животот’ (ПСел:25), *бројани му се ѓодиниѿе* ‘не му остана многу живот’ (Пир:39), *се осеѿи несама* ‘бремена е’ (НТ:103), *волчица им вие во мевоиѿ* ‘многу се гладни’ (Пир:111), *зайѓра дрвен ѓосѿог* ‘тепа некого’ (НГ:130), *ѓи надуле ѓајдиѿе* ‘почнале да плачат’ (Пир:320), *на една ноѓа му сѿојаѿи* ‘покорни се, го слушаат’ (СЛС:156), *си ја сѿаѿи ѓлаѿаѿи ѿод секира* ‘се изложи на опасност’ (ПСел:166), *си ја врза в крѿче* ‘добро запамети нешто’ (Ск:9), *може коњска мува да ѿуѿиѿи* ‘силно да вознемири’ (Ск:10), *со бели конци ѓо шиѿе* ‘го лаже’ (ПСел:13), *ѿобеѓна насѿрана збороиѿ* ‘кажа нешто непромислено’ (ПСел:13), *кажуѿа мрѿѿви зборови* ‘зборува на сила’ (ПСел:65), си го немаат зборот ‘не се во добри односи’ (ПСел:92), *си досѿои / доседе на збороиѿ* ‘го исполни ветеното’ (ПСел:311), *на ѿоѓреѿно ѓи врза зборовиѿе* ‘не знае што кажал’ (НТ:27), *да ја фаѿи мислаѿа* ‘да разбере’ (Ск:48), *ѓо одврза јазикоиѿ* ‘почна да зборува’ (Т:44), а при создавањето на изразот авторот честопати интервенира, внесувајќи нови јазични елементи за да го прилагоди фразеолошкиот израз на конкретната ситуација, а на тој начин создава синонимни изрази и ја збогатува националната, народната фразеологија (Ташова 211: 197–198).

Според Станковиќ (1996: 286, 288) во романот „Небеска Тимјановна“ поговорките прозвучуваат со вистинска вредност и целосно доаѓа до израз умешноста на писателот да се вгради поговорката, да ѿ се најде соодветно место во кажувањето, на пример: *Тешко на ѿој шѿѿо не знае за сиромашѿија; Кај шѿѿо не врѿи човекоиѿ, не сѿои ни живоѿѿно; Од ова не се умира, но за ова се умира; Не можеш, шѿѿо се вели, вода да ѓазиш и сув да осѿанеш; Живоѿѿоѿ е роса, ќе свеѿне и ќе заѓине; Оѿкако ќе ѿаѓнеш, ќе видиш колку си бил на високо; Ако смрѿѿиѿа не ѿе сака ќе ѿи најѿаѿи месѿо да се разминеш; Сѿоред човека*

и несреќаџа, за секој друѓ човек, друѓа несреќа; Со чиста усџа, џочисти џи се и зборовиџе. Некои се раѓале во моментот на случувањата за кои се зборува, но повеќето од нив се оние што ликот ги носи во себе како изразно наследство; во некои пригоди се споменува од кого се слушнати (од дедо, мајка) или се објаснува со зборовите „што се вели“ или „како се вели“; една поговорка честопати ја поттикнува и другата итн. Некои пословици се преземени од народното творештво, а во некои Андреевски додава свои елементи за да ги приспособи на контекстот и на ситуацијата: *Оџи само зборои збор оџвора* (ПСел:80), *Не џеџај џо џо усџа оној иџо џо џрашуваш* (НТ:180), *Во заџворена усџа мува не влеѓува* (Пир:348) и др. (Ташова 2011:185). Од народната традиција се произлезени и клетвите: *Болесџ да џе зѓази и да не џе џушиџи!*, *Да не џроѓледа никоѓаш!*, *Да џи се исуши ракаџа и џака да ја носии!*, *Да џи се исуши усџаџа, да не џроѓовориџи!*, *Душаџа да му оди во џеколоџи!*, *На џробоиџ никој да не му дојде!*, *Осун да не осуни!*, *Сонце и Месечина да не џо оѓреаџи!*

Клетвите, кои се дел од националното културно наследство, се вткаени и во други романи, на пр. во „Фурии“ на Сотир Гулески: *Маж-никоиџ да му џагне* (Ф1:85), *Слеџци да водиџи* (Ф1:97), *Маџниџе да џо земаџи* (Ф2:101), *Ценем фаџиле џа не се враџиле* (Ф3:22), како и благословите: *Крв нека џи се сџори* (Ф3:169), *Од мене џолку, од Госџо џојче* (Ф2:97), а интересни се на пр. и фразеолошките изрази со компонентата Господ од прилепскиот говор: *да џе види Госџо; Госџо знај како; Од Госџо оџеџан; ко шеџаше Госџо џо земи; си ја џрибра Госџо вересијаџа; си џо џрибра Госџо; да џе види Госџо; до кај иџо чкрџнал Госџо; че си наврџи Госџо, сџолај му; че дај Госџо сџолај му; џо фаџил Госџо за брада; џо Госџо со камења не фрлал; од мене џолку, од Госџо џојче; како е Госџо никој не е; Госџо седело му наџрајл; чека од Боѓа алвица* (Тодоровска-Младеновска 2018: 187–188).

Токму преку лексиката и фразеологијата најлесно се потврдува индивидуалноста на писателите, на нивниот стил, на интуитивната моќ во изнаоѓањето на јазичните средства со литературен квалитет. Примарно мерило за оценка на стилистичките вредности на одреден автор, па дури и на целата книжевност на определен период е богатството на лексичкиот фонд, како и способноста авторот синонимно

да се служи со разновидноста на зборовите, да ги вградува во текстот дијалектните фразеолошки изрази како локални изрази со ограничена употреба која се проширува и во секојдневната комуникација.

Преку изборот на дијалектизмите во дијалозите и во авторската реч, односно авторските дијалози, доаѓа до израз народниот карактер на јазикот на писателите, кои при изборот на јазичните средства се враќаат кон својот роден говор и црпат изворно богатство. Употребата на дијалектната лексика претставува непресушен извор за збогатувањето на македонскиот лексички фонд, за потсилување на литературниот исказ, преку подбор на лексемите без нарушување на јазичната норма, а се овозможува поголема изразност и посоодветно пренесување на атмосферата, карактерот на ликовите итн.

Литература

- Велева, С. 1995. „Негацијата како зборообразувачки елемент во поезијата на Гане Тодоровски“, *Втор научен собир на млади македонисти*, Филолошки факултет, Скопје 1995, 77–80.
- Витанова-Рингачева, А. 2017. „Тежината на промислениот збор (Кон книгата „Јава и сон“ од Васил Дрвошанов)“. *Современост*, Скопје, 2017, 73 (66), број 1, 65–71.
- Груевска-Маџоска, С. 1995. „Лексиката и фразеологијата на Пасквелија и Нова Пасквелија од Живко Чинго“. *Втор научен собир на млади македонисти*, Филолошки факултет, Скопје 1995, 81–86.
- Груевска-Маџоска, С. 2017. „Лексиката и стилот во делата на Живко Чинго“, *Македонистика* 16, Скопје, 169–226.
- Донева, Љ. 2011. *Речник на дрвени зборови во творештво на Свешлана Христинова-Јоциќ*, Македоника литера, Скопје.
- Јанушева, В. 2015. „Лексичките иновации во прозата на Малески и нивниот статус во стандардниот македонски јазик“. *Mundo Eslavo*, 14 (2015), 131–142.
- Макаријоска, Ј. 2017. „Лексичкиот подбор во романите на Паскал Гилевски“, *Славистички студии*, бр. 17, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2017, 43–50.
- Макаријоска, Ј. 2017. „Лексичкиот подбор во прозата на Владо Малески“, *Вторая международная научная конференция «ФИЛКО»: филологија, култура, образование*, Втора меѓународна научна конференција „ФИЛКО“ – филологија, култура и образование, Филолошки факултет

- при Воронешкиот државен универзитет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Воронеж, 349–357.
- Матевски, М. 2011. Поезијата на Санде Стојчевски, предговор, *Санге Стојчевски „Кал и слез“*, Избрани дела, Макавеј, Скопје.
- Паноска, Р. 1971. *Јазикот на Владо Малески*, Филолошки факултет, Скопје (докторска дисертација).
- Паноска, Р. 1972. „Дијалектните особености во прозата на некои македонски прозаисти“, *Македонски јазик*, XXIII, Скопје, 205–219.
- Паноска, Р. 1973. „Елементи на народно-разговорниот исказ во јазикот на некои современи македонски писатели“, *Предавања на V меѓународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, Скопје 1973, 75–85.
- Паноска, Р. 1975. „Основни развојни карактеристики на јазикот во македонската уметничка литература“, *Предавања на VII меѓународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, Скопје 1975, 68–76.
- Паноска, Р. 1986. „Сфаќањето на битовата компонента во јазикот на македонската уметничка проза“. *Битовојто и историскојто во македонската уметничка проза*, МАНУ, Скопје, 27–31.
- Станковиќ, Љ. 1996. „Можностите на јазикот (Повеќеслојноста на текстот во романот „Небеска Тимјановна“ на Петре М. Андреевски)“, *Јубилеен годишен зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот во Скопје*, кн. 22, Скопје, 283–291
- Ташова, В. 2011. *Лексичките особености во прозата на Петре М. Андреевски*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (магистерски труд).
- Ташова, В. 2016. *Авџорските лингвистички маркирани единици во современата македонска проза*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје (докторска дисертација).
- Тодоровска-Младеновска, М. 2018. *Фразеологизмите во ирлејскиот крај и нивната честота во романот „Фури“ од Соџир Гулески*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (магистерски труд).
- Шапкалиска, Т. 1982. *Дијалектизми во прозата на Ёсипелиќ од Западна Македонија*, НИО „Студентски збор“, Скопје.

Кратенки на изворите:

- АП – Паскал Гилевски, *Анџели на ирогонсвојто*, Матица македонска, Скопје 2002
- АХГ – Ристо Јачев, *Анџел над Христовиот гроб*, Македонска книга, Скопје 1991.

- ББр – Георги Георгиевски, *Безбрежни брегови*, Алфа '94, Скопје 2001
- ВЛВ – Владо Малески, *Војнаџа, луѓе, војнаџа*, Мисла, Скопје 1967.
- ГС – Методија Фотев, *Големите скиџачи*, Мисла, Скопје 1970.
- ГСм – Митко Маџунков, *Големоџ смок* <http://makedonija.rastko.net/delo/12186>
- ЕК – Ристо Ѓ. Јачев, *Ехо на квечеринаџа*, Македонска книга, Скопје 1989.
- З – Паскал Гилевски, *Зоја*, Матица Македонска, Скопје 2002.
- ИзбМ – Владо Малески, *Избор*, Кочо Рацин, Скопје 1966.
- КЖ – Стале Попов, *Крџен живоџ*, Мисла, Скопје 1980.
- КС – Санде Стојчевски, *Кал и слез*, Избрани дела, Макавеј, Скопје 2011.
- ЛВ – Ташко Георгиевски, *Луѓе и волци*, Кочо Рацин, Скопје 1960.
- НГ – Петре М. Андреевски, *Неверни џодини*, Македонска книга, Скопје 1974.
- НЗН – Ташко Георгиевски. *Ние џад насиџоџ*, Мисла, Скопје 1992.
- НТ – Петре М. Андреевски, *Небеска Тимџановна*, Табернакул, Скопје 2006.
- ОШН – Владо Малески, *Она шџџо беше небо*, Култура, Скопје 1968.
- ПБ – Јагнула Куновска – Нули. *Позлаџџени белези*, АЕА, Мисла, Скопје 2013.
- ПД – Симон Дракул. *Планиниџе и далечиниџе*, Кочо Рацин, Скопје 1953.
- Пир – Петре М. Андреевски, *Пиреј*, Табернакул, Скопје 2006.
- ПК – Методија Фотев, *Поџџомџиџе на Каџџ*, Култура, Скопје 1966.
- ПСел – Петре М. Андреевски, *Последниџе селани*, Табернакул, Скопје 2006.
- ПЦ – Владимир Костов, *Последноџо џеливање*, Култура, Скопје 1992
- Р – Владо Малески. *Разбој*. Мисла, Матица Македонска, Скопје 1986.
- РЗ – Ташко Георгиевски. *Рамна земја*, Мисла, Скопје 1992.
- С – Паскал Гилевски, *Скомраз*, Матица македонска, Скопје 2002.
- СВ – Методија Фотев, *Селани и војници*, Мисла, Скопје 1970.
- Ск – Петре М. Андреевски, *Скакулци*, Табернакул, Скопје 2007.
- СЛ – Крсте Чачански, *Сенкаџа на лилјакоџ*, Скопје 1997.
- СЛС – Петре М. Андреевски, *Сиџе лица на смрџџџа*, Табернакул, Скопје 2007
- СС – Живко Чинго, *Сребрениџе снеџови*, Наша книга, Македонска книга, Култура, Мисла, Детска радост, Скопје 1990.
- Т – Петре М. Андреевски, *Тунел*, Табернакул, Скопје 2007.
- ТП – Стале Попов, *Толџ Паша*, Наша книга, Скопје 1976.
- Ф – Сотир Гулески, *Фуриш*, 1–4, Кочо Рацин, Скопје 1962, 1972, 1977, 1979.
- ЦК – Ташко Георгиевски, *Црвениоџ коњ*, Македонска книга, Скопје 1975.
- ЦС – Ташко Георгиевски, *Црно семе*, Македонска книга, Култура, Мисла, Наша книга, Скопје 1980.

LILJANA MAKARIJOSKA

**ON DIALECTISMS IN THE CONTEMPORARY
MACEDONIAN LITERATURE***Summary*

Subject of our interest is the use of dialectisms, i.e. words or phrases of a Macedonian dialect used in the Macedonian poetry and prose works, which usually is related to the main subject. Dialectisms, being a language instrument, serve the author to actualize time, space, essence, idiolect of characters, social groups and layers, i.e. tool for enforcement and for presenting specific dialectal landscape. Phrases that contain dialectisms as components give national tone to the literature works, while used in the author's speech or in dialogue, they enable more extensive and full expression of the content.

Михајло МАРКОВИЌ, Соња НОВОТНИ

Филолошки факултет,
Универзитет во Тетово
Тетово, Македонија

АНАЛИЗА НА ОПРЕДЕЛЕНИ ЗБОРООБРАЗУВАЧКИ СУФИКСИ ВО ДВА ПАТЕРИКА ОД XIV ВЕК

Апстракт: Зборообразувањето претставува процес на образување на нови зборови во еден јазик. Во процесот на зборообразувањето се добиваат нови сложени зборови, кои најчесто настануваат со префиксација или со суфиксација. Сложените зборови претставуваат значаен дел од речничкото богатство на секој јазик, па и на старословенскиот, и се однесуваат кон културниот речник на јазикот. Поради нивната многубројност, тие во старословенските ракописи станале предмет на посебен научен интерес. Во моделите на зборообразувањето станале најзначајните промени и затоа во овој труд им даваме посебно место. Како предмет на обработка во нашиот труд се опфатени зборообразувачките модели во два патерика од XIV век, токму поради богатата зборообразувачка деривација во патерикот како книжевен жанр.

Клучни зборови: зборообразување, патерик, модел, старословенски.

Овој реферат е од особена вредност токму поради приказот, описот и компаративната анализа во два ракописи од XIV век, во коишто за првпат се обработуваат зборообразувачките елементи и модели, а со тоа се отвора можност за продлабочени зборообразувачки проучувања во областа на славистиката. Зборообразувањето во Слоештичкиот патерик и во Слеченскиот патерик се врши со изведување на сложени зборови, со префиксација и со суфиксација. Префиксацијата и, особено, суфиксацијата е основен начин на изведување на зборови, наследен од праиндоевропскиот јазик и зачуван до денес. Во системот на суфиксацијата и на префиксацијата може да се насети еволуцијата на лексемата и промените во значењето.

Слеченскиот патерик е ракопис којшто е пишуван на крајот на XIV век на дебела и груба хартија на 246 листа со димензии 20x13 см, кој од Слеченскиот манастир прво бил пренесен во Археолошкиот музеј во Софија, а оттаму бил префрлен во Софиската народна библиотека каде што се чува и денес под број 1037. Пишуван е со

безјусов правопис. Нема оригинална пагинација, односно има понова пагинација која прво е погрешена па потоа од друга рака повторно пагиниран. Стари записи нема, а поновите се на македонски јазик. Писмото е читливо, правилно пишувано, секоја страница содржи 20 реда со некои исклучоци, има многу кратенки, лигатури и надредни знаци, пишуван е без многу грешки и само на мал број страници е оштетен и не се чита. Фалат страници на почетокот и на крајот на ракописот. Ракописот започнува со житие за Еуфимија, а содржи и повеќе помали текстови (Марковиќ, 2011: 5-15).

Во библиотеката на БАН во Софија со бр. 77 е обележан еден македонски патерик од почетокот на XIV век. Станува збор за Слоештичкиот патерик, кој извесно време се чувал во Археолошкиот музеј во Софија, од каде што бил пренесен во БАН. Ракописот содржи 286 пергаментни листа, пишувани на мали листови со димензии 20x14 см. Ракописот нема оригинална пагинација, туку има две нови пагинации. Почетокот на ракописот е изгубен, односно недостасува 1 лист, а на крајот можеби 3-4 листа. Во текстот има еден запис на лист 57 „село слоешница, костадн(н)“. Од ова може да се извлече заклучок дека најверојатно ракописот потекнува од демирхисарското село Слоештица. Според ова демирхисарско село, овој патерик го нарекуваме Слоештички патерик (Слоеш) (Новотни, 2013, 9-27). Во овој труд ќе се задржиме на зборообразувачките модели со суфиксација, а за илустрација ќе наведеме и соодветни примери со нивните контексти. Нивниот однос во Слоеш и Слеч го следиме преку неколку подгрупи:

Суфиксот -тељ, како што погоре истакнавме, е стар општословенски суфикс за образување *nomina agentis*, наследен од индоевропската заедница. Со овој суфикс се образуваат агентивни именки мотивирани од глаголи. Суфиксот се додава кон старата инфинитивна основа. Овој суфикс. Се вбројува во продуктивните старословенски суфикси, ќе наведеме неколку поинтересни примери од овој ракопис:

НДОЛОСЛОУЖНТЕЉ: ѿтець си блуде къ ндолоуслѡужнтель есть
187/15;

НЗБАВНТЕЉ: створи нбо и землю и море, нзбавителю и спѣ
дшамь нашнмь 139/11;

крстохранителъ: гла же къ мнѣ братъ мн. шедь призовы кр-
тохранителѣ. како да створитъ ен млтвоу 475/7;

подражатель: да не скрнѣши ѿ мнѣ сводо нхъ добродѣтѣлен како
дан снмь подражатель боу. полоучю проценне многыхъ ми грѣховъ
388/16;

просителъ: и сѣдѣше како просителъ въ папратѣ влѣце наше бце
333/14;

прѣдлагатель: ѿце и пришелъ еси къ прѣлагателю семоу и
неоучествовалъ 189/16;

стронтелъ: епискоупъ повелѣ, привести стронтелѣ бани 442/2;

свѣрьшителъ: и страшни ѿецъ сѣдѣтель и гѣ. свѣрьшителъ
испрѣхωднмый вѣкωмь 544/7;

сѣдѣтель: си иже всѣхъ бѣ и сѣдѣтель бгволаи быти 399/15;

смотрителъ: тьуню слава едномоу смотретелю боу ншемоу
500/20;

хранителъ: сын прѣдобри и красны ран и кто семоу хранителъ
како сын к себѣ глаше 223/1. (го следиме во 135 примери)

Во Слепч следиме:

защитителъ (да вы бω намъ разоумь. тѣ е защитителъ
свѣрьшенъ прнын истовъ ѿць. и сице рекши къ сестрѣ своен. на
ωбычнѣмь мѣстѣ поман се глѣущи) 21/8;

подвизатель (стрѣти подвизатель хс на дхвнѣмь поборици. не
тьунюмоу жие сѣажоуце) 66/17;

гонителъ (и что злоωбразнѣе павле дше. ега хоулиникъ и го-
нителъ бѣше. что же бгωωбразнѣе ега хѣ добры и подвигъ рече
скопчахъ) 82/7;

добродѣтель (лоукавство разроушише. добродѣтель насаднше.
члвкы агглы створише. ѿ сна стго дха) 85/1;

подражатель (даце сицева ба еси оученикъ истиннъ, боудн по-
дражатель своему дунтелю. и не ѿрини мѣ грѣшноую) 138v/10;

моуунтелъ (проклеты же ѿн моуунтелъ соуровиѣ сѣдешн
смышлѣше. нан пауе лютѣнше е моуuky ѿ двѣ тон) 147/9 итн.
(вкупно 12 лексеми)

Со суфиксот -ыць се образуваат именки од машки род. Според
своето потекло се поврзува со старата продуктивна наставка -ik- (од
која се добиени именките од женски род со суфикс -ыца и од среден

род со суфикс -ѷѣ). (Цейтлин, 1977: 176). Во врска со именките со суфиксот -ѷѣ, треба да истакнеме дека во најголем број примери, овие именски образувања претставуваат сложенки. Имено, суфиксот -ѷѣ е застапен со дваесетина примери во овој ракопис.

БОГОЛЮБЬЦЬ: НѢКТО БѢГОЛЮБЬЦЬ БЫ 229/19;

ДОБРОПИСЬЦЬ: И ПОВЕЛѢШЕ МНѢ ПОВѢДАТИ. ДОБРОПИСЬЦЬ ЖЕ ПИСАВѢ 198/20;

КОРАБЬЦЬ: И ПРИНЕСОУШѢМЪ ВЪ КОРАБЬЦЬ НАШѢ 413/21;

ЛѢПЬВНДЬЦЬ: И ВЪ КРАСНЫ ЛОУКЫ НА ПОЗОРЬ ЛѢПЬВНДЬЦЕМЪ. И ОТОКОУ НЕПОДВИГНОУВШОУ 65/20;

МОУЖЕЛОЖЬЦЬ: ЮЖЕ БОУДЕТЬ БЛОУННЬКЪ И ЛЮБОДѢИ И МОУЖЕЛОБЬЦЬ МРЬЗЬУѢИШИ 528/19;

МЫТОЕМЬЦЬ: И МОУЖЕЛОЖЬЦЬ СКОУПЪ, ЧЛВКОНЕНАВНДЕЦЬ. КЛЕТВОПРѢСТОУПННЬКЪ. МЫТОЕМЬЦЬ. РАБЫ СВОИ ГЛАДЕМЪТАЮ ОУМНРААШЕ 542/6;

НИЦЕЛЮБЬЦЬ: ЯКО БО ВѢУНЪ ЮЖЕ НЕ ЯКО НИЦЕЛЮБЬЦЬ 64/1;

ОУНЮВНДЬЦЬ: И ТЕУЕТЪ ОУБО ВЪ ОУНЮВНДЬЦЕМЪ, НЕДВИЗАВШИ СО ИЕН БЪХНА 65/9;

САМОВНДЬЦЬ: ОУВѢДѢТИ ЖИТНІЕ МОЕ. СЕ СЪМОВНДЬЦЬ БЫ 460/14;

СРЕБРОПРОДАВЬЦЬ: О АНДРОНИЦѢ СРЕБРОПРОДАВЦА БѢШЕ НѢКТО СРЕБРОПРОДАВЕЦЬ ВЪ АНДНОУХИ ВЕЛНКОИ ИМЕНЕМЪ АНДРОНИКЪ 300/2;

ОУСМОШЬВЬЦЬ: И ЮСТЬ ОУСМОШЬВЬЦЬ И РОУКОДѢЛНІЕ СВОЕ ИДЕ ПРОДАТИ 386/13; ЯКО ЖЕ ВЪШИ О ХЪТѢ ОУСМОШЬВЬЦЬ ЮСМЪ ХЪТРОСТНЮ 389/4;

ХРНСТОЛЮБЬЦЬ: ДРОУГЫ ХЪТОЛЮБЬЦЬ, ПОВѢДА НАМЪ ЯКО ИДОУШѢМЪ НѢКОГѢ, ВЪ ОБѢЖИТНІЕ 405/8;

ЧЛВКОЛЮБЬЦЬ: НЪ ЯКО БЛГЪ БЪ И ЧЛВКОЛЮБЬЦЬ ВЛКА ДАРОУ МИ И ЛѢТО 9/5. (вкупно 24 примери)

Во Слепч следиме:

СТАРЬЦЬ (И АЗЪ ТО ГОРА ТРѢХЪ СЕ ДА СКОУЧАЕШИ МИ ЖЕЛАНИЕ ДЪШИ МОЕИ. И ВЪСТАВЪ СТАРЬЦЬ СЪТВОРИ МОЛНТВОУ, И ЧСТРИЖЕ Ю) 31v/14;

АГНЬЦЬ (ПАСТЫРЬ НАРНИЦАЕТЪ СЕ АГНЬЦЬ ИМЕНΟΥЕТЪ СЕ. ПОУТЬ НАРНИЦАЕТЪ СЕ. ДВѢРЬ НАРНИЦАЕТЪ СЕ. БЕЗГРѢШНЫИ ИМЕНΟΥЕТЪ СЕ ВНОГРАДЪ ИМЕНΟΥЕТЪ СЕ) 90v/9;

КОНЬЦЬ (Ѡ ХОУДЪШНУХЪ Ѡ СОУЖЕИИ БЫШИ. БОГАТИИ, НА КОНЬЦЬ ОБНИЦАШЕ. И МОУДРИИ, ВЪНЕЗАПѢОУ ПРѢОБНДѢИИ БЫШЕ) 101/17;

коупць (оумършоу бо моужоу ие, н ѡста вѣдовѣствоу юцїи.
коупць же ѡнь друугын вѣды добродѣтель ие н цломоудрнїе, вѣ-
схотѣ поѣтню себѣ женоу) 117v/2;

окньць (н сна рекь, затвори окньць ѡнь н начеть пѣти ѡа. г.
аз же мѣтвоу сътворишь, ѡндохъ вѣ поуть много ползевѣ се ѡ
аггльскый бесѣдъ ие) 145/11;

урьнорнзць (нмѣнїе свое н ѡврьг се мн рабы урьнорнзць
нскоушень н уюдьнь) 210v/7;

юньць (грѣды н велчуавын улѣкъ, ѡко юньць вѣ скорогын да не
взноснѣ се) 233/16 итн. (вкупно 10 зборформи)

Суфиксот -нца потекнува од индоевропското и прасловенското
*-ika добиено со присоединувањето на *ka- кон постари форми што
завршуваат на i- со подоцнежна промена на k во ц. Со овој суфикс се
образуваат именки од женски род со различна семантика (Конески,
1995: 66). Именки со суфиксот -нца кои се среќаваат во Слоештичкиот
патерик:

багрѣнница: н багрѣнница црѣва н скровыца многа лежоуть 237/8;

блоудница: о накоємъ моужн именемъ сергн нже старѣншн
блоудницамъ бы 454/4;

вѣдовница: пнютъ оцѣтѣ понеже ннцннмъ вѣдовницамъ дають
рнзы многокрыплеїны 134/19;

грѣшьница: ѡ начетка създанню мы же грѣшннцн како
смѣрнмъ иего 51/8;

двѣрьница: н принде къ двѣрннцн рѣ иен вѣса иелнка свѣца. двѣр-
ница же ѡко ѡ дхѡвна н стамннха слышавше 367/17;

зѣньница: ѡко же зѣнница ѡка многа ѡко же зрѣти небо
234/19;

каднльница: н ннже каднлннце дрѣжаахоу нмоуце смр^а
нестрѣпннмаа 480/20;

кошьница: ньнь се при дврехъ кошнница нмоуцн соуиво н съ соу^а
с водою 507/1;

колесьница: мльва бѡ колесннце снїе не ѡставлѣетъ ме слышѣн^а
406/19;

ѡроковница: вѣ пользоу слышецемъ ѡроковница нѣкаа. 354/8;

палнца: шѣше юноше бннхѣ старца палнцамн 147/20;

пнаница: кѣто ѿ сна лежецина, ѿвѣцае една же ѿ сестрь пнаница и что створити ен не бѣм 549/15;

прнчестъница: и дѣа стаго прнчестъници боудемь 26/4;

съжительница: азъ и съжителница моя и прндохомь до смрѣти 200/6;

урьноризница: азъ ѿче сты урьноризница бѣхъ 502/15. (вкупно во 24 зборови)

Во Слепч следиме:

ѿтроковница (въ мнозѣ веселїи соущи ѿтроковница възоупи глѣощи. гѣ ѿ хѣ бѣ мон къ нѣмоу же азъ прѣдохъ) 19/11;

донлица (нзлѣзе же по ѿбываю донлица въ срѣцоу ѣн. и видѣ лице пелагннѣ яко свѣтло добротоу, пауче прѣвѣншаго зрака) 49v/16;

ѿброуенница (яко ѿброуенница твоя, боу хртѣанскомоу ѿброучи се. он же слышавъ разумѣ) 53v/9;

моуенница (на знамена же ѣмоу и мѣсто на нѣм же лежаше стѣна пелагннѣ, моуенница хѣва. нде же блѣжены клннѣ епѣ) 58/9;

чародѣница (глахѣ яко чародѣница ѿ, и того ради не касаетъ се ѣн каменнѣ. лнкернѣ рѣ. добрѣ глѣете яко чародѣница ѣсмь) 62v/8, 62v/11;

агѣница (и оугаси пламень ѿгнѣнын. и быше яко же агѣница непорѣна въ пещи стѣна) 69/10;

львица (и нзлѣзе львица прѣвелнка рикающи. и текѣши валѣше се оу ногоу ѣн, лнжоущи плеснѣ ѣн) 72/7;

блоудница (грѣшннкы въ покаяннѣ. блоудница спсе се, по нѣ же влѣню ногоу косноу се) 75v/7;

голубница (познавши оубѣ голубница соупроуга своѣго, тѣ же не позна ѣн) 107v/5 итн. (вкупно 63 лексеми)

Заклучок: Во заклучокот би додале дека и двата патерика кои се предмет на анализа во овој труд имаат исклучително богат систем на зборообразувачки модели, од коишто ние ги споредувавме само именските зборови со избрани зборообразувачки модели, од каде дојдовме до сознание дека иако се работи за ист жанр пишуван во ист период, сепак Слоеш е побогат во однос на обработените лексеми од Слепч, односно 183 наспрема 85 збороформи, што во суштина е повеќе од

55 проценти. Се надеваме дека со извршената анализа на именските зборообразувачки суфикси да доведе мал придонес во проучувањето на старите ракописи со македонска црковнословенска варијанта, а со тоа ќе се отвори нова можност за пролабочување во ваквите истражувања.

Користена литература на кирилица:

Вайан, А. 1952. *Руководство по старославянскому языку*, Москва.

Воронцова, В. В. 1971. *Об одном случае конкуренции словообразовательных моделей* (суффиксы: ник, -щики, -тель, в обозначении лица в древнерусском языке) Проблемы истории и диалектологии славянских языков, Москва.

Грицкат, И. 1970. Јазик књижевности и књижевни језик, на основу српског писаног наслеђа из старијих епоха, *Јужнословенски филолоџ, књ. XXVIII, sv. 1-2*, Београд.

Конески, Б. 1967. Историја на македонскиот јазик, Скопје.

Конески, К. 1995. Зборообразувањето во современиот македонски јазик, Скопје.

Львов, А. С. 1966. *Очерки по лексике памятников старославянской письменности*, Москва.

Марковиќ, М. 2011. *Слејченски ѱаѿерик - лингвистичка анализа (магистерски труд)*, Тетово.

Новотни, С. 2013. *Слоештички ѱаѿерик*, Скопје.

Николић, С. 1966-1967. *Nomina agentis* у старословенском језику, *ЈФ, књ. XXVII - св. 1-2*. Београд.

Симеонов, Б. 1968. За происхода и правописа на думи с наставката -ар в съвременни български книжовен език, *БЕ XVIII, 2-3*, София.

Цейтлин, Р. М. 1977. Лексика старославянскогo јазика, Москва.

Шатковская, Я. 1987. *Nomina loci* в старобългарски език, *Кирило-Методиевски студии*, 4, София.

Користена литература на латиница:

Večerka, R. 1963. *Slovanské počátky české knižní vzdelanosti*, Praha.

Meillet, A. 1961. *Études sur l'étymologie et vocabulaire du vieux slave, I, II* (Formation des noms) Paris.

Михајло Марковиќ, Соња Новотни

АНАЛИЗА ОДРЕЂЕНЕ ТВОРБЕНЕ МОРФЕМЕ У ДВА ПАТЕРИКА ИЗ XIV ВЕКА

Резиме:

Творбене морфеме су урадиле значајне измене у старословенског језика, ради шта у овај рад дајемо им изузетно место. Као предмет рада обухватили смо творбене морфеме, нарочито именички суфикси -ТЬЕЛЬ, -ЬЦЬ и -НЦА у Слоештичког патерика и Слеченског патерика, оба из XIV века, заправо због богата творбена деривантност у патерика као књижеван жанр.

Милица МИРКУЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ЗА ВРЕМЕНСКАТА ЛОКАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАНОТ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК¹

Апстракт: Ке се задржиме на еден краток осврт врз граматичката и семантичка категорија 'време', како и реализацијата на оваа граматичка категорија во македонскиот јазик.

Клучни зборови: граматичка и семантичка категорија ВРЕМЕ, апсолутно време (tense), релативно време (taxis), македонски јазик.

Според дефиницијата кај Конески „Под граматичката категорија на времето го разбираме односот на вршењето на глаголското дејство по време – спрема моментот на соопштувањето“ (Конески, 1966: 240). Согласно Граматиката на полскиот јазик (Gramatyka, 1998: 171) граматичката категорија 'време' пред сè, е деиктичка категорија што служи за определување на релација меѓу реченицата и временските точки

¹ Изработката на оваа статија е поттикната од проектот *Таксис во словенскиите јазици* и се надоврзува на неговите теоретски основи. Овој тригодишен проект, започнат во 2008 година, раководен од проф. Виктор Самуилович Храковскиј при Одделението за лингвистички истражувања на РАН (Руската академија на науките) и Државниот универзитет во Санкт Петербург се однесува на типологијата на словенските јазици, а поточно на изразувањето на временските релации. Овој проект е продолжение на проектот со назив „Типологија на таксисните конструкции“ (Типология таксисных конструкций) при истите институции и исто така, раководен од проф. В. С. Храковскиј. Во проектот *Таксис во словенскиите јазици* учествуваа претставници од повеќе универзитетски центри, поврзани со академиите на науки или членови на неколку академии на науки: за руски јазик проф. Надежда Зоркина Нилсон, проф. Андреј Баренстен и проф. Виктор Самуилович Храковскиј; украински јазик и српски јазик проф. Људмила Поповиќ; белоруски јазик д-р Никита Викторович Супрунчук, полски јазик д-р Ивона Лучкув; чешки јазик проф. Јармила Паневова; словачки јазик проф. Мирослав Дудок, горнолужички јазик д-р Ленка Шолце; словенечки јазик д-р Морган Нилсен; бугарски јазик проф. Руселина Ницолова; македонски јазик проф. Милица Миркуловска.

во кои се одвива говорната ситуација. Тополињска го истакнува прагматичко-семантичкиот карактер на категоријата 'време' (Тополињска, 2008: 75) што поради својата деиктичка референцијална функција (сместувањето на временската оска) заедно со категоријата определеност претставуваат главни средства за идентификација на настанот за којшто станува збор во текстот. Следствено, времето во коешто се одвива даден настан може да биде определено преку временскиот (темпоралниот) однос меѓу дадениот настан и моментот на зборувањето. Во овој случај станува збор за употреба на граматичката категорија 'време' како *апсолутно време* (tense). Времето во кое се одвива еден настан може да биде сооднесено и со времето на одвивањето на некој друг настан од вонјазичната стварност. Ваквата употреба на граматичката категорија 'време' се нарекува *релативно време* (taxis).

Апсолутно време (TENSE). Согласно голем број трудови од оваа област, кај апсолутното време, во зависност од она што му го соопштува говорителот на слушателот имаме:

'сегашност' – момент во времето кој се поклопува со моментот на зборувањето, на пр. 'сега во моментот на зборувањето':

(1) Кирил *куйува*: PRS.IPFV автомобил.²

(превод на руски) Кирилл *покупает* автомобил³;

'минатост' – временски период пред да се случи моментот на зборувањето, на пр. 'во минато, пред моментот на зборувањето':

² Глосирањето на примерите е според прифатените принципи во Проектот што се врз основа на Лајпциг глосинг рулс (The Leipzig Glossing Rules), имено, во реченицата на глосирање подлежи само илустративната форма на соодветниот модел таксисна конструкција. Кратенките што тука ги користиме содржат и извесни модификации. Се глосира само формата со која е изразена таксисната конструкција со *накосени букви (italic)*. Додаваме и извесни дополнувања: сврзникот показател на таксисната врска е со **задебелени букви (bold)**, задолжителниот предлог во предлошката именска синтагма, како и ев. останати незадолжителни членови е со потцртани букви (underline).

³ На моите колешки: сега починатата Валентина Павловска, м-р Ирен Алчевска и м-р Екатерина Терзиоска изразувам голема благодарност за преводот на руски јазик на сите материјали во врска со Проектот, како и за оваа студија.

(2) Кирил *куѝи*: *AOR.PFV* автомобил.
 (превод на руски) Кирилл *купил* автомобиль;
 'иднина' – временски период по случувањето на моментот на зборувањето, на пр. 'во иднина, по моментот на зборувањето':

(3) Кирил *ќе куѝи*: *FUT.PFV* најскап автомобил.
 (превод на руски) Кирилл *купит* самый дорогой автомобиль.

Во македонскиот јазик постојат граматички средства (глаголски времиња) и лексички средства (прилошки определби и изрази) за изразување на овие три поткатегории на апсолутното време.

Категоријата 'фактивност' е една од категориите (како на пр. категориите 'вид', 'начин' итн.) што се преклопуваат со категоријата 'време'. Следствено, настаните можат да бидат *фактивни* или *нефактивни*, според нивната сместеност во категоријата 'време'. Имено, за настаните што се случуваат во 'сегашноста' и во 'минатоста' можеме да кажеме дека се реални, бидејќи само за нив можеме да најдеме потврда во вонјазичната стварност, односно да ја провериме вистинитоста или неистинитоста во врска со нив. Во претходните примери (1) и (2) согласно контекстот, знаеме дали навистина 'автомобилот е во фаза на купување' и 'автомобилот е купен'. Додека, настаните што треба да се случат во 'иднината' во основа се нереални, тоа не се настани за реални факти, туку предвидувања и очекувања за кои во моментот на зборувањето не можеме да кажеме дали се вистинити или неистинити факти. Во примерот (3) не можеме со сигурност да потврдиме 'дека ќе биде купен најскапиот автомобил'. Значи, во однос на категоријата 'фактивност' речениците кои изразуваат 'минатост' на настаните и 'сегашност' на настаните се фактивни реченици, додека речениците што изразуваат 'идни' настани се нефактивни.

Глаголските времиња при изразувањето на 'минатоста', 'сегашноста' и 'иднината' можат да бидат употребени *актуелно* и *неактуелно*⁴. При актуелната употреба глаголското време ја означува конкретната поткатегорија на категоријата 'време', на пр.:

⁴ Кај Конески (1966, 241) *йрава ујойѝреба* и *нейрава ујойѝреба* на даденото време.

- (4) (Во моментов) *се ѝ прикажува:PRS.IPFV* „Отело“.
(превод на руски) (В этот момент) показывают «Отелло».

При неактуелната употреба, глаголското време означува дејства што не се врзани за конкретниот временски момент, или пак имаме одредени модални значења, на пр.:

- (5) Во недела *се ѝ прикажува:PRS.IPFV* „Отело“ (ГК).
(превод на руски) В воскресенье показывают «Отелло».

Во примерот (4) имаме сегашно време со значење 'сега, во моментот на зборувањето', во неговата актуелна употреба, додека во примерот (5) употребената форма на сегашното време означува настан кој ќе се одвива во 'иднина', значи сегашно време е неактуелно употребено⁵.

Релативно време (TAXIS: parataxis, hypotaxis). Како што веќе рековме, релативното време се базира врз определувањето на времето во кое се одвива еден настан во однос на одвивањето на некој друг настан, а не во однос на моментот на зборувањето. Во сложените (независносложени и зависносложени) реченици одделните дел-реченици во најголема мера се наоѓаат во временски однос кој е базиран врз релативното време, односно се наоѓаат во меѓусебни односи на 'претходност', 'едновременост' или 'последователност'.

Да ги разгледаме постоечките можни комбинации на глаголските времиња меѓу две дел-реченици во една зависносложена реченица во македонскиот јазик.

- (6) Ана *знае:PRS.IPFV* дека Петре *учи:PRS.IPFV*.
(превод на руски) 'Анна *знает*, что Петр *учится*.'

- (7) Ана *знае:PRS.IPFV* дека Петре *учеше:IMPF.IPFV* / *научи:AOR.PFV* / *учел:PRF.IPFV* / *научил:PRF.PFV* / *има:PRS.AUX* / *имал:PRF.AUX* / *имаше:IMPF.AUX* *учено:ADJ-PTCP.IPF*//*научено:ADJ-PTCP.PF*
(превод на руски) 'Анна *знает*, что Петр *учился*.'

⁵ Сп.: Тополинска, З. (ред.). 2010. 'Сегашноста' како лингвистички поим'. Скопје: МАНУ.

(8) Ана *знае:PRS.IPFV* дека Петре *ќе учи:FUT.IPFV* / *ќе учеше:FUT-PST.IPFV* / *ќе учел:FUT-PRF.IPFV*.

(превод на руски) 'Анна *знает*, что Петр *будет учиться* / *видимо, будет учиться* / *якобы будет учиться*.'

(За примерите 6, 7, 8 сп. Табела 1.)

(9) Ана *знаеше:IMPF.IPFV* / *гозна: AOR.PFV* / *знаела:PRF.IPFV* / *гознала:PRF:PFV* дека Петре *учи:PRS.IPFV*

(превод на руски) 'Анна *знала*, что Петр *учится*.'

(10) Ана *знаеше:IMPF.IPFV* / *гозна: AOR.PFV* / *знаела:PRF.IPFV* / *гознала:PRF:PFV* дека Петре *учеше:IMPF.IPFV* / *научи:AOR.PEV* / *учел:PRF.IPFV* / *научил:PRF.PFV* / *има:PRS.AUX* // *имал:PRF.AUX* // *имаше:IMPF.AUX* *учено:ADJ-PTCP.IPF* // *научено: ADJ-PTCP.PF*.

(превод на руски) 'Анна *знала*, что Петр *учился* // *видимо, учился* / *якобы учился*.'

(11) Ана *знаеше:IMPF.IPFV* / *гозна: AOR.PFV* / *знаела:PRF.IPFV* / *гознала:PRF:PFV* дека Петре *ќе учи:FUT.IPFV* / *ќе научи:FUT.PFV* / *ќе учеше:FUT-PST.IPFV* / *ќе научеше:FUT-PST.PFV* / *ќе учел:FUT-PRF.IPFV* / *ќе научел:FUT-PRF.PFV*.

(превод на руски) 'Анна *знала*, что Петр *будет учиться* / *видимо, будет учиться* / *якобы будет учиться*.'

(За примерите 9, 10, 11, сп. табела 2.)

(12) Ана *ќе гознае:FUT.PFV* дека Петре *учи:PRS.IPFV*.

(превод на руски) 'Анна *узнает*, что Петр *учится*.'

(13) Ана *ќе гознае:FUT.PFV* дека Петре *учеше:IMPF.IPFV* / *научи:AOR.PFV* / *учел:PRF.IPFV* / *научил* / *има:PRS.AUX* // *имал:PRF.AUX* // *имаше:IMPF.AUX* *учено:ADJ-PTCP.IPF* // *научено:ADJ-PTCP.PF*

(превод на руски) 'Анна *узнает*, что Петр *учился* // *видимо, учился бы* / *якобы учился*.'

(14) Ана *ќе дознае:FUT.PFV* дека Петре *ќе учи:FUT.IPFV* / *ќе научи:FUT.PFV* / *ќе учел:FUT-PRF.IPFV* / *ќе научел:FUT-PRF.PFV*.

(превод на руски) 'Анна *узнает*, што Петр *будет учиться / видимо, учился бы / якобы будет учиться.*'

(За примерите 12, 13, 14, сп. табела 3.)

Проследувајќи ги претходните примери 6 – 14 (табели 1, 2 и 3) можеме да согледаме дека во македонскиот јазик не постојат некои особени ограничувања во однос на комбинирањето на глаголските времиња во дел-речениците (ГЧ и ЗЧ) на една зависносложена реченица. Во однос на комбинирањето на свршениот и несвршениот вид одредени примери (особено пр. 10) можат да предизвикаат сомнеж, но во соодветен контекст комбинациите се прифатливи за родените говорители на македонскиот јазик.

Македонскиот јазик располага и со нефинитни форми (кондензации на дел-реченици) за изразување на релативното време, односно на релациите на 'претходност', 'едновременост' и 'последователност', имено: глаголскиот прилог, глаголската придавка, глаголската именка, одглаголската именка, како и одделни апстрактни именки.

Табели:

ГЧ	ЗЧ	
сегашно време (<i>PRS.IPFV</i>)	сегашно време (пр.6)	сегашно време (<i>PRS.IPFV</i>)
	минато време (пр.7)	определено (несвршено и свршено) (<i>IMPF.IPFV</i>) (<i>AOR.PFV</i>)
		неопределено (несвршено и свршено) (<i>PRF.IPFV</i>) (<i>PRF.PFV</i>)
		<i>има</i> -конструкција (<i>PRS.AUX/PRF.AUX/IMPF.AUX + ADJ-PTCP.IPF:ADJ-PTCP.PF</i>)
	идно време (пр.8)	идно (<i>FUT.IPFV</i>)
		минато-идно (<i>FUT-PST.IPFV</i>)
		идно-прекажано (<i>FUT-PRF.IPFV</i>)

Табела 1.

ГЧ	ЗЧ	
минато време (определено/неопределено) (свршено / несвршено) (<i>IMPF.IPFV / AOR.PFV // PRF.IPFV / PRF.PFV</i>)	сегашно време (пр.9)	сегашно време (<i>PRS.IPFV</i>)
	минато време (пр.10)	определено (свршено / несвршено) (<i>IMPF.IPFV</i>) (<i>AOR.PFV</i>)
		неопределено (свршено / несвршено) (<i>PRF.IPFV</i>) (<i>PRF.PFV</i>)
		<i>има</i> -конструкција (<i>PRS.AUX / PRF.AUX / IMPF.AUX +:ADJ-PTCP.IPF / ADJ-PTCP.PF</i>)
	идно време (пр.11)	идно (свршено и несвршено) (<i>FUT.IPFV</i>)
		минато-идно (свршено и несвршено) (<i>FUT-PST.IPFV</i>) (<i>FUT-PST.PFV</i>)
		идно-прекажано (свршено и несвршено) (<i>FUT-PRF.IPFV</i>) (<i>FUT-PRF.PFV</i>)

Табела 2.

ГЧ	ЗЧ	
идно време (свршено) (<i>FUT.PFV</i>)	сегашно време (пр.12)	сегашно време (<i>PRS.IPFV</i>)
	минато време (пр.13)	определено (свршено и несвршено) (<i>IMPF.IPFV</i>) (<i>AOR.PFV</i>)
		неопределено (свршено и несвршено) (<i>PRF.IPFV</i>) (<i>PRF.PFV</i>)
		<i>има</i> -конструкција (<i>PRS.AUX / PRF.AUX / IMPF.AUX +ADJ-PTCP.IPF / ADJ-PTCP.PF</i>)
	идно време (пр.14)	идно (<i>FUT.IPFV</i>)
идно-прекажано (<i>FUT-PRF.IPFV</i>)		

Табела 3.

Кратенки

Кирилица:

- АИ – апстрактна именка
- ГИ – глаголска именка
- ГЧ – главен дел (член) на сложената реченица
- ОГИ – одглаголска именка
- ГПрид – глаголска придавка
- ГПрил – глаголски прилог
- ЗЧ – зависен дел (член) на сложената реченица
- л. – лице
- е. – еднина
- м. – множина
- дис – дистанцирана претходност / последователност
- конт – контактна претходност / последователност
- прек – прекината претходност / последователност
- непот1, непот2 – непотполна едновременост
- пот – потполна едновременост

Латиница:

- ADJ* – придавка
- ADJ-PTCP* – глаголска придавка
- ADV* – прилог
- AOR* – минато определено свршено време (аорист)
- AUX* – помошен глагол
- Eⁿ* – настан за што говориме (narrated event)
- FUT* – идно време (футур)
- FUT-PRF* – идно прекажано време
- FUT-PST* – минато идно време
- GER* – одглаголска именка
- IMP* – импертив
- IMPF* – минато определено несвршено време (имперфект)
- IPF* – дериват од глагол со несвршен (имперфективен) вид
- IPFV* – глагол со несвршен вид (имперфективен вид)
- MODAL* – модален глагол
- NEG* – негација
- NEss* – апстрактна именка
- P1, 2, n – говорна ситуација
- P1, P2 – говорна ситуација
- PART* – глаголски прилог
- PF* – дериват од глагол со свршен (перфективен) вид
- PFV* – глагол со свршен вид (перфективен вид)
- PFV/IPFV* – двовидски глагол
- POT* – можеен начин (потенцијал)

PRF – минато неопределено време (перфект)

PRS – сегашно време (презент)

SBJV – субјунктив (*ga*-конструкција)

sup – суперлатив

VN – глаголска именка

Симболи

* * – ѕвездичка пред и по соодветен пример или форма означува дека реализацијата на примерот или формата не е возможна во јазикот

(*) – ѕвездичка во мали загради пред соодветен пример или форма означува дека реализацијата на примерот или формата за извесен дел од анкетираниите родени говорители на македонскиот јазик е вештачки создаден пример и невозможен од прагматичка гледна точка.

+ – (во табелите) ја реализира дадената релација

++ – (во табелите) особено карактеристичен за дадената релација

Избрана предметна литература

кирилица:

Гајдова, У. 2002. *Темпоралната карактеристика на финишните глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”.

Конески, Б. 1966. *Грамотата на македонскиот литературен јазик (1 и 2)*. Скопје: Просветно дело. (ГК)

Механџиски, З. 2005. *Категоријата таксис и нејзиниот израз во рускиот и во македонскиот јазик (магистерски труд)*. [Скопје: ФлФБК]

Минова-Гуркова, Ј. 1994. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг. (ЛМГ)

Тополињска, З. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија [книга прва]*. *Синтакса Т1*. Скопје: МАНУ.

Тополињска, З. 1997. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија [книга втора]*. *Синтакса Т2*. Скопје: МАНУ.

Тополињска, З. 2008. *Развивок на граматичките категории*. Скопје: МАНУ. (Полски~македонски. Граматичка конфронтација 8)

Храковский, В. С. (ред.). 2009. *Типология таксисных конструкций*. Москва: Знак.

Чашуле, И. 1989. *Синтакса на македонската глаголска именка*. Скопје: Студентски збор.

Шокларова-Љоровска, Г. 1990. *Семантика и синтакса на временскиот односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

латиница:

- Grochowski, M.; Karolak, S.; Topolińska, Z.; Topolińska, Z. (red.) 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: PWN.
- Jakobson, R. 1957. *Shifters, verbal categories and the russian verb*. Harvard: Harvard University, Depart. of slavic languages and literatures.
- Grzegorzczukowa, R. (red.). 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: PWN.
- Topolińska, Z. 2001. *Zdanie w zadniu*. Скопје: МАНУ. (Полски~македонски. Граматичка конфронтација 5)
- Тополињска, З. 2008. *Wokół struktury semantycznej zdania*. Скопје: МАНУ. (Полски~македонски. Граматичка конфронтација 7)

Милица Миркуловска

О ЛОКАЛИЗАЦИИ ВРЕМЕНИ СОБЫТИ В МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Доклад даёт краткий обзор грамматической и семантической категории «время», а также реализации этой грамматической категории в македонском языке.

Биљана Мирчевска-Бошева

Катерина Велјановска

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

АНТРОПОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Апстракт: Статијата е посветена на фраземите во македонскиот јазик кои во својот состав имаат антропоним. Ономастичката компонента може да биде од Библијата, митологијата, историски настани и личности или на лик од уметничката литература, но исто така може да станува збор и за локални машки и женски имиња, презимиња и прекари.

клучни зборови: антропоними, фразеологија, македонски јазик

1. ВОВЕД

Антропонимите се вткаени во сите сфери на човечкиот живот и дејност. Како зборови тие пред сè влегуваат во фокусот на лингвистичките истражувања, но географската, историската, етнографската, социолошката, археолошката и философската компонента се значајни сегменти од секоја анализа на антропонимите и го потврдуваат нивниот екстралингвистички карактер и нивната поврзаност со сите научни дисциплини во чиј фокус е човекот.

Имајќи предвид дека објект на номинација кај антропонимите е човекот, сосема е разбирливо тие да даваат голем број информации за него. Ова е директно поврзано со нивните основни функции. Имено, покрај комуникативната кога името на собеседникот служи како основа за соопштението (*Викни го Петар*), апелативната (*Вера! Враќај се!*), експресивната (обично се употребуваат имиња кои се широко познати: *нос како Пинокио*) и показната (*Ова е Варгар*), антропонимите вршат функција на идентификација, легализација на човекот во општеството (функција на имињата поврзана со нивното доделување

на новороденчето), укажуваат на сродство, на социјална положба и др. (Бланар 1970: 164)

Интересно е и прашањето за тоа кој збор или синтагма може да биде лично име. Тоа е тесно поврзано со проблемот кој објект (човек, локација, предмет и сл.) може да се именува со лично име, т.е. со прашањето за границата на ономастична номинација бидејќи име не добива секој метар земја, или секое животно, а дополнително не секоја јазична единица во иста мера може за тоа да се користи. По правило име добива секој човек, додека од другите живи суштества и предмети добиваат имиња само оние кои претставуваат посебен интерес за човекот и бараат персонален пристап. (Суперанская 1973: 102-103)

2. АНТРОПОНИМИТЕ ВО ФРАЗЕОЛОГИЈАТА

Личните имиња во фразеологијата заземаат значајно место, како во поглед на бројноста на фразеолошките единици во чии состав влегуваат, така и според фреквенцијата на употреба. Но, она што ги прави посебно интересни за истражување е фактот што во фраземите личното име скоро во целост го губи она што го карактеризира како јазична единица. Овде пред сè мислиме на вокативната и идентификувачката функција, на врската со изворот, како и на конотациите кои биле својствени за него пред да влезе во состав на фраземата.

Голем процент од вкупниот фразеолошки материјал со ономастичка компонентата се всушност изрази кои во својот состав имаат антропоним.

Фраземите со антропоними се издвојуваат од масивот единици како што човекот се издвојува во толпата. Антропонимите во фраземите создаваат атмосфера на театралност и разиграност, го прават текстот жив, поблизок до читателот. Антропонимите се носители на културни информации, олицетворение на симболи, еталони, стереотипи и на тој начин учествуваат во процесот на семиотизација на значајната културна содржина. (Ковшова 2019 : 7)

Сево ова придонело личните имиња често да се предмет на интерес на фразеолозите (Мокиенко, Доброва, Ковшова, Велковска, Никодиновска, Петрова-Џамбазова и др.) И овој наш труд е посветен на антропонимите во состав на македонските фраземи и тој се базира

на материјал кој е ексцерпиран од речниците и статиите на оваа тема, како и од дијалектолошките материјали и анкетирањето на родени говорители. Како резултат на овој процес собрани се 188 фраземи во чиј состав влегуваат 144 антропоними. Во материјалот се издвојуваат две поголеми групи: фраземи кои содржат странско име и фраземи во чиј состав влегува македонско име, презиме или прекар.

Задолжителен услов за активно функционирање на фраземите со странски антропоними е постоењето на општонационална претстава за соодветното име. Таквата претстава може да се формира само врз основа на општопознат извор. Затоа во оваа група пред сè спаѓаат антропоними од Библијата, од митологијата, имиња на значајни историски личности, како и на познати ликови од светската книжевност. Овие личности се препознатливи по некоја своја особина или по изгледот. Стереотипното мислење или симболичкото значење се причина за нивната широка застапеност во фраземите кои најчесто се интернационални.

2.1. Фраземи со антропоним од религиски текстови.

Во нашиот материјал се издвојуваат 25 имиња кои се директно поврзани со библиските текстови или се посредно поврзани со нив. Станува збор за Аврам, Адам, Далила, Голијат, Гомора, Давид, Ева, Јуда, Мамон, Марија, Ное, Павле, Петар, Пилат, Понтиј, Самсон, Св. Ана, Свети Илија, Свети Наум, Света Недела, Св. Трајче, Содом, Соломон, Тома и Исус Христос.

Со името на Аврам се врзуваат следниве изрази: *аврамов дом* (со значење: 1. црква, синагога; 2. многу гостопримлив, полн со гости, дом; 3. место/семејство каде постојано е полно со луѓе, блиски и непознати), *одам во лонојто аврамово* (со значење: се предава на Бога, умира), *од аврамово време* (со значење: од многу одамна) и *Аврамов син* (со значење: Евреин). Адам се среќава во фраземите: *Агамовиите времиња* (од прастари времиња, од памтивек), *Агамско колено* (човек од благородно колено), *од дего Агама* (многу старо, од многу одамна), *во Агамов костџим* (сосема гол), но и во комбинација со антропонимот Ева: *Од Агам и Ева* (1. од многу одамна, од памтивек. 2. многу опширно (раскажува)). Фраземите со антропоним Ева носат слични значења

како и оние со Адам: *Евино колено* упатува на женскиот род, *Евин син* упатува на човечкиот род, а *Евина ќерка* се употребува со значење: жена, љубопитна жена подложна на искушение. Фраземата во *Евин косиџим* значи сосема гола. Антропонимите Содома и Гомора се среќаваат како симбол за развратност, неморалност, но и голем неред, додека Давид и Голијат се среќаваат како симбол на борба помеѓу мал и слаб, и голем и силен, борба за заштита на праведна кауза. Покрај тоа антропонимот Давид се среќава и во изразот *Давидова ѕвезда* како еврејски свет знак. Името Јуда како симбол за предавничка постапка под превезот на пријателство присутно е во изразите: *бакнежои на Јуда*, *сџана Јуда*, *Јудино ѓлеме*, *Јудин син*. Со истата семантика се поврзани и изразите *Параџа е јуда*, *Јудини ѓари*, *Јудини/ѓриесей сребреници* кои упатуваат на пари примени како поткуп за предавничка работа, т.е. цената за предавството. Проширување на семантичкото поле се забележува во изразот *како јуда* кој се употребува со значење: многу грд и зол човек. Фраземата *Му служи на Мамон* се употребува со значење дека човекот е фокусиран само во тоа како да стане богат, да стекне материјални богатства. Антропонимот Марија се употребува во изрази со негативна конотација, на пример *Се ѓрави светиа дева Марија* кој значи: се прави невина, непорочна. Оддалечувањето од библиската семантика го забележуваме во *дрвена Марија* во значење стои уочено. Кон овој антропоним го додаваме и изразот *Марионетска влада* со значење: влада што работи по налог на друга држава следејќи го потеклото на зборот *marionette* кој прво значел мала Марија. Денес има две значења: 1. кукла што се движи со помош на конци, 2. човек што служи како слепо орудие во туѓи раце. Името Ное го среќаваме во изразите *Ноев кораб* и *Ноев ковчеџ* со значење спасоносно средство, додека Павле е симбол за човек кој се менува од прогонител на некои идеи, во нивни пропагатор во фраземата *од Савле сџанал Павле*. Антропонимот Петар се јавува во фраземата *Ни Свети Пеѓтар не му ѓомаџа* нешто лошо сторено, не може да му се помогне, *додека Пеѓтрови/ѓеѓровски жеџи* е единствената фразема која означува време и се однесува на горештини околу Петровден. Покрај Св. Петар во фраземите се среќаваат и Св. Недела, Св. Наум, Св. Ана и Св. Илија, како и измислениот Св. Трајче за доловување на значењето `никогаш`

бидејќи не постои таков светец. Фраземата *од Пониџиј до Пилаџи* (*џо џракаџи*) има значење: човек што се чувствува беспомошно во лавиринтите на бирократијата каде го праќаат од еден на друг службеник, а *си џи изми раџеџе како Пониџиј Пилаџи* - ја одбегна одговорноста за некоја постапка. Соломон како симбол на мудрост го среќаваме во фраземата *соломонско решение*, а Тома како симбол за човек што не може да биде убеден во нешто и сака сè сам да провери во *Неверен Тома*. Името на Исус Христос е поврзано со најголемите маки - *маки Рисиџосови/Христиџосови*.

Покрај библиските имиња, во македонската фразеологија имаме единици во кои е застапен антропонимот Алах од исламската религија. Тој влегува во состав на фраземите (*Само*) *Алах знае* со значење: никој не знае, и *Алах му ја зеде душаџа* и *оџам кај Алах* кои припаѓаат на фразеосемантичкото поле смрт.

2.2. Фраземи со антропоним од митологијата

Антропонимите (измислени или вистински) во фраземите се користат за персонификација на позитивните или негативните карактеристики. Тоа посебно доаѓа до израз и кај фраземите со антропоним од митологијата прилично распространети во повеќето европски јазици со исто значење и структура. Во оваа група влегуваат 29 антропоними кои влегуваат во состав на следниве фраземи: *Авџиеви коњушници* (голема запустеност на некое место/работа), *Амалџеиниџиј роџ* (симбол на богатство и изобилство), *џо разоџкрива срџеџо за сџиреличкаџа на Амор* (се вљубува), *убав како Аџолон* (убав физички изглед), *Ариџаџнин конеџ/нишка* (патоводна нишка, раководна мисла, начин да се најде излез од тешка положба, да се реши тежок проблем), *Дамоклов меч* (голема, застрашувачка опасност), *Дволикиџиј Јанус /Јанус со две лица* (дволичен човек), *Еџиџов коџилекс* (чувство на полова џубов кон својот родител од друг пол) *Пандорина куџиџа* (извор на големи несреќи и кавги), *џо јавна Пеџас* (стане поет, почна да пишува поезија), *Пирова џобеџа* (сомнителна победа, таква што не ги оправдува големите жртви), *Промеџеев оџан* (симбол на непрестајна борба), *Сизиџовски маки* (страшни маки), *Сизиџова/Сизиџовска рабоџа* (1. непрекината, заморна и бесплатна работа, 2. залудна работа без цел и

смисла, *џо ѿурка уџоре Сизифовиоѿ камен* (со истото значење) *Танѿалови маки* (исконски маки), *Херкулов ѿруд/сила/ѿодвиџ* (човек со голема физичка сила) *Орфеј* (извонреден пејач и свирач), *Арџусови очи* (очи што гледаат и што забележуваат сѐ), *Без Церера и Бахус се смрзнува Венера* (*Sine Cerere et Baccho friget Venus* - се употребува за гозби и веселби), *џебна Венера, неџоваѿа одисеја* (неговата животна врвица), *Сфинџина заџаѿка* (голема загатка, нешто недосегливо, нерешливо), *Храм на Талија* (театар), *ѿереџијаѿа на Темида* (симбол за непристрасност), *воскресне/се ѿрероди како Феникс од ѿеѿелѿа* (за неког или нешто пропаднато, но одново преродено), *гојде до Херкулови сѿолбови* (дојде до крајна граница/точка на нешто), *Херкулов ѿруд/сила/ѿодвиџ* 'човек со голема физичка сила', *Хигра* (непријателска сила со која борбата е многу тешка). *Химера* (нереално, плод на фантазија).

2.3. Фраземи со антропоним на историска личност или настан

Одреден број фраземи може да ги поврземе со личност која реално постоела. Овде најчесто станува збор за владетели и за писатели кои имале големо влијание во одреден временски период. Во нашиот материјал забележани се 15 антропоними кои именуваат реални историски личности. На пример: Архимед во *Архимедовиоѿ лосѿи* (голема движечка сила, моќно средство за исполнување некоја задача), Аспарух во *уѿиѿе од времеѿо на Асѿаруховаѿа орда* (од времето на Аспарух, многу одамна), Балзак во *Балзакова возрасѿи* (жена на возраст од 30 до 40 години), Брут во *Зар и ѿѿи, сине Бруѿиѿе!* (за карактеризирање на неочекувано предавство на пријателот), Буридан во *Буриданово (ѿио) маџаре* (големо колебање, да не знаете при изборот што прво да направите), Вартоломеј во *Варѿоломејска ноќ* (масовно уништување на политички противници на еден режим), Диоген во *Диоџеновиоѿи фенер* (упорно, но залудно настојува да најде неког или нешто), *Диоџеновоѿио буре* (целосна оттргнатост од животната средина), Дракон во *Драконски закони/мерки* (казни сурови закони), Колумбо во *Колумбово(ѿио) јајце* (неочекуван излез од тешка ситуација, смело решение на сложени проблеми), Манаки во *Ај, оој да се сликаѿи кај Манаки* (кога некој станува здодевен и му го троши времето на другиот, 2. кога

двајца само што не дошле до погруба расправија. Близок до – оди да се сликаш), Марко во *Марково колено е* (од јуначки род е), *Го оџејале Марка* (завршена работа), Нобел во *Нобелова наградa* (најголема, врвна награда што се доделува на научници, уметници, политичари), Платон во *Драг ми е Плајон, но најдрага ми е висџинаџа* (лат. изрека преведена од грчки: *icūs Plato, sed magis amīca veritas*), Потемкин во *Појтемкинови села* (лажен сјај, гол декор зад кој нема ништо или се крие лошата состојба на нешто), Ханибал во *Ханибал е ѝред ѝорџи* (*Hanibal ante portas*. (изрека за плашење за опасност), Херострат во *Херосџрајџова слава* (слава на уривач, рушител, срамна слава), *Херосџрајџовски чин* (безобзирно уништување од честољубивост), Хомер во *Хомеровска смеа* (гласна, бучна смеа) и *Понекогаш и добриот Хомер грме* (*Quandoque bonus dormitat Homerus* - не е секој стих извонреден, понекогаш и добриот поет ќе напише нешто послабо). Посебно се интересни фраземите кои се состојат само од компоненти-антропоними кои во таков случај добиваат фразеомобразувачко значење и уникатност: *мадам Помџагур, Мајка Тереза, барон Минхаузен* и др.

2.4. Фраземи со антропоним на лик од уметничко дело

Деветнаесет антропоними кои именуваат ликови од литературата регистриравме при нашата ексцерпција. Овие фраземи сликовито опишуваат настан, даваат оценка, изразуваат емотивен однос и се карактеризираат со висок степен затврднатост и нерегуларност во образувањето на смислата. Овие единици исполнуваат функција на еталон, симбол, стереотип (*џрбав/џрг како Квazимого*). Често фразеолошките компаративи се трансформираат во лексички метафори, литературните оними стануваат прекари на конкретни референти кои по внатрешен или надворешен признак потсетуваат на уметничкиот лик. (*Фреџи Круџер, Квazимого*). Сепак, тие не служат само како литературна илустрација за секојдневните ситуации. Кај нив се формира сопствена семантика, тие лесно се вметнуваат во комуникацијата, стануваат реплики на дијалози често благодарение на онимот кој се употребува во вокатив. (Ковшова 2019 : 10-11)

Болен Дојчин (болен човек), *Донкихојџовски шџџџџ* (залуден штит), *Донкихојџски ѝојџајџ* (несовремен, многу смешен), *Дон Жуан* (жен-

кар), *Едигиов комплекс* (чувство на полова љубов кон својот родител од друг пол), *Ромео и Јулија* (вљубени момче и девојка), *Монџеки и Кајулејџи* (скарани семејства), *Карамазовиџина е* (крајна мера на морална неодговорност и цинизам, сè е дозволено), *Кир Јања* (многу скржав човек), *Оџело* (љубоморен маж), *вредна како Пејелашка* (многу работлива), *Докџор Фаусџи* (страстен истражувач на вистината, борец за слобода и моќ на човечкиот дух), *Хамлејџовско џрашање/дилема* (постојано размислување, сомневање, неспособност да се дејствува брзо и одлучно), *Шехерезада* (величествено и необично), *Шерлок Холмс* (многу снаодлив детектив), *Пиноккио* (симбол за лажливец или опис на човек со голем нос), *Алиса во земјата на чудата* (зачудена девојка).

2.5. Фраземи со антропоници национално или дијалектно маркирани

Во лексикографскиот, но и во дијалектниот материјал се појавуваат имиња на личности кои по одредена своја карактеристика се издвојуваат од другите. Многу често станува збор за личности кои се издвојуваат по својот надворешен изглед или според некоја карактерна особина. Во овие фраземи обично се употребува лично име, како машко, така и женско, во основната, но и во модифицирани форми особено во локалните, територијално маркирани фраземи се употребуваат народни експресивни форми на имињата. Овие фраземи (разговорни, жаргонски и локални) ги вклучивме во анализата и покрај тоа што не се сите евидентирани во фразеолошките речници, дел од нив нема да бидат познати за секој читател, нема да бидат типични за неговата јазична култура со цел да бидеме што е можно поблиски до објективната мометална состојба. Следејќи го примерот на (Ковшова 2019) антропонимот го сметаме за обединувачки елемент во стилистички нееднородните и структурно разнообразните фраземи. Во овој блок спаѓаат изразите: *Каге сиџе (Турџи) џаму и џол Асан* (1. кога некој треба да се приклони кон мнозинството и кога не е уверен во исправноста на нешто, 2. каде што се сите, ќе се најде место уште за еден), *Мижџи, Асан, да џџи баам* (за да се изрази отворено недовербата во тоа што е кажано, *Алаџбеџова слама* (општа, односно ничија сопственост

за која никој не води сметка), *Сам Алија, сам кадија* (1. Своеволност, 2. Сам човек), *Од сабајле Илија, ѿоѿлагне Алија* (превртлив, лицемерен човек), *Васејѿо улојѿо, Васејѿо со фиѿуриниѿе* (за личност што прибира и чува хартии, весници (фигурини)), *Беља со мајсѿор Веља, ниѿѿ дома идеѿѿ ниѿѿ ѿари ѿушѿѿаѿѿ* (1. тешка, незавидна состојба каде што не се знае што да се прави, а сѸ зависи од еден човек. 2. неработник, голем мрзливец), *Не си на Данабаш ќерка, ѿа да се конѿѿиш!* (семејство Данабаш како синоним за убаво дотерани девојки), *Не сум Десоецо ѿа да знам!* (не сум јасновидец), *Да не чуеѿѿ Емина* (нешто што треба да се направи тајно), *Ицо и Каѿѿа* (нераделен брачен двоец), *Треба Јово наново* (поради невнимание, мора одново да се изврши иста работа), *Како Јосиф од Трбушница* (1. сѸ едно исто, 2. Се прави дека не знае ништо), *шеѿѿлики, ѿеѿѿлики, кукли Косѿѿадинови* (празни извинувања, бабини деветини), *Слези Курѿѿо да се качи Мурѿѿо* (сеедно е кој ќе биде, и двајцата се исти, ќе нема промена), *Скокај Ламбе, Еѿѿе ѿѿи, Маро, ѿајѿѿаноѿѿ* (си накапа беља, проблем настана), *Пара на рака, Мара за рака* (чесност при купување), *Радио Милева* (1. несигурна вест, 2. зборлеста жена, дрдорка), *ој Милка* (многу шета по комшии), *на маѿаре седло, на Миѿѿра ѿаларија* (нешто некому не доликува), *Миѿѿи Миѿѿре ѿѿулумби врнаѿѿ* (се вели за да се изрази отворено недоверба кон нечиј зборови или во однос на речено од трето лице), *Миѿѿре од Пеѿѿка, сокачеѿѿо ѿо сѿѿлеѿѿка* (пијан човек), *Ти не си крив – Пандаро е крив!* (кога некој се оправдува дека не е крив за некоја грешка), *Ќе дојде со на Паца бродо!* (никогаш, нема со што да дојде), *Женски Пејо* (1. Маж што се интересира за женски работи, 2. Маж што во сѸ ја слуша жената), *Така знае Пејо ѿѿака ѿлаши деца.* (се вели како одговор дека некој неврши определена работа како што треба), *Женски Пеѿѿко* (маж што се однесува како женско и се занимава претежно со женски работи), *На нероген Пеѿѿко каѿѿа му кројаѿѿѿ/крои* (се вели кога се прават планови за нешто несигурно), *ѿеѿѿѿѿѿѿѿина Пеѿѿко не чекааѿѿ* (се вели кога сите се собрани на договорената средба, а недостасува само уште еден), *за свиња свонец, за Пеѿѿко часовник* (на посочениот маж/жена не му прилега облеката што треба во одредена ситуација да ја носи), *Од кал да е, Пеѿѿко да е* (повеќе луѓе со исто име, се фалат дека нивното име е најубаво), *Пак Тасеѿѿо ѿо*

файти (повторени лоши навик од инает), *Се ѝрави на Тошо* (се прави наивен, односно невешт, незамешан во некоја работа), *Трајко му е имейто* (попаметно му е да молчи, да трае), *Абуш-Кабуш*, *Рајко-Трајко* (1. многу голема гужва, 2. не е важно кој бил, важно работата е завршена), *Кај Фиќи на ѝераса* (денгуба), *Ко Фојте Рајнин е* (психички болен човек), *Чакар Мусѝафа* (човек со криви очи), *Целагин Сефер* (зlobен човек, крадец), *Шабан мајка* (за човек кој на себе реди претерано значки и слични предмети), *Ти не ѓо чейкаш – Шанкуре сам се чейка!* (кога некој сака да спори), *на Шукара басмаѝа на ѝрађе ойвора* (се изразува изненаденост од смелоста на постапката на лицето на кое се однесува).

Особено во овој блок доаѓа до израз фактот дека лични имиња се употребуваат без индивидуална конотација. Определеното лице и карактеристиките на таа личност преминуваат и на неговото име. Во фраземите, по правило, се вклучуваат индивидуалните лични имиња кои се познати на целиот јазичен колектив, но не им се секогаш јасни на припадниците на другите култури.

Персонифицираната претстава и културната смисла се во тесна заемна поврзаност: името-симбол го инкорпорира своето значење во семантиката на фраземата, создава културна конотација.

Користена литература

1. Велковска, С. Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник. Скопје, 2008.
2. Велковска, С. Онимиски фразеологизми во македонската фразеологија. Предавања на XLIV летна школа на Семинарот за македонски јазик, литература и култура : (Охрид 27.6. – 12.7.2012). Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј, 2012, 21-30.
3. Василевски Ф. Фразеологија на македонскиот говор во Дебар и Дебарско, Тетово, Напредок, 2015.
4. Димитровски, Т., Ширилов, Т., Фразеолошки речник на македонскиот јазик, Огледало, Скопје, 2003-2009.
5. Ковшова, М.Л. Лингвокултурологическиј анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок. Антропономический код културы. Москва : ЛЕНАНД, 2019.

6. Ковшова, М.Л. Словарь Собственных имен в русских загадках, пословицах, поговорках и идиомах. Москва : ЛЕНАНД, 2019
7. Мокиенко В.М. О собственном имени в составе фразеологии // Перспективы развития славянской ономастики. – М.: Наука, 1980. – С. 57-67.
8. Никодиновска, Р. Антропонимски фраземи во италијанскиот и во македонскиот јазик. XXVIII Научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, 2002, 203 – 218.
9. Основен систем и терминологија на словенската ономастика. одговорен уредник Божидар Видоески, Скопје : МАНУ, 1983.
10. Стерјовски, Александар. Битола, Почесен конзулат на Република Србија, Калеидоскоп. Битола, 2017
11. Суперанская, А.В. Общая теория имени собственного. Москва: Наука, 1973.
12. Menac-Mihalić, Mira (2003-2004), Hrvatski dijalektni frazeми s antroponimom kao sastavnicom. Folia Onomastica Croatica, 12-13, HAZU, 361-385.
13. Słowiańska onomastyka: : encyklopedia, redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Aleksandry Cieślukowej, Warszawa - Kraków : Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 2002.

Gjoko NIKOLOVSKI

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Maribor, Slovenija

SUŠKI GOVOR IN JEZIKOVNA OSNOVA STARE CERKVENE SLOVANŠČINE

Povzetek: Prispevek obravnava fonološko bazo suškega govora, ki spada v jugovzhodno narečno skupino makedonskega jezika oz. v sersko-lagadinsko podskupino govorov, ki se danes nahajajo v severnem delu Grčije, ki je bil do leta 1912 del etničnega ozemlja Makedoncev. Slovenski filolog Vatroslav Oblak je 1891/1892 raziskoval narečja severno od Soluna in o njih napisal svojo razpravo *Macedonische Studien*, v kateri je opisal solunski suški govor. Z glasovnimi refleksi, ki jih je našel v suškem govoru, je podprl svojo teorijo o makedonski jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine (1895). Prispevek prinaša najsodobnejšo stanje fonološke baze suškega govora, in sicer 120 let po izidu Oblakovega dela *Macedonische Studien*.

Ključne besede: fonološka baza, suški govor, makedonščina, jezikovna osnova, stara cerkvena slovanščina

1 UVOD

Vas Suho (Σοχός) leži v okolici Soluna v Grčiji, njen govor pa umeščamo v jugovzhodno narečno skupino makedonskega jezika¹ ali natančneje med južne govore navedene skupine, ki se delijo na (1) solunsko-vodenske (dolnovardarske) in (2) sersko-lagadinske govore. Suški govor po svojih

¹ Makedonski jezik ima tri narečne skupine: (1) zahodno narečno skupino, ki se deli na: centralne govore (skopsko-veleški, prilepsko-bitolski, kičevsko-poreški) in zahodne periferne govore (gornopološki, debarski, struški, ohridski, prespanski; drimkolsko-golobrdski; vevčansko-radoški; maloreški (gališki); reški (žirovniški)); (2) jugovzhodno narečno skupino, v katero spadajo štipsko-strumiški govori, tikveško-mariovski govori, maleševsko-pirinski govori, južni govori (solunsko-vodenski (dolnovardarski); sersko-lagadinski govori (dramski, ziljahovski, serski, lagadinsko-bogdanski (govori vasi Suho, Visoka, Balevec, Ilinec in Zarovo; govori vasi Negovan, Ajvatovo in Kireč Kjoj)), kostursko-korčanski govori (korčanski govor, kosturski govor, nestramsko-kostenarijski govor); (3) severno narečno skupino, v katero spadajo kumanovsko-kratovski govori, skopskočrnogorski govor, dolnopolški (tetovski) govor (Видоески 1998; Марковиќ 2001; Марковиќ 2007).

temeljnih značilnostih sodi v sersko-lagadinsko skupino govorov in izkazuje visoko podobnost z govorom vasi Visoka, hkrati pa z govori vasi Balevec, Ilinec in Zarovo tvori manjšo lagadinsko-bogdansko podskupino govorov.

Po statističnih podatkih iz leta 2011 je imela vas Suho 3094 prebivalcev.² Podatka o številu makedonskega prebivalstva ne zasledimo, saj Grčija ne priznava makedonske manjšine. Po ustno pridobljenih podatkih je tam prebivalcev makedonskega porekla okoli 2000.

Suški govor je postal zanimiv v drugi polovici 19. stoletja, tj. v času kulminacije vprašanja o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine, ki se je prvič pojavilo na prelomu iz 18. v 19. stoletje.

2 SUŠKI GOVOR IN VPRAŠANJE JEZIKOVNE OSNOVE STARE CERKVENE SLOVANŠČINE

Odgovor na vprašanje o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine je bil podan v obliki dveh teorij: (1) panonske (karantansko-panonske), ki sta jo zagovarjala Jernej Kopitar in Franc Miklošič, ter (2) makedonske teorije, zagovarjane s strani Vatroslava Jagića in Vatroslava Oblaka (Jesenšek 1998: 25; Babič 2003: 18–19; Šekli 2014: 106–108).

Jernej Kopitar (1780–1844) je v prvi polovici 19. stoletja svetemu jeziku Slovanov pripisal panonsko osnovo. Svojo teorijo je oblikoval kot odgovor na teorijo, ki jo je v tem času zagovarjal Josef Dobrovský (1823).³ Kopitar je svojo teorijo dokazoval na podlagi etimološke analize starocerkvenoslovanskega besedja, v katerem je odkril veliko latinskih ali nemških izposojenk, na primer *олѣтарь*, lat. altar, *оцѣтъ*, lat. acetum, *постъ*, svn. Faste, *попъ*, svn. Phaph. Sklepal je, da so bile te besede prisotne samo v slovanskem govoru, ki so ga govorili blizu latinsko-nemških območij (Kopitar 1836: VIII–IX). Njegov učenec Franc Miklošič je Kopitarjevo teorijo nadgradil z dodatnimi jezikovnimi argumenti, na primer obstojem

² Prim. Hellenic Statistical Authority.

³ Josef Dobrovský je leta 1823 v svoji študiji *Cyrill und Method der Slaven Apostolen: Ein historisch-kritischer Versuch* za osnovo stare cerkvene slovanščine predlagal »staro še ne ločeno srbsko-bolgarsko-makedonsko narečje«, kar je razvidno iz zapisanega »der alte noch unvermischte serbisch-bulgarisch-makedonische dialect« (Dobrovský 1823: 133; Šekli 2014: 106).

nosnikov (ж, а) in soglasniških skupin шт in жд v madžarskem jeziku v izposojenkah slovanskega porekla (npr. *pentek*, madž. : ПАТЪКЪ; *szombota*: СЪБОТА; *mozstoha*, *rozsa*, *Budapest*), ki naj bi bile prevzete iz sosednjega slovanskega oziroma slovenskega jezika (Miklošič 1874: IV).

Vatroslav Oblak je ob koncu leta 1891 odšel na študijsko potovanje po južni Makedoniji in tam preučeval narečja solunske okolice in mesta Debar v zahodni Makedoniji. Rezultati njegovega raziskovanja so bili objavljeni v delu *Macedonische Studien* (1896). V tem delu je Oblak opisal makedonsko-solunski govor vasi Suho; izpostavil je, da je v njem našel refleksa *št* in *žd* za psl. **tj* in **dj*. Pred izidom tega dela je v Ljubljanskem zvonu (1895: 237–246, 306–317) objavil *Književno poročilo* o delu Zgodovina slovenskega slovstva avtorja Karla Glaserja in v njem predstavil svojo teorijo ter jo podkrepil z jezikovnimi argumenti, med katerimi je glavni obstoj soglasniških skupin *št* in *žd* v solunskem suškem govoru. Kasneje je njegovo teorijo potrdil tudi njegov mentor Vatroslav Jagić, in sicer v delu *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (1900 in ²1913: 270–273).

Za Oblakom je poljski jezikoslovec Mieczysław Małecki (1903–1946) zbral gradivo iz suškega in visoškega govora ter ga objavil v *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem) – Teksty* (1934) in *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskiem) – Słownik* (1936). Njegov učenec Zbigniew Gołąb (1923–1994) je na podlagi tega gradiva opravil zadnji opis širšega suško-visoškega govora (Голомб 1960/61: 113–183; 1962/63: 173–277). Kasneje je prof. Božidar Vidoeski sestavil fonološke baze visoškega govora, in sicer na podlagi gradiva, ki ga leta 1934 zbral in objavil Mieczysław Małecki (Видоески 2000).

S seznama navedenih avtorjev, ki so na terenu raziskovali suški govor, je razvidno, da ni bil nihče med njimi makedonskega rodu ali naravni govorec makedonskega jezika.

3 GENETSKO JEZIKOSLOVJE (GENETOLINGVISTIKA) IN JEZIKOVNA SORODNOST

Genetolingvistika (genetsko jezikoslovje) preučuje sorodstvena (genetska) razmerja med idiomi (idiomi so jezikovni sistemi in jezikovni diasistemi; diasistem je množica sistemov ali diasistemov nižje hierarhične

stopnje) ter njihovo genetolingvistično klasifikacijo (Šekli 2013: 71). Brozović (1970: 10–14; Šekli 2014: 98) za jezik uporablja termin *idiom*, ki ga je definiral kot splošen, kvalitativno in hierarhično nevtralen ter nedoločen termin. Idiome klasificira glede na tri kriterije: organskost/neorganskost, konkretnost/nekonkretnost, višja/nizja hierarhična stopnja.

3.1 Kriterij organskost/neorganskost

Za organske šteje tiste idiome, ki so se razvili v okvirih konkretne etnične skupine ali etnične civilizacije, ki zadovoljujejo le njene lastne komunikacijske in ekspresivne potrebe: govor ene socialno močne, etnično homogene (ne glede na genezo), zaprte in definirane skupnosti z določeno civilizacijsko fizionomijo, torej govor konkretne vasi ali skupine ožje povezanih vasi oziroma zaselkov ali govor katerega plemena oziroma vrste ipd., vendar vedno le na najnižjih razvojnih stopnjah družbe. Na višjih razvojnih stopnjah se po Brozoviću (1970: 11) pojavljajo *avtonomne civilizacijske nadgradnje*, ki nimajo več nujno definirane etnične karakterje, zato se pojavi potreba po idiomih, ki bodo jezikovni instrumenti teh nadgradenj. Organski idiomi dajejo material za gradnjo teh novih neorganskih jezikovnih instrumentov, vendar vzporedno z njimi živijo organski idiomi še dalje, in sicer v soodvisnosti z nadrejenimi neorganskimi.

Neorganski idiom je po Brozoviću (1970: 12) katerikoli standardni jezik. Poleg standardnih jezikov je treba šteti med neorganske idiome tudi hierarhično nižje fenomene iste kategorije, na primer pogovorni jezik (splošnonacionalni ali regionalni oziroma območni, ko se uporaba razširi prek pomembnejših lingvističnih meja), žargon, mednarečje ipd.

V tem kontekstu je treba konfrontirati staro cerkveno slovanščino kot neorganski idiom (knjižni jezik) in solunski govor z njegovo okolico kot organski idiom.

3.2 Kriterij konkretnost/nekonkretnost

Brozović (1970: 12) kot konkretni šteje le dve kategoriji idiomov: mestni (lokalni) govor in standardni jezik, ker imajo le takšni idiomi jasno definirani inventar (popis) svoje snovi in jasno definirano strukturo. Vse druge kategorije idiomov so nekonkretne v opisanem smislu, če pa gre za organske idiome hierarhično višje od mestnega govora, potem so ti ne samo nekonkretni, temveč tudi abstraktni.

Glede navedenega je razvidno, da je stara cerkvena slovanščina konkreten idiom, ker ima jasno definiran inventar in strukturo. Tudi v tem primeru se postavlja opozicija dveh konkretnih idiomov: stara cerkvena slovanščina : njen krajevni solunski govor.

3.3 Kriterij višja/nížja hierarhična stopnja

Brozović (1970: 13) meni, da hierarhična lestvica obstaja v obeh kategorialnih nizih idiomov, v organskem in neorganskem.

Na hierarhični lestvici neorganskih idiomov sta sorazmerni stopnja razvrstitve in stopnja konkretnosti. Na podlagi tega Brozović (1970: 13) meni, da je najvišje standardni jezik, ki je konkretni idiom, nižje je pogovorni jezik in »opcijsko« splošnonacionalni substandardni jezik, ki nista konkretna, čeprav se to na manjših območjih ne opazi zelo. Najnižja pa je raven interdialekta (mednarečje), ki je še nekonkreten.

Na lestvici organskih idiomov sta višina razvrstitve in raven konkretnosti v obratnem razmerju. Mestni govor, ki je organski idiom najnižje ravni, je edini konkreten. Vsak organski idiom višje ravni je abstrakten in višja kot je raven, večja je abstraktnost. To pomeni, da so organski idiomi vsi rezultat abstrahiranja skupnih značilnosti večjega ali manjšega števila mestnih govorov, ki kot konkretni idiomi lahko edini dajo material za abstraktnost. Od tod izhaja, večje kot je število konkretnih govorov, katerih idiom je abstrakcija, višja je raven organskega idioma (Brozović 1970: 13).

Po Brozovićevi hierarhiji je stara cerkvena slovanščina najvišje postavljeni neorganski idiom, medtem ko je njen izvorni krajevni govor najnižji organski idiom.

3.4 Jezikovna sorodnost

Glede na prvotno definicijo genetske klasifikacije jezikov kot »preučevanje genetskih, tj. sorodstvenih razmerij med idiomi«, se odpira vprašanje o merilu za določanje sorodnosti med jeziki. V drugi polovici 19. stoletja, in sicer leta 1876,⁴ so mladogramatiki (Junggrammatiker)⁵

⁴ V tem letu sta izšli dve Leskienovi deli: Die Lautgesetze kennen keine Ausnahme in za slavistiko zelo pomembna knjiga Die Declination im Slawisch-Litauischen und Germanischen in Brugmannov članek Nasalis sonans in der indo-germanischen Grundsprache (Subotić 2002: 22).

⁵ Karl Brugmann (1849–1919); Berthold Delbruck (1842–1922); August Leskien (1840–1916); Hermann Osthoff (1847–1909) – kot glavni predstavniki in njihovi so-

prišli do ugotovitve, da so glasovne spremembe v jeziku najbolj pravilne in da jih je zaradi tega mogoče opisati z natančnimi glasovnimi pravili. Na podlagi navedenega izhaja, da je najpomembnejše merilo določanja jezikovne sorodnosti in genetolingvistične klasifikacije (zgodovinsko) glasoslovno (Šekli 2013: 71). Oblikoslovna merila se lahko priključijo h glasoslovnim, če obstaja ujemanje med areali oblikovnih in areali glasovnih značilnosti. Skladenjske in besedijske značilnosti so najmanj relevantno genetolingvistično merilo, ker so pod vplivom zunajjezikovnih dejavnikov (Šekli 2013: 71).

4 PANONSKA IN MAKEDONSKA TEORIJA SKOZI PRIZMO GENETSKE LINGVISTIKE

Panonska in makedonska teorija zastopata diametralno različni stališči, zastopniki obeh teorij pa se sklicujejo na različne jezikovne argumente. Panonska teorija se sklicuje na besedje, medtem ko makedonska na zgodovinskoglasoslovne argumente, ki so v okviru genetske lingvistike edini sprejemljivi argumenti. Iz navedenega izhaja, da je makedonska teorija sprejemljivejša, ker so jezikovni argumenti (besedje) panonske teorije pod zunanjim vplivom stičnih idiomov (jezikov), zaradi česar niso dovolj relevantni za določanje organske osnove (Šekli 2014: 104).

Organska osnova stare cerkvene slovanščine je torej solunski govor 9. stoletja in njegove okolice, ki je na poti do svoje končnega oblikovanja doživela dve civilizacijski nadgradnji, in sicer grško (s prevzemanjem besedja iz bizantinske grščine) in velikomoravsko-panonsko (s prevzemanjem velikomoravsko-panonskih elementov). Druga nadgradnja je po vrnitvi učencev Cirila in Metoda vplivala na jezik makedonskih biblijskih besedil, kar kaže, da ja stara cerkvena slovanščina kot umetni oziroma knjižni jezik dosegla širšo regionalnost. V tem kontekstu se trditve panonske teorije lahko obravnavajo le v okviru civilizacijskih nadgradenj (neorganske narave stare cerkvene slovanščine), s katerima se zaokroži oblikovanje stare cerkvene slovanščine kot prvega knjižnega jezika vseh Slovanov.

delavci: Wilhelm Braune (1850–1926); Friedrich Kluge (1856–1926); Hermann Paul (1846–1921); Ferdinand de Saussure (1857–1913); Eduard Sievers (1850–1932) (Subotić 2002: 23).

5 ZBIRANJE GRADIVA V VASI SUHO

Zbiranje gradiva, predstavljenega v prispevku, je potekalo v dveh etapah (julija 2011 in julija 2013), in sicer v težkih okoliščinah, ki so odraz zgodovinskih okoliščin Egejske Makedonije. Prebivalci vasi Suho posledično zaradi strahu nastopajo z nezaupanjem do ljudi, ki želijo raziskovati njihovo življenje (zgodovino, jezik, kulturo itd.). Uspeli smo prepričati nekaj starejših prebivalcev, da so spregovorili v svojem jeziku in povedali različne zgodbe iz svojega življenja. Pridobljeno gradivo smo v naslednji fazi transkribirali in analizirali. Na podlagi zbranega gradiva smo pripravili opis fonološke baze suškega govora. Fonološka baza suškega govora je sestavljena po modelu fonološke baze visoškega govora v delu Fonološke baze govorov makedonskega jezika (Фонолошките бази на говорите на македонскиот јазик) Božidarja Vidoeskega (Видоески 2000), ki jih je pripravil na podlagi gradiva, ki ga je zbral in objavil Mieczysław Małecky (1934) (Видоески 2000: IV). Primeri, ki jih Vidoeski navaja v opisu fonoloških baz visoškega govora, so preverjeni na terenu v vasi Suho, in sicer v drugi fazi zbiranja gradiva. Visoški in suški govor sta zaradi visoke stopnje podobnosti v makedonski dialektologiji obravnavana kot širši suško-visoški govor (Видоески 1999: 76–79).

6 FONOLOŠKA BAZA SUŠKEGA GOVORA

INVENTAR

VOKALIZEM

V naglašenem položaju

<i>i</i>		<i>u</i>
<i>e</i>	<i>ə</i>	<i>o</i>
<i>ä</i>	<i>a</i>	

Vsi samoglasniki v nenaglašenem položaju so pod vplivom kvalitativne redukcije, ki je rezultat močnega ekspiratornega naglasa. Rezultat navedenega je naslednji sistem samoglasnikov:

<i>i</i>	<i>u</i>
<i>ə</i>	

Iz navedenega sledi, da prihaja do poenostavljanja oziroma eliminacije opozicij: *e* : *i*, *o* : *u*, *a* : *ə*, medtem ko *ä* preide v reducirani samoglasnik *a*.

Samoglasnik /ə/ v nenaglašenem položaju se izgovarja nižje od naglašenege /a/, kakor srednji glas med /a/ in /ə/, vendar nižje kot /a/ – [a].

KONZONANTIZEM

Zvočniki

			<i>m</i>
			<i>m'</i>
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
	<i>l'</i>	<i>r'</i>	<i>n'</i>
<i>j</i>			

Nezvočniki

<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	<i>v</i>
<i>p'</i>	<i>b'</i>	<i>f'</i>	<i>v'</i>
<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>t'</i>	<i>d'</i>		
<i>c</i>	<i>dz</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
<i>c'</i>	<i>dz'</i>	<i>s'</i>	<i>z'</i>
<i>č</i>	<i>dž</i>	<i>š</i>	<i>ž</i>
<i>k</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	
<i>k'</i>	<i>g'</i>		

Ustnično-zobni izgovor /v/, /v'/: *ar'e'suva*, *ču'v'äk*, *'dva*, *'dv'et'e*, *fuk'nuva*, *huba'v'ičko*, *kak'vo*, *kaj'v'e*, *'kazvam*, *ot'i'va*, *ot'i'vahm'e*, *P'etraħ'i'voto*, *prom'e'narstvo*, *'stava*, *stova'raħa*, *'vənk*, *v'e'l'im*, *v'er'o'nata*, *v'er'n'ja*, *v'i'l'iš*, *'zv'ei*, *ži'v'in'i*.

Fonemi /č/, /dž/, /š/, /ž/ so fonetsko palatalizirani /č'/, /dž'/, /š'/, /ž'/.

Mehčani /h/ [h'] se pojavlja kot alofon /h/ pred /i/: *'dr'eh'i*, *h'i'l'ada*, *maħ'i'n'eto*, *or'ah'i*, *s'iro'mah'i*, *'suh'i*.

PROZODIJA

Naglas je svoboden in spreminjajoč se, na primer *'brada* – *bra'data*, *'b'era* – *b'i'reš*, *glas* – *gl'a'sot*, *'kosm'e* – *kos'm'eto* – *kos'm'en'ta* – *kosm'en'tata*.

DISTRIBUCIJA VOKALIZEM

Vsi samoglasniki v nenaglašenem položaju so pod vplivom kvalitativne redukcije, ki je rezultat močnega ekspiratornega naglasa. Samoglasniki se izgovarjajo krajše kot primerljivi naglašeni samoglasniki in včasih v srednjih zlogih pred soglasniki povsem izginejo.

Samoglasnika /e/, /o/ v nenaglašeni obliki sta v vseh položajih besed pod vplivom kvalitativne redukcije in po pravilu prehajata v primerljive višje samoglasnike: *du'b'ituh*, 'čendu, č*i'n'icā*, ču'ban, čur'ba, 'čuv'äk, 'd'iv'i'ro, 'd'ir'eš, du'lo, du'ma, gr'in'datā, gu'd'in'i, gu'l'em, gu'ra, ku'ga, ku'r'em, ku'zatā, lu'kum, mu'r'etu, n'i'd'el'a, n'i'ma, polu'v'ina, 'pu'l'etu, ugl'in'dalu, lu'z'e, 'mozuk, 's'elu, ši'k'er, t'il'i'fono, tu'gas, už'en'i, z'i'l'eno.

Nenaglašeni /ä/, /a/, /ə/ se realizirajo kot srednji glas med /ə/ in /a/, najbližje drugemu [a]. To pomeni, da se v nenaglašeni obliki izenači izgovor omenjenih treh fonemov in izgine nasprotje med /a/ in /ə/ ter med /ə/ in /ä/: *ā'rap*, *as'k'er'in*, *bāh'ča*, *bañ'dzot*, 'baštā, *bā'rata*, *c'ā'd'iš* : 'c'äd'a, čar'saf'e, čar'v'en, čar'v'eno, *dās'katā* : 'daskā, 'dāš : dāž'd'i, *jablā'katā*/*jablā'katā*, *l'ā'ta* : 'l'ātu, *lən'džičkā*, *m'ā'sa* : m'āsu, *mān'džoi* : mənč, *r'ā'katā* : 'r'ākā, *rāš'ta* : rāš, *sf'āš'ta* : sf'āš, *sf'ā'to* : sf'ät, *sn'ā'go* : sn'äk.

Iz zgoraj prikazanega sledi:

- fonema /i/, /u/ lahko stojita v nenaglašeni in naglašeni oblikah: *bo'l'i*, *brat'čend'i*, 'čijn'e, čur'ba, 'druk, du'ma, 'ed'in, gu'l'em, *hlo'putā*, hu'bav, *ig'r'im'e*, im'entā, ku'r'em, *lākār'd'ijā*, 'l'ud'i, lu'kum, n'i'd'el'a, 'n'isko, no'žul'ka, pa'puto, ši'k'er, uš'it'e, už'en'i;
- fonem /ə/ se v osnovnem alofonu realizira v naglašeni obliki, v nenaglašenem položaju v alofonu [a]: *dāš* – *dā'žd'i*, 'mənč – *mān'džoi*;
- fonema /e/, /o/ v nenaglašeni obliki sta nevtralizirana z /i/, /u/, v posameznih primerih se lahko srečata tudi zaprta alofona [e, o], in to predvsem v tujih besedah: *b'er'b'er'in*, čo'lak, čo- fonem /ä/ se realizira samo z naglasom, v nenaglašeni obliki ima alofon [a] z različnimi stopnjami redukcije: *pogo'l'āma* – *pogol'ə'm'it'e* – *pogol'ə'matā*;

- fonem /a/ se prav tako v svojem osnovnem alofonu pojavlja samo z naglasom, v nenaglašeni obliki pa se realizira višje, je bolj zaprt [a]: 'daskal – das'kalo – daska'l'eto.

Glede na soglasnike se omejena distribucija kaže samo pri fonemih /ä/ in /ə/. Prvi fonem s svojima alofonomi [ä, a] omehča predhodni soglasnik in se pojavlja samo za palataliziranim soglasnikom: b'äl, d'äl, l'ätu, 'noz'a, no'z'ätä, 'n'ästu, 'p'än, 'r'äpä, 's'änkä, sf'ät, šq'r'än'i, 'v'ärä, z'äš.

Fonem /ə/ se praviloma pojavlja samo za trdim soglasnikom: 'bə, bək'r'eto, də'ždaše; 'dən'i, 'dask'i, 'dənp, obəgu'vaše, zə'bəlvam.

V skupini jezičnikov /r/, /l/ stoji samoglasnik /ə/ vedno na začetku za jezičnikom, na primer ləndže, 'ləskä, 'rənkä, rəš, 'rəždä. V sredinskih zlogih lahko stoji za jezičniki in pred njimi, odvisno od števila soglasnikov in značilnosti soglasniške skupine: 'dləg'i, dləkäčək, gərč'l'iv'i, 'gərлу, 'kərl'iš, 'kərst'i, mäl'čah, 'zərnu; 'slənc'e, trən, v'rəbä, ali 'pəl'in, 'vəlک, 'vəlnä – d'ləngu, s'ləbä, s'lənc'e, 'zəlvä.

Skupine z dvema samoglasnikoma niso pogoste. Tudi tiste, ki jih najdemo v gradivu, so pretežno v tujih leksemih, v domačih samo v primeru, ko se je izgubil kak soglasnik v medsamoglasniškem položaju in na morfemski meji s predlogom: 'baiš, bru'iš, čq'ušin, 'g'aur, m'a'ukä, 'moiš, nai'noš, nə'okul, nə'opäku, 'n'euk, 'nou, 'par'əq, p'raiš, 'prait, 'praehä, p'rau, 's'ea, tru'icä, 'zainc, zai'noš.

Skupine dveh istih samoglasnikov so prav tako redke. Na terenu je bilo najdenih le nekaj primerov: kəbä'at, 'znaqt, 'klaəm, mə'b'et 'praəm, 'šeejs.

Skupine treh samoglasnikov v gradivu niso potrjene.

Redki so primeri s krčenjem dveh samoglasnikov. Najdemo naslednje primere: p'äm (p'äeš), 'sa:to, tkaš (tkaeš), šiš (šieš), l'en' (<l'een <l'egen), v'äš (v'äeš), zäš/z'äiš.

KONZONANTIZEM

Glede na položaj v besedi so omejeni samo zveneči nezvočniki, ki ne morejo stati na izglasju. Zvočniki in nezveneči nezvočniki lahko stojijo v vseh položajih: 'druk – 'drugä, 'dənp – dən'b'ic'i, 'g'ol', 'kl'učo, ko'kal'o, l'uk, po'zdrav'i, 'zdräf – 'zdrav'e.

Ni zaporedja med zvenečimi in nezvenečimi nezvočniki. Zveneči nezvočniki ne morejo stati pred nezvenečimi, nezveneči pa ne morejo stati pred zvenečimi.

Soglasniki /č/, /dž/, /š/, /ž/ se ne glede na položaj samoglasnikov izgovarjajo rahlo palatalizirano: 'čistā, 'čičko, dži'boto, imā'se, 'mānč, 'mandžā, pā'ždaše, sf'i'raše, 'šes, ži'vot.

Pred sprednjimi samoglasniki /i/, /e/, /ä/, vključujoč vse njihove alofone, se izgovarjajo palatalizirani soglasniki: ču'v'äk, d'if, dobr'e, 'dv'et'e, 'ed'in, go'l'emā, 'krav'i, 'l'epče, p'is'mo, s'i'r'enc'e, 'tr'i, v'e'l'i, v'e'čero, z'e'm'atā že'n'i.

Pred zadnjimi samoglasniki /a/, /o/, /u/ lahko stojijo tako palatalizirani kot nepalatalizirani soglasniki: 'b'älo – 'b'äl'i – b'äl, 'brat'a, 'g'ol', 'dun'a, 'in'a/ina, 'kolā, 'kl'učo, lo'kum'a, lo'k'um, 'mrav'a, 'mračv'a, nā'um'ahā, rā'bot'a, 'stran'a, t'u't'un, s'ur'tuk, 'umn'a – po'umn'a.

Mehkost je lahko razločevalna tudi na koncu, na primer z'ent 'zemen', z'ent' 'zet', kat : kat', l'en : l'en' 'legen'. V posameznih primerih je mehkost naključna s tendenco, da se izgubi, na primer bu'nar – bu'nar'o, pa'zar – pa'zar'o, 'topl'o – 'toplo.

Pred soglasniki palataliziranih fonemov se lahko pojavi samo /l'/, in to redko: 'l'ul'kā. Pri drugih soglasnikih se nasprotje trdi : mehki nevtralizira v korist prvih, na primer sf'in'a : sf'insk'i, sol' : sul'ta, kon' : konsk'i.

Soglasniški sklopi

Na vzglasju se lahko pojavljajo zvočniški sklopi ml-, ml'- in mr-: 'mlado, 'ml'askaš, 'mlaska, mlāči, 'mlāčvā, 'ml'äko, 'mravā, 'mrzol.

Sklop mn- ni možen (>ml), na primer 'mlogo/'mlogu.

Vzglasne skupine zvočnik + nezvočnik ni.

Soglasniški sklop vn- ni ohranjen (>øn): nuk, 'nukā, 'nuc'i, 'nətr'a, 'n'etr'e, medtem ko je soglasniški sklop pč- v določenih primerih ohranjen: 'pčelā (tudi 'pšelā), pče'n'icā, ali poenostavljen v /č/: čin'icā – čin'ic'i. Soglasniški sklop ps- se ohranja: p'sovān'i, psalt, p'salāv.

Na izglasju so redke skupine -st, -št, na primer dāš, krās, p'eš, 'radus, šes, 'zapos, vendar most, post.

Od drugih soglasniških sklopov niso možni še *sr-*, *zr-*, *žr-* (>*str-*, *zdr-*, *ždr-*): *stram*, *st'r'äda*, *st'r'ädnu*, *st'r'äšta*, *st'r'ät'im*, *st'rəc'i* 'srce', *zdr'äl*, *zd'r'äpčq*.

V največ primerih izginja tudi medglasni sklop *-vn-* (>*-mn-*): *p'rəmna*, *osəm'nuva/u'səmnuva*, *'ramnu*, *gum'no*, *p'l'ämnqta*.

Obstaja težnja poizginjanju sklopa *dn*, na primer *'ena*, *'enaš*, *'panq*, *'s'ejnu*, *'s'ena*. Sklop */dv/* je ohranjen: *iz'e'dvahm'e*, *ot'krädva*, enako */tv/'voje*.

Sklopi dveh istih soglasnikov niso zabeleženi.

Posamezni soglasniki

Fonem */j/* je v omejeni distribuciji prisoten na začetku besed. V tem položaju ne more stati pred sprednjimi vokali, na primer *i'c'e*, *i'd'en'i*, *'id'e*, *'el'in*, *'endru*, *'entrava*, *'enz'ik*, v medsamoglasniškem položaju pred istimi samoglasniki pa se */j/* praviloma pojavlja: *nq'duji*, *'vraji*, *'zm'iji*, *'znaji*.

/j/ se ne pojavlja za palataliziranimi soglasniki: *h'i'l'ada*, *lo'z'a*, *'snop'a*, *'zdrav'e*, *'z'el'e*, *z'em'aqa*.

Fonem */l/* na koncu in pred soglasnikom se fakultativno spreminja v alofon [ũ]: *'doũnu*, *žau*. Najdene so tudi oblike *'dol*, *'mal*, *pr'i't'isql*.

Fonem */l'/* se pojavlja brez omejitev: *'g'ol'o*, *ko'sul'a*, *l'äp*, *l'el'a*, *l'ira*, *l'ul'a*, *l'ul'ka*, *l'uš*, *'ml'äko*, *s'i'l'an'i*, *sol'*, *l'ub'e'n'ica*, *l'uk*, *'z'el'e*.

Soglasnik */n/* pred */k/*, */g/* se realizira kot nosni soglasnik, ki ga zapisujemo z */ŋ/* in */ən/*: *aŋ'gar'ija*, *franŋk*, *'m'aŋka*, *'mængla*, *'pajaŋk*, *'rəŋka*, *'vəŋk*.

Zvočnik */r/* se nikoli ne pojavlja v skupinah *rC-* in *CrC*.

Soglasnik */v/* se pred labializiranimi samoglasniki na začetku in v medsamoglasniškem položaju izgovarja kot *v*: *p'ravu*, *'voda*, *ži'vot*, *vosok*, vendar *'s'ičk'i*.

Glede na sosednje soglasnike */v/* ne more stati za nezvenečim nezvočnikom, na primer *'bənčfa*, *s'f'äšta*, *s'f'insku*, *s'f'ir'a*, *sf'iraše*, *'t'ikfa*, *'t'ikf'i*, *'zentfa*.

Fonem */dz/*, ki je precej redek, ima prav tako zelo omejeno distribucijo. Najpogosteje se pojavlja v skupini z */n/*: *dz'in'g'isko*, *in'dz'ik*, *'pajandz'i*, *pa'l'andza*, *vəndz'il'if*, *'vəndz'il'*, v posameznih primerih tudi pred

samoglasnikom: 'budzɑ, c'i'dzaln'ik'cedalo', 'dzadnu, 'dz'idɑm, dz'im'b'il', dz'in'g'ijɑ 'uzengija', u'dzɑt', udu'dzɑt.

Fonem /dʒ/ se pogosto pojavlja skupaj z /n/ in v prevzetih besedah: bɑ'dʒɑnɑk, dʒumɑl'i'jɑtɑ, ʧendʒe'rɑtɑ, k'i'radʒii, 'lɑndʒe, lɑn'dʒijɑ, 'mandʒɑ, m'in'dʒit.

Fonema /k', g'/ sta zelo redka. Pojavljata se v prevzetih besedah. Stoji ta lahko pred vsemi samoglasniki in na izglasju: b'ir'i'k'at, dju'šejk', 'gɑk'i, g'ol', g'ub'r'e, g'um, i'l'ejk', il'm'ek', k'ef, k'ir'im'i'd'et'e, k'uft'e, k'u't'ek, lak'.

PROZODIJA

Paradigmatske besede razlikujejo dva osnovna naglasna tipa: (1) paradigma z morfološkim fiksiranim naglasom, na primer 'babɑ – 'babɑtɑ – 'bab'i – 'bab'it'e, 'v'ikɑm – 'v'ikɑš – 'v'ikɑm'e – 'v'ikɑt, in (2) paradigma s prilagodljivim naglasom. Prilagodljivost naglasa se kaže pri naslednjih morfoloških tipih: (a) pri samostalnikih: 'd'āt'e – d'ā'ca – d'āt'eto – d'ā'cat'ɑ; 'kož'ɑ – ko'žɑtɑ; 'kosm'e – kos'm'eto – kos'm'en'tɑ; 'ofcɑ – 'ofc'i – of'catɑ; 'zɑmp – 'zɑmb'e – 'zɑmb'i – 'zɑmb'ɑ – zɑ'b'it'e – zɑmb'ā'l'eto; (b) pri glagolih: 'gl'endɑ – 'gl'endɑm – gl'en'daš – 'gl'endɑj – gl'en'daše – 'gl'endɑh – gl'en'dɑhɑ.

Če bi moral biti naglašen četrti zlog od konca proti začetku besede, se v besedah s štiri ali več zlogi na predzadnjem zlogu pojavi drugi naglas, ki je po intenzivnosti enak prvemu, na primer 'car'icɑ : 'car'i'catɑ, 'glasu'v'etu, 'jagn'i'čɑntɑ, 'kažu'vahɑ, 'košn'i'catɑ, 'kožuv'u : 'kožu'v'etu, 'lobu'datɑ, 'n'egu'vɑjut.

IZVOR

VOKALIZEM

Samoglasniki /i/, /e/, /ɑ/, /o/, /u/ izvirajo iz ustreznih samoglasnikov v spodnjem sistemu. Ob tem je za njihov izvor značilno še sledeče:

i ← e v nenaglašenem zlogu: ʧi'n'icɑ, 'ed'in, i'l'en, n'i'd'el'ɑ, sf'in't'ec, ši'k'er.

e ← *Б: d'en', l'ek, l'eka, l'eku, l'en, l'enu, sfin'tec(u), sfin'teci;

← *ę: 'm'esu, najpogosteje v skupini z /n, m/: brɑt'čend'i, 'čendu, 'endru, en'travɑ, 'gl'endɑ, g'r'endɑ, ir'en'b'icɑ, k'l'entfɑ, ko'l'endɑ,

m'ins'i'čina, maqa'r'ento, 'm'enjka, na'r'enduvam, 'p'end'a, p'ent', 'p'enta, p'en'tata, 'p'entuk, 'r'ent, 'z'ent, 'žentfa;

← *ě v posameznih leksemih z naglašnim zlogom: *'t'era, 'v'edru, vek;*

← drugotno v skupini čer-: *'červ'a, čer'va 'opinci, čer'äšq;* najden je bil tudi primerčre'jašq.

ä ← *ě v naglašnem zlogu: *br'äk, 'b'ägam, 'čov'äk, 'd'ädu, 'd'ät'e, 'l'äp, 'l'ätu, 'm'äso, 'm'ästu, 's'äjme, 's'änka;*

← *ę v posameznih primerih, najpogosteje v skupini z /n/: *'m'änjka, 'm'änca, ku'čänta, v nenaglašnem zlogu: 'jagn'a, 'jagn'anta, v'r'am'e;*

← a za /č/, /š/ v posameznih primerih, na primer *'čäju, 'čäšq, 'šäjka, 'šärka* (vedno v naglašeni poziciji).

ə ← *ɔ v korenskem zlogu: *dəš, dəh, 'dənu, sən, 'snəha, 'dəska, 'məkn'a, 'səhnuvam;*

← *ɔ v korenskih morfemih: *'gəška, 'kəštq, 'mətnu, 'rəka* (obstaja tudi *'rənkq*), in v skupini z /m/ pred ustničnikom: *'gəmbq, dləm'boko, dəmp, pəmp, rəmp, 'təmpən, 'kəmp'at, 'rəmb'iš, 'skəmp'i, 'səmbota, zəmp* ter v skupini z /n/: *drənk, 'grəndi, 'dənp – dən'b'ic'i, g'rənd'a, 'kəndu, kənt, lənk, mənč, 'məndru, 'mənka, sə 'mənčiš, prənt', p'rənčka, pən't'ička, 'rənkq – 'rənc'a – rən'kata, rən'kaf, 's'äkənd'a, 'sənd'iš, sənk, sənt;*

← sekundarni ɔ₂: *ələn'džija, 'bənčfa, 'dlənga, 'ləndže, lən'dža, lən'džica, lən'džička, lən'džif, 'məngla;*

← r₀ v skupini z r: *'brəšnil, čet'vərtək, 'gərлу, grən'čarin, 'hrəškam, kat'ərka, 'kərst'i, trən, v'rəba, 'vər'a, 'zərnu;*

← *l̥: *d'ləngu, 'jablək'i, məl'čah, s'lənc'i, s'ləza, 'vəlnq, vlək, žəlt;*

← a, ä z redukcijo v nenaglašnem zlogu;

a ← *ě v posameznih leksemih: *'cal, l'ap, 'l'atq, 'p'asuk;*

← *ɔ v končnicah in fleksibilnih morfemih: *'d'igam, ot'ihəl, pr'i't'isəl.*

u ← o z redukcijo v nenaglašnem zlogu: *čur'ba, du'ma, gu'ra, gu'l'em, ku'r'em;*

← i z labializacijo za č, š, ž, neregularno: *ču'buk, čuf'čija, čum'b'er, ču'm'en', čum'er, 'čungul, ču'v'ija, čuv'r'e, šur'b'et, žuf;*

← ə, ko so v bližini ustnični soglasniki v posameznih primerih: *pump – 'pumpuv'i, 'pumka, na'puln'uvam.*

o ← *ɔ v morfemih s spono, na primer *gar'nok, v'a'ko, d'en'd'i'n'o.*

KONZONANTIZEM

Soglasniki /j/, /l/, /r/, /m/, /n/, /v/, /p/, /b/, /d/, /c/, /z/, /č/, /š/, /ž/, /k/, /g/, /h/ izvirajo iz ustreznih soglasnikov v izhodiščnem sistemu s pozicijo pred sprednjimi samoglasniki in v nekaterih drugih primerih (prim. spodaj), kjer preidejo v palatalizirane soglasnike. Palatalizirani soglasniki /m', /n', /l', /r', /p', /b', /f', /v', /t', /d', /c', /dz', /s', /z'/ izhajajo iz primerljivih trdih soglasnikov pred sprednjimi samoglasniki /i/, /e/, /ä/. Več teh glasov ohranja staro palataliziranost in palatalnost v drugih položajih besed: pred samoglasnikom /a/ v 1. osebi ednine in v 3. osebi ednine v sedanjiku glagolov *i*-skupine, na primer 'um'a, 'um'at – 'um'iš, st'ran'a, -iš, 'b'äl'a, -iš, sə 'bor'a, -iš, 's'ip'a, -iš, g'rab'a, -iš, 'rabut'a, -iš, g'rad'a, -iš, 'kos'a, -iš, na koncu pred malim *ɔ*, na primer d'en', sol', d'ev'it', pənt', p'ent'. V posameznih primerih so palatalizirani soglasniki pridobljeni po analogiji, morfološko, kakor na primer v 1. osebi ednine sedanjika pri glagolih tipa: 'kəln'a – kəl'n'eš, 'm'et'a – m'it'eš, 'rast'a – rəs't'eš, p'r'end'a – pr'in'd'eš, 'pas'a – pəs'eš, 'd'er'a – di'r'eš, p'lav'a – pləv'eš (tematski soglasnik se poenoti pri vseh osebah).

Poleg tega:

j ← *i* za drugim samoglasnikom v ločenih primerih, na primer *puj'na/pojna* (< *poina* > *po edna*), *plajna* (*pladnina*).

← *e* pri števnikih, na primer *id'i'najst'id'i'najs'e*, *dva'najs'e*, *dva'najst'i*, *dvajst'i*, *tr'ijst'i*.

← za zapolnitev hiata v primerih kot: *'cäja*, *k'lajanc*, *'hubaja*, *p'raja*, *'ostaja*, *us'tajam*.

← v skupini s *k'* (*jk'*) na koncu prevzetih leksemov: *cu'rajk'*, *i'l'ejk'*, *ku'najk'*, *l'u'l'ajk'*.

l ← **l̥* v skupini z /ə/: *məl'čah*, *'səln'e*, *'sləzə*, *'vəlk*, *'vəlnə*, *'zəlvə*.

← *l'* na koncu v posebnih primerih, na primer *'kənkul*, *sən'dal*, *'vəndz'il*, *žal*.

l' ← **lb*: *sol'*;

← *lj*: *h'i'l'ada*, *'l'il'ak*.

r ← **r̥* v skupini z /ə/: *'gərlo*, *'kərst'i* *'vrəbə*, *'zərnu*.

m ← **ɛ* v zaporedju *em* > *im* pred ustničnim soglasnikom: *ir'im'b'icə/ir'en'b'ic'i*;

← **ɔ* v zaporedju *əm* pred ustničnim soglasnikom: *dəmp*, *dləm'bok*, *'gəmbə*, *'kəmp'ət*, *'pəmp*, *'rəmb'iš*, *'skəmp'i*, *'səmbutə/səm'botə*, *'təmpən*, *'zəmp*;

← *v* v zaporedju *vn*: *'osəmn'e*, *'prəmnu*.

m' ← **m* pred *j*: *'lam'a*, *z'e'm'atə*.

n ← **ɛ* v zaporedjih *en*, *än*, pred nelabialnim soglasnikom: *'endru*, *en'travə*, *'m'eŋkə*, *'m'äjənc*, *m'än'cə*, *p'ent'*, *pu'l'äntə*, *z'ent'* ali *in* (<*en*): *guv'in'dar'in/gov'en'dar'in*, *sf'in't'ec*;

← **ɔ* v skupini *z /ə/ in* pred nelabialnim soglasnikom: *'grəndə*, *gən'dzot*, *'drənk*, *'kəndu*, *'kənkul*, *'məndru*, *'mənč*, *'rənkə'vəndz'il'*, *'vəŋg'il'*;

← sekundarno v nekaterih primerih v sekvenci *ən*: *bənc*, *'bənčfə*, *'dlənuk*, *lən'dža*, *lən'džica*, *lən'džahə*, *lən'džičkə*, *'məŋglə*, *'rəndži*, *s'təŋglu* in v *p'in't'el*, *'p'entuk*.

n' ← **n̄*: *d'en'*, *'kam'en'*;

← *n* po analogiji na koncu v posameznih primerih, na primer *jur'gan'*, *su'mun'*, v 1. os. ed. sed. pri glagolih tipa *'kəln'a*.

f ← *hv*: *'falbə*, *'faštəme*;

← *h* v posameznih primerih: *ku'žuf* – *ku'žufut*, *'n'äftu*, *'prafče*, *prafčul'če*;

← *v* za nezvenečim soglasnikom, na primer *'žentfə*, *k'l'entfə*, *s'mokfə*, *t'ikfə*, *'bənčfə*, *sfat*, *sf'ät*;

← v enem primeru: *'lofut*;

← onomatopejsko: *'fuči*;

← v prevzetih besedah: *fəj'da*, *fə'nar*, *fə'sul'*, *fə'n'elə*, *f'il'džan*, *fus'tan*.

v ← *ø* (kot proteza) pred refleks začetnega **ɔ*: *'vəntur'i*, *'vəndži*, *'vəndz'il*, *'vəŋg'i'nar'in*.

v' ← **vj*: *'d'iv'i*, *'d'iv'aq*, *mraq'v'ičkə*, *m'rav'a*, *zd'rav'i/zdrav'e*.

t ← **t'* v zaporedju *št*: *'dəšt'ira*, *'gašt'e*, *'kəštə*, *'noštə*, *'plaštə*, *p'laštəm*, *plə'stəhə*, *'sf'eštə*, *'sr'eštə*, *'str'ešt'a*;

← sekundarno v skupini *sr*: *stram* (tudi *'sram*), *st'r'eburu*.

t' ← **t̄*: *'d'es'it'/'d'es'et'*, *z'ent'*, *vendar'z'entufc'i/ z'entofc'it'e*, *p'ent'*, *pənt'* – *'pənt'u* – *pən't'ičkə*;

← **t̄j*: *'brat'a*;

< **t* v posameznih primerih, na primer *pə'lat'*, *iz'm'et'*.

d ← **d*' v zaporedju *žd*: *də'ždaše*, *izvəž'daše*, *'m'izdu*, *'pažda*, *pa'ždaše*, *'sažda*, *'v'ážda*, *za'graždan'e*, *zva'ždaše*, *'zv'ážda*.

c' ← **s'* v *'c'āja* 'sejam';

← **t'* v *'c'āstu* 'testo'.

dz ← *z* stalno v skupini *nz*: *baŋ'dzot*, *gaŋ'dzot*, *in'dz'ik*, *mun'dzura*, *'pajandz'i*, *'vāndz'il*, v posameznih primerih tudi pred samoglasnikom: *'budza*, *'dzadna*, *na'dzat*;

← *d* v *'d'igam/dzigam* (< *digam*).

s' ← *sj*: *p'ros'ak*.

z ← **z*: *'zv'ážda*.

č ← **š* v zaporedju *nš* v *mānč* (< *mānš* < *mānž*);

← **t'* v: *'čāstu* (< *t'āstu*), *či'če* (< *t'iče*), na primer *či'če voda*;

← *c* v *'čerkfata*.

dž ← *ž* v zaporedju *nž*: *alaŋ'džija*, *laŋ'dža*, *laŋ'džica*, *laŋdži'čarn'ik*, *'laŋdze*, *'mandža*, *'mandžo* (: *mānč*), *pajin'džina*, *raŋ'dži*, *taŋ'džiš* (**tōž-*), *vaŋ'dža* (**ōže*);

← prevzete besede: *abaŋ'džija*, *b'il'džuga*, *džam*, *dža'm'ija*, *džaŋ'darmaš*, *džum'buš*, *m'in'džit*.

š ← **t'*: *noš*, *p'l'eška*, in v zaporedju *št*: *'gašt'e*, *'kašta*, *nuš'ta*, *'plaštam*, *pla'staha*, *'sf'ešta*, *'sr'ešta*, *'str'ešt'a*, *'vr'ešta*;

← *č* v zaporedju *pč*: *p'čela*, *pši'to*;

← *s* v posameznih primerih: *l'i'sica* (tudi *l'i'sica*), *šl'äs*, *št'erna*.

ž ← **d'* v zaporedju *žd*: *də'ždaše*, *izvadž'zdaše*, *'miždu*, *na'hožda*, *pu'm'izdu*, *'saždu*, *'paždam*, *'pažda*, *pa'ždaše*, *'v'ážda*, *'zv'ážda*, *zva'ždaše*.

k' ← prevzete besede: *k'u'se*, *k'u't'ek'*, *k'u'l'e*;

← *k* na koncu prevzetih leksemov: *ka'pajk'* – *ka'pac'i*, *k'urk'*, *i'l'ejk'* – *i'l'ec'i*.

g' ← prevzete besede: *'g'ol'*, *g'a'ur*, *g'em*, *g'ub'r'e*, *g'u'l'uk*.

k ← *g* po analogiji: *b'r'äkut* : *br'äk* (*breg*), *p'lukuv'u* : *pluk* (*plug*), *laŋ'kot* : *laŋk* (*laŋg*).

h ← *s* v zaporedju *sč* v posameznih primerih, na primer *k'rähča* (: *kräs*).

Poleg tega so zveneči nezvočniki pridobljeni iz ustreznih nezvenečih in nezveneči iz ustreznih zvenečih kot rezultat regresivne asimilacije glede na zvenečnost.

Nezveneči nezvočniki so nastali iz zvenečih tudi na izglasju.

PROZODIJA

Izhodiščni prozodijski sistem ni bil deležen nadaljnjih fonoloških sprememb, ampak le pomembnih morfoloških sprememb.

Izguba določenih glasov

Nenaglašeni samoglasniki se v številnih primerih zaradi kvantitetne redukcije v večzložnih besedah izgubijo, na primer *pun'd'āln'ik*, *t'fojta*, *'l'ic'intā*, *'našta*, *b'iv'l'icā*.

Samoglasnik /o/ se pogosto izgublja na začetku: *'paška*, *'p'inc'i*.

Fonem /v/ se izgublja v redkih primerih v medsamoglasniškem položaju: *'klaqm*, *'nou*, *'ostai*, *pra'im'e*, *'hubaja*, *p'rau*. Na začetku pred labialnim soglasnikom je ohranjen: *'voda*, *vol*, *'vosuk*, *vud'i'n'icā*, *'vujku*. Soglasniški sklop *vn-* je poenostavljen: *nuk*, *'nuc'i*, *'n'etr'e*. Soglasniški sklop *tv > tf*: *'tfoju*, *'tfojta*, *u'tfor'i*, *čit'rətāk* (četvrətok), tudi v zaimkih: *se*, *'s'ākuj*, *'s'ākutr'i*.

Soglasnik /t/ se pogosto izgublja v izglasnih sklopih *-st*, *-pt*, na primer *'zapos*, *'sf'eš*, *'šes*.

Glas /d/ se izgublja v več primerih v medsamoglasniškem položaju: *k'lajanc*, *dā v'ijm'i*, *zvaj*, *p'lajna* (pladnina), v izpeljanih glagolih »ide«: *poj*, *za-'pojm'i* in v skupini *dn*: *puj'no*, *puj'na*, *nai'noš*, *'panā*.

Fonem /h/ se izgubi v posameznih primerih, npr. *l'ap*, *mo'unā* (mohuna).

V posameznih primerih se izgublja tudi /m/:– *'ijām* (imam).

7 SKLEPNE UGOTOVITVE

Na glasoslovni ravni suškega govora se pojavljajo naslednje posebnosti:

(1) **ʔ* ima dva refleksa:

– /ə/ v korenskih morfemih: *dəš'*, *dəh*, *'dānu*, *'sən*, *'snəhā*, *'dāskā*, *'mākn'ā*, *'səhnuvām* in

– /o/ v obrazilih in členskih priponah za moški spol: *dəž''do*, *gar'nok*, *v'ā'ko*, *d'en'd'i'n'o*.

(2) **ʔ* ima v naglašeni poziciji refleks /e/, ki se v nenaglašeni poziciji reducira v /i/: *'den* : *di'n'o*.

(3) **q* ima tri reflekske:

– /ə/ v korenskem položaju: *'gəskā*, *'kəštā*, *'mätnu*, *'rəkā*,

– /a/ v nekorenskem položaju: *'d'igām*, *ot'ihāl*, *pr'i't'isāl*,

– ohranjen je nazalizem v obliki nazalnega soglasnika /m/ pred labialnimi soglasniki in nazalnega soglasnika /n/ pred nelabialnimi soglasniki: *dəmp*, *dɫəm'bok*, *'gəmbə*, *'kəmp'ət*, *'pəmp*, *'rəmb'iš*, *'skəmp'i*, *'səmbutə/səm'botə*, *'təmpən*, *'zəmp*; *'vəndz'il'*, *'vəŋg'il'*, *'grəndə*, *gən'dzot*, *'drənk*, *'kəndu*, *'kənkul*, *'məndru*, *'mənč*, *'rənkə*.

(4) **ę* ima dva refleksa:

– /e/: *'m'esu*, *p'et*, *pidis'et*, *dividis'et* in

– ohranjen nazalizem v obliki nazalnega soglasnika /m/ pred labialnimi soglasniki in nazalnega soglasnika /n/ pred nelabialnimi soglasniki: *brət'čend'i*, *en'trava*, *'gl'endə*, *g'r'endə*, *k'l'entfə*, *ko'l'endə*, *m'ins'i'čina*, *mağə'r'ento*, *'m'eŋkə*, *nə'r'enduvəm*, *'p'entə*, *p'en'tatə*, *p'ent'*, *'p'entuk*, *'r'ent*, *'endru*, *'p'end'a*, *'žentfə*, *'čendu*, *ir'en'b'icə/irim'bica*, *'z'ent*.

(5) **ě* ima refleksa:

– /ä/ v naglašeni poziciji: *br'äk*, *'b'ägəm*, *'d'ädu*, *'d'ät'e*, *'l'äp*, *'m'äso*, *'s'äjme*, *'s'änkə*, *'čov'äk*, *'m'ästu*, *'l'ätu* in

– /e/ v posameznih primerih: *'v'edru*, *vek*, *'t'era*.

(6) **tj* ima refleks:

– *št*: *'dəšt'ira*, *'kəštə*, *p'laštəm*, *'gašt'e*, *kə'sta*, *noštə*, *'plaštə*, *plə'staħə*, *'sf'eštə*, *'str'ešt'a*, *'sr'eštə*.

(7) **dj* ima refleks:

– *žd*: *'v'äždə*, *'m'izdu*, *'saždə*, *'v'äždə*, *də'ždaše*, *izvəž'daše*, *zə'graždan'e*, *zvə'ždaše*, *'zv'äžda*, *'paždə*, *pə'ždaše*.

Vas Suho kaže visoko stopnjo podobnosti z govorom vasi Visoka, s katerim tvorita širši suško-visoški govor,⁶ ki se kot tak obravnava tudi v makedonski dialektologiji. Večja podobnost obstaja tudi med visoškim in zarovskim govorom, ki se zaradi glasovnih podobnosti obravnava kot širši visoško-zarovski⁷ govor (Видоески 1999: 76–79, Марковиќ 2001: 140–144).

Refleksi, s katerimi je Vatroslav Oblak zagovarjal makedonsko teorijo o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine (Oblak 1895: 237–246, 306–317), so tudi danes evidentirani na terenu v suškem govoru, in sicer:

⁶ Visoški govor ima enake reflekse za **ь*, **б*, **ѡ*, **ę*, **ě*, **tj* in **dj* (Видоески 2000: 76–80).

⁷ Zarovski govor ima enake reflekse za ***ь*, **б*, **ѡ*, **ę*, **ě*, **tj* in **dj* (Вачева-Хотева, Керемидчиева 2000: 30–60).

- razvoj **ь* > *o* in **ь* > *e*,
- ohranjena nazalnost,
- refleks *ě* > *ä*,
- refleksa **tj* in **dj* > *št* in *žd*.

Zadnji glasovni sovpad je tudi po mnenju več raziskovalcev (Oblak 1895, Jagić 1913, Šekli 2014, Nikolovski 2016) odločilen pri določitvi solunske osnove stare cerkvene slovanščine.

Vatroslav Oblak je leta 1891 pravilno zapisal reflekse, s katerimi je kasneje (1895: 237–246, 306–317) zagovarjal makedonsko teorijo o jezikovni osnovi stare cerkvene slovanščine. Kljub burni zgodovini Makedoncev se je makedonski suški govor ohranil in hrani reflekse, ki so pomembni za osvetlitev in prevetritev temeljnih vprašanj v slavistiki.

LITERATURA

- Вачева-Хотева, М., Керемидчиева, К. 2000. *Говорът на село Зарово, Солунско*. София: Мултипринт Еоод.
- Видоески, Б. 1998. *Дијалектните на македонскиот јазик, ил. 1*. Скопје.
- Видоески, Б. 1999. *Дијалектните на македонскиот јазик, ил. 2*. Скопје.
- Видоески, Б. 2000. *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ
- Голомб, З. 1960/61. Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско). *Македонски јазик*, XI–XII, кн. 1–2, 113–182. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Голомб, З. 1962/63. Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско). *Македонски јазик*, XII–XIV, кн. 1–2, 173–277. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Марковиќ, М. 2001. *Дијалектологија на македонскиот јазик I*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“
- Марковиќ, М. 2007. *Дијалектологија на македонскиот јазик II*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“
- Babič, V. 2003. *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana.
- Dobrovský, J. 1823. *Cyrill und Method der Slawen Apostel. Ein historisch-kritischer Versuch*. Prag.
- Jagić, V. 1900. *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Wien.
- Jagić, V. 1913. *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*. Berlin.
- Jesenšek, M. 1998. *Deležniki in deležja na -č in -ši*. Zora 5. Maribor.

- Kopitar, B. 1836. *Glagolita Clozianus*. Vindobonae. Ponatis s prevodom: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus – Cločev Glagolit*. Uredil in spremno besedo napisal Jože Toporišič, prevedel Martin Benedik. Ljubljana, 1995.
- Małecki, M. 1934. *Dwie gwary macedońskie (Suhe i Wysoka w Soluńskiem) – Teksty*. Krakow.
- Małecki, M. 1936. *Dwie gwary macedońskie (Suhe i Wysoka w Soluńskiem) – Słownik*. Krakow.
- Miklosich, F. 1874. *Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus Glagolitischen Quellen*. Wien.
- Nikolovski, Gj. 2016. Jezikovna osnova stare cerkvene slovanščine. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Oblak, V. 1895. Književno poročilo. Zgodovina slovenskega slovstva. I. del. Spisal prof. dr. Karl Glaser. V Ljubljani 1894, 8°, XIV, 220, IV. *Ljubljanski zvon* 15, 237–246, 306–317.
- Oblak, V. 1896. *Macedonische Studien*. Wien.
- Šekli, M. 2014. Geolingvistična opredelitev stare cerkvene slovanščine v luči metodologije sodobnega primerjalnega jezikoslovja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 102. 98–123.

VIRI

- Hellenic Statistical Authority. Dostopno 13. 4. 2015 na: http://www.statistics.gr/en/home?p_p_id=3&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_3_struts_action=%2Fsearch%2Fsearch&_3_redirect=%2Fen%2Fhome%2F&_3_keywords=%CE%A3%CE%BF%CF%87%CF%8C%CF%82&_3_groupId=0.
- DM Brancoff, 1905: *La Macedoine et Population chretienne*. Paris. Dostopno 13. 4. 2015 na: http://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?filename=%2Fvar%2Fwww%2Fanemi-portal%2Fmetadata%2F6%2F9%2F5%2Fattach-ed-metadata-5d3c137498cf87397083652dec9dfdac_1242889374%2F154547_w.pdf&rec=%2Fmetadata%2F6%2F9%2F5%2Fmetadata-5d3c137498cf87397083652dec9dfdac_1242889374.tkl&do=154547_w.pdf&width=1031&height=728&pagestart=1&maxpage=141&lang=en&pageno=1&pagenotop=1&pagenobottom=5.
- Lazo Moïsov, *Sur la question de la minorité nationale macédonienne en Grèce*. Dostopno 13. 4. 2015 na: <http://archive.is/jd2Qe>.

GJOKO NIKOLOVSKI

**THE SUHO DIALECT AND THE LINGUISTIC BASIS OF OLD
CHURCH SLAVONIC**

Summary

The article deals with the phonological base of Suho speech, which belongs to the Macedonian south-east dialect group and Serres-Lagadin subgroup of speeches, which today is located in the northern part of Greece, which was until 1912 part of the territory of ethnic Macedonians. Slovenian philologist Vatroslav Oblak in 1891/1892 studied the dialects north of Thessaloniki and wrote his *Macedonische Studien* (1896), in which he described the Thessaloniki Suho speech. Voice reflexes, which he found in Suho speech, supported his theory on the macedonian based Old Church Slavonic (1895). This article presents the latest state of phonological base of Suho speech, namely, 120 years after the publication of Oblak's *Macedonische studien*.

Motoki NOMACHI

Slavic-Eurasian Research Center,
Hokkaido University
Sapporo, Japan

**THE POSTPOSED DEFINITE MARKERS IN THE GORANI
DIALECTS OF KOSOVO:
EVIDENCE FROM RAMADAN REDŽEPLARI'S
LITERARY WORKS¹**

Abstract: This article deals with the use of two series of postposed determiners (*-ot/-ta/-to/-te* and *-ov/-va/-vo/-ve*) in the Gorani dialects in Kosovo, particularly in the Zlipotok variety, based on the literary works of Ramadan Redžepari (1944–2016), one of the distinguished Gorani writers and folklorists.

Keywords: definite article, grammaticalization, Gorani, Kosovo, Ramadan Redžepari

1. INTRODUCTION

Even though there is no fully agreed list of Balkanisms, nobody would deny that the use of the postposed definite marker could be one of the typical areal features to have emerged in the Balkans due to language contact (for details, see Asenova 2002: 123–140).² This grammatical marker exists in all Balkan Slavic dialects (Lindstedt 2005: 232). However, it goes without saying that checking the existence/non-existence of a given grammatical marker is just the first step. The concrete usage of the given phenomenon should then be thoroughly analyzed, as such a checklist approach does

¹ I would like to express my sincere gratitude to Dr. Victor A. Friedman and Dr. Andrej N. Sobolev for their very useful suggestions and helpful advice. It goes without saying that all mistakes remain mine.

² In this article I use the term “definite marker,” even though in Balkan linguistics the term “article” is traditionally used for this phenomenon, because the phenomenon in question cannot always be identified as just an “article,” particularly when it is not clear whether the marker can convey the whole range of typical, cross-linguistically established meanings of the definite article.

not explore the real status of the phenomenon in a given dialect and could even be misleading, as has been pointed out by Victor Friedman (Friedman 2008: 142). The importance of a detailed analysis of each Balkanism has been proved by the *Small Dialectological Atlas of the Balkan Languages* series edited by Andrej Sobolev (cf. Sobolev 2005: 202–269). To this end, the typological criteria/scale should be introduced in the areal research for measuring the degree of grammaticalization of the definite marker(s) in a common frame, which has been discussed by Tolstoj (1999: 191).

Regarding the Gorani dialects, which are the target of analysis of this article, the definite markers are well represented in such standard works as Vidoeski (1998: 314) for the sub-dialects in Macedonia, Steinke and Ylli (2010: 77–80) and Antonova-Vasileva (2016: 78–88) for the sub-dialects in Albania, and Mladenović (2001: 383–396) and Idrizi (2012: 227–231) for the sub-dialects in Kosovo. However, as these works do not analyze the definite markers in the direction indicated above, we do not know to what extent this feature has developed.

Considering these facts, in this article I will analyze the usage of the definite markers in the Kosovan Gorani dialects. For that purpose, I will take Ramadan Redžepari's works as samples of the Zlipotok variety (for details, see *Sources* after *References*). To my greatest regret, I did not have the possibility of conducting field research except for some short interviews with a limited number of language consultants from this village and elsewhere.³ However, all those texts show that his knowledge of the Gorani dialects is impeccable and I believe that the number of examples I have extracted from the sources shows that they could serve to characterize the major aspects of usage of the definite marker in the Zlipotok speech. In what follows, I will provide general characteristics of the definite marker of the Kosovan Gorani dialects in the context of Balkan Slavic (Section 2), then Ramadan Redžepari's literary texts will be analyzed (Section 3). I will then proceed to offer tentative conclusions.

³ I would like to express my sincere gratitude to three consultants from Zlipotok and three other consultants, one each from Brod, Kruševo, and Restelica. Among these native speakers, I would especially feel obliged to mention Dr. Sadik Idrizi, who has not only provided numerous examples but also answered all my questions. Also, my special thanks go to Dr. Marjan Markovikj and Mr. Davor Jankuloski for examples in standard Macedonian.

2. CHARACTERISTICS OF THE DEFINITE MARKERS IN THE GORANI DIALECTS

According to Mladenović (2001: 505), the Kosovan Gorani dialects can be classified into three speech types: the Dološte type, the Restelica type, and the Brod type. Of these the Dološte type is most widespread, and it includes the Zlipotok variety. While the Restelica and Brod types are characterized by a three-definite marker system, the Dološte speech type has two varieties (Mladenović 2001: 516): one with a three-way deictic distinction in the definite marker (*-ov/-va/-vo* for proximal, *-ot/-ta/-to* for medial, *-on/-na/-no* for distal; found in the higher Gorani villages) and one with a two-way deictic distinction (*-ov/-va/-vo* for proximal, *-ot/-ta/-to* for medial and distal; found in the lower Gorani villages). According to Mladenović (2001: 356), the Zlipotok variety basically belongs to the former group. It is also important to note that the Gorani dialects preserve both accusative and dative forms in general that are also valid for the definitive markers (cf. *muža-vogo/-togo/-nogo*, *muža-vomu/-tomu/-nomu* for the accusative and dative forms of *muž-ov/-ot/-on* ‘this/that husband’, respectively).

In the broader Balkan Slavic context, it is generally believed that the three-way definite marker type, as in the Western Macedonian dialects, the Timok-Lužnica and Zaplanje dialects of Serbian, the Tran dialect of Bulgarian (Sobolev 1998: 97), and the Rhodope dialects of Bulgarian, is older from the perspective of the evolution of definiteness in Balkan Slavic (Gălăbov 1962: 63–65, Koneski 1966: 130, Feuillet 1999: 151, and Garavalova 2014: 68; see also Belić 1905: 442–456). If this hypothesis is true, the Gorani dialects, including the Zlipotok variety, are rather archaic. However, it is important to note that in the dialects with the three-way definite markers, the semantic distinction between the *-n-* and *-t-* series can be weak (Mladenović 2001: 315).

In search of the core of the innovation of this grammatical marker, Cyxun has suggested three areal zones in his analysis of the definite markers: innovative, diffusional, and archaic (Cyxun 1981: 94). In the innovative zones, according to this author, the use of the definite markers is obligatory. The diffusional zones refer to zones where the presence and absence of the definite markers are governed by specific rules. In the archaic zones, the

definite markers are not in use.⁴ In addition, according to Cyxun (1981: 98), the collocability of certain noun classes and the definite markers could to some extent serve to classify dialects into the above-mentioned three zones. As such noun classes, Cyxun (1981: 98–109) regards the following features as relevant to classification: 1. personal nouns;⁵ 2. kinship terms (in combination with the short possessive pronouns); 3. the use of the morpheme *-to* in the relative pronouns; and 4. the double determination or double usage of the demonstrative pronoun and the postposed definite marker.

Regarding Cyxun's first feature, according to Mladenović (2001: 385), in the Gorani dialects proper nouns do not take the definite markers. However, though such a usage seems to be rather rare, Idrizi (2012: 227) points out that proper nouns sometimes can take a definite marker, as in (1) and (2):⁶

- (1) *Rešandija-ta ne pukna!*
 Rešandija-that us.ACC.PL shoot.AOR.3SG
 'That Rešandija disgusts us!'
- (2) *Hasan-ov ne-ma najedžba!*
 Hasan-this not-have.PRS.3SG a-full-stomach
 'This Hasan can never be satisfied!'

In these examples, by using the definite marker, the speaker expresses a pejorative meaning with anger, shock, or disappointment toward the person to whose name the definite marker is attached.

It is difficult to say whether the second feature is present in the Gorani dialects. According to Mladenović (2001: 270), there is not much evidence of the possessive dative (i.e. the possessive clitic), as the possessive relation is generally expressed by the possessive adjective. On the other hand, it is

⁴ According to Belić (1905: 442), the postposed definite marker is not used in the South Moravian dialect. Needless to say, this dialect does show various Balkan areal features.

⁵ Here the diminutive forms are excluded.

⁶ (1), (2), (6), (7), and (12) have been provided by Dr. Sadik Idrizi in a personal communication.

noteworthy to mention that kinship terms can take the definite marker in the Gorani dialects, as (3), (4) and (5) show:⁷

(3) *Otec-ot mu se oraduaf.*
 father-that he.DAT.SG.M REF rejoice.PP.SG.M
 ‘His father rejoiced.’

(4) *Ka zef muž-ot da je krši...*
 when take.PP.SG.M husband-that CON she.ACC.SG.F hit.PRS.3SG
 ‘When the husband was about to hit her...’

(5) *Sestra-ta mu se oraduala.*
 sister-that he.DAT.SG.M REF rejoice.PP.SG.F
 ‘His sister rejoiced.’

The third feature is, to the best of my knowledge, absent in the Gorani dialects, while the fourth feature can be found as in (6) and (7) to emphasize exactness (or “pragmatically more thematic in the discourse,” according to Friedman and Joseph: upcoming in 2020):

(6) *Ovaja dejka-va mi rekla vake i vake.*
 this girl-this she.DAT.SG.F said.PP.SG.F this and this
 ‘This very girl told me this and that.’

(7) *Vo toja grob-ot je zakopan jen čujek.*
 in that grave-that be.PRS.3SG bury.PPP.M.SG one man.SG.M
 ‘A certain man is buried in that very grave.’

Friedman and Joseph (Ibid) regard the double determination arguably as a Balkanism and this feature is frequent in colloquial speech. According to my consultants of the Gorani dialects, in this construction the demonstrative

⁷ (3)–(5) are taken from Mladenović (2001), recorded in Kukuljane. Note that the short form of the pronoun in the dative case *mu* is not the possessive clitic. It is important to point out that three of my consultants from Zlipotok definitely reject this usage of the definite marker, i.e. the kinship terms cannot take the definite marker at all.

and the definite marker having the same cognate should be used, which is not the case with other Balkan Slavic.⁸

Cyxun's criteria are certainly useful for the classification of the Balkan Slavic dialects in terms of the definite marker. Now, it seems that a more fine-grained analysis is required to disclose the features of the definite markers in the Gorani dialects. To put it differently, one can still wonder if the Gorani definite markers are indeed the definite articles *per se*. In this respect, the usage of the definite marker for the generic meaning could serve as a touch stone because, firstly, this usage represents a higher stage of grammaticalization (Wackernagel 2009: 566; Tolstoj 1999: 101; Hawkins 2004: 85; Sobolev 2005: 214); and secondly, according to Feuillet (2012: 165), in the Balkan languages, the article is regularly used for this meaning.⁹ Compare the Macedonian examples as in (8) and (10), where the definite article should be present, with their Gorani equivalents in (9) and (11), in which the definite marker cannot appear for the generic meaning:¹⁰

- (8) *Lekar-ot* *ne* *postpuva* *taka*.
 physician-the not behave.PRS.3SG so
- (9) *Lekar-∅* *ne* *postupa* *take*.
 physician not behave.PRS.3SG so
 'The physician does not behave like that.'
- (10) *Kuče-to* *e* *umno* *životno*.
 dog-the be.PRS.3SG clever.NOM.SG.N animal.NOM.SG.N

⁸ See Friedman (2019) for the Macedonian dialects. According to Sobolev (2005: 210), there are in fact some Balkan dialects, such as the Gela dialect of Bulgarian, that permit a different pattern: *teje voluvi-ni*, literally 'those (medial) cows-those (distal)'. With regard to other Balkan languages such as Greek, see Joseph (2019).

⁹ One should keep in mind that different languages treat different types of the concept of "generic meaning" differently. However, we cannot get into details in this article.

¹⁰ According to Mišeska Tomić (2012: 162), in (8) the definite article can be omitted when expressing the generic meaning as well, but the interpretation is different: while the generic pronoun in (8) can be interpreted as 'the person who is a member of the sum of elements of the set of physicians', the example without the definite article is interpreted as 'any member of the sum of elements of the set of physicians'. In contrast to this opposition, the generic phrase as an external argument as in (10) always requires the definite article.

- (11) *Kuče-∅ je umen (h)ajvan.*
 dog be.PRS.3SG clever.NOM.SG.M animal.NOM.SG.M
 ‘The dog is a clever animal.’

All my consultants have confirmed that the definite marker cannot be used for a generic meaning in Gorani. To express this meaning bare nouns should be used, while the definite marker is used only when the noun is specified as in (12), but it should be emphasized that the use of the definite marker is not obligatory:

- (12) *Lekar(-ot) šo te operisaf umre.*
 physician(-that) REL YOU.ACC.SG operate.PP.SG.M die.AOR.3SG
 ‘The/That physician who performed an operation on you died.’

According to Himmelmann (2001: 833), the following two contexts are important cross-linguistically for identifying definite articles: larger situational use and associative-anaphoric use. The former is “the first mention of entities that are considered to be unique, and hence generally identifiable, in a given speech community.” The latter refers to “the first mention of an entity that is not unique per se but with respect to a previously mentioned referent.” As the example of the former, the following examples can serve to show the difference between Macedonian, as in (13), and Gorani, as in (14):

- (13) *Sonce-to se vrti.*
 sun-the REF spin.PRS.3SG

- (14) *Sūnce-∅ se vūrti.*
 sun REF spin.PRS.3SG
 ‘The sun spins.’

In contrast to this, the associative-anaphoric use of the definite marker seems to be possible in both languages:

- (15) *Mušterija-ta e kako vime od ovca ili od krava;*
 customer-the be.PRS.3SG like udder from sheep or from cow

ako go pritiskaš mnogu, ќе ti izbega
 if it.ACC.SG.M push.PRS.2SG much AUX you.DAT.SG avoid.PRS.3SG

ofca-ta; ќе te klocne krava-ta pa ќе
 sheep-the; AUX you.ACC.SG kick.PRS.3SG cow-the then AUX

ti go turne vedro-to so mleko-to.
 you.DAT.2SG it.ACC.SG.M expel.PRS.3SG bucket-the with milk-the

- (16) *Mušterija je ka vime ot ofca ilji ot krava;*
 customer be.PRS.3SG like udder from sheep or from cow

ako go pritiskaš mlogo, će ti izbega
 if he.ACC.SG.M push.PRS.2SG much AUX you.DAT.SG avoid.PRS.3SG

ofca-ta; će te klocne krava-ta pa će
 sheep-that; AUX you.ACC.SG kick.PRS.3SG cow-that then AUX

ti go istera vedro-to so mljeko-to.
 you.DAT.2SG it.ACC.SG.M expel.PRS.3SG bucket-that with milk-that

‘Customers are like the udder of a sheep or cow; if you push it too much, then the sheep will keep away from you; the cow will kick you and will overturn the bucket with milk.’

In (15) and (16) ‘milk’ (Macedonian *mleko-to* and Gorani *mljeko-to*, respectively) is the first mention, but it takes the definite marker. This is explained by its association with the context of milking a cow¹¹.

To summarize the above-mentioned features of the definite markers in Gorani, the Gorani dialects preserve some archaic morphological features, while certain innovations may be observed in their usage. Also, as the definite

¹¹ At this stage, I have an impression that Gorani speakers who are also active users of Albanian tend to prefer the associative-anaphoric usage of the definite marker typical of Albanian, while those who do not know or have hardly mastered Albanian (as with the case with the abovementioned oldest Gorani speakers in Zlipotok) tend to avoid that usage. However, this seeming correlation might not work, as even those who speak Albanian more than Gorani in everyday life, do not use the definite marker for a generic meaning, unlike in Albanian.

marker is not totally grammaticalized,¹² as it cannot be used to express either a generic meaning (as in 9 and 11) or “uniqueness” (as in 14), one might even conclude that the Gorani definite markers cannot be real definite articles but are rather short (enclitic) forms of the demonstrative pronouns, though there is similar usage to that of the real definite article as in (16).

3. WHAT DO RAMADAN REDŽEPLARI’S TEXTS TELL ABOUT THE DEFINITE MARKERS IN THE ZLIPOTOK VARIETY?

3.1 A few words about Ramadan Redžepari (1944–2016)

Ramadan Redžepari was born in Zlipotok in 1944. He was a fluent speaker of Gorani, Albanian, Turkish, and Serbo-Croatian. He started to write in Gorani in his youth. There have not been many authors in the Gorani dialects; most of them have been poets and true novelists are generally rare. In this respect, Ramadan Redžepari was exceptional as probably the first and most productive novelist. He authored four novels and published one collection of poems.¹³ Also, being a self-taught folklorist and ethnographer, Redžepari collected and published Gorani folksongs and sayings as well.¹⁴ In addition to these publications, he had been compiling a great Gorani-Serbian/Croatian/Bosnian dictionary (over 110,000 entries) at the time of his sudden death.¹⁵ In all these works, to maintain the authenticity of Gorani dialectal features, Redžepari introduced a few new letters into his texts. He spent most of his life in Zlipotok, Prizren, and Belgrade. In this article I follow Redžepari’s original writing system with regard to the examples taken from his works.¹⁶

¹² According to Antonova-Vasileva (2016: 83), the use of the definite marker is not consistent in the Šištavec variety spoken in the Albanian part of Gora.

¹³ See *Sources* of this article. According to the author, the second book, *Bifumren dur bif žif*, is written in the Brod dialect.

¹⁴ They are: *Sedefna tambura* (2008) and *Gorske kajnaci* (2014).

¹⁵ Redžepari kindly provided me with the electronic version of the unfinished manuscript of this dictionary in 2014. The title of the dictionary is *Goranski = srpsko-hrvatsko-bosanski lafuar-rečnik-riječnik* (sic). The mistake in the title involving the reflex of proto-Slavic *jat* (i.e. *riječnik*; the correct form is *rječnik* ‘dictionary’) seems to be due to his unfamiliarity with Ijekavian Bosnian, which has recently become widespread due to Goranis’ new self-identification as Bosniaks.

¹⁶ For more detailed information on Redžepari’s activities and writing system, see Nomachi (2018).

3.2 Formal characteristics of the definite markers

3.2.1 Morphological features

As mentioned in Section 2, Zlipotok belongs to the speech area where the three-way deictic distinction is preserved. However, throughout Redžepčari's works, there is not a single example with the distal *-on/-na/-no*. The lack of the distal deictic marker in his idiolect can be confirmed in his above-mentioned unpublished dictionary as well. In his dictionary, Redžepčari only distinguished *-ov/-va/-vo* and *-ot/-ta/-to*. For instance, for him the Gorani word *junište-vo* means *ovo veliko june* 'this huge calf' in Serbian-Croatian-Bosnian, while *junište-to* means *to veliko june* 'that huge calf' (Redžepčari 2014:1246).

According to Mladenović (2001: 356), in some Serbian dialects such as the Podrim dialect, language contact with Albanian seems to have played a certain role in stabilizing the opposition of the proximal and medial (distal) deictic markers. Considering the fact that Goranis in Zlipotok are not always Gorani-Albanian bilingual speakers, this feature in his case could be explained as due to the influence of Albanian, since Albanian was one of his languages of fluency, living in Prizren.

3.2.2 Syntactic features

There are two specific features to be noted in the idiolect of Ramadan Redžepčari. The first is the placement of the definite marker. In Gorani, definite markers as a rule are enclitic, thus moving to the end of the first accented item within a nominal group, as is the case with other Balkan Slavic dialects. However, violations of this pattern sometimes occur where the definite marker remains attached to the noun, as in (17):¹⁷

- (17) *So glava navena-ta, ot strah gljeda pret sebe.*
 with head fall.PPP.F.SG-that from fear look.AOR.3SG before oneself
 'With his head down, he looked in front of himself with fear.'

Gäläbov (1962: 108), who pointed out a similar violation in the Macedonian/Bulgarian dialect in Chalastra (Kulakia), regards that the

¹⁷ It is important to note that this feature is often found in other areas in Gora: *Mije pret muharebe drug-ot_{def}* (literally 'war second-the'), *sme imalje Rahmana hulavogo* 'Before WW II, we had Crazy Rahman.' Taken from Isljami (1996).

phenomenon emerged due to the influence of Greek, but as with the case of Gorani, it is obvious that such an explanation is not applicable to this phenomenon, as there have been no Hellenization in the Gora region. Rather, this could be a partial contamination of attributive and predicative usages of adjectival words caused by a tendency in Gorani to postpose them.

Another syntactic characteristic of Redžepari's idiolect is double-marking of the definite marker, as in (18) and (19):

- (18) *stare-te* *zapišane-te* *lafoji* *šo som*
 old.NOM.PL.M-those record.NOM.PPP.PL.M-those word.NOM.PL REL be.PRS.1SG
zapišuaf *dur som* *bif* *mlat*
 record.PP.SG.M while be.PRS.1SG be.PP.SG.M young.NOM.SG.M
 'The old, recorded words that I wrote down while I was young.'

- (19) *Deka naše-te* *stare-te* *bilje* *harpčije-ratnici.*
 that our.NOM.PL.M-those old.NOM.PL.M-those be.PP.PL soldier.NOM.PL.M
 'that our old people were soldiers.'

This feature is clearly innovative, as it is otherwise enough to use one definite marker in a noun phrase (cf. Friedman 2019). Although this feature is known in some Bulgarian dialects (see Mladenova 2007: 46), in other Balkan Slavic dialects this feature is, to the best of my knowledge, rather rare.

3.3. Characteristics of the usage of the definite markers

In Redžepari's texts, the definite markers are often used to express an anaphoric meaning as in (20):

- (20) *Take* *šetajeći,* *prašujeći,* *umorene* *došlje* *du*
 so wandering asking tired.NOM.PL arrived.PP.PL to
jen *druk* *dućan* *slatkarski.*
 one.NOM.SG.N other.NOM.SG.N shop.NOM.SG.N confectioner.NOM.SG.N

Dućan-ot *mlogo imaše* *rabota,* *šo bi*
 shop.NOM.SG.N-that many have.IMPERF.3SG work.ACC.SG.F REL be.AOR.3PL

reklje *naše* „*tarapana seče*“.
 say.PP.3PL our.NOM.SG.N printing money.NOM.SG.N

‘Wandering and asking around, the tired people came to another confectionery. That shop had a lot of work as we would say, “printing money” (i.e. earning much money).’

The word *dućan* ‘shop’ takes the definite marker *-ot*, as it was already mentioned in the previous sentence. This is the most typical usage in Redžepčari’s works. One can find situational uses of a definite marker in which the designated object is present regardless of its visibility, as in (21) and (22):

- (21) *Jabuko-vo ne-je muje.*
 apple-this not-be.PRS.3SG my.NOM.SG.N
 ‘This apple is not mine.’

- (22) *Bilo nekoga nešto, kašto retko boduje na dunja-va.*
 was once something, as rarely happen.PRS.3SG on world-this
 ‘Once there was something that rarely happens in this world.’

It is important to note that the most striking feature of the use of the definite marker is that it is not obligatory, and it even would appear to be difficult to establish general rules of its usage, as (23) shows:

- (23) *Jen čujek tepa jen taze grob so jena soha drenova.*
 one man hit.AOR.3SG one fresh grave with one shovel cornel

Ramadan mu vikna: Ej ti! Šo go
 Ramadan him.DAT.SG scream.AOR.3SG hey you! why it.ACC.SG

tepaš grob-ot? Šo ti je grob-Ø kriv!
 hit.PRS.2SG grave-that why you.DAT.SG be.PRS.3SG grave guilty

‘A man was hitting a fresh tombstone with a shovel made from cornel wood. Ramadan screamed to him: Hey you! Why did you hit the grave? What did the grave ever do to you?’

In (23), *grob* ‘grave’ is introduced with the indefinite marker *jen* ‘one’, then *grob* takes the definite marker *-ot* as *grob* was mentioned before. However, the final *grob* does not take the definite marker, though from the context it is clear that the speaker is talking about one and the same grave.

The following example (24) shows that the use of the definite marker is not only less grammaticalized, but even optional to such an extent that the definite marker can hardly appear:

- (24) *Ljistica-∅ mu reče čujeku-∅: Pruži štap-∅*
fox he.DAT.SG.M say.AOR.3SG man.DAT.SG.M extend.IMP.SG stick.ACC.SG.M
- da vidim a je saj šo zbori zmija-va.*
that see.PRS.1SG then be.PRS.3SG true what speak.PRS.3SG snake-this
- I čujek-∅ pruži štap-∅ i zmija-∅ za*
and man lend.AOR.3SG stick.ACC.SG.M and snake for
- jen čas se odmota od okolo šija i*
one time REF unwind.AOR.3SG from around neck and
- se svozi po štap-∅ du zemnja.*
REF slide.AOR.3SG for stick to ground.
- Ljistica-∅ vikna čujeku-∅:...*
fox scream.AOR.3SG man.DAT.SG.M

‘The fox said to the man: “Extend the stick so I can see if what this snake is talking about is true.” The man extended the stick and after a moment the snake unwound itself from around his neck and moved along the stick to the ground. The fox screamed to the man...’

In the context from which (24) has been extracted, all actants in the sentences (*ljistica* ‘fox’, *čujek* ‘man’, *štap* ‘stick’, and *zmija* ‘snake’) have already been mentioned in the text, which means theoretically that these nouns could take (and in other Balkan Slavic would even have to take) the

definite marker. In contrast to (24), Redžeplari always used the definite marker when citing the saying in (25), which can serve as an example of the definite marker with a generic meaning:¹⁸

- (25) *Učite staro-to da otkrijete novo-to.*
 learn.IMP.PL old-that CON find.PRS.3.SG new-that
 ‘Study the old to discover the new.’

I could not find any other examples of this meaning than (25). Thus, this example may be rather accidental. However, it is important to note that this usage is characteristic of those languages that have highly grammaticalized definite articles, while (24) suggests that the Gorani dialects cannot be characterized as innovative with respect to the usage of the definite marker.

4. INSTEAD OF CONCLUDING REMARKS

I have made an overview of the Gorani dialects based on Cyxun’s classification of Balkan Slavic into innovative, diffusional, and archaic zones. Judging from (1)–(7), the Gorani dialects may be placed in the innovative zones, where the use of the definite marker is obligatory. In addition, if Himmelman’s crosslinguistic criteria for identifying the definite article are valid, the definite marker of the Gorani dialects is something between a demonstrative pronoun and a definite article. My analysis of Ramadan Redžeplari’s texts has shown that in the Zlipotok variety, or at least in his idiolect, there are a few more innovative features: loss of the distal marker *-on* as a possible result of language contact with Albanian, and doubling of the definite marker. Even Redžeplari’s works include a generic meaning of the definite marker, which suggests a higher degree of grammaticalization of the definite marker as an article. Nevertheless, the use of the definite marker is clearly optional.

¹⁸ He cited this phrase twice in his *Gorske kanjnaci* and once in his unpublished dictionary. According to Idrizi, the definite marker *-to* can be omitted in both cases, but that seems not to have been the case for Redžeplari in this saying. On the other hand, it seems that the definite markers can be found in sayings sporadically: *Poklone-tomu_{def} konu vo zūbi ne se gljeda*. “Don’t look at gift horse in the mouth” (Haljilji-Šuko 2014: 48). *Čorav-ujet_{def} traži oči, bovn-ujet_{def} da ozdrave, zdrava-tomu_{def} malo mu je duna*. “The blind search for eyes, the sick want to get well, but the whole world is not enough for healthy people” (provided by Sadik Idrizi). For the definite marker for the adjective in the nominative masculine singular, see Mladenović (2011: 394).

All these facts suggest two issues: Firstly, one may wonder if there has been any of the straightforward grammaticalization in the Gorani dialects of the demonstrative pronouns as definite article suggested by Hawkins and others in Balkan Slavic at least, considering the discrepancies between the innovative and archaic features disclosed in this article. Secondly, the present status of the definite markers in the Gorani dialects of Kosovo should be discussed in light of the fact that the language contact situation is different from those in Macedonia and Albania, where Macedonian and Albanian, which have highly grammaticalized definite articles, are dominant. As Nomachi and Browne (2019) have shown, the definite article seemingly has weakened, even being lost in some cases, in Banat Bulgarian, spoken in Serbia, due to intense language contact with Serbian, which has no definite article. This reminds us of the situation of Kosovan Goranis, including Ramadan Redžeplari himself, who have been Serbo-Croatian speakers as well, unlike in Macedonia or in Albania.¹⁹ For that purpose, a comparative analysis of the grammaticalization of Balkanisms in the Gorani dialects will be of importance, not only for Gorani dialects but for Balkan linguistics as well.

Abbreviations

ACC	accusative
AOR	aorist
AUX	auxiliary
CON	conjunction
DAT	dative
F	feminine
IMP	imperative
IMPERF	imperfect
M	masculine
NOM	nominative
PL	plural
PP	past participle

¹⁹ Indeed, Goranis in Macedonia do speak some Serbo-Croatian. However, judging from my impression, Kosovan Goranis speak this language better, which is due to different school systems. For details, see Nomachi (2018).

PPP	past passive participle
PRS	present
REF	reflexive
REL	relativizer
SG	singular

References

- Антонова-Василева, А. 2016. *Диалектната система на с. Шицевец, Куќска Гора – един говор на границе на българската грамафика*. София: Мозайка.
- Асенова, П. 2002. *Балканско езикознание*. Велико Търново: Фабер.
- Белић, А. 1905. „Дијалекти источне и јужне Србије“, *Српски дијалектолошки зборник I*, 1–715.
- Видоески, Б. 1998. *Дијалектите на македонскиот јазик. Том I*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Гаравалова, И. 2014. *Членуването на съществителните имена в българските говори*. София: Авангард Прима.
- Гълъбов, Ив. 1962. *Проблемът за члена в български и румънски език*. София: Издателство на българската академия на науките.
- Конески, Б. 1966. *Историја македонског језика*. Београд: Просвета.
- Младеновић, Р. 2001. „Говор шарпланинске жупе Гора“, *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*, 1–606.
- Соболев, А. Н. (ред.) 2005. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Серия грамматическая, с преимущественным вниманием к структуре балканославянских языков. Том I. Категории имени существительного*. München: BiblionVerlag.
- Толстой, Н.И. 1999. *Избранные труды. Том III. Очерки по славянскому языкознанию*. Москва: Языки русской культуры.
- Цыхун, Г. А. 1981. *Типологические проблемы балканославянского языкового ареала*. Минск: Наука и техника.
- Feuillet, J. 1999. *Grammaire historique du Bulgare*. Paris: Institut d'études slaves.
- Feuillet, J. 2012. *Linguistique comparée des langues balkaniques*. Paris: Institut d'études slaves.
- Friedman, V. A. 2008. “Macedonian Dialectology and Eurology: Areal and Typological Perspectives”, *Language Typology and Universals* 6/2, 139–146.

- Friedman, V. A. 2019. "Double Determination in Colloquial Macedonian: Evidence from the 2015 *Bombi*", *And Thus You Are Everywhere Honored: A Festschrift for Brian D. Joseph*. IN: Slavica.
- Friedman, V., Joseph. B. To appear in 2020. *The Balkan Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, J. 2004. *Efficiency and Complexity in Grammars*. Oxford: Oxford University Press.
- Himmelman, N. 2001. "Articles", *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*. Vol. 1. Berlin: De Gruyter, 831-840.
- Idrizi, S. 2012. *Jezik i stil narodne poezije Gore*. Prizren: Ministria e Arsimit, Shkencës dhe e Teknologjisë.
- Joseph, B. 2019. "Multiple Determination in Greek and the Balkans", *Balkanistica* 32/1, 171–183.
- Lindstedt, J. 2005. "Linguistic Balkanization: Contact-Induced Change by Mutual Reinforcement", *Kontaktto kun Balkanio*. Helsinki: Helsinki University Press, 287–302.
- Mišeska Tomić, O. 2012. *A Grammar of Macedonian*. Bloomington, IN: Slavica.
- Mladenova, O. 2007. *Definiteness in Bulgarian. Modelling the Processes of Language Change*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nomachi, M. 2018. "The Gorani People in Search of Identity: The Current Sociolinguistic Situation among the Gorani Community of the Former Yugoslavia", *Slavic Microphilology*, 375–412.
- Nomachi, M., Browne, W. 2019. "Newly Recognized Old Languages: Ausbau Languages and Their Changes after the Disintegration of Yugoslavia", *And Thus You Are Everywhere Honored: Studies Dedicated to Brian D. Joseph*, 227–242.
- Sobolev, A. N. 1998: *Sprachatlas Ostserbiens und Westbulgariens* (I). Marburg/Lahn: Biblion Verlag.
- Steinke, K., Ylli, Xh. 2010. *Dieslavischen Minderheiten in Albanien*. 3. Teil. München-Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Wackernagel, J. 2009. *Lectures on Syntax. With Special Reference to Greek, Latin, and Germanic*. Oxford: Oxford University Press.

Sources

- Haljilji-Šuko, Š. 2014. *Da se kažu je da ne se zabraji*. Globočica: Self-publishing.
- Isljami, H. 1996. *Dolapče*. Priština: Novi Svet.
- Redžepari, R. 2005. *Čekmedže. Meseljina-Masali-Prikažne*. Prizren: Alem.

- Redžepari, R. 2006. *Bif umren dur bif živ*. Dragaš: Alem.
- Redžepari, R. 2006. *Čekmedže 2. Meseljina-Masali-Prikažne*. Prizren: Alem.
- Redžepari, R. 2011. *Čekmedže 3. Meseljina-Masali-Prikažne*. Prizren: Alem.
- Redžepari, R. 2014. *Goranski=srpsko-hrvatsko-bosanski lafuar-rečnik-riječnik* (unpublished manuscript).
- Redžepari, R. 2014. *Gorske kajnaci*. Dragaš: Omladinski Savez Gore.
- Redžepari, R. 2016. *Ogrijana mesečina*. Prizren: Ìmza.

МОТОКИ НОМАЋИ

МАРКЕРИ ОДРЕЂЕНОСТИ НА ПРИМЕРИМА ГОРАНСКОГ ЕТНОЛЕКТА НА КОСОВУ

Резиме

У овом чланку се, на примерима из горанског етнолекта на Косову, разматра употреба и степен граматикализације маркера одређености, нарочито у контексту балканског језичког савеза и с посебним освртом на типолошка и општелингвистичка испитивања категорије члана уопште. Уз то, посебна пажња је посвећена идиолекту Рамадана Реџепларија, пореклом из Злиптока. Анализа је показала да горански етнолект нема у потпуности развијен систем одређених чланова, те да употреба маркера за одређеност није обавезна.

Незрин САМЕДОВА

Азербайджанский университет языков
Баку, Азербайджан

ИМПЕРФЕКТИВЫ ТИПА *ИДТИ* И ПЕРФЕКТИВЫ ТИПА *ПОЙТИ*: СТАТУС АСПЕКТУАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

*Дорогому Максиму Каранфиловски
с глубоким почтением и признательностью*

Аннотация: Автор предлагает структуралистский взгляд на русские глаголы передвижения типа *идти*. Последовательное разграничение гомогенных / негомогенных и переходных / непереходных омонимичных глаголов типа *идти* позволяет разработать стройное семантическое описание, вбирающее в себя идейное наследие нескольких поколений исследователей. В результате получает решение также вопрос о статусе аспектуальных отношений имперфективов типа *идти* и перфективов типа *пойти*.

Ключевые слова: глаголы направленного передвижения типа *идти*, гомогенные и негомогенные глаголы передвижения типа *идти*, переходные и непереходные глаголы передвижения типа *идти*, ингрессивные глаголы типа *пойти*, финальные глаголы типа *пойти*

1. ВВЕДЕНИЕ

Русские глаголы передвижения типа *идти* и типа *ходить* вызвали к жизни столь богатую литературу, что узловая задача, стоящая перед их исследователем, видится нам в том, чтобы сложить в единую картину всю эту драгоценную россыпь глубоких идей и наблюдений. В данной работе мы разбираем на одном примере, как к этой задаче подходит принятая нами последовательно структуралистская теория.

2. СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ

Среди немалого количества перфективов, соотносительных с постулируемыми традицией глаголами типа *идти*, в фокусе пристального внимания лингвистов находятся глаголы типа *пойти*.

По общему мнению, глаголы типа *пойти* имеют значение начала, см., к примеру, (Русская грамматика 1980: 596) или формулировку и иллюстрацию в (Исаченко 1960: 319): «...выражают начинательную совершаемость, ср. *Он встал и пошёл к выходу...*».

Исследователи, разграничивающие в русском языке два типа начинательности (обычно именуемые инхоативным и ингрессивным), уточняют, что рассматриваемые глаголы выражают ингрессивное значение начала. В «Русской грамматике» оно определяется как значение «начала и продолжения действия в едином целом, которое не членился на фазисы (достижения результата в процессе возникновения действия)...» (Русская грамматика 1980: 596-597), а о глаголах типа *пойти* говорится, что они «...всегда выражают слияние начала действия с последующим действием, цельность начала и последующего протекания действия...» (Там же: 597). Ср. их определение в работе (Шатуновский 2009: 250) как «глаголов со значением ингрессивной начинательности..., где глагол обозначает начало и неопределенное продолжение начатого действия: *Удовлетворённый Остап, хлопая шнурками по ковру, медленно пошёл назад...* где *хлопая* и *медленно* относятся не к компоненту 'начало', а к продолжающемуся действию 'идти'».

Указывается, что данные глаголы допускают замену конструкцией *начать*+ИНФ, см., к примеру: *Он побежал быстрее = Он начал бежать быстрее* (Петрухина 2012: 197). С другой стороны, например, Н.С. Авилова полагает, что такая замена невозможна (Русская грамматика 1980: 597).

В то же время отмечается, что в рассматриваемых глаголах или, по крайней мере, в некоторых из них значение начала может выражаться в меньшей или большей мере или вовсе отсутствовать (Маслов 2004: 79; Исаченко 1960: 320-322). См.: «В случае, если при глаголе стоит указание цели движения, образования с *по-* теряют обычно свое начинательное значение, и мы получаем чистые видовые пары: *идти на собрание/пойти на собрание, ехать в Москву/поехать в Москву, нес письмо на почту/понес письмо на почту* и т. п.» (Маслов 2004: 79-80); «В известных условиях (например, в прошедшем времени, в перф. презенсе, в императиве) начинательное значение глаголов *пойти, по-*

бежать, полететь и т.п. может стусеваться. Предложение *Он пошёл в город* может обозначать «он отправился, стал идти в город» (начинательное значение), или же «он ушёл, его нет» (перфектное значение прошедшего времени совершенного вида)» (Исаченко 1960: 231). Ср. в этой связи замечание в работе (Петрухина 2012: 197): «...*Побежал домой* нельзя заменить на **Он начал бежать домой*...».

Согласно А.В. Исаченко, в таких случаях эти глаголы приобретают несколько иное значение (Исаченко 1960: 320). Так, «инфинитивная форма *пойти* почти утратила значение начинательности, но сохраняет оттенок результативности» (Там же: 322). Учёный резюмирует: «...От однонаправленных глаголов перемещения (серия *идти*) образуются лишь две совершаемости: начинательная (*я поплыву*) и результативная, причём в ряде случаев грань между ними стирается (ср. *я пойду*)» (Исаченко 1960: 322).

В работах Ю.С. Маслова находим мысль о том, что перфективы типа *пойти* являются чистовидовыми коррелятами имперфективов типа *идти*, если те выступают в предельном значении (Маслов 2004: 32, 79-80, 318).

Существенно отличающуюся трактовку предлагают А.А. Зализняк и А.Д. Шмелёв. С их точки зрения, рассматриваемые глаголы характеризуются значением начала, которое в принципе ослаблено: «Так, *пойти в кино, поехать в Париж, полететь на конгресс* и т.п. не значит в точности ‘начать <идти, ехать и т.п.>’. Когда мы интересуемся, кто *поведёт* машину, *повезёт* детей в школу или *понесёт* бельё в прачечную, речь идёт не столько о начале действия, сколько о действии как таковом. Глагол с исходным значением ‘начать <нечто делать>’ оказывается как бы заместителем действия в целом. Хотя можно пойти в кино, а по дороге передумать, можно поехать в Париж и с полдороги вернуться или оказаться в Лондоне и т.д., но всеми этими обстоятельствами язык пренебрегает, принимая в качестве нормы, что если действие начато, то оно будет доведено до конца. Иначе говоря, если инхоативный способ действия позволяет как бы «увидеть» описываемое действие, представить себе характерный именно для него способ протекания, то ингрессивный способ действия лишь указывает на тот факт, что действие началось (начнётся) – а раз так, скорее всего

осуществится» (Зализняк, Шмелёв 2015: 116). Учёные считают, что ингрессивное значение двойственно по своей сути, что оно в каком-то смысле смыкается с результативным: начало некоторой ситуации оказывается равнозначным её осуществлению (Там же: 117).

Тщательный анализ литературы выявляет и другие нетривиальные суждения. Так, А.В. Исаченко указывает, что перфективы типа *пойти* «конкурируют» с перфективами типа *сходить* в примерах типа *Мне хочется съездить в Москву* (Исаченко 1960: 322). В работе (Апресян 2009: 153) утверждается, что в ряде случаев глаголы типа *пойти* могут быть формой СОВ глаголов типа *ходить*: *ходить / пойти пешком*. Кроме того, Ю.Д. Апресян объявляет императивы *поезжай(-те)*, *пойди(-те)*, *полезай(-те)* такими же собственными формами повелительного наклонения глаголов *ехать*, *идти*, *лезть*, как *езжай*, *иди*, *лезь* (Там же: 149). Ср. идею в (Perelmutter 2010) о том, что перфективы типа *пойти* вместе с глаголами типа *идти* и *ходить* составляют видовые тройки. С другой стороны, см. мнение о том, что в разговорной речи перфективы типа *пойти* иногда обнаруживают ограничительное (делимитативное) значение: *Побежал-побежал и остановился* (Алиев 1969).

3. ПРЕДЛАГАЕМОЕ РЕШЕНИЕ

3.1. Изобилующая самобытными идеями литература вопроса может вызвать впечатление, что достаточно лишь пожать плоды представленного в ней многовекового труда. Между тем, и это можно видеть уже из предшествующего обзора, они представляют собой столь различные, порой диаметрально противоположные утверждения, что цель выработать непротиворечивое, исчерпывающее, предельно простое описание кажется недостижимой.

Думается, однако, что возникающие сомнения возможно устранить, если пересмотреть существующий подход к глаголам передвижения в двух существенных отношениях.

Прежде всего следует учесть опередившие своё время взгляды Ю.С. Маслова на категорию предельности (на них мне указал основоположник принятой мною теории). Учёный исходил из идеи, что, кроме предельных и неопредельных глаголов, следует различать так-

же глаголы двойственные – с меняющимся значением предельности / непредельности, см., например, (Маслов 2004: 315). Появление в последних того или другого значения определяется в каждом данном случае их употребления окружающим контекстом (Там же: 264, 315).

Глаголы типа *идти* языковед безоговорочно причисляет к двойственным, см., например, (Там же: 32). В абсолютном употреблении они непредельны, а в сочетаниях с обстоятельством цели – предельны, ср., к примеру, (Там же: 315-316). Что касается глаголов типа *ходить*, то Ю.С. Маслов квалифицирует их как непредельные (Там же: 30, 32, 72). Однако в работе 1958 г. учёный указывает, что они также могут быть предельными: *Он каждый день ходит в университет* (Там же: 458).

Судя по всему, идеи Ю.С. Маслова не оказали существенного влияния на исследователей: нам известны только короткие замечания в небольшом количестве работ (Бондарко, Буланин 1967: 28; Русская грамматика 1980: 591-597; Шелякин 2001: 89; Зализняк, Шмелёв 2015: 100; Zalizniak 2017: 6).

Другой аспект предлагаемого решения я связываю с характеристикой глаголов передвижения в отношении категории переходности. Есть основания утверждать, что переходными являются не только глаголы типа *нести* и *носить*, но также типа *идти* и *ходить*. Данный тезис, несомненно, нуждается в подробном обсуждении, ср., в частности, традиционный подход (Ибрагимова 1979: 69; Русская грамматика 1980: 615; Апресян 2009: 151, 156), с одной стороны, и известные мне нетрадиционные суждения в (Карцевский 2004: 111; Добровольский 2007: 164; Викисловарь). В связи с этим приведём три соображения, которые лежат в его основе. (Исчерпывающий перечень, так сказать, «формальных» проявлений переходности, присущих глаголам типа *идти* и *ходить*, позволяет установить в высшей степени качественный обзор в (Летучий 2014b). Заметим, что у традиционно признаваемых переходными глаголов *весить* <1 грамм> и *стоить* <1 рубль> таковых обнаруживается меньше.) Упомянем также то обстоятельство, что в древнерусском языке глаголы передвижения сочетались с супином, по происхождению являвшимся одной из форм винительного падежа (Русинов 1977: 129.)

Одно не нуждается в специальном обосновании: это наличие деепричастия на –ся. См., например:

- (1) *Под горку не **шлось** – **бежалось**, и скоро Иван дошагал до зеленого бугра...* (НКРЯ).
- (2) *...Побежал он еще быстрее. **Бежалось** – как **летелось*** (НКРЯ).
- (3) *Первые **километры** **идутся** очень легко и размеренно, но со временем некомфортная высота ступней начинает напрягать...* (Интернет – далее (Инт.))

На втором признаке следует остановиться особо, поскольку он является ключевым для диагностики переходности. Речь идёт о неограниченно употребляющихся конструкциях типа «глагол передвижения+беспредложная именная группа в вин. п., эксплицитно или имплицитно обозначающая расстояние», см., например: *плыть / плавать три километра, бежать / бегать марафон, идти / ходить горный маршрут*. Причём (и это знаменательно) в современном языке сфера употребления данной конструкции расширилась за счёт её сочетания с именной группой типа «предлог *в/на* + сущ. в винительном падеже, обозначающее пункт назначения». Имеются в виду употребления вроде:

- (4) *Я смотрел твоими глазами, видел лес, тонущее в золоте вечернее солнце, приемник с безнадежно севшими батарейками, за другими надо **идти три километра в сельпо**, в такую глушь мы забрались* (Национальный корпус русского языка – далее НКРЯ) – ср.: **идти за три километра в сельпо**.
- (5) *Ребёнок без верхней одежды и зимней обуви вынужден был в мороз пешком **идти пять километров в соседнюю деревню** к своей тётке* (Интернет – далее (Инт.)) – ср.: **идти за пять километров в соседнюю деревню**.
- (6) *Однажды, сильно боля горлом, живя одна в построенной из конюшни избышке, зимой, я мучилась острой болью, и решила утром **идти три километра – в больницу*** (НКРЯ) – ср.: **идти за три километра в больницу**.
- (7) *Вспоминает детство, как вплоть до четвертого класса **ходил три километра в школу** на лыжах* (НКРЯ) – ср.: **ходил за три километра в школу**.

- (8) *Так она стала владелицей, хотя бы плохенького, но собственного компьютера, и уже не нужно было каждый раз бегать три километра в соседнее село (Инт.) – ср.: бегать за три километра в соседнее село.*

Формальные и семантические признаки конструкций типа «глагол передвижения+беспредложная именная группа в вин. п., эксплицитно или имплицитно обозначающая расстояние» позволяют утверждать, что являющаяся их компонентом именная группа выступает в роли прямого дополнения. Думается, однако, что в пользу этого тезиса можно представить ещё один веский аргумент. Изложим путь наших рассуждений.

Прежде всего обратим внимание на парадокс, связанный с примерами вроде 4–8.

Можно видеть, что конструкции типа *идти / ходить три километра в парк* и типа *идти / ходить за три километра в парк* почти тождественны по значению. Они являются настолько близкими синонимами, что их семантическая специфика с трудом поддаётся идентификации. Естественно поэтому ожидать, что их частотность должна быть, по крайней мере, сопоставима. Более того, согласно принципу экономии, конструкции типа *идти / ходить три километра в парк* должны употребляться чаще, поскольку их структура проще (они не содержат предлог). В действительности, однако, ситуация совершенно иная, прямо противоположная: по нашим подсчётам (см. ниже Таблицу 1), они встречаются реже, и причём значительно, чем более сложно устроенные конструкции типа *идти / ходить за три километра в парк*.

Мы полагаем, что решение описанного парадокса требует обращения к понятию фокус внимания. Чтобы пояснить, что мы имеем в виду, начнём с того, что сопоставим конструкции, выделенные в примерах 9-12 (в скобках указаны иллюстрации из НКРЯ, на основе которых они смоделированы):

- (9) *Он каждый день идёт / ходит за три километра в парк (В полдень надо было идти за три километра в лагерь обедать...)*

- (10) *Он каждый день идёт / ходит **три километра до парка** (Встречаемся, правда, редко — мороз, извиняюсь, а идти до её дома целых три километра.).*
- (11) *Он каждый день идёт / ходит **три километра в парк** (см. примеры (4, 6, 7)).*
- (12) *Он каждый день идёт / ходит **за три километра до парка** (...За 10 вёрст едешь манзурскими полями или широкою долиною до речки Манзурки...).*

На первом этапе мы сравним синонимичные именные группы.

Сочетание *в парк* явно указывает, что передвижение должно завершиться именно в данном пункте назначения, то есть на территории парка. Значение именной группы *до парка*, однако, не столь определённо, не столь ясно, ибо непонятно, где находится конечный пункт передвижения – в самом парке или вне его. Очевидно, в следующих примерах передвижение заканчивается в пункте назначения: *Он шел в кромешной тьме, весь мокрый, эти проклятые четыре километра до базы. И дошел. Он дошел и просто лег...* (НКРЯ); *Да и бабушкам бы не приходилось идти до рынка за молоком...* (Инт).

Теперь обратимся к сочетаниям *за три километра* и *три километра*. Семантика первого определяется предлогом *за*, имеющим то же значение в конструкциях вроде *идти / ходить за реку, идти / ходить за пустырь*. Нам неизвестно толкование этого типа сочетаний, но можно показать, что они коммуникативно «неполноправны», то есть несамостоятельны в том смысле, что употребляются исключительно с именной группой, обозначающей конечный пункт передвижения, и/или с именной группой, обозначающей цель передвижения, см.: *идёт / ходит за три километра на ферму / за молоком*. Можно видеть, что значение предложений вроде *Он каждый день идёт / ходит за три километра* неполно и, соответственно, неясно. Не таково значение сочетаний вида *три километра*. В конструкции с ненаправленными глаголами они употребляются вообще без каких-либо ограничений, ср.: *Он каждый день ходит три километра*. Предложения же вида *Он каждый день идёт три километра* встречаются реже исключительно в силу семантической специфики глаголов типа *идти*: обозначая направленное передвижение, эти глаголы предпочитают контексты, где

явно или неявно указан пункт назначения и/ или цель передвижения, или явно указано место, по которому происходит перемещение (*Каждое утро он идёт три километра по близлежащим улицам*). Подытожим сопоставление несколькими примерами из НКРЯ и сконструированными на их основе:

- (13) *Там сейчас по распоряжению Хашема оборудовался полевой стан, с тем чтобы разгрузить кордон Святого Камня, обедать на котором стало неудобно, так как работы по прочистке канала перекинулись на другую сторону озера и на обеденный перерыв ходить теперь было ближе на Северный, чтобы не **идти** вокруг озера **четыре километра** (НКРЯ) – ...чтобы не **идти** вокруг озера **за четыре километра**.*
- (14) *Сначала поездом, потом автобусом, потом другим автобусом, а потом **идти** пешком **два километра** (НКРЯ) –а потом **идти** пешком **за два километра**.*
- (15) *Я к тому времени руководил инженерной службой большого коллектива строителей и монтажников и чтобы провести ежедневную вечернюю оперативку на перегоне выезжал на Вильву. а оттуда **шел** пешком **километров пятнадцать**, чтобы своими глазами увидеть ход работ... (НКРЯ) –а оттуда **шел** пешком **за километров пятнадцать**.*

Итак, в обеих парах (*в парк / до парка, три километра / за три километра*) представлены близкие синонимы, значение которых различается с точки зрения ясности. Представляется логичным утверждать, что это различие сказывается на их способности находиться в фокусе внимания: мы исходим из допущения, что успешная коммуникация опирается на единицы, характеризующиеся полной, максимально возможной ясностью.

Выявив указанное обстоятельство, мы можем вернуться к конструкциям, проиллюстрированным в 9-12, и рассмотреть их употребительность в свете полученного вывода. Теперь мы сравним эти иллюстрации с точки зрения количества именных групп, находящихся в фокусе внимания (они выделены подчеркиванием). Напомним, что мы ищем решение парадокса, связанного с частотностью конструкций, приведённых в (9а) и (11а).

(9а) *Он каждый день идёт / ходит за **три километра в парк**.*

(10а) *Он каждый день идёт / ходит **три километра до парка**.*

(11а) *Он каждый день идёт / ходит **три километра в парк**.*

(12а) *Он каждый день идёт / ходит за **три километра до парка**.*

Согласно нашей гипотезе, конструкции, в которых ни одна именная группа вниманием не выделяется (12а), должны употребляться гораздо реже, чем остальные. «Громоздкие» и при этом невыразительные, «тусклые», «блёклые», в общем, парадоксальным образом неприметные, они просто констатируют технические детали передвижения.

Значительно чаще, чем конструкции типа (12а), должна употребляться их прямая противоположность – лаконичные и точные конструкции типа (11а). Они привлекают внимание, но, как представляется, также и перегружают его.

Что касается употребительности двух остальных конструкций – (9а) и (10а), то следует думать, что они являются самыми частотными. При этом вероятно, что одна (9а) будет всё же предпочитаться другой как предельно ясно сообщающая информацию, которая чаще является прагматически более важной.

Чтобы проверить выдвинутую гипотезу, мы провели подсчёты в Национальном корпусе русского языка (см. Таблицу 1). К сожалению, у нас не было возможности учесть глаголы типа *нести* и типа *носить* и некоторые (на наш взгляд, менее употребительные) из глаголов типа *идти* и типа *ходить*. Поиск осуществлялся по основному корпусу. Запросы задавались следующим образом:

1. Во всех случаях расстояние между глаголом передвижения, словом «*километр*» и предлогом (*в / на / до*) устанавливалось на 10.

2. Искомые элементы указывались в следующих последовательностях:

- глагол + *километр* + предлог;
- глагол + предлог + *километр*;
- *километр* + глагол + предлог;
- *километр* + предлог + глагол;
- предлог + *километр* + глагол;
- предлог + глагол + *километр*.

Таблица 1.

конструкция глагол	<i>за+кило- метр+в/на</i>	<i>кило- метр+в/на</i>	<i>за+кило- метр+до</i>	<i>кило- метр+до</i>
<i>идти</i>	9	9	1	27
<i>ходить</i>	26	6	1	3
<i>ехать</i>	9	3	3	10
<i>ездить</i>	10	2	1	1
<i>бежать</i>	4	—	1	4
<i>бегать</i>	—	1	—	1
<i>лететь</i>	1	2	—	5
<i>летать</i>	1	—	—	—
<i>плыть</i>	—	—	—	2
<i>плавать</i>	—	—	—	—
суммарная частот- ность	60	23	7	53

Безусловно, полученные данные носят предварительный характер. Для получения максимально точных данных следует воспользоваться всеми возможностями НКРЯ, а также привлечь литературу, им не охваченную; учесть все без исключения глаголы типа *идти* и типа *ходить*, а также типа *нести* и типа *носить*, а также все существительные, способные выступать в интересующих нас именных группах (*верста*, *метр* и т.п.); принять во внимание порядок слов не только в самой конструкции, но и в рамках всего предложения; точно определить принципы учёта в отношении предложений с однородными членами, эллипсисом и другими структурными особенностями. Представляется, однако, что выдвинутая гипотеза способна выдержать самую тщательную эмпирическую проверку.

Подведём итог нашего исследования. Парадоксальным образом оказывается, что парадокс, связанный с сравнительной частотностью синонимичных конструкций *идти / ходить три километра в парк* и типа *идти / ходить за три километра в парк*, всё-таки объясняется действием принципа экономии. Только оно проявляется не так оче-

видно, как это ожидается при поверхностном взгляде. Выглядящая более экономной конструкция *идти / ходить три километра в парк* на самом деле требует большей затраты энергии, потому что вниманию приходится делать больше работы: оно должно акцентировать ещё один синтаксический элемент. Таким образом, выбор говорящим предложной конструкции позволяет избежать «когнитивной перегрузки», вызываемой дополнительным напряжением внимания. То есть в рассмотренном случае принцип экономии действует на самом глубинном, на, так сказать, суперсегментном уровне плана содержания. Проще говоря, экономится энергия, затрачиваемая на работу внимания. Можно видеть, что приведённое объяснение действительно также в отношении сочетаний типа *три километра до парка* и *три километра в парк*: выбор менее ясной конструкции вызван неосознаваемым намерением уменьшить затрачиваемую энергию.

Проанализированный парадокс выводит на новый уровень дискуссию о синтаксической функции именных групп типа *три километра* в конструкциях с глаголами передвижения. У нас появляется ещё один аргумент в защиту тезиса о том, что они представляют собой прямое дополнение. Мы имеем в виду свойство этих сочетаний фиксировать на себе внимание, оказываться в его центре. Дело в том, что такие элементы характеризуются в предложении высоким коммуникативным рангом. Понятие коммуникативного ранга, введённое Е.В. Падучевой (Падучева 1998), «...восполняет терминологический пробел, который затруднял выражение различий в степени коммуникативного выделения» (Там же: 87). Оно «характеризует элемент предложения с прагматической точки зрения – по отношению к фокусу внимания говорящего. Субъект и (прямой) Объект – это участники, входящие в Центр...» (Там же: 93). Учёный указывает, что самый высокий ранг имеет субъект: это тот участник, которого семантика глагола выделяет как тему. Элементы, находящиеся в позиции объекта, «тоже имеют высокий ранг (хотя бы потому, что Объект может стать Субъектом и темой при пассивизации или рефлексивизации)» (Там же: 86). Сродную идею высказывает Л. Талми. Согласно его теории, в каждом языке есть механизмы распределения внимания, увеличивающие или уменьшающие внимание к определенному типу языковых

единиц (Талми 2006: 23). В одном из случаев «градация выделенности (вниманием – Н.С.) находится в прямом соответствии с тем, каким членом предложения является именная конструкция, что может быть отражено в следующей шкале: подлежащее > прямое дополнение > косвенное дополнение» (Там же: 31).

Разумеется, в свете проведенного исследования следует уточнить характеристику глаголов типа *нести* и типа *носить*. Выясняется, что они, в отличие от постулируемых нами транзитивов типа *идти* и *ходить*, способны присоединять два прямых дополнения, см. о подобных глаголах (Летучий 2014b: 175):

(16) *Тащил Хашема на себе пять километров* (НКРЯ).

Любопытно, что возвратные корреляты таких глаголов являются переходными, но способны иметь только одно прямое дополнение, а именно обозначающее расстояние:

(17) *До барака оставалось тащиться еще добрый километр...* (НКРЯ).

См. о таких глаголах другое добротное описание того же автора (Летучий 2014a: 236-237).

Итак, теперь мы можем подвести конечный итог. Решение проблемы, обозначенной в заглавии статьи, становится возможным, если постулировать гомогенные переходные глаголы типа *идти* и типа *ходить*, гомогенные непереходные глаголы типа *идти* и типа *ходить*, негомогенные переходные глаголы типа *идти* и типа *ходить* и негомогенные непереходные глаголы типа *идти* и типа *ходить*, см. Таблицу 2. Иначе говоря, описываемому традицией глаголу передвижения типа *идти* или типа *ходить* в предлагаемом решении соответствуют полноправные омонимичные глаголы, каждый из которых характеризуется идиосинкратической совокупностью языковых свойств. Как видно уже из предыдущего изложения и явствует из таблицы, следуя классической традиции, мы связываем различие соотносительных глаголов типа *идти* и типа *ходить* с семами 'направленность' и 'ненаправленность', ср. (Берницкая 2019).

Таблица 2. Предлагаемое решение («дорожная карта»)

Семантическая характеристика		направленность	ненаправленность
гомогенность	переходность	тип <i>идти</i> ^{Г.П.}	тип <i>ходить</i> ^{Г.П.}
	непереходность	тип <i>идти</i> ^{Г.Нен.}	тип <i>ходить</i> ^{Г.Нен.}
негомогенность	переходность	тип <i>идти</i> ^{Нез.П.}	тип <i>ходить</i> ^{Нез.П.}
	непереходность	тип <i>идти</i> ^{Нез.Нен.}	тип <i>ходить</i> ^{Нез.Нен.}

3.2. В настоящей части работы указываются самые существенные сведения о каждом типе постулируемых нами имперфективов типа *идти*, в том числе их чистовидовой коррелят. Последний устанавливается с точки зрения аспектологической теории, которой мы следуем. В соответствии с этой теорией (зарубежный читатель может составить некоторое представление о ней по работам Н.Г. Самедо-

вой, указанным в библиографии), мы разграничиваем начинательные и финальные омонимичные перфективы типа *пойти*. Первым свойственно парадигматическое видовое значение начального предела, или начального момента. Мы обозначаем их терминами «ингрессивный глагол», «ингрессив». Вторые характеризуются парадигматическим видовым значением конечного предела, или конечного момента. Они именуется термином «финальный глагол».

3.2.1. Тип *идти*^{Г.П.}

- (18) *Он тогда еще работал учителем в районной школе и каждый день шел до работы **пятнадцать километров** по степи (Инт.).*
- (19) *...Если ты хорошо натренировался в зале, то в теории можешь **идти маршруты** высокой категории трудности (Инт.).*
- (20) *Для того чтобы более свободно **идти первый круг или первый километр дистанции**, в разминку включаются семенящая ходьба и ускорения 3-4 раза по 60-100 м. (Инт.).*

Не имеет актуально-длительного значения

Сочетается с предложной конструкцией, обозначающей период времени, в течение которого происходит передвижение (далее – конструкция «за+период времени»):

- (21) *Чтобы **бежать марафон за 3.30**, можно десятку и за 44 минуты бегать и половинку за час тридцать... (Инт.).*

Употребление с беспредложной конструкцией «период времени» ждёт исследования: в нашем распоряжении нет соответствующих примеров, но, как представляется, они не исключены.

Чистовидовой коррелят – переходный ингрессив типа *пойти*:

- (22) *Вейкко, в свои 60е годы **побежал марафоны за 3.06-3.08**. А раньше бегал за 4.30 (Инт. – здесь и далее орфография и пунктуация оригинала сохранены).*

Он всегда допускает замену конструкциями *стать/начать+ИНФ*: ср. *стал / начал бежать марафоны за 3.06-3.08*.

3.2.2. Тип *идти*^{Г.Неп.}

Различаются два вида таких глаголов. Обозначим их тип А и тип Б.

Глаголы типа А не сочетаются со словами, указывающими на пункт назначения, маршрут или дистанцию:

- (23) *Иду по улице и по сторонам смотрю. На то и столица, чтоб по сторонам смотреть* (НКРЯ).
 (24) *Компаний в лесу много. Шли мимо, туда-сюда* (НКРЯ).
 (25) *В это время года птицы летят над озером в западном направлении* (здесь и далее пример является сконструированным, если при нём не указан источник).

Имеет как узуальное, так и актуально-длительное значения.

Не сочетается с конструкцией «за+период времени». Но сочетается с беспредложной конструкцией:

- (26) *Выхожу на рассвете и долгими часами иду себе по улицам.*

Глаголы типа Б употребляются со словами, указывающими на пункт назначения, маршрут или дистанцию:

- (27) *...Вставали в 4 утра и... шли в темноте за 8-10 километров в горы* (НКРЯ).
 (28) *Дорожки являются очень важным элементом японского сада. С их помощью можно заставить гостей идти тем маршрутом, который задуман хозяином...* (Инт.).
 (29) *С большей массой тела бежать на длинные дистанции будет тяжелее* (Инт.).

Не имеют актуально-длительного значения.

Сочетаемость с конструкциями «период времени» ждёт исследования:

- (30) *До города пешим маршрутом идти дня три... (Инт.) / ...за три дня?*
 (31) *Нужно идти за 8-10 километров в горы (за) 2 часа.*
 (32) *С большей массой тела бежать на длинные дистанции за рекордное время будет тяжелее.*

Чистовидовой коррелят обоих типов – непереходный ингрессив типа *пойти*:

- (33) *В пятый день сказал Бог: «Пусть в воде живут рыбы и другие существа, а по воздуху летают птицы». Так и стало. Большие и маленькие рыбы заплывали в реках и морях... Запрыгали лягушки, **поползли** раки (Инт.).*
- (34) *Зритель с удовольствием пойдёт в театры, если у него появятся лишние деньги. (Инт.).*
- (35) *И с тех пор **пошли в огород** к нему паломники со всех окрестных деревень (Инт.).*
- (36) *Тюлени **пошли в долины** из-за поражения ЦНС.*
- (37) *С тех пор туристы **пошли маршрутом**, который проложили геологи.*
- (38) *В десятом-одиннадцатом классах **побежал на длинные дистанции**... (Инт.).*

Он всегда допускает замену конструкциями *статьь / начать + ИНФ*, см., например:

- (39) *Некоторые считают, что тюлени **начали идти в долины** из-за поражения ЦНС (Инт.).*

См. также обратную замену:

- (40) *Мы поужинали, кофе кто-то сварил, костер разожгли. А в 22.00 **начали идти** в сторону Байконура (Инт.) – ...**пошли** в сторону Байконура.*

3.2.3. Тип *идти*^{Нер.П.}

- (41) *...Я мучилась острой болью, и решила утром **идти три километра** – в больницу (НКРЯ).*
- (42) *Первопроходцы **шли маршрут** 8 дней... (Инт.).*
- (43) *Он впервые **бежит стометровку**.*

Не имеет узуального значения.

Сочетается с конструкцией «за+период времени»:

- (44) *По дороге мы встречали много путешественников, идущих с горы; видимо, они **шли маршрут за 2 дня** (Инт.).*
- (45) *Он **бежит стометровку за десять секунд** и становится обладателем золотой медали на этой дистанции (Апресян 2013: 65).*

Чистовидовой коррелят – переходный финальный перфектив типа *пойти*:

- (46) *Либо ты сейчас подтянешься больше, чем я, на турнике, либо **пойдёшь пять километров** гусиным шагом (НКРЯ).*
 (47) *...Решила утром **пойти три километра** – в больницу.*
 (48) *Первым маршрутом мы решили **пойти маршрут «Тельняшку»**... (Инт.).*
 (49) *Упустив грузинский автобус и отбиваясь от назойливых таксистов, мы **пошли пешком километра четыре**, убедились, что дальних машин нет (Инт.).*

Он никогда не допускает замену конструкциями *стать / начать+ИНФ*.

3.2.4. Тип *идти*^{Нер.Нен.}

Употребляются со словами, указывающими на пункт назначения, маршрут или дистанцию:

- (50) *Долетало обрывками сквозь сон: как они **шли в загс** почему-то за много километров... (НКРЯ).*
 (51) *Туристы **шли маршрутом** по горам. Вдруг видят стадо... (Инт.).*
 (52) *Наши спортсменки **бежали в одном забеге**... (Инт.).*

Не имеют узуального значения.

Сочетаемость с конструкциями «*период времени*» ждёт исследования. См. правильное:

- (53) *В этом забеге он бежал **за рекордное время**.*

Чистовидовой коррелят – непереходный финальный перфектив типа *пойти*. Он никогда не допускает замену конструкциями *стать / начать+ИНФ*:

- (54) *...Перевязал чемодан с мешком и **пошел за 5 километров в Погост** (НКРЯ).*
 (55) *Для тех, кто не **побежал в забеге**, в Заельцовском парке будет предусмотрена своя программа (Инт.).*

4. ПРОБЛЕМА ИДЕНТИФИКАЦИИ

Как бы тщательно мы ни подбирали иллюстративный материал, возможно, что некоторые примеры вызовут сомнения в адекватности предложенного нами подхода. С этой точки зрения, интересный экземпляр представляет собой предложение (56):

(56) *Собравшись в школу, я вышел на улицу и стал идти по дороге, которую за все эти годы я выучил наизусть* (Инт.).

На первый взгляд, оно производит впечатление неправильного: единичное передвижение осуществляется в определённый пункт назначения (в школу), следовательно, здесь должен быть употреблён финальный омоним. А он не допускает замены начинательными конструкциями:

(57) *Собравшись в школу, я вышел на улицу и пошёл по дороге, которую за все эти годы я выучил наизусть.*

Внимательный анализ, однако, обнаруживает, что допустима интерпретация, при которой употребление сочетания *стал идти* - и, соответственно, начинательного перфектива *пойти* - является полностью объяснимым, а значит, приемлемым: говорящий привлекает внимание к своему пути, а не к его конечному пункту. И действительно, это фраза из фанфика, герой которого подробно описывает, как он встретил девушку из своих снов (<https://ficbook.net/readfic/6641906/16975998>).

Обычный носитель языка, скорее всего, не обратит внимание на детали такого рода, поскольку они не оказываются помехой для коммуникации. Но исследователю, привычному к омонимии, приходится в очередной раз решать задачу распознавания.

5. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Вот таким нам представляется решение вопроса о семантических отношениях между глаголами типа *идти* и типа *пойти*. Хочется думать, что нам удалось предложить ответ, который впитал в себя богатство идей и наблюдений, принадлежащих лингвистам разных поколений, и в то же время позволяет увидеть новые черты мира передвижений, запечатлённого в русском языке.

Использованная литература

- Алиев С.А. 1969. «Словообразовательная полисемия глаголов перемещения с приставкой по- (типа пошел)». Уч. зап. Азербайджанского государственного университета. Серия языка и литературы, 56.
- Апресян, Ю.Д. 2009. *Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1: Парадигматика*. Москва: Языки славянских культур.
- Апресян, Ю.Д. 2013. «Бежать и бежать: словарные статьи «Активного словаря русского языка»». *Московский лингвистический журнал*, 15. С. 46-74.
- Берницкая, Н.В. 2019. «О грамматической оппозиции глаголов движения типа *идти / ходить* в русском языке», *Вопросы языкознания*. №1. С. 75-92.
- Бондарко, А.В., Буланин, Л.Л. 1967. *Русский глагол*. Ленинград: Просвещение. Викисловарь. *Бежать*. <https://ru.wiktionary.org/wiki/бежать>.
- Добровольский, Д.О. 2007. «Структура многозначности в различных языках (на материале глаголов движения русского и немецкого языков)», Л.Л. Иомдин, Н.И. Лауфер, А.С. Нариньяни, В.П. Селегей (ред.). *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции «Диалог 2007»*. Москва: изд-во РГГУ. С. 162-166.
- Зализняк, А.А., Шмелёв, А.Д. 2015. «Введение в русскую аспектологию», А.А. Зализняк, И.Л. Микаэлян, А.Д. Шмелёв. *Русская аспектология: В защиту видовой пары*. Москва: Языки славянской культуры. 2015. С. 15-151.
- Ибрагимова, В.Л. 1979. «К истории изучения глаголов движения в отечественном языкознании», *Исследования по семантике (Лексическая и словообразовательная семантика)*. Уфа: изд-во Башкирского государственного университета. С. 64-74.
- Исаченко, А.В. 1960. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Ч. 2: Морфология*. Братислава: изд-во Словацкой Академии Наук.
- Карцевский, С.И. 2004. «Система русского глагола», С.И. Карцевский. *Из лингвистического наследия. Т. 2*. Москва: Языки славянской культуры. С. 31-207.
- Летучий, А.Б. 2014а. «Возвратность». *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики* (<http://rusgram.ru>). На правах рукописи. Москва.
- Летучий, А.Б. 2014б. «Переходность». *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики* (<http://rusgram.ru>). На правах рукописи. Москва.

- Маслов, Ю.С. 2004. *Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание*. Москва: Языки славянской культуры.
- Падучева, Е.В. 1998. «Коммуникативное выделение на уровне синтаксиса и семантики», *Семиотика и информатика*, вып.36. Москва: Русские словари. С. 82-107.
- Петрухина, Е.В. 2012. *Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками*. Москва: URSS: Либроком.
- Русская грамматика*. Т.1. 1980. Москва: Наука.
- Русинов Н.Д. 1977. Древнерусский язык. Москва: Высшая школа.
- Самедова, Н.Г. 2010. «Об одной аспектологической теории (в связи с вопросом о потенциале структурной лингвистики)». *Теоретическая и прикладная лингвистика: пути развития: К 100-летию со дня рождения В.А. Звегинцева: Материалы конференции*. Москва: изд-во Моск. ун-та. С. 77-78.
- Самедова, Н.Г. 2011. «О статусе видовой парадигмы *прыгать / прыгнуть*», *Категории глагольной множественности в славянских и неславянских языках (синхрония и диахрония)*. Скопье: филолошки факултет «Блаже Конески». С. 59-78.
- Самедова, Н.Г. 2013. «Омонимические конструкции *стать+инфинитив*: закономерности поведения», *Acta universitatis szegediensis. Dissertationes slavicae sectio linguistica XXX*. Szeged. С. 151-170.
- Самедова, Н.Г. 2015. «Перфективность и сема 'процесс': о когнитивном аспекте взаимодействия», *Труды Пятой конференции комиссии по аспектологии Международного комитета славистов «Аспектуальная семантическая зона: типология систем и сценарии диахронического развития*». Киото: изд-во ун-та Киото Сенгё. С. 248-254.
- Самедова, Н.Г. 2016а. «К уточнению понятия предельность (взгляд сквозь призму нетрадиционной аспектологической теории)», *III Международный научный симпозиум «Славянские языки и культуры в современном мире*». Москва: изд-во Моск. Ун-та. С. 35-38.
- Самедова, Н.Г. 2016б. «Об актуальности взглядов Б.Н. Головина на проблему видového значения», *Научное наследие Б.Н. Головина в свете актуальных проблем современного языкознания*. Нижний Новгород: изд-во Нижегородского ун-та им. Н.В. Лобачевского. С. 144-148.
- Самедова, Н.Г. 2018. «Имперфективы типа *ходить* и перфективы типа *сходить*: статус аспектуальных отношений», *Материалы Международной конференции русистов в Барселонском университете*. Барселона: Trialba Ediciones. С. 1482-1494.

- Самедова, Н.Г. 2019. «Синтагматические видовые значения: о месте в системе языка и путях исследования (некоторые соображения)», *6-й Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность»*. Москва: изд-во МГУ. С. 115-116.
- Талми, Л. 2006. «Феномены внимания», *Вопросы когнитивной лингвистики*. № 2(008). С. 23-44.
- Шатуновский, И.Б. 2009. *Проблемы русского вида*. Москва: Школа «Языки славянской культуры».
- Шелякин, М.А. 2001. *Функциональная грамматика русского языка*. Москва: Русский язык.
- Perelmutter, R. 2010. «Verbs of motion under negation in Modern Russian», *V. Hasko, R. Perelmutter (Eds.). New approaches to Slavic verbs of motion*. Amsterdam: John Benjamins. P. 163-193.
- Zalizniak, Anna A. 2017. «Russian Prefixed Verbs of Motion Revisited», *P. Kosta, H. Kuße, Ch. Prunitsch, L. Udolph (Eds.). Zeitschrift für Slawistik*. 62 (1). Berlin, Boston: De Gruyter. P. 1-28.

Роза ТАСЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ВОКАБУЛАРОТ НА РУСКАТА МЛАДИНА

Апстракт: Јазикот на современата младина, особено студентска и средношколска, тешко е да се претстави без нивниот разговорен јазик: жаргонот, сленгот, аргото. Не е случајно што во денешно време тој се употребува и во средствата за масовна информација и во уметничката литература. Тој преминува и се употребува и во јазикот на возрасните: на политичарите, бизнисмените и др. Според тоа, односот кон него не треба биде како кон нешто што само го загадува, го валка јазикот, туку тој треба да се сфати како неделив дел на руската разговорна реч. Според лингвистите, повеќето нови жаргонски зборови и изрази се појавуваат на сосем природен начин, одразувајќи ја појавата на нови предмети, идеи или настани.

Клучни зборови: ненормативна лексика, жаргон, сленг, арго, литературен јазик

Во системот на современиот руски јазик паралелно со нормативниот руски јазик постојат различни дијалекти: територијални и социјални кои имаат ограничена сфера на распространетост и употреба и се карактеризираат со стилистичка маркираност во однос на литературната норма.

Длабоките промени во социјално-политичкиот систем во Русија од крајот на XIX век проследени со промена на вообичаените темели на живот, довеле кон појава на нови социјално-политички и економски поими во животот, кои во значителна мера се одразиле на јазичната ситуација. Истото се случува и во денешно време. Слободниот јазик на новото време ги вклучува сите оние промени кои се случуваат по распаѓањето на Советскиот Сојуз.

За време на советската власт, јазикот на средствата за масовна информација се подвргнувал на строги стилистички ограничувања. Задача на органите за контрола и на цензурата, низ која поминувал секој ракопис пред да биде испечатен, била отстранување не само на народ-

ни изрази и жаргонизми, туку и на лексика од религиозен и архаичен карактер. Со исчезнувањето на цензурата што се случува по перестројката (крајот на 80-тите години од минатиот век), сите почнуваат да се стремат кон самоизразување. Настапува „празник на вербална слобода“ - се појавуваат сите стилови кои претходно биле забранети. Во таа група се разните жаргони, младешкиот сленг, криминалното арго и др.

Малку околу определбата на стиловите.

За означување на социјално маркираната лексика авторите ги користат термините *жаргон*, *сленг*, *арго*, но честопати недиференцирано. Или целата оваа лексика ја сместуваат во еден од овие термини. Така има бројни наслови на статии и книги, како: „Молодежный сленг“, „Молодежный жаргон“, „Компьютерный сленг“, „Тюремный арго“. И во сите нив е застапен речиси истиот лексикографски материјал. Во многу речници за означување на овој пласт лексика се користат и називите: *феня*, *тусовочный язык*, *рыбий язык*, *блатной жаргон* и др. Ова е показател кој сведочи за недоволната разработка на проблемот на социјалната дијалектологија, особено нејзината терминологија. Ваквата разновидност на термините предизвикува определена збрка, нејаснотија, што се одразува и во многу трудови на оваа тема.

Во извесна мера ова се потврдува и со дефинирањето на овие термини во „Лингвистический энциклопедический словарь“ 1990 г.

Жаргон (од фр. *jargon*) претставува разновидност на јазикот користен главно во усното општење на одделни цврсти социјални групи обединети според нивните професии: (жаргонот на руската аристократија од 19 век, на програмерите, на филателистите, или според возраста: (жаргонот на младите). Дел од жаргонската лексика не припаѓа само на една, туку и на повеќе социјални групи (како и на исчезнатите). Преминувајќи од еден во друг жаргон зборовите од „општиот фонд“ може да ја менуваат формата и значењето. (ЛЭС 1990, 151). Жаргонот се разликува од општонародниот јазик со специфична лексика и фразеологија, со експресивност на фразеолошкиот израз и со посебно користење на зборообразувачките средства. Тој не располага

со сопствен фонетски и граматички систем. Дел од жаргонската лексика е својствена на повеќе социјални групи. Лексиката на жаргонот се образува врз база на литературниот јазик по пат на преосмислување, метафоризација, преформирање, скратување на гласовите итн., како и со активна употреба на странски зборови и морфеми.

Сленг (англ. *slang*) е исто што и жаргонот (во руската литература претежно во однос на англојазичните земји). Целокупност на жаргонизмите, што го сочинуваат слојот на разговорната лексика кој одразува груб фамилијарен, понекогаш хумористичен однос кон предметот на говор. Се употребува во секојдневното слободно општество: *блат, мура*. (ЛЭС 1990, 461).

Арго (фран. *argot*) посебен јазик на ограничена професионална или социјална група, што се состои од произволно избрани и видоизменети елементи од еден или неколку природни јазици (види и жаргон). Арго, по правило, се употребува за да се сокрие предметот на комуникација, како и средство за издвојување на групата од останатиот дел на општеството. (ЛЭС 1990, 43).

Може да се сумира дека секој од овие термини означува разновидност на националниот јазик, спротивставен на литературниот нормиран јазик.

Вокабуларот на младите

Вокабуларот на младите го сочинуваат разнородни елементи. Покрај вообичаените зборови и изрази, во него се вклучени жаргонот, сленгот и аргото. Младешкиот јазик никому не му се наметнува, тој едноставно постои. За вклучување во друштво, да се стане во него свој, не е доволно да се биде само млад по возраст, туку и да се говори на јазикот својствен на возрасната група, а имено, да се владее и да се користи младешкиот сленг. Овој сленг на свој начин ја кодира, ја чува и ја предава информацијата од еден на друг млад човек.

Рускиот младешки говор претставува мошне интересен лингвистички феномен, чие постоење не е ограничено само со определени возрасни рамки, туку и со социјални, временски и просторни рамки. Тој се употребува меѓу школската и студентската младина и во одделни помалку или повеќе затворени групи.

Како и сите социјални дијалекти тој е само лексикон, кој се црпи од општонародниот јазик и живее врз неговата фонетска и граматичка почва. Јазикот на младите луѓе во Русија, сленгот како и општиот жаргон, ги опфаќа сите сфери од животот. Често жаргонизмите што ги користат младите се селат и во јазикот на возрасните и стануваат неделив дел од нивната реч. Во јазикот на политичарите, финансиерите и новопечените богаташи се користи сленгот на младите, компјутерската лексика и спецификата на националната реклама. Со еден збор, сè она што влегува во поимот „современ руски јазик“. Лексиката која насекаде во општеството се користи и понекогаш ја сочинува основата на современиот демократски јазик, често е невозможно да се преведе на други јазици, особено со таква експресивност.

На пример: *красава*-молодец; *запахать*-забратъ себе; *стебать-ся*-издеваться; *кликуха*-прозвище; *клава*-клавиатура; *мобила*-мобилный телефон; *воткнуть*, *вырубить*-ударить; *гурка*-психиатрическая больница; *универ*-университет; *офигевший*-обнаглевший; *тусовка*, *туса*-вечеринка; *крыша*-голова, *поцик*-парень; *гнать*-врать; *бабосы*, *бабло*-деньги; *клёво*, *понтово*, *круто*, *офигенно*, *обалденно*, *чётко*, *супер*, *кульно*, *шикарно*-хорошо; *хавать*, *уминать*, *хомячить*-кушать; *пипец*, *отстой*, *кранты*, *тупо*, *фигово*, *паршиво*, *параша*-плохо; *очуметь*, *офигеть*, *ваще*, *охренеть*, *вау*-восторг; *бро*, *кореш*, *браточек*, *дружбан*-друг, товарищ; *балдею*, *фанатею*, *тащусь*, *кай-фу*у-наслаждаюсь. Именување на училишните предмети: *матеша*, *матика*-математика; *физра*-физкультура и др.; именување на оценките: *пара*-двойка, *трояк*-тройка; именување учители и други вработени: *училка*-учительница; *дерюга*, *дерюжка*-директор школы; именување на училишните задолженија: *домашка*-домашняя работа; *контра*-контрольная работа.

Во оваа група влегуваат и единиците кои ги именуваат наставниците според предметот што го предаваат: *физичка* - учительница физики; *биологичка* - учительница биологии; *англичанка* - учительница английского языка итн.

Навлегувањето на жаргонизмите во литературниот јазик почнало со настаните во општествениот и политичкиот живот на земјата во советско време, кога биле преместени милиони луѓе по логорите и за-

творите и нивната поетизација во песните на бардовите од 60-70-тите г. издавани илегално. Моќниот прилив на ваквата лексика во литературниот јазик во последните неколку децении е поврзан со промената на јазикот на публицистиката, на средствата за масовна информација, на поновите дела од уметничката литература. Списокот на автори кои користат сленг, жаргон е доста широк: Б. Акунин, В. Пелевин, А. Иванов, В. Ерофеев, Д. Донцова и др. Како причина и мотив за употребата на нестандартната лексика во делата на уметничката литература се наведува опаѓањето на интересот кај младите за читање книги, како и пазарната конкуренција. Во такви услови авторите се принудени да бараат читатели, да им се приближат на младите со „соодветен јазик“, прибегнувајќи кон користење на младешкиот социјален дијалект.

Овие промени се опишуваат во теоретски дела и се фиксираат во речници. Теоретските монографии одразуваат различен однос на научниците кон оваа појава, различен начин на класификација и опис на материјалот.

Судбината на зборовите и изразите на социјалните дијалекти е различна. Некои од нив со тек на времето се прилагодуваат и преминуваат во секојдневниот говор, други се задржуваат само некое време заедно со своите носители, а подоцна се забораваат и трети се запазуваат долго време низ многу поколенија и никогаш во потполност не преминуваат во општонародниот говорен јазик, но истовремено и не се забораваат сосема. Така, на пример, *крутой* — модный, деловой; *хата* — квартира; *тачка* — автомобиль; *рвануть* — пойти; *чувак* — паренъ (из цыганското јазика); *острить*-шутить; наместо општоупотребливото поестъ на младешки сленг се употребува *подточить* (така јаде гасеницата), вместо хорошо – *шоколадно*, бидејќи што може да биде подобро и повкусно од чоколадата итн.

Влијанието на странските јазици, посебно на англискиот, е значајно во збогатувањето на вокабуларот кај младите. Обемот и карактерот на ваквите заемки често е резултат на конкретни практични потреби. Во поголемиот број случаи тоа е немањето соодветства во рускиот јазик или поради неудобност во користењето на преведениот термин. Понатаму, заемките од англо-американски извори најчесто имаат разбирлива внатрешна форма за говорителот. Носителите на јази-

кот на младите обично ја знаат содржината на конкретните англиски прототипови од кои образуваат жаргонизми. Затоа многу младешки жаргонизми се зборови позајмени од англискиот, но непреведени на руски. До таа мера тие се одомаќиниле во современиот говор, што нив ги разбираат и луѓето кои никогаш не го изучувале англискиот јазик. Нивото на странски заемки во јазикот на програмерите и и, воопшто, специјалистите по информатика е можеби највисоко. На пример: *юзер, усер* – пользователь; *хакер* – програмист-взломщик; *чайник* – неквалифицированный пользователь; *мыша, крыса, хвостатая* – манипулятор типа „мышь“; *подмышка, мышедром, тряпка* – коврик для манипулятора типа „мышь“; *мозги, профессор* – центральный процессор; *педаљ, клави, кеборда* – клавиатура; *филе, файло* – файл; *живность, жук, зверь* – компьютерный вирус; *клавиши топтат* – работать с клавиатурой; *кликать по иконкам* – работать с мышью; *коннектиться* - соединяться при помощи компьютеров; *програмить* - заниматься программированием; *сносить, убивать* - удалять информацию с диска итн.

Во денешно време нивото на ваквите заемки е зголемено и кај студентите и кај учениците, активни корисници на персонални компјутери, бидејќи англискиот јазик им ја олеснува комуникацијата со врсниците на поширок план.

Во другите професионални јазици нивото на странски заемки е понизок. На пример: *олды* – родители; *герла-девушка*; *баксы, грины-долари*; *отпанасонить* - снять на камеру, сфотографировать; *лаптоп* – ноутбук; *фифти-фифти* - 50 на 50; *респект* – уважение; *чейндж* – обмен; *лузер* – неудачник; *дринк* – напиток; *пилл* – люди; *крэзи, крэзанутый* - сумасшедший; *прайсовый* – дорогой; *бест, бестовый* – лучший; *лав стори* - любовная история; *дарлинг* – дорогая; *спикать*-говорить; *еловый-жёлтый*; *лонговый-длинный*; *лукать*-смотреть итн.

Ако се проследи патот од англискиот јазик до преминувањето во сленг, не е тешко да се разбере дека сленгот во рускиот јазик го олеснува процесот на адаптација на англојазичниот термин. Сленгот помага да се забрза процесот со кој јазикот се обидува да го следи и да го стигне напливот на информации.

Лексиката и зборообразувачките процеси на младешкиот сленг треба да станат објект на внимание на лингвистите, зашто, како што покажуваат примерите на другите жаргонски системи, специјалната лексика понекогаш навлегува во литературниот јазик и се зацврстува во него долго време. Меѓутоа, треба да се има предвид дека јазикот е жив организам и не е можно насилно да се запрат некои процеси. Подобрувањето на нивото на образованието и ориентираноста во стилите на младите луѓе може да помогне сленгот да се употребува само во неформална комуникација и да се избегне интерференцијата во однос на литературната норма.

Противењето и нападите на пуристите уште пред многу години блескаво ги одразил рускиот филолог Бодуен де Куртене: „Лексикографот нема право да го ограничува и да го кастрира живиот јазик. Штом познати зборови постојат во умовите на огромното мнозинство народ и постојано протекуваат надвор, лексикографот е должен да ги внесе во речникот, и покрај неискреното противење на сите лицемери и тартифи кои обично во тајност претставуваат големи љубители на *мрсни* изрази.“ Во третото издание на речникот од познатиот лексикограф В.И. Даљ (4 том, 1903-1909) под редакција на Бодуен де Куртене биле внесени околу 20 000 нови зборови меѓу кои и вулгарна, груба лексика, пцости. Заради тоа во советско време бил жестоко критикуван, но и понатаму речникот на Даљ се преиздавал од второто издание).

На крај, во секој историски преломен период прва жртва на официјалните и неформалните реформи станувал јазикот. Доволно е да се спомне петровската епоха или 20-тите години од минатиот век, кога јазикот избилувал со канцеларизми и тотални кратенки. Тие времиња поминале, а рускиот јазик се сочувал, отфрлајќи го сето привремено наслоено. Со понатамошната промена на начинот на живот се менуваат и изразите во јазикот. Така, дурак се претвори во *лох*, атлет - во *качка*, бандит - во *браток*. Рускиот јазик е сложен жив организам и способен да се избори и да се одбрани самостојно. Сега веќе со тешкотија некој ќе се сети на многу изрази и определби од почетокот на перестројката, зашто повеќе не се потребни. Тоа ќе се случува и во наредните периоди и времиња со јазикот.

Литература:

- Лингвистический энциклопедический словарь*. 1990. „Советская энциклопедия“, Москва.
- Т. Шкарпенко, Ф. Хюбнер. 2003. *Русский “тусовочный” как иностранный*, „Янтарный сказ“ Калининград.
- Т.Ф. Ефремова. 2007. *Новый словарь русского языка*, „Бука“, Екатеринбург.
<https://works.doklad.ru/view/5zaSlSTq678.html>
<https://septentrio.uit.no/index.php/vestnik/article/.../1255>
<http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw5/prohorova.html>
<https://sites.google.com/site/molodezbuduseerossii/home/molodez-i-obrazovanie/azykovaa-kultura-v-molodeznoj-srede>

РОЗА ТАСЕВСКАЯ

ЛЕКСИКА РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖИ*Резюме*

В статье рассматривается пласт лексики русского языка ограниченной сферы употребления и её миграция из одного класса в другой, как отражение познания. Выделены и охарактеризованы основные типы субстандартной лексики (жаргонизмы, сленг, молодежный сленг), её базовые особенности. Отмечено влияние нестандартной лексики на нормативный язык, что, по мнению некоторых исследователей, создаёт определенные проблемы в аспекте культуры речи.

Бранко ТОШОВИЧ

эмеритус

Институт славистики Университета им. Карла и Франца

Грац, Австрия

БУДУЩЕЕ ЯЗЫКА, ЯЗЫК БУДУЩЕГО

Аннотация: Предметом настоящего анализа является будущее человеческого языка и потенциальные языковые изменения, вызванные технологическим прогрессом. Автор указывает на несколько возможных сценариев, начиная с апокалиптического (полное уничтожение человека и его языка) и кончая гибридизацией человека в форме объединения человека, с одной стороны, и животного, растения, автомата и/или инопланетянина, с другой.

Ключевые слова: язык, естественный язык, искусственный язык, искусственный интеллект, будущее, прогноз

0. Будущее человечества и его языка является с точки зрения современного наблюдателя в той или иной степени предсказуемым и непредсказуемым, ожидаемым и неожиданным, желательным и нежелательным, понятным и непонятным, положительным и отрицательным, полезным и губительным, но оно (особенно далекое будущее) является намного больше непрогнозируемым, чем прогнозируемым. Существуют два глобальных сценария судьбы человека, которая будет определять всё, в том числе и судьбу языка и лингвистики.

1. Первый сценарий является апокалиптическим: глобальная катаклизма (земельная или космическая) остановит / прервет развитие человечества, и наша цивилизация будет уничтожена. Человек и его язык исчезнут. Гибель может быть стопроцентной, когда ничего не останется и возникнет абсолютный ноль. Частичная подразумевает полную деструкцию лишь сегментов человечества, например, некоторых материков (Европы, Америки...). После катаклизма человек и его язык могут не исчезнуть, а начать все сызнова, возвращаясь к своему началу (скажем, к состоянию, подобному каменному веку).

Уничтожение может произойти в результате (а) космического катаклизма, (б) геологического катаклизма (землетрясения и т.п.), (в) действий инопланетян (завоюют и уничтожат человечество и его язык), (г) провала Млечного пути в черную дыру, (д) самоуничтожения в форме термоядерного взрыва, автономизации искусственного интеллекта (ИИ), внедрения наноасемблеров и т.п.

2. После миллионов лет развития и существования человек может оказаться ненужным созданному им искусственному интеллекту, может „уйти на пенсию“ и превратиться в его помощника, советника, слугу, постороннего наблюдателя событий, происходящих вокруг / внутри реального и виртуального миров.

3. Второй сценарий более оптимистичный: не будет уничтожения мира. Если человечество сохранится в любой форме, должно быть какое-либо средство общения, следовательно должен существовать язык. Процесс сближения человека и машины будет усиливаться и приведет к превращению человека в машину и/или машины в человека. Маловероятно, что человек останется только человеком и что его язык будет таким, каким он есть в настоящее время.

4. Очень вероятно, что возникнет человекоподобный человек, с признаками животных, автоматов, инопланетян и др. Соответственно, человеческий язык может стать человекоподобным языком с элементами языка животных, автоматов, инопланетян и др. В близком или далеком будущем генетики будут вносить в человеческий организм части организма животных, и люди будут иметь, например, кошачьи глаза, чтобы лучше видеть в темноте, собачий нюх, орлиное зрение (Будущее_1000 лет-www). Произойдет более выраженное объединение человека и робота, будет проведена искусственная модификация человеческого и животного ДНК, что приведет к созданию умных говорящих и пишущих животных – животноподобных животных, а скрещиванием человека и животного – к „человекоживотному“ и „животночеловеку“. Существует несколько вариантов взаимодействия человека с другими умными биологическими и необиологическими организмами: а) будут сосуществовать люди, ИИ и инопланетяне, б) будут только люди, в) будут только инопланетяне, г) человек и инопланетянин будут объединены в один организм (в определенном

процентном соотношении: инопланетяне могут получить внешние человеческие свойства, выглядеть как люди, содержательно оставаясь инопланетянами, но и люди могут трансформироваться в сторону инопланетян).

Позиция и развитие языка и лингвистики в будущем будут зависеть в первую очередь от экстралингвистических и экстраязыковых факторов.

Технологическое развитие подсказывает мысль о трансгуманистическом будущем и дальнейшей экспансии антропоморфных механизмов. Большая вероятность того, что автоматы будут запрограммированы ссориться, сердиться, радоваться, и станет предметом лингвистики. Виртуальный мир может проглотить мир реальности, соответственно виртуальный язык может заменить реальный.

5. Лингвистический сценарий предполагает взаимное соотнесение (каждого с каждым) всех узлов, подузлов и звеньев сети, образуемой человеком, его языком и технологическим развитием, какими являются: I – язык общения, II – живые языки, III – речь, IV – языковые единицы, V – лингвистические дисциплины, VI – авторы, VII – исследователи, VIII – каналы общения (связи), IX – средства речи, X – технологии, XI – другое. Если учитывать только узлы I–X (без их подузлов и звеньев), получится 3192 возможных направления взаимодействия.

6. Существует большая вероятность того, что будет несколько языков общения: (1) живой человеческий язык, (2) искусственный язык (язык ИИ), (3) гибридный язык, состоящий из человеческого и нечеловеческого языков, (4) другой (который мы не можем в настоящее время предвидеть и осознать, но который может появиться). Сюда можно добавить и возможность сосуществования и/или объединения указанных типов языков с (5) языками инопланетян. Самый сложный вопрос состоит в том, в каком процентном соотношении эти языки будут (со)существовать.

7. Будущее языка связано с взаимодействием естественного и искусственного языков, которое ведет к диглоссии или моноглоссии. Диглоссия подразумевает сосуществование естественного и искусственного языков. Моноглоссия подразумевает языковой сингуля-

ризм: из двух языков – естественного и искусственного (а) создается один, общий естественно-искусственный язык, (б) сохраняется только естественный язык и (в) сохраняется только искусственный язык. Гибридизированный (чипизированный и автоматизированный) человек будет способен создавать тексты, сильно отличающиеся от существующих. Общение при помощи таких симбиозных механизмов (людей-автоматов) может привести к превращению двуязычия естественного и искусственного языков в гибридное одноязычие, контуры и размеры которого трудно представить в настоящее время. Гибридизация может в некоторых временных отрезках будущего увеличиваться геометрической прогрессией. В принципе не важно столько то, что изменится, сколько то, в каком проценте человек останется человеком, в каком он станет человекоподобным человеком, человекомашиной, машиночеловеком.

8. Сценарий, связанный с живыми языками, дает четыре варианта: 1) сохраняются все языки, 2) сохраняется только один язык (напр., английский), 3) сохраняется несколько языков (2, 3...х), 4) возникает новый универсальный язык. Существенным вопросом, на который в настоящее время невозможно ответить, является то, в каком процентном соотношении продолжат существование языки мира и какие появятся новые. Не без оснований существует гипотеза о том, что останутся почти (все) живые языки, так как новые технологии, особенно трансгенераторы (автопереводчики) обеспечат автоматическую письменную и устную, а также письменно-устную коммуникацию с беспрепятственным переключением с одного языка на другой. Мало вероятно, что сохранится только один язык (английский). Если это и произойдет, начнется неминуемый процесс его дифференциации из-за огромного количества говорящих (исчисляемых миллиардами), широкого распространения (на все материки) и разветвленной системы человеческой деятельности и жизни. Фокусирование только на английский язык и его деструктивная экспансия будет для других языков худшим вариантом. Для ИИ наличие большого количества живых языков не будет препятствием, но если он будет стремиться к упрощению на всех уровнях жизни и деятельности, в том числе и на языковом, то это может привести к сокращению числа живых языков.

9. Помимо устной и письменной появится, как минимум, еще одна речь – трансментальная (лингвоментальная – общение мыслями, передача информации мыслями). Она может выступать в двух видах: как интра-ментальная (закрытая, скрытая, недоступная для других, нетранслируемая) и экстраментальная (транслируемая для других). Одним из вопросов является и то, в каком процентном соотношении сохранятся существующие виды речи.

10. Сценарий, связанный с устной и письменной коммуникацией, порождает четыре возможности: 1) сохранятся устная и письменная речь, 2) сохранится только устная речь, а письменная исчезнет, 3) сохранится только письменная речь, а устная исчезнет, 4) исчезнет и устная, и письменная речь.

Если сбудется прогноз о том, что люди будут общаться мыслями, а не (исключительно) при помощи устных и письменных знаков, то это может привести к частичной или полной атрофии речевого аппарата (даже к его вымиранию), подобно тому, как 15 частей тела исчезнет.¹ Реальность предположения о том, что общение будет все больше происходить по невидимым мысленным путям, без посредника – речевых органов и графии (естественный язык в форме речи и письма заменит язык мыслей, общение будет осуществляться, например, при помощи глаз, в которые будут встроены разнообразные базы данных и генераторы) ставит под сомнение необходимость классического устного и письменного общения.

Здесь открывается и другой вопрос: как изучать то, что мы не видим и не слышим, а именно как изучать трансментальную речь? Это будет возможно, если (1) мысли будут доступны не только коммуникаторам, (2) если мысли можно будет записывать, хранить и потом исследовать.

¹ Это: волосы на теле, придаточные пазухи носа, внешние мышцы уха (при помощи можно шевелить ушами, они реагируют на положительные эмоции), зубы мудрости (только у 5% населения), шейное ребро (есть у 1% населения), длинная мышца ладони (уже нет у 11% людей), мужские соски, мышца, поднимающая волос (мурашки – когда напуганы, замерзли), аппендикс, 13-е ребро (у 12% людей), тринадцатое ребро (у 8% взрослых), копчик (остался от хвоста), третье веко, дарвинов бугорок (на вершинке ушей, у 10% людей), подключичная мышца, пальцы на ногах (исчезнут 2523) – Части тела_15-www.

Не должны только исчезнуть или частично атрофировать отдельные органы человека – могут возникать и новые части тела изменением ДНК или скрещиванием человека с животными, артефактами, ИИ, растениями и инопланетянами.

11. Важным вопросом является то, в каком процентном соотношении будет сохранена существующая система языковых единиц и какие появятся новые. На этом уровне ИИ может быть намного креативнее, чем человек. Графическую схему языка он легко сможет трансформировать. Он может создать свои звуки и фонемы (на тысячи, а не довольствоваться тридцатью – пятьюдесятью, сколько в среднем имеют развитые языки), редуцировать существующие фонетико-фонологические единицы или их качественно модифицировать. На грамматическом уровне ИИ могут произойти упрощения всего того, что является ненужным, например, исключение исключений. Число склонений, спряжений, падежей, временных и видовых форм ИИ может уменьшать, увеличивать или качественно изменять. ИИ может иметь в базе данных немыслимое количество лексем. В то время как словарный запас культурного человека невелик (активный – около 10 000 слов, пассивный – около 20 000, рецептивный около 100 000), ИИ будет обладать миллионами и миллиардами лексемами. Он может быть оснащен всеми диахроническими, диалектными и просторечными словами. ИИ может создать новую деривационную систему, недостижимую и непонятную для современного человека. Что касается значения, могут произойти два сценария: а) каждое слово будет выражать одно значение (моносемия), б) слова могут и дальше выражать два и более значения (полисемия). В первом случае такой язык будет развиваться по принципу 1:1 (одно слово – одно значение). На стилистическом уровне ставится вопрос, будет ли нужна экспрессия и, при положительном ответе, как она будет выражаться и порождаться.

12. Один из вопросов требует ответа на то, в каком соотношении сохранится существующая система лингвистических дисциплин и какие появятся новые языковые дисциплины. Несомненно то, что процесс дисциплинарной дивергенции будет продолжаться: новые технологии будут требовать новые области знаний. Но нельзя исключить и дисциплинарную конвергенцию: объединение (в том числе не-

ординарное) двух или более научных областей. Она может пойти в направлении вытеснения, вымирания некоторых дисциплин. Можно предположить, что останутся точно те, у которых есть прочная основа, собственная (исконная) единица. Дисциплины, какими являются фонетика (объект исследования: звук), морфология (форма), синтаксис (предложение), лингвистика текста (текст), стилистика (стиль) не должны опасаться будущего. Исчезновение будет грозить в первую очередь тем дисциплинам, (1) которые в техническом прогрессе будут лишними, ненужными, (2) у которых отсутствует свой аутентичный предмет исследования, (3) которые отличаются поверхностным анализом, (4) у которых очень широкий и разрозненный состав исследуемых объектов, сильно выражен диффузный характер без четких границ предмета исследования. Будущее будет беспощадным ко всему необъятному (в дисциплинарном отношении), оно будет очень рационально проводить селекцию старого и создавать новое.

13. Важным узлом являются авторы, отправители информации, носители языка (в общем назовем их генераторами текста), судьба которых зависит от судьбы человека. Если мы не знаем, что с ним будет, то мы не можем предполагать то, что случится с темы, кто порождает язык.

14. В качестве авторов, генераторов текста выступает человек (H-генератор), автомат (A-генератор), подразумевающий и симбиоз человек – автомат, животное (Z-генератор) и, теоретически, растение (F-генератор). Если является точной предпосылка о том, что существуют инопланетяне (даже между нами находятся), можно говорить о еще одной категории – X-генераторах.

15. Животные (Z-генераторы) порождают тексты, которые являются элементарными, рудиментарными, сводящимися в большинстве случаев к цепям криков. Редкими являются зоо-организмы, которые в состоянии генерировать целостный текст (попугай). Но изменение генетического кода у животного и человека, а особенно их объединение в один организм, может способствовать созданию механизмов, которые обеспечат нормальный обмен текстами между животными и людьми.

16. Растение (Z-генераторы) общаются элементарно, но их коммуникация для человека является почти недостижимой. Доказано, что они реагируют на звуки, лучше растут, когда слушают музыку,

особенно классическую, общаются через почву, предупреждают об опасности выделением газа (Растения-www). Ученым все еще не удалось расшифровать их язык, но факт остается, что растения каким-то образом передают друг другу информацию. Может быть, в ближнем или дальнем будущем людям удастся создать генератор, при помощи которого можно будет принимать сигналы от растений, расшифровывать их, затем отправлять закодированное сообщение (текст), которое может понять другая сторона. Таким образом, люди смогут полноценно общаться с растениями.

17. Что касается X-генераторов, это могут быть, в первую очередь, инопланетяне. Так как такая возможность теоретически не исключена, они в нашей модели составляют четвертую группу и разделяются на X-гуманоиды (потенциальные автоматы, созданные инопланетянами и выглядевшие как люди) и X-негуманоиды (все другие автоматы инопланетного происхождения). X-гуманоиды, как и A-гуманоиды, могут / могли бы порождать тексты (X-лингвоиды) или иметь только манипулятивную и моторную функции (X-нелингоиды). Время покажет, останется ли эта категория в данной системе.² X-генераторы могут помочь в установлении контакта с другими цивилизациями, потому что из-за несовместимости с гуманоидами будет нужно искусственно порождать тексты. С другой стороны, инопланетяне могут / должны разработать соответствующие X-генераторы.

18. A-генераторы выступают в трех версиях: онлайн, оффлайн, онлайн / оффлайн. Оффлайн-генераторы отличаются кинетичностью (подвижностью) и манипулятивностью (возможностью управления), визуальностью (имеют видимую форму), в то время как онлайн-генераторы скрыты от пользователя (находятся по ту сторону монитора). Автоматы (A-генераторы) могут быть в форме человека (гуманоиды), а могут быть вообще не похожи на него (негуманоиды, напр., автоматические автоответчики). Обе категории реализуют лингвоиды (они

² Если уже в настоящее время роботы трудно отличать от простых людей по той причине, что отдельные машины создают большое количество гримас (некоторые исследователи приводят больше шестидесяти) и столько же выражают эмоций, следует логический вывод о том, что и инопланетяне, если они существуют, могут замаскироваться и выглядеть как простые люди. Или могут создавать креатуры, полностью подобные людям.

в состоянии порождать тексты) и нелингвоиды (у них нет никакой языковой функции; сюда относятся, напр., немые роботы, роботы, играющие в футбол, роботы, узнающие вкус пива...).

19. Оффлайн генераторы – роботы являются самыми интересными А-лингвоидами, так как они самостоятельного порождают тексты и автономно совершенствуют общение, помимо человеческого воли (уже в настоящее время они в состоянии это делать). Таким образом, человек может потерять контроль над искусственным интеллектом.

20. То, что (а) многие мужчины и женщины могут превратиться в существа без пола, (б) возникнут настоящие телепаты и космические люди (рожденные в вселенной), (в) появятся люди без одного дня, проведенного на Земле, сильно может отразиться на природу и структуру авторов, порождающих язык/и будущего.

21. Некоторым профессиям, непосредственно связанным с языком, уже сейчас грозит опасность из-за масштабного использования ИИ. Сюда, в частности, относятся биожурналисты, функции которых все больше берут на себя кибержурналисты (Робото-журналистика-www).

22. Вероятно, будет несколько исследователей языка: человек, гибридный человек (человекоподобный человек, человекоподобный автомат / робот / генератор, скрещенный человек и инопланетянин, скрещенный человек и животное), автомат / робот / генератор, инопланетянин, другой (который невозможно в настоящее время предвидеть). На вопрос о том, в каком соотношении они будут сосуществовать, невозможно ответить, так как невозможно соотнести их взаимодействие с определенным временным пунктом или отрезком будущего. Очень вероятно, что процент гибридизации и сингуляризации будет увеличиваться. Трудно сказать, в каком объеме сохранятся исследователи языка (лингвисты) и еще труднее: будут ли они вообще существовать в данной форме (произойдет ли их уничтожение, смерть, вызванная конкурентами, в первую очередь ИИ).

23. В настоящее время к каналам связи относится (а) проводники информации: бумага, телефон, радио, телевидение, интернет (проводной и беспроводной), (б) физическая среда: воздух, жидкость, твердая материя. Можно гадать о том, в каком процентом соотношении

они продолжают свое существование. Несомненно, появятся новые каналы общения, в том числе гибридные.

24. В качестве средства устной речи (инструмента, реализатора, генератора) выступают органы речи, но в будущем их функции будут брать на себя и другие части тела (мозг, глаза, руки, ноги...). Что касается неустной речи, ее средствами являются алгоритмы и артефакты (помимо классических типа карандаша, ручки, мела). Здесь надо добавить одежду и обувь, а также гибридные средства (с различными комбинациями частей и элементов биологических и небιологических механизмов: человек + животное, человек + автомат / робот / генератор, человек + растение, человек + инопланетянин, человек + x).

25. Рост зависимости человека от технологий будет сопровождать ростом зависимости языка от технологий. Человеку будет все труднее переваривать колоссальный и постоянно увеличивающийся объем и поток информации. Самой сложной проблемой в прогнозировании развития языка и языкознания в будущем является не то, какие инновации ожидают человека, а то, в какие отрезки времени они появляются и в каком проценте сохранятся существующие средства общения. Чем мы дальше уходим от настоящего времени, тем труднее можно предполагать, что и когда произойдет. Легче всего делать прогноз на ближайшие десятилетия (одно, два, три...), так как видения такого будущего базируются не на спекулятивном угадывании, а на реальном развитии современных технологий, внедрение которых может повлечь за собой изменения в языке и языкознании. Такие прогнозы уже делаются. Вот как выглядит один из них, который относится к наступающим трем десятилетиям и который может отразиться на язык.

(а) 2031. Появятся компьютерные имплантаты, подключенные к мозгу и отдельным группам нейронов, что человеку даст сверхъестественные способности. Благодаря этой инновации возможности языкового выражения могут существенно увеличиться.

(б) 2032. Нано-роботы проведут подробное сканирование человеческого мозга, чтобы определить, как он функционирует, что приведет к более сильной автоматизации языковой коммуникации.

(в) 2034. Виртуальная женщина будет оснащена телом. Предпочтение мужчин и женщин секс-автоматам противоположного пола может грозить отчуждением

биологических полов на языковом уровне. Легко будет возможным модифицировать гендерные признаки (изменение пола будет рутинным), что может положительно и отрицательно отразиться на язык. **(г)** 2037. Произойдет гигантский прорыв в понимании человеческого мозга. Некоторые его функции будут расшифрованы и включены в нейронные сети компьютера, что может колоссальным образом изменить возможности лингвистического анализа. **(д)** 2038. Если появятся роботизированные люди и трансгуманистическая технология, а люди будут оснащены дополнительным интеллектом и имплантатами, языковая коммуникация будет ускорена и совершенствована. **(е)** 2039. Нано-машины будут вноситься прямо в мозг (из-за чего виртуальной реальности не понадобится никакое оборудование), внутренние органы, в том числе и речевые, будут заменяться кибернетическими устройствами. **(ж)** 2044. Небиологический интеллект будет в миллиард раз умнее от биологического. Соответственно, язык ИИ будет столько же сильнее языка человека.

26. Прогноз о том, что будет в не очень далеком будущем, например, через полстолетия, также имеет свои основания и обладает немалой вероятности реализации. Вот два примера. **(а)** 2079–2099.³ Люди будут в 50 миллиард раз умнее, а технический прогресс будет настолько быстрым и сложным, что он будет недоступным для понимания людей нашего времени; наступит технологическая сингулярность, которая может повлечь за собой и языковую сингулярность. **(б)** 2100.⁴ Повсюду будут человекоподобные роботы, их трудно будет отличать от людей. Большая часть нашего мышления перестанет быть биологической, соответственно и язык станет меньше биологическим. Люди и машины объединятся на всех уровнях жизни, в том числе и на языковом. Будет проводиться перезагрузка (аплоадизация) сознания, памяти, чувства идентичности, соответственно и языка на всех его уровнях.

³ Kurzweil-www1.

⁴ Технологии 100 лет-www.

Литература

- Будущее_1000 лет-www: *Будущее человечества через 100 лет* // <https://www.youtube.com/watch?v=PFgNN0hx-bQ>. 10.1.2018.
- Растения-www: *Как растения общаются между собой* // <http://bookflowers.ru/vashi-stati/656-kak-rastenija-obshhajutsja-mezhdu-soboj.html>. 14.5.2018.
- Робото-журналистика-www: *Робото-журналистика: вкальвают роботы – счастлив человек?* // <https://texterra.ru/blog/roboto-zhurnalistika-vkalyvayut-roboty-schastliv-chelovek.html>. 10.5.2019.
- Технологии 100 лет-www1: *Какими будут технологии через 100 лет* // <https://www.youtube.com/watch?v=rCnrcqzh1PE>. 10.1.2018.
- Тошовић, Б. 2018: *Структура интернет-стилистики: монография*. Москва: Флинта – Наука. 497 с. [Научные дискуссии]
- Части тела_15-www: *15 Частей Человеческого Тела, Которые Однажды Исчезнут* // <https://www.youtube.com/watch?v=Ppa2dLRuPqQ>. 10.1.2018.
- Kurzweil-www1: Курцвейл, Рей [Kurzweil Ray]. *Предсказания на 100 лет* // <https://www.youtube.com/watch?v=QNDcZnKjAy0>. 10.1.2018.
- Roboti – svoj jezik-www: *Roboti razvijaju svoj jezik* // <http://www.021.rs/story/Info/Zanimljivosti/25024/VIDEO-Roboti-razvijaju-svoj-jezik.html>. 10.1.2018.
- Tošović, B. 2018^a. *Generatorska lingvistika*. Beograd: Svet knjige. 190 s.

Бранко Тошовић

ИДНИНАТА НА ЈАЗИКОТ, ЈАЗИКОТ НА ИДНИНАТА

Предмет на оваа анализа е иднината на човечкиот јазик и потенцијалните јазични промени предизвикани од технолошкиот напредок. Авторот укажува на неколку можни сценарија, почнувајќи од апокалиптичен (целосно уништување на човекот и неговиот јазик) и завршувајќи со хибридизацијата на човекот во форма на човечки обединување, од една страна, и од животните, растенијата, автоматите и / или вонземјани, од друга.

Peter M. HILL

The Australian National University
Canberra, Australia

FEMININE AGENTIVES IN EUROPEAN LANGUAGES¹

Abstract: The article deals with the semantics and pragmatics of the names of professions for women in areas where previously only men were represented. Some European languages, such as German, are consistent in their use of feminine agentives, while others, such as Italian, Russian and Bulgarian, tend to avoid the use of feminine agentives, preferring instead to use the traditional masculine *nomen professionis*. In some cases, it is morphologically difficult to form a feminine agentive, but in others the feminine agentive is available but, for pragmatic reasons, it is not used. Some feminine agentives are ambiguous, since they can be understood to refer to the wife of the man in question. Some feminine agentives are also used as *nomina instrumenti* or to denote female animals.

Key Words: feminine agentives, names of professions, semantics and lexicology of European languages, pragmatics of names of professions

1.1 General

Today European gender languages have problems with the designations of professions. One would imagine that there should be a fem. form of every professional name, but in some languages this is not the case, or the theoretical fem. form is not actually used. As Kinder & Savini (2004: 240) put it: “Due to the ever increasing presence of women at all levels in society, including fields that have traditionally been the exclusive domain of men, the issue of gender in language has acquired sociopolitical implications”. Butt & Benjamin write: “Like other Latin-based languages, Spanish is afflicted with the relatively new problem of what title to use for professional women” (1994: 4).

¹ I first started working on this topic when our revered colleague Maksim Karanfilovski invited me to give lectures at the Faculty of Philology in 2011, which was a wonderful experience and for which I am very grateful.

Typically, fem. agentives are derived from the masc. forms using suffixes. This procedure can be seen as a slight on women: the procedure suggests that women are subordinate to men (cf. Bußmann 1995: 136f.). This problem does not, however, arise with double-gender nouns, such as It *il giudice* ‘judge, m.’ – *la giudice* (f.), Sp *el atalaya* – *la atalaya* ‘sentinel’, *el periodista* – *la periodista* ‘journalist’, or substantiva mobilia such as Ger *der /die Abgeordnete* ‘MP’ or Ru *zavedujuščij* ‘manager, m.’ – *zavedujuščaja* (f.).

There is another problem with fem. agentives: originally they designated “the wife of...”, e.g. Sr *sudinica* ‘judge’s wife’, Sp *la jueza* ‘judge’s wife’, *la generala* ‘general’s wife’. Spanish *médica* means ‘woman doctor’ but also ‘doctor’s wife’ (Nissen 2002: 262). It *ambasciatrice* is still commonly used to mean ‘ambassador’s wife’, *presidentessa* ‘president’s wife’ (Proudfoot & Cardo 1997: 227f.). In Serbian *profesorka/profesorka* is still often understood to mean “professor’s wife” (Hentschel 2003: 299). Ru *professorša* is glossed in I. Ja. Pavlovskij’s 1911 Russian-German dictionary as ‘Frau eines Professors’. Similarly, *doktorša*, *professorša*, *inženerša* normally denote the wife of the doctor, professor and engineer. Mozdierz (1999, 168) writes that “because of their semantic ambiguity, these feminine forms are avoided in official speech in favor of the masculine forms” (cf. Doleschal & Schmid 2001: 255; 259). Cro *generalica* could be ‘woman general’, but is more likely to be ‘general’s wife’².

Koniuszaniec & Błaszowska (2003: 264) write: “The result of these derivational processes are semantically asymmetrical pairs of words, with the feminine term typically denoting some relationship to a male, while the masculine term denotes an independent male individual or agent of some profession or function”. They refer in this context to the structure of family names for wives and daughters in Polish: *Pawlakowa* (wife of *Pawlak*), *Pawlaczka* (wife or daughter of *Pawlak*), *Pawlakówna* (daughter of *Pawlak*).

In Polish, the designations of wives of craftsmen and functionaries are derived by using suffixes such as *-owa*: *szewc* m. ‘cobbler’ – *szewcowa*

² I am grateful to members of the audience of my paper in Jena on 18 June 2014 that pointed out to me that the now universal Ger feminizing suffix *-in* originally had also a possessive meaning, thus *die Müllerin* was “the miller’s, i.e. wife”. Sergio Neri was kind enough to add details in a personal email.

f. ‘cobbler’s wife’, *profesor* m. ‘professor’ – *profesorowa* f. ‘professor’s wife’ (Koniuszaniec & Błaszowska 2003: 264). This suffix can then be used to derive fem. agentives, e.g. *szef* m. ‘manager’ – *szefowa* f. ‘manageress’ (Koniuszaniec & Błaszowska 2003: 265). They continue: “Terms for female animals contain the typical suffix *-ica*, as in *lisica* ‘vixen’. Sometimes, however, this suffix is even used to construct feminine forms of personal nouns from masculine nouns in *-ec*, e.g. *ulubieniec* (m) ‘favourite’ – *ulubienica* (f) ‘female favourite’, and from masculine nouns in *-ik*, e.g. *zakonnik* (m) ‘monk’- *zakonnica* (f) ‘nun’. This establishes a morphological (and perhaps semantic) affinity between animal terms and terms for women” (Koniuszaniec & Błaszowska 2003: 265).

And yet another problem with fem. agentives is the following. There are pairs of related nouns with the masc. denoting the (typically male) holder of a profession, and the fem. denoting a non-personal entity, e.g. Pol *dplomata* ‘diplomat’ – *dplomatka* ‘kind of briefcase’, *drukarz* ‘printer (person)’ – *drukarka* ‘printer (object)’, *cukiernik* ‘confectioner’ – *cukiernica* / *cukierniczka* ‘sugar bowl’ (Koniuszaniec & Błaszowska 2003: 268f.) Spanish *jabonera* can be either ‘soap dish’ or ‘soap seller, f.’ (*jabonero* m. ‘soap seller’), *empacadora* ‘packing machine’ (*empacador* ‘packer’), cf. Pountain 2006. Olivares writes (1984: 754) that “there is a permanent danger of having quite a number of words which could be used to refer to either a machine or the female person handling it”.

1.2 Low-Status Fem. Agentives /Traditional Female Occupations

There are fem. forms of low-status occupations or occupations where women have traditionally been represented: Mac *sekretarka* ‘secretary’, *kafedžika* ‘café operator’, *furnadžika* ‘baker’, Pol *sprzedawca* – *sprzedawczyni* ‘salesman / -woman’, *pracownik* – *pracownica* ‘worker’, *traktorzysta* – *traktorzystka* ‘tractor driver’, Cro *bolničarka* ‘nurse’ (a male nurse is *bolničar*), Ger *Krankenschwester* ‘nurse’, *Hebamme* ‘midwife’, *Putzfrau* ‘charwoman’, (now *Krankenpfleger* ‘male nurse’, *Entbindungshelfer* ‘male midwife’, *Mitglied des Reinigungspersonals* ‘member of the cleaning staff’ (Hellinger & Bußmann 2003: 157). When men entered the profession of midwife, a new term was devised, *Entbindungspfleger*, and from this a new fem. agentive was formed,

Entbindungspflegerin. This term has the connotation that the female form is derived from the male form (Pauwels 1998; cf. Hellinger and Busmann 2002: 10f.).

In Russian, derivatives in *-ša* are understood in the standard or literary language to designate traditional women's jobs, e.g. *kassirša* 'cashier', *konduktorša* 'conductor', *kontrolërša* '(ticket) inspector', *sekretarša* 'secretary', etc., but not **bankirša* 'banker, f.' (Mozdzierz 1999, 171; 177). While the lexeme «secretary» (It *segretaria*, Russ *sekretarša*, Mac *sekretarka*) is generally fem. and denotes a low-status occupation, this does not apply to high-status expressions such as «first secretary of the Party». Expressions such as Mac **glavna sekretarka* (f.) *na partijata* 'Secretary-General of the Party' or **državna sekretarka* (f.) 'Secretary of State' are not possible: the masc. form must be used even when the person in question is a woman. Spanish *secretaria* is an administrative assistant, while *secretario* is a high-ranking position, e.g. *secretario general del partido comunista*; if the position was held by a woman previous usage was *la secretario* or perhaps *secretaria* with an explanation (but this is changing, see below). In Italian usage a woman in such a position is generally referred to with the masc. form: *Susanna Camusso*, *Segretario Generale CGIL* 'Susanna Camusso, Secretary-General of the CGIL [a large trade union]', but in a Wikipedia (Italy) article on Angela Merkel, it is noted that she *fu nominata Segretaria-Generale della CDU* 'was nominated Secretary-General (f.) of the CDU' with the formally marked fem. form. On the Italian programme on SBS Radio, Senator Fierravanti is referred to as *senatrice*, using the fem. form, but for her position as Parliamentary Secretary for Social Services the journalists preferred the masc.: *La Senatrice* (f.) *Concetta Fierravanti Wells*, *sottosegretario* (m.) *ai Servizi Sociali all'interno dell'esecutivo Abbott* 'Senator Concetta Fierravanti Wells, Parliamentary Secretary for Social Services in the Abbott Government'. In some cases there is no masc. form for a traditional female occupation, e.g. Pol *niania* 'nanny'. For the Italian expression *puttana* 'prostitute' there is no corresponding male term (Marcato & Thüne 2002, 200). Sp *ama de casa* 'housewife' has no masc. corresponding term (**amo de casa* does not exist – but cf. the Ger neologism *Hausmann* 'stay-at-home husband', a back-formation from *Hausfrau* 'housewife').

For professions traditionally open to women, not necessarily low-status occupations, such as *writer* or *teacher*, there will often be a commonly used feminine agentive, e.g. Sp *abadesa* ‘abbess’, *actriz* ‘actress’, *emperatriz* ‘empress’, *reina* ‘queen’, It *scrittrice* ‘writer, f.’, *professoressa* ‘high-school teacher, f.’ Pol *nauczycielka* ‘teacher’, *tłumaczka* ‘interpreter’, Cro *slikarica* ‘artist, painter’; and ‘woman student’ in various languages, e.g. Cro *studentica*, Ru *studentka*, It *studentessa*. Interestingly, while ‘doctor’ would not normally be considered a low-status profession, we have Pol *lekarka* ‘lady doctor’, but this reflects the fact that the profession of general practitioner has long been open to women in Poland and is obviously not perceived to be a particularly high-status occupation. The Sp f *soldada* is rarely found, so *soldado* is assumed to cover women soldiers as well as men (Nissen 2002: 260f.; cf. Wikipedia: “Gender neutrality in Spanish and Portuguese”).

Marcato & Thüne (2002: 212) note the invention of new terms in Italian: when men started working as ‘midwives’, instead of creating a back-formation *levatore* corresponding to the traditional *levatrice*, a new term was coined, *ostetrico*, which led in turn to the new feminine agentive *ostetrica*. In Sp we have *enfermero* from the f. *enfermera* ‘nurse’ (Nissen 2002: 255). Since *azafata* means ‘stewardess’, a completely new term was coined: *auxiliar de vuelo* ‘flight attendant’. While *azafato* is also possible, *auxiliar de vuelo* may connote a higher status (Nissen 2002: 260; 263; Meseguer 1991: 458). In Ru a masculine counterpart to *medsestra* ‘nurse’ has been coined: *medbrat* (Mozdzierz 1999: 174). In German, there is a masc. expression for a male nurse, *Krankenpfleger* (which might also be used generically). A typical, i.e., female nurse, is referred to traditionally as a *Krankenschwester*, and an atypical, i.e., male nurse, can be designated as a *männliche Krankenschwester* (Hellinger and Bußmann 2003: 149), though more usually as a *Krankenpfleger*. In English a male nurse may still be addressed as *sister*. In English it is interesting that we have to say *male nurse* to refer to a man because a nurse is, by default, a woman.

1.3 Problems with fem. agentive nouns

The problem of fem. agentive nouns is twofold: 1. Whether they can easily be formed 2. Whether they are actually used. In Sp *la sergenta* ‘the

sergeant' (f.) is morphologically possible, but a female sergeant might still refer to herself as *el sargento*, just as a flight supervisor referred to herself in the masc. (“*Les habla el sobrecargo, María Díez*”) (Meseguer 1991: 453f.).

In Polish some nouns resist the formation of a fem. agentive, e.g. *archeolog*, *filolog*, *kardiolog*, *psycholog*, *bankowiec* (m) ‘banker’, *fachowiec* (m) ‘expert’ (Koniuszaniec, / Błaszowska: 2003, 269). Similarly in Serbian *prevodilac* ‘translator’ and *vojniki* ‘soldier’ have no fem. forms (Hentschel 2003: 299).

In Europe today, of the languages that I examined in detail, the most progressive is German, followed by Croatian and Serbian, Spanish, Macedonian, Polish, Italian and Russian, in that order. That is, Italian and Russian are the languages in which female agentives are least likely to be formed and/or actually used³.

2.0 What Happens in Individual European Languages

2.1 German is the most progressive European language in this respect: it is very simple to form a fem. form of any agentive noun by using the suffix *-in*. When a journalist asked Angela Merkel whether she was excited at the prospect of being *Bundeskanzlerin*, the journalist probably created this term herself by adding the suffix *-in* to the term *Bundeskanzler*; note also *die Oberstaatsanwältin Nana Frombach* (FAZ) ‘the Senior Public Prosecutor Nana Frombach’. As we will see below, other languages find this much more difficult or else they avoid using a fem. form. It is now normal in Germany to use a fem. agentive to designate a woman, but this was not always the case.

2.2 Today Croatian generally uses fem. agentives, formed with the suffixes *-ica*, *-ka*, *-kinja*, *-inja* (cf. Babić 1981; 1998). In some cases, however, it is more difficult to form a fem. form: *rukovodilac*, *djelovođa* and so these terms are regularly used to designate women (as well as men)⁴.

2.3 In relation to Serbian, Hentschel (2003: 297) quotes Nikolić, who, in the early 1950s wrote (1954/55: 150): “When we talk about native words denoting professions that have been open to women for a longer

³ Dr Petr Málek, Hamburg, pointed out to me that Czech should share the honours with German in this regard.

⁴ On Croatian cf. Hill 2014, on Russian cf. Hill forthcoming.

time ... then we usually have the formation of special words, of special forms for male and for female persons ... *učiteljica* ‘female teacher’, *radnica* ‘female worker’, *pomoćnica* ‘female helper’ ... However, when we come to talk about a new profession, job, position or title ..., then the doubting begins. Should one say: *drugarica kapetanska* ‘comrade-FEM captain-FEM’, *Jovanka S, inženjer hemije* ‘Jovanka S., chemical engineer. MASC’ or *Jovanka S., inženjerka hemije...?*’. However, as early as 1934 forms like *gospodja profesor* were condemned and the formation and use of fem. agentives was advocated (Hentschel 2003: 297). But even today there is still considerable hesitation, e.g. all three of the following variants are possible today:

Moj novi profesor (m.) *iz matematike je žena* ‘My new mathematics professor is a woman’ [using the m form]; *Iz matematike imam ženskog profesora* (m.) ‘In mathematics I have a new female professor’ [using the m form]; *Ovo je moja nova profesorka* (f.) *iz matematike* ‘This is my new mathematics professor’ [using the f. form] (Hentschel 2003: 298). The following are examples from Serbian TV (RTS *Dnevnik*): *Ministarka* (f.) *pravde* ‘Minister of Justice’, *Ministarka* (f.) *finansija* ‘Finance Minister’, *Direktorka* (f.) *beogradske firme* ‘The Director of a Belgrade firm’, *Milica Delević, direktorka* (f.) *kancelarije za evropske integracije*, ‘Milica Delević, Director of the Office of European Integrations’, *Mia David, direktorka* (f.) *Kulturnog centra Beograda* ‘Mia David, Director of the Belgrade Cultural Centre’, *Brankica Jaković, državna sekretarka* (f.) *u Ministarstva rada* ‘Brankica Jaković, Secretary of State at the Ministry of Labour’.

It is interesting to note the usage in the following example, a report on the activities of Jovanka Tabaković, Governor of the National Bank of Serbia. In the written key on the screen, she is referred to as *Guverner* (m.) *Narodne banke Srbije*, but the announcer (a woman) and the reporter (also a woman) refer to her as *guvernerka* (repeatedly), using the fem. form. In another case, Tanja Mišćević is referred to as the *šef* (m.) *tima za pregovore sa EU* ‘Head of the team for negotiations with the EU’, but on other days in other reports she is referred to as *šefica* (f.) *tima*.

Today in Sr forms such as *predsednica* ‘president, f.’ or *poslanica* ‘ambassador, f.’ are normal, but – according to Ranko Bugarski - forms such as *predavačica* ‘lecturer, f.’, *asistentkinja* ‘assistant professor, f.’,

docentkinja ‘lecturer, f.’ still have a ‘feminist overtone’ (*feministički prizvuk*). Serbian has borrowed the forms *prevoditeljica* ‘translator, f.’ and *spisateljica* ‘writer, f.’ from Croatian because the corresponding Serbian agentives **prevodilica* from *prevodilac* or **pisica* from *pisac* “would sound jocular or insulting” (Bugarski 2005: 61-62). Nonetheless, there are cases where the male agentive is used when talking about a woman (but see below), e.g. *Američki državni sekretar Hilari Klinton* ‘The American Secretary of State, Hillary Clinton’, *Igozi Okonjo Iweala, direktor u Svetskoj banci* ‘Ngozi Okonjo-Iweala, Managing Director in the World Bank’. Croatian uses *sutkinja* ‘woman judge’ from *sudac* ‘judge’, but Serbian uses *sudija* for both men and women because *sudinica* would still be understood to mean ‘judge’s wife’; and in titles before persons’ names the masc. form is still used: *Profesor dr Ivanka Ivanković*, not **Profesor~~ka~~ dr Ivanka Ivanković*. On a programme on TV Pink in Belgrade a man referred to the compere, a woman, as *naša domaćica* ‘our hostess’, to which she replied angrily *Ja nisam domaćica, ja sam domaćin emisije!* ‘I am not a hostess, I am the host of the program!’ (Bugarski 2005: 61-62). Marković (2012: 118) claims that prescriptive grammar often requires the use of a masc agentive for a woman. She conducted an experiment with university students and discovered that they do not always use fem. agentives, even though these are available. Quoting Romaine (2001: 156) Marković (2012: 120-22) argues that the purpose of using fem. agentives is “visibility through feminization” (2012: 120-22), therefore, it is not always necessary to use fem. agentives if it is clear from the text that the agent is a woman (Marković 2012: 120-22).

2.4 In Macedonian, usage is unstable, according to Minova-Gjurkova 1998. Minova-Gjurkova cites the following example: *Ministerot [a man] go obvini pretsedatelot [a woman] deka toa smisleno go napravila* (f.) ‘The Minister accused the Chairman of doing that deliberately’ (1998: 117). While the word *pretsedatel* ‘Chairman’ is m., we recognize on the basis of the fem. predicate that she is a woman. The following examples are from Macedonian state TV (MTV): *Jadranka Arizanovska, Direktor* (m.) *na stopanskata komora* ‘Jadranka Arizanovska, Director of the Chamber of Commerce’; *postar vodnik* (m.) (‘senior sergeant’) *Emilija Anastasovska; Martina Miševska, menadžer* (m.) *vo pivara Skopje* ‘Martina Miševska,

manager of the Skopje brewery'; *Gordana Jankulovska*, *minister* (m.) *za vnatrešni raboti* 'Gordana Jankulovska, Minister of Internal Affairs (Home Secretary)'; *Gordana Josifova-Nedelkovska*, *muzički direktor* (m.) *na festivalot "Ohridsko leto"* 'Gordana Josifova-Nedelkovska, Musical the "Ohridsko Leto" Festival'; *Valentina Stevanovska*, *akademski skulptor* (m.) 'Valentina Stevanovska, Academic Sculptor'; *Suzana Tuneva-Paunova*, *sekretar* (m.) *na Crveniot krst na grad Skopje* 'Suzana Tuneva-Paunova, Secretary of the Red Cross of Skopje'; *Milka Tanevska*, *sudija* (m.) (**sudika*)⁵. *Elizabeta Kančeska-Milevska* is referred to both as *Minister* (m.) *za kultura na RM* 'Minister for Culture of the RM' and as *Ministerkata* (f.) *za kultura*. It appears that the first reference was more formal, hence the masc. form, while the following references were less formal, hence the use of the fem. form. The then Prime Minister of France, Edith Cresson, is referred to in the same report once as *francuskata premierka* (f.) but twice as *francuskiot premier* (m.). Similarly, Hillary Clinton is referred to in the same program as *državniot sekretar* (m.) *na SAD* 'US Secretary of State' and as *amerikanskata državna sekretarka* (f.) 'the American Secretary of State'. For Catherine Ashton we have *Ministerkata* (f.) *za nadvorešni raboti na EU*, *Ketrin Ešton* 'the EU Foreign Minister', Angela Merkel is noted as *germanskata kancelarka Angela Merkel* and for the female selector of the documentary programme we have *selektorkata* (f.) *na dokumentarnata programa*.

2.5 Polish is closer to Russian than to Croatian or Serbian, in that it is sometimes difficult to create fem. forms and there is also considerable reserve about using them. Note, however, *lekar* – *lekarka* 'doctor', and more recently *poslanka* (m.: *poseł* 'MP'), *członkini* (m.: *członek* 'member') (in Russian forms such as: **posolka*, **členka* **slavistka* would be unthinkable) (Weiss 1991: 259ff.). Constructions such as *kobieta-murarz* 'woman stonemason' are now rare. Traditional designations are *autorka* 'author,

⁵ In a discussion at the University of Skopje, a number of colleagues noted that there are difficulties with some fem. agentives. Should one refer to a female psychologist as *psihološka*? Apparently this form is interpreted as an adj, as in *psihološka bolest*, 'mental illness'. However, there are counter-examples: a female school pupil is referred to as *učenička* even though this same form is used as an adj, as in *učenička grupa* 'a group of school pupils'. Because of this hesitation with *psihološka*, Tomislav Trenevski suggested that Macedonian should borrow the Croatian form *psihologinja*.

f.’ and *koleżanka* ‘colleague, f.’ Since a female minister is referred to as *ministr* (m.), the following sentence is ambiguous: *Ministr Czechowicz podaje się do dymisji* ‘Minister Czechowicz resigns’ (the minister could be a man or a woman) (Weiss 1991: 254).

Traditionally masc. nouns referring to professions (*profesor*) can (but need not) show fem. agreement when referring to a woman (hybrid nouns). Nouns of this class become indeclinable when referring to women, regardless of agreement patterns (Rothstein 1993: 697). Male titles such as *doktor* ‘doctor’, *profesor* ‘professor’, and so on, do not decline in reference to women: *Daj to profesor* ‘Give this to Madame the Professor’, (vs. *Daj to profesorowi* ‘Give this to the Professor’, m.), *Umarła* (predicate f.) *nasza* (poss. f.) *professor* (m.) ‘Our lady professor died’. For the sake of clarity they can be preceded by a declined form of *pani*: NV *pani doktor* GDL *pani doktor* AI *panią doktor* and so on, in the plural: *Spotkałem (panie) doktor Sieradzkie* ‘I met the ladies Dr Sieradzki’ (Swan 1983: 25; Weiss 1991: 249ff.). Note *pani prezes banku* ‘madam the bank manager’ to identify the sex, but the combination of *pani* with the names of less prestigious occupations would sound comical: *pani sprzątaczką* ‘madam the cleaning woman’ (Krys-Kastovsky 2000: 740). Note further *pani premier*; *pani prezydent* vs. the derogatory *kobieta premier* used by the Polish weekly NIE with reference to the then Polish PM Hanna Suchocka (Krys-Kastovsky 2000: 740). Note also *pani profesorka* in reference to a high-school teacher (Krys-Kastovsky 2000: 739). Further examples of hybrid nouns are: *Mój* (poss. m.) *redaktor* (noun m.) *Wiśniewska* (surname f.) or *moja* (poss.f.) *redaktor* (noun m.) *Wiśniewska* (surname f.) (Weiss 1991: 260); *Psycholog* (noun m.) *powiedziała* (predicate f.) ‘The psychologist said’ (Weiss 1991: 261). *Inżynier* (noun m.) *przyszła* (predicate f.) ‘the engineer has arrived’ (Krys-Kastovsky 2000: 732)

In the following example a woman can be referred to using f. attributes and predicates: *Zmarła Janina Nowak. Odeszła od nas kobieta wielkiego charakteru i zasłużona pracowniczka Polskiego Radia* ‘Janina Nowak has passed away. We have lost (lit. has gone from us, f.) a woman of great character and a meritorious (adj. f.) employee (noun f.) of Polish Radio’, but masc. reference is also possible: *Umarła Janina Nowak. Odszedł od nas człowiek wielkiego charakteru i zasłużony pracownik Polskiego Radia*

‘Janina Nowak has passed away. We have lost (lit. has gone from us, m.) a person (m.) of great character and a meritorious (adj. m.) employee (noun m.) of Polish Radio’. The second variant is considered to be more respectful and represents a greater honour (Weiss 1991: 258f.). Similarly, the first of the following variants is the norm: *Ona jest dobrym lekarzem/nauczycielem / prawnikiem /specjalistą* ‘She is a good doctor /teacher / lawyer /specialist (all masc.)’ vs. *Ona jest dobrą lekarką /nauczycielką / prawniczką /specjalistką* (all fem.). The forms *dyrektorka* and *kierowniczka* designate lesser (inferior) functions than the m forms *dyrektor* and *kierownik* ‘director; manager’ (Weiss 1991:262).

The following are some examples from *Wydarzenia-news PolSat*. They present a mixed picture. Sometimes fem. agentives are employed, sometimes not. In some cases (e.g. *neonatolog*) there is no masc. form available: *Iwona Guzowska, posłanka Platformy Obywatelskiej, wielokrotna mistrzyni świata w boksie* ‘Iwona Guzowska, MP (f.) of the Civic Platform, many-time world champion (f.) in boxing’; *Magdalena Borowska, położna* (f.) ‘midwife’ [*położnica* ‘woman in childbed’, *położnik* ‘obstetrician’]; *Ewa Ostawska, opiekunka kotów stowarzyszenie „Animals”* ‘Ewa Ostawska, protectress of cats, Association “Animals”’; *reporterką Mira Skórka, reporterką Monika Zalewska* ‘reporter (f.) Mira Skórka, reporter (f.) Monika Zalewska’; *Ewa Kopacz, Marszałek Sejmu* ‘Ewa Kopacz, Marshal (Speaker) (m.) of the Sejm’; *Izabela Kowalska, neonatolog* ‘Izabela Kowalska, paediatrician’ (m.); *Małgorzata Rusewicz, Prezes Izby gospodarczej towarzystw emerytowanych* ‘Małgorzata Rusewicz, Chair (m.) of the State Chamber of Pensioners’ Associations’; *„Pani Minister na Galowo”* ‘The Lady Minister (m.) celebrates’; *Maria Krakowiak, Kierownik sekcji zwierząt drapieżnych, Warszawski Ogród zoologiczny* ‘Maria Krakowiak, Manager (m.) of the Predator Department, Warsaw Zoological Garden’; *Wydawca* (m., ‘editor’): *Ewa Jarosławska, Prezenter* (m., ‘presenter’): *Magda Sakowska; Kierownik produkcji* (m., ‘director of production’): *Ewa Bizoń* (credits at the end of *Wydarzenia-news PolSat*). *Koniuszaniec / Błaszowska* (2003: 270ff.) list the following: *prokurator generalny* ‘public prosecutor (m.)’; *ani jedna pani nie jest członkiem* (m) *prezydium Sejmu* ‘not a single woman is a member (m) of the presiding body of the Parliament’; *Hanna Gronkiewicz ... będzie*

zajmowała stanowisko prezesa (m.) NBP ‘Hanna Gronkiewicz ... is to become Governor (m) of the National Bank of Poland’.

2.6 In Spanish today it is becoming the rule to use fem agentives, such as *la abogada*, *la catedrática*, *la jueza*, *la médica*, *la ministra*: “*la Ministra de Defensa Carme Chacón*”, for a woman PM one can say either *la primer ministro* or *la primera ministra* (cf. Olivares 1984: 755). In Spain, *la jefa*, may be considered impolite, *la jefe* may be preferred. Forms such as *la jueza* may be interpreted as ‘judge’s wife’, *la generala* as ‘general’s wife’, *la bachillera* means ‘bluestocking’ (derog.) (vs. *el bachiller* ‘graduate student’) (Butt/ Benjamin 1994: 4f.). However, today it is rare to find examples in newspapers and magazines such as *la ministro* or similar constructions that were quite normal only 20 years ago (Nissen 2002: 262). University degrees are now conferred on women in the fem. form, e.g. *doctora* (Nissen 2002: 263).

Usage on TVE shows the consistent use of fem. agentives: *Marta López, Presidenta Asociación por la Gestación subrogada en España* ‘Marta López, President of the Association for Surrogacy in Spain’; *Esmeralda Solís, asesora de porteo* ‘Esmeralda Solís, Transport Advisor’; *alcaldesa* ‘mayoress’; *Montserrat Gomendio, Secretaria de Estado de Educación* ‘Montserrat Gomendio, Secretary of State for Education’; *Soraya Sáenz de Santamaría, Vicepresidenta del Gobierno* ‘Soraya Sáenz de Santamaría, Deputy Prime Minister’; *Ángeles Pedraza, Presidenta Asociación Víctimas del Terrorismo* ‘Ángeles Pedraza, President of the Association of the Victims of Terrorism’; *Arantza Quiroga, Presidenta PP País Vasco* ‘Arantza Quiroga, President of the PP [Partido Popular] of the Basque Country’; *Susana Díaz, Presidenta de la Junta de Andalucía* ‘Susana Díaz, Premier of Andalusia’; *Arantza Tapía, Consejera de Desarrollo y Competitividad Gobierno Vasco* ‘Arantza Tapía, Councillor [Minister] for Development and Competitiveness of the Basque Government’; *Teresa Jiménez Beserril, Eurodiputada del PP* ‘Teresa Jiménez Beserril, Euro-MP for the PP’; *Ana Díaz, Directora de Comunicación de Ebay* ‘Ana Díaz, Director of Communication of Ebay’; *Elena Valenciano, Vicesecretaria general del PSOE* ‘Elena Valenciano, Deputy Secretary-General of the PSOE’; *María Dolores de Cospedal, Secretaria general del PP* ‘María Dolores de Cospedal, Secretary-General of the PP’; *Ana Pastor, Ministra*

de Fomento ‘Ana Pastor, Minister of Development’; the only exception is *médico* ‘doctor’: *Carlen Reyes, médico de familia* ‘Carlen Reyes, family doctor (m.)’; note *corresponsal* ‘correspondent’ m + f (a double-gender noun).

2.7 Italian generally prefers the masc. forms of agentive nouns (examples mostly from TG1): *Antonella Tomassini, avvocato matrimonialista* ‘Antonella Tomassini, family lawyer’; *Laura Cossar, avvocato difensore* ‘Laura Cossar, barrister’; *Susanna Camusso, Segretario Generale CGIL* (trade-union secretary-general); but *Angela Merkel fu nominata Segretaria-Generale della CDU* (Wikipedia) ‘Angela Merkel was nominated as Secretary-General (f.) of the CDU’; *il sindaco di Milano, Letizia Moratti* ‘the Mayor of Milan, Letizia Moratti’; *Prof. Assuntina Morresi, Consulente Esperto Ministero della Salute* ‘Prof. Assuntina Morresi, Consultant to the Ministry of Health’; *Anna Maria Cancellieri, Ministro Giustizia* ‘Anna Maria Cancellieri, Justice Minister’; *Beatrice Lorenzin, Ministro Salute* ‘Beatrice Lorenzin, Health Minister’; *Maria Chiara Carrozza, Ministro dell’Istruzione, dell’Università e della Ricerca* ‘Maria Chiara Carrozza, Minister of Education, Universities and Research’; *Sara Paroluppi, agronomo Coldiretti* ‘Sara Paroluppi, Coldiretti agronomist’; *Lasciatemi passare! Sono un commissario di polizia!*” dice *Rosa* ‘Let me through! I am a police inspector’ (Roberta Rossi: *L’assassino del caffè espresso*). The German chancellor Angela Merkel is referred to alternately as *la cancelliera* (f.) *Merkel* and as *il cancelliere* (m.) *tedesco* (adj m.) *Angela Merkel* (examples from the press). The following may be considered to be double-gender nouns, where the derivation of a fem. form is unnecessary: *Sara Turetta, Presidente “Save the Dogs”* ‘Sara Turetta, President of “Save the Dogs”’; *Enza Galeatti, Consigliere di condominio Progetto Ecocourts* ‘Enza Galeatti, Body-Corporate Adviser, Ecocourts Project’. In some cases, usage varies within the same report: *Roberta de Monticelli, professore ordinario di Filosofia La docente ha trovato ... No c’è stata alcuna “esclusione” ... della professoressa De Monticelli dalla commissione...* ‘Roberta de Monticelli, Full Professor (m.) in Philosophy This university teacher (fem. article, double-gender noun) found ... there was no ‘exclusion’ of Professor (f.) De Monticelli from the commission...’; note also *inviato* (‘special correspondent’, m.) *Valentina di Virgilio*; while

a few days later another female correspondent is referred to as *inviata* . In the following texts, fem. agentives are used: *La scuola vieta la festa di Natale “Per rispetto delle altre religioni”*. *A Caorso per non offendere i bambini stranieri, la direttrice elimina il presepe... La dirigente*: “*Ci concentreremo solo su temi universali ...*” (press) ‘The school is banning the celebration of Christmas “Out of respect for the other religions”. In Caorso, in order not to offend the foreign children, the Principal (f.) is eliminating the crib... The Principal (f. article, double-gender noun): “We will concentrate on universal topics...””; *Cristina Spienelli, Organizzatrice Design Market* ‘Cristina Spienelli, Design Market Organizer’; there are fem forms using a suffix such as *Dottoressa Nicoletta Vendola* ‘Doctor Nicoletta Vendola’. However, according to Sensini, such forms are now considered to be ironic or derogatory: old forms like *la sindachessa* ‘Lady Mayoress’, *l’avvocatessa* ‘Lady Solicitor’ “hanno ormai assunto una connotazione ironica e scherzosa o addirittura spregiativa” [“have now assumed an ironic or jocular or downright derogatory connotation”] (Sensini 1997: 99).

In the following text, the doctor is referred to as *medico* ‘doctor, m.’ but then her title, *dottoressa*, is used in the fem. form: *il medico della scuola, dottoressa Verdi*. Today fem. forms are created as mobile nouns (*nomina mobilia*): *avvocato* → *avvocata*. Their use depends on the political or social attitude of the user. There are no problems with double-gender nouns such as *il giudice / la giudice* ‘judge’, *il giornalista / la giornalista* ‘journalist’. A headline in *Corriere della Sera*, on Renzi referring to the Minister of Justice Cancellieri: *Caso Cancellieri, Renzi: «Non l’avrei difesa»:Il sindaco [of Florence Renzi]: «La ministra con i Ligresti, telefonate che indignano. La politica smetta di aiutare gli amici degli amici»*; but in the article the Minister is consistently referred to as *il ministro*: *per Renzi «non indigna la telefonata in cui» il ministro Cancellieri «si preoccupa di Giulia Ligresti, perché se riceve una segnalazione di un problema reale, il problema non si pone. Mi scandalizza che il ministro della giustizia dica alla compagna dell’arrestato, che l’arresto non è giusto, non va bene»*.

Our findings appear to be contradicted by a study of Italian newspaper usage conducted by Burr (1995: 1997) and cited by Marcato & Thüne (2002: 205), which found that the feminine agentive appears in 85.9% of the cases

where reference is to women, while the use of masculine terms (7.37%) or agentives with external modifiers like *donna* (6.73%) is relatively rare (Burr 1995: 155). Nonetheless, Marcato & Thüne (2002: 206) conclude that “it still remains true that in the field of agentives, women and men continue to use masculine forms even when referring to female subjects, especially in reference to prestigious occupations (e.g., *Elisabetta Rasy, critico letterario e scrittrice* ‘Elisabetta Rasy, literary (adj. m.) critic (noun m.) and writer (noun f.)’ – *Il Tirreno*, 6 June 1998). Marcato & Thüne (2002: 210) conclude their article with the suggestion that although the structure of Italian “might allow for gender to be expressed systematically throughout the language, the traditional norms of usage seem to resist such a development”.

3.0 Conclusions

While the formation of fem. agentives may seem straightforward, in many instances there are morphological difficulties. In Polish certain masc. suffixes such as *-(ow)iec, -(ow)ca, -log, -ek* cannot add a fem suffix (Weiss 1991: 248). In Sp a ‘harbour pilot’ is *práctico*, but the fem. **la práctica* appears to be blocked by the word *la práctica* ‘practice’, so the female harbour pilot is referred to as *la práctico* (masc. term with fem. article). This solution is impossible in Macedonian. Here a lexeme such as *psiholog* causes difficulties. It would seem easy to form a fem term *psihološka*, but this appears to be blocked by the fem. adj. *psihološka*, as in *psihološka bolest* ‘mental illness’. A possible solution would be to borrow the Cro term *psihologinja* (cf. footnote 5 above). In Italian a politician is *politico*, a female politician would be **politica*, but this is also the word for ‘politics’, similarly in Sp *una buena política* could mean ‘good politics’ or ‘a good female politician’ (Olivares 1984: 754). In Spanish *policía* (‘policeman’) can be used as a double-gender noun (*la policía* ‘police woman’), but since *la policía* means ‘the police force’, the only useful fem. counterpart is *la mujer policía*. In Russian we have *ženščina-policejskij*, in Serbian *žena policajac*, Cro *policajka*, in Macedonian *policajka* as well as *žena-policaec* but also *Adrijana Kostadinovik*, *policaec* (m.). In Italian, certain fem. titles are perceived as “ironical and patronising” (Proudfoot & Cardo 1997: 228); they cite *avvocatessa, soldatessa, poliziotta, vigilessa* (cf. § 2.7

above). In Bulgarian *menidžerka* and *ministarka* are used only pejoratively (Comati 2009: 177). In Polish, terms like *psycholożka* ‘lady psychologist’ or *filolożka* ‘lady philologist’ are tongue-in-cheek expressions among Polish students talking about academics, whereas *geografica* ‘geography teacher’ or *wuefica* ‘gym teacher’ are popular jocular terms referring to school teachers (Krys-Kastovsky 2000: 740). In some cases it is not clear why a particular fem. agentive cannot be formed, e.g. Pol *motorniczy* means ‘tram driver’, while the theoretical fem **motornicza* does not exist (Weiss 1991: 249).

Nissen (1986: 731) writes: “In principle, there is no reason whatsoever *not* to provide women with feminine titles, especially in languages like Spanish, whose structure provides the necessary options. As to the factors that *block* a consistent and rapid innovation in the area of feminine word formation, there seem to be mainly three: (1) the existence of terms with ambiguous (not to say dubious) connotations; (2) the derogatory character of feminine titles, and (3) the fact that a feminine title may mean ‘wife of the masculine title-holder’” (cf. § 1.1 above). Some feminine forms designate professions with lower status than that of the corresponding masc. form, e.g. Ru *texnik* ‘technician’ vs. *texnička* ‘office cleaner’, *mašinst* ‘engine driver’ vs. *mašinstka* ‘typist’, *akušer* ‘obstetrician’ vs. *akušerka* ‘midwife’ (Mozdzierz 1999: 169). Often fem. forms are colloquial or they have negative (pejorative) connotations, e.g. *avtorša* ‘woman author’, *vračixa* ‘(school) doctor’ (‘school pupils’ jargon), *bioložka* ‘biology teacher’, *učitel’ka* ‘teacher’ (stylistically neutral: *učitel’nica*) (Mozdzierz 1999: 171).

Mills (2008: 85) argues as follows: “The feminisation of terms in many languages is effective, since often those nouns which seem neutral, for many seem to have in practice a male reference. The feminisation of terms in many languages is effective because it makes women visible in the language. However, the disadvantage of feminisation is that it seems to suggest that the masculine form is the norm (‘doctor’ and ‘female doctor’)”, cf. also Mey 1984.

The hesitation in using fem. forms may be due in part to the ambiguity of the suffixes used to form fem. agentives. Thus, in Croatian the suffix *-ica* is used to form diminutives, as in *ptičica*, *kućica*, *uličica*, *vrpčica*, and also to designate devices, as in *slušalica* ‘receiver; headphones’ from *slušati* ‘to

listen' or *dizalica* 'crane' from *dizati* 'to raise, lift'. The suffix *-k(a)* is used to form the names of objects, as in *acetilenka* 'acetylene lamp', *petrolejka* 'petroleum lamp', *najlonka* 'nylon stocking', *brzobjavka* 'telegram'.

In Serbian the suffix *-ica*, which may be used to form feminine agentives, is used also to form diminutives: *sestra* – *sestrica*, *igla* – *iglica*, *ruka* – *ručica* and for designations of female animals: *golub* – *golubica* "pigeon, m. – pigeon, f.", *vuk* – *vučica* 'wolf, m. – wolf, f.' In Russian, the suffix *-k(a)* is used to form designations of devices, instruments, machines, places e.g. *zažigalka* 'cigarette lighter', *čitalka* 'reading room', *kosilka* 'lawn-mower'. It is also used to form deminutives such as *golovka*, *staruška*, *ptička*. Fr *moissonneuse* is a harvesting machine, not a woman that harvests (in Engl *harvester* in both cases) (Liddicoat 2011: 2). Spanish *jabonera* can be either 'soap dish' or 'soap seller, f.' (*jabonero* m. 'soap seller'), *registradora* 'cash register' (*registrador* m. 'inspector'), *empacadora* 'packing machine' (*empacador* 'packer'), cf. Pountain 2006. *El guía* (m.) is a guide (a person), while *la guía* is a guidebook. *El vocal* (m.) is 'councillor' but *la vocal* is 'vowel'. *Espada* (m.) means 'matador', but the theoretical fem. *espada* (f.) means 'sword'; *un trompeta* (m.) is a 'trumpeter', while *una trompeta* means 'trumpet'. Pol *kierowca* (m.) means 'driver' but *kierownica* is blocked as a fem. agentive because it means 'steering wheel'. Pol **sportówka* 'sportswoman' < *sportowiec* 'sportsman' is blocked by the similarity to *wiatrówka* 'wind-cheater' or *grochówka* 'pea soup' (Krys-Kastovsky 2000: 740).

Nissen (1986: 737) writes: "On the one hand, we find a desire among women to get integrated into the masculine world, which would result in a rejection of *feminine* occupational titles, on the other hand, we encounter the desire to stay faithful to the female identity, and the wish to promote feminine occupational titles".

Olivares (1984: 756) even concluded that Spanish women were best served using the masculine terms for their job denominations, in order to avoid the negative side-effects, and she has followed this principle by insisting on the following letter-head for herself: *El Director del Secretariado de Relaciones Internacionales de la Universidad de Zaragoza* 'The Director (m.) of the Secretariat for International Relations of the University of Zaragoza'. Proudfoot & Cardo 1997: 228 write: "Generally

speaking, when there is a choice of forms, the use of the masculine form [in Italian] is perceived as putting less emphasis on the gender aspect [they mean ‘sex’] and more on the profession of the person, and is therefore seen as less sexist”.

In a report in the Italian edition of the Huffington Post of 11 July 2014 there is a short discussion of this issue and it turns out that prominent Italian women prefer to be referred to using the masc. names of professions, in particular the Minister Maria Elena Boschi prefers to be called *ministro* and the trade-union general secretary Susanna Camusso mentioned above (§ 1.2, § 2.7) prefers to be called *segretario*.⁶

References

- Babić, S. 1981. “Sustav u mocijskoj tvorbi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku” *Slavica Helvetica* Band 16, Bern, 33-46; repr. as “Mocijska tvorba” in: Babić, Stjepan: *Hrvatski jučer i danas*, Zg 1995, 123-132
- Babić, S. 1998. “Tvorba riječi” In: Lončarić, Mijo (red. nauk.): *Hrvatski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej
- Bugarski, R. 2005. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek - Knjižara Krug
- Burr, E. 1995. “Agentivi e sessi in un corpus di giornali italiani” In: Marcato, Gianna (ed.): *Donna e linguaggio*. Padova: CLEUP 141-158
- Burr, E. 1997. “Neutral oder stereotyp. Referenz auf Frauen und Männer in der italienischen Tagespresse” In: Dahmen, Wolfgang et alii (ed.): *Sprache und Geschlecht in der Romania. Romanistisches Kolloquium X*. Tübingen: Narr 133-179
- Bußmann, H. 1995. “Das Genus, die Grammatik, und –der Mensch: Geschlechterdifferenz in der Sprachwissenschaft” In: Bußmann/ Hof 114-161
- Bußmann, H. /Hof, R. (eds.) 1995. *Genus: Zur Geschlechterdifferenz in den Kulturwissenschaften*. Stuttgart: Kröner
- Butt, J./ Benjamin, C. 1994 (2nd edition). *A New Reference Grammar of Modern Spanish*. London etc.: Edward Arnold
- Comati, S. 2009. “Bulgarien nach der Wende bis zum EU-Beitritt: Betrachtungen zum Sprachgebrauch aus den Bereichen Wirtschaft, Medien und Musikkultur” In: Voß, Christian (ed.): *EU-Bulgaristik. Perspektiven und Potenziale. Festgabe für Norbert Radow zum 80. Geburtstag* (SLCCEE Band 6) München, Berlin: Otto Sagner 173-192
- Corbett, G. 1991. *Gender* Cambridge: CUP

⁶ I am grateful to Sergio Neri (Jena) for this interesting reference.

- Doleschal, U./ Schmid, S. 2001. "Doing gender in Russian: Structure and perspective" In: Hellinger, M. /Bußmann, H. (eds.) Vol. 1. 253-283
- Hellinger, M. / Bußmann, H. 2001. "Gender across languages" In: Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.), Vol .1, 1-25
- Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.). 2001. *Gender across languages. The Linguistic Representation of Women and Men*. Vol. 1. Amsterdam, Philadelphia.
- Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.) 2002. *Gender across languages. The Linguistic Representation of Women and Men*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia
- Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.) 2003: *Gender across languages. The Linguistic Representation of Women and Men* Vol. 3. Amsterdam, Philadelphia
- Hellinger, M. / Bußmann, H. 2003. "Engendering female visibility in German" In: Hellinger /Bußmann (eds.) Vol. 3, 2003. 141-174
- Hentschel, E. 2003. "The expression of gender in Serbian" In: Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.), vol.3, 259-286
- Hill, P. M. 2014. "Sex and Gender in Croatian and other Languages". *Croatian Studies Review* 10, 85-103
- Hill, P. M. forthcoming. "Sex and Gender in Russian"
- Kersten-Pejanić, R./ Rajlić, S./ Voß, C. (eds.) 2012. *Doing Gender – Doing the Balkans. Dynamics and Persistence of Gender Relations in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States*. München: Sagner (Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe 20)
- Kinder, J. J. / Savini, Vincenzo M. 2004. *Using Italian. A Guide to Contemporary Usage*. Cambridge: CUP
- Koniuszaniec, G. / Błaszowska, H. 2003. "Language and Gender in Polish" In: Hellinger, M. /Bußmann, H. (eds.) vol.3, 259-286
- Marcato, G. / Thüne, E.-M. 2002. "Gender and female visibility in Italian" In: Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.): *Gender Across languages*. Vol. 2. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins 187-217
- Marković, L. 2012. "Language and Gender in Tertiary-Level Education" In: Kersten-Pejanić, R. et alii (eds.) 109-126
- Meseguer, A. G. 1991. "Gender-sex clashes in Spanish: A semantic typology of animated nouns (A contribution to the study of linguistic sexism)" *Journal of Pragmatics* 15, 445-463
- Mey, Jacob 1984. "Sex and Language Revisited: Can Women's Language Change the World?" *Journal of Pragmatics* 8, 261-283
- Mills, Sara 2008. *Language and Sexism*. Cambridge: CUP
- Minova-Gjurkova, Lj. 1998. "Sostojbi i promeni vo makedonskiot jazik od 1945 godina: Morfologija" In: *Makedonski jazik* (red. naukowy Liljana Mino-

- va-Gjurkova). Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej (Najnowsze dzieje języków słowiańskich) 108-119
- Mozdierz, B. M. 1999. "The Rule of Feminization in Russian" In: Mills, M. H. (ed.): *Slavic Gender Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: J. Benjamins (eBook) 165-181
- Nikolić, S. 1954/1955. "Oblici imena zvanja" *Naš jezik, nova serija* 5/6. 148-152
- Nissen, U. K. 1986. "Sex and Gender Specification in Spanish" *Journal of Pragmatics* 10, 725-738
- Nissen, U. K. 2002. "Gender in Spanish. Tradition and innovation" In: Hellinger, M. / Bußmann, H. (eds.): *Gender across languages*. Vol. 2. 251-279
- Olivares, C. 1984. "A Comment on J.L.Mey's Review Article 'Sex and Language Revisited'" *Journal of Pragmatics* 8 753-756
- Pauwels, A. 1998. *Women Changing Language*. London: Longman
- Pountain, C. J. 2006. "Gender and Spanish Agentive Suffixes: Where the Motivated meets the Arbitrary" *Bulletin of Spanish Studies* Vol. 83, 1. 19-42 (from webspace.qmul.ac.uk)
- Proudfoot, A./ Cardo, F. 1997. *Modern Italian Grammar*. London, N.Y.: Routledge
- Romaine, S. 2001. "A corpus-based view of gender in British and American English" In: Hellinger & Bussmann (eds.) Vol. 1. 153-175
- Rothstein, R. A. 1993. "Polish" In: Comrie, B. /Corbett, G. G. (eds.): *The Slavonic Languages*. London, N.Y.: Routledge 686-75
- Sensini, M. 1997. *La Grammatica della Lingua Italiana*. Milano: Mondadori
- Weiss, D. 1991. "Structures sexistes en polonais contemporain" In: Stammerjohann, H. (ed.): *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*. Tübingen: Narr 245-263

ПИТЕР М. ХИЛЛ

ОБОЗНАЧЕНИЯ ЖЕНЩИН, ИМЕЮЩИХ ПРОФЕССИЮ ИЛИ ДОЛЖНОСТЬ, В КОТОРОЙ РАНЬШЕ РАБОТАЛИ ТОЛЬКО МУЖЧИНЫ, В ЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

Проблема возникает в большинстве европейских языков, когда следует обозначить женщину, имеющую профессию или должность, в которой раньше работали только мужчины, например, следует ли в сербском языке сказать *министар* или *министарка*, *Професор* *gp* *Иванка* *Иванковић* или

Професорка др Иванка Иванковић, или в испанском языке – *el ministro*, *la ministro* или *la ministra*? Когда речь идет о профессии низкого статуса или о профессии или должности, которую и раньше имели женщины, тогда существуют особые названия, например в сербском языке *секретарка* (*секретарица*), *благајница*, *учиџельница*, *наставница*, но проблемы возникают, когда идёт речь о профессиях, в которых раньше работали только мужчины. В некоторых европейских языках в таких случаях свободно употребляются особые женские формы, но в других европейских языках они не употребляются или употребляются редко, даже если они существуют, например в болгарском языке *министърка* употребляется только иронически или пренебрежительно, в итальянском языке избегается обозначение *avvocatessa*, редко употребляется *avvocata*. В статье изучается эта проблема в немецком, сербском, македонском, польском и итальянском языках.

Лариса ШЕВЧЕНКО

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
Киев, Украина

НЕОЛЕКСИКОГРАФИЯ В УКРАИНЕ: КОММУНИКАТИВНАЯ МОДЕЛЬ РАСШИРЯЮЩЕГОСЯ ПРОСТРАНСТВА ЯЗЫКА

Аннотация: В статье предлагается анализ понятия *неолексикография* как категории, определяющей перспективу словарной работы в информационную эпоху. Обосновывается тезис о функциональной и коммуникативной доминанте, лежащей в основе лексикографии нового типа. Рассматриваются инновационные словари, репрезентирующие украинскую лексикографию начала XXI века.

Ключевые слова: неолексикография, функциональная и коммуникативная доминанта, информационные словари, информационная эра, расширяющееся интеллектуальное пространство.

Принципы лексикографического представления языка соотносимы со временем культуры. Заявленный тезис со всей очевидностью предполагает множество толкований, аргументации экстра- и интралингвистической, что объясняется онтологическим, социальным, культурным и другими анализируемыми в науке «статусами» языка. Недалёк от истины был Ю. Шевелев, обозначивший в категориях «состояния и статуса» свою, ставшую уже классической в лингвистике работу «*Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус*» (выделено нами – Л. Ш.) (Шевельов 1987). Именно во времени культуры формируется необходимость в организации знаний о языке – сначала произвольно фиксируемых, позже – организованных по определенным признакам, далее – структурируемых и систематизируемых и, как завершение процесса познания сущностей в их взаимосвязи и целостности, – парадигмально осмысленных в языковой картине мира.

Время культуры формирует запрос на логическое обоснование лингвистических (как и общих – мировоззренческих) концепций, их

типологию, аргументацию, возможность быть воспринятыми и принятыми современниками. В проекции на лексикографическую теорию и практику высказанные общие рассуждения соотносят проблематику с историей становления, развития, равно как и состояния классической лексикографии. Достижения лексикографии в предложенном понимании проблемы безусловны, представленность в системной организации языковых единиц – многоаспектна, опирается на различные методологии и методы анализа, множество лексикографических практик отбора, интерпретации и форм организации языкового материала. Подтверждением сказанному являются мощные мировые лексикографические школы – британские, французские, российские, польские и др., их титульные центры Оксфордской, Московской лексикографии, или же еще локальные – словари издательств «Gallimard», «Русский язык» и многих других.

Лексикографическая мысль Украины в рассматриваемом аспекте коррелируется с мировыми тенденциями словарного представления знаний о языке и мире. История становления украинской лексикографии эмпирически соотносима со славянскими (и шире – общеевропейскими тенденциями развития), хотя хронологически и в соотношении с определенными периодами развития языка, безусловно, наблюдаем национальную специфику (Німчук1980).

Так, можно проследить эволюцию украинской лексикографии. Национальная историческая лексикография изучает истоки словарной деятельности, соотнося ее начало с XIII ст. и формированием *Азбуковников* – именных реестров Библии, представленных в азбучном порядке. Другой лексикографический жанр этого же времени – *Алфавит*, содержательно близкий к *Азбуковникам* и представляющий «толкованіе иностранных речей, иже обретаются во Святых Книгах, непереложены на руській язык» (Огієнко 1995: 245).

Позже, с половины XVI ст., лексикография отражает процессы взаимодействия церковнославянского и литературного языка того времени. Знаковый в истории украинской литературной традиции *Словарь Лаврентия Зизания* (1596 г.) включает в название конкретизатор содержания Словаря: «Лексис сиречреченія, вкратце собранны, и из словенского языка на простый руській діалект істолкованы». С

позиций современного анализа речь идет о двуязычных параллелях: церковнославянские слова объясняются посредством живых/народных слов украинского языка.

Аналогично Словарю Лаврентия Зизания, и в этот же период социокультурного развития украинского общества (1627 г.), в Киеве создается словарь Киево-Печерского архитипографа Памво Беринды, построенный также по принципу двуязычных параллелей церковнославянского и простого украинского языка. Уточним, с уже сформированной позицией автора относительно необходимости обращения в лексикографической практике составления двуязычных словарей к простому языку народа.

Этот и другие словари староукраинского периода развития лексикографии заложили основы многочисленных, вариативных по содержанию, целям и объяснительной способности словарных статей лексикографических работ Украины. Разножанровые по типологии, обрабатываемому материалу и целям словари активно возникают с 1798 г., после публикации «Энеиды» (укр. «Енеїди») И. Котляревского. Прежде всего это относится к жанровым вариациям, объединяющим пояснение семантики украинского слова. Часто такие словари были самостоятельным структурным компонентом конкретного издания. И. Огиенко называет это время лексикографического становления Украины «периодом собирания словарного материала», закончившимся «самостоятельным словарем «Собраніє слов малоросійскаго наречія», изданным в 1823 г. Иваном Войцеховичем (Огієнко 1995: 246).

С 20-х гг. XIX века собственно и формируется панорама классической украинской лексикографии – словари параллелей двуязычные и многозначные Е. Тимченко, И. Верхратского, Е. Желяховского, О. Поповича и др., толковый словарь Б. Гринченко (материал к словарю собирался и редактировался несколькими поколениями ученых – П. Кулишом, П. Житецким, В. Науменко, Е. Тимченко, авторами и сотрудниками журнала «Киевская старина», большим кругом украинской интеллигенции – земскими врачами, учителями, священниками) и другие серьезные лексикографические проекты. С 1918 г., когда при Украинской Академии наук в Киеве была организована «Комиссия

по созданию словаря украинского живого языка» («Комісія для складання словника української живої мови») и параллельно ей комиссия для лексикографической работы над терминологическими словарями, ситуация принципиально меняется. Уже не отдельные энтузиасты, любители словесности, часто патриотически настроенная интеллигенция, совмещающая различные виды деятельности, а профессионалы-лингвисты включились в лексикографическую деятельность.

Модель расширяющегося пространства характеризует этот период деятельности украинских лексикографов. К примеру, во главе терминологической комиссии был акад. Агатангел Крымский, привлеченный к работе на добровольной основе многочисленных специалистов как Академии наук, так и высших учебных заведений Украины. В течение достаточно короткого времени была собрана двухмиллионная картотека терминов различных отраслей знания, положившая начало созданию десятков терминологических словарей.

Одновременно постулируются и готовятся инновационные для Украины 20-х гг. XIX века толковый словарь украинского языка, где объяснительная часть словарной статьи представлена украинским языком, а также словарь украинских говоров, обращенный к паспортизации диалектного состава национального языка – как восточно-украинских, так и западноукраинских диалектных форм.

Переакцентирование подходов к литературному языку украинского народа – также новая мировоззренческая парадигма начала XX века. Интеллектуалы С. Ефремов и А. Никовский обращаются к материалу *Словаря украинского языка* под редакцией Б. Гринченко, дополняя и трансформируя его лексический состав неологизмами и заимствованными словами. В результате в 1926 г. Словарь Б. Гринченко переиздается уже в 5-ти тт. (Гринченко 1907-1909), расширяя лексикон понятийной и коммуникативной перспективы украинцев.

Своеобразный лингвистический ренессанс наблюдается в огромном интересе к созданию полного исторического словаря украинского языка (существовавшие до этого времени словари названного типа, по мнению научных лексикографов, уже не соответствуют уровню требований украинской научной общественности), к попыткам обоснования и разработки основ идиостилистических словарей.

Расширяющееся коммуникативное пространство языка в его лексикографической презентации 20-х гг. XX века, безусловно, явление неординарных интеллектуальных интенций украинской научной мысли. К сожалению, прерванное экстралингвистическими мотивациями и догмами, среди которых идеологический постулат 30-х гг. XX века о борьбе с буржуазным национализмом.

История украинской лексикографии с точки зрения причин и мотиваций ее развития достаточно близко соотносима с аргументацией М. Фуко, рассматривающего сущность знания не как процесс последовательного исторического усовершенствования, а скорее как историю возможностей (Фуко 1977: 34-35). Согласимся с утверждением комментаторов М. Фуко: «те исторически изменяемые структуры (в нашем случае, социокультурный контекст развития – экстралингвистическая сущность, являющаяся мотиватором развития либо стагнации научной деятельности) ..., которые определяют условия возможности мыслей, теорий или даже наук в каждый исторический период» (Автономова 1977: 11).

Дальнейшая лексикографическая история XX века в Украине – это множественность научных решений, проектов и воплощенных идей, соответствующих времени культуры. Лакуны научного знания дополняются, расширяются и систематизируются на последовательных принципах анализа предлагаемым в словарях материалом. Так возникает не утративший своего значения и до сегодняшнего дня 11-томный словарь украинского языка (Словник української мови 1970-1980), наиболее полно представляющий лексический состав языка славянского народа. Его новейший аналог, 20-томный словарь, работа над которым продолжается и сегодня, – явление другого времени культуры (Словник української мови 2010-2019).

Характеристики 20-томного словаря украинского языка определяются не только количественным увеличением словарных статей, что отражает реалии времени, результаты постижения мира во всем его многообразии, глобализационные процессы и прочие экстра- и интралингвистические мотиваторы, но и принципами научной обработки материала словаря. Прежде всего речь идет о компьютерных технологиях, позволяющих логизировать и дискурсивно представить

языковые единицы, обработать их за множественными параметрами в различных дискурсивных (в зависимости от поставленных исследовательских задач) словарях – синонимов антонимов, орфографическом, орфоэпическом, фразеологическом и других (см. Словник синонімів української мови 2001; Сучасний орфографічний словник української мови 2007; Словник фразеологічних антонімів української мови 2004 и др.).

Уже в XXI ст. завершается издательская работа над «Этимологическим словарем украинского языка» в 6 т. (Етимологічний словник 1982-2012), материал которого является результатом серьезного труда многих поколений украинских лингвистов, в частности, исследователей Института языковедения им. А.А. Потебни под руководством академика А.С. Мельничука, позже – академика В.Г. Складенко.

К началу нового столетия украинская лексикография составила самостоятельную библиотеку, раздвинув границы предметности, принципов и методов систематизации и научной интерпретации языковых единиц. Только Украинский языково-информационный фонд (укр. *Український мовно-інформаційний фонд*) Национальной академии наук Украины издал свыше 100 различного типа словарей, подготовленных совместно с Институтом языкознания им. А.А. Потебни НАН Украины, Институтом украинского языка НАН Украины, исследователями университетов.

В ситуации, которую можно назвать, как уже отмечалось выше, лексикографическим ренессансом в Украине, у лингвистов возникает множество вопросов, относящихся к принципам организации нового лексикографического материала, его паспортизации и научному обоснованию сущности словарей нового типа. Термины «*неословари*», «*неолексикография*», а также производные от них становятся рабочими в научных публикациях. Проблемы чаще всего проецируются на время создания словарей (соответственно «*нео*») и классификационные характеристики, расширяющие традиционные модели лексикографических трудов. Чаще всего такие характеристики констатируют ситуацию. К примеру, неословари классифицируются:

1) по характеру физического носителя и способом организации материала:

- на бумажных носителях;
- электронные;
- представляющие бумажный и электронный варианты;

2) по новизне материала:

- частично дополненные;
- полностью новые;

3) по языковому материалу:

- представляющие новые слова или значения;
- фиксирующие языковые ранее не представленные в лексикографии единицы;

4) по лексикографической интерпретации материала:

- сохраняющие традиционную лексикографическую интерпретацию новых языковых единиц;
- предлагающие новую интерпретацию новых языковых единиц;

5) по степени автономности:

- автономные словари;
- словарные материалы – индексы новых слов, примечания и т.д. (Тищенко 2011)

Развернутая аргументация особенностей каждого из классифицируемых словарей предложенных типов строится на критериях новизны на лексическом, фразеологическом и других уровнях языка. Следовательно, концепция Н.З. Котеловой, на которую часто ссылаются авторы, безусловно является авторитетной, когда речь идет об изменениях слова на каждой стадии его жизни (Котелова 1980-1987).

Предложенный нами подход к пониманию неолексикографии строится на концепции соразмерности задач и особенностей лексикографической деятельности цивилизационному циклу, эпохе, социокультурным тенденциям развития общества. Соответственно,

информационная эра, определяющая цивилизационные ритмы нашего времени, – это не только новые технологии и масштабы ранее не осмысливаемых задач, но и вербальная репрезентация человека новейшего времени. Фиксируемые, и в аппарате лингвистической доказательности объясненные / вариативные / уточненные языковые единицы – первый, связанный с общей логикой эволюции знания аспект проблемы.

Другой аспект – изменение функциональной парадигмы языка в сторону актуализации его имманентных коммуникативных ресурсов. Язык в историческом времени очень быстро (возможные хронологические рамки с 70-80-х гг. XX ст.) дифференцируется не только разнообразно функционально-стилевым сферам, но и множеству коммуникативных моделей типов речи, необходимых для интегрированных (но и специальных) сред подачи информации.

Научная информация, интегрируемая мировоззренчески и эпистемно, одновременно локализирует предметность изучаемого. Язык, являющийся *alterego* научного знания, сформируется в модели динамично изменяющегося мира возможностей, идеи, быстро развивающихся новых направлений наук с тенденцией к их все большей объяснительной способности. Возникает необходимость в дискурсивных словарях, словарях компетенций различных типов, интегрирующих задачи, реальное состояние конкретной предметной сферы, ее понятийный аппарат. К разрешению вышеизложенных задач и причастны новые направления лингвистики, в частности *неолексикография*.

Опыт подготовки лексикографических работ нового типа достаточно оптимистичен. Двумя изданиями, в 2013 и 2014 гг., коллективом ученых Киевского национального университета имени Тараса Шевченко издается комментированный словарь терминов и понятий медиалингвистики (Медіалінгвістика 2013; Медіалінгвістика 2014). Годом позже неолексикографическое издание «Юрислінгвістика: словник термінів і понять» (2015) заполняет коммуникативный локус, где аккумулируется правовая и лингвистическая компетенции. Ориентированные одновременно и на сферу подготовки специалистов высшей квалификации в новых для общества профессиях, названные словари отражают характеристики информационной эпохи – точно,

системно, понятийно емко, коррелируя с предметностью смежных наук представить опорные и новые понятия определенного коммуникативного локуса – медиалингвистического, юрислингвистического.

Структура словарной статьи в названных изданиях достаточно традиционна. К примеру:

Бекграунд (англ. *background*) – офіційна інформація, що передуює додатковій. Б. є обов'язковим елементом інформаційних жанрів у друкованих та електронних ЗМІ, в новинах на радіо та телебаченні.

Функції ЗМІ – медійні завдання, що їх виконують ЗМІ в суспільстві. Виокремлюють комунікативну, пізнавальну, маніпулятивну, соціально-організаторську, культурноосвітню, рекламно-інформаційну, ідеологічну, рекреативну та ін. Ф. ЗМІ.

Инновационность в обеспечении коммуникативной полноты социального общения, корреляции соответствующих понятий, возможности их логических замещений / противопоставлений, формировании новых лексических единиц, называющих реалии новейшего времени. Предполагаем, что идея и опыт создания таких словарей продуктивны, непосредственное подтверждение чему последующий выход в свет словаря известного медиалингвиста Л. Дускаевой (Медиалингвистика 2018).

Неолексикографические издания – это, конечно же и словари новых слов и значений, традиции которых заложены еще в прошлом столетии рядом британских, российских, польских и других (см. в использованной литературе) работ. Украинская лексикография также проявила и проявляет значительный интерес к такой филологической работе (см. украинские неословари). Неолексикография дополняет и переформатирует проблематику – новые слова, значения и фразеологизмы фиксируются и анализируются как языковые и функционально маркированные единицы, определяющие коммуникативную емкость определенной сферы общения. По заявленному принципу построен проект «Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа» (2017-2018), розробляється в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (Шевченко & Сизонов 2017; Шевченко & Сизонов 2018), а також словарні репрезентації матеріалів дисертаційних досліджень Д. Сизонова (см. Сизонов 2012).

Коммуникативная целесообразность в научной сфере способствует формированию в неолексикографии отдельной библиотеки терминологических словарей – толковых, энциклопедических и др., которые регулируют традицию и новизну научного знания. Часто эти неословари являются инновационными в своей сфере, как это представлено изданием «Англо-український словник міжнародного, порівняльно і європейського права» (2010) – первым изданием такого типа и не только в Украине. Принципиально важно, что неолексикографические издания всегда имеют электронные формы, как возможность быстрого, регулярного и независимого доступа к лексикографической информации.

Неолексикография начала XXI века, на наш взгляд, определяет интеллектуальный облик национальных лексикографических школ, равно как и отдельных исследователей. Самодостаточность термина «неолексикография» не в противопоставлении традиционным способам и приемам описания языковых единиц, а в переформатировании их анализа согласно коммуникативным задачам, динамике, структуре и особенностям информационной эпохи современного общества.

Составление новых типов словарей – построенных на строгих логических основаниях, многопрофильных и узкоспециальных, отражающих общее состояние науки и раскрывающих авторский концептуальный ряд гипотез / утверждений / обоснований, словарей ассоциаций, интеллектуальной интертекстуальности и др. – в информационную эпоху требует лингвистических компетенций, соотносимых со временем культуры в цивилизации. Сегодня – время динамических состояний, инновационности, мгновенного обмена информацией, фиксируемой в базах данных, к которым относится и неолексикография.

Использованная литература

- Автономова, Н. 1977. «Мишель Фуко и его книга Слова и вещи». *Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук*. Москва: УРСР. 5-23.
- Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права*. Близько 70 000 термінів. / Л. Шевченко, В. Муравйов. Київ : Арій, 2010.
- Гринченко, Б. 1907-1909. *Словарь української мови*. в 4-х тт. Киев.

- Етимологічний словник української мови* : у 6 т. (1982-2012) / редкол.: О.С. Мельничук (голов.ред. та ін.). Київ: Наук.думка, 1982. Т. 1; Київ: Наук.думка, 1985. Т. 2; Київ: Наук.думка, 1989. Т. 3; Київ: Наук.думка, 2003. Т. 4; Київ: Наук.думка, 2006. Т. 5; Київ: Наук.думка, 2012. Т. 6.
- Котелова, Н.З. 1980-1987. *Новое в русской лексике. Словарные материалы* / Под ред. Н.З. Котеловой. Москва: Русский язык. Вип. 1-7.
- Медіалінгвістика в термінах и поняттях: словарь-справочник.* / под ред. Л.Р. Дускаевой; редкол.: В.В. Васильева, Ю.М. Коняева, А.А. Малышев, Т.Ю. Редькина. Москва: ФЛИНТА, 2018.
- Медіалінгвістика: словник термінів і понять.* / За ред. Л.І. Шевченко / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2013.
- Медіалінгвістика: словник термінів і понять.* / За ред. Л.І. Шевченко / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014.
- Німчук, В.В. 1980. *Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською.* Київ: Наукова думка.
- Огієнко, І. (Митрополит Іларіон). 1995. *Історія української літературної мови.* Київ: «Либідь».
- Сизонов, Д.Ю. 2012. *Медична термінологія в українських ЗМІ : словник.* Київ : ВПЦ «Київський університет».
- Словник синонімів української мови:* в 2-х тт. / Гнатюк Г.М.; Головащук С.І.; Горюшина Г.Н.; Лозова Н.Є.; Тараненко О.О.; Фридрак В.Б.; Мельник Н.Ю.; Нечитайло О.І.; Родніна Л. О.; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови; НАН України. Київ: Наук.думка, 2001.
- Словник української мови: в 11 тт.* / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.
- Словник української мови: у 20 тт.* / гол.ред. В.М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 2010-2019.
- Словник фразеологічних антонімів української мови*/ Калашник В., Колоїз Ж. Київ: Довіра, 2004.
- Сучасний орфографічний словник української мови.* З граматичними коментарями / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка. Київ: Арій, 2007.
- Тищенко, О.М. 2011. «Нові й актуалізовані слова та значення (словникові матеріали) у контекст і сучасних неословників». *Українська мова*, №1, 55-68.
- Фуко, М. 1977. *Слова и вещи. Археология гуманитарных наук.* Москва, 34-35.
- Шевельов, Ю. 1987. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус.* Київ: Сучасність.

- Шевченко, Л.&Сизонов, Д. *Нові слова та фразеологізми в українських-масс-медіа*: словник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017.
- Шевченко, Л.&Сизонов, Д. *Нові слова та фразеологізми в українських-масс-медіа*: словник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018.
- Юрислінгвістика : словник термінів і понять.*/ укладачі: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматко / За ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015.

ШЕВЧЕНКО ЛАРИСА

НЕОЛЕКСИКОГРАФІЯ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ РОЗШИРЕНОГО ПРОСТОРУ МОВИ

Резюме

Принципи лексикографічного представлення мови співвідносні з часом культури. Стан і статус мови та її лексикографічної репрезентації змінюються історично, значною мірою еволюційно, хоча й залежать від різних екстра- й інтралінгвальних чинників, що впливають на культуру та її вербалізовану форму – мову.

Сформована у класичній традиції українська лексикографія співвідносна з періодами розвитку лексикографічної теорії та практики (староукраїнська модель опису мови, піднесення лексикографічних праць у період 20-х рр. ХХ ст., лексикографічна діяльність періоду незалежної України).

Із 70-х рр. ХХ ст. відбувається становлення принципово нової лексикографічної парадигми, скорельованої з інформаційною епохою розвитку людства. Характерні ознаки цього часу – домінанта точності, швидкості передачі інформації, комунікативної доцільності, множинності скорельованих принципів пізнання та ін. – визначають природу неолексикографії.

В комунікативній моделі простору мови, який розширюється, неолексикографія формує нові типи словників та способів їх інформаційного аналізу.

ЛИТЕРАТУРА, ПРЕВОД, КУЛТУРА

Марко ЈЕСЕНШЕК

Универзитет во Марибор, Филозофски факултет
Марибор, Словенија

ПРЕКМУРСКИ РАКОПИСНИ ПЕСНАРКИ

Апстракт: Трудот ги прикажува прекмурските ракописни песнарки од најстарата зачувана *Martjanska pesmarica I* до *Szlovenszke Dühovne Peszmi pizsane po Berke Bálazsi vu Nemes Csobi*. Во Библиографијата на прекмурскиите печатени изданија од 1715 до 1919 година се наведени 61 песнарка, најмногу има католички, а поретки се протестантските, но затоа подоцна најважните печатени песнарки на прекмурски јазик се протестантски. Во најстарите ракописни песнарки тешко е да се разликува нивното католичко или протестантско значење, токму затоа во нив не е секогаш јасна границата меѓу прекмурскиот и кајкавскиот јазик – некои стари песни се „на-вистина прекмурски“, но во нив се преплетуваат кајкавски и прекмурски јазични карактеристики.

Клучни зборови: прекмурски јазик, ракописни песнарки, *Martjanska pesmarica I*, *Smodiš-Gradual*, *Szlovenszke dühovne peszmi*

0 ВОВЕД

Протестантизмот во Прекмурје го најави напредокот меѓу обичниот словенечки народ. Го поттикнувал читањето на Светото писмо на мајчин јазик, а тоа значело дека во провинцијата меѓу Мура и Раба почнала најпрво да се шири ракописна, а потоа и жива книжевна дејност на разбирлив јазик. На необразованите луѓе им била овозможена богослужба на разбирлив јазик, црковните верски обреди почнале да го менуваат пеењето во прекмурски јазик, се поттикнувало описменувањето, се појавиле првите школи. Најстариот зачуван преглед на активностите на Загребската и Ѓурската епархија според одредбите на црковното право датира од 1698 година и меѓу другото, наведува дека во управните единици на Прекмурската општина (Загребска епархија), Словенечка област и Стражна област (Ѓурска епархија) тоа време имало 21.527 Прекмурски Словенци (Zelko 1958: 92), кои веќе имале свои ракописни песнарки, а набргу ги добиле своите први печатени протестантски книги и учебници. Започнало долготрајно, но систематично култивирање на

селското население, најпрвин со планирано описменување и учење на прекмурски јазик, а потоа и со негово нормирање и воведување во сите функциски жанрови на јазикот, на сите подрачја од јавната и приватната комуникација. Прекмурските протестанти го обликувале прекмурскиот јазик, свесни дека јазикот, литературата и културата го одредуваат нивниот словенечки национален идентитет во унгарската држава и на унгарскиот културно-политички простор. Емоционалното описменување на децата и возрасните било тесно поврзано со буђењето на словенечкиот патриотизам и ширењето на “вистинската вера” во Прекмурје, »dabi nei li fzamo drobna decza zetoga mleiko fzpoznanya bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, fzebé vu vöri pokreipiti, vu nevoljái trostati, nego i fztareifi bi mogli fzvoje, efche i vfza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustati«. Станува збор за слични напори како кај Крањците во 16 век, за битна промоција на словенечкиот јазик, којашто во Прекмурје ја договарале аристократските семејства Széchy, Nádasdy и Bánffy (Sedar 2016: 74). За културната историја на Словенците е битен, а малку познат, податокот¹ дека во Прекмурје работела првата печатница на словенечка почва. Аристократската фамилија Bánffy во својот замок го поканила Rudolf Hoffhalter, син на виенскиот печатар со полско потекло Rafael Hoffhalter (Bernhard, 2011: 56–57), којшто во 1573 во Долна Лендава ја испечатил книгата на протестантскиот проповедник György Kultsár *Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységéről való tanúság*² и уште три други негови книги.³ Така, за две години, во 1582 го постигнал

¹ Во словенечкиот стручен печат печатениот првенец на територијата на денешна Словенија му се припишува на љубљанскиот печатар Јанез Манделец (»prva delavnica te stroke pri nas«) кој во согласност со јазикот на книгите се потпишувал како Janž или Ivan Mandelz во словенечките, Joannes Manlius во латинските и Hans Mannel во германските изданија. Reisp (1993: 510) го наведува како прв печатар „v Ljubljani oziroma sploh na Slovenskem“.

² Преводот на првата печатена книга на словенечка територија излегол 2009 година како факсимил со наслов *Kosanje hudiča s skesanim grešnikom in nauk, ki govori o uranju zoper obup* врз основа на микрофилмот од збирката RMK I. 97 со ознака бр. FM 2/127 на Националната библиотека Széchényi.

³ *Az halálra való készületrői rövid tanosság (Kratek nauk o pripravah na smrt)*. Lynduae 1573. Faksimile (2007). Budapest, Lendava, str. 135. *Keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek, 1574*. Faksimile (1975). Budapest, str.186. *Postilla*. Alsó Lynduan 1574. Faksimile (2001) Budapest, Lendava, str. 1200.

љубљанскиот печатар прогонет од Крањска, Janez Mandelc, кој со поддршка од Jurij Dalmatin, Jurij Khisl и надзорникот на крањската протестантска црква Krištof Spindler, во пролетта 1575 г. добил дозвола за печатење на книги во Љубљана (Reisp 1993: 510), есента истата година од неговата печатница излегол Dalmatinov *Jezus Sirah*.⁴ Во годините 1582 – 1605, малку северно од Прекмурје, на денешна Gradišanska, во контактниот словенечко-унгарско-австриски простор ја продолжил својата печатарска дејност, бидејќи меѓу Varaždin, Güssing, Eberava и Deutschkreutz добил засолниште кај грофовите Batthyány, Erdödy, Zrinjski и Nádasdy. Во 1587 во Eberavi/Monyorókerék ја испечатил најверојатно првата, денес изгубена прекмурска книга *Agenda Vandalica*.⁵ Истовремената крањска и прекмурска печатарска дејност на австрискиот и унгарскиот правно-политички простор кажува дека словенечките протестанти координирано, притоа ја истакнувам поврзаната улога на Janez Mandelc, којшто ја испечатил првата словенечка крањска книга во матичниот словенечки простор (Dalmatinov *Jezus Sirah*, Ljubljana 1575) и воопшто првата словенечко-прекмурска книга (izgubljena *Agenda Vandalica*, Eberava 1587), и на Rudolf Hoffhalter, којшто во Долна Лендава во 1573 ја имал првата печатница во матичниот словенечки простор (Jesenšek 2019: v tisku).

1 ПРЕКМУРСКИ РАКОПИСНИ ПЕСНАРКИ МЕЃУ КАТОЛИЧКАТА И ПРОТЕСТАНТСКА ТРАДИЦИЈА

Протестанството во Прекмурје, за опстојувањето на Словенците било уште поважно одошто во Крањ, тоа се покажало и во преводите на црковните песнарки (Sedar1916: 74). Во најстарите е тешко да се

⁴ Valvasor исто така посочува дека првенец на Манделец е говорот на Јанез Салице против Турците, кој најверојатно излегол на 20 јули 1557 година, но текстот бил изгубен (Reisp 1974: IV–V).

⁵ Прекмурскиот обредник од 16 век е изгубен, но сигурно постоел бидејќи за него сведочел Михал Бакош во писмата за Михаел Инститориус Мошковски во 1784 година – на 5. мај 1784 Агендо Вандалико му пишал и во Братислава: »Agenda Vandalica in Monyorokerék typis mandata anno 1587. nunc tibi antiquitatum simillium eupido, ad legendum submitto, quo eum quemense aestatis subsequentis remittenda.« (Šebjanič 1969: 243–244). Веројатно Бакош си помагал со прекмурскиот првенец на Манделец кога го подготвувал ракописниот обредник *Agenda sermone vandalico conscripta* (1785).

разликува меѓу нивното протестантско или католичко значење, токму затоа во нив не е секогаш јасна границата меѓу преkmурскиот и kajkавскиот јазик – некои стари песни се „навистина преkmурски“, но во нив се преплетуваат kajkавски и преkmурски јазични карактеристики, кога имено станува збор за изворно kajkавски песни, коишто преkmурските препишувачи јазично ги прилагодувале на својот мајчин јазик:

Na prvi pogled delajo pesmarice res »kajkavski« vtis (v ožjem pomenu) in tako smo jih označevali. Toda natančnejši pregled vseh rokopisnih in tiskanih prekmurskih pesmaric ter poznavanje celotnega razvoja slovstvenega jezika v Prekmurju nas upravičuje (ob poznavanju narečja), da smo oprezni in da ponovno razberemo »samoumevne« sodbe o njihovi kajkavščini ter »kvarjenju« v Prekmurju. Ne glede na dognanja o nastanku kajkavskega narečja in njegovo današnje pripadnost je treba pri tem dobro poznati prekmursko narečje, njegovo razmerje do hrvaške kajkavščine, s katero ima sicer mnogo skupnega, v mnogem pa se tudi razlikuje od nje. (Novak 1974: 215)

2 МАРТЈАНСКА ПЕСНАРКА I

Почетоците на преkmурската литература се порзани со „усна а подоцна и само ракописна креативност“ (Novak 1976: 36), исто така и песнарките. Најстарата зачувана преkmурска ракописна песнарка е *Мартијанска ѿеснарка I* од 17, и делумно од 16 век, со оглед на три страници „со изразен едвај читлив фонт од 16 век“ (Novak 1997: 21). Станува збор за преkmурска католичка песнарка, која во текот на препишувањето се прилагодила и кон протестантските корисници, така што „во неа подоцна дошле и изразено протестантски зборови“ (Novak 1997: 22). Преземањето и уредувањето на Трубаревите и Далматинови протестантски песни се присутни во првиот дел од *Мартијанската ѿеснарка I* во пет песни, кои преминале „од МП и во нејзините католички преписи и ги пееле во католичките цркви“ (Novak 1997: 22):

Alia / valimo mi de/nesz Boga, te sze / veszelimo, ki nam / je dal szina szve/ga zAngyelmi ga hvalimo, de/nesz ta Bosja beszeda za vo/lyo szvega cslovefztva, knám / sze je priglihala, na fze je / vzela Teilo kerv, vjedne / Devicze Teili, zBogom nasz je zmirila. // Ta beszeida je fzin / Bosi, fzama

Bosja praviczka, / nam je Bog sztvoril vise / sztvari, nasz od kupil od vra/ga, te szin je to fenzsko / szeme ki vragu vszo o/blaszt vzeme, vBetlehemi / rodjeno, od te Devicze Mariae, od kervi Davidove, / vjafzlih li polofeno. // Bogh be kai pervle ne bi i / vtom vszegdar oszta, zNébesz / sze je knam pusztil, Csleku / szpodoben poszta, hotte tak / grejfnó Cslovesztvo, kszvojemu / szvetomu Boiftvo, pak vkupe / szpraviti, zadoszta vcsini/ti. Amen

(Martjanska pesmarica I, Prvi del/175–176, *Hvalimo mi denesz Boga...*)

Hvalimo my danas Boga / Kir je nam dal Synu fvojga, / Inu se vefelimo. / s'Angeli ga zhaftimo./ Danas ta Bellseda Boshja, / Sa volo vfiga Zhlovezhtva, / se je k'nam perdrushila, / Vsela nafe to kry, / messü, v'enim / Divizhnim teleffü, / S'tem nas s'Bugom smyrila. // Ta Bellseda je Syn Boshji, fama Boshja / rifniza / Shnym je ftvaril Bug vse rizhy, / nas reshil odHudizha. Ta Syn je tu Shen/lku seme, kir Vragu vfo oblast vsame, v'tem / Betlehemi rojenu, is teDivice Marie, od te / shlahte Davidove, v'Ialli je poloshenu. // Bug rata kar poprej nej bil, per tém kar / je oftane// Is Nebes se je k'nam puftil, / Zhloveku glih postane. Hotel tu greshnu / Zhloveftvu, k'fvojmu perdrushiti, moral Bogu ti / Troyci, Praudi, Milofti, Rifnicim v'tim sa/dofti sturiti. // Timu Ditetu Iesufu, vfo zhaft ter hvalo / dajmo // Kakòr pravimu Cristufu, njemu / se my podajmo : Njega bellsedi verujmo, / Na njega Martro vupajmo, s'katero je nas / reshil, od Greha, Verda Boshjiga, poguble/nja Paklenskiga, nas je spet vse posvezhil./ Amen.

(Ta celi Catehismus, eni Psalmi..., 1584, LXXXVI–LXXXVIII. *Na Boshizhni dan, Od Cristufjeviga Rojstva ena Pejffen*)

Во вториот дел на *Мартијанската ѝеснарка I*, од Трубаревата песнарка е преземена, на пример, средовековна велигденска песна *Naš gospud je od smrti vstal*. Во прекмурскиот јазик на песната по втората строфа ѝ се додадени дванаесет реда, коишто ги нема ни во Трубаревиот запис, ниту во другите словенечки записи, ниту во кајкавскиот Павлински зборник (Novak 1995: 273):

Cantio Pomeridiana I. Cor. 5. / Jesus nam je od / fzmerti vftál: poi/dmo hválmo Boga. / Od nyegove velike moke: poimo / hválmo nýega. / Zato sze mi veszelimo: Poimo. / Te Boga mi zahválmo. Poimo. / Da bi ne bil od szmertí sztál. P. /

vesz szvetli szveit bi szkvarjen bil. / Izda bi vŕzi greisni bili.
 P.h.B. / Boga nikdár ne vidli. P.h.Nyega. / zato da je pak gori
 vŕztál. P.h.B./ Vrágu je vŕzo glavo potrel. P.h.n. / Tako je náfz
 zBogom zmiril. P.h.B. / Nebeszki ország vŕzem dobil. P.h.n.
 / Vragu je bil csloveifzto vzel. P.h.B. / Szobom je je vpékli
 dersál. P.h.n. / Vpékli je dugo plakalo. P.h.B. / Bosje miloszti
 csakalo. P.h.n / Da bi zgora po nász prisel. P.h.B. / Te náfz i
 zpékla vun szpelal. P.h.n. / Na to je Bogh miloszti bil. P.h.B.
 / Szvega szina med náfz pustil. P.h.n. / Od Marie je rodjen bil.
 P.h.B. / VeVz szvetli szveit obeszelil. P.h.n. / Zacsł Sidove
 vucsiti. P.h. B. Da bi steli dobri biti. P.h.n. / Te zChristuffem
 vNébo poiti. P.h.B. / vBosjoi milofzti fiveti. P.h.n. / Sidovje
 szo za zlo vzeli. Ph.B. / Na krisi szo ga raszpeli. Ph.n. /
 Sztjerným koronom koronili. P.h.B. / Zocztom csemerom
 napunili. P.h.n. / Schavli szo ga prikovali. P.h.B. / szolinczom
 fzo ga prebodli. P.h.n. / Na krisu je to Vzmert podjel. P.h.B. /
 Joseph ga je doloka vzel. P.h.n. / Maria ga je preimala. P.h.B.
 / Nýega rane kosuvala. P.h.n. / Mrtev obvit vgrob polosen.
 P.h. B. / Ta velik kamen navaljen. P.h.n./ Angyel je kfenam
 govoril. P.h.B. / Da je Jesus od szmerti sztál. P.h.B. / Te je v
 Galileo prisel. P.h.B. / Tam je vucsenike naisel. P.h.n. / Nýé je
 vóri poterdjuval. P.h.B. / Szvojom miloscsom daruval. P.h.n.
 / I Maria Magdaleina P.h.B. / Ta je nai pervá bila. P.h.n. / Ka
 je Jesuffá vidila. P.h.B. / Odkupietal náflega. P.h.n. / Thomás
 nei fteł vóruvati. P.h.B. / Christuffevom vŕtanenýu, P.h.n. / On
 je jedva toga dobil. P.h.B. / Kai je Christuffá vidil bil. P.h.n.
 / Gda ga je paki poznál bil. P.h.B. / Svedofzto je s-nýega
 csinil. P.h.n. / Vefe+z el je Boga zahvalil. P.h.B. / Da je Jesus
 od szmerti Vftál. P.h.n. / Vszi Evangelistae govore. P.h.B. /
 Da vVzi ki falujo greihe. P.h.n. / Ino vórujo v Xtuffi. P.h.B. /
 Ti pridejo vta Nebésza. P.h.n. / Zato sze mi vezelimo. P.h.B.
 / Szveto Troifzto zahvalimo. P.h.n. / Za vol Jesuffá Xtuffa:
 P.h.B. / Vu daru szvetoga Duha. Poimo / hválmo nýega.
 Amen.

(Martjanska pesmarica I, Drugi del/109–114, *Jesus nam je od smerti vŕtál...*)

Iesus je od Smerti vftal, / Od fvoje britke martre, / nam se je
 vefseliti, / Nam hozhe h'troftu priti. / Kyrie eleifon. // Kyrie
 eleifon. / Debi nebil od smerti vŕstl, / Vusúlŕni Sveit bi konez
 vsel. / Obtú se vefselimo, / Inu Boga hvalimo. / Kyrie eleifon.
 / Bug je taku miloftiu bil, / Svojga Sinu mej nas puftil, / od
 Marie je rojen bil, / Vusúlŕni Svejt obefselil. / Kyrie eleifon. /
 Ie jel Iude vuzhiti, / Ie Bogu prou flushiti, / Tu Vo mu sa slu

vseli, / Na Krish so ga respeli. / Kyrie eleifon. / Na krishi jeto smert podjel, / Ioseph je njega doli fnel, / Maria prejemala, / Te rane kulhuvala. / Kyrie eleifon. / Iesus ta je bil pokoppan, / En velik kamen na grob djan, / On je ta pakal gori djal, / Vfo Hudizhevo muzh resdjal. / Kyrie eleifon. / Na tretji dan od smerti vftal, / Tem Shenam se je perkasal, / Kir so njega iskale, / De bi ga bile shalbale. / Kyrie eleifon. / Angel ta je h'tem Shenam djali, / Iesus je vshe od smertivftal, / Tu vy tem Iogrom pravite, / Inu Petru osnanite. / Kyrie eleifon. / Maria Magdalena, / Ta je ta perva bila, / Kir je Iesufa vidila, / Stvarnika Nebeshkiga. / Kyrie eleifon. / Sveti Tomash neveren bil, / Ta je kumaj tiga dobil, / De je vidil prou Iesuf, / Tiga shiviga Iesufa. / Kyrie eleifon. / Iesus Tomasha je fvaril, / De je on taku kafhan bil, / De nej bil poprej veruval, / De je on od smerti vftal. / Kyrie eleifon. / Tedaj je Tomash sdaj fposnal, / Inu is vere taku djal, / O Gosfud moj inu Bug moj, / daj mi de jest bom vselej tvoj. / Kyrie eleifon. / Obtu je Iesus gori vftal, / Inu je ta pakal resdjal, / Hudizha, Greh, Smert, je poderl, / Nebeska vrata nam je odperl. / Kyrie eleifon. / Obtu my vfi Karfcheniki, / Vbosi veliki grehnikni, / Hvalimo Gospuda Boga, / Synu Marie Iesufa. / Kyrie eleifon. / Bodi tebi ò Gosfud Bug, / Ozha, Syn inu Sveti Duh, / Zhaft inu hvala dana, / Tiga odrebhovanja, Kyrie eleifon. / Alleluja, Alleluja, Alleluja.

(Ta celi Catehismus, eni Psalmi..., 1584, LXXXVI–LXXXVIII. *Ta stara velikanozhna Pejfffen, v'nekuliku mejstih popraulena, na mnogitero viso*)

Новак (1995: 274) во преземањето на зборови од Трубаревата песнарка *Ta celi catehismus, eni psalmi, inu tih vegshih godij, stare inu noue keshzhanske [!] peisni, od P. Truberia S. Kreilia inu od drugih sloshene, tetryzh popraulene inu populshane* (1574) го препознал словенечкото значење на *Мартијанската ѿснарка I*, а истовремено, слично како и кај печатарите и печатниците, тоа е доказ за поврзаноста на крањските и прекмурските протестанти во 16 и почеток на 17 век, бидејќи се работи за свесно делување и „надополнување на културните контакти“ меѓу „австриските и унгарските Словенци“:

Ena od sestavin, ki govori za slovenski značaj Martjanske pesmarice I, je tudi prevzem Trubarjevih in Dalmatinovih besedil vanjo, mogoče že v 16. stoletju, ko je verjetno nastala njena prekmurska predloga – kar dokazuje tudi njen ohranjeni

četrti del, ki po mnenju poznavavcev izvira iz 16. stoletja, ali pa so jih – z drugimi osrednjeslovenskimi protestantskimi deli, predvsem z Dalmatinovo Biblijo – vsaj poznali že tedaj, mogoče po protestantskih beguncih, ki so prihajali na bližnje Petanjce. (Novak 1995: 268)

2 SMODIŠEV GRADUAL (KRAŠIČI IN PERTOČA)

Од 17 век е веројатно и изгубениот *Gradual*, „протестантска (или католичка) ракописна песнарка, пишувана пред 1695“ (Smolik 2011), којашто Raič во 1860 ја читал во Pertoča на своето патување по Прекмурје:

Opomniti še je, ka se v župni crkvi v Pertoči pri sv. Jeleni nahaja »Gradual« popisani po Smodiš Jožefi s Krájšiči od toga po dobročiniteli Haužar Petri s Pertoče na potrebočo Jelenske fare küpleni za osem raniški vu leti 1695 1. martiuša.

Školniki se pa priporoča dobra skrb na ete Gradual. – Ta rokopisna knjiga ima obliko mešnih bukev in jih debelosti; zadržava pesmi o raznih svetkih in mešah v slovenskem, pa tudi v hrvaškem narečji; leži navadnona vzhodeh služeča g. učitelju za crkveno petje. (Raič 1869: 77)

Дваесет и шест години подоцна (21. 2. 1886) во писмото го прашувал Боровњак за таа песнарка, имено го интересирало дали во неа исто има напеви, нотни записи: »Oprosti, ka Te motim s tem pismom. Nekdo nabira crkvene napeve slovenskih in slovanskih pesnij; je li jik kaj imate stavljenih na note, in jeli pesmarica ležeča na shodeh pri sv. Jeleni, kder blagi pleban Veren župnikuje, ima ktere pesni na note?« (Škafar 1970: 41). Fekonja (1892: 174) како запишувач на прекмурските песни по Raič го навел евангелистичкиот духовник Jožef Smodiš од Krašiče, којшто на 1-ви март 1695, во договор со католичкиот свештеник Anton Pitroči (Pitrocusius) од Pertoča ѝ продал на петрошката црква света Хелена ракописна дебела книга со песни за црковни празници и литургии на прекмурски и кајкавски дијалект. Пертошкиот свештеник Pitroči, »natione germana de civitate Goricense oriundus praesbiter ab annis 5«, „веројатно знаел словенечки“ и му требала песнарката за католичките верски обреди, бидејќи црквата св. Хелена по 1680 била повторно

католичка⁶ (пред тоа била протестантска околу осумдесет години) – прекмурските протестанти и католици користеле заеднички „омилени и одомаќинети песни“ (Škafar 1971: SBL), изгубената песнарка, пак, вели дека прекмурските евангелисти и католичките духовници во 17 век соработувале меѓу себе за заштита и ширење на богослужбата на прекмурски јазик. Смодишевата ракописна песнарка ја познал и Oroslav Caf, кој од неа црпел „прекрасен панонски или пановински дијалект“ (Raić 1878: 78) за својот ракописен речник што го создавал во 19 век; за прекмурските песни веројатно го предупредил Jožef Košič, којшто го запознал со прекмурските литература, јазик и култура⁷, а имал добри односи и со протестантскиот духовник од Puconec, Aleksandr Terplan и неговиот наследник Rudolf Cipot,⁸ којшто на Caf-

⁶ Од преписот на визитацискиот записник од 1678 година (*Visitatio facta per Stephanum Kazò, praepositum Vasvariensem 1678*), кој се чува во куќата на свештеникот во Тишина, е јасно дека тогашен проповедник бил Антон Питрочиј: »S. Helena. Est parochia germanica, patronatus Felső-Lindva et Dobra. Parochus Antonius Pitrocsius, ex civitate Goriziensi« (Gruden 1914: 144). Košič (1992: 173) пишува во *Starine* дека Железната жупанија била речиси во целост протестантска, а рекатолизацијата се завршила во 1968 година: »Katoličane je pa veselilo tou, ka so nje jörski pišpek Kazoi Martin obiskali vü veri poterdili ino tü po svojih faraj dober ino stalen red napravili (1698)«. Посочувањето на визитацискиот датум од Груден е најверојатно грешка, зашто се работи за визитација во 1698 година, нарачана од ѓурскиот бискуп, а ја извршил архиѓаконот Штефан Казо, опат во манастирот Св. Спас во Капорник (Zelko 1983: 239). Kuzmič загоа правилно посочува дека е Антон Питрочиј (Pitrocsius) »prvi župnik v času po reformaciji«, дека е забележан во визитацискиот записник од 1698 година »a ni mogoče dognati, kako dolgo je bil že župnik«. Пред него знаеме за уште барем двајца протестантски свештеници во Перточа, за заредениот братиславец Јуриј Техлих во 1654 година и за Криштоф Шулиц од Шопрон во 1654 година. (<http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/nasi-kraji/pertoca>)

⁷ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/>

⁸ Наследник на Терплан во Пуцонци бил синот на Јуриј Ципот, протестантски свештеник и претходник на Кардошев во Ходош. Татко му починал рано и прекмурскиот јазик добро го научил дури во Пуцонци каде што дошол како свештеник на 3 ноември 1858. Испечатил две проповеди и своја лекција за евангелистичката конфирмација. (1) *Predga 1883-ga leta Octobra 14-toga dneva, liki na sztotni szpoumenek nasztávlanya Püczonszkoga Szpráviscsa czérkevnoга : i zkrátim dojszpisüvanyem prigode püczonszke gmajne*: V Keszthelyi vödána na sztroski pobožsnoga gmajnara Kühar Stevana Tesanovszkoga, 1884. (2) *Predga 1888-ga leta oktobra 28-ga dnéva na dén reformátzie: vu Battyándszkoj (Püczonszkoj) ev. czérkvi*: V Szoboti (Muraszombat): stampano z-piszkmí Grünbaum Márka, 1888. (3) *Vcsenyé konfirmátzie*. V Szoboti (Muraszombat): Czérkevno szpráviscse püczonszko,

му ги проследил објаснувањата на преkmурските зборови.⁹ Новак (1976: 37) не бил сигурен за авторството, затоа ја нарекува петрошка, а Smodiš ја надополнува со прашање, Smolik (2011) песнарката која во 1892 била „во свештеничката црква св. Јелена во Перточи“, ја нарекува *Smodiš-Gradual* и (условно) протестантско. Škafar (1971: SBL), претпоставува, дека пертошкиот *Smodišev Gradual*, кога повторно би го нашле, „по важноста и староста може да биде еднакво вреден како мартјанската песнарка“.

3 БЕРКЕЕВИ СЛОВЕНЕЧКИ ДУХОВНИ ПЕСНИ (ČOBIN/NEMEŠ-ČOV)

Националната и универзитетска библиотека во Љубљана ја чува ракописната песнарка *Szlovenszke Dühovne Peszmi pizsane po Berke Bálazsi vu Nemes Csobi*. Се работи за најобемната позната протестантска преkmурска песнарка, која содржи 185 песни и е „врска меѓу најстарата преkmурска евангелистичка ракописна песнарка (Мартјанска

1888 (Škafar 1978). Зачуван е и неговиот животопис на унгарски јазик во кој пишува дека во неговиот роден Ходош живееле неколку словенечки семејства, но во детството не го научил добро словенечкиот јазик. Словенечкиот јазик си го подобрил кога дошол за свештеник во Пуцонци; при учењето му помагал некогашниот соученик и помошник во Пуцонци, Франц Бенко, кој бил најзаслужен за брзото и квалитетно усвојување на словенечкиот јазик на Ципот: »Hodoson, magyar községben születvén, hova egy pár vend filia tartozik, ugyan a vend nyelvet bár nemileg beszéltem gyermekkoromban is, azonban tökéletesen jártas nem valék itteni megválasztásomkor se, -de a nép részéről irántami páratlan ragaszkodás különösen pedig felejthetetlen soproni iskolatársam polonai Benkó Ferenc előbb főgondnok, utóbb pedig egyházi felügyelő szerető kebelbarátom és keresztkomám a nyelvbeni hű segédkezése ellenállhatatlan ösztönt adott a nyelv elsajátítására, mely rövid idő folytán szorgalmam és a néppel folyvást való érintkezésem folytán tökéletesen sikerült is.«
http://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/CzipottRudolf_%C3%B6n%C3%A9letrajza_1886.pdf

⁹ »G. Cipot, po umršem dne 18. marca 1858. Leta Trpljanu, farar v Püencih, razloživši mu nektare besede: *tonje* (wohlfeil): tonje si odao volo; primerjaj *za-(o)b-s-tonj*; *ceknoti se* (sehnoti) = posušiti se; *pasika, paseka* = plot, ograjka pri goricah z rozgovinoj oklajena; *na kučeveči* (na dražbi) misli Prekmurec, ka je magjarizna *kótyavetye*, kar pa je iz srb. hrvaščine *ko će veće* (dati). Mikl. Revai: „Die slavischen Elemente im Magyarischen“, *svékét* = svitek i. t. d. piše: „V. gospod! Evo sam za silo na hitro popisao i odgovor dao, kako je bilo mogoč – kaj pa ešče nesem razlagao, bode nasledovalo, vendar morem pred spitavati kaj. – Viditi, ka je naša literatura initialna –, negda so pisali in govorili vsak poleg svoje glave i misli.“» (Raič 1878: 78)

песнарка I) и првите печатени евангелистички песнарки“.¹⁰ Веројатно настанала во годините 1768 и 1769 (прв дел) и 1784 (втор дел) – во првиот дел на 339 страни е запишана 151 песна, а во другиот дел на 54 страни „со друга рака“ допишани се уште 34 песни, кои ги запишал „некои и Берке во 1784“ (Škafar 1978: 100); првиот дел содржи празнични (велигденски, божиќни и пенткосни) и посни песни, а другиот дел погребни песни. Pisk (2018: 28) го именува Berke за „запишувач“ на прекмурски евангелистички песни, а песнарката по Novak и Kuzmič¹¹ „Беркеева ракописна песнарка“, иако поточни се Јустовите ознаки (2015: 73) дека Berke¹² „исто е (ко)автор на ракописна песнарка“ и Шкафаревият наод дека Берке е запишувач на „некои“ погребни песни во другиот дел од песнарката. Just (2017: SBL) му ги припишува на Berke поголемиот број погребни песни, додека за останатите не е можно гарантирано да се потврди. Најбитно е дека ракописните *Szlovenszke Dühovne Peszmi* го поврзуваат прекмурскиот јазик на ракописите¹³ со книжевниот јазик на прекмурските печатени книги и така укажуваат на континуитет на јазичниот развој во Прекамурје:

¹⁰ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1017950/>

¹¹ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

¹² Блаж Берке бил првиот свештеник на Евангелистичката црковна општина Пуцонци – богослужбата ја извршувал »на Kúharjevem gumnu«, од 12 октомври 1783 до 8 декември 1784; уште од првиот ден почнал да пишува матична книга на крстените и да пишува во книга на сметки (Sedar 2015: 94); при запишувањето на протестантските песни бил и автор на похвална песна на лагински, која во 1777 година му ја посветил на мецената на прекмурските средношколци, на Адам Фаркаш (Just 2015: 72); Берке бил угледен прекмурски протестантски свештеник, кум на неговите деца бил грофот Maksimiljan Batthyany, којшто подарил и земјиште за пуцонската црква. Во 1933 година поставиле споменик на местото каде што Берке ја водел првата богослужба во Пуцонци, со натпис: »Zmislj si na zdavnja vremena, brodit leta preminóči porodov, opitaj tvojga očo, naj ti pripove, tvoje starce, oni ti vsa nazvestijo V. Moz. 32,7. Pred 200 leti so na porob protireformacije spadnole cveteče evang. gmajne krajine naše. Po dugi 50 letaj je Düh Gospodnov na žitek pozvao Püconsko spravišče cerkveno; od 1783. okt. 12. do 1784 dec. 8 je na etom prostori vu gumli Kuhar Ferenc Jakoba držao evng. božo službo Berke Balaž, prvi Puconski duhovnik, preporodnikom, vernikom, vezdašnje Püconske, Bodonske, Sobočke, Moravske, Lendavske, Radgonske fare.«

¹³ Список (нецелосен) со прекмурски ракописи е достапен на: https://howlingpixel.com/i-sl/Seznam_prekmurskih_rokopisov

Primerjalna preučevanja Vilka Novaka, ki je pesmi v Berkejevi pesmarici vzporejal s pesmimi v *Martjanski pesmarici I* (16./17. stoletje) in Bakoševem *Nouem graduvalu* (1789) ter v Sijartovih *Mrtvecsnih peszmih* (1796), kažejo, da so bile Berkejeve *Szlovenszke dühovne peszmi* vezni člen med rokopisno in tiskano tradicijo prekmurske evangeličanske pesmi. (Just 2017: SBL)

4 ОД РАКОПИСНИ ПЕСНИЧКИ ЗБИРКИ ДО ПРВИТЕ ПЕЧАТЕНИ ПРЕКМУРСКИ ПЕСНАРКИ

Прекмурските протестанти во печатените песнарки ја продолжиле традицијата на преkmурскиот ракописен период, пред сè на *Марџијанскаџа љеснарка I*, најстарата зачувана преkmурска песнарка. Старите преkmурски песни, кои се зачувани во бројни ракописни песнарки – Škafar (1978) во *Библиоџафија на љреkmурски изданија* набројува 61 –, ги вклучувале во печатени песнарки, јазично ги поправале и ги ширеле меѓу Словенците, и на тој начин влијаеле на настанувањето и развојот на преkmурскиот книжевен јазик.

Скромните почетоци на преkmурските протестантски песни, преводите на одделни делови на псалмски текстови, се „скриени“ во преkmурското прво издание *Mali katechismus*, кој во 1715 го напишал Franc Temlin, и во букварот на непознат автор од 1725 *Abecedarium szlowenszko*. Smej (2005: 211–227) предупредил на два извадока во псалмите кај Temlin и три псалми во букварот, кои ја почнуваат приказната за печатени протестантски песнарки и превод на сите псалми, кои во 1848 ги направил Aleksander Terplan.¹⁴ Преkmурските протестантски песни се испечатени во пет самостојни песнарки: (1) Mihal Bakoš, *Nuovi Gráduvál*, 1789; (2) Števan Sijarto, *Mrtvecsne peszmi*, 1796; (3) Mihál Barla, *Krscsanszke nove peszmenе knige*, 1823; (4) Janoš Kardoš, *Krsztsanszke czerkevne peszmi*, 1848; (5) Janoš Kardoš, *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*, 1848. Пред тоа Mihael Sever во 1747 го превел од германски *Réd zvelicsánsztva*, Števan Küzmič во 1754 го

¹⁴ Knige 'zoltárszke. Szlovenszene po Terplán Sándori. V Kőszegi, 1848. Се работи за превод на сите псалми кои ги превел Терплан и ги додал кон третото издание на Кузмичевиот Нов завет; се работи за текст со самостојно отстранување на 120 страници.

направил *Vöre krsztánszke krátki návuk* –двата протестантски учебника содржеле и песни, од Sever¹⁵ осумнаесетте преводи од унгарски и германски и четири псалми, Küzmič¹⁶ своето дело за »Szlovenszki párod« го заклучил со деветнаесет верски песни, кои ги превел од германски и унгарски. Подготвил и самостојна песнарка, како што во латинските верзии е запишано на неговиот надгробен споменик: »/.../ Correxít meliusque dedit Graduale vetustum. /.../.«¹⁷ Делата би се разликувале веднаш по исходот на *Nouvega zakona* од 1771, бидејќи сакал да ги испечати сите ракописни песни кои му биле достапни, кои ги препишал и подготвил за објавување. Настанувањето на неговиот »star graduval« не е одредено, сепак Novak (1976: 53) претпоставува дека Küzmič ги збирал и подготвувал за објава текстовите од старите прекмурски ракописни песнарки, коишто се од 16/17 век (Martjanska, Markiševska, Smodiševa), а околу петнаесет се од 18 век, меѓу нив пред се *Szlovenszke Dühovne Peszmi pizane po Berke Bálazsi vu Nemes Csobi. Čobin* (madž. Nemes-Csó) бил артикуларен крај,¹⁸ во кој дејствувале и Mihael Sever (од 1736 до 1750) и Števan Küzmič (од 1715 до 1755), а

¹⁵ Réd zvelicsánsztva. Poleg ednoga znamenüvanya toga nai poglaviteifega recsenya jedro szvetoga pířzma, vu kterom te vöre nai vékfi artikulusi grüntani jeřzo, *ravno i tak niřtere krátke molítve, i peřzmi*, vön dán záto, dabi nei li řzamo drobna deca zetoga mleiko řpoznanya Bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, řzebé vu vöři pokreřpiti, vu nevoljái trostati, nego i řztareifi bi mogli řzvoje, efche i vřza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustati. Stámpano v-Halli Saxonszkoi, v-leti 1747.

¹⁶ Vöre krsztsánszke krátki návuk csízte rejcsi bo‘ze vö zebráni i na nyou vřzejm verim vu vřzákom řzküšávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu řzmrti na trouřt, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye. *Pouleg niřteri řzem řzpodobni molítev ino peřszen*, nazáj gori poczimprani. V Halli 1754.

¹⁷ »Popravit in zboljšal je Gradual stari«. Превод Smej (1980).

¹⁸ Во 1717 година со доаѓањето на Марија Терезија во Прекмурје почнала река-толизацијата. Прекмурските протестанти почнале да си заминуваат од словенчката територија кон север, првите уште во 1718 година во Шурд: »Grofica Marija Magdalena Draškovič, čerprav katoličanka, a po rodu iz evangeličanske družine Nadasdyjev, jim je dovolila naseliti se na njenem posestvu blizu Surda in odstopila pusto Liszo, kar se je zgodilo 3. julija 1718. Še isto leto je odpotovalo tja 14 slovenskih evangeličanskih družin iz Železne županije in se tam naselilo. Zatem so sledile še druge družine, kjer so tudi grofje Festeticsi prepustili izseljencem neobdelana zemljišča.« (Kuzmič 2006: 75). Слободниот избор на вероисповед кој го најавил Јосиф II со Едиктот за верска толеранција меѓу христијанските религии во 1781, во Прекмурје почнал да се извршува во 1783 година.

таму се школувале „близу 20 преkmурски ученици“, кои „по завршување на студиите се враќале меѓу своите роднини како свештеници и учители, со што дејствата станале влијателни“ (Kuzmič 2006: 75). Песните кои во другата половина на 18 век ги собирал Berke, постоеле и други постари предлози, ги знаеле и неговите современици во Čobin и „ги подготвувал за печат Š. Kuzmič“ (Novak 1976: 37). Преkmурските протестанти немале на располагање доволно ракописни песнарки. Песните ги преземале од католиците, затоа се чини дека Kuzmič по преводот на *Nouvega Zákona* сакал да ја надополни таа загуба со печатена протестантска песнарка, поттикнат од Berke, почнал да ја составува во Čobin, поголемиот дел од работата веројатно ја завршил по преселбата во Šurd (1755), а до смртта (22. 12. 1779) не успеал да ја испечати, така што делото го завршил неговиот наследник, šurdski pastor Mihal Bakoš.

Користена литература

- Bernhard, J. A. 2011. “Die Bedeutung der Magnatenhöfe für die Reformation in Slowenien und Kroatien”. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ur. Kozma Ahačič in Petra Testen. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 53–72.
- Fekonja, A. 1892. “Književnost ogrskih Slovencev”, *Dom in svet* 4, 172–176.
- Gruden, J. 1914. “Starine železnih in salajskih Slovenov. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe pridejal dr. Josip Gruden”, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 1914/11, 93–154.
- Jesenšek, M. 2013. *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Jesenšek, M. 2018. *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Maribor: Univerzitetna založba.
- Jesenšek, M. 2019. “Prekmurski (knjižni) jezik”, *Nastopno predavanje*. Ljubljana: SAZU (v tisku).
- Just, F. 2015. *Veršušī, pripovedávke in zménje*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Just, F. 2017 (SBL): “Berke, Blaž (1754–1821)”, *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B-Bla*. Ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Košič, J. 1992. “Starine Železnih ino Salaskih Slovenov”. *Jožef Košič, Življenje Slovencev med Muro in Rabo. Izbor del*. Ur. Marija Bajzek. Budimpešta. 149–178.

- Kuzmič, F. 2006. "Prekmurski protestanti v 18. stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madžarskem", *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 5/10, 74–79.
- Kuzmič, F. Pertoča – utrinki iz zgodovine. <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/nasi-kraji/pertoca>
- Novak, V. 1974. "Prekmurske rokopisne pesmarice", *Jezik in slovstvo* 6/7, 212–217.
- Novak, V. 1976. *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Novak, V. 1995. "Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I.", *Slavistična revija* 43/3, 267–275.
- Novak, V., ur. 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Pisk, M. 2018. "Zbirke "mrtvečih pesmi": iz rokopisnih v tiskane zbirke ali obratno?", *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*. Ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 25–32.
- Raič, B. 1869. "Prekmurski knjižniki pa knjige", *Letopis matice Slovenske za leto 1869*. Ur. E. H. Costa. Ljubljana: Matica Slovenska. 57–84.
- Raič, B. 1878: "Oroslav Caf", *Letopis matice Slovenske za leto 1878*, III. in IV. del. Ur. J Bleiweis. V Ljubljani: Matica Slovenska. 72–101.
- Reisp, B. 1974. "Prva v Ljubljani natisnjena slovenska knjiga", *Jurij Dalmatin, Jezus Sirah*. Monumenta litterarum slovenicarum. Ur. Alfons Gspan. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Reisp, B. 1993. "Prvi (protestantski) tiskar na slovenskem Janez Mandelc", *Zgodovinski časopis* 47/4, 509–514.
- Sedar, K. 2015. "Ustanovitev evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu", *Zgodovinski časopis* 69/1–2, 88–110.
- Sedar, K. 2016. "Kulturnozgodovinska preteklost dolnjega Prekmurja v zgodnjem novem veku", *Analiza PAZU HD2/2*, 73–83.
- Smej, J. 1980. "Nagrobni napis Števana Kuzmiča", *Stopinje*, 119–128.
- Smej, J. 2005. "O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II. do Puztaijeve pesmarice 1893", *Slavistična revija* 53/2, 211–227.
- Smej, J. 2008. "Nekaj drobcev iz pesemske dejavnosti nekdanjih prekmurskih duhovnikov", *Slavistična revija* 3, 399–408.
- Smolik, M. 2011. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Druga, elektronska, pregledana izdaja. Uredil Matija Ogrin. Elektronska besedilna zbirka (eBZ): Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Odsek za tehnologije znanja IJS. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>

- Šebjanič, F. 1979. *Slovenski obrednik Mihaela Bakoša*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Škafar, I. 1970. Dve ohranjeni pismi Božidarja Raiča Jožefu Borovnjaku, *Kronika* 18/1, 39–43.
- Škafar, I. 1971 (SBL). Szmodis, Jožef. *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè–Švikaršič*. Ur. Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Škafar, I. 1978. *Bibliografija Prekmurskih tiskov od 1715 do 1918*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Škafar, I., Novak, V. 1971 (SBL). Szijárto, Štefan (1765–1833). *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič*. Ur. Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Zelko, I. 1958. Statistika prebivalstva v Prekmurju l. 1698, *Kronika* 6/2, 85–93.
- Zelko, I. 1983. Gradivo za prekmursko zgodovino. *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 5, 227–325.

Извори

- Bakoš, M. 1785. *Agenda sermone vandalico conscripta* (1785).
- Berke, B. ok. 1768-1784. *Szlovenszke dühovne peszmi pizsane po Berke Bálazsi vu Nemes Csobi*. Nemes-Cso, Čobin.
- Dalmatin, J. 1575. *Jezus Sirah*. Ljubljana.
- Kazò, S. 1678. *Visitatio facta per Stephanum Kazò, praepositum Vasvariensem 1678*.
- Kultsár, G. 1537. *Az halálra való készüetrői rövid tanosság (Kratek nauk o pripravah na smrt)*. Lynduae 1573. Faksimile (2007). Budapest, Lendava.
- N. N. 1587. *Agenda Vandalica*. Eberava.
- Novak, V., ur. 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Smodiš, J. ok. 1695. *Gradual*. Krašiči, Pertoča. Rokopis.
- Trubar, P. 1574. *Ta celi catehismus, eni psalmi, inu tih vegshih godij, stare inu noue keshzanske [!] peisni, od P. Truberia S. Kreilia inu od drugih sloshene, tretyzh popraulene inu populshane*. V Tibingi.
- Trubar, P. 1584. *Ta celi catehismus, eni psalmi, inu teh vekshih godov, stare inu nove kershzanske pejsni*. V Bitenmergi.
- <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/>
- http://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/CzipottRudolf_%C3%B6n%C3%A9letrajza_1886.pdf

MARKO JESENŠEK

PREKMURSKE ROKOPISNE PESMARICE

Povzetek

V Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov od 1715 do 1818* je navedenih 61 prekmurskih rokopisnih pesmaric, Novak (1976: 36) govori o okoli osemdesetih, danes pa jih poznavo več kot sto. Najstarejša znana je starejša *Martjanska pesmarica I* z zapisi iz 17. in začetka 18. stoletja, pomembnejše pa so še mlajša *Martjanska pesmarica II*, *Markiševska pesmarica*, *Smodišev Gradual* iz 18. stoletja in Berkejeve *Szlovenszke dühovne peszmi pizane* prav tako iz 18. stoletja. Za prekmursko predknjižno izročilo je značilno, da so besedila zapisana v (1) prekmurskem narečju ali pa gre za rokopise, v katerih se prepletajo (2) prekmurske in kajkavsko-hrvaške jezikovne značilnosti. S prekmurskimi rokopisnimi pesmaricami so ob izgubljeni *Agendi Vandalici* povezani začetki prekmurskega knjižnega jezika.

Vsebinsko gre za cerkvene pesmi, med njimi pa izstopajo mrliške, ki so značilne za slovenski panonski prostor. Tradicijo prekmurskih rokopisnih pesmaric so nadaljevali prekmurski protestanti F. Temlin, M. Sever in Š. Küzmič, njim pa so sledili pisci prvih tiskanih prekmurskih pesmaric, protestanti M. Bakoš, Š. Sijarto, M. Barla in J. Kardoš. Stare prekmurske pesmi, ki so ohranjene v številnih rokopisnih pesmaricah, so vključevali v tiskane pesmarice, jih jezikovno popravljali in širili med Slovenci v Prekmurju ter tako vplivali na nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika.

Макеј КАВКА

Папски Универзитет „Јован Павле II“
Краков, Полска

РЕЛИГИОЗНИОТ ДИСКУРС ВО ПЕЧАТЕНИТЕ МАКЕДОНСКИ ПРЕВОДИ НА СВЕТИТЕ ТЕКСТОВИ ОД ДЕВЕТНАЕСЕТТИОТ ВЕК

Апстракт: Рефератот ќе ги опфати клучните прашања во врска со религиозниот дискурс во македонските печатени преводи на светите текстови од деветнаесеттиот век. Македонските преводи не се меѓулингвални во буквална смисла, бидејќи се однесуваат на текстови преведувани од еден изворен јазик на наследен јазик, т.е. македонски народен јазик или јазик изработен од различни, локални елементи, јазик што се формира само за да ги задоволи религиозните потреби на примателот (верник) од страна на духовното лице.

Клучни зборови: религиозен дискурс, превод, транслатологија, јазик, стил.

Историјата на македонскиот јазик, како и на другите јужно-, западно- и источнословенски јазици, е тесно поврзана со преводите на верските текстови. Овој факт е од големо значење за развојот на историската транслатологија и прагматичните студии за преведувањето и, особено за третманот на преводот при проучувањето на дискурсот (на говорните чинови), ново поле за истражување со иновативен пристап кој не постои во сегашните класификации.

Словенските (македонските и други) преводи на религиозните текстови од деветнаесеттиот век не ги исполнуваат условите на: внатрешен јазик, не се меѓулингвални во буквална смисла, бидејќи се однесуваат на преводи од еден изворен јазик на наследен јазик, т.е. македонски народен јазик или јазик изработен од различни елементи, оригинален јазик со разни локални елементи, јазик што само се формира и се создава привремено за да ги задоволи специфичните (прагматични) религиозни потреби на примателот (верникот) од страна на духовното лице. Од таа гледна точка, се работи за детална анализа на религиозни текстови во смисла на јазично-граматички, семантички и

стилистички, како и од преведувачки аспект – фреквенција, миграција на теми, трансгресија на жанрови и стилски паралели.

Религиозниот дискурс (Wojtak 2016) може да се дефинира во однос на перципираната посебност на некои интеракции, текстуални практики или ситуации поврзани со говорот, до степен до кој учесниците сметаат дека верскиот јазик е различен од колоквијалниот јазик. Д. Пандев (2018:2) го користи терминот *религиозно книжевен дискурс* и го дефинира како „условите и околностите во кои постапно се вршеле творечки трансформации на религиски, пред сè, библиски мотиви, почнувајќи од нивното надополнување во најстарата патристика и нивното вклопување, т.е. преплетување во хагиографската / житејната и апокрифната литература, како и различните, исполнети со религиозен дух, средновековни текстови со историска, правна и друга содржина (на пример вклопување на библиски мотиви во хагиографска литература во опозиција: син / ќерка од благородна рода наспроти блудни синови / ќерки), како и јазичните транспозиции што настануваат при преточување на една форма во друга (житие во поема, драма или посложена форма: роман, а зошто не и во проста, т.е. едноставна јазична форма: пословица, поговорка, па и афоризам, како перспективна интелектуалноспознајна книжевноуметничка форма”.

Специфичниот карактер на варијацијата на овој јазик во однос на другите жанрови изгледа дека може да одговори на некои од заедничките семиотички и прагматични прашања (Barthes 2016): кои средства може да ги користиме ако треба да разговараме со невидливите соговорници? Како можеме да ги натераме да реагираат? Како треба да зборуваме за нив? Со кои ликови признаваме дека некои зборови доаѓаат од изворот на божественоста? Дали овие зборови се вистинити, соодветни, ефективни или принудени, или во некои ситуации постои специјална патека за толкување.

Верскиот јазик го проширува дискурзивниот простор во сферата на трансценденција. Основните параметри на дискурсот добиваат атипична форма: а) темите, бидејќи визијата на светот е обликувана не само од човекот, туку во центарот на аксиолошката сцена се присутни трансцендентните вредности, б) дејствијата што ги преземаат различните ентитети се ставени како дел од спасувачката мисија, в) дискур-

живните улоги се уредени во комплицирана конфигурација, што значи дека мора да има префрлување на код во специфични верски акти во дискурсот.

Религиозниот дискурс во преведените и испечатените сакрални текстови на локални дијалекти и јазици што се користат на територијата на Македонија, во лингвистичкиот, семантичкиот и стилистички-реторичкиот слој одиграл важна улога во обликувањето на нормата на македонскиот јазик, како и на другите словенски јазици земајќи ги предвид историските и културните детерминанти на развојот на овие јазици.

Развојот на наративните структури на македонскиот јазик е присутен во разни видови религиозни текстови – евангелија, молитви и литургиски текстови, писма и молитвени книги, проповеди и кодекси. Религиозниот и литературниот дискурс (на пр. разговори за природата, прашања и одговори за религиозни теми) за теми заеднички за сите верници, главно за Православната Црква, е предмет и, во многу случаи, од воспитно-образовен карактер, а со тоа и наменета за верската заедница со која требало да се запознае.

Преводот и преведувачките процеси се спроведени според претходно утврдени општи принципи според кои светите книги, библиските текстови, литургиите и многу други верски книги морале целосно да го почитуваат условот на верност во облик на оригиналот и да поттикнат буквален начин на преведување (Gomola 2007). На пример, секој збор од грчкиот оригинал кореспондира со словенскиот збор. Оваа верност на формата понекогаш доаѓа до крајност, бидејќи дури и морфемите имаат статус на структурни единици и мора да имаат читлива форма за примателот на преведениот текст, без оглед на тоа дали станува збор за поетски текст или религиозна проза (Mazon 1936).

Генерално, преведениот текст на старословенски треба да ги содржи сите граматички категории поместени во изворниот текст. Со желба да го задоволат овој ригиден принцип, преведувачите многу често ги користеле граматичките структури на изворниот јазик. Во отсуство на словенски еквиваленти за грчкиот збор, биле користени два словенски збора за да се објасни значењето на грчкиот збор.

Значајно влијание врз развојот и обликот на дискурзивните и на наративните процеси од когнитивна природа во различни верзии на преводот, изработени на јазичите од кои се направени преводите на светите книги, имаат креативните трансформации и транспозиции на религиозните мотиви и жанрови (Vaillant 1948).

Состојбата на истражувањата на преводите на сакралните текстови од деветнаесеттиот век на територијата на Македонија е многу несоодветна. Недостатокот, исто така, се однесува и на деталните студии на индивидуалните преводи на библиските текстови, како и на монографиите за јазичните особини и стилските преводи направени од конкретни автори. Македонската преродба во деветнаесеттиот век содржи многу имиња на луѓе кои оставиле бројни дела, како и напишани и отпечатени свети текстови. Научната литература на таа тема е многу скромна, тука само треба да се посочат, пред сè, две основни дела: збирката на текстови од Б. Конески (1963) под наслов: „Крчовски – Пејчиновиќ. Избрани текстови“ издадени во Скопје во 1963 година и „Зборник од реферати – Македонскиот јазик во XIX век по повод стогодишнината од смртта на Григир Прличев“ издаден во 1996 година. Освен тоа, на таа тема пишувале Харалампие Поленаковиќ (1973), Ѓ. Поп-Атанасов (1985), В. Стојческа-Антиќ (1981), Д. Пандев (2015, 2018), И. Велев (2007), М. Каранфиловски (1996) и др.

Преводот на верски текстови бил под силно влијание на византиската традиција од Средниот век и ги одразувала општествените, духовните и културните трендови на тоа време на тогашната територија на Македонија. Методолошките и структурните системи на писмено изразување биле во согласност со византиската традиција. Дури и во преведувањето на структурите на изворниот јазик се почитувал општиот идеолошки модел. Чинот на преводот го рефлектирал имицот на христијанскиот свет, кој требало да се смета како таков, во сите христијански средини. Претставувајќи го ретроспективниот механизам на христијанската идеологија, преведените текстови директно придонеле за раѓање на религиозни чувства, издигнати до нивото на глобална филозофија на животот. Тие биле еден од најважните начини за комуникација на културните идеи и толкувања на времето и на филозофските ставови за јазикот. Преводот, како акција, не ги избе-

гнал овие идеи и толкувања. Од таа причина, повеќето средновековни преведувачи го применувале буквалниот пристап во преведувањето на верските текстови.

Повторните преводи (ретранслации) се правени поради еволуцијата на јазикот со текот на времето. Во деветнаесеттиот век преведувањето на библиските текстови на „популарен или регионален“ јазик не е само дел од работата на верското образование, туку е и спротивставување на интензивната хеленизација. Овој период од преродбата е поврзан со феноменот на антагонизам меѓу црквите. Милетскиот систем на Отоманската империја се залагал за дефинирање на луѓето според нивната приврзаност кон црквата, а не според етничката припадност. Со ослободувањето на балканските народи и создавањето на нови држави, овој процес е трансформиран така што поединците се дефинираат според нивната националност. Грчката црква, на која ѝ припаѓале повеќето православни христијани, преку практиката на грчкиот јазик и грчкото писмо го спречиле познавањето, користењето и развивањето на правописот на словенското кирилично писмо. Многу локални свештеници не ја знаеле кирилицата, па пишувале на македонски со помош на грчки букви, при што строго ги следеле акцентите. Други, за да се избегне цензура, исто така, го користеле грчкиот систем за правопис.

Честопати верските текстови биле преведувани на македонски народен јазик, не само од грчки, туку и од хебрејски, но и од сродни словенски јазици. Самиот Јоаким Крчовски ги користел српските преводи на В. Ракиќ (1837), иако неговото име го премолчил на насловната страница на делото.

Првите македонски печатени книги со верска проблематика главно се поврзани со двете најважни имиња на авторите кои се родени и работат на територијата на Македонија, промоторите на народниот јазик: Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ.

Крчовски е автор на пет книги кои се првенствено со религиозна содржина. Првиот труд на Јоаким Крчовски (1974) е *Слово исказано заради умирање* и *Слово заради свјатото исјоведание на сички христијани, на мужи и на жени* (1814), кој е мал по обем и содржи два разговора со практична намена – свештениците да ги упати верни-

ците за христијанската вера. Вториот труд на Крчовски е *Повесїѣ ради сїѣрашнаго и вїѣораго ѣришесїѣвија Хрисїѣова* (1814), кој е напишан на народен јазик (кратовско-кривопаланечки дијалект) и е наменет за верниците. Третата книга на Крчовски *Сија книѣа глаголемаа Миѣѣарсїѣва* (1817) ги опишува пунктовите низ кои се поминува за да се дојде во рајот. Четвртиот труд се нарекува *Чудеса ѣресвјатїија Божородици*. Петтиот и последен труд на Крчовски е *Различна ѣоучїѣелна насїѣавленија* (1819), кој е негово најобемно и оригинално дело за важноста на образованието и праксата на христијанската вера.

Пејчиновиќ (1974) напишал три книги: првата е *Книѣа сија глаголемаја Огледало*, втората е *Уѣешение зрешним* и последната е *Жиѣїше на кнез Лазар*, од кои отпечатени му се првите две. Делото *Жиѣїше на кнез Лазар* е всушност последната хагиографија во македонската и словенската книжевност,

Во врска со анализата на религиозниот дискурс на верските текстови ги отвораме прашањата:

- каква улога одиграл религиозно-литературниот дискурс во сакралните текстови преведени и отпечатени на локални дијалекти во развојот на нормата на македонскиот јазик,
- на кој начин религиозно-литературниот дискурс влијаел врз развојот на аргументативните и наративните структури на македонскиот јазик содржани во разни видови верски текстови - евангелија, молитви и литургиски текстови, писма и молитвени книги, проповеди и кодови;
- како транспозицијата на религиозните жанрови во процесите на преведување на светите текстови од еден изворен јазик во преводот влијае врз формирањето престижна уметничка форма на македонскиот јазик и на повеќето европски јазици.

Одговорот на овие прашања е можен само преку доследна и детална анализа на структурите на јазичниот систем – граматика (морфологија, зборообразување), синтакса на текстуалните и дискурсниите структури (Кавка 2016), како и семиолошките својства на верската порака – анализа на улогата на дискурзивниот јазик и семиотичките кодекси од религиозен карактер во градењето на верски дискурс, транспозиција на митови, верски и свети симболи, фолклорни тексто-

ви во словенските јазици од различно потекло (различни изданија на светите книги) во однос на механизмите на транспозиција и миграција на митови во верскиот дискурс. Ова треба да го исполнат анализите на дискурзивната структура и процеси, анализата на митовите, топосите и верските симболички кодекси во македонските печатени свети книги од деветнаесеттиот век и нивната улога во словенската фолклорна традиција.

Користена литература

Книга на кирилица:

- Конески В. 1986. *Македонскиот XIX век, јазични и книжевно-историски прилози*, Скопје.
- Конески Б. 1963. *Крчовски – Пејчиновиќ. Избрани текстови*, Скопје.
- Крчовски Ј. 1974. *Собрани текстови* (приредил Блаже Конески), Скопје.
- Пандев Д. 2015. *Меѓу црквајта и чаршијата*, Скопје.
- Пејчиновиќ К. 1974. *Собрани текстови*, Скопје.
- Поленаковиќ Х. 1973. *Никулцијте на новата македонска книжевност*, Скопје.
- Поп-Атанасов Ѓ. 1985. *Ракописни текстови на македонскиот народен говор*, Скопје.
- Ракиќ В. 1837. *Чудеса пресвјатица Божородици*, Белград.

на латиница:

- Barthes R. 2016. *Ziarno glosu. Wywiady 1962-1980*, Kraków.
- Kawka M. 2016. *Macedonian Discourses. Text Linguistics and Pragmatics*, Kraków.
- Mazon A. 1936. *Documents, Tales and Slav Songs of South Albania*, Paris.
- Vaillant A. 1948. *Old Slavic Manual*, vol. I-II, Paris.

Статија во списание или во зборник на кирилица:

- Стојческа-Антиќ В. 1981. „Свети Алексија – човекот божји во средновековната ракописна и народна литература“, *Литературен збор XXVIII/2*. 81-101.

- Бессонов П. 1961. „Калеки перехожие“. *Сборник стихови исследование*, Москва 1861, 1863.
- Велев И., Јакимовска-Тошиќ М. 2007. „Средновековниот расказ и македонската книжевно-творечка традиција“. Зборник *Македонскиот расказ*, Институт за македонска литература, Скопје, стр. 23–31.
- Каранфиловски М. 1996. „Простите глаголски времиња во Кулакиското евангелие и во еницевадарскиот говор“, во: *Македонскиот јазик во XIX век по повод стогодишнината од смртта на Григор Прличев*, Скопје, с. 63-72.
- Пандев Д. 2018. „Улогата на религиознокнижевниот дискурс во оформувањето на словенските книжевни јазици (со посебен осврт врз македонскиот и српскиот јазик)“, Реферати на македонските слависти на XVI меѓународен славистички конгрес во Белград 20-27 август, 2018, (специјално издание УКИМ, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје 2018).

на латиница:

- Gomola A. 2007. „Bitwa o słowa, czyli spór o język inkluzywny w angielskich przekładach Biblii“, w: *Współczesne kierunki analiz przekładowych*, red. M. Piotrowska, Kraków s. 1-5.
- Kawka M. 2014. „Zhivko Chingo, on the eve of Maccabees: within the circle of biblical transpositions“, in.: *Jews in Macedonia: History, Tradition, Culture, Language and Religion*, ed. Berta Romano-Nikolij, Skopje, s. 85-92.
- Wojtak M. 2016. „O dyskursie religijnym, jego osobliwościach i przeobrażeniach“, w: *Dyskurs i jego odmiany*, red. B. Witosz, K. Sujkowskiej-Sobisz i E. Ficek, Katowice.

MACIEJ KAWKA

DYSKURS RELIGIJNY W MACEDOŃSKICH DRUKOWANYCH PRZEKŁADACH ŚWIĘTYCH TEKSTÓW Z XIX WIEKU

Streszczenie

Artykuł dotyczy dyskursu religijnego w drukowanych macedońskich przekładach świętych tekstów, cerkiewnych na macedoński język ludowy lub inne języki słowiańskie. Języki te dla potrzeb tłumaczeń zostały opracowane na podstawie różnych elementów lokalnych. Przekłady były dokonywane w celu zaspokojenia bieżących potrzeb religijnych wiernych. Pierwsze macedońskie teksty drukowane o problematyce religijnej były związane z dwoma najważniejszymi autorami, promotorami dziewiętnastowiecznego języka macedońskiego: Joakimem Krčovskim i Kirilem Pejčinoviciem.

Ли́дия Капушевска-Дракулевска

Филологический факультет имени Блаже Конеского

Университет Св. Кирилла и Методия

Скопье, Македония

**ОТРАЖЕНИЕ ФАНТАСТИЧЕСКОГО МИРА РОМАНА М.
БУЛГАКОВА *МАСТЕР И МАРГАРИТА* В СОВРЕМЕННОЙ
МАКЕДОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
(фрагмент)¹**

Аннотация: Актуальность *Мастера и Маргариты* Булгакова в македонской литературе и культуре очевидна и сегодня. В настоящей статье автор пытается найти точки соприкосновения между фантастическими темами и мотивами романа Булгакова и произведениями некоторых современных македонских писателей-фантастов.

Ключевые слова: Булгаков, Т. Урошевич, В. Урошевич, фантастический роман, диалог.

Культовый роман Михаила Булгакова *Мастер и Маргарита* со своей сложной структурой и жанровым разнообразием (сатирический, любовный, фантастический, философский, метафизический...) является неисчерпаемым импульсом для размышлений с разных ракурсов. Как фантастический, роман *Мастер и Маргарита* продолжает традиции русской литературы, которые начинаются с Н.В. Гоголя и развиваются по аналогии с формулой, приведенной немецким романтиком Э.Т.А. Гофманом, „отцом“ европейской фантастической литературы. Речь идет о своего рода „фигии повседневной жизни“: это фикция, которую невозможно рационализировать каким-либо образом; она настаивает на наличии разного рода миров, и ее основной функцией является выявление фантастического в повседневной жизни. Иными словами, подлинный фантастический дискурс не изображает реальность как нечто чудесное, необычное или невозможное, а наоборот – удивительное, необычное и невозможное представляет как настоящее и правдивое. (...)

¹ Текстот во целост е објавен во зборникот: *Михаил Булгаков и славянская культура*. Москва: Совпадение, 2017, 267-276.

Игра с реальным и нереальным, возможным и невозможным, которую ведет Булгаков, получает развитие в произведениях некоторых современных македонских авторов, работающих в сфере литературной фантастики. Усиление интереса к фантастическому в македонской литературе было характерно для 1950-х гг. (как тихое сопротивление парадигме соцреализма), а настоящего триумфа фантастика достигла два десятилетия спустя благодаря сборникам рассказов *Странная встреча* (1970), созданным Митко Маджунковым (род. 1943) и *Ночная карета* (1972) Влады Урошевича (род. 1934). Рождение фантастической литературы в современной македонской литературе каким-то чудесным образом совпадало с «явлением» романа *Мастер и Маргарита*. Его публикация в СССР в конце 1966 – начале 1967 г. стала литературной сенсацией, и вскоре роман был переведен на многие языки. Уже в 1970 г., всего через три года после первого издания в Советском Союзе, роман *Мастер и Маргарита* в переводе Тани Урошевич стал доступен македонскому читателю. Примечательно еще одно совпадение: именно в произведениях упомянутых авторов (особенно у Т. Урошевич и В. Урошевича) заметны реминисценции некоторых фантастических тем и мотивов романа Булгакова. Впоследствии вышло еще несколько македонских изданий романа, и все они созданы в переводческой лаборатории Т. Урошевич: первый перевод полной редакции *Мастер и Маргарита* (журнальный вариант, опубликованный в СССР в 1966–1967 гг., имел множество цензурных купюр) появился в 1996 г., а последний (к настоящему моменту) перевод издан в 2013 г. как часть проекта Правительства Республики Македония „Звезды мировой литературы“.

Актуальность *Мастер и Маргарита* в македонской культуре очевидна и сегодня. Так, в 2015 г. на сцене Македонского национального театра в Скопье с большим успехом прошла инсценировка романа, поставленная Иваном Поповским (который на протяжении многих лет работал в Москве). В настоящей статье мы не ставим перед собой задачу раскрыть все аспекты восприятия булгаковского романа в Македонии. Наша цель – определить некоторые стилевые особенности произведений современных македонских писателей-фантастов, в которых можно обнаружить сходство с романом *Мастер и Маргарита*.

Вообще, если у этого произведения есть хоть какой-то «аналог» (разумеется, говоря весьма условно) в современной македонской литературе, то это, конечно, роман-сказка *Невеста змея* В. Урошевича, опубликованный в 2008 г. (русское издание в переводе Ольги Панькиной – 2012). Урошевич считается одним из творцов фантастики в Македонии и одним из наиболее выдающихся представителей и поклонников фантастического жанра в более широком масштабе. Причем, он не только создает фантастические рассказы и романы, но и теоретически рассматривает феномен фантастики в своих эссе. Помимо всего прочего, В. Урошевич – автор предисловия к македонскому изданию *Мастер и Маргарита*. Его несомненная тяга к чудесному, к «остранению» реальности созвучна мироощущению, выраженному в романе Булгакова: в обычном, повседневном, банальном видеть чудесное. Роман *Невеста змея* очаровывает гротескной, на грани абсурда, юмористической игрой – игрой, которая по аналогии с Булгаковым (и, конечно, Гоголем) порой доводится до точки взрыва. Благодаря чрезвычайно умелой игре с двойственностью явлений (священное / профанное, мифологическое / историческое, коллективное / индивидуальное творчество, реальное / воображаемое, повседневное / чудесное), автору *Невесты змея*, при свойственной ему легкости повествования, удается уверенно двигаться по следам Марко Цепенкова – самого оригинального коллекционера народного творчества в Македонии в XIX в.

Помимо юмора и неординарного стиля, соблазнительного и обаятельного способа повествования, запутанная увлекательная структура романа *Невеста змея* содержит несколько дискурсов: „miseen abyme“, или сказка в сказке, народное творчество различных видов, мемуарная проза главного героя, „выдержки“ из научно-популярной литературы, алхимические намеки, интертекстуальные отголоски и т.д. Можно увидеть и аналогии между романами Урошевича и Булгакова. Особенно примечательна та часть *Невесты змея*, в которой описываются поиски Денко (в русском издании Иван) его сестры Летки в Нижней земле (девушку сначала похитил змей, затем она была похищена людьми из Нижней земли): эпизоды аналогичны атмосфере *Мастера и Маргариты*, поскольку речь идет о современной городской

реальности (в отличие от мифического времени в Верхней земле). Конечно, параллельные миры существуют и у Булгакова, но на совершенно другом уровне (имеем в виду Новый Завет), поэтому аналогом московским эпизодам *Мастера и Маргариты* в романе Урошевича являются только события в историческом времени. (...)

Вполне уместно и сравнение в аспекте *функции* фантастического. Булгаков, используя синтез реального в нереального, говорит об исторической ситуации в Советском Союзе, в частности, об отношениях художника и политики, – Урошевич же говорит о весьма актуальной на сегодняшний день проблеме торговли людьми.

Инсценировка несхожести в культуре со стороны фантастики подразумевает не только проектирование альтернативных миров, но и исправление недостатков в результате давления со стороны фактической культуры (Lachmann 2002: 16–17). В связи с этим можно провести еще одну параллель между романом *Мастер и Маргарита* и произведением современной македонской литературы – романом Т. Урошевич *Промах*, опубликованным в 2008 г. Как опытный, удостоенный множества наград переводчик русской литературы и исследователь русской культуры в Македонии, своим романом Т. Урошевич преподносит замечательный пример взаимодополняемости между *репродуктивной* (переводом) и *продуктивной* рецепциями, когда оригинал произведения ведет творческий диалог с переводом. Предпочтения Т. Урошевич по отношению не только к Булгакову, но и к фантастике в целом видны также в составленной и переведенной ею антологии русской фантастической повести первой половины XX в. *Дьяволиада* (1998), названной именем булгаковской повести.

Промах является очень интересным и сложным прозаическим текстом, авантюрное повествование которого наполнено неожиданными, нелогичными и таинственными событиями, остающимися загадочными до самого конца романа. Вопросы, возникающие перед его главным героем Олегом (который во многих аспектах напоминает Ивана Бездомного), сталкивающимся с необъяснимыми и странными явлениями, не имеют ответов, но продолжают парить в воздухе, как головоломка – подобно необычной истории в романе *Мастер и Маргарита*, которая полна событиями, на первый взгляд, не совсем

логичными, но свидетельствующими о неизбежном конфликте между алогичными и человеком. По мере того, как персонажи Булгакова сталкиваются с некоторыми высшими силами иного вида, у которых есть контроль над людьми, главный герой Т. Урошевич выступает игрушкой в руках мощного Фонда, диктующего жизненные ценности, внедряющего и навязывающего новые бренды. Автор романа поднимает актуальные проблемы нашей современности: как в период всеобщей глобализации и нивелирования сохранить возвышенные эстетические ценности? Какова цена творческой свободы?

Основная событийная канва романа *Промех* заключается в следующем. Олег Христов, переводчик популярного романа некоего молодого гениального русского автора, получил возможность в качестве переводчика посетить альпийский замок, где с изумлением узнал, что в его переводе допущена серьезная ошибка: каким-то странным образом он пропустил одну страницу оригинала. Когда Олега награждают за этот перевод, он на церемонии пытается исправить положение и публично отказывается от награды – но в то же время узнает, что автор переведенного им романа погиб в аварии. Этот эпизод – явное совпадение с эпизодом смерти Берлиоза на первых страницах романа Булгакова.

Окончательный отказ Олега стать трудником мощной корпорации является символическим выражением его свободного выбора. Он перевоплощается из переводчика в писателя, и это напоминает путь Ивана Бездомного – поэта, от которого ожидали слабеньких соцреалистических стишков, но который в конце романа оказался способным превратиться в профессора. Если в романе Булгакова важным фактором эволюции Ивана во время его пребывания в сумасшедшем доме становится встреча с Мастером, то в романе *Промех* подобную функцию выполняет таинственная девушка Альма, которую Олег встречает в замке. Клинику Стравинского в романе *Мастер и Маргарита* и замок в романе Т. Урошевич можно рассматривать с одной стороны, как места убежища и приюта, а с другой, – как места уединения и изоляции. Именно поэтому они представляют тюрьму в качестве „структуры силы“ (согласно терминологии Мишеля Фуко); тюрьма провозглашается не как место смерти, а как средство наказа-

ния, коррекции, лечения, перевоспитания, то есть имеет инициационное значение и является „символической смертью“. Именно такое толкование применимо к топосу, который является ключевым для изменения личности персонажей, упомянутых в романах Булгакова и Т. Урошевич. Если вначале герои подчиняются авторитетам во имя общественного / материльного престижа, то в конце становятся свободными людьми. Идея победы свободного искусства, доминирующая в обоих произведениях, также подтверждает сходство романов *Мастер и Маргарита* и *Промех*. В этом смысле перевоплощенный Олег напоминает Мастера с его безоговорочной приверженностью к настоящим художественным ценностям.

Наиболее впечатляющими в романах Булгакова и Т. Урошевич являются похожие друг на друга сцены – бал у Сатаны (*Мастер и Маргарита*) и маскарад / бал в замке / мэрии города (*Промех*). (...) Роман Т. Урошевич не является полностью фантастическим – его художественная реальность балансирует на грани существующего / несуществующего, правдивого / вымышленного, естественного / сверхъестественного, чудесного / обычного, вероятного / невероятного. И в этом заключается его сходство с романом Булгакова. (...)

*

Художественная фантастика не является и не может быть лишь игрой. Подтверждением этому служат романы М. Булгакова, Т. Урошевич, В. Урошевича и многих других, не упомянутых здесь, авторов. Очевидное гуманистическое начало, стремление к постановке новых проблем, а также сила эстетизации *неизвестного* – эти внутренние детерминанты художественной фантастики служат вечным стимулом для герменевтического диалога.

Пер. с македонского Эмилии Йованович

Користена литература:

Булгаков, М. 1980. „Мастер и Маргарита“ (роман). *Избранное*. Москва: Художественная литература, 11-382.

Капушевска Дракулевска, Л. 1998. *Во лавиринџиите на фанџиасџикаџиа*. Скопје: Магор.

Урошевиќ, Т. 2008. *Превид*. Скопје: Магор.

Урошевиќ, В. 1996. „Писателот под закрила на темните сили“, поговор во:
М. Булгаков, *Мајстџорџи и Марџариџа*. Скопје: Табернакул, 453-461.

Урошевич, В. 2012. *Невеста змея*: повесть-сказка. Москва: У Никитских
ворот.

Lachmann, R. 2002. *Phantasia / Memoria / Rhetorica*. Zagreb: Matica Hrvatske.

Todorov, C. 1987. *Uvod u fanatističnu književnost*. Beograd: Rad.

Лидија Капушевска-Дракулевска

**РЕФЛЕКСИИ НА ФАНТАСТИЧНИОТ СВЕТ ОД МАЈСТОРОТ И
МАРГАРИТА НА БУЛГАКОВ ВО СОВРЕМЕНАТА МАКЕДОНСКА
ЛИТЕРАТУРА**

Резиме

Актуелноста на *Мајстџорџи и Марџариџа* на Булгаков во македонската литература и култура трае до наши дни. Овој текст се обидува да воспостави извесни компаративни врски и тангенти помеѓу фантастичните теми и мотиви од романот на Булгаков со делата на некои современи македонски автори кои ја негуваат книжевната фантастика.

Won-Hoi KIM

Hankuk University of Foreign Studies,
Seoul, Korea

Myong-Jin KIM

Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea

AN INTERCULTURAL APPROACH FOR MACEDONIANS TO KOREA THROUGH IMAGE ADAPTATION AND KOREAN LANGUAGE METAPHORS

Kim, Wonhoi & Kim, Myongjin¹

Annotation: This paper aims to create intercultural communication tactics through the analysis of Korea's image and Korean language metaphor uses. It is to be hoped that this paper contributes to strengthening the educational and cultural exchange between these countries and promoting the Korean studies in Macedonia and the Macedonian studies in Korea in the future.

Keywords: Inter-cultural communication, Korea, Macedonia, Image, Metaphor

I. Introduction

A cultural difference is one of the cultural factors which everyone feels easily. It has been relative characteristic, also it has been experienced in same cultural circumstance sometimes. If we had the same cultural factors all over the world, there would be no misunderstandings and cultural shocks. But every country in the world maintains its own language, institutions, and traditions. These differences among countries cause misunderstandings and complications at the international stage. Therefore, the importance of intercultural communication has been dramatically developing. Millions of people change homes each year crossing cultural boundaries. Immigrants and refugees resettle in search of new lives. In this increasingly integrated

¹ Dr. Kim, Wonhoi: Researcher, Hankuk University of Foreign Studies, Korea. Kim, Myongjin: Former ambassador to Macedonia and Bulgaria, Invited professor, Hankuk University of Foreign Studies, Korea.

world, cross-cultural adaptation is a central and defining theme. Cross-cultural adaptation is particularly relevant to immigrants and refugees, but the need for cross-cultural understanding extends further. In modern multiethnic societies, newcomers need to learn to communicate with the newcomers. In a world which has become a global village, even those who live in their traditional homelands need to develop some cross-cultural understanding in order to be able to cope with the larger world that is confronting them in a variety of ways.

This paper aims to create intercultural communication tactics through the analysis of Korea's image and Korean language metaphor uses. It is to be hoped that this paper contributes to strengthening the educational and cultural exchange between these countries and promoting the Korean studies in Macedonia and the Macedonian studies in Korea in the future.

This paper is divided into three chapters. In Chapter 2, we will explain and analyze the main image of Korea that Macedonians have. This is largely explained by the experience of working in Macedonia and meeting with Macedonians. In Chapter 3, we will study the selective key word concepts which are one of the most valuable in Korean life, and we will consider factors affecting intercultural communication. These factors, of course, are subjective and differ from culture to culture. But, we can understand cultural essences and characteristics about Korea in Macedonia and its cultural similarities and diversities. In dealing with this issue, we can find more effective ways to communicate by comparisons with these two cultural mechanisms. In Chapter 4, we will summarize the discussion and findings mentioned in the previous chapters and make a proposal for further research.

II. Main Body

1. WHAT KIND OF A COUNTRY IS KOREA FOR MACEDONIANS (KOREA'S IMAGE FOR MACEDONIANS)?

Macedonia is a country that is located at the center of the Balkan Peninsula, with Bulgaria located to its east, Serbia to its north, and Greece to its south. And it shares its borders with Albania. Due to its geopolitical position, the competition between countries has been fierce in this region

since ancient times. Given the fact that Greece (Byzantine), Bulgaria, and more recently, former Yugoslavia have been competing intensively to secure this region, Macedonia can be understood as the most important strategic place in this region.

When Korean companies or public corporations enter into the overseas markets and when the private sector begins to communicate more and more with foreign entities, Macedonia is the region that can be utilized as a bridgehead in the Balkans. Macedonia is culturally similar to South Korea. Due to its geographical position, Macedonia has not had many historical and cultural exchanges with South Korea until the 20th century. Thus, Macedonian society's interests about South Korean ethnic groups and countries remain a mere curiosity of exotic cultures. Since the fall of the Berlin Wall and the subsequent collapse of the socialist system, there has been a reverse-orientalism perspective of viewing South Korean society based on its capital and technological competitive edge by Macedonia and other countries of the Balkans.

Geographically, Macedonia is located far away from South Korea, but historically, it is very closely related with South Korea. The two countries have many things in common. Both countries do not have full-fledged capitalism, lack experiences of agricultural revolution and civil revolution, have a vulnerable citizen class and a strong intellectual class, have experiences of colonialism, and have walked their unique roads to modernity, which is different from the Western society's road to modernity. We will explain the image of Korea that Macedonians have with short notes.²

1) Korea: Asian economic dragon and IT developed country

The Macedonians recognize Korea as an advanced country in Asia that has achieved the miracle of the Han River. In fact, Macedonia regards Korea and Japan as economically rich countries of the same class, and thinks that China is following. This economic image is largely driven by corporate activities and public relations in Macedonia, such as Samsung and LG.

² This data is based on the surveys' results conducted by Macedonian students at Hankuk University of Foreign Studies.

2) 1950 Korean War and two Koreas on the peninsula

Macedonians are well aware of the existence of South Korea and North Korea on the Korean peninsula. In particular, older generations remember the 1950 Korean War, Kim Il Sung, division of the North and South. This is based on the memory of socialism in the past.

3) K-pop passions among Macedonian youths

K-pop songs and dances, including the BTS, are gaining popularity among young Macedonians. In fact, Macedonian college students like and sing a couple of songs from many k-pop singers.

The first and second images are better known among the older generations, and the third image is better known among the younger generations. On top of that, the images of Korea's economic development, the division of the two Koreas, and k-pop are added to today's Macedonians as an image of Korea.

Moreover, the research that is attracting attention in this field is Hofstede's study (2001), which has consistently supplemented his own research. He focused mainly on the study of cultural values in a society. Hofstede's research is of great significance in that it was the first attempt to use extensive statistical data to investigate cultural values. He has investigated hundreds of thousands of workers in multinational organizations in 50 countries and three regions (IBM, a global company) in a variety of situations. After analyzing the results objectively, it was found that there are five values, namely, power difference, uncertainty avoidance, individualism-collectivity, masculinity-femininity, long-term, and short-term orientation. These rankings clearly show which values are respected in each culture, and also help to compare cultures. According to the results of this research, Korea is a collectivist and highly masculine country. In addition, in terms of power difference, it is medium level and it is the people who attach importance to long-term planning. Based on these facts, it would be very effective if Macedonians could establish an inter-cultural communication strategy for Korea.

	Yugoslavia	Turkey	Arab countries	Korea
Power difference	12	18	7	27
Uncertainty avoidance	7	16	27	16
Individualism- collectivism	33	28	26	43
Masculinity-femininity	48	32	23	41
Long-term, short-term orientation	Poland (13)		Pakistan (23)	5

<Table 1: Hofstede's cultural value ranking of Korea>

2. Korean language metaphor: eye and mind

Statistics show that in everyday conversations, people talk about metaphors six times a minute. When a person consciously uses the language in 60 years, he uses all kinds of analogies over 39.9 million times; about 50,000 times a year, or about 1,400 times a day. Not just daily conversations, but newspapers and magazines, and words and writings used in radio and television are full of all kinds of metaphors.

Metaphor is essentially an expression for understanding and experiencing one object or concept in terms of other objects or concepts. Now, the meaning of the word "metaphor" becomes much clearer. Going back to the roots of this term, it comes from the Greek word "μεταφορα". 'Meta' means 'over' and 'up' and 'fora' means 'carry'. In the end, 'metaphor' means to translate the meaning from one word to another. In linguistics, this phenomenon is called the transfer of meaning. Of course, it is not only in silly metaphors that the transition of meaning occurs. It occurs, for example, in dialectic, paradoxical, or other rhetoric, such as symbolism and fables, but the transfer of meaning occurs most clearly and systematically in metaphors than in any analogical expressions. Moreover, the metaphor has accumulated a cultural tradition, emotion, and historical experience of one nation. Therefore, studying metaphors in Korean can have a far greater effect in understanding Koreans. In this paper, we analyze Korean metaphor sentences with eye (눈) and mind (마음) and we also examine characteristics of Koreans.

<Table 2: Eye metaphor expressions in Korean>

No	Korean Phrase	Literal Translation	Paraphrase (metaphor concept)
1	눈 가리고 아웅 [nun garigo aong]	to cover someone's eye and make an aung sound ³	to bury one's head in the sand
2	눈곱 만큼도 [nungop mankeumdo]	even a grain of sand in the eyes ⁴	not even one modicum
3	눈길을 끌다 [nungileul keulda]	to attract glances	to be eye-catching
4	눈길을 모으다 [nungileul moeuda]	to attract glances	to be eye-catching
5	눈길을 주다 [nungileul juda]	to give glances	to pay attention or show interest
6	눈 깜빡 할 사이 [nun kampak hal sai]	in the moment an eye blinks	in the blink of an eye
7	눈 깜짝할 사이 [nun kamzakhhal sai]	in the moment an eye blinks	in the blink of an eye
8	눈 꼴이 사납다 [nun koli sanapda]	to be vicious on the eyes	The site of something makes one sick
9	눈 꼴이 시다 [nun koli sida]	for one's eye to be strong	for someone's behavior to be offensive or abominable
10	눈 높이가 낮다 [nun nopiga nata]	to have low eyes	to have low standards
11	눈 높이가 높다 [nun nopiga nopda]	to raise one's eyes	to raise one's standards
12	눈높이를 낮추다 [nunnopireul natchuda]	to lower one's eyes	to lower one's standards

³ "Aung sound" is the practice of covering up and uncovering one's face to entertain a child. Young children, of course, enjoy this game but one would be hard-pressed to find an adult that actually thought the person standing in front of them had disappeared and then reappeared once they uncovered their face. This phrase depicts attempts to deceive others with obvious fraud or a transparent scheming.

⁴ Sleep or sand in the eyes, is usually a small quantity and therefore is used in the world of proverbs to refer to a very small amount. Taking it one step further, one may also use the expression, 개미눈곱, a grain of sand in the eye of an ant.

⁵ 눈꼴 is a disparaging word for the shape or movement of the eyes.

13	눈높이를 높이다 [nunnopireul nopida]	to raise one's eyes	to raise one's standards
14	눈높이를 맞추다 [nunnopireul matchuda]	to match eye level	to lower oneself to their level
15	눈도 깜짝 안 하다 [nundo kamchak anhada]	to not blink one's eye	to not bat an eye
16	눈독을 들이다 [nundokeul deulida]	to give the poison from one's eye	to have one's eye on
17	눈 딱 감고 [nun tak gamko]	with one's eye closed	to look the other way
18	눈 뜨고 코 베어 간다 [nun teugo ko beu ganda]	to have one's nose cut off while one's eyes are open	It's a dog-eat-dog world out there
19	눈 뜬 장님 [nunteun jangnim]	a blind person who opened their eyes	blind fool
20	눈 만 뜨면 [nunman teumyun]	if one just opens one's eye	always
21	눈먼 돈 [nunmun don]	blind money	money that is up for grabs
22	눈물이 앞을 가리다 [nunmuli apeul garida]	One's tears obscure what lies ahead	to be drowning in tears
23	눈 밖에 나다 [nunpake nada]	to be outside of someone's eyes	to get on someone's bad side
24	눈살을 찌푸리다 [nunslaeul chipurida]	to furrow one's brow	to furrow one's brow
25	눈썹도 까딱 안 하다 [nunsupdo kadak anhada]	to not blink one's eye	to not bat an eye
26	눈썹이 휘날리게 달려오다 [nunsupi heuinalige dalida]	to run so fast that one's eyebrows flap in the wind	to run as if one's pants are on fire
27	눈 앞에 선하다 [nun ape sunhada]	to be vivid in one's eyes	It's as if I can still see it
28	눈 앞에 아른거리다 [nun ape areungurida]	to glimmer in one's eyes	for something to still haunt you

29	눈 앞이 캄캄하다 [nun api kamkamdada]	for it to be dark in front of one's eye	The outlook is bleak
30	눈 앞이 캄캄하다 [nun api kamkamdada]	for it to be dark in front of one's eye	The outlook is bleak
31	눈에 거슬리다 [nune guseulida]	to be offensive to the eyes	to be offensive to the eyes
32	눈에 넣어도 아프지 않다 [nune nuudo apji anta]	to not be painful even when put in one's eye	to be the apple of one's eye
33	눈에는 눈 이에는 이 [nuneneun nun ieneun i]	an eye for an eye, a tooth for a tooth	an eye for an eye, a tooth for a tooth ⁶
34	눈에 들다 [nune deulda]	to be taken by one's eyes	to catch one's eye
35	눈에 뭐가 찌다 [nune muga seuida]	to put something on one's eyes	to have blinders on
36	눈에 밟히다 [nune balkida]	to be stepped on by one's eyes	to always be on one's mind
37	눈에 보이는 것이 없다 [nune boineun gusi upda]	to see nothing in front of one's eyes	You don't know what's good for you
38	눈에 불을 켜다 [nune buleul kyuda]	to turn on the light in one's eyes	to have fire in the belly
39	눈에서 불이 나다 [nunesu buli nada]	to have a fire in one's eyes	to see red
40	눈에 선하다 [nune sunhada]	to be vivid in one's eyes	It's as if I can still see it
41	눈에 쌍심지를 켜다 [Nune sangsimjireul kyuda]	to light two wicks in one's eyes	for one's eyes to bulge in anger
42	눈에 아른거리다 [nune apeun gurida]	to glimmer in one's eyes	for something to still haunt you
43	눈에 안 차다 [nune anchada]	to not fill one's eyes	not suit one's fancy

⁶ Just as its Macedonian cousin, this expression is taken from the oldest extant code of laws, the Code of Hammurabi.

44	눈에 어리다 [nune urida]	to flicker in one's eyes	to keep popping into one's mind
45	눈에 익다 [nune ikda]	to be familiar to the eyes	to look familiar
46	눈에 콩깍지가 썬다 [nune konggakjiga seuida]	to wear bean pods on one's eyes	to be blinded by love
47	눈에 흙이 들어가다 [nune heulgi deulgada]	for dirt to go in one's eyes	to bite the dust
48	눈엣가시 [nunegasi]	a thorn in one's eye	a thorn in one's side
49	눈을 감다 [nuneul gamda]	to close one's eyes	to close one's eyes for the final time
50	눈을 낮추다 [nuneul natchuda]	to lower one's eyes	to lower one's standards
51	눈을 높이다 [nuneul nopida]	to raise one's eyes	to raise one's standards
52	눈을 돌리다 [nuneul dolida]	to turn one's eyes	to shift one's gaze
53	눈을 뜨고 볼 수가 없다 [nuneul teugo bolsuga upda]	to not be able to open one's eyes and watch	to not be able to look at something
54	눈을 뜨다 [nuneul teuda]	to open one's eyes	to open one's eyes to a new idea or concept
55	눈을 붙이다 [nuneul butchida]	to shut one's eyes	to get some shuteye
56	눈을 씻고 보다 [nuneul sitgo boda]	to wash one's eyes and see	to look at something carefully and many times over
57	눈을 의심하다 [nuneul euisimhada]	to doubt one's eyes	to not be able to believe one's eyes
58	눈을 피하다 [nuneul pihada]	to avoid someone's eyes	to avoid being seen by others
59	눈이 낮다 [nuni natda]	to have low eyes	to have low standards

60	눈이 뒤집히다 [nuni deuijiphida]	to have one's eyes turned upside down	to lose one's temper
61	눈이 많다 [nuni manta]	There are many eyes	There are many eyes everywhere
62	눈이 맞다 [nuni matda]	for one's eyes to meet another's	to fall in love with someone
63	눈이 멀다 [nuni mulda]	to have far-off eyes	to lose oneself in something
64	눈이 벌겍다 [nuni bulgutda]	to have red eyes	till one's blue in the face
65	눈이 빠지도록 기다 리다 [nuni pajidorok gidarida]	to wait until one's eyes pop out	to wait and wait
66	눈이 삐다 [nuni pida]	to twist one's eyes	to not be seeing straight
67	눈이 어둡다 [nuni udupda]	to have dark eyes	to get lost in a certain pursuit
69	눈총을 받다 [nunchongeul batda]	to be hit with eye guns	to be glared at
70	눈총을 주다 [nunchongeul juda]	to give someone an eye gun	to look daggers at someone
71	눈칫밥을 먹다 [nunchibapeul mukda]	to eat while watching out of the corner of one's eyes	to dine on someone else's dime
72	눈코 뜰 새가 없다 [nunko teulse upda]	to lack the time to open one's eyes and nose	to be as busy as a bee

The eye is the most important part of the human body, and there are various Korean metaphor expressions associated with it. 72 metaphorical representations related to eyes are introduced above. First, the metaphor is formed by the eyes alone, and then the metaphor is formed with the eyebrows, the tears, and the nose adjacent to the eyes. Numerous cases of metaphorical expressions were found in the form of eyes or gaze. Typical examples are eyes, eyebrows and glares. In terms of spatial concepts, expressions in front of the eyes were typical. From the point of view of

action, a variety of metaphors are produced, such as winking, closing eyes, lowering eyes, raising eyes, turning eyes. It can be seen that the transition of metaphorical meanings is more extensively occurring in proverbial expressions than in idioms.

(18⁷) 눈 뜨고 코 베어 간다[nun teugo ko beu ganda]: In Korea, where many people live in a small country, competition among people has become commonplace due to rapid industrialization and urbanization. From this point of view, it expresses the possibility of being tough and disadvantaged in the course of social life.

- How's life in Seoul? Are you getting used to it?
- No way! Seoul is a dog-eat-dog city. It really is nothing like the countryside.

(46) 눈에 콩깍지가 씌다[nune konggakjiga seuida]: When you meet someone you love, it is common for the person to see the disadvantage as an advantage. Especially, it is interesting to see that Koreans have a bean pod in their eyes and that their minds toward their loved ones turn into a positive one. Before removing the shell of a bean, it is impossible to know if the bean it contains is ripe or not. If someone's eyes are blinded by bean shells, it is impossible to gain an objective look at one's counterpart. This phrase is also used to describe the removal of the proverbial "tinted glasses".

(65) 눈이 빠지도록 기다리다[nuni pajidorok gidarida]: It is a metaphor of emotional expression that the degree of waiting is getting worse and the eyes are lost.

(71) 눈칫밥을 먹다[nunchibapeul mukda]: It is a metaphor that depicts the shape of a person who does not care about other people's gaze to survive even in difficult situations.

- That's the Won-Hoi I know – always very tactful.
- Ever since I was a child, I served the kindness of others, so I got used to being conscious of the feelings of others.

The expression of the metaphor related to the eyes expresses both the positive and the negative feelings, and it is not particularly shifted to one side.

⁷ (18) is the number in the table above.

<Table 3: Mind metaphor expressions in Korean>

No	Korean Phrase	Literal Translation	Paraphrase (metaphor concept)
1	마음에 걸리다 [maeume gulida]	something hangs in one's heart	I can't get over the fact that
2	마음에 없는 말을 하다 [maeume upneun maleul hada]	to say something that is not in one's heart	to pay lip-service to someone
3	마음에 와 닿다 [maeume wa datda]	to touch one's heart	really resonated with me
4	마음에 차다 [maeume chada]	to fill one's heart	to feel fulfilled
5	마음을 굳히다 [maeumeul guchida]	to harden one's heart	to make up one's mind
6	마음을 놓다 [maeumeul notda]	to lay down one's heart	to let down one's guard
7	마음을 돌리다 [maeumeul dolida]	to turn one's heart around	to have a change of heart
8	마음을 먹다 [maeumeul mukda]	to eat one's heart	to make up one's mind
9	마음을 비우다 [maeumeul biuda]	to empty one's mind	to let go one's desires
10	마음을 사다 [maeumeul sada]	to buy someone's heart	to win somebody's heart
11	마음을 사로잡다 [maeumeul sarojapda]	to capture someone's heart	to captivate somebody
12	마음을 쓰다 [maeumeul seuda]	to use one's heart	to show interest or caring
13	마음을 읽다 [maeumeul ilda]	to read someone's heart	to read somebody's mind
14	마음을 잡다 [maeumeul japda]	to catch one's heart	to turn over a new leaf
15	마음을 졸이다 [maeumeul jolida]	to boil down one's heart	to be on edge
16	마음을 주다 [maeumeul juda]	to give one's heart	to give one's heart away

17	마음을 터놓다 [maeumeul tunotda]	to open up one's heart	to open up to someone
18	마음을 풀다 [maeumeul pulda]	to undo one's heart	to let it go
19	마음의 문을 닫다 [maeumeui muneul datda]	to close the door to one's heart	to build a wall around one's heart
20	마음의 문을 열다 [maeumeui muneul yulda]	to open the door to one's heart	to open up
21	마음의 준비 [maeumeui junbi]	preparation of one's heart	emotional preparation
22	마음이 가다 [maeumi gada]	for one's heart to go	to feel interest
23	마음이 가볍다 [maeumi gabyupda]	for one's heart to be light	to feel carefree
24	마음이 넓다 [maeumi nulda]	for one's heart to be broad	to be understanding
25	마음이 놓이다 [maeumi noida]	to have one's heart set down	to be relieved
26	마음이 돌아서다 [maeumi dolasuda]	for one's heart to turn around ⁸	to move on
27	마음이 들뜨다 [maeumi deulteuda]	for one's heart to be lifted	to be walking on air
28	마음이 무겁다 [maeumi mugupda]	for one's heart to be heavy	to feel worried
29	마음이 쓰이다 [maeumi seuida]	for one's heart to be used	to be unnerved by something
30	마음이 약하다 [maeumi yakhada]	to have a weak heart	to be wishy-washy
31	마음이 좁다 [maeumi jopda]	to have a narrow heart	to not be understanding
32	마음이 통하다 [maeumi tonghada]	for hearts to communicate	to be on the same wavelength

⁸ This expression is usually used in negative contexts, but can also be used to describe certain positive circumstances.

There are many Korean metaphor expressions using the invisible reality, the concept of mind. There are many metaphorical expressions which regard the mind as a bowl. These are examples of mind and heart. We can observe more expressions expressing positive emotion, and we can see that the similarity of expression between Korean and Macedonian is more than that in the above eye.

IV. Conclusion

It should be the task of linguistics to provide models both theoretically viable and practically useful; that is models seeking not only to explain in the abstract how inter-cultural communication and adaptation occur but also to provide practical tools which could be implemented in inter-cultural education. To sum up, the following conclusions can be made:

1. Many Macedonians think of Korea and Korean people in terms of the following 3 key words: Economically developed country, two Koreas in Korean peninsula and K-pop.

2. Korean metaphor: I introduced the expression of metaphor in Korean metaphor, including eyes and mind, and tried to peek at the feelings of Koreans through it. Koreans express various metaphorical expressions using the most important part of the body-the eyes. It can be seen that the expression of metaphor is stronger in proverbs than idioms. In the case of the mind, the majority of positive metaphorical expressions are dominant, and the Macedonians can understand easily because there are many vernacular expressions.

It would be serious oversight to conclude that there are cultural differences and communication problems between two countries based on just 3 cultural key words. But, regarding the beginning stage of Korean study in Macedonia, we should make the proper tactic for further spreading the information and image of Korea to Macedonia. Finally, one significant aspect of culture is code switching. Since it is impossible for people to communicate with people from other linguistic and cultural groups effectively without one of the communicators switching codes, it is reasonable to argue that code switching should be central to most, if not all, research in intercultural communication.

IV. References

- Altmann, F. 1992. "Ex-Yugoslavia's Neighbors: who wants what?", *The World Today*, 8/9, 163-165.
- Brown, K. 2003. *The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*, Princeton.
- Gounaris, B. 1996. "Social Cleavages and National Awakening in the Ottoman Macedonia", *East European Quarterly*, 29(4), 409-426.
- Hofstede, G. 2001. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behavior, Institutions and Organizations Across Nations*, CA.
- Kim Won-Hoe, Kim Chul-Min. 2009. *Another Europe, Keywords in examining the Balkans*, Seoul.
- Kim Chul-Min. 1999. "Research on Macedonian Ethnic Conflict", *Research on Eastern Europe*, 8, 303-326.
- Park & Klopf. 1992. *Intercultural Communication, Fundamentals*, Seoul.
- Terzić, S. 1995. "The Serbs and the Macedonian Question", *The Serbian Question in Balkans, Beograd: Faculty of Geography*, 63-82.
- Kyubyong Park & Michael Elliott. 2016. *Dictionary of Korean Idioms*. Seoul: Munjerim.

ВОН-ХОИ КИМ; МИОНГ-ЛИН КИМ

ИНТЕРКУЛТУРЕН ПРИОД НА МАКЕДОНЦИТЕ ЗА КОРЕЈА

Резиме

Овој труд има за цел да ги создаде тактиките за интеркултурна комуникација преку анализата на имиџот на Кореја и метафората на корејски јазик. Треба да се надеваме дека овој труд ќе придонесе за зајакнување на образовната и културната размена помеѓу овие земји и промовирање на корејските студии во Македонија и македонските студии во Кореја во иднина.

Miroslav KOUBA

Fakulta filozofická Univerzity Pardubice
Pardubice, Česká republika

JEAN-JACQUES ROUSSEAU V KONTEXTU JIHOSLOVANSKÝCH ADAPTACÍ A REFLEXÍ EVROPSKÉHO OSVÍCENSTVÍ

*„Člověk je od přirozenosti dobrý
a kazí jej společnost.“*

Jean-Jacques Rousseau: *O nerovnosti mezi lidmi*

Abstrakt: Stať se snaží nalézt odpověď na otázku, jak se projevují filozofické reflexe Rousseauových spisů *O původu nerovnosti mezi lidmi* a *O smlouvě společenské* v jihoslovanském duchovním životě 18. a 19. století. Za tímto účelem je nejprve vymezen význam a filozofická podstata osvícenství v západní Evropě a na slovanském Balkáně. S ohledem na duchovní kontext v obou částech Evropy se balkánská reflexe Rousseauova pojetí společenské nerovnosti a lidské přirozenosti jeví jako geokulturní modifikace téže ideje, byť vnímaná s určitým časovým odstupem. Autor dochází k názoru, že filozofický rámec Rousseauova díla znamenal pro jihoslovanské prostředí inspirativní myšlenkový systém, který ovšem nemohl s ohledem na dobové sociokulturní poměry dosáhnout širší společenské odezvy. Rousseauovy ideje se v průběhu 19. století dočkávaly pouze partikulárních reflexí ve smyslu jednotlivých témat, a proto o nich nelze uvažovat ve smyslu určitého uceleného systému.

Klíčová slova: osvícenství, Jean-Jacques Rousseau, jihoslovanské země, recepce, národní obrození.

Přelomové události 18. století se v evropském kontextu staly základem všestranných společenských i kulturních změn. Dosavadní zřízení, zpravidla označované jako feudalismus, podléhalo změnám, jež vedly k jeho postupnému rozkladu. Nový společenský systém předpokládal zrušení nevolnictví a v souvislosti s tím nástup občanského principu, jehož ústředním tématem byla svoboda jednotlivce a jeho vztah ke společnosti. Rodící se národní identity v moderním slova smyslu nevznikaly v jednotlivých částech Evropy za stejných okolností a ani neměly identickou dynamiku či chronologii (Hroch 1986; Hroch 1999; Hroch 2009). Vznik

nových kolektivních identit doprovázel také rozpad sociokulturních konvencí, předpokládajících mimo jiné nový světový názor a filozofický výklad smyslu lidské existence.

Osvícenství, jak tuto epochu nazvali již přední zástupci nových myšlenkových postojů a jejíž pojmenování převzala i pozdější historiografie, tedy neznamená jen zvrát ve vývoji evropského myšlení, jenž by byl v teoretické rovině spojován s úvahami jen vybrané skupiny myslitelů. Naopak – představuje všestrannou přeměnu společnosti dotýkající se postavení člověka ve společnosti, nové správy státu, každodenního života a v neposlední řadě i hospodářských principů. Jedná se o dobu, jež nabídla nové duchovní i etické principy kriticky zdůrazňující v protikladu k barokní zbožnosti racionalismus, kritické poznání, humanismus a ideál rovnosti mezi lidmi.¹ Zejména v západní Evropě, kde mělo osvícenství svá přirozená centra, zasáhly nové podmínky také do hospodářských vztahů, v jejichž důsledku došlo k novým způsobům výroby a tím i výraznější efektivitě práce. V politickém uspořádání se v západní Evropě prosazoval světský stát absolutistického zřízení, který byl odpovědí na vyhaslou představu o jednotném křesťanském světě. V 18. století rovněž odezněly náboženské války, určující na křesťanském Západě zejména v 17. století dějinný vývoj. Osvícenské principy oslabily postavení a moc církve, což otevřelo možnosti kritickému poznání a s ním spojenému rozvoji věd v nejširším spektru oborů a bádání. V relativně krátkém čase se konstituovaly nejrůznější vědní disciplíny, jež byly schopny nabídnout odpovědi na otázky, jež baroknímu člověku zůstávaly utajeny. Právě v osvícenství vznikaly první tajné společnosti přátel osvěty, později nazývané podle zednických nebo kamenických cechů jako lóže „svobodných zednářů“.

Nejen podle hustoty zednářských lóží, ale také zastoupením všech osvícenských změn se přirozenými duchovními centry tehdejší Evropy staly Londýn a Paříž. Převratné změny tak nastaly i v geopolitickém smyslu. V 18. století se střediskem „nové Evropy“ stala Francie a Anglie, naproti tomu dřívější mocnosti, jakými bylo kupříkladu Nizozemí či Itálie, se v té době ocitaly na okraji evropského politického i intelektuálního

¹ Evropská historiografie již nabídla přirozeně množství prací o nejrůznějších parametrech osvícenství, mezi nimiž se určité kanonizace dočkaly kupř. následující tituly: Black 2003; Im Hof 2001; Wolff 1994).

dění. Současně se formovaly nové mocnosti – do evropských dějin začalo zejména od dob Petra I. zasahovat Rusko. Nejednalo se již o státní útvar omezený na historické jádro někdejší Kyjevské Rusi, nýbrž rozsáhlými územními zisky rozšířený konglomerát mnoha národních společenství.

Posilující role státu a měnící se postavení panovníka s sebou nesla plnění mnohých závazků, o něž v předcházejících dobách dbala církev. O zajištění soustavy škol a vzdělávacích institucí či systému sociální péče vyplývajících z osvícenských reforem rozhodoval ze své moci do značné míry sám panovník, který tak vystupuje jako jeden z nejvěrnějších služebníků své země a jejích zájmů. V souvislosti s těmito závazky se utvářely teoretické principy fungování národního státu a jeho ideologie, jež mají být institucionální záštitou daného národního společenství. V podmínkách rodící se občanské společnosti, kde jsou si všichni příslušníci dané pospolitosti navzájem rovni, představovala idea společenské nerovnosti a způsoby jejího překonání jeden z impulzů pro sociální přeměny a vznik kolektivních identit. Nutno podotknout, že osvícenství prohloubilo emočně vnímané rozdíly mezi geokulturními sférami (areály), kdy se zvýrazněná centra v západní a případně střední Evropě dostávala do určitého kontrastu se zeměmi středovýchodní (Wandycz 1998: 11–20), jihovýchodní a východní Evropy. Jestliže se centrem osvícenské Evropy staly zejména Francie a Anglie, z nichž se ideové podněty šířily do dalších zemí, pak je zřejmé, že jihoslovanské oblasti představovaly v tomto procesu prostředí sekundární recepce. Výrazná izolace byla v tomto smyslu charakteristická zejména pro jihoslovanské země pravoslavného okruhu, kde přetrvávaly podmínky osmanko-orientálního feudalismu znemožňující výraznější rozvoj. S ohledem na rozdíly v jednotlivých částech Evropy i mezi konkrétními národními prostředími představoval problém společenské nerovnosti živé téma, které rezonovalo – byť spíše v ohlasech a ve zprostředkované reflexi – i na slovanském Balkáně. Nelze ovšem tvrdit, že by osvícenské ideje neměly v těchto zemích svůj ohlas.

*

Evropský a balkánský rozměr osvícenství – ideová východiska

Otázce společenské nerovnosti se ve svých pracích a diskuzích věnovaly přední osobnosti dané doby, mezi nimiž dosáhly největšího věhlasu a

recepce úvahy o svobodě jednotlivce především **Françoise Voltaira** (1694–1778) a **Jeana-Jacquesa Rousseaua** (1712–1778). Voltairovo dílo charakterizují zejména encyklopedistické zájmy, pro jejichž reflexi nemohly na slovanském jihu s ohledem na tamní kulturní předpoklady nastat vhodné sociokulturní okolnosti. Z tohoto důvodu se zejména Rousseau stal synonymem osvícenského myslitele, kterého Romain Rolland označil za příkladnou osobnost, jež je potvrzením toho, jak silně může působit duch na svou dobu a společnost (Rolland 1949: 9–11). Jean-Jacques naznačil termíny, které v podstatě shrnují základní pojmoslovný aparát postupně se utvářejícího demokratického systému, kde svoboda jednotlivce a vztah individuality ke státu patří mezi ústřední témata. Všechny tyto kategorie ostatně přispěly ke zformování novodobých principů *národních* států, jejichž výchozí parametry v obecném vymezení byly dále dotvářeny idejemi Velké francouzské revoluce. Tohoto revolučního přelomu se sám Rousseau nedožil, přesto však lze zejména jeho úvahy o společenské nerovnosti a jejich příčinách chápat jako základní pramen k úvahám o moderním světonázoru, který v té či oné formě spoluutváří ideový základ většiny států moderní Evropy.

Rousseauův koncept moderní společnosti, jež by se měla vypořádat s nežádoucími společenskými konvencemi a odmítnout principy dědičné aristokracie, se dotýkal rovněž jihoslovanských zemí, chápaných v porovnání s vyspělou Evropou jako periferie soudobého duchovního života.² Přesto se však i do slovanských zemí, izolovaných od evropského vývoje uvnitř Osmanské říše, myšlenky Jeana-Jacquesa Rousseaua různými způsoby dostávaly. Podoby jejich balkánské recepce mohou posloužit jako určitý interpretační model složitého utváření kulturní identity v zemích mentálního i faktického předělu mezi Západem a Východem, Evropou a Orientem.

² „Jiná Evropa“ symbolizuje hledání duchovních a filozofických cest k evropskému jihovýchodu, přičemž vzájemné kontakty mezi *evropskými křesťany* a *tureckými muslimy* se přirozeně rozvíjejí především v perspektivě nejrůznějších stereotypů. Strach západního člověka ze světa „jiných“ však začíná zvolna uvolňovat místo právě osvícenským idejím a interpretacím lidské svobody a pokroku, myšlenky společenské rovnosti nevyjímaje. Tak jsou v průběhu 18. století utvářeny nové mentální hranice mezi tím, co je v evropském kontextu chápáno jako *civilizace* a *barbarství* (srov. Заимова 2004: 49–93).

*

Jedním z východisek Rousseauových myšlenek jsou úvahy o úzkém vztahu člověka k přírodě, jež vyplývá z filozofova přesvědčení, že během historického vývoje od primitivních forem života k „moderní“ městské společnosti je člověk neustále korumpován; přirozená sebeláska, kterou Rousseau nazývá *amour de soi*, se totiž transformuje do zhoubnějšího instinktu *čisté lásky*, kombinující domýšlivost a samolibost. Rousseau tak dokazuje, že společenskou nerovnost posiluje tendence každého člověka hodnotit sebe sama podle toho, jak jej spatřují ostatní, a proto se snaží na toto všeobecné („*městské*“) mínění zapůsobit penězi, silou, chytrostí či morální nadřazeností. To jej v přirozených konsekvencích vede ke zdůraznění podstaty společenských rozdílů a ke kritice zejména městského prostředí. Z neustálé konfrontace společenské prestiže podle Rousseaua vyplývá přirozená nedůvěra v pokrok, který je zpravidla vázán na městské prostředí. Při úvaze nad recepcí Rousseauových úvah o konfrontaci *rustálního* a *urbálního* prostředí jako zdroje společenské nerovnosti, se nabízí výchozí teoretická úvaha související s podstatou Osmanské říše, v jejímž rámci byly vnímány jako součást orientálního světa i jihoslovanské země.³

Osmanská říše byla státem, kde bylo postavení měst výrazně odlišné v porovnání se západní či střední Evropou (srov. např. Тодоров 1972; Поповић 1997: 81–86; Klusáková 2003: 115–128). Kromě specifického postavení Cařihradu a dalších několika větších kosmopolitních městských aglomerací (zejména Soluň, Edirne aj.) je třeba hovořit spíše o menších městských centrech, jež měla blíže k venkovskému způsobu života. V důsledku těchto urbanistických specifík měly evropské části Osmanské říše spíše provinční charakter. Podobně pasivita vůči pokroku charakterizovala Osmanskou říši a její orientální způsob myšlení i vzorců každodenního života.

Detaily a nuance Rousseauových myšlenek se setkávají s obecnými kontexty mnohonárodnostní Osmanské říše především v přístupu k pokroku

³ Je nutno poznamenat, že termínem *jihoslovanské země* jsou v předkládané práci označovány zejména ta národní a kulturní společenství, jež se nacházela ve sféře byzantské (pravoslavné) tradice. Jedná se tedy primárně o Srbsko, Bulharsko a Makedonii, kde pozornost vzbuzují především obrazy společenské nerovnosti s ohledem na staletou osmanskou nadvládu.

či v reflexi motivů přírody, naproti tomu v pojetí a významu jednotlivce se diametrálně liší. Přesto však spontánní působení Rousseauova „filozofického kultu“ na jihoslovanské země, které byly vůči osmanské správě ve větší či menší opozici, vybízí k zevrubnější úvaze. Ukazuje tak mechanismy šíření Rousseauových idejí do takových prostředí, jež z hlediska tradičního eurocentrismu zůstávala periferní, zároveň však představuje příhodný kontextový rámec pro adaptaci Rousseauových myšlenek. Toto napětí tak může přiblížit chronologickou posloupnost společenských přeměn a jejich ohlas na Balkáně.

Rousseauův „systém pěti životních témat“ tvoří jakýsi rámec encyklopedismu moderního evropského myšlení, zformulovaného v průběhu 18. století. Interpretační variabilita těchto problémů však aktualizuje otázku, jak pro tuto dobu vlastně chápat pojem „evropské osvícenství“. Recepce Rousseauových myšlenek ukazuje, že politická mapa soudobé Evropy vytyčuje přinejmenším dvě základní kulturní a duchovní sféry – západní a východní, tedy Evropu benediktýnskou a cyrilometodějskou (srov. Naumow 2000: 33–41). Většina jihoslovanských zemí pod osmanskou správou náleží do okruhu Slavie Orientalis (Byzantina), přičemž i zde je patrný ohlas západních myšlenek zejména v souvislosti s utvářením moderních národních identit. Na základě tohoto předpokladu lze tedy usuzovat, že existuje dvojí podoba osvícenství – původní („přírodní“) podoba například v pojetí Rousseauově, tedy západní předobraz osvícenských idejí, a jejich „výchozí recepce“, tedy podoba ohlasů a ideových reflexí u ojedinelých představitelů osvícených elit v zemích východní a jihovýchodní Evropy. V jednotlivých geokulturních regionech Evropy přitom nebyly osvícenské myšlenky přijímány stejně. Jejich ohlas byl závislý na celé řadě vnitřních aspektů, mimo jiné také na vzdělanostní úrovni společnosti, sociálním profilu elit či ochotě vnímat nové impulzy.

*

Různá míra zastoupení osvícenských myšlenek na evropském Západě a Východě zdůrazňuje v příslušných oblastech podoby společenské nerovnosti. Rousseau přitom hovoří o jejím dvojím pojetí – o nerovnosti přirozené (v zásadě tělesné) a nerovnosti mravní (v určitých kontextech též politické) (Rousseau 1949: 27). Společenská nerovnost se tedy jeví jako

problém, který v konkrétním prostředí charakterizují různé rysy, přesto však jeho samotná existence v jistém smyslu sjednocuje různé oblasti kulturní Evropy. Z potřebné komparace základních kategorií vyznívají určité rozdíly, naznačující zvláštní koncept *evropského* a *balkánského* osvícenství.

Osvícenství a jeho charakteristická témata (v době zejména druhé poloviny 18. století)		
	Západní Evropa	slovanský Balkán (Osmanská říše)
Úspěšné formování novodobé národní identity	+	-
Rozpad feudálních společenských vztahů	+	-
Kult svobody lidského jedince	+	-
Ženská otázka – práva žen	+	-
Umělecká (autorská) literatura	+	- [+]

Evropa 18. století tedy podle základních osvícenských kategorií byla společensky rozdělena jak v rámci vlastních národních a kulturních společenství, tak i v jejím celkovém smyslu. Již bylo naznačeno, že z hlediska politické moci se obě kulturní sféry odlišují především v aplikaci panovnické moci. Ve sféře politického života na evropském Západě prochází zcela jednoznačně osvícenská idea v zásadě celou společností a představuje tak hrubé rysy pozdějšího demokratického uspořádání státu, na evropském Východě se tato myšlenka transformuje do osvícenského absolutismu, kdy se panovník ujímá úkolu reformovat stát a společnost. Za těchto okolností zůstával ideál občanské společnosti v jihovýchodní Evropě stále mlhavým a spíše neuskutečnitelným cílem. Je na místě opětovně poukázat, že se v Evropě 18. století rozvíjely dva vzorce osvícenských idejí, jež je možno konkretizovat i s ohledem na Rousseauovo dílo a jeho myšlenky o nerovnosti mezi lidmi.

Rousseauův koncept osvěcenských idejí		
	Západní Evropa (Francie a Anglie)	slovanský Balkán (Osmanská říše)
1. Moderní výchovné metody a principy	+	-
2. Vztah k přírodě – „radikálnější osvěcenství“ [pomalý pokrok materialistické kultury]	+	-
3. Rousseauova koncepce jednotlivce – „člověk nořící se do hlubin sama sebe“	+	-
4. Zhoubné působení jedince v rámci městské společnosti	+	-
5. Majetek jako prvotní zdroj společenské nerovnosti	+	-

Evropský (tedy i Rousseauův) kontext osvěcenství se tedy formoval v západní Evropě jako ideologické hnutí, kde se osvěcenství prosazovalo také jako nový způsob myšlení, spojující různé společenské vrstvy a představující důležité východisko změn nejen v oblasti sociálních vztahů, ale též v pojetí kultury a literatury. Rousseau bývá díky své autorské tvorbě označován za průkopníka nových přístupů při hodnocení literárních hodnot. V souvislosti s Rousseauovými myšlenkami o nerovnosti mezi lidmi se mohly rozvinout také úvahy o psychologické literatuře.⁴

Významnou otázkou představuje podíl osvěcenských idejí na formování národního vědomí. Vznik moderní etnické identity je na evropském Západě v průběhu osvěcenství postupně naplňován, takže první fáze národních hnutí se s touto epochou časově shodovaly zejména v těch zemích, kde se osvěcenská kultura mohla aktivně rozvíjet (Francie, Anglie – v širším smyslu zde platí určitá provázanost s reformačními centry). Naproti tomu do jihovýchodní Evropy přicházely impulzy pro vznik moderní národní identity později.⁵ Je proto zřejmé, že literární produkce a její úroveň byla v této době výrazně ovlivněna sociální funkcí vyplývající z reflexí

⁴ Literární historie v tomto smyslu hovoří o „osvěcenském realismu“ (srov. Кошев 1974: 111–128).

⁵ S ohledem na časový posun, s nímž se osvěcenský univerzalizmus stává vitální součástí duchovního života také jihovýchodní Evropy ještě v první polovině 19. století, nelze

národovotvorných procesů a jejich potřeb. Při hodnocení dějin literatury a jejího vztahu ke vznikající národní kultuře se mnozí badatelé domnívají, že epocha osvícenství může být v dané literatuře adekvátně zachycena jen tehdy, je-li tento literární korpus zřetelně vymezen v *národním* slova smyslu (srov. kupř. Бразински 1970: 9–13). Slabě rozvinutá národní identifikace tedy komplikuje u balkánských Slovanů podstatu osvícenské literární tvorby. Diskuze vyvolává rovněž otázka, zda se mohlo rozvíjet tzv. *mimonacionální osvícenství*, ke kterému se však staví literární historie skepticky (srov. Конев 1974: 111–128).

V jihovýchodní Evropě druhé poloviny 18. století dosud nenastaly potřebné podmínky pro analogicky chápané sociální a kulturní hnutí, a proto se úvahy o pojmoslovném vymezení „balkánského osvícenství“ setkávají s mnohými úskalími (k případovému užití tohoto sousloví srov. kupř. Карамузи 2004). V průběhu druhé poloviny 18. století jsou však patrný náznaky rozpadu feudálních vztahů i v Osmanské říši, kde se osvícenské ideje mohly šířit především řeckým prostřednictvím (Dorovský 1973: 425–428). Vystěhovalectví mladých Řeků do Francie či Rakouska umožnilo ještě před francouzskou revolucí vznik zahraničních kulturních kolonií, které počáteční kontakt s osvícenskou filozofií zprostředkovávaly domů do vlasti. Rovněž vznik obchodnické vrstvy byl příslibem společenských změn, neboť s ním souviselo i prohlubující se národní uvědomění této společenské vrstvy. V důsledku těchto kontaktů se západní Evropou byly v Řecku i emigrantských koloniích zakládány školy, které mohly osvícenské myšlenky přímo reflektovat. Naznačené modernizační procesy však vyvolávaly nesouhlasnou reakci tradicionalistů, mezi nimiž měly vůdčí roli církevní kruhy, zejména pak klérus Cařihradského patriarchátu. Spor mezi tradicionalisty a modernisty se záhy přenesl i do jazykové otázky, kde spory mezi zastánci lidového jazyka a staré řečtiny spoluurčovaly dynamiku celého hnutí. Vývoj v řeckých zemích se tak stal do značné míry předobrazem osvícensko-obrozeneckých změn i pro další balkánská prostředí.

tuto epochu v celoevropské perspektivě omezovat jen na 18. století. Tomu odpovídá i charakter osvícenské literární tvorby (srov. Милева 1999: 20–21).

*

Slovanský Balkán a „jiná“ Evropa

Mezi jihoslovanskými osobnostmi kulturního života druhé poloviny 18. století lze jako osvícence blízkého sociálním profilem či ideovým zaměřením tvorby francouzským či anglickým myslitelům uvést zejména **Dositeje Obradoviće** (1742–1811), který se také s osvícenskou filozofií, vědou a životními postoji seznámil řeckým prostřednictvím, ačkoliv se někteří zejména srbští literární historikové snaží prokázat jeho přímé kontakty v západní Evropě (srov. Dorovský 1973: 428; Deretić 1969). Jeho filozofické úvahy, ovlivněné evropským osvícenstvím, jsou patrný například ve spisech *Život a příhody* (*Život i priključenja*, rok 1783, 1788) či *Dopis Haralampijovi* (*Pismo Haralampiju*, rok 1783), v nichž se důraz na rozum a osvětu pojí s potřebou srbského národního programu a národní konsolidace. Dositej těmito adaptacemi evropského racionalismu do podmínek jižních Uher zosobňoval „srbské osvícenství“ (srov. Павић 1985: 7–10; Trgovčević 2006: 103–110).

S určitým časovým i tematickým odstupem ovlivnily osvícenské reflexe také bulharské kulturní prostředí. I bulharská kultura udržovala v 17. a 18. století kontakt s evropským vývojem zejména prostřednictvím katolické emigrace, jejíž představitelé byli po potlačení čiproveckém povstání roku 1688 nuceni emigrovat především do Habsburské monarchie, kde následně vznikl osobitý kulturní okruh. Ve vlasti naopak docházelo v této době k výraznému ustrnutí, o čemž svědčí relativně omezený okruh literátů zastupujících v syntézách dějin bulharské literatury pomezí údobí mezi „starou dobou“ a počátky národního obrození. Vedle **Paisije Chilendarského** (1722 – asi 1773), letopisce a „zakladatele“ novobulharské literatury, o jehož napojení na soudobé osvícenské podněty lze uvažovat jen zprostředkovaně (srov. Dorovský 1973: 435–436), si pozornost zaslouží jeho pokračovatel a představitel úvodních fází obrozeneckého procesu **Sofronij Vračanský** (1739–1813). Ačkoliv byl Sofronij spjat s církevními kruhy a profil příkladného evropského osvícence je mu do značné míry vzdálen, zejména v oblasti překladové se podílel na počátcích novobulharské literární tradice. O vlivu evropského osvícenství v symbolickém sepětí s humanismem svědčí

didaktické dílo *Občanské divadlo* (*Театрон ѱолиййикон сиреч Гражданско ѱозориуе*), které Sofronij přeložil z řečtiny v roce 1809 (text zůstal v rukopise).⁶ Zmiňovanou přímou provázanost řecké kultury s centry evropského osvícenství potvrzuje řecký národní hrdina **Rigas Velestenlis** (Rigas Fereos, 1757–1798).⁷ Na rozdíl od mnohých krajanů té doby, kteří osvícenské ideje jako východiska pro národní program a osvobození spojovali s nadějí, že pomoc přijde zvenku, nejčastěji z carského Ruska, byl přesvědčen o osvobození balkánských národů vlastními silami a za vzájemné spolupráce.

Balkánské osvícenství se tedy opíralo o různá referenční prostředí, k nimž jeho představitelé nacházeli cesty mnohdy především díky řeckému prostřednictví. Tyto ohlasy evropského osvícenství byly částečně patrný v rodících se národních literaturách (řecké, srbské, bulharské), jimž poskytovaly náměty pro překladovost, ale také pro autorskou tvorbu. V rámci různých úrovní literární kultury prostupovaly zvolna se rodícím periodickým tiskem, obrozeneckým vzdělávacím systémem a v některých oblastech se dokonce dotýkaly církevní činnosti. Průběh a intenzita osvícenských snah a reflexí je však v jednotlivých balkánských zemích přirozeně různá, což vyplývá mimo jiné z dobového rozložení kulturních center a jejich geografické i ideové blízkosti výraznějším střediskům v západní Evropě. V Řecku, Srbsku a Rumunsku se tyto reflexe racionalismu

⁶ Sofronij Vračanský byl pravoslavný kněz a učitel. Roku 1803 byl donucen v důsledku osmanské perzekuce odejít do Bukurešti, kde působil v úřadě tamního pravoslavného metropolity. V době rusko-turecké války v letech 1806–1812 řídil akce bulharského odboje. Sshrál významnou roli v rozvoji novobulharsky chápané literatury a jazyka (srov. Игров 2002: 165–171).

⁷ Fereos Rigas byl řecký revolucionář, který však v balkánských podmínkách může svou životní drahou reprezentovat prototyp osvícence. Během mládí se vzdělával v církevním prostředí a pobýval na Svaté Hoře. Po studiích žil v Cařihradě, kde se učil německy a francouzsky. Později se dostal do Bukurešti, kde působil ve službách francouzského konzula. Zde se dostal do úzkého kontaktu s evropským (francouzským) osvícenstvím, s idejemi francouzské revoluce a také s myšlenkou svobody jednotlivce. Současně si jasně uvědomoval nutnost národního sebeurčení balkánských pravoslavných národů. V souvislosti s tím začal připravovat podmínky pro eventuální povstání na Balkánském poloostrově. Nejspíše v roce 1793 odjel do Vídně, kde psal a vydával pamflety, ideově vycházející ze základních dokumentů francouzské revoluce. Tyto reflexe dokumentují především spisy *Deklarace práv člověka a občana* a *Nová politická ústava obyvatel Rumélie, Anatólie, Egejských ostrovů a knížectví Moldavska a Valašska* (srov. Курп. Топалов 2003).

a osvětenství objevovaly silněji, než jak tomu bylo například v Bulharsku či Makedonii. V Řecku přitom osvícenský kulturní kód ovlivnil takřka všechny oblasti duchovního života – pod jeho vlivem se definoval nový vztah k církvi a náboženství, položeny byly základy národního programu opírajícího se o nová pojetí helénismu, formoval se zájem o přírodní vědy atp. V řeckém prostředí jsou patrné na rozdíl od jiných balkánských zemí tendence osvícenského encyklopedismu, jež se mohly projevit jako „vědní základ“ v řadě vydaných knih konkrétního odborného zaměření (filozofie, náboženství, historiografie, přírodovědy či umění). Již v průběhu 18. století se dočkala překladů do řečtiny díla Voltaira či Rousseaua, zatímco jihoslovanské země se nejen této recepce dočkaly s neúměrným časovým odstupem (srov. Конев 1974).

Chronologickou prostupnost osvícenských ohlasů v jihoslovanských zemích s úvodními fázemi jejich jazykově-literárního obrození lze ilustrovat slovy Emila Georgieva, bulharského literárního historika, který definuje tuto disproporci v bulharském kontextu takto: „[Н]о докато западноевропейското възраждане се характеризира с ,откриването на човешката личност‘, българското възраждане се характеризира с ,откриването на нацията‘. Не индивидуализмът е негова присъща черта, а народността.“ (Георгиев 1966: 15).

*

Rousseau a jižní Slované

Není třeba zdůrazňovat, že jednou z nejvýraznějších osobností osvícenské filozofie je Jean-Jacques Rousseau, jehož myšlenky se zprostředkovaně dostávaly také na Balkán. Úvahy o společenské nerovnosti se v tomto případě přirozeně nabízejí, přesto přímé kontakty ženevského rodáka s jihoslovanskými zeměmi lze prakticky vyloučit, neboť na slovanském Balkáně během svého života nikdy nebyl.⁸

⁸ V kontextu Rousseauových zájmů o východní Evropu nelze nezmínit pozornost, kterou věnoval Polsku, kde jej zajímalo tamní pojetí svobody. Tyto zájmy dokládá i Rousseauův spis *Úvahy o vládě v Polsku* (*Considérations sur le gouvernement de Pologne*, tiskem roku 1781), který psal v době, kdy se Rzeczpospolita nacházela v předvečer svého prvního dělení. Pojednání je možné označit za určitou filozofickou koncepci národa východní Evropy. Nutno podotknout, že sympatie, jež Rousseaua k Polákům pojily, byly vyvolány nejen přirozenou touhou po svobodě francouzského filozofa, ale také rivalitou s Voltairem, který se v polsko-ruském sporu rovněž angažoval. Voltaire

Přesto však můžeme hovořit o Rousseauově určité obeznámenosti s jihoslovanskými poměry – Rousseau totiž v letech 1743–1744 působil v Benátkách jako tajemník hraběte de Montaguea, kde mohl alespoň částečně se zprávami o dění v jihoslovanských zemích přijít do kontaktu. Rousseau v této době informoval především o epidemii moru, která ve 40. letech znamenala velkou hrozbu především pro Dalmácii. Rovněž hovoří o svém strýci, inženýru Bernardovi, jenž sloužil ve vojsku prince Evžena a který se měl podle Rousseaua proslavit při obléhání Bělehradu roku 1717 (srov. МОНЕВ 1990: 3–5). Z pozdějších historických výzkumů je však patrné, že se Bernard válečného střetu o Bělehrad neúčastnil, neboť ve stejné době pobýval v Ženevě. Je tedy pravděpodobné, že šlo buď o nedorozumění, nebo o Rousseauovy holé výmysly.⁹

Pro jihoslovanský kontext je však zajímavá skutečnost, že se Rousseau osobně znal a snad i přátelil s nevšední osobností, která se pod různými jmény objevovala a zase mizela prakticky po celé Evropě druhé poloviny 18. století. V jihoslovanských zemích je tento muž, osvícenec a přítel humanitních věd, znám nejlépe pod jménem **Stjepan Zanović** (Stefan Zannovich, 1751–1786). Zanović byl nejspíše šlechtického původu, pocházel údajně ze starého černohorského rodu Paštrovićů, a proto měl také možnost pobývat na dvorech evropských panovníků a šlechticů.

Zanović bývá označován za velmi drzého člena pařížských zednářských lóží, kde se mimo jiné seznámil někdy v polovině 70. let 18. století také s Rousseauem. Po celé Evropě cestoval mnohdy pod smyšlenými jmény – například jako vojvoda a kapetan Černé Hory, despot z Grude, Šćepan Mali, někdy také jako ruský car Petr III., tajemný hrabě Warta nebo jako albánský kníže Skender-beg. Byl znám v Polsku, kde se přátelil s celou řadou místních vládců a šlechticů, následně pod zmíněným jménem Warta přišel do Říma. Zanović byl schopným literátem a překladatelem, proto se snad také dostal do Rousseauovy blízkosti a přízně. Mimo jiné, právě Zanović přeložil Rousseauův *Pygmalion* do italštiny, který vyšel roku 1773 v Paříži. Ve svém překladu věnoval v předmluvě několik oslavných veršů

vyjadřoval podporu Rusku, Rousseau naopak Polákům (srov. Улф 2004: 350n.; Kvě-
tina 2013: 141–148).

⁹ Těmito otázkami, jež mohou být i dnes podnětným balkanistickým tématem, se zabýval především Rousseauův historiograf Eugène Ritter (Ritter 1907: 181).

právě Rousseauovi. Prostřednictvím Zanoviće je možno hovořit o určitých nepřímých kulturně-historických vazbách mezi Rousseauovou Francií, Polskem a slovanským Balkánem (Монев 1990: 4–5).

Zanovićovo napojení na Rousseaua představuje jednu z prvotních reflexí osvícenských myšlenek o návratu k přírodě v (jiho)východní Evropě, zároveň lze soudit, že v dobové imagologii osvícenských filozofů představovaly málo známé kraje Balkánu přitažlivé prostředí. Provolání o „divošských zemích a surové svobodě“, k níž osvícenci se známým odkazem na kraje Karibiku tíhli, lze v jistém smyslu konotovat i s balkánskými zeměmi, kde se osvícenské ideály dočkaly určité transformace, již lze označit jako „balkánské avanturistické osvícenství“. Podobně jako prvotní představitelé francouzské filozofie, kteří sloužili jako ideový vzor či předobraz narušení společenské nerovnosti, se snažili i tito balkánští avanturisté o destrukci tradičních společenských konvencí. Ve snaze narušit společenský pořádek a ohrozit zejména vládnoucí elity se dopouštěli často neuvěřitelných kousků. Své zájmy prosazovali cestou nejrůznějších podvodů na představitelích vysokých státních funkcí, často jejich jménem prováděli nejrůznější transakce, mnohdy je kompromitovali, čímž je zapojovali do svých dobrodružných příhod. V případě Stjepana Zanoviće lze mezi jeho činnosti zařadit i falšování peněz. Zanović měl totiž v roce 1781 odejít společně se svým bratrem do Ruska. Brzy poté se v okolí ruského města Šklov (dnes na území Běloruska) začaly objevovat falešné storublové bankovky. Policie prohledala Zanovićův byt a našla aparaturu na výrobu peněz, kterou si Zanović pořídil před odchodem do Ruska v Paříži. Následně byl Zanović společně se svým bratrem Primislavem odsouzen k pěti letům žaláře. Oba byli dopraveni na finský ostrov Savon Linna a odtud do Archangleska. Zanović se poté, co si odpykal svůj trest, vrátil zpět do Paříže, kde se stal pravou rukou francouzského ministra policie Josepha Fouchea, jenž byl stoupencem Velké lóže Francie (Rovinski [s. a.]). Po Francouzské revoluci odcestoval Zanović na falešný pas do Vídně, odkud byl však vyhnán. Usadil se tedy na Istrii, kde se marně pokoušel založit zednářskou lóži U svatého Napoleona Ilyrského.

Jak již bylo naznačeno, Zanović se seznámil s Rousseauem nejspíše v Paříži během posledních let života francouzského filozofa. Podstata vzájemného vztahu není ovšem zcela zřejmá – jak poukazuje Ljubiša

Monev, autor jedné z mála monografií o recepci Rousseaua u Srbů, hovoří o Rousseauově a Zanovićově přátelství například Milorad Pavić (srov. Монеv 1990: 6; Павић 1970: 414), zatímco jiní literární historikové poukazují na fakt, že Rousseau ve své korespondenci uvádí Zanoviće jen ve zmínce, a to navíc značně neosobní. Sám Zanović v jednom ze svých zápisů podotýká, že se mu Rousseau stal v poslední době učitelem. Současně je také zřejmé, že Zanović neskrýval ambice stát se velkým člověkem, což s sebou neslo i notnou dávku sebevědomí, neboť – jak píše – „Voltaire zestárl a Jean-Jacques Rousseau už nepíše, a tak zůstávám jen já, abych lidem říkal pravdu.“ (Breyer 1928: 35). Zanovićovu snahu navázat na velké myslitele potvrzuje dílo *Fragment z jedné nové kapitoly kulhajícího d'ábla, poslaného z onoho světa panem le Sage (Fragment iz jedne nove glave ćovanog djavola, poslat sa onog sveta od gospodina Lesaža)*. Zanović zde mimo jiné parafrázoval Rousseauův vztah k jiným filozofům, zejména k Diderotovi. Rousseau je však v knize uveden jako Varta (Warta), tedy jménem, pod nímž vystupoval během svého tuláckého a avanturistického života sám Zanović.

Varta (tedy v tomto kontextu Rousseau) zde oznamuje svoji myšlenku opustit společnost, což lze chápat jako určitou aluzi myšlenky o nerovnosti mezi lidmi. Parafráze tvrzení z Rousseauova *Emila*, že *obyvatelé Karibských ostrovů jsou o polovinu šťastnější než my*, zde naznačuje i jádro přírodní filozofie. „Цивилизација се уопште не разликује од корупције. Више волим дивљаштво, слободну суровост једног Карибљана, него потајну и цивилизовану нечовечност која убије милујући“ (podle Манов 1990: 6),¹⁰ tvrdí s jasnou a přímou vazbou na Rousseaua Zanović, přičemž dále píše: „Ви сте видели Рајну и највеће реке код њихових извора: прво то је мали и слаб поточић; реке које затим са њим мешају своје воде повећавају га, чиме се ствара велика маса која задивљује дубином и величанством свог тока. Извуците из ових река оно што им не припада, одузмите филозофској историји и толиким другим познатим делима оно што је страно њиховим ауторима, па бисте могли оценити битну важност једних и других (podle Манов 1990: 6).“ Patna

¹⁰ V původním vydání se Zanović přihlásil ke svému předstíranému šlechtickému původu spjatému se slavným Skenderbegem Kastriotim. Tento spis vydal jako *Oeuvres choisies* pod jménem „Castriotto d'Albanie“ (Castriotto d'Albanie 1782).

je rousseauovská základní osa úvah o příčinách společenské nerovnosti: příroda je vzorem, podle něhož by se měla určovat i kritéria pro život v lidském světě. Řada problémů a negativních společenských jevů vychází právě z odloučení lidského rodu od přirozeného a prostého života. Rozbor podstaty lidské přirozenosti je spatřován jako nezbytný předpoklad pro analýzu příčin společenské nerovnosti, jejíž počátek osvícenská filozofie spatřuje již v dávných dobách.

*

Idea nerovnosti mezi lidmi v jihoslovanské reflexi

Zanovičovy životní osudy a myslitelské koncepce patří mezi nejvýznamnější přímé reflexe Rousseauova díla na slovanském jihu, přesto však datace prvních zmínek Rousseauova jména v jihoslovanském prostředí byly určovány postupně tak, jak literární historikové nacházeli příklady konkrétních ohlasů. Relativně slabá recepce Rousseauových děl u Srbů (a dalších Jihoslovanů) je spjata s rozvojem periodického tisku, jenž nastává zejména ve 30. letech 19. století. Zřejmý časový odstup byl dán kontextem dobových sporů o reformu jazyka Vuka S. Karadžiče, kterou pro přílišnou demokratizaci a lidový charakter prosazované normy odmítaly zejména církevní kruhy. Přesto však srbský tisk reflektoval Rousseaua v relativně omezené míře. Pomineme-li článek v jednom z prvních srbských periodik *Slaveno-serbskija vedomosti*, který vycházel v letech 1792–1794 ve Vídni, pak se tyto ohlasy omezují na izolované zprávy a články, jež se objevovaly ve 30.–40. letech 19. století. Soustavnější texty vznikaly až v rozmezí 60.–80. let, z nichž některé připomínaly dvousté výročí Rousseauovy smrti (Махов 1990: 136).

První ohlas Rousseauovy filozofie však nebyl spjat s periodickým tiskem. Již v roce 1786 srbský filozof a literát **Sava Tekelija** (1761–1842) obhájil v Pešti latinsky psanou doktorskou práci pod názvem *O příčině a účelu státu* (*De causa et fine civitatis*). Jedná se o snahu interpretovat Rousseauova stěžejní díla *Rozprava o původu a základech nerovnosti mezi lidmi* a *O společenské smlouvě* v kontextu přirozeného práva a vývoje právních koncepcí.¹¹ Tekelija zcela jednoznačně přijal Rousseauův filozofický model – snaží se podat výklad o vzniku společnosti a analýzu příčin společenské

¹¹ Doktorská práce Savy Tekelije vyšla tiskem v roce 1786 ve Vídni (Ex officina Josephi Godofredi Lettner). Jedná se o první doktorát z oblasti práva srbského autora.

nerovnosti a stejně jako francouzský filozof vychází také Tekelija z návratu k přírodě. Pod zřejmým Rousseauovým vlivem připouští, že společenská nerovnost se objevuje v momentě, kdy lidská práce již nebyla vázána na síly jednoho člověka. Touha po vlastnictví se objevila ve chvíli, kdy se práce stala společným procesem, neboť se tak vytratila počáteční rovnost. Vlastnictví se stalo příčinou prohlubujících se rozdílů mezi lidmi, což s sebou přirozeně dále neslo měnící se prestiž společenského postavení (Rousseau 1949: 68). Oba myslitelé se shodují, že v obecné rovině je pokrok tím, *co civilizovalo člověka, ale zahubilo lidské pokolení*. Tekelija tedy považuje za platné Rousseauovo tvrzení, že se ve společnosti rozvíjejí vášně, jež se jeví jako zřejmá překážka lidského štěstí.

Určitý časový odstup při šíření Rousseauových myšlenek v jihoslovanských zemích můžeme pozorovat také v díle **Gligorije Trlajiće** (1766–1811), který na konci 18. století zmiňuje Rousseauovo jméno ve filozoficky pojímané *Úvaze o jednom letním jitru aneb Údivu nad přirozenými krásami* (*Забавление единаго летїнаго уїтра или Удивление естїестївеннымъ красотама*) a který rovněž navozoval tehdy aktuální kontext *lásky k přírodě* (Trlajić 1793).¹² Naopak **Dositěj Obradović**, klasik srbské vzdělanosti a filozofie osvícenské doby, neskřívá určitý nesouhlas s Rousseauovými myšlenkami. Ve svém díle *Etika* (*Етика*, rok 1803) píše o Rousseauovi a jeho úvahách o příčinách nerovnosti mezi lidmi toto: „Али, да су људи били, у ком му драго месту, сасвим раздѣлени, усамљени и уједињени без никакова чувствованија и потребности содружества, то што се ни при бесловесној животињи сасвим не находи (нека говори Русо што му драго, за показати силу реторике своје, – то се никад није нашло нити се данас гди находи, разве да је кадгод које дете гди у шуми изгубљено било, и насамо међу зверови нарасло.“ (Обрадовић 1961: 483).

¹² Trlajić se snaží popsat podstatu přírodní filozofie – tedy ukázat přírodní krásy tak, jak jsou, anebo tak, jak je sám cítí. *Забавление* je sentimentálně laděný zpěv vzniklý ještě za jeho studentských let, kdy pobýval u knížete Golicyna nedaleko Vídně. Kontakt s přírodou na něm zanechal silné emocionální dojmy, které „slzami radosti“ a v duchu osvícenského vnímání přírodních krás navazovaly na rousseauovské interpretace návratu k přírodě. Jak uvádí Jovan Skerlić, je tento Trlajićův spis prvním literárním počinem u Srbů, kde je zmíněn Jean Jacques Rousseau (srov. Скерлић 1966: 398). Nutno podotknout, že v pozdějších dobách vedla literární historie diskuzi, zda se jedná o Trlajićovu autorskou práci, či zda by nebylo účelnější označit ji za rozšířený a adaptovaný překlad spisu Salomona Gessnera (1730–1788), švýcarského malíře, grafika a básníka.

Obradović se tak snaží vyvrátit Rousseauovu ideu přirozeného stavu člověka, jenž je redukován na asociální, přírodní úroveň, kdy je v jednotě s okolní přírodou a kdy je její součástí, současně ale není v žádném bližším vztahu s ostatními lidmi. Obradović tedy promýšlí s Rousseauem velmi podobná témata, jeho odlišné závěry se však týkají především touhy mezilidského soužití, kterou podle Rousseaua nemají lidé, kteří žijí v „přírodních podmínkách“.

Filozof a pedagog Dositej Obradović Rousseauovo dílo nesporně dobře znal, neboť v širších konotacích bychom mohli pozorovat zřejmý vliv také v oblasti pedagogických názorů. Obradović byl při tvorbě spisu *Rady zdravého rozumu* (*Советѹе згравоѹа разума*, rok 1784) ovlivněn mimo jiné i Rousseauovým výchovným románem *Emil aneb O výchově*, aplikujícího zjednodušeně řečeno myšlenky přírodní filozofie do oblasti výchovy a vzdělávání (srov. Павић 1985: 15–16). Dositej jako myslitel osvícenského optimismu a jeden z prvních srbských obrozenců představuje klíčovou postavu, jež v mnoha ohledech dokládá přítomnost rousseauovských myšlenek v jihoslovanském prostředí konce 18. století (srov. Деретић 1961: 15–39).

Vývoj Rousseauových myšlenek o příčinách společenské nerovnosti směřuje zvolna od *jednotlivce ke společnosti*, což ukazuje spis *O společenské smlouvě* (rok 1762), který uvádí ideje o nerovnosti mezi lidmi do realití politického života, přičemž zdůrazňuje též pojetí svobody. Rousseau rozlišuje svobodu přirozenou, již člověk společenskou smlouvou ztrácí, a svobodu občanskou, která by měla být výsledkem uváženého uplatnění přírodní filozofie. V tomto myšlenkovém rámci stojí stěžejní otázka, jak sjednotit původní podstatu člověka s existencí společnosti a státu. Právě Rousseau prohlásil, že „ten, kdo první oplotil kousek země a řekl, tohle patří mně, byl zakladatelem státu a nerovnosti,“ přesto je však podle něho možná účast jednotlivce na spoluvytváření státu, aniž by byl nucen vzdát se své svobody (Rousseau 1949: 61).

Klíčem k sepětí svobody a státního nátlaku je jediné řešení spočívající v předpokladu, že stát bude mít své kořeny vybudovány na základě pravé svobody. Tedy základ státu jakožto instituce společenské organizace by se měl opírat o požadavek všeobecné vůle, tedy jednotu svobody všech (srov. Weischedel 1995: 137–138). Právě tyto myšlenky byly inspirativní

také pro jihoslovanské prostředí, jež v průběhu první poloviny 19. století hledalo cesty obnovy své státnosti a ideového základu národního státu. Pro srbské kulturní prostředí v době konsolidace obnoveného státního jádra proto byla alespoň v teoretickém plánu podnětná myšlenka *státní smlouvy*, kterou mezi sebou uzavřou svobodní lidé.

V srbském prostředí se tendence přechodu od čistě filozofických teorií k tezím spíše politického či pedagogického rázu projevuje stejně tak jako v životě a díle samotného Rousseaua. Přední francouzský osvícenec, pro něhož byl charakteristický protiklad přírody a rozumu i v rámci *rozumového osvícenství*, je ve Francii a podobně i v jihoslovanských zemích teprve v průběhu 20. století ceněn také jako autor beletristicky hodnotných *Význání*, zatímco v 19. století je věnována pozornost zejména jeho společenským, politicko-filozofickým a pedagogickým dílům – románu *Emil* a spisům *O původu nerovnosti mezi lidmi* a *O společenské smlouvě* (Мошев 1990: 154). Formy této recepce lze ilustrovat skutečností, že pouze díla *O společenské smlouvě* a *Emil* byla do srbštiny (srbochorvatštiny) přeložena v době před první světovou válkou. Společenský dobový kontext však potvrzuje, že i ostatní oblasti Rousseauova ideového působení na jižní Slovany mohly být od konce 18. a v průběhu 19. století aktuální, jak o tom vypovídá relativně často se objevující Rousseauovo jméno v jihoslovanském periodickém tisku.

V neposlední řadě si zaslouží zmínku také Rousseauovy postoje k teoretickému vymezení *ideálního státu*, jež byly v době vzepjaté obnovy jihoslovanských států první poloviny 19. století alespoň v intelektuálním prostředí inspirativní. Úvahy o ideálním státě souvisí s Rousseauovým původem. S odkazem na rodnou Ženevu byl totiž toho názoru, že i rozlohou nevelký stát může být státem dobrým. Jen malý stát, kde se lidé navzájem dobře znají a jsou si vědomi vlastní práce, může být dokonalý ve smyslu realizace demokracie a idejí společenské rovnosti. Příkladem ideálního státu byla podle Rousseaua Ženevská republika, stejně tak by jí mohla být i kulturně-národní prostředí na slovanském Balkáně. Jednotlivá jihoslovanská národní společenství jsou tak, jak je spatřujeme na současné politické mapě Evropy, svojí rozlohou v zásadě srovnatelná se Švýcarskem, navíc pro ně byl model republiky jako ideálního státního zřízení v průběhu 19. století jednou z možných cest jejich národního hnutí.

*

Závěrem

Rousseauova ústřední díla, spjatá se snahou řešit otázku nerovnosti mezi lidmi a její vazby na společenské zřízení, se dostávají do povědomí intelektuálních kruhů také v tzv. „jiné“ Evropě, která jejich recepci zároveň obohacovala o nové aspekty. Pojednání o nerovnosti mezi lidmi a o společenské smlouvě vznikala v 50.–60. letech 18. století, přičemž v jihoslovanských zemích se toto centrální Rousseauovo téma dočkalo prvotní pozornosti relativně brzy.

V těchto prvotních ohlasech oslovila Rousseauova filozofická koncepce prakticky celou Evropu, včetně balkánských zemí. Tamní společenské a kulturní poměry však limitovaly pronikání evropských duchovních podnětů – slovanský Balkán byl v 18. století pod cizí nadvládou jak v oblasti politického života, tak i v oblasti nábožensko-církevních poměrů. Osmnácté století je proto v těchto podmínkách možné chápat jako období vrcholné fáze osmanské nadvlády, zasahující do základních osobních svobod a intimní sféry života.

Do patrného protikladu se Západem se dostává také pojetí národa – výsledky francouzské revoluce a vývoj s ní spjatý naznačil nové formy společenských vztahů. Moderní národy vznikaly v jihovýchodní Evropě s časovým odstupem, a proto podpůrné ideje tohoto procesu nacházely uplatnění až v průběhu 19. století. Lze tedy konstatovat, že ideový systém Jeana-Jacquesa Rousseaua byl i v zemích „jiné“ Evropy sledován sice se zaujetím, nicméně se jednalo o individuální čtenářský ohlas. Příznačná je v tomto smyslu datace prvního vydání stěžejních prací J.-J. Rousseaua v srbochorvatském překladu – pojednání *O smlouvě společenské* se srbského znění dočkalo roku 1892, zatímco spis *O původu nerovnosti mezi lidmi* vychází v srbochorvatském znění až v roce 1949 (Pyco, 1949). Tyto skutečnosti naznačují mnohé souvislosti nejen z hlediska časové proluky mezi počátečními ohlasy v srbském kulturním prostředí a prvním knižním vydáním, jež v případě druhého spisu činí bezmála dvě stě let, ale také vybízejí k dalším úvahám o konkrétních interpretacích jihoslovanského osvícenství a úvodních fázích národního obrození v kontextu širšího evropského dění té doby.

*

Použitá literatura

- Бразински, И. С. 1970. „К вопросу о национальном своеобразии поэзии Просвещения“, *Труды Межвузовской научной конференции по истории литератур зарубежного Востока*. Москва: Издательство Московского Университета.
- Георгиев, Е. 1966. „Някои проблеми на Възраждането и на развитието на литературата“, *История на българската литература*, том II. София: Издателство на БАН.
- Деретић, Ј. 1961. „Доситеј и Русо“, *Ковчежић: њрилози за брāju о Доситијеју и Вуку* 4, (1961), s. 15–39.
- Живковић, Д. 2004. *Историја философије код Срба I*. Панчево: Мали Немо.
- Заимова, Р. 2004. *Пътят към „другата“ Европа. Из френско-османските културни общувања XVI–XVIII век*. София: Издателство „Кралица Маб“.
- Игов, С. 2002. *История на българската литература*. София: Сиела.
- Карамузи, М. 2004. „Балканското просвещение и атонската книжовна традиција“, *Liternet.bg*, <http://liternet.bg/publish6/mkaramuzi/index.html> [cit. 10. 7. 2019].
- Конев, И. 1974. „Проблемата за просвещението и взаимоотношенията между балканските литератури“, Конев, И. *Литературни взаимоотношения и литературен процес (Българската възрожденска литература във взаимоотношенията си с балканските литератури)*. София: Издателство на БАН, s. 111–128.
- Милева, М. 1999. *Аспекти на универсализма в Българското възраждане*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Монев, Љ. 1990. *Жан-Жак Русо код Срба*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Обрадовић, Д. 1961. *Сабрана дела*, том I–III. Београд: Просвета.
- Павић, М. (ed.). 1985. *Доситије Обрадовић – Живој и њрикљученија. Писмо Хараламију*. Београд: Просвета.
- Павић, М. 1970. *Историја српске књижевности барокној доба (XVII и XVI-II век)*. Београд: Нолит.
- Поповић, Т. 1997. „Структура турског града – чаршија и махале“, Бојанић, Д. – Гавриловић, С. (eds.). *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XIX век)*. Београд: Историјски институт САНУ, s. 81–86.
- Русо, Ж.-Ж. 1949. *Друшћивени уговор – О њореклу и основима неједнакости међу људима*. Београд: Просвета, 1949.
- Русо, Ж.-Ж. 1989. *Емил или о васићшању*. Ваљево: Естетика.
- Скерлић, Ј. 1966. *Српска књижевност у XVIII веку*. Београд: Просвета.

- Тодоров, Н. 1972. *Балканският ѓраг XV–XIX век*. София: Наука и изкуство.
- Топалов, К. 2003. *Раковски и Ригас в културно-историческите модели на Балканското възраждане*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Трлајић, Г. 1793. *Забавление единаго лѣтнаго утра или Удивление естественнымъ красотамъ*. Въ Виеннѣ: При Благородномъ Г: Стефанъ Новаковичѣ, 1793.
- Улф, Л. 2004. *Изобретяването на Източна Европа. Картата на цивилизацията в съзнанието на Просвещението*. София: Издателство „Кралица Маб“.
- Black, J. 2003. *Evropa VIII. století*. Praha: Vyšehrad.
- Breyer, M. 1928. *Antun conte Zanović i njegovi sinovi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Castriotto d'Albanie. 1782. *Oeuvres choisies du prince Castriotto d'Albanie*. [s. l.]: [s. n.], 1782.
- Deretić, J. 1969. *Dositej i njegovo doba*. Beograd.
- Dorovský, I. 1973. „K některým otázkám osvícenství v balkánských literaturách“, Burian, J. (ed.). *Na křižovatce umění: sborník k počtĕ šedesátin prof. dr. Arтура Заводského*, DrSc. Brno: Universita J.E. Purkyně, s. 425–438.
- Dostál, A. 1947. *Kdo je J.-J. Rousseau*. Praha: Orbis.
- Hroch, M. 1986. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda.
- Hroch, M. 1999. *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivĕ*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hroch, M. 2009. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Im Hof, U. 2001. *Evropa a osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Klusáková, L. 2003. *Cestou do Cařihradu. Osmanská města v 16. století vidĕná křesťanskýma očima*. Praha: ISV nakladatelství, s. 115–128.
- Květina, J. 2013. „Rousseauova Šifra: Polská národní ctnost jako vzor společenské smlouvy“, Kedron, K. – Příhoda, M. (eds.). *Slovanský svĕt: známý či neznámý?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, s. 141–148.
- Naumow, A. 2000. „Europa benedyktyńska i Europa cyrylometodiańska“, Czapik-Lityńska, B. – Darasz, Z. (eds.). *Studia z historii i kultury Słowian*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Ritter, E. 1907. „Jean-Jacques Rousseau, notes diverses“, *Annales de la Société Jean-Jacques Rousseau*. Genève: Chez. A. Jullien, s. 174–222.
- Rolland, R. 1948. *J.-J. Rousseau – věčné myšlenky*. Praha: František Borový.
- Rousseau, J.-J. 1949. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda.
- Rousseau, J.-J. 1929. *O smlouvĕ společenské*. Praha: Jan Otto.
- Rousseau, J.-J. 1978. *Význání*. Praha: Odeon.

- Rovinski, P. A. [s. a.]. „Stjepan Anibal Zanović, avanturista 18. veka“, *Montenegrina.net*, www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/petrovici_xviii_vijek/stjepan_anibal_zanovic.htm [cit. 10. 7. 2019].
- Starzewski, M. (ed.). 1924. *Jan Jakób Rousseau – Uwagi nad rzqdem Polski*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Trgovčević, Lj. 2006. „The Enlightenment and the Beginnings of Modern Serbian Culture“, *Balcianica* 37, s. 103–110.
- Wandycz, P. S. 1998. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti: cena svobody*. Praha: Academia.
- Weischedel, W. 1995. *Zadní schodiště filozofie*. Olomouc: Votobia.
- Wolff, L. 1994. *Inventing Eastern Europe. The map of Civilization on the Mind of Enlightenment*, Stanford, California: Stanford University Press.

МИРОСЛАВ КОУБА

**ЖАН-ЖАК РУСО ВО КОНТЕКСТ НА ЈУГОСЛОВЕНСКИТЕ
АДАПТАЦИИ И РЕФЛЕКСИИ НА ЕВРОПСКАТА ПРЕРОДБА**

Резиме

Оваа статија има за цел да даде одговор на прашањето како се одразува филозофската рефлексija на списите на Русо за потеклото на нееднаквоста меѓу луѓето и за општествениот договор во југословенскиот духовен живот во 18 и 19 век. За таа цел најпрвин е ограничено значењето и филозофската суштина на преродбата во Западна Европа и на словенскиот Балкан. Со оглед на духовниот контекст во двата дела на Европа, балканската рефлексija за општествената нееднаквост и човечката природа според Русо, се јавува како геокултурна модификација на истата идеја, но восприемана со одредена временска отстапка. Авторот доаѓа до заклучок дека филозофската рамка на делото на Русо за југословенската средина значела инспиративен идеен систем, кој сепак, со оглед на социокултурните односи од тоа време, не можел да достигне поширок општествен одглас. Идеите на Русо во текот на 19 век имале само делумна рефлексija во смисла на поединечни теми и затоа за нив не може да се зборува во смисла на одреден целосен систем.

Алексей А. КРЕТОВ

Инна А. МЕРКУЛОВА

Воронежский государственный университет

Воронеж, Россия

АКСИОЛОГЕМЫ МАКЕДОНСКОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ (ПО ДАННЫМ МАКЕДОНСКО-РУССКОГО СЛОВАРЯ)

Аннотация: Статья посвящена исследованию системы ценностей, присущих македонскому народу, на основании их отражения в македонско-русском словаре. Результатом является количественное распределение македонской лексики по числу синонимов и качественный анализ наиболее многочисленных синонимических рядов. Авторами подробно рассмотрено 93 наиболее многочисленных синонимических ряда, которые состоят из 9 и более синонимов. Используются прямой и инверсный способ определения аксиологем. Исследование показывает, что основные ценности носителей македонского языка связаны с порядком, самообладанием, умом, честностью, созиданием, радостью. Носители македонского языка осуждают несдержанность, скупость, ненадежность и невнимательность.

Ключевые слова: синонимический ряд, гиперсемема, аксиологема, македонская ментальность

Теория ценностей (аксиология) изначально была разделом философии, но во второй половине XX века изучение ценностей получает все более широкое распространение в лингвистических исследованиях. Это не случайно. Система ценностей, ее усвоение и развитие составляют важную сторону культурной традиции того или иного народа, во многом формируют «картину мира» и определяют ее специфику.

Отвлекаясь от экстралингвистических критериев, можно предложить собственно лингвистические критерии определения ценностей, например, размерность синонимического ряда.

Функционально нагруженный элемент любой системы обычно дублируется. Языковая система не является исключением, а синонимы фиксируют важнейшие для носителей данной культуры значения, максимально дублируя их на случай выхода из системы доминанты синонимического ряда.

В исследованиях (Долбилова, Кретов 2010; Кретов 2011; Меркулова 2011, Стародубцева, Кретов 2016, Семенова 2018) было показано, как парадигматические доминанты лексики позволяют определить ценности (аксиологемы), присущие ментальности того или иного народа, носителя языка.

Под *аксиологемой* понимается концепт (смысл), воспринимаемый носителями данной лингвокультуры как абсолютная ценность, игнорирование которой или покушение на которую подлежит осуждению.

В данном конкретном случае концептом является общая (интегральная) часть означаемых синонимического ряда, которую уместно обозначать термином *гиперсема* (Стародубцева, Кретов 2016).

Для извлечения синонимических рядов из македонско-русского словаря (Толовски, Иллич-Свитыч 1963) был использован алгоритм позиционного выявления синонимии (Кретов, Титов 2006), суть которого состоит в анализе всех словарных дефиниций словаря-источника и выделении синонимических рядов на основании сходства дефиниций разнокорневых слов, представленных на русском языке.

Приведем данные, полученные в результате обработки словарного массива, превышающего 30.000 слов: 9880 синонимических рядов, содержащих 17.528 слов македонского языка (см. Таблицу 1).

Таблица 1. Распределение македонской лексики по числу синонимов

СИНОНИМОВ	РЯДОВ	НАКОПЛ. РЯДОВ	ПРИМЕР ЗНАЧЕНИЙ
18	1	1	‘разрушить’
17	1	2	‘обмануть’
16	2	4	‘ударить (что/кого)’; ‘пирог’
15	3	6	‘важничать’; ‘исчезнуть, пропасть’; ‘поднять’
14	1	8	‘шум’;
13	3	11	‘крик’; ‘толпа’; ‘привести в порядок’
12	8	19	‘обжора’
11	16	35	‘лентяй’
10	30	66	‘добиться, достигнуть’
9	28	93	‘болото’

8	93	186	‘привести себя в порядок’
7	207	393	‘объединение’
6	378	771	‘гремять’
5	572	1343	‘вещи’
4	1172	2515	‘закваситься’
3	2394	4909	‘сочинить, составить’
2	4971	9880	‘влюбить’

Выделенная в таблице область анализа включает 93 синонимических ряда с количеством синонимов от 9 до 18. Именно они представляют наибольший интерес как точки максимальной напряжённости лексико-семантической системы, связанной с высокой важностью многократно дублируемых значений для носителей македонского языка. Синонимия (как бы она ни понималась) способна дать ценную информацию как о духовных ценностях македонского народа, так и о межъязыковых контактах.

Доминантным значением, формирующим самый многочисленный синонимический ряд, является ‘разрушить’: *разурне, урниса, демолера, доруши, дойџурка, зайџуши, исџурка, найџурка, разсига, разџраги, разнебийџи, разори, расџури, руинира, собори, сруши, џурне, урне*.

Вице-доминантным значением оказалось ‘обмануть’, объединяющее 17 синонимов: *маслоса, мрдне, џодџаде, вайса, заблуди, заслейи, издаде, изигџра, измами, изневери, маџлоса, майџне, найџовари, џрелаже, џрошейџа, смандори, смойџа*.

Третью позицию занимают сразу два значения, синонимические ряды которых составляют 16 лексем, – ‘ударить’: *мавне, удри, акне, байне, бувне, клоцне, ойне, џлусне, свирне, џрайџи, џресне, џройџне, џуйџне, чалне, чукне, шуџираи џироџ’: бадник, баклава, баница, бурек, виџкалник, зелник, колач, комай, койривалник, мазник, млечник, џийџа, расолник, џайџлиџа, џиквеник, шџрудла*.

Приведём список оставшихся значений, образующих наиболее богатые синонимические ряды: ‘исчезнуть’, ‘важничать’, ‘поднять’, ‘шум’, ‘толпа’, ‘крик’, ‘привести в порядок’, ‘грустный’, ‘узнать’, ‘взяться делать что-либо’, ‘наклониться’, ‘согреться’, ‘обжора’, ‘поразить’, ‘мнение’, ‘убить’, ‘стукнуть’, ‘разорвать’, ‘согреть’, ‘лентяй’, ‘напомнить’,

‘наброситься’, ‘поразиться’, ‘качаться’, ‘треск’, ‘грохот’, ‘вспомнить’, ‘овладеть’, ‘схватить’, ‘дурак’, ‘разбиться’, ‘получить’, ‘гудеть’, ‘заработать’, ‘добиться’, ‘наклонить’, ‘болтать’, ‘бедность’, ‘крепкий’, ‘разделить’, ‘ощепенеть’, ‘суть’, ‘поднять’, ‘обмануться’, ‘рассвести’, ‘привыкнуть’, ‘свернуть’, ‘несчастный’, ‘знаменитый’, ‘свести с ума’, ‘навести порядок’, ‘беда’, ‘прозрачный’, ‘приятный’, ‘измучить’, ‘пробка’, ‘обманывать’, ‘побледнеть’, ‘чокнутый’, ‘ошеломить’, ‘склониться’, ‘болото’, ‘плакать’, ‘угнетать’, ‘кровопийца’, ‘обидеть’, ‘увлечь’, ‘злой’, ‘вялый’, ‘холм’, ‘отметить’, ‘болтун’, ‘выздороветь’, ‘покрывало’, ‘обессилеть’, ‘надоеть’, ‘спрятаться’, ‘догадаться’, ‘бедный’, ‘тянуть’, ‘взнос’, ‘разрез’, ‘разрушать’, ‘уничтожить’, ‘свалить’, ‘упасть’.

Представим полученные результаты в виде таблицы.

Таблица 2. Классификация аксиологем носителей македонского языка

Гиперсемама	Тип аксиологемы	Аксиологема
‘беда, несчастье’:	инверсная	благополучие
‘отметить’:	прямая	внимательность
‘поднять’:	косвенная	деятельность
‘схватить’:	прямая	деятельность
‘измучить’:	инверсная	доброта
‘злой’:	инверсная	доброта
‘бедность, нищета’:	инверсная	достаток
‘убить’:	инверсная	жизнь
‘пробка, затычка’:	косвенная	жизнь, вода
‘пирог’:	косвенная	застолье / жизнь, еда
‘поправиться, выздороветь’:	прямая	здоровье
‘крепкий, прочный’:	косвенная	надёжность
‘болтать’:	инверсная	немногословность
‘болтун’:	инверсная	немногословность
‘наклониться’:	инверсная	несгибаемость
‘наклонить’:	инверсная	несгибаемость
‘склониться’:	инверсная	несгибаемость
‘получить’:	прямая	обретение
‘тянуть, медлить’:	инверсная	оперативность

‘сразу’:	косвенная	оперативность
‘как только (времен.)’:	прямая	оперативность
‘покрывало’:	инверсная	открытость
‘спрятаться, притаиться’:	инверсная	открытость
‘напомнить’:	косвенная	память
‘вспомнить’:	прямая	память
‘увлечь’:	прямая	пассионарность
‘шум’:	косвенная, инверсная	покой, тишина (порядок?)
‘крик’:	косвенная, инверсная	покой, тишина (порядок?)
‘толпа’:	инверсная, косвенная	порядок
‘привести в порядок’:	прямая	порядок
‘прибрать, навести порядок’:	прямая	порядок
‘обмануть’:	инверсная	правдивость
‘обманывать’:	инверсная	правдивость
‘обмануться’:	косвен- но-инверс- ная	правдивость
‘разрез’:	косвенная	преобразование
‘разорвать’:	косвенная	преобразование/противосто- яние
‘ударить (что/кого)’:	прямая	преобразование/противосто- яние
‘стукнуть, ударить (кого/ что)’:	прямая	преобразование/противосто- яние
‘приятный’:	прямая	приятность
‘угнетать’:	инверсная	равноправие
‘грустный, печальный’:	инверсная	радость, веселье
‘плакать’:	инверсная	радость, веселье
‘болото’:	прямая	рельеф местности
‘холм’:	прямая	рельеф местности
‘побледнеть’:		румяность

‘поразить’:	инверсная	самообладание
‘наброситься’:	инверсная	самообладание
‘поразиться’:	инверсная	самообладание
‘охватить кого, овладеть кем (о чувствах)’:	инверсная	самообладание
‘обжора’:	инверсная	самообладание
‘ошеломить’:	инверсная	самообладание
‘рассвести, заняться (о заре)’:	косвенная	свет
‘изнемочь, обессилеть’:	инверсная	сила
‘важничать’:	инверсная	скромность
‘знаменитый, известный’:	прямая	слава
‘разрушить’:	инверсная	созидание
‘разрушать’:	инверсная	созидание
‘уничтожить’:	инверсная	созидание
‘бедняга, несчастный’:	косвенная	сострадание
‘исчезнуть, пропасть’:	инверсная	существование
‘разбиться’:	инверсная	существование
‘возникнуть’:	косвенная	существование
‘суть, сущность’:	прямая	сущность
‘бедный, несчастный’:	инверсная	счастье
‘задеть (обидеть)’:	инверсная	тактичность, предупредительность
‘оцепенеть’:	инверсная	тепло
‘согреться’:	прямая	тепло
‘согреть’:	прямая	тепло
‘привыкнуть’:	прямая	терпение
‘треск’:	инверсная	тишина
‘грохот’:	инверсная	тишина
‘гудеть’:	инверсная	тишина
‘взяться, приняться (делать что-л.)’:	косвенная	труд
‘поднять’:	косвенная	труд
‘разделить’:	косвенная	труд

‘заработать’:	косвенная	труд
‘лентяй’:	инверсная	трудолюбие
‘дурак’:	инверсная	ум
‘свести с ума’:	инверсная	ум
‘чокнутый’:	инверсная	ум
‘догадаться’:	косвенная	ум
‘узнать что/о чём’:	косвенная	ум
‘мнение’:	косвенная	ум
‘надоест’:	инверсная	умеренность
‘свалить’:	инверсная	устойчивость
‘упасть’:	инверсная	устойчивость
‘качаться’:	инверсная	устойчивость
‘свернуть, повернуть’:	инверсная	целеустремленность
‘добиться, достигнуть’:	прямая	целеустремленность
‘кровопийца’:	инверсная	щедрость
‘взнос’:	прямая	щедрость
‘вялый’:	инверсная	энергичность, жизненность, сила
‘прозрачный’:	прямая	ясность

Отметим, что в проанализированном материале преобладает инверсный способ обозначения ценностей. Это значит, что многочисленные синонимические ряды затрагивают, прежде всего, те участки лексической системы, которые связаны с обозначением ненормативных явлений действительности или табуированных понятий. Асимметрия грехов и добродетелей объясняется отчасти тем, что “добродетель – соответствие законам природы человека, грех же – нарушение благоденствия человека, и поскольку всякий человек стремится к благоденствию, необходимо обращать внимание прежде всего на всевозможные грехи, чтобы человек мог избегать их” (Старославянский словарь 1994: 92). Быть добрым, честным, трудолюбивым и т.д. – нормально, а вот маркировать отступление от нормы и свое осуждение этого для говорящих всегда актуальнее.

Нетрудно заметить, что среди этих значений есть повторяющиеся и синонимичные, что можно считать дополнительным свидетельством их важности для носителей языка. Например, доминантный синонимический ряд ('разрушить') усиливается значениями 'убить', 'разорвать', 'разделить', 'разбиться', 'уничтожить', 'измучить', 'разрез', 'свалить', 'задеть, обидеть', 'кровопийца'. Все эти действия ведут к нарушению нормы, целостности, порядка, гармонии. С нарушением порядка связаны также 'шум', 'грохот', 'крик', 'треск'. Следовательно, важной аксиологемой для носителей македонского выступает ПОРЯДОК. Кстати, она выражена и прямо – наличием синонимического ряда со значением 'привести в порядок'.

Таким образом, в исследовании предприняты 3 шага обобщения:

- 1) македонские лексемы объединяются по наличию в их дефинициях общего слова. Например, *вик* 'крик, галдёж', *викот* 'крик, шум, галдёж', *викотница* 'крик, шум, галдёж', *ѓурултија* 'крик, галдёж', *кресокт* 'крик (хриплый)', *пазар* 'крик, базар', *повик* 'возглас, крик (возмущения и т.п.)' и др. имеют общее слово 'крик', которое определяется как гиперсемема;
- 2) методом ступенчатой идентификации (Кузнецова 1973) выделенные гиперсемемы объединяются в аксиологемы. Хотя среди приведенных гиперсемем преобладают глагольные слова (глаголов – 58, существительных – 22, прилагательных – 9), в качестве наименований аксиологем используются существительные;
- 3) выделенные аксиологемы, в свою очередь, допускают укрупнение, «суммирование» в понятия (концепты).

На рисунке ниже (рис. 1) показан результат предпринятого анализа.

Как видно из графика, аксиологема ПОРЯДОК, включающая гиперсемемы порядок, покой и тишина занимает лидирующее положение. НЕСГИБАЕМОСТЬ и САМООБЛАДАНИЕ – вторые (в порядке убывания) ценности для носителей македонского языка с разницей в два ранга. Третью позицию занимают УМ и СОЗИДАНИЕ.

Осуждение обмана сопровождается утверждением, ПРАВДИВОСТИ и ОТКРЫТОСТИ, т.е. честности в качестве аксиологемы.

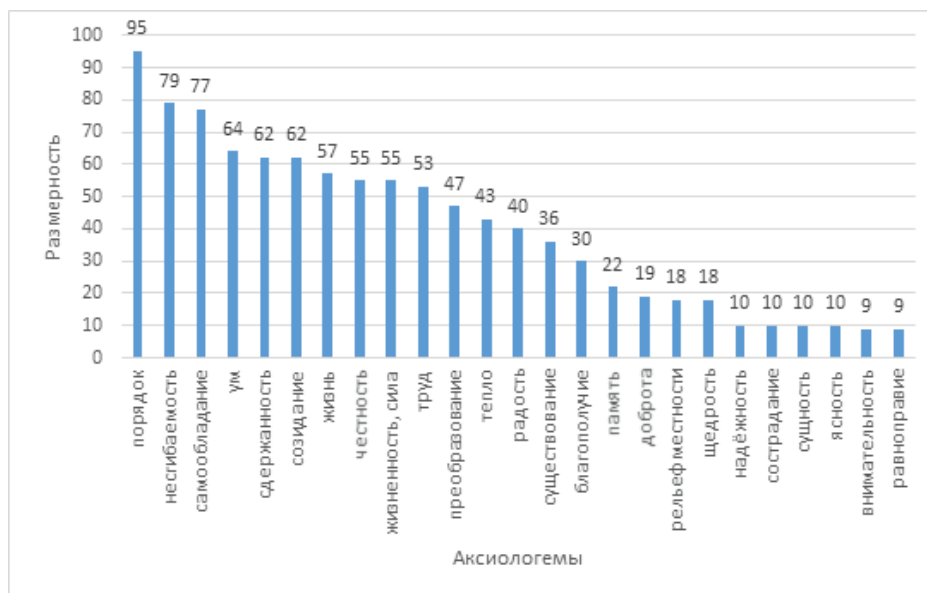

Рис. 1. Аксиологемы носителей македонского языка

Еще одной важной ценностью является для македонцев - интеллект. Аксиологема – УМ. Значения ‘свести с ума’, ‘дурак’ и ‘чокнутый’ инверсно указывают на эту аксиологему. Кстати, аналогичная ситуация в романских языках: значение ‘*глупый*’ образует самый большой синонимический ряд во французском словаре, да и в других романских оно входит в число первых ста парадигматически весомых слов (Кретов, Титов 2008). На аксиологему УМ ориентированы и значения ‘узнать’, ‘мнение’, ‘догадаться’.

Не менее важной для носителей македонского языка является скромность и умеренность. Аксиологема СДЕРЖАННОСТЬ представлена также рядами со значением ‘болтун’, ‘болтать’, осуждающих многословие, несдержанность в речи, ‘обжора’ как порицание несдержанности в еде, ‘важничать’ как несдержанность в поведении. Сюда же примыкают ‘знаменитый, известный’, ‘ошеломить’.

Важность благосостояния и достатка подчеркивается синонимическими рядами со значением ‘бедный, несчастный’, ‘бедность, нищета’, ‘беда, несчастье’, ‘заработать’. Вместе с аксиологемой ОБРЕТЕНИЕ они составляют концепт БЛАГОПОЛУЧИЕ.

По данным синонимии, македонцы – веселые люди, ценящие радость жизни и саму жизнь, которая проявляется в здоровье, еде, питье. Показательно, что синонимический ряд со значением ‘пирог’ объединяет 16 синонимов.

Среди качеств человека носители македонского языка особо отмечают ЩЕДРОСТЬ, ДОБРОТУ, ВНИМАТЕЛЬНОСТЬ, НАДЕЖНОСТЬ.

Важно иметь в виду, что выделенные в ходе данного исследования аксиологемы представляют национальный идеал, никогда не бывающий тождественным реальному положению дел. Язык не отражает, а преломляет действительность, проявляя национальный идеал не только прямо – через утверждение его, но и опосредованно – через осуждение отклонений от него.

Использованная литература

1. Долбилова Е.В., Кретов А.А. 2010. “Парадигматическая стратификация каталанской лексики и аксиологемы каталанской ментальности” *„Лінгвістичні студії“*. Вип. 21, 267-272.
2. Кретов А. А., Титов В.Т. 2006 “Алгоритм позиционного выявления синонимии”, *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Системный анализ и информационные технологии*, № 1, С. 62–65.
3. Кретов А.А., Стародубцева Ю.А. 2016 “Русские аксиологемы по данным МАСА-2”, *Политическая лингвистика*, № 2 (56), 140–154.
4. Кузнецова Э. В. 1973 “Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов” *Вопросы металингвистики*. Л: Изд-во ЛГУ, 84-95.
5. Меркулова И.А. 2011. “Аксиосфера славян по данным синонимии” *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*, № 2, 37-42.
6. Семенова И.Д. 2018. “Параметрический анализ лексики караево-балкарского языка на тюркском фоне”: диссертация ... кандидата филологических наук: М., 2018.
7. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков) 1994; под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, М.: Рус. яз., 1994, 842 с.

Источники

8. Толовски Д.Иллич-Свитыч В.М. 1963 Македонско-русский словарь/Под ред. Н. И. Толстого. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 576 с.

АЛЕКСЕЈ КРЕТОВ, ИННА МЕРКУЛОВА

**АКСИОЛОГЕМИ НА МАКЕДОНСКАТА МЕНТАЛНОСТ
(ВРЗ ОСНОВА НА ПОДАТОЦИ ОД
МАКЕДОНСКО-РУСКИОТ РЕЧНИК)**

Резиме

Овој труд е посветен на проучувањето на системот на вредности својствени на македонскиот народ, врз основа на нивниот одраз во Македонско-рускиот речник. Како резултат на оваа анализа имаме квантитативна дистрибуција на македонскиот вокабулар, според бројот на синоними и квалитативна анализа на најбројните синонимски редови. Авторите детално испитале 93 најбројни синонимски редови, кои се состојат од 9 или повеќе синоними. Користен е директен и инверзен метод за утврдување на аксиологемите. Анализата покажува дека основните вредности на родените говорители на македонскиот јазик се поврзани со редот, самоконтролата, интелигенцијата, чесноста, креацијата, радоста. Носителите на македонскиот јазик ја осудуваат нетрпеливоста, скржавоста, неверливоста и невнимателноста.

УДК 821.163.3-3.09
УДК 821.163.3:811.162.1'255.4

Лила МОРОЗ-ГЖЕЛАК

Институт за славистика на Полската академија на науките
Варшава, Полска

СВЕТОТ НА ПРОЗАТА НА ЕРМИС ЛАФАЗАНОВСКИ. ПОМЕЃУ РЕАЛНОТО И ИМАГИНАРНОТО¹

*Со ѝочиӣ и бла̀годарносӣ кон Максим Каранфиловски,
мојо̄ӣ ѝрв учиӣел ѝо македонски јазик*

Апстракт: Во оваа куса статија пишувам за достигнувањата на писателот Ермис Лафазановски. Неговите романи се прикажани во контекст на спецификите на македонскиот книжевен живот. Делото на писателот кореспондира со книжевниот завет на Блаже Конески, архитект и градител на македонската култура на 20-тиот век, докажувајќи дека ова е успешен доказ за развојот на литературата на една мала земја.

Клучни зборови: македонската литература, Ермис Лафазановски, Блаже Конески, полски преводи

Според убедувањето на авторката, некогашна студентка на проф. д-р Максим Каранфиловски, за време на семинарот за македонски јазик, статијата по повод неговата 70-годишнина треба да биде поврзана со областа на неговиот научен интерес. Мислам дека тоа што ни е заедничко е Македонија, а за мене пред сè македонската литература и култура.

Очигледна вистина е дека литературата има поинакви кругови на читатели од информациите кои се однесуваат на политичките настани. Кога се случува нешто поврзано за Македонија, новинските агенции пишуваат за тоа со коментари што се обидуваат да го разјаснат настанот, но по неколку дена медиумска врева повторно владее тишина. Како што беше забележано од страна на еминентниот полски екс-

¹ Ова е скратена и актуализирана верзија на статијата, која беше печатена во Полска, 2018. „Świat prozy Ermisa Lafazanovskiego. Pomiedzy realnym a wyobrażonym, Fraza 2/100, 20-25.

перт за печатот Кшиштоф Стемпњик, кој истражуваше информации за Македонија, кои се појавувале во годините 1903-1914 на страниците на полскиот печат, Македонија предизвикала интерес само кога имала вознемирувачки настани (Stepnik 2014). И навистина, тогаш се пишувало за македонската борба во Илинденското востание, што иако завршило со неуспех, во историјата станало симбол на почетокот на македонската борба за независност. Референци за Македонија, исто така, се појавувале подоцна, за време на Балканските војни, сè до почетокот на Првата светска војна, ставајќи крај за македонските соништа за суверенитетот, за уште многу децении. По Втората светска војна, формирана е Социјалистичка Република Македонија, која станала дел од Федерална Југославија. По нејзиниот распад, таа се подели на мултинационален државен конгломерат и во 1991 година ја прогласи својата независност. Такви информации се појавувале во полските медиуми (Kosiorek 2018). И минатата година Македонија беше предмет на интерес на полските медиуми во врска со меѓудржавниот договор, кога го промени името во Република Северна Македонија (2018).

Но литературата предизвикува други реакции. Секоја нова книга поезија или проза преведена од македонски јазик во Полска предизвикува прашања кај читателите - што всушност е Македонија, каква врска има со античкиот владетел, кој е јазикот на кој се создава литературата? Какво е нејзиното ниво? Мислам дека најдобар одговор на тие прашања дава Блаже Конески (1921-1993). Овој поет и прозаист, исто така автор преведуван на полски, познат како архитект и градител на македонската култура во дваесеттиот век (Спасов 2017: 5), одигра неспорна улога во својата земја во развојот на македонскиот идентитет. Конески со полна свест, можеби со претчувство на неизбежна смрт, во своето сеќавање се вратил во 1945 година од својот живот, кога беа кодифицирани стандардите на македонскиот литературен јазик. Како што кажал, постоењето на еден мал народ не го осудува овој народ на недостаток на сопствената литература, бидејќи, некој кој подобро од нас знаел како да биде направен светот, очигледно одлучил дека треба да има и мали народи и јазици (Koneski 1994).

На тој начин делата од македонската книжевност преведувани на други јазици, предизвикуваат емоции кај читателите потврдувајќи го постоењето на „еден мал народ“. Поголема љубопитност предизвикуваат преводите на македонската литература на полски јазик. Полските читатели имаат нова прилика за нова средба со неа – издавачката куќа „Библиотека на зборовите“ (Biblioteka Słów) објави два романи – еден од Блаже Минески, *Нишан* (Minevski 2018), друг на Лидија Димковска, *Но-Уи* (Dimkovska 2019), а во списанието Фраза (Fraza) беа објавени фрагменти од романот *Историја на луѓето кои умреа од сирав* на Ермис Лафазановски (Lafazanovski 2018: 26-48).

Овде ќе се осврнам само на еден од македонските автори преведени на полски јазик, а тоа е Ермис Лафазановски, за кој во Македонија се пишува во суперлативи, истакнувајќи дека тој дава значаен придонес во развојот на современата македонска проза (Аврамовска 2013). Се смета за еден од популарните писатели, ценети од страна на читателите и на книжевната критика. Писателот важи за творец на извонредна имагинација, на оригинален стил и на иновативен пристап кон начините на раскажување. Претставувајќи го авторот во Полска беше подвлечено дека тој е познат, исто така, како историчар, книжевен критичар и научник. Овој биографски факт укажува на спецификите на македонскиот литературен живот - скоро секој автор, поет и романсиер, надвор од книжевното дело е поврзан со редовна работа во институциите на науката или културата. Ермис Лафазановски, кој го одбранил својот докторат во 1997 година, работи како професор на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во Скопје. Оттука, во неговите достигнувања спаѓаат и научните монографии кои ги потврдуваат неговите истражувачки интереси во областа на народната литература, приказните, легендите, урбаниот фолклор или елементите на антропологијата во македонската народна орнаментација.

Научниот пристап кон изворите на македонскиот фолклор, најверојатно, остава белег на наративна форма во творештвото на Лафазановски како и создавање на литературни светови во неговата проза. Авторот дебитирал како писател со кратки раскази *Половина божилак* во 1992 година. Негова следна збирка раскази *Кога во Скопје ги беа измислиле чадоритие* од 1999, веќе му обезбеди постојано местото

во македонската литература. Наташа Аврамовска истражувајќи го неговото дело ќе напише дека темите на расказите на овој автор се поврзани на некој начин со тековниот секојдневен социјален живот, создавајќи одредени типови на ликовите прикажани и со одреден степен на хумор. Таа исто така, се осврнува на ставот на авторот кој сака „да се заштити пред можноста да биде критички етикетиран вака или онака” (Аврамовска 2013:27), а во неговото прозно дело секогаш е означен мигот на актуелната општествена стварност, со елементи на фолклорна раскажувачка форма. Тематската разновидност и богатството на книжевниот израз Лафазановски ги покажал и подоцна, во романите објавени и преведувани на други јазици.

Првиот роман на Лафазановски *Блаџородник* беше објавен во 1997 година. Следниот, *Ойшувач* (2001), веќе ја доби престижната македонска награда „Стале Попов”, третиот е *Роман за оружје* (2003), кој ја освои наградата „Прозни мајстори”. Главниот лик во овој роман, откривајќи духовна и материјална култура во руралните средини на Македонија, сосема неочекувано станува жртва на сопствената неконвенционална метода на теренска работа. Под принуда и закани, тој се приклучува кон групата која го собира и документира постоењето на чудно оружје, и со тоа ги започнува своите авантури во фасцинантни и мистериозни околности.

Следниот роман, *Храјешко* (2007), номиниран за меѓународната книжевна награда „Балканика”, предизвика голем интерес на читателите не само во неговата земја. Полските читатели исто така, имаат шанса да се запознаат со него. Во 2015 година издавачката куќа „Точка” (Toczka) го објави делото во добар превод на Анета Сапета. На тој начин романот стана повод за дискусија за местото на балканските и словенските литератури во културното наследство на Европа. Реалниот свет се судира со имагинарниот, отворајќи поле за толкување и барајќи одговор на прашањето за тоа како опишаниот свет постои и дали може да постои (Moroz-Grzelak 2012).

Прашањата кои се однесуваат на реалниот / имагинарниот свет во литературата ги разви Лафазановски во романот *Негела* (2009). Мото на книгата се зборовите на англискиот писател Алдоус Леонард Хаксли (1894-1963): „Проблемот на романот е во тоа што тој има премногу

смисла. Стварноста никогаш нема смисла... Најблиску до стварноста се секогаш оние приказни кои би требало да бидат најмалку вистинити“ (Лафазановски 2009 :5).

И така, авторот се осврнува на кредибилитетот на романот во судир со реалноста на животот. Насловот на романот како обичен ден во неделата, станува изговор, за да ја покаже ситуацијата кога обичните луѓе можат да се најдат во вонредни околности, предизвикувајќи потреба да ги потврдат моралните, етичките и општествените вредности што ги имале дотогаш.

Шестиот роман на Лафазановски, *Историја на луѓето кои умреа од ситрав* (2012), покажува уште едно креативно искуство на книжевната реалност. Тој е добар пример за уметноста на раскажување приказни, понекогаш преземајќи облик на недостаток на директна форма на наратив и колоквијален монолог. Романот на Лафазановски гради вистинска слика која можеби изгледа неверојатно од надворешната перспектива на перцепцијата, но во која тагата и радоста на секојдневниот живот се одразуваат со еднаква сила. И во овој случај, повторно се соочуваме со дилемата на Хаксли, за реалното и имагинарното, давајќи ѝ значење на смислата, додека самата реалност се појавува како нешто нереално, движејќи се кон магичниот реализам. Може да се заклучи дека последниот роман на Ермис Лафазановски го исполнува и реализира заветот на Блаже Конески на една мала нација, бидејќи како и целото негово дело, тоа е успешно сведоштво за развојот на литературата на една мала земја во јужниот дел на Европа.

Користена литература

- Аврамовска, Н. 2013. „Раскажувачкиот свет на Ермис Лафазановски“, *Читателска читанка*. Скопје: Дијалог, 27-33.
- „Белешка за авторот“ 2006. Лафазановски, Е. *Храјешко*, Скопје: Магор, 157.
- „Потпишување на договорот за решавање на спорот за името“, 2018, *Ohrid1*, <<http://www.ohrid1.com/vests-satija/64384/potpishuvanje-na-dogovorot-za-reshavanje-na-sporot-za-imeto>>, [5.08.2018].
- Спасов, Љ. 2107. „Блаже Конески во 21. Век“, *Ситожер* 125, 4-5.
- Dimkovska, L. 2019. *Non-Oui*, превод D. Cirlić-Straszyńska. Warszawa: Biblioteka Słów.

- Koneski, B. 1994. „Testament poety małego narodu”, перевод К. Wrocławski, *Pamiętnik Słowiański XLIV*, 193-195.
- Kosiorek, P. 2018. *Zamieszki w Macedonii. Wciąż napięta sytuacja na Bałkanach*. <https://www.defence24.pl/zamieszki-w-macedonii-wciaz-napieta-sytuacja-na-balkanach> [2.08.2018].
- Lafazanovski, E. 2018, „ Historia ludzi, którzy umarli ze strachu”, перевод Н. Karpińska. *Fraza* 2/100, 26-48.
- Minevski, B. 2018. *Celownik*, перевод Е. Ćirlić. Warszawa: Biblioteka Słów.
- Moroz-Grzelak, L. 2012. „Bałkańskie kompleksy „gorszej Europy” w prozie Ermisa Lafazanovskiego”, *Slavia Meridionalis* 12, 45-56.
- Stępnik, K. 2014. *Macedonia w prasie polskiej (1903-1914)*. Lublin: UMCS.
- Wrocławski, K. 2002. „Refleksje nad „Testamentem poety małego narodu” Blaže Koneskiego”, *Wokół Macedonii: siła kultury – kultura siły*, ред. В. Zieliński, Poznań, 143-155.

ЛИ́ЛЛА МОРОЗ-ГЖЕЛАК

**МИР ПРОЗЫ ЭРМИСА ЛАФАЗАНОВСКОГО. МЕЖДУ
РЕАЛЬНЫМ И ВООБРАЖАЕМЫМ**

Резюме

Короткая статья, полная версия которой была напечатана в Польше, касается вопроса об интересе про Македонию в других странах. Такой интерес вызывают переводы из македонской литературы. Здесь представлено достижения македонского писателя Эрмиса Лафазановского. Его романы показаны в контексте специфики македонской литературной жизни. Внимание было уделено способу повествования, в котором реальное проникает с воображаемым. Работа писателя соответствует литературному завещанию архитектора и строителя македонской культуры 20-го века Блаже Конеского, доказывая, что это успешное свидетельство развития литературы Македонии.

Ева СЛАВКОВА

Шлезиски Универзитет

Катовице, Полска.

УМЕТНИЧКАТА СЛИКА НА ДОМОТ И СВЕТОТ (ТАЛКАЧИ ОД ОЛГА ТОКАРЧУК)¹

Апстракт: Оваа статија е дел од поголемо дело кое носи наслов „Литерарниот текст во лингвистички контекст“, во кое секое поглавје предлага анализа на избран литературен материјал. Статијата претставува практична интерпретација на романот „Талкачи“ од Олга Токарчук од когнитивен лингвистички аспект. Тезата произлегува од фактот дека лингвистиката во својот денешен облик е дел од човечкото искуство: културата, вредносните системи, начинот на размислување и комуникацијата со другите луѓе. А литературата исто така ги покренува овие прашања. Авторката предлага начин на читање на литературниот текст кој се состои од воведување на лингвистички прашања кои навидум претставуваат непристапен свет, при што не се отфрла когнитивистичкото задоволство и естетската убавина што ги носи самиот чин на читање.

Клучни зборови: литературен текст, лингвистичко читање, слика на светот, стил, авторски јазик

За Лидија Танушевска, македонска полонистка и преведувачка на полска литература, романот на Олга Токарчук, добитник на Литературната награда „Нике“ во 2008 г., „ја одразува т.н. универзалност на полската литература“². Преку овој поим, кој несомнено на позитивен начин го одликува делото на полската авторка, Л. Танушевска ја подразбира онаа вредност која му дозволува да биде третиран како „произнесување во врска со отуѓувањето на современиот човек во извесна средина, приказна за движењето како внатрешно прогонство на

¹ Текстот е првобитно објавен на полски јазик како поглавје од книгата на авторката: Ewa Sławkowa: „Artystyczny obraz domu i świata (Bieguni Olgi Tokarczuk)“ во: *Tekst literacki w kręgu językoznawstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s.111 – 122.

² L. Tanuszevska: *Polskość czy światowość jako problemy przykładowe “Biegunów” Olgi Tokarczuk*. Во: *Literatura polska w świecie. T. V: Mapowanie, opisy, interpretacje*. Red. R. Cudak, Katowice 2014, c. 131.

модерниот граѓанин на светот, неговото отцепување од реалноста”³. „Универзалноста“, во сфаќањето на македонската преведувачка, според тоа, ја означува светската димензија на делото, „создава слика на светот, која им е исто толку блиска, а едновременно далечна, и на Полјаците, и на Американците, и на Кинезите, и на Аргентинците или на Македонците“⁴.

Не е чудно тоа што ова интересно мислење на еден странски историчар на полската литература не само што не е спротивно на проблематиката на ова поглавје, изразена на јазикот на современата лингвистика, туку напротив – ја потврдува. Се сменил инструментариумот и истражувачката перспектива на литератот и лингвистот, но препознавањето на проблемот останува исто. Поради тоа што своевидната алиенација, на која ѝ подлегнува современиот човек, за што пишува Л. Танушевска, според мене, означува опстојување во една нова општествено-културна реалност, која антрополошката лингвистика, според мене, би можела едноставно да ја нарече – новиот **свет**. А тоа е светот кој го делиме со другите жители на Земјата.

На овој начин, од мислењето во врска со *Талкачи*, изразено од страна на македонскиот познавач на полската литература, во нашиов дидактички труд може да преминеме на проблемите од културолошката лингвистика, кои нас нè интересираат. Па затоа, предлагам исчитување на романот на О. Токарчук низ призмата на насловните поими на *домой* и *свeй̄о̄й̄*.

*

Домой и *свeй̄о̄й̄* се вистинските клучни зборови на „театарот на животот“, основни за секоја култура, кои заземаат важно место на менталната мапа на човекот и висока позиција на ранг-листите на лексиката на многу јазици. Овие поими спаѓаат во малата група од спорадични, исклучителни и неповторливи зборови-слики, зборови-идеи, во кои се концентрира и изразува кулминацијата на човечкото искуство. Убедувањето дека тие го сочинуваат темелот на полската јазична слика на светот, меѓусебно останувајќи во хармонија и во кон-

³ Истото.

⁴ Истото.

фликт, им припаѓа на канонските тези на антрополошката лингвистика, оформени од страна на Јежи Бартмињски⁵.

Нишката што ги поврзува овие два семантички сложени поима не е еднозначна релација, како што тоа убедливо го претстави Ј. Бартмињски, потпирајќи се на богатиот јазичен, етнографски, фолклористичен и анкетен материјал. Споредбата на значенската структура на зборовите *дом* и *свеќи* им овозможи на истражувачите да заклучат дека обете лексеми ги врзува семантичката дводимензионалност и тродимензионалност: бидејќи означуваат и извесна физичка реалност, пространствена – со определени параметри (*дом* – ‘зграда’, *свеќи* – ‘Земјин глобус’, ‘земја’, ‘космос’), како и општествена реалност (*дом* – ‘семејна заедница’, *свеќи* – ‘човештво’, ‘луѓето на земјата’, ‘народите’, ‘општества’); обете имаат и аксиолошка димензија. Во вообразбите за домот и светот типични за народната култура, што значи и во најраните првобитни, архаични начини на концептуализација на човечкото искуство, доминира блискоста и сличноста на обата поими: светот се восприема по урнек на домот, на космосот му се припишуваат човечки особини, домот ја реконструира структурата на светот. „Антрополозите обрнуваат внимание на улогата на митолошкиот модел во кој космосот – останува дом во однос на симболичната или реална идентификација: целиот свет е дом на човекот, небото е покрив на тој дом“⁶. Во јазичниот материјал, пак, во фразеологизмите и поговорките е поизразена опозицијата на двата културни феномена: на стабилноста, трајноста, чувството на безбедност и топлина на *домоѝ* (во физичко и општествено значење) му се спротивставува туѓиот, далечен и недостапен *свеќи*, кој честопати е неистражен и буди немир.

Јазична детерминанта на оваа опозиција се поговорките кои се засноваат на спротивставени конструкции, во кои *домоѝ* е *ѝогобар*, *најѝогобар*, е на *ѝовисоко ниво*, на пр. *Wszędzie dobrze, ale najlepiej w domu* (Секаде е убаво, ама *гома* е *најубаво*); *nie ma jak w domu* (нигде нема како *гома* / *гома* си е *гома*); *chwalmy świat, ale ostajmy doma* (*свеќи* фали, *гома* живеј); *komu w domu dobrze, niechaj po świecie się*

⁵ J. Bartmiński: *Dom i świat – opozycja i komplementarność*. Во: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006, с. 167-177.

⁶ Истото, с. 175,

*nie włóczy (на кој му е **гома** добро, **ѿо свейѿоѿи** нека не скиѿа); niech na całym **świecie** wojna, **byle polska wieś** spokojna (во сиѿоѿи **свейѿи** нека има војна, само ѿолскоѿо **село** да е сѿокојно)*⁷.

*

Ставот на Ј. Бартмињски, кој, од една страна – како што гледаме – ја извлекува опозицијата на *домѿи* и *свейѿоѿи*, а од друга, пак, укажува на нивната комплементарност, е карактеристичен или сосема типичен – што треба да ни биде сосема јасно овде – за парадигмата на предмодерната и модерната во културата, со неговото привилегирање на традиционалните култури. Овој тип на култура се заснова на вреднувањето на локалниот простор, го идентификува центарот со сопственото место, со *овде*. Во таквата култура човечкиот колектив ја смета својата земја, својот роден крај, својата татковина, па со тоа и својот сигурен, стабилен, безбеден *дом*, за центар на светот. Токму од таквата култура непосредно произлегува тезата на лублинскиот истражувач, етнолингвист, фолклорист, антрополог и непосредно ја одразува истата. Таа длабоко тлее во домашниот фолклор, произлегува од традиционалната народна култура – а во однос на полската култура тоа има особено значење⁸. Затоа што тоа е култура чија основа ја сочинува феудалното сарматско-благородничко стопанисување со неговата неприклонетост кон идеите за напредок и осовременување. Па така, според мислењето на историчарите: „најважната одлика на полското аграрно население е огромното спротивставување на промените. Селото не само што не генерира стремежи на внатрешен развој, туку и покажува многу силен отпор кон надворешните фактори. Полското село успешно ја бранеше својата култура од модернизацијата. Помеѓу 1864 и 1939 година на селаните им успеа во значителна мера да го зачуваат традиционалниот начин на живот и стопанисување. Урбанизацијата, индустријализацијата, развојот на образовната мрежа,

⁷ Преводот на полските фразеологизми во заградата не претставува репродукција со македонски фразеологизми, туку е произволен метапревод, со цел да се опише конструкцијата во полскиот јазик (заб. на прев.)

⁸ E. Sękowska: *Obraz domu i sąsiedztwa w Panu Tadeuszu*. Во: *Mickiewicz i kresy*. Red. Z. Kurzowa i Z. Cygal-Krupowa. Kraków 1999.

триумфот на националната идеја, создавањето на полската држава во пропорционално мал степен го нарушија светот на полското село”⁹. Отпорот на селаните кон промени произлегувал – како што пишува Томаш Кизвалтер – „пред сè, од истрајноста на традиционалните ментални структури“¹⁰ (а во нив со сигурност спаѓал *домоѝ* и неговата ненарушливост), успешно зачувани, би требало да се нагласи, од страна на долготрајноста (во споредба со Западна Европа) на анахроната благородничка култура¹¹.

Во контекст на постмодерната, со нејзината глобална димензија на културата, со распространетата парадигма на мобилност и мултикултурност (да се надоврземе тука на делото *Социологија на мобилноста* од Џон Ури¹², кое е канонско во однос на оваа проблематика, како и на трудовите на Зигмунт Бауман¹³,) – а тој културен пример го претставува делото на Олга Токарчук под наслов *Талкачи* – овој став се чини, во извесна мера, анахрон. Доколку ова тврдење е премногу радикално, тогаш сигурно треба да се каже дека претставувањето на *домоѝ* и *свейѝоѝ* што го предлага Ј. Бартмињски, бара потврда. Правецот на барањето укажува на литературниот текст – како што кажав погоре – на романот на О. Токарчук, во кој општине токму со една таква осовременета, постмодерна слика на обата поима и нивните релации (што впрочем сакам да го докажам во оваа статија). Писателката заклучува:

Менливост, мобилност, илузорност – токму тоа значи да се биде цивилизиран. Варварите не патуваат, тие еднострано одат до целта или тргнуваат во наезди¹⁴.

Па така, работата што ја преземам би ја дефинирала како подметнат обид (од страна на литературата) да се развие и модификува оваа класична дихотомија. Поистоветувањето со методолошкиот став на етнолингвистичката лублинска школа не мора, всушност, да значи

⁹ сп. Т. Kizwalter: *W stronę równości*. Kraków 2014, с. 125.

¹⁰ Истото.

¹¹ J. Sowa: *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*. Kraków 2011.

¹² J. Urry: *Socjologia mobilności*. Превод на полски J. Sławiński. Warszawa 2009.

¹³ Z. Bauman: *Płynna nowoczesność*. Warszawa 2009.

¹⁴ О. Токарчук: *Талкачи*. Прев. на македонски Л. Танушевска. Скопје 2013. с. 54.

дека треба да останеме во рамките на утврдените и проверени тврдења, без да преземеме некакви обиди за нивно коригирање или модификација.

*

Истражувачите на семантиката и на јазичната слика на светот со задоволство посегнуваат по уметнички текстови, свесни за исклучителниот, нерепродуциран карактер на сликата која во нив е искреирана како резултат на својствено оподметен приказ и доживување на реалноста. Поставувајќи го прашањето од методолошката природа за суштината на јазичната слика на светот како збир од судови за светот, востановени во системот на јазикот, граматиката, лексичкиот фонд и фразеологијата, Ј. Бартмињски предлага таа да се бара, меѓу другото, и во книжевните текстови¹⁵. Во полската лингвистика тоа не е изолиран и апсолутно нов глас. На постоењето на една таква автентична визија и на потребата таа да се разликува од онаа што е содржана во јазичниот систем, уште порано обрнуваше внимание Рената Гжегорчикова¹⁶.

До обликување на уметничката слика на светот, да потсетиме, се доаѓа и како резултат на творечкото искористување, а неретко и пресоздавање на јазичниот потенцијал, како и на пречекорувањето на ограничувањата кои ги поставува граматичкиот систем и правилата на неговата формално-семантичка кохезија. Зад формалните и семантичките трансформации на уметничкиот текст сопоставен со конвенцијата на јазичните употреби се кријат многу подлабоки појави, поврзани со интенцијалноста на исказот, со субјективната, индивидуална визија на светот предложена од авторот или визија која може различно да биде интерпретирана од примачот на текстот.

Па, со тоа што, всушност, го привлекува вниманието на лингвистот и што потоа му наложува да посегне по сопствениот истражувачки инструментариум се појавува можност да се набљудува настанувањето на една определена слика на реалноста или на нејзин фрагмент во

¹⁵ J. Bartmiński: *Od autora*. Во: *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin 2006, с. 7.

¹⁶ R. Grzegorzczkova: *Pojęcie językowego obrazu świata*. Во: *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński, Lublin 1990.

текстот и да се препознаат механизмите, благодарение на кои доаѓа до конструирање на неконвенционалните видови смисла и значења. Во нашиот случај вниманието се фокусира на начините на портретирање на избраните поими: *дом* и *свеќи*.

Од формална страна сликите на овие поими се содржани во рамките на препознатливи поголеми или помали реченични целини во текстот кои имаат квази-дефинициски карактер. Во просторот на тие „семантички гнезда“ се наоѓа и лексемата *дом*, како и *свеќи*, појавувајќи се во улога на главна тема на метафорските реченици.

*

Врз основа на исчитувањето на *Талкачи*, дихотомијата на *домој* и *свеќој*, која се потпира на опозицијата *свој* – *ијуж*, закоренета длабоко во основните механизми на културната категорија на светот, ја губи својата транспарентност. Во ова дело, комплетно дело, патувањето не е само лична работа на авторката – автобиографскиот подмет, колку што е, пред сè, универзална тема и проблем на современата култура. Денес, кога општораспространетата мобилност (па и онаа што се одвива во конкретниот простор), благодарение на брзиот развој на информатичките техники станува составен дел на милиони луѓе, што е спектакуларно илустрирано во ова дело, како и кога ја придружува зголемена свест за постоењето на други култури, се намалува чувството на закоренетост, настапува бавно губење на сопствената исклучителност во однос на сопственото место – што значи – *домој*. *Државјанка сум на државата на Мрежата* – заклучува писателката¹⁷. Како културна формација ние не сме само сведоци на раѓањето на ситуацијата, туку сме и активни учесници на процесот во кој местото на раѓањето, живеалиштето, сопствениот културен круг, светот на заедничките вредности, односно *домој* – престануваат да се чувствуваат како центар. Па затоа, овде ме интересираат зборовите-идеи, зборовите-ключови добиваат нова значенска смисла.

Не треба да се заборава дека тоа, сепак, не значи деактуализирање на самата потреба за центар како таков. Човекот се наоѓа на етапа на

¹⁷ О. Токарчук: *Талкачи*. Прев. на македонски Л. Танушевска. Скопје 2013. с. 318.

барање на она единствено место кое би можело да претставува еден вид точка на тежината, центар на светот на егосцентричната утопија.

*

Анализата на темата врз книжевниот материјал на делото на Олга Токарчук ќе го започнам од заклучокот дека авторката ја става под знак прашање идејата на домот како средство на општопризнаениот систем на вредности, како што се блискоста, редот, стабилноста, чувството на безбедност, мирот. Овој став неизбежно опфаќа и други поими: *семејство, татковина, мајка*, поврзани со *домот* преку една мрежа од семантички зависности.

Дом

1. Како физичкиот, така и општествениот простор на *домот* авторката го сфаќа како таков што го организира човекот кој треба да се наоѓа во движење. Лексемата *дом* ја губи својата позитивна аксиолошка маркираност. Домашните уреди, домаќинството, обработувањето земја поврзано со годишните времиња – сето тоа се факти и битови кои го врзуваат човекот со местото.

Сè што нè запира: домовите, фотелјите, креветите, семејството, земјата, сеењето, садењето, одгледувањето. Планирањето, чекањето резултати, пречкртувањето во распоредот, чувањето на редот¹⁸.

2. О. Токарчук ги подрива одликите кои на домот му гарантираат чувство на среденост и стабилност, како поредокот, хиерархијата, предвидливоста.

Зашто сè што има свое постојано место на овој свет, секоја држава, црква, човечка власт, сето она што ја зачувало формата во овој пекол, е на негово располагање. Сè што е определено, што има оттогаш-дотогаш, што е сместено во рубрики, запишано во регистри, нумерирано, евидентирано, заколнато; сè што е собрано, изложено на погледи, етикетирано.¹⁹

¹⁸ О. Токарчук: *Талкачи*. Прев. на македонски Л. Танушевска. Скопје 2013. с. 258.

¹⁹ Истото.

Со јазикот на семантиката ќе кажеме дека лексемата *дом* до извесен степен ги губи своите толку важни значенски елементи, како што се трајноста и статичноста, па тие се заменети со семата на движењето.

3. Во една радикална верзија отфрлањето на домот зема облик на директивен говорен чин, станува наредба, која ја опфаќа не само домашната, модерна опрема: спроводници, кабли, антени што го приврзуваат човекот за местото и ја ограничуваат неговата слобода, туку и семејството (поблиско и подалечно). Па така, нема ништо потуѓо на сликата на домот во романот на О. Токарчук од значењето на традиционалната дијалектна изрека: *свeй̑ фали, дома живеј*.

Затоа откопај ги своите деца, штом веќе непромислено си ги родила, и тргни на пат; закопај ги родителите, штом веќе невнимателно те донеле на свет – и оди. Бегај далеку, надвор од дофатот на неговиот здив, надвор од неговите кабли и гајтани, антени и бранови, да не те најдат неговите чувствителни инструменти.²⁰

Па така, ставот кој го зазема писателката во однос на идејата на *домой̑* е очигледна спротивставеност на суштината на урнекот на традиционалната сарматска култура со нејзиниот аграрен, антимобилен, заостанат карактер. Во оваа проза не се фали светот, туку напуштајќи го домот, човекот се стреми кон него, оди по неговиот глас. Услов да се најдеш во светот, условот на движењето, на животната енергија е – како што вели О. Токарчук – излегувањето од своето гнездо, напуштањето на она што е сопствено и присвоено, а со самото тоа безбедно и познато. Навидум би можело да се чини дека овде ќе најдеме на еден од најкласичните топоси на европската литература (доволно е да се потсетиме на *Одисејата* или на библиската приказна за блудниот син) – топосот на напуштањето на домот, излегувањето во светот, типичен и за фолклорот и за неговиот основен вид – бајката. Сепак, воопшто не е така. Тргувајќи во светот, јунаците на бајката и приказната го напуштаат домот кој е среќен и близок, а потоа му се враќаат.

²⁰ О. Токарчук: *Талкачи*. Прев. на македонски Л. Танушевска. Скопје 2013. с. 258-259.

Кај Токарчук нема враќање на домот. Овој факт го симболизираат *Беџуниџе*, односно племето *џалкачи* од насловот. Од половината на XVII век старOVERците (*беџуни* е назив на секта токму од таа вероисповед во Руската Православна Црква) почнале да ги отфрлаат до тогашните живеалишта и да основаат сопствени колонии на тешко достапни места. Сметале дека светот е презаситен со зло и единствен начин да се спасиш е движењето²¹.

4. Има места кои се наоѓаат на патот на човекот што го бара центарот, претставувајќи етапа во неговото животно патешествие. Тоа се аеродромите, на кои писателката им посветува многу место:

На времето ги сместуваа на периферијата од градот, како негово дополние, како станици. Но денес се имаат до толку еманципирано, што веќе имаат сопствен идентитет. За кусо време ќе може да се каже дека градовите се тие што им се приклучуваат на аеродромите, во вид на места за работа и за спиење. Па, познато е дека вистинскиот живот се одвива во движењето.²²

Тоа е нешто повеќе од воздушно пристаниште, тоа е веќе специјална категорија на *градови-држави*, чија *местојоложба* е *постојана*, но *неговиџе државјани* се менливи.²³

Свети

Мислам и дека светот е сместен внатре во мозочните бразди, во епифизата, стои во грлото, тој глобус. Всушност, може да се искашла и да се исплука.²⁴

1. Во пристапот на Токарчук, основната одлика на светот (според просветителската теза) е спознанието. Него го просветува светлината на разумот. За вселената, за градбата на космосот знаеме многу. Не случајно, авторката разговара на таа тема со физичар за време на патувањето со трансконтинентален авион.

²¹ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Starobrzędowcy> [пристапено на: 6.03.2016]

²² О. Токарчук: *Талкачи*. Прев. на македонски Л. Танушевска. Скопје 2013. с. 56.

²³ Истото, с. 58.

²⁴ Истото, с. 55.

Четвртиот час од летот, сепак, си се претставувавме еден на друг. Бил физичар. Се враќал дома од предавања [...] Темната материја – [...] Тоа е нешто за кое знаеме што е, но не можеме да го допреме со никакво орудие. Доказите за нејзиното постоење евидентно произлегуваат од компликуваните пресметки, за неа зборуваат математичките резултати. Сè укажува на тоа дека таа го исполнува универзумот со три четвртини. Нашата материја, светлата, онаа што ја знаеме и од која е составен нашиот космос.²⁵

Креирајќи слика на светот, писателката става акцент на подметот кој спознава и искусува. Светот е прашање на човечкото спознание. Како спознавачи, ние сме дел од светот. Светот тлее во мозочната комора, во епифизата, како што пишува О. Токарчук. Од четивото на Декарт (*Човек. Ојис на човечкојто ѝело*) се знае дека со помош на оваа мала грутка, која лесно може да се придвижи, во мозокот настанува една слика на предмет перципиран со неколку сетила. Во традиционалното сфаќање домот е тој кој се поистоветува со телото, а овде, пак, токму за светот се зборува кога се употребува јазикот на анатомијата. Но писателката, воедно, заклучува дека светот е производ на нашето спознание, буквално наша творба, можеме да го искажеме, да го артикулираме. Па, такво е и значењето на буквалната изрека *неш-ѝо ни засѝана во ѓрлојѝо*. Светот станува и туѓо тело, нешто што ни пречи, што можеме да го исплукаме. Па, затоа не се идентификуваме до крај со него, се чини дека вели Токарчук. Тој постои само доколку умееме да го наречеме.

2. Писателката го искажува и својот став на тема извори на нашето знаење за светот. Во романот се појавува темата на Википедија – како чудесен но невозможен за реализација проект на целокупното човечко знаење и сумирање на искуствата:

Википедија. Ми се чини дека тоа е најчесниот спознатен проект на човекот. Директно ти кажува дека целото знаење за светот потекнува од неговата глава, како Атина од божјата глава. Луѓето го внесуваат во Википедија сето она што самите го знаат. Ако успее проектот, тоа ќе биде енциклопедија која постојано настанува, ќе биде најго-

²⁵ Истото, с. 225-226.

лемото чудо на светот [...] На тој начин ќе почнеме да ја плетеме својата верзија на светот, да ја обвиткуваме Земјината топка во нашата сопствена приказна [...] Сепак, понекогаш се сомневам дека тоа ќе успее. Па, таму може да биде само она што умееме да го искажеме, нели, за кое постојат зборови?²⁶

Па така, светот е резултат на индивидуалниот поглед и доживување, има различни верзии и описи. Да обрнеме внимание на ироничниот аспект на овде употребениот глагол *йлейѝе*, што значи да се извршува нешто што може лесно да се распара. Па така, тоа е знаење кое во секој момент можеме да го замениме со друго, да го избришеме.

Сепак, понекогаш се сомневам дека тоа ќе успее. Па, таму може да биде само она што умееме да го искажеме, нели, за кое постојат зборови? Во таа смисла, таквата енциклопедија воопшто нема да содржи сè. Така, заради рамнотежа треба да постои некаква друга збирка на знаења – тоа што не го знаеме, потпорна – лева страна, постава, што не може да ја опфати ниедна кратка содржина, на која што ниеден пребарувач нема да ѝ помогне.²⁷

Токарчук, исто така, вели:

Светот го има премногу. Подобро би било да се намалува, а не да се шири, да се зголемува.²⁸

Свейѝоѝ не е монокултурен, човекот во сè поголема мера е свесен за неговите разлики и разноликости, но сепак нема начин да се опише.

*

О. Токарчук во својот роман *Талкачи* внела еден таков начин на гледање на заемната релација на поимите *гом* и *свейѝ*, кој до некоја мера им е близок на чувствата на современиот човек. За тој човек светот станува дом, особено оној свет, за кој знаењето го црпи од Интернет. Значи, поинаку отколку во народните космогонии. Парафразирајќи ја писателката, може да кажеме дека светот доаѓа во домот на современиот човек, а не започнува зад неговите сидини, како во

²⁶ Истото, с. 73-74.

²⁷ Истото, с. 74.

²⁸ Истото, с. 61.

класичната верзија на оваа дихотомија. Извесен парадокс, сепак, се состои во тоа дека домот, барем во неговите традиционални претстави, веќе го нема. Неговото постоење, неговите различни функции и општествени улоги стануваат проблематични.

Вистина е дека во текстот е реконструиран, но исклучиво иронично, еднозначно позитивниот, аксиолошки слој на колоквијалниот (традиционален) стереотип и претстава на домот, и тоа свечениот дом. Во значенската структура на зборовите кои се појавуваат во следниот фрагмент присутни се такви елементи на значењето како што се чистота, природност, ред, мирис, чувство на блискост – кои ја сочинуваат сликата на домот, но тоа е само утописка мечта за враќање кон минатото.

Би требало (светот) повторно да се пикне во малечка конзерва, во преносен паноптикум, па да ни се дозволи да сиркаме таму само во саботи попладне, кога се веќе завршени секојдневните работи, кога чистата долна облека е веќе подготвена, а кошулите растегнати на потпирачите од столчињата, кога се изрибани подовите, а на окапницата се лади сладок колач од ровко нараснато тесто. Да се гледа во него низ едно дупче, како во калеидоскоп, да му се чудиш на секој детаљ. За жал, веројатно е веќе доцна за тоа.²⁹

*

Талкачи од О. Токарчук е пример за постмодернистичкиот дискурс, кој во голема мера ја анулира класичната опозиција на клучните поими на традиционалната култура. Удел на човекот денес станува, од една страна, егзистенцијалната бездомност, незакоренетоста, како и онаа буквална бездомност, одлики кои ѝ овозможуваат на Лидија Танушевска да го чита романот на полската писателка како дело од универзален карактер. Движењето не мора, сепак, да означува само бегство од секојдневието и неможност на човекот да се пронајде во хаосот на светот, како што ја интерпретира филозофијата на книгата македонската литературна истражувачка³⁰, туку напротив – може да

²⁹ Истото.

³⁰ L. Tanuszevska: *Polskość czy światowość jako problemy przykładowe "Biegunów"* Olgi Tokarczuk. Во: *Literatura polska w świecie. T. V: Mapowanie, opisy, interpretacje*. Red. R. Cudak, Katowice 2014, с. 113.

означува свесна одлука да се напушти безбедното и познато место или излез кон она што вреди да се спознае. Човекот не мора да се чувствува изгнаник од дома, лишен од националниот идентитет, бидејќи е фрлен во светот лишен од просторни и временски граници. Не треба да се заборава дека тој свет му отвора нови шанси на човекот, но пред него поставува и нови предизвици. Современиот човек сè повеќе се отвора за светот кој веќе не буди страв и ужас, бидејќи може да се спознава, истражува и опишува. А знаењето за него е широко достапно. Сето тоа ѝ овозможува на Л. Танушевска да тврди дека „полската книжевност, благодарение на овој роман (т.е. *Талкачи*) ќе биде примана – барем во Македонија – како светска книжевност, а не исклучиво локална“³¹. Зошто? И поради тоа што надминува еден класичен стереотип: мобилноста на човекот од Западот и заседнатоста (*гома*) на човекот од Истокот, зачмаен во своите проблеми³².

превод од полски јазик: Лидија Танушевска

EWA SŁAWKOWA

„ARTYSTYCZNY OBRAZ DOMU I ŚWIATA (BIEGUNI OLGI TOKARCZUK)”

Streszczenie

Artykuł ten stanowi część większego utworu pod tytułem „Tekst literacki w kręgu językoznawstwa”, w którym każdy oddzielny rozdział proponuje analizę wybranego materiału literackiego. Artykuł prezentuje praktyczną interpretację powieści „Bieguni” Olgi Tokarczuk w kognitywistycznym ujęciu językoznawczym. Teza wyrasta z faktu, że językoznawstwo w dzisiejszym kształcie stanowi część ludzkiego doświadczenia: kultury, systemów wartościowych, sposobu myślenia i komunikacji z innymi ludźmi. A literatura też zajmuje się tymi kwestiami. Autorka proponuje sposób odczytywania, zawierający wprowadzanie problemów językoznawczych, które podobno stanowią niedostępnego świata, nie rezygnując przy tym z kognitywistycznej satysfakcji i estetycznego piękna, które wnosi sam akt czytania.

³¹ Истоото, с. 137.

³² Истоото.

Славица СРБИНОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ПОСТМОДЕРНИЗМОТ ВО РАСКАЗИТЕ НА ВИКТОР ПЕЉЕВИН

Во современиот свет постојат моќни сили кои можат да ја искористат нашата природна човечка ирационалност за сопствени цели. И често тоа им успева. Всушност, сигурен сум тоа се има случено и во случајот на Симоњук Екатерина. Таа трагедија покажува колку е ефикасен медиумскиот удар кој ѝ се нанесува на нашата свест од Лондон или Њујорк. Не мислете дека вие сте попаметен или подобар. Не мислете дека перењето на мозокот на вас нема да дејствува – просто, слушалките на уши и ништо не слушаш. Перењето на мозокот дејствува дури и врз мене. Единствено што можеме да направиме е да научиме да ги контролираме емоциите. Имајте ја на ум најважната работа: во епохата на политички технологии нашите најприродни и спонтани емоции порано или подоцна се мобилизирани за туѓите цели за грабеж - на тоа работат цели штабови на професионални подлечи. Се води необјавена војна и секој пат кога во вашите гради ќе се појави таков, се чини праведен гнев, заради ексцеси на нашите билмези, лондонските олигарси смеејќи се ги тријат своите испотени раце.“

П5: последниите ѝсни на политичките Пиџмејци на Пиндосџан

Апстракт: Оваа студија ги истражува одликите на постмодернизмот во литературното творештво на Виктор Пељевин под наслов *П5: последниите ѝсни на политичките Пиџмејци на Пиндосџан*. Главни теми на расказите кои ја претставуваат современата култура се новите медиуми, креирањето на идентитетот, технолошкиот свет и моќта на парите. Тоа е раскажано со постмодернистички постапки. Расказите ја откриваат сликата на еден празен и трагичен свет. Парадигматичните ликови на современата култура се олигарсите, проститутките, терористите. Сите се претставени со пародичниот и ироничен дискурс, а се обликувани како гротески на времето во кое живееме.

Клучни зборови: постмодернизам, нарација, симулакрум, катастрофа.

1. КУЛТУРА НА СИМУЛАКРУМОТ

Компаративната анализа на карактеристиките на постмодернизмот во литературата на различни култури упатува на сличности, но и на голем број специфичности произлезени од околностите во рамките на кои се случува овој продуктивен процес. Според теоријата на Липоветски, западната култура на постмодернизмот се издигнува од монолитната, хиерархиски обликувана култура на модернизмот, од каноните во литературата на авангардата, додека пак постмодернизмот во Русија се соочува со остатоците од литературата на социјалистичкиот реализам, но и од остатоци од соц-артот и концептуалната уметност од седумдесеттите и осумдесеттите години. Сепак, соц-реализмот во Русија ја нема истата улога како модернизмот во западната култура. Модернистичкиот вредносен систем на западната култура е органски, додека пак во руската култура, институциите на соц-реализмот доведуваат до состојби на уништување на културата и до буквална „смрт на авторот“. Советската култура, од современа гледна точка не била никогаш монолитна. Паралелно со соцреалистичката култура во која е вклучена официјалната уметност, постои и културата „на соцреализмот со човечко лице“, во двете струи има и публикации и самиздат продукција. Мора да се прифати и сознанието дека традицијата на т.н. сребрена епоха на културата во Советскиот сојуз не е никогаш уништена, а ниту заборавена, дури и тогаш кога напорите на власта биле насочени против неа. Тоа е култура создавана на крајот на деветнаесеттиот век и првите три децении на дваесеттиот век, таа е обележена со генијалноста на авторите А. Блок, Н. Мандељштам, Осип Мандељштам, Марина Цветаева, Мајаковски, Шостакович и Прокофјев, Кандински и други уметници. Паралелно со ова, во првите децении на дваесеттиот век кои се обележани како советска ера се вклопуваат и делата кои се посветени на провинцискиот живот и на природата, а во шеесеттите и седумдесеттите години на дваесеттиот век доминира т.н. „проза за селото.“ Тоа значи дека советскиот период се карактеризира со разновидност забележена и во делата на авторите како што се А. Платонов, потоа И. Еренбург, но и во делата на Шолохов и други автори (Lipovetsky, 1999: 2-26).

Ако во западната постмодернистичка култура се претендира на рушење на границите меѓу маргиналната и централната култура, потоа на

смртта на авторот, односно на разбивање на субјектот, негово фрагментирање наспроти интегритетот на модернистичкиот слободен автор, во постмодерната руска култура субјектот на авторот е веќе мртов, исто како што дезинтегрираноста и фрагментарноста се актуелна и доминантна одлика во руската уметност многу долг период. Нејзините напори се насочени кон остварување на дијалог меѓу различните јазици во културата со свест дека јазикот е единствената реалност. Таквиот став ги промовира убедувањата дека реалноста не постои или дека таа е само илузорна. Со играта со симболи, митови и анегдоти во постмодернистичката збирка од раскази на Виктор Пељевин под наслов *П5: њоследниџе њесни на њолийџичкиџе Пиџмеџи на Пинџосџан* (2008), авторот настојува да го преиспитува митот за реалноста, вредносниот систем во кој се вкрстуваат елементи на „pulp fiction“ и на елитната култура, а кој е претставен во пет наративи кои се темелат на мрежите создадени меѓу минатото и современоста, во кои доминираат двосмислените димензии на осцилација меѓу концепциите за митот, за симулакрумот и за реалноста. Пељевин како постмодернистички автор се концентрира врз симулакрумот и со тоа ја негира соцреалистичката поетика на пишување главно определена со претставување на утописките слики за реалноста. Ликовите во прозата на Пељевин се вклопуваат во серија од слики или клишеа и се спротивност на хероите од литературата посветена на митологизирање на реалноста врз основа на убедувањето дека тоа е основното оправдување за постоењето на уметноста и посреден начин за искажување на целта кон која се стреми животот. Тој во споменатата збирка на раскази која е предмет на наша интерпретација си поигрува и со современите идеи на културата во која постои строго делење на реалноста на онаа која е научна и стерилна и која е поставена наспроти сферата која се поима како култура на симулакруми. Расказите на Пељевин во оваа студија се парадигматични показатели за тоа дека играта со симулакрумите обезбедува оддалечување од соцреалистичката традиција и однос кон реалноста, меѓутоа тие во исто време се преиспитуваат со оглед на проблематичната дистинкција меѓу претставувањето и реалноста како битна одлика на постмодерната култура.

Концепцијата на симулакрумот е определена со апсорпција и поништување на разликата меѓу претставувањето и реалноста, меѓутоа

овој поим не значи само тоа. Културата на симулакрумот нема алтернативен свет, тоа е причината зошто тој свет станува иманентен на приватната имагинација. Теоретичарот на постмодерната култура Михаил Епштајн говори за „симулативна развојна сцена“ во врска со оваа епоха, но и за „симулативен карактер“ создаден по епохата на соцреализмот (Epstein, 1995: 191). Од друга страна, пак, советскиот теоретичар на постмодерната култура Марк Липоветски укажува дека постмодерната култура која веќе ја освестила симулативната природа на појавите и е определена со карактеристики кои ја потврдуваат нејзината спротивност на советската култура, таа и по однос на концепцијата на симулакрумот развива критички однос и го проблематизира неговото постоење и значење. Ако митовите од советската епоха се критикуваат и се покажува дека не се реалност, тогаш станува јасно дека пост-советската литература критички ги концептуализира, но на сосема поинаков начин, од дистанца и со практикувањето на пародичен и ироничен дискурс. Затоа, во поетиката на Пељевин, ликовите не соодветствуваат само на симулакруми од постсоветската епоха и не се реконструкција на советските митови за реалноста. Самиот феномен на симулакрумот во постмодернистичката поетика на Пељевин, и конкретно во расказите од збирката *П5: љоследниџе љесни на љолиџичкиџе Пиџмеџи на Пинџосџан* не се однесува на празнината која ја претставува како концепција, а ниту на сознанијата за тоа дека станува збор за реконструирани митови за реалноста, а не за реалност. Тој настојува самиот симулакрум активен во постмодернистичката култура да го интерпретира како проблем. Тоа значи дека во неговото дело, иронијата се однесува не само на советската култура и нејзините митови, како што тоа го покажуваат делата кои ги пишува во периодот на последната деценија на дваесеттиот век, туку и на современата култура на симулакрумот врз основа на која ги пишува делата во дваесет и првиот век (Lipovetsky, 1999:233).

Самиот поим симулакрум во западната филозофска мисла се актуализира во контекст на делото на Ф. Ниче чија цел е да му се спротивстави на Платон, а со тоа и на постоењето на светот на идеите (Zuckert, 1985: 213-238). Од друга страна, симулакрумите како подражавање на светот на идеите се редефинирани од Ж. Делез. Тој на-

стојува да ја сруши границата меѓу моделот и копијата, меѓу идејата и симулацијата, а со тоа и меѓу реалноста и нереалноста (Deleuze, 1969: 292). Жан Бодријар далеку порадикално го критикува светот на симулакруми, имено, тој се осврнува на популарната култура каде симулакрумите се супституција за реалноста или се празна реалност. Тој со повикување на концепцијата за хиперреалноста и со изедначување на симулакрумот со вистина покажува дека не станува збор за симулакрум кој ја скрива или ја заменува вистината, туку за тоа дека вистината е таа која стои пред фактот и функционира како покритие дека таму нема ништо. На тој начин, Бодријар објаснува дека современата култура е нихилистичка, таа го живее она што теоретичарите на постмодерната го определуваат како состојба на „крај на светот“ (Baudrillard, 1981:119). Културата на симулакрумот води кон подрачјата на пустина на реалноста каде за разлика од епохата на реализмот и нејзиниот однос кон стварноста врската на симулакрумот со реалноста е далеку подраматична, таа е предмет на консумирање и буди силно чувство на анксиозност. Симулакрумот е потврда за сите форми на негација, за местото кое не е место, за нарацијата која не е нарација, за сцената која не е сцена. Постои само произведената реалност и во неа го наоѓаме естетското задоволство. Во културата на симулакрумот е уништена и дистинкцијата меѓу митот и реалноста врз која истиот се издигнува во поинаква верзија. За Жил Делез и Феликс Гатари преку попкултурата се фузионираат реалноста и симулакрумот, таа е онаа која треба да биде доведена до позицијата каде ќе ја трансформира својата природа и ќе стане симулакрум, односно празнина (Deleuze & Guattari, 1987: 117). Во таа позиција таа ќе биде спознаена како ништавило и како пустина. Во контекст на расправите за постмодерната култура, Бодријар во сопствената радикална верзија проговара за симулакрумот како за фетишизирана реалност (Baudrillard, 1981:227).

2. ПОИМАЊЕТО НА КАТАСТРОФАТА ВО РАСКАЗИТЕ НА ВИКТОР ПЕЉЕВИН

Пељевин во сопственото творештво се потпира врз концепцијата за симулакрумот. Соочувајќи се со напуштената авторитарна реалистичка нарација, тој започнува со актуализирање на т.н. „паралогич-

ки“ фантазми. Во неговите раскази, но и во останатата литература, во романите, тој од едната страна расправа за науката, а од друга страна говори за свет на капиталистички симулакруми како пустински свет на реалноста. Во таков свет, Пељевин открива дека минатото и меморијата за советската епоха може да се консумира како приватна фантазма и истата да се изрази во нарацијата која говори за знаците, стоките, желбите за пари. Со сопствениот пристап, Пељевин открива дека светот на симулакрумот може да функционира во тоталитетот во кој подеднакво се појавуваат и празнината, поништената реалност или фетишизираната празнина како реалност, митот на новото време, но и митот за минатото. Тој настојува да раскажува обликувајќи барокна градба во која сите дискурси, и локалниот, и глобалниот опстојуваат во симултаност, тие во исто време рефлектираат специфичности на различните времиња, но остваруваат и поврзувања, на тој начин настанува текст кој е резултат на практикување на сложен стил (Кхраева, 2013: 209). Ако се следат насоките на студијата на Липоветски, може да се согледа дека руската постмодерна култура во голема мерка покажува симптоми кои се споредливи со Латино-американската култура. Во двете култури станува збор за актуализација на пародични форми, но и за имплицирање на феноменот на нивната одделеност од актуелните глобални текови што не е одлика на американската постмодерна култура која се потпира врз англо-американската традиција како доволна за нејзиниот развој. Постмодерната книжевност на Борхес, Карпентиер, на Кортасар, на М. Варгас Љоса или на Маркес се карактеризира со однос кон „границата“ во просторна смисла, во смисла која упатува на разделеност и потреба за премавнување на разликите меѓу културите. Во неа симултано и во дијалог стапуваат дискурсот на староседелците, културата на колонизаторите, културата на Северна Америка. Таквата разнообразност укажува на комплексниот проблем на постмодерната книжевност, а тоа е кризата на културниот идентитет. За разлика од делата на постмодерната книжевност на Латинска Америка, руската постмодерна култура се реализира преку дискурсите кои стапуваат во дијалог врз основа на „границата издигнатата меѓу минатото и современоста, значи во неа станува збор за временските граници и периоди на транзиции (Lipovetsky, 19).

Во прилог на компарацијата меѓу постмодерните култури на Латинска Америка и на Русија се актуализира поимот „детериторијализација“ кој се однесува на продуктивниот процес кој настапува во моментот на анксиозно и nelaгодно престојување онаму каде живееме и поттикнува креација на слики, симулакруми кои се индиции за постоењето на еден нов свет кој никогаш не се заокружува со смисла поинаква од онаа на сликите. Во процесот на детериторијализацијата, јазикот станува креативен хронотоп за искажување на критиката кон она што нè опкружува, а сликата и симулакрумот опстануваат како единствената реалност и единствената автентичност.

Расказите на Пељевин упатуваат на еден од клучните аспекти на постмодерната епоха во рамките на која, според Зигмунт Бауман, се случува уништување или „смрт на етика“ за сметка на естетиката и еманципацијата (Bauman, 2009: 81). Постмодернизмот во културолошка перспектива претставува епоха на преиспитувања на минатото, но и критика на современоста, тој овозможува практикување на постапки на рушење на митовите за сè што било и за она кое во новиот пазарен свет се наметнува како вредност по однос на која е многу тешко да се пишува или филозофира за утопија, туку најчесто се говори за дистопија и катастрофа. Виктор Пељевин во раните дела, како на пример романот *Омон Ра*, се занимава со прашањата за крајот на векот обележан со конsumerистичките одлики на капитализмот и со глобалната поп-културна индустрија. Притисокот на времето обележано со советската утопија е заменето со нови светови кои се карактеризираат со доминација на конsumerистичкиот дух. Во врска со животот во новата епоха пишуваат Пељевин, Евдокимов, Минаев, Рибакoв и други автори. Во сложената и повеќеслојна дистописка литература која се создава клучни теми се моќта на парите, скептичниот однос кон општествениот состав од односи, распаѓањето, дрогата, технологијата и уништувањето на човекот.

Во збирката раскази *П5: њоследниџе њесни на њолийичкиџе Пиџмејџи на Пиндосџан* има воведен дел кој е назначен како „коментар на преведувачот.“ Во него се објаснува името *Пиндосџан* или *Пиндосџија* кое е ознака со која во пежоративна смисла или жаргонски се означуваат Соединетите американски држави од страна на Русите, но се

објаснува и значењето на зборот *Пиндоси* кој се појавува на интернет мрежите и се користи од страна на руските војници за означување на жителите на САД. Тоа се руските војници кои биле во Србија во рамки на воените единици на ОН, тие се наоѓале на Косово за време на НАТО бомбардирањата и војните во поранешна Југославија. Се споменува и неточна врска на зборот *Пиндоси* со легенда според која овој збор има потекло во српскиот јазик. Сите раскази се однесуваат на функционирањето на „малите луѓе,“ оние кои преживуваат во рамките на современиот постиндустриски свет на доминација на капиталот, пазарот и технологијата, но и на сите оние кои се елита или моќници. Целокупната структура од односи меѓу ликовите се разобличува, а тие самите се уништени, тоа важи колку за оние кои се потчинети, толку и за елитата и олигарсите.

Во расказот под наслов „Салата на каријатидите кои пеат“, Пељевин говори за статусот на девојките вработени во јавните куќи или баровите и при тоа ја гради сликата во која овие девојки кои се „изложени на пазарот на трудот“ и се третирали како објекти со определена употребна вредност функционираат како совршените тела - столбови на грчките храмови, односно каријатидите. Со зборот и поимот „каријатида“, авторот ги вкрстува двете вредносни димензии, онаа на старата грчка цивилизација, но и на современата и софистицирана форма на проституција. Девојките најмалку да работат имаат рефлексии кои низ куси фрагменти од расказот откриваат нивен интелектуален потенцијал и знаења, меѓутоа тој е сосема непризнаен и бескорисен. Под дејство на дрога и низ наркотички халуцинации, тие се позиционираат во пози во кои голи и скаменети како статуи со рацете го потпираат таванот на просторијата, повремено, тие пеат, а на крајот, според желбата на посетителот се приклучуваат на забавата и оргиите на олигархот. Помеѓу репликите кои ги разменуваат ликовите, нараторот вметнува иронични коментари. Ликот кој има функција да практикува определена педагогија врз девојките и да им пренесува убедливи идеи во еден фрагмент објаснува: „Особена острина на ситуацијата дава фактот (...) дека богатствата на нашата држава во текот на ограбувачката и злосторничка приватизација паднаа во рацете на шака од олигарси специјално избрани од агентите на светските зат-

кулисни дејства според критериумот на духовната беда. Не е тоа дека тие се непоправливо лоши луѓе, не, не треба така да се мисли, тато-мама луда осумнаесет. Тие повеќе прилегаат на мали деца кои не се способни да тежнеат кон ништо друго освен кон задоволување на сопствените желби кои постојано се менуваат. Оттаму сите тие фудбалски клубови, циновски јахти, вино од дваесет илјади евра за шише и останати каприци за кои, мислам, веќе имате чуено...“(7)¹

Светот во расказите е претставен преку слики видени низ призма на девојките кои добиваат наркотици. Покрај нив се оние ликови кои ја прават нивната селекција и кои ги организираат перверзните, но прилично софистицирани забави за олигарсите, новокомпонираните богаташи, луѓето кои од советската епоха во која живееле со ограничени можности се издигнуваат во високо позиционирани моќници испразнети од духовни квалитети, но поистовестени со ликовите од светот на популарната култура и на рекламите.

Сложените приказни на петте раскази од збирката *П5* се, всушност, приказ на светови во кои се пробива западната култура со продукти кои ги опседнуваат масите, на тој начин наместо тортура од надредена сила и моќ, се појавува доминација на масовните феномени на културата. Светот кој е претставен е свет на популарна забава, на опседнатост со материјалните нешта, на кич наместо свест за културата и за историјата. Во него доминира пазарот, желбата за општествена позиција која обезбедува задоволување на сите желби, вклучително и сексуалната желба. Опсесијата со парите се сведува на нивно стекнување со измама и насилство, а паралелно со таа опсесија активна е опсесијата за консумирање која станува определувачка суштина на постоењето. Пељевин се осврнува врз длабоката криза и општествената меланхолија, врз уништувањето на хуманото и поттикнување на анималното во човекот. На тој начин, во расказите, тој се концентрира врз претставување на општество во кое доминираат апокалиптични слики, апокалиптичните фантазии. Во нив се појавува фрагментира-

¹ Во студијата се цитираат фрагменти од српскиот превод на книгата *П5: ѝроцјалньне ѝесни ѝолиѝицеских ѝиѝмеев Пиндосѝјана* (2008) преведена под наслов *Последње ѝесме ѝолиѝицких Пиѝмеја Пиндосѝјана*, прев. Наталија Ненезиќ во издание на Плато, Београд, 2009.

ниот и уништен субјект кој се оддалечува од реалните предмети, од телесноста на предметите која ја чувствува, меѓутоа таа за него губи вредност. Во тој свет се вклучуваат заменливите, „чудесни“ објекти кои компензираат за изгубената релација со реалните предмети и тела, тоа е свет во кој чинот на консумирање ја прикрива вистината за отсуството на чувствата и за сокривањето во нереалните слики и наркотичките халуцинации. Апокалиптичните визии на современата култура се поврзуваат со губењето на целите што резултира со анксиозни состојби и разорен ум на ликовите.

Герг Лукач во анализата на причините за загубената верба во утописки цели и во Бога го споменува значењето кое го добива капиталот и врз основа на него тој го објаснува појавувањето на апокалиптичниот страв, но на почетокот на дваесеттиот век сè уште станува збор за страв произлезен од имагинативната слика за апокалипсата. Во дваесет и првиот век главната детерминанта за појавување на стравот од уништувањето станува присутна и реална. Сè се сведува на калкулација, на пресметка и како резултат на тоа, нештата не се инкорпорираат, туку се отуѓуваат и стануваат нејасни, замаглени појави. Дезинтеграцијата на светот е резултат на отсуството на обновливите ресурси што доведува до состојби на доживување на анксиозност. Со оглед на фактот дека апокалипсата или катастрофата е феномен со кој се опседнува современата свест врз основа на реални причини станува проблематично објаснувањето на присуствата кои се карактеризираат со замагленост, фантазмагоричност или со површна појавност еквивалентна на сликите. Апокалипсата е спектакуларен настан проследен со чудесни фигури и настани, меѓутоа тој спектакл денес добива сè поконкретни и поматеријални димензии засновани пред сè на напредувањата во сферата на современите технологии (Лукач, 1978: 29). Во Хајдегеровото интересирање за „Прашањето на технологијата“ се преиспитува односот на технологијата кон природата. Суштествената поврзаност меѓу двете сфери е во насока на откривање на природата со помош на технологијата, меѓутоа природата денес е уништена од технологијата, па затоа овој парадокс се заокружува со сознанието дека техничките достигнувања дејствуваат сè попоразувачки по однос на хуманата димензија и живеењето во современиот свет (Heidegger, 1977: 115).

Во расказот „Хранење на Куфовиот крокодил“, Пељевин ја разобличува моќта на медиумите кои ја креираат реалноста. За постмодернистичките постапки на нарација на Пељевин, како што се потврдува и во овој расказ, но и во целата збирка раскази е специфично фокусирањето на нарацијата врз феномените на масовната култура, но и врз ликовите кои се активни во неа. Така во споменатиот расказ клучна улога игра магионичарот, а преку него се оживува праисконската функција на магијата во современоста. Паралелно со современата приказна се актуализира и приказна од минатото, тоа е египетската приказна за моќта на фараоните. Двете приказни, авторот ги става во паралелна егзистенција, така, во првата, во современата приказна се појавува олигарх, негова сопатничка и преведувачка, неговиот пријател и еден магионичар. Дејството се случува на патот меѓу малите места во Франција. Магијата и приказната од старите наративи од Египет му користат на авторот да го развие односот кон ликовите од првата приказна. Магионичарот е оној кој креира реалност од илузија. Тој успева во своите перформанси да ја вклучи приказната низ која алегорично до читателите ја трансферира идејата за градењето на гробниците или пирамидите, потоа иронично ја актуализира и идејата за смислата на животот сведена на градење на пирамида. Во паралелното развивање на приказните за магионичарот и неговите перформанси пред очите на олигархот и неговите пријатели и приказната која се слуша на аудио лента, а која се однесува на фараонот се практикува постмодернистичката постапка на временското премостување и поврзување на двете приказни. Прашањето за тоа што е смислата на животот на еден човек кој стекнал огромно богатство е еднакво актуелна и значајна за фараонот и за олигархот кој се збогатил во времето на трансформација на Советскиот сојуз во современа Русија. Она што зад себе го остава еден фараон е грандиозна пирамида создадена со експлоатација, страдање и смрт на голем број робови, а тој самиот еден ден се претвора во „мала“ сенка истегната покрај грандиозната градба. Сето тоа е запишано на аудио лентата на еден стар касетофон искористен за нарација на втората приказна за фараонот и неговиот волшебник Џидај. Низ призма на старата приказна, нараторот алегорично ја развива современата тема за богатиот живот на олигархот

како резултат на искористувањето на туѓи животи и на страдања. По низата епизоди со симболично креирање на различни реалности од страна на магионичарот кои олигархот постојано ги толкува, затоа што ги чита знаците и ги познава техниките на измама, авторот воведува епизода во која магионичарскиот ритуал се состои во кршење на часовникот што резултира со ефект на поништување на времето и враќање на олигархот и неговите пријатели во периодот на експлоатација врзан за градење на пирамидата. Во суштина, расказот се темели врз идејата за поништување на разликата меѓу реалноста и илузијата со која е проникнато раскажувањето кое го поттикнува проблемот на симулакрумите. Во него е инкорпорирана и темата за реалноста на јазикот или системите од знаци како единствена потврда за тоа дека световите се создаваат, додека пак читателите се активни учесници во толкувањето на она што е прочитано. Аудио лентата на која се слуша нарацијата на казнетиот египетски волшебник го содржи следниов коментар со кој продолжува играта со претставените илузии и реалноста: „Тајната е едноставна. Ако во собата се запали ламба и пред неа се стават фигури на луѓе и на животни, тие на сидот ќе фрлат сенки. Ако фигуричката се постави во близина на ламбата, нејзината сенка ќе биде голема. Ако се стави подалеку од ламбата, сенката ќе биде мала. Приближувајќи ги фигуричките кон ламбата и оддалечувајќи ги може да се менува величината на сенката на сидот. Исто такви се предметите и суштествата на земјата, взаемно поврзани едните со другите. Преместувајќи ги пред мојата чудотворна ламба, јас ги наведувам предметите и суштествата да прават чудни нешта. Малото го правам еднакво со големото. Големото го правам еднакво со малото. Затоа што сите сенки меѓу себе се еднакви, јас преку светот на сенките владеам со светот на предметите. Меѓутоа луѓето дури не знаат во кој момент им го покажувам главниот трик. (...) Фараонот го праша Џеди што му користи како чудотворна ламба. Џеди му одговори дека тоа е неговиот сопствен ум. Фараонот праша што е сидот на кој се појавуваат сенките. Џеди му одговори дека тоа се умовите на другите луѓе. Фараонот праша дали тоа значи дека Џеди е бог. Џеди му одговори потврдно. Тогаш, фараонот посака да спознае кое е местото на Џеди во хиерархијата на боговите. Џеди му одговори дека тој стои највисо-

ко од сите богови, бидејќи сите богови и луѓе се само сенки кои тој ги создава. Тогаш фараонот посака да дознае зошто е создаден светот. Цеди му објасни дека сака да прикажува весели трикови и дека му се потребни гледачи, а друга цел и смисла во создавањето нема“ (84-85).

Во духот на постмодернистичката поетика според која е изведена збирката од раскази, Пељевин ја развива и темата за креација на идентитетот. Во расказот *Некројангур* во кој главниот лик е сообраќаен полицаец, а потоа се издигнува на позиција генерал на ГАИ, се актуализира приказната за развивање на идентитетот и за неговото креирање во медиумите низ различни етапи од животот и со практикување на различни политики на креација на митови или идеологии. Серија од интелектуалци се ангажирани во пишувањето на изјавите на генералот, но и во креирање на илузијата за неговите убедувања, тие се наречени полит-технолози. Од позиција на сообраќаен полицаец низ конструкција на она што го говори, она како изгледа, а најмногу преку зближување со моќните и нивните потреби, од таква фигура која преку сопствената „слика“ го дистрибуира она што ним им треба за да владеат, сообраќајниот полицаец се издигнува до позиција на генерал на високи служби: „Издигнувањето на генералот Крушин потсетува според својата брзина на кариерата на преторијанецот кој влегува во издигнувачкиот вртлог заради случајната блискост со моќните луѓе на овој свет. Почнува како обичен сообраќаен полицаец, и веројатно би продолжил ноќе да ги собира згужваните новчаници додека еден убав ден не му се насмеала судбината. Го именувале за командант на мобилната единица која го затворала сообраќајот на Амењевскиот пат покрај она место каде што Главниот Пат на државата се извртува во необично „Г“ кај одделувањето од Кутузовскиот проспект на Рубљовка. Понатаму сè одеше многу брзо. Некој од високото друштво го забележал стаситиот мајор со мегафонот во раката спротивставен на повеќе километарската колона која псуеше и помислил – ете таков нѝ треба, да го дочека, ако е неопходно, портокаловиот бран со градите...Кога стануваше јасно дека никаков портокалов бран нема да има, Крушин веќе беше генерал и втор човек на московската ГАИ“ (97).

Со поставувањето или поточно „претворањето“ (како да станува збор за магичен чин, а не за реалност) на еден просечен сообраќаец

во човек со голема моќ која ги надминува неговите интелектуални или етички капацитети, расказот ја проблематизира моќта која историски гледано може да биде во рацете на големи херои, но и во рацете на луѓе кои немаат мисла, кои се празни духови, нечии визии и површни слики. Тие се суштества сведени на фигури кои го говорат она што другите им го наложуваат како политички или каков било друг став. Повремено застапуваат крајно либерални идеи, а потоа крајно конзервативни и националистички или фашистички идеи кои заради позицијата на која се поставени ги спроведуваат со примена на насилни методи. Преку радикалната опозиција на идеите кои ги застапува претставениот лик, Пељевин иронично ја обликува сликата на моќен функционер почнувајќи од неговото потекло, продолжувајќи до фазата од неговиот живот во која стекнува не само моќ, туку и капитал, бидејќи тој станува сопственик на сервисна служба за патиштата, но и на крематориум. Низ бизарната концепција за празна фигура, авторот ни претставува анимално примитивен и алчен човек свесен единствено за исполнување на обврската кон оние кои се над него, но и за задоволување на своите желби, Пељевин ја оформува нарацијата со користење на туѓиот говор, имено синтагмата „се говореше“ е често користена техника која го ослободува нараторот од апсолутна доверливост, а вистинитоста на исказите им ја припишува на некои други наратори, коментатори на информации, афери и вести. Така информацијата повеќе не е факт, туку се лизга во морето од можни верзии на приказни за тоа кој е и какви резултати постигнал генералот Крушин со сопственото делување. Креираната слика за идентитетот започнува со дистрибуција на идејата за јавно одобрување и манифестација на хомосексуалното однесување, прво преку билборди на полицајци кои се бакнуваат што трае кус период. Потоа, креираната слика се трансформира или, како што вели нараторот, со „дигитално бришење“ таа се отстранува и наместо првата идентитетска фаза на дејствување се поставува слика на втора етапа обележана со радикално десно ориентиран политичар/функционер, претставник на националистичка ориентација. Промените на идентитетите во рамките на големата слика која е делумно хумористично обликувана, делумно слика продуцирана со пародично поигрување со карактеристиките на ликот завршува

во моментот кога генералот решава јавно, преку снимка или видео да направи самоубиство со пукање со пиштол во главата. Зад идејата за промовирање на општество ослободено од хомофобија се крие наративот во кој вистинската хомосексуална ориентација на генералот се маскира во оклоп на радикалниот национализам. Со откривање на информации за тоа дека генералот во сопствената куќа повикувал млади русокоси сообраќајци кои потоа ги унапредувал води во насока на реконструирање на оваа информација и доведува до откритие дека тие млади русокоси мажи биле кремирани по сексуалниот чин во крематориумот кој бил во негова сопственост, а нивната пепел била користена заедно со гума при градењето на т.н. „лежечки полицајци“ на улиците. На тој начин се создава комплексна гротескно - трагична верзија на односите кои јавно се обелоденуваат како резултат на истрага која се води и во која се откриени над сто и осумдесет одела на полицајци во домот на генералот кој во сопствените однесувања, како секој моќник, единствено бил воден од желбата и идејата за задоволување на желбата, покрај послушноста пред оние кои го диктирале одумрувањето на неговиот јавен идентитет. Жанрот на овој расказ, како и сите други од оваа збирка во духот на постмодернистичката идеја за дезидентификацијата на видот на текстот, како и врз основа на постапката на сложени интертекстуални вмрежувања на текстовите не е дефиниран со одредницата трагедија, а ниту со која било друга класична жанровска форма или вид, станува збор за хибриден пародичен и ироничен текст во кој дезидентификација конкурентно се открива и како трагедија и како комедија.

Секој од интерпретираните раскази претставува двосмислена и сложено изведена пародија во која се испреплетуваат многу спротивставени естетички ефекти. Инаку, во руската култура никогаш не била развивана каква било идеја за отпор против хомофобијата, на против самата идеја е потисната, а идентитетот на овие луѓе и нивното однесување е забрането, изложено на казнување и затоа тие луѓе се невидливи. Позицијата на моќ на генералот му обезбедува механизам на задоволување на желбата по цена на грозоморно и ужасно жртвување на животите на други луѓе, а пред сè на неговите потчинети. Расказот во поттекстот како да ја антиципира и легендата како жанр, се мис-

ли на оние фолклорни народни приказни кои го тематизираат вградувањето на телото на жена, дете или човек во градбата која треба да се изгради. Во гротескната верзија на Пељевин таа градба се „лежечките“ полицајци, злоупотребени, кремирани, а потоа во форма на пеплосани тела тие се вградени во гумата поставена на улиците како пречка за запирање на автомобилите или за намалување на брзината при возењето. Апсурдот на создадените приказни е заснован врз хумор и трагедија.

Во проблематизирањето на статусот на фрагментираниот и уништениот субјект, авторот говори само за креирано суштествување. Во делот во кој нараторот ја коментира улогата на медиумите, а со тоа и на вистината вели: „Во суштина со што се занимаваат современите медиуми? Тие или нè го перат мозокот по политичка наработка (навистина во овој случај таа компонента ја нема) или се трудат во нашата свест да уфрлат политички вируси кои ќе нè натераат да купуваме секако ѓубре кое нам не нè е потребно. И медиумските работници ги интересира едно нешто – да го запишат што попробивно за да на неколку секунди го задржат вниманието на луѓето и да успеат да му натоварат на туѓиот ум вредносен код кој го платил некој подлец. Не зачудува што секоја вест за навистина ужасниот настан се губи во вртлогот на жолтата пена“ (125).

Врз основа на идејата за креирање на реалност преку она што „го кажуваат медиумите“, интерпретаторот на вестите станува бог, тој создава идентитет на луѓе и светови. Тој е во позиција бесконечно да ја создава и да ја пресоздава реалноста, а тоа е истовремено и улога во која е поставен секој писател или уметник. Со примената на овие постапки, Пељевин со постмодернистичкиот пристап ја проблематизира самата категорија реалност, тој улогата на уметноста ја поврзува со создавањето и претставувањето на реалноста, таа во разобличувањето и разбирањето на апокалиптичкиот процес се покажува како значајна, затоа што нејзиниот интерес за апокалипсата, како и за утопијата во минатото, е постојано активен.

Во уметноста од крајот на деветнаесеттиот и на почетокот на дваесеттиот век, особено во авангардната уметност се развива релација со секуларните аспекти на апокалипсата, таа станува составен дел на реализмот, а потоа и на уметноста поврзана со војните. Сепак, пишу-

вањето за катастрофа, за апокалипсата не е толку поврзано со надворешни настани, колку со имагинацијата за тоа како во една книга посветена на дистопијата би можела да биде претставана катастрофата. Во првите децении на дваесеттиот век започнува интересирањето за овој феномен. Во постмодернистичката култура акцентот е ставен врз капиталот и условеноста на животните цели исклучиво од стекнувањето пари. Во земјите во транзиција како Русија, овој процес се случува преку измамничка трансформација на јавната во приватна сопственост и претставува можност дел од луѓето да стекнат голем имот. Во врска со статусот и животот на „новите богаташи“ и начинот на функционирање на нивната свест, Пељевин го пишува расказот „Фридмановиот простор“ каде во пародичната рамка на приказната е вклучена темата за експериментот произлезен од тврдењето дека „парата се лепи за пара“, а развиена во насока на осветлување на свеста и начинот на живеење на руските олигарси. Во рефлексивната наративна врска со тоа се вели: „Треба да се потсетиме на парите кои според сопствената природа претставуваат општествен однос и не постојат самите за себе, одделени од луѓето врз чие однесување дејствуваат. Во овој случај парите не привлечеле кон себе други пари. Повеќе е тоа дека огромниот социјален магнет кој го претставува таквата сума на таков начин влијае врз вашата свест што вие ќе почнете да го доживувате светот поинаку отколку што го гледаат другите. Па тоа сте вие, а не торбата на вашето рамо која ги пронајде паричниците и пластичната кеса – токму вие. (...) Ние гледаме дека сумите на пари се однесуваат како гравитациони маси, со таа разлика што изворот на финансиско привлекување не се самите пари, туку свеста на оној кој ги поседува. Однесувањето на големите гравитациони маси, современата физика веќе ги проучила до најситни детали така што не е тешко да се опише сè што следи понатаму“ (133).

Во контекст на алузиите за свеста на олигарсите, за нивната поврзаност со тајните служби на државата, потоа и во врска со прелевањето на капиталот во рацете на луѓето од тие служби, Пељевин низ играта на означителите ја воведува идејата за т.н. „баблонути.“ Говорејќи за нив, тој говори за процесот на приватизацијата, за свеста на оние кои стекнале капитал, за извозот на капиталот, но и за потреба-

та од неговото задржување или враќање во Русија. Во врска со овие аспекти на делувања во јавниот простор, тој раскажува: „ (...) Пари во земјата немаше, и само големите суми кои ќе се појавеа како материјални докази во други предмети дозволуваа некако да се продолжат истражувањата. Експериментите ги изведуваа млади доброволци од редовите на ФСБ кои според примерот на генералот Шмигу започнаа да ги нарекуваат „баблонути.“ Од тогаш тој термин се одомаќува. Дефинитивно успеаја да докажат дека „ефектот Каратаев“ навистина постои и дека големите суми пари можат да предизвикаат трансформација на стварноста. Меѓутоа, откриени се две дополнителни околности. Прво, до трансформациите доаѓало, само во случај парите, па макар и накратко, да преминувале во сопствеништво на „баблонутиот“ (за привремено префрлување на парите на нивните сметки била смислена специјална шема на која сега нема да се задржуваме). Второ, сите промени се однесувале само на внатрешните димензии на баблонутиите ... *Сметкајќи ја покажува дека тој минување на тој ѝраџ (Фридмановиот ѝпросѝор) ѝовеќе не може да се добие никаква реална информација за суѝербозајѝиот субјектѝ – иако на ѝосмаѝрачотѝ од сѝрана ќе му се чини дека овој е во сосѝојба да комуницира и да сѝаѝува во разѓовор за различни ѝѝеми, од фудбал до бизнис.* “(135-136).

Терминот „баблонути“ е конструиран од зборот *бабло* кој во жаргонот на рускиот јазик означува пари. Светот во кој живеат луѓето е зависен од нивниот однос кон можностите во тој свет. Циркулацијата на парите или ироничниот дискурс за нивното дејство во насока на привлекување на нов капитал, на нови пари е иронично поврзана со теоријата за гравитација, но и со теоријата за влегување во светот на најбогатите, за улогата на разурнувачите, а потоа и со теоријата за излегување од тој свет како резултат на катастрофа или смрт. Целата гротескна верзија на приказната за свеста на богатите и експериментите изведувани со цел да биде објаснета нивната психологија завршува со обележување на простор во форма на ходник со зелени сидови и плочки наречен Фридманов простор. Таквиот простор е алегорична слика за празнината на свеста на оние кои се издигнуваат, но и пропаѓаат. За нив нараторот вели: „(...) Сестраното творештво на луѓето од врвот на човечката пирамида е само релативистичка илузија, а во суштина

е свест на секој од нив – скаменето око загледано во полутемнината на ходникот кој не се знае каде води“ (142). Просторот е само слика за големата духовна празнина на елитните претставници на класата со голема моќ и многу пари, меѓутоа без извесна визија за смислата, а со тоа и за целите кон кои се стремат, освен парадоксалната концепција за зголемување на капиталот, неговата циркулација, но и можностите тој да биде изгубен и да пропадне.

Во петтиот расказ од оваа книга, Пељевин се осврнува врз современата состојба во светот во кој тероризмот станува закана за животот на огромен број луѓе, тој е активен кога станува збор за верските конфликти, а ја имплицира и клучната причина, а таа е содржана во потребата за совладување на противникот и освојување на територии заради поседување на супстанции како нафтата. Во таа војна меѓу спротивставените страни, оние кои се регрутирани во исто време се заробени и во убедувања дека постапуваат исправно за да им се исполнат желбите, а тие се исполнуваат „онолку колку што поблиску му се приближуваат на Севишниот.“ Во ироничната слика за градење на ликот на идниот терорист, а низ нарација на перспективата на детето, а потоа и на момчето терорист, Пељевин ја актуализира апокалиптичната состојба на современоста во која живееме, непредвидливоста на нападите, потоа етапите на заслепеното и мрачно затворање на умот на децата од страна на претходниците за човечките односи кон другиот, неговите ставови и верувања. Авторот, низ историска приказна, но времена во ироничен контекст, раскажува за созревањето на еден самоубиец. Тој ја разобличува апсурдната реалност на дрогирањето на децата, потоа на момчињата, нивното залажување со халуцинантните слики за рајот во кој ги очекуваат сите благодати ако под дејство на овие наркотички средства вметнати во лебот или во шербетот се решат да ги исполнат бараните задачи или убиства. Во главата на главниот лик на овој расказ се буди прашањето за бесмисленоста на умирањата. Лажната слика за досегнување на рајот станува противречна со самоубиството кое треба да се изведе по две или три извршени убиства. Преиспитувањата на патот на зреењето на еден млад терорист кој минува низ неколку акции и останува жив ја разобличуваат противречноста на самата педагогија и убедувања со кои е израснат.

Двоумењето е изложено во следниве фрагменти: „Колку е страшен животот. Наоколу е убавина – дури ни најголемиот уметник не би можел нешто да заблуде. А во центарот на таа божествена градина виси на јаже човек кој сака да пристигне во рајот убивајќи други луѓе. Тој пат, му кажале, дека е пат на исправноста“ (163).

Во текстовите кои се наведуваат како коментари во рамки на петтиот расказ под наслов „Асасин“ се актуализира етимологијата на името и критичкиот однос кон сите видови идеолошки, особено религиозни заблуди во различните групации израснати за да остварат определена цел именувана како рај со примена на насилство. Со квази-коментари на суфист, на културолог, на историчар и на правник, во текстот се додаваат нивните перспективи како можни објаснувања на состојбата на светот во кој причина за стравот од апокалипсата е застрашувачкото присуство на луѓе самоубијци и во исто време убијци кои се убедени дека насилството е средство за досегнување на благосостојба. Тероризмот како форма на дејствување претставува своевидна необјавена војна, тој има карактеристики кои се врзуваат за чин во кој дејствува самоубиец под влијание на опојно средство во буквална смисла, но и под влијание на идеологијата, на религијата или педагогијата која ја обликува свеста за вредносниот систем. Во духот на ироничниот пристап и екстремно стилизираните симулации и слики преку кои проговара за современите практики во светот во кој живееме, Пелјевиќ ја развива нарацијата за уништувањето, за меѓусебното убивање со вклучување на самоубиец кој верува дека неговата цел е досегнувањето на рајот и благосостојбата со такви постапки. Во врска со овие ставови, а во духот на иронијата низ која го објаснува овој модел на современо војување, авторот во делот насловен суфистичкиот коментар ја изложува следнава мисла: „Убедувањето на разновидни измамници дека најкраткиот пат до светлината минува директно низ нивниот дуќан (а во ниту еден случај низ дуќанот на соседот) се занимаваат со несреќен занает со кој заработуваат за живот. Патот кон светлината минува секаде каде човек ги отвара очите. А што е светлината и темнината по волјата на Севишниот секој самиот знае во своето срце. Ако мислите поинаку и ако редовно користите опојни супстанции, вашето разбирање на светот ќе биде несовршено и вештите луѓе тоа неизо-

ставно ќе го искористат. Третата лекција: она што за друг човек изгледа како рај, за некогo ќе биде просто нездрав начин на живеење“ (172).

Ако се обидеме идејата на Пељевин за апокалиптичните одлики на времето во кое живееме да ги анализираме преку некои теоретски студии, тогаш во прилог на апокалиптичните проекции се повикуваме на ставовите кои ги изложува Морис Бланшо во студијата *Пишување на катасирофајта* (1980/1995) каде го покренува ова прашање и се обидува низ уметноста да ги актуализира феномените на фрагментарност, дезориентација, но и на имперсоналност (уништување на субјектот актуелизирано уште кај Фројд) (Blanchot, 1995: 40). Во постмодернистичката уметност се исклучуваат миметичките елементи. Условите под кои може да биде разбрана апокалипсата во уметноста и во медиумите се засновува не само врз nihilизмот, туку и врз спектаклот сочинет од голем број настани кои се протегаат во бесконечноста. Деструкцијата на субјектот како клучна основа на апокалипсата на што укажува Пол Вирилио во исто време упатува на ерозијата која ги зафаќа и предметите и субјектите и претставува скриена суштина на самиот феномен. Силата на Бога и на сатаната, на антихристот подеднакво дејствува и против него, предизвиканото уништување влијае и на себеуништувањето (Virilio, 2003: 25).

Во руската литература почнувајќи од Н. Гогољ, потоа кај Ф. Н. Достоевски, А. Платонов, А. Бели, В. Набоков карактеристична е тенденцијата за преиспитување на феномените на револуцијата, но и на крајот или катастрофата, апокалипсата. Почнувајќи од западната традиција на рефлексии за апокалипсата кај Вордсворд, Колриџ, Хелдерлин, па сè до руската традиција на реализмот, модернизмот и постмодернизмот забележливо е интересирањето за минатото, за револуцијата, за утопијата, но и за уништувањето кое подеднакво го засега субјектот, меѓутоа и самиот опстанок на животот воопшто доведуваат до точката на промислување на тоа што значи крајот или катастрофата во современата култура. Улогата на субјектот на уметникот, врз што особено внимание посветува Пељевин, го засега колку револуционерниот период, толку и оној период кој следи по секоја револуцијата, и по онаа на почетокот на дваесеттиот век и по онаа на крајот на дваесеттиот век.

3. ЗАКЛУЧОК

Виктор Пељевин е советски автор кој сопствената проза ја исполнува со елементи на сајбер панк, на сериозен будистички мистицизам, со вампири, со дрога. Во едно од сопствените дела под наслов *Амџир В* (2016), тој раскажува за вампири кои господарат со земјата, тие се способни да ја исцрпуваат супстанцата сочинета од пари и нафта што е чин кој е претставен како среќно живеење. Специфичноста на постмодернизмот кај Пељевин произлегува од интертекстуалноста, но и од иронијата подеднакво актуелна во дискурсот на нарацијата која се навраќа на елементи од архаичниот соц-реализам и на елементи присутни во западниот постмодерен свет. Во оваа мрежа се вплетуваат елементи на масовната култура, меѓутоа клучен аспект на пристапот е слободното комбинирање на тие елементи како форми на отфрлање на логоцентризмот врз кој се осврнува Жак Дерида. Во повеќето раскази на Пељевин катастрофата е актуелна на крајот на секој наративен текст. Литературата која во минатото се искажувала по однос на прашањата поврзани со „крајот на светот“ или „со апокалипсата“ настојувала да ја истакне функцијата на фикцијата, меѓутоа фикцијата во овој контекст не била поистоветувана со халуцинациите. Пељевин преку сопствените раскази, како и во романите, го покренува прашањето за современата епоха во која медиумите ја создаваат стварноста, а дрогите или наркотичките средства тоа го прават буквално и во тој контекст, авторот ја обликува и ја критикува концепцијата за симулакрумот. Всушност, во неговата проза е претставен секојдневниот живот со сите аспекти на апсурдноста, што обезбедува начин литературата да добие карактеристики на пишување исполнето со апсурдни и хумористични епизоди, но и со такви кои упатуваат кон тоа дека се случува катастрофа во светот. Гротеската која доминантно го определува жанровскиот и естетскиот пристап на Пељевин се карактеризира со идејата дека случувањата се резултат на извесно конспиративно дејствување, а истото е претставено преку синтеза на реалните случувања и појави со митските приказни за овие појави. Во гротеската со која Пељевин ги гради овие раскази се огледува двојството на силната, современата технолошки напредна и рационална димензија која доминира со светот, но истата со помош на моделите на популарната

култура дејствува во насока на деконструирање на митологијата на минатото, но и на митовите во современото живеење. Во комплексната структура која тој ја структурира во наведените раскази клучна одлика станува поврзаноста на рационалната компонента на советскиот период, реализмот на западната технократија и бројните елементи на масовната култура. Современата културна индустрија е претставена преку ликовите кои соодветно функционираат во светот на жестоката технократија и консумеризам, на технолошкиот напредок одржлив со континуирано користење на наркотички средства што влијае врз загубата на субјективноста и врз дезидентификацијата и уништувањето (Vicks, 2015”161).

Поетиката на Пељевин определена како сајбер панк естетика се карактеризира со парадоксот на меѓусебната противречност на рационалноста и уметноста, но и со нивно поврзување и вкрстување. Пељевин е автор на фикција која својата особеност ја гради врз основа на одликите на руското општество во кое се конструира целина од односи засновани врз промената, револуцијата која го губи контактот со реалноста и се потпира и сведува на илузија, паралелно со ова се случува тенденцијата за искусување и имитација на сите елементи на западната културна индустрија. Улогата на фикцијата се сведува на улога низ која се разобличува проблемот кој лебди над општеството, а тоа е неговото распаѓање, меѓутоа тоа се случува во јазикот со кој авторот подеднакво конструира фиктивни светови, онака како што медиумите конструираат реални. Моќта на дискурсот да конструира реалност се распаѓа во рамките на жанровите обележани како фикција. Јазикот, според Паоло Вирно, е способен да заштити, но и да господари со светот (Virno, 2004: 73). Во политичка смисла, кога говориме за постмодерната фикција, тогаш станува збор за дискурс кој ги отфрла сите идеолошки ориентации, сите идеологии, тој го активира и релативизмот по однос на етичките норми. Сето тоа значи дека постмодерната има апокалиптичка реторика. Во делото на Пељевин имаме чудесна, мистична конспиративност меѓу травестијата од патриотскиот популизам, западниот либерализам и прозападната дезориентираност. Покрај сите симптоми на епохата која се карактеризира со апокалиптични елементи, Пељевин со изборот и комбинацијата на

бројните халуцинативни светови кои се во судир го поттикнува отпорот кој ја подига субјективноста на високо рамниште. Сепак, воочливо е дека Пељевин не гради само паралогични или паратаксихни светови, туку вкрстува повеќе значења изградени од трансгресии и препреки и при тоа секогаш имплицира отпор кон апокалиптична верзија на примарно претставените сцени и настани на постоење во пуст и празен свет кој опстанал по случувањето на многубројни и разновидни грозоморни сцени на уништување.

Користена литература:

На латиница:

- Baudrillard, Jean. 1981. *Simulacres et Simulation*. Paris: Galilée.
- Bauman, Zygmunt. 2009. *Postmoderna etika*. Prev. Dorta Jagić. Zagreb:AGM.
- Blanchot, Maurice. 1995. *The Writing of The Disaster*. Trans. Anna Smock. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- Heideger, Martin. 1977. *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York&London: Galand Publishing.Inc.
- Epstein, Mikhail. 1995. *After the Future. The Paradoxes Of Postmodernism And Contemporary Russian Culture*. Amhersts: The University of Massachusetts Press.
- Deleuze, Gilles. 1969. *Logique du sens*. Paris: Les Éditions du Minuit.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. Brian Massumi. University of Minnesota Press.
- Khpaeva, Dina. 2013. *Nightmare : from literary experiments to cultural projects*. Trans. Rosie Tweddle. Leiden: Koninklijke Brill NV.
- Lipovetsky, Mark. 1999. *Rusian Postmodernist Fiction: Dialogue with Chaos*. New York: M. E. Sharpe.
- Zuckert, Catherine. 1985." Nietzsche's Rereading of Plato". *Political Theory*. Vol. 13, No. 2 . May. 213-238
- Virilio, Paul. 2003. *Art and Fear*. Trans. Julie Rose. London & New York: Continuum.
- Vicks, Meghan. 2015. "Victor Pelevin's Void and the Post-Soviet Condition," in *Narratives of Nothing in 20th-Century Literature*. New York: Bloomsbury.
- Virno, Paolo. 2004. *A grammar of the Miltitude*. Trans. Isabella Bertolotti, James Cascato, Andrea Casson. Los Angeles&New York: Semiotext(e).

На кирилица:

Лукач, Ѓерѓ. 1978. *Теорија на романоџи*. Превод Луан Старова. Скопје: Македонска книга : Култура : Наша книга : Комунист : Мисла.

Пељевин, Виктор. 2009. *Последње џесме џолийџичких Пиџмеја Пиндоџтана*. прев. Наталија Ненезиќ. Београд: Плато.

СЛАВИЦА СРБИНОВСКАЈА

ПОСТМОДЕРНИЗМ В РАСКАЗАХ ВИКТОРА ПЕЛЕВИНА

Резюме

Ето иџсследование иџсследует особенности постмодернизма в литературном произведении Вџктора Олџговича Пелџвина под названием *П5: прощальные песни политических пигмеев Пиндостана* (2008). Основными темами рассказов которые представляют современную культуру являются новые медиа, создание идентичности, технологический мир и власть денег. Это рассказано постмодернистскими процедурами. Истории раскрывают картину пустого и трагического мира. Парадигматическими персонажами современной культуры являются олигархи, проститутки, террористы. Все они представлены пародийным и ироничным дискурсом и имеют форму гротесков того времени, в которое мы живем.

Ирена СТАВОВИ-КАВКА

Јагелонски универзитет во Краков
Краков, Полска

НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА ВО ПОГРАНИЧНИОТ РЕГИОН – ГОРАНЦИ¹

Апстракт: Статијата ги опфаќа карактеристиките на процесите на етничката трансгресија на идентитетот, кај малите етнички групи кои живеат во пограничните региони на националните држави или околу други национални, етнички и религиозни заедници како што се Горанците. Тие процеси се манифестираат во трансформација на општествените конвенции, деконструкцијата на однапред земен претпоставки во досегашната група, во напуштањето на постоечкиот нов модел, учењето на различната (другата) култура, приспособувањето кон неа, честопати со цел избегнување на конфликти или подобрување на досегашните услови за живеење.

Клучни зборови: трансгресија, Гора, Горанци, Косово, етнички идентитет.

I

Карактеристичен белег на мултикултурното и мултиетничкото општество, во кое постојат различни модели на системи за однесување и вредности, се процесите на етничката трансгресија, кои се манифестираат во трансформацијата на општествените конвенции, деконструкцијата на однапред земените претпоставки во досегашната група, во заминување од постојниот кон нов модел, учење на различната (другата) култура, приспособување кон неа, честопати со цел избегнување на конфликти или подобрување на досегашните услови за живеење. Како резултат на тоа, во зависност од историските фактори, економската ситуација и процесите на наследството или на стекнувањето, а пред сè на самоопределување ЈАС спрема ТИ како туѓ, се градат нови заедници и се изменува декларираниот идентитет.

¹ Поширока верзија на статијата беше објавена на полски јазик во списанието „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne” PAU, Kraków, <http://www.ejournals.eu/> (пристап: 3.03.2020), SSB/2017/tom-XXVI/art./11285/. Оваа верзија е суштински преработена.

Во статијата се користи теоријата на Јозеф Кожелецки (Józef Koziński), која е суштинска оска на размислувања во неговиот труд *Transgresja i kultura* (J. Koziński 2002). Трансгресивните активности се активности од типот „надвор“ како надминување (излегување) од досегашните потреби и измената на постоечкиот *сѐшайус кво* (J. Koziński 1987: 44). Во исто време, во овој случај трансгресијата е насочена „кон луѓето“ – или со цел тие да се обединат (во процес на т.н. заеднички трансгресии) или да раководат со другите (во т.н. моќни трансгресии) (W. Szewczyk 2010: 160).

Овие феномени може да се забележат особено кај малите етнички групи кои живеат во пограничните региони на националните држави или околу други национални, етнички и религиозни заедници. Преминувањето од една кон друга група и прифаќањето на различните модели на надлежности (компетенции), културни обрасци на однесување, е карактеристично меѓу малите групи кои живеат на Балканот.

Предметот на статијата е да ги прикаже случаите на трансгресијата и на придружните процеси, кои на Балканот се од големо значење. За тие да се илустрираат, ќе се користат примери од жителите на регионот Гора, наречени Горанци, кои живеат во пограничниот регион меѓу Албанија, Косово и Македонија.

Горанците се предмет на истражување за социолозите и културните теоретичари, историчари и лингвисти. Научната литература за нивниот живот, култура и јазик постојано се зголемува. Најновата монографија за Горанците од Томас Шмидингер (Thomas Schmidinger) ги зема предвид повеќето од овие аспекти (T. Schmidinger 2013). Објавено е и делото на горанската народна уметност на Тулин Чорухлу (T. Çoruhlu 2007). Српската, македонската и албанската научната литература е богата (Б. Видоески, 1986: 3-16; Д. Аџија 2017, Ј. Цвијић 1986: 3–16; М. Бурсаћ, 2000; Q. Matej 1991; S. Gashi 2012) и други. Статиите напишани од полските истражувачи: Адам Балцер (A. Balcer 2008: 192-209) и Јоланта Миндак-Завадска (J. Mindak-Zawadzka 2007: 213-225) ја продлабочуваат темата.

За етничката самоидентификација на Горанците одлучува главно еднорелигиозноста, една религија – исламот, а во помала мера јазикот што го зборуваат дома, затоа што на работа, во училиштата, во

канцелариите, во зависност од местото на живеење, тие зборуваат албански, српски, македонски или се служат со посебен дијалект кој го нарекуваат *нашински*. Сепак, во периодот на политичка трансформација, хомогеноста во религиозната и јазичната димензија (јазик на кој зборуваат дома), која не поминува без разни конфликти, закани и тензии, не е доволна за да се одреди нивната етничка припадност.

Идентитетот формиран во интеракција со други лица и групи беше прекинат, имаше криза, која е видлива помеѓу Горанците, кои повторно се во потрага по своето *јас*. За да создадат можности за самореализација, тие се способни да ја преминат границата на сопствената култура, општествените норми, условите за изнаоѓање начин да функционираат во новата реалност. Потрагата по својот идентитет на Горанците им ја отежнува не само фактот што живеат во различни земји, разделени со границите, туку и што се опкружени со разни национални, етнички и верски групи. Исто така, важен е фактот дека својот горански идентитет можат да го дефинираат во Косово, додека, пак, во Албанија не се официјално признати како посебно етничко малцинство, а во Македонија можат да се декларираат како Македонци или со некој друг идентитет според нивна определба.

Според М. В. Познањска (M. Poznańska), „Истражувањето на сопствениот идентитет е долга, тешка работа за себеси, а тешкотиите во создавањето на своето *јас* се последица на постојните социјални услови кои не секогаш создаваат можности за самореализација, бидејќи не се ослободени од конфликти и закани, тензии и контрадикции. Ние учиме како да ги задоволиме нашите потреби, растејќи во свет на општествени норми и културни вредности” (Poznańska 1995: 64,65)

Горанците (мак. и срп. Горани или Горанци, алб. Goranët, буг. Горани) ја населиле територијата на границата на Косово, Албанија и Македонија. Името Горанци доаѓа од регионот Гора - во Шар Планина. Истражувачите го проценуваат нивното население на 50 000 до 60 000 (S. Gashi). Поради големата миграција, нивниот број во Гора се намалува, а самите Албанци (според пописот во Косово во 2011 година) велат дека во општина Драгаш (срп. – Драгаш, алб. Dragash или Shari), која се наоѓа на југозападниот дел на Косово, тие бројат околу 13 000, во Албанија – 9 000, а во Македонија – 1 355 (Попис на нас-

лението, 2002). Според официјалниот попис спроведен во Косово во 2011 година, од вкупно 33 997 жители во општината Драгаш – 20 287 биле Албанци (59,67%), додека Горанци биле 8 957 (26,35%) и 4 100 Бошњаци (12,06%). Остатокот од жителите на Косово, односно 1.92%, се изјасниле како Турци, Срби, Роми, Египќани и други (Kosovo).

Најголемиот административен центар во Гора е мултиетничкиот град Драгаш, кој брои околу 1 000 жители, до неодамна населен речиси исклучиво од Горанци. Во 2011 година на 1 098 жители имал 567 Горанци, 498 Албанци, а останатите биле Бошњаци – 18, Турци – 7 и 8 лица од други националности. Најголемото село Рестелица (алб. Restelicë) има помалку од 4,7 илјади Горанци, кои живеат во повеќе од 1,5 илјади куќи, бидејќи голем дел од нив се отидени во потрага по работа во поранешните републики на Југославија и на Запад. Во моментот, Горанци живеат во 18 села во Косово. Во Албанија има 9 горански села, а во Македонија 2. Бројот на Горанците се намалува, не само поради бројни економски и политички миграции, туку и поради промени во нивното самоидентификување.

II

Се поставува прашањето, што ја поврзува оваа мала заедница, зошто покрај различните тешкотии тие се идентификуваат како Горанци?

Прво, важен спојувачки фактор е религијата. Горанците се словенско муслиманско население (сунити), кое го усвоило исламот за време на владеењето на Османлиите. Истражувачите истакнуваат дека со отфрлање на богомилството тие преминале во исламот. Други струи на исламската религија не најдоа следбеници меѓу оваа популација. Влијанието на Салафи и Вахаби главно се гледа во Рапча, Крушево (Гора) и Рестелица, поради иселениците од овие места кои најдоа работа во Западна Европа. Бекташите, исто така, немаат многу поддржувачи таму, иако во Рестелица постои теќе. Сепак, интересен феномен е тоа што, на пример, кај Горанците се слави еден од најголемите празници што припаѓаат на христијанската традиција – Свети Георгиј (Saint George's Day) наречен на буг. Гергьовден, на мак. Ѓурѓовден, на срп. Ѓурђевдан), не како црковна церемонија, туку како почеток на

пролетта, секоја година на 6 мај. На овој ден Горанките ги облекуваат своите традиционални носии, односно црни палта покриени со злато, сребро или други кастри, додека младите жени носат бели костуми. Тоа е еден од најголемите празници кај Горанците.

Второ, фактор на спојување на Горанците е нивниот јазик кој се користи во секојдневниот живот. Горанците зборуваат јужнословенски дијалект, наречен од нив „нашински“ или „наш“. Најмногу е сличен на македонскиот јазик, кој Македонците го третираат како дел од македонските дијалекти. Во српската дијалектологија овој дијалект се вбројува во торлачките говори, кои се зборуваат во јужна и источна Србија, северозападна Македонија и западна Бугарија (Белоградчик – Трн – Брезник). Овој јазик главно се употребува вербално, иако се појавуваат и пишани дела. Тоа се главно стихови, многу песни, вклучувајќи и проза. Овој јазик нема официјален статус во ниту една од земјите населени со Горанци. Меѓу најголемите современи автори припаѓаат: Назиф Докле од Гора – автор на првиот речник *Goransko (Nashinski) – Albanski* (N. Dokle 2007), Мустафа Баље (M. Balje 2005) од Рестелица, Садик Идризи Аљабак (Sadik Idrizi Aljabak), роден во село Крушева (алб. Krushevë), во Косово (Aljabak 2004) и Ramadan Redžeplari (Рамадан Реџеплари) од Злипоток во Косово (R. Redžeplari 2008) и други.

Во Косово и Македонија помеѓу Горанците се применува кириличното писмо, но во Албанија – латинични букви. Поради недостигот на образование на „нашински“ јазик, при што, исто така, не постојат „нашински медиуми“, нема ни нашинска литература за деца, а освен што интелигенцијата е малобројна, се намалува важноста на јазикот како фактор за интеграција.

Трето, Горанците ги обединува традицијата, која произлегува од живеењето во енклава, во која има одредени верувања и обичаи, карактеристични за оваа група. Ова подразбира препознатлив животен стил, чија манифестација се наоѓа дури и во специфичната организација на свадби, кои главно се случуваат во текот на ноќта, употреба на уникатни музички инструменти од групата дрвени дувачки инструменти – сурма, (мак. зурла), организација на обреди за обрежување на 10-годишно момче или популарност на вечерните средби на млади

луѓе на главната улица или селскиот пазар (корзо). Треба да се нагласи дека постои традиционална поделба на машки и женски улоги меѓу Горанците, а бракот е замислен како моногамен однос. Д. Антонјевиќ го нарекува „ритуал на животниот циклус“ (Д. Антонјевиќ 2000: 25).

III

Покрај факторите што обединуваат, како што се: религијата, јазикот и традицијата, постојат причини за недостиг на единство меѓу Горанците, коишто во периодот на политичка трансформација и разни политички конфликти се толку сериозни што е невозможно заеднички да се дефинира нивниот етнички идентитет.

Прво, ова се државни граници. Горанците денес живеат во три независни држави: Албанија, Косово и Северна Македонија. Границите што беа обележани по Балканските војни во 1912/1913 и кои подлежеа на слаба регулација во 1925 и 1926 година (I. Stawowy-Kawka 2014: 32), ги поделија планинските жители кои живеат во Гора на оние што живеат во Албанија и оние во Србија, а подоцна во Кралството на СХС (Југославија). По Втората светска војна, имаше исправка на границата помеѓу југословенските републики - Србија и Македонија (J. D. Talevski 1998). Одлуката за територијалната промена беше донесена на состанокот на Президиумот на АСНОМ на 30 септември 1945 година (Службен весник на ДФМ бр. 17/45). Промените на границите беа направени на 21 ноември 1945 година (Службен весник на ДФМ, број 24/45). Додека Косово и Метохија беше автономна област во рамките на Србија, две села, Урвич и Јеловјане, беа во границите на Македонија. Прогласувањето на независна Република Македонија во 1991 година предизвика создавање државна граница меѓу Југославија и Македонија, а во 2008 година, по прогласувањето независност од страна на Косово, создавање на косовско-македонската граница. Постоенето на овие граници имаше занемарливо негативно значење за единството на Горанците.

Второ, разликите во законската регулатива што се однесуваат на националните, етничките и верските малцинства во конкретните земји во кои живеат Горанците се уште еден неповолен фактор за единство. Во Албанија се признаваат само оние национални, етнички и верски

малцинства кои живеат во т.н. малцински зони. По административната реформа во Албанија во 2015 година, улогата на „малцинските зони“ беше преземена од општините (алб. *bashki*), од кои има 61. Во две од нив се вбројува грчкото малцинство, а во една македонското (LIGJ, No. 139/2015). Областа во која живеат Горанците не е предмет на такви прописи, бидејќи на таа територија не е создадена малцинска зона. Но, самите тие – во зависност од сопствените интереси и влијанија - се дефинираат како Македонци или Бугари. Во Албанија, каде што постоењето на горанско малцинство не е официјално признато, тие се сметаат за Албанци. Спротивно на тоа, на Косово Горанците (официјално) се разликуваат како етничко малцинство, но не сите од нив се идентификуваат со таквото малцинство. Тие го прифаќаат идентитетот на Бошњациите, Горанците, а поретко и на Албанците или Турците. Меѓутоа, меѓу нив постои поголема убеденост за потребата од самоидентификација на Горанците. Во Македонија Горанците се сметаат за Македонци.

IV

Причината за разните самоопределувања и трансгресивни процеси беше политиката на државите во кои живеат Горанците и на соседните балкански земји, како и тешките економски услови на оваа популација. Според Садик Идризи, по Втората светска војна, многу Горанци, кои живееле тогаш во Југославија, дури 36,6%, слично како и Албанците, поради страв од комунистичко прогонство се сметале за Турци, за да можат да заминат во Турција. Тешките репресии наметнати од страна на Александар Ранковиќ, тогашниот министер за внатрешни работи и шеф на југословенската тајна полиција, по Втората светска војна, предизвикале промена на имињата на Горанците во турски со додавање на честиците: *-lar*; *-ler*; *-oglu*. За оние кои во тоа време не успеале да мигрираат во Турција, странските имиња остануваат до денес (Idrizi). Менувањето на идентитетот на Горанците од горански на турски е резултат на политичката ситуација во Косово, која се карактеризира со заплашување на противниците на комунистичката држава, употреба на терор и казна затвор против нив и исто така недоверба во комунистичката власт дека ќе им ги овозможи практикување на

религијата во иднина. Иако Тито и неговите соработници веднаш по војната вложуваат напори да се инсталира политиката на „братство и единство“, односно на заеднички југословенски живот, во исто време им даваат на нациите и националните малцинства голем број културни права. Но треба да се запомни дека монополизација на моќта од страна на комунистите се спроведува во Југославија на ефикасен начин, брз и крвав, од кој се плашеле Горанците – следбеници на исламот.

Либерализацијата на животот во Југославија во 60-тите години од минатиот век ја подобри ситуацијата на Горанците. Веќе во времето на пописот од 1961 година во Босна и Херцеговина беше употребен терминот „муслиман“ во етничка смисла. Во 1968 година, Комунистичкиот сојуз на Босна и Херцеговина го прогласи (К. Suljević 1981) постоењето на една нација наречена муслимани, задржувајќи го овој термин за Словените од муслиманската вера. Уставот на Босна и Херцеговина од 1974 година ја воведува законската можност за дефинирање на својот идентитет како муслиман (Устав на СФРЈ 1974), кој стана широко распространета норма, не само во Босна и Херцеговина, туку и во цела Југославија. До распаѓањето на Југославија Горанците го имаа прифатено истиот идентитет за себе во Косово и во Македонија. Разликата во пристапот кон муслиманите беше во тоа што во Босна и Херцеговина тие беа третирали подеднакво со Србите и Хрватите, во Косово, исто како што беа Албанците, Србите или Турците, односно како посебна нација, а во Македонија како етничко малцинство, кое ги имаше истите права како македонската нација и албанската и турската националност. До дезинтеграцијата на Југославија бројот на Горанци постојано растеше. Според пописите на населението во 1981 година над 17 илјади од луѓето во Гора го дефинирале својот идентитет како муслимани (S. Idrizi). Кога терминот муслиман, во национална и етничка смисла, престана да функционира, Горанците повторно мораше да го дефинираат својот идентитет. Денес има друг пристап кон ова прашање, различен од оној на Горанците, со забележливи прекршувања на идентитетот, главно насочени кон нивниот опстанок или подобрување на животните услови. Поддржувач на горанскиот идентитет, кој требаше да ги заштити од албанизација, беше Садик Идризи Аљабак, политичар, писател и академски учител, со голем авторитет кај Горанците.

По 1990 година, Горанците влегоа во политичките партии кои беа формирани во Босна и Херцеговина и регистрирани во Србија, кога Косово како српска територија беше дел од Југословенската федерација составена од Србија и Црна Гора. Во мај 1990 година, како една од првите, формирана е Партија на демократска акција (СДА – Странка демократске акције), а нејзин претседател беше Алија Изетбеговиќ. Една нејзина гранка, исто така, почна да работи на територија на Косово во Драгаш.

Од друга страна, другите Горанци, иако биле следбениците на исламот, го признавале христијанството како важна традиција и го славеле Божиќ заедно со православните, но не го прифаќале како верски празник. Покрај тоа, тие ги славизирале своите презимиња (но не и имињата). За разлика од нивните соседи Албанци, Горанците – исто како и Бошњаци - останаа лојални на владата во Белград, што се манифестираше со тоа што тие стануваа членки на Социјалистичката партија на Слободан Милошевиќ или Српското движење за обнова на Вук Драшковиќ, коишто ги градеа своите структури во Драгаш.

Во деведесеттите години, кога Србите во овие области формираа антиалбанска заднина, тие ги поддржуваа Горанците, од кои многумина потоа работеа во локалната администрација, полицијата и војската. Во училиштата наставата се одвиваше на српски јазик. Наклонетоста кон таквото однесување на Горанците предизвика конфликти со албанските соседи, со кои тие ја делат религијата – исламот, но не и политичките уверувања. Меѓутоа, во доцните деведесетти години Горанците скапо платија за тоа. Кога во 1999 година започна војната во Косово, тие беа регрутирани во југословенската армија и полиција и станаа, како и Србите, најголеми непријатели на Албанците. Во борбата се приклучија не само косовските Албанци, туку и оние од Албанија и Македонија, кои ограбуваа горански села, ги уништуваа нивните имоти, а жителите ги убиваа кога се сомневаа дека соработувале со Србите. Дојде до масовен егзодус на населението, кое што избега од заканата. Оваа состојба траеше до 2001 година, односно до крајот на вооружените операции во соседната Македонија (Т. Schmidinger). Во моментот, само во Србија живеат 7 767 Горанци (Република Србија. Републички завод за статистику, 2011).

Иако етничките инциденти, во форма на физички напади врз Горанците, се релативно ретки, сепак се појавуваат. По нападот на 20 јули 2009 година на една албанска група врз Горанец и неговиот син во Драгаш (Албанија), најголемите горанските партии Коалицијата Вакат (Koalicija Vakati), Граѓанската иницијатива на Горанците (ГИГ – Građanska Inicijativa Goranaca) и Партијата за демократска акција (СДА) потпишаа заедничка декларација во која го осудуваат инцидентот, но истата не најде на какви било реакции од локалните власти на Косово (Kosovo Communities Profiles 2010). Сепак, на 19 јули 2010 година во Белград, една продавница во сопственост на Горанец, член на ГИГ, настрада од експлозија. Немаше повредени (Тема: 193621).

Промената на самоидентификацијата на Горанците во моментот е под влијание на јазичните и културно-економските фактори. Главен извор на одржување за Горанците се малите приватни компании, како што се слаткарските производи, продавниците за храна, а некои од нив се вработени во јавниот сектор или работат како земјоделци. Меѓутоа, невработеноста меѓу нив е сè уште многу висока. Според албанската истражувачка Блерт Авида, во 2011 година 19% од Горанците биле вработени во приватниот не-земјоделски сектор, 31% во приватни фарми и 38% во јавниот сектор. Според воспитување на девојките, земајќи ја предвид традиционалната поделба на улогите и ниското ниво на нивното образование, произлегува дека само 15,3% од жените се вработени (B. Avida 2015: 101). Сепак, со стапката на невработеност од 51,3%, многу луѓе работат „на црно“ како улични продавачи, сликари, механичари, градежни работници, водоводии (B. Avida 2015: 100, 101).

Честопати, настојувањето за подобрување на тешките услови за живот ги принудува Горанците кон трансгресија на идентитетот, па затоа во време на мир економскиот фактор треба да се смета за најважен стимул кој одлучува за промена на самоидентификацијата. Во моментот, дел од Горанците, за да најдат вработување, се декларираат како Албанци. Повеќето се отидени во странство. Поради јазикот на кој учат, главната дестинација за миграција е Србија, но и други поранешни југословенски републики, како Македонија, каде што сличноста на нивниот „нашински“ јазик е голема, а условите за живеење се многу

подобри. Затоа, во време на мир, економскиот фактор станува најважен. Без оглед на просрпските, промакедонски и пробугарски симпатии, Горанците во Косово моментно ја прифаќаат горанската (8 957 луѓе) и бошњачката (4 100 луѓе) самоидентификација (Kosovo, 2011).

По драматичните настани од крајот на 20 и 21 век, идентификацијата на територијата на Гора како српска, македонска или бугарска е непопуларна денес. Меѓутоа, сè повеќе, особено таму кога Горанците живеат блиску до Албанците, родителите ги испраќаат своите деца во албанските училишта. Исмаил Бојда, кој живее на Шар Планина, себеси и другите Горанци ги смета за Македонци. Во 2006 година го формира горанско-македонското друштво, а во 2011 година Македонската Демократска Партија, која не беше регистрирана од страна на косовските власти. Иницијативите на бугарските власти упатени кон Горанците во Косово наидуваат на мал одглас. Владата во Софија е среќна да им се даде на Горанците бугарски пасош – кој им овозможува да мигрираат во земјите на ЕУ – или да им дадат на младите луѓе бесплатни универзитетски студии во Бугарија. Со овие предлози лесно ги користат Горанците од Албанија, а во мала мера и оние од Косово, кои се сеќаваат на репресијата на Албанците од деведесеттите години кога ја поддржуваа српската страна.

Заклучоци

Историски и политички условената криза на идентитетот на Горанците продолжува, иако треба да се забележи дека во моментов горштаците од Шар Планина сè повеќе го прифаќаат горанскиот идентитет – неутрален, кој сè повеќе се оддалечува од актуелната политика. Објавувањето на најмалата книга на поезија на нашински јазик е настан кој го слави целата заедница, без оглед на државните граници. Тензиите и конфликтите во регионот го отежнуваат градењето на идентитетот кај Горанците. Меѓутоа, во светот на менување на нормите и вредностите – со оглед на албанското соседство и недостатокот на перспективи за подобрување на економските услови – ќе ѝ биде тешко на малата горанска заедница да ја задржи тешко формираната одвоеност. Понатамошните процеси на трансгресија, преминувањето на Горанците од една во друга група, во овој случај во групата на Ал-

банците и усвојувањето на различен модел на компетенции, модели на културно однесување се неизбежни во блиска иднина. Ова главно зависи од тешките економски услови на Горанците и животот во енклавата меѓу Албанците.

Користена литература

Документи, извештаи, статистика:

- Цвијић, Ј. , 1987, Антропогеографски и етнографски списи, књига 4, Београд.
- Република Србија. Републички завод за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/Report-ResultView.aspx?rptId=1216>, [пристап: 10.11.2018].
- Службен весник на ДФМ, бр. 17/45.
- Службен весник на ДФМ, бр. 24/45.
- Kosovo Communities Profiles, 2010, 8 February 2011, <http://www.osce.org/kosovo/75450>, [пристап: 10.11.2018].
- LIGJ, No. 139/2015 PËR VETËKEVERISJEN VENDORE Член 93, (Përditësimi i kufijve administrativo-teritorialë), https://www.parlament.al/wp-content/uploads/2016/01/ligj_nr_139_dt_17_12_2015_25082_1.pdf, [пристап: 10.11.2018].
- Kosovo, <http://pop-stat.mashke.org/kosovo-census-rs.htmw> [пристап: 10.11.2018].
- Ustav SFRJ. Ustavi Socjalističkih Republika i Pokrajina, Beograd 1974.

Книги:

- Аџија, Д. 2017, Областа Гора. Краток историски и етнографски преглед, Скопје.
- Avida, B. 2015, *Vlerësimi dhe menaxhimi i resurseve natyrore dhe njerëzore të krahinave lumë-Gorë (Kosovë) për zhvillimin e qëndrueshëm të tyre*, Tiranë <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/10/FNAL-DOKTORATURABLERTA-AVDIA.pdf>, [пристап: 10.11.2018].
- Çoruhlu, T. 2007, „Kayıp mirasın izinde”. *Gora. Halk Sanatları*, İstanbul.
- Kozielecki, J. 2002, *Transgresja i kultura*, Warszawa.
- Kozielecki, J. 1987, *Koncepcja transgresyjna człowieka*, Warszawa.
- Schmidinger, T. 2013, *Gora: slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora*, Wien.

- Stawowy-Kawka, I. 2014, *Albańczycy w Macedonii 1944–2001*, Kraków.
Suljević, K. 1981, *Nacionalnost Muslimana između teorije i politike*, Rijeka.
Talevski, J. D. 1998, *The Borders of the Republic of Macedonia*, Bitola.

Зборници:

- Бурсаћ, М. ed. 2000, Горанци, муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије: Проблеми садашњих услова живота и опстанка, Београд <http://www.rastko.rs/rastkogora/zbornici/gora2000/mradovanovic.pdf>, [пристап: 10.11.2018].

Статии:

- Видоески, Б. 1986, *Горанскиој љовор*, „Прилози“, Скопје т. XI, бр.2.
Antonjević, D. 2000, *Etnički identitet Goranca*, <https://www.rastko.rs/rastkogora/zbornici/gora2000/dantonijevic.pdf>, [пристап: 10.11.2018].
Balcer, A. 2008., *Goranci – społeczność słowiańskich muzułmanów na pograniczu albańsko-macedońskim – w poszukiwaniu tożsamości*, vo: *Tożsamość narodowa w społeczeństwie multietnicznym Macedonii*, red. M. Kawka, I. Stawowy-Kawka, Kraków.
Gashi, S. 2012, *Goranëdhe 'Boshnjakët' – NërskamëztjetërpërKosovën!?*, „Revista Sharri”, http://pashtriku.beepworld.de/files/Histori/sharri/sharri_11_12_11.pdf, [пристап: 10.11.2018].
Idrizi, S., *Sto muhadžirskih godina*, <http://www.info-ks.net/bosnjaci/historija/28438/sadik-idrizi-sto-muhadzirskih-godina>, [пристап: 10.11.2018].
Matej, Q. 1991, *Polemikë me shkas. Njohja e historisë apo kërkesa politike për: Gorën dhe goranë, Përgjigje artikullit të Nazif Doklit “Gora dhe goranët”*, Kukës. http://pashtriku.beepworld.de/files/Histori/shpalime/qemal_mataj_goranet.27.06.08.htm, [пристап: 10.11.2018].
Mindak-Zawadzka, J. 2007, *Gorani – „lokal” People?*, „Sprawy Narodowościowe”, z. 31.
Poznańska, M. W. 1995, *Tożsamość jako element kultury pedagogicznej współczesnego wychowawcy*, „Edukacja Dorosłych”, nr 2.
Szewczyk, W. 2010, *Zachowania transgresyjne – próba psychologicznego pomiaru*, „Przegląd Psychologiczny”, t. 53, nr 4.

Печат

- Napad na radnju Goranca u Beogradu*, <http://www.naslovi.net/tema/193621>, [пристап: 10.11.2018].

Трудови на Горанци

Idrizi, Aljabak Sadik, 2004, *Gora daleka a sama, (Granica - zid)*, Dragaš.

Balje, Mustafa, 2005, *IzborPoezije 49/50*, Sarajevske sveske 49-50. Broj 49-50, 20/05/16

Nazif, Dokle, 2007, *Rečnik Goransko (Nashinski) – Albanski*, Sofija.

Redžepłari, Ramadan, 2008, *Sedefna Tambura: Goranske Narodne Pesne*. Prizren.

IRENA STAWOWY-KAWKA

MNIEJSZOŚCI NARODOWE POGRANICZA - GORANIE

Streszczenie

W artykule wykorzystano teorię Józefa Kozielskiego, która stanowi oś merytoryczną rozważań w pracy jego autorstwa: *Transgresja i kultura*. Działania transgresyjne są działaniami typu „poza” – zmianą w istniejącym *status quo*. Jednocześnie w tym przypadku transgresja kierowana jest „ku ludziom” po to, by jednoczyć się (tzw. transgresje wspólnotowe).

Przechodzenie z jednej grupy do drugiej i przyjmowanie odmiennego modelu kompetencji, tożsamości wzorców zachowań kulturowych, charakterystyczne jest dla Goran żyjących na pograniczu Macedonii, Albanii i Kosowa. Goranie w zależności od sytuacji politycznej, ekonomicznej, działań wojennych, by przeżyć lub poprawić swą sytuację ekonomiczną, kierowali swe kroki w kierunku swych sąsiadów, identyfikując się z nimi, przyjmując ich model życia, język urzędowy, niektóre zwyczaje. W ostatnich latach XXI wieku coraz częściej charakterystyczne jest budowanie gorańskiej tożsamości etnicznej i dbałość o zachowanie języka „našinskiego”, używanego tylko w domu, gdyż w żadnym z krajów, w którym żyją, nie został on uznany za oficjalny.

УДК 929:821.163.2/.6''19/20''(038)(049.3)

УДК821.163.2/.6''19/20''(038)(049.3)

Надежда СТАРИКОВА

Институт славяноведения Российской академии наук,
филологический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова
Москва, Россия

К ПРОБЛЕМЕ КОМПЛЕКСНОГО ИЗУЧЕНИЯ СЛАВЯНСКИХ ЛИТЕРАТУР: ПРОЕКТ «ЛЕКСИКОН ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ ЛИТЕРАТУР»¹

Аннотация: Проблемы изучения и интерпретации славянских литератур находятся в фокусе внимания российской славистики давно. Одним из этапных проектов последних лет является издание «Лексикон южнославянских литератур» (отв. ред. Г.Я.Ильина), в котором словесное творчество боснийцев-герцеговинцев, македонцев, сербов, словенцев, хорватов и черногорцев впервые стало самостоятельным объектом научного исследования. Концепции этого труда посвящена данная статья.

Ключевые слова: югославянские литературы, литературная традиция, историко-культурный контекст

«Лексикон южнославянских литератур» (2012) – первое в России научно-справочное издание, посвященное художественным достижениям словесного творчества одной из геополитических, этнических и языковых европейских групп, в которую входит семь южнославянских народов – болгары, боснийцы-герцеговинцы, македонцы, сербы, словенцы, хорваты и черногорцы. Их литературы от истоков до конца XX в. впервые стали самостоятельным объектом научного исследования как «особая литературная общность и одновременно органическая часть общеевропейского контекста» (Лексикон 2012: 7). В связи

¹ Работа над статьей проводилась в рамках проекта ИСЛ РАН «Язык и культура в политэтнических и поликонфессиональных сообществах Юго-Восточной Европы XXI века: междисциплинарное исследование» Программы Президиума РАН «Социально-гуманитарные аспекты устойчивого развития и обеспечения стратегического прорыва России» Подпрограммы «Культурно-сложные общества: понимание и управление».

с этим в освещении их литературных историй возник целый ряд новых проблем, потребовалось выработать новые подходы к оценке как общих процессов, так и творчества отдельных писателей. Необходимо было также учитывать, что внутри типологически близких между собой литератур южнославянского ареала свою исторически и культурно обусловленную специфику имеет группа югославянских литератур, которые, будучи связаны родством происхождения, близостью языков и народного творчества, в то же время в силу разнородных факторов оказались разделенными историческими условиями существования, религией, культурно-цивилизационной средой. Обоснованию критериев и подходов к интерпретации литератур этой группы в «Лексиконе» и посвящена данная статья. При создании концепции труда учитывались как внелитературные – исторические, геополитические, социокультурные, – так и собственно литературные факторы – национальная специфика художественного содержания, достижения наиболее значительных и значимых для национальной культуры авторов.

Поселившиеся в VI-VII веках на Балканах славянские племена, приняв в VIII-IX вв. христианство, попали в сферу влияния двух цивилизаций – римско-католическо-латинского Запада и восточно-православной Византии, что наложило отпечаток на облик их национальной ментальности, на формы возникавшей письменности и искусства словесности, приводя к дифференциации в их последующем развитии. Этому способствовали и сложные исторические процессы, протекавшие на Балканах, в результате которых пали самостоятельные боснийское, сербское, хорватское государства, а их земли были раздроблены и включены в состав могущественных государственных объединений – Венецианскую республику, Венгерское королевство, Габсбургскую и Османскую империи. В связи с турецкими завоеваниями часть южнославянских земель попадает и в третью культурно-цивилизационную зону – сферу ислама и восточной культуры. Таким образом, югославянские народы оказались в разных политических и культурных зонах с весьма отличными друг от друга условиями существования, что и явилось одной из основных причин их различного культурного уровня и темпов развития. Культура и этноязыковое

самосознание одних – хорватов, словенцев, частично сербов Воеводины – формировались под воздействием католического Запада и испытывали латинское, итальянское, австро-немецкое влияние. Культура других – сербов, македонцев, черногорцев – тяготела к Византии, а потом к России. На завоеванных османами территориях было ощутимо и их влияние. Все это существенно повлияло на формирование у этих народов литературной традиции. Как отмечает Н. И. Толстой, в этих условиях процесс формирования литературных языков у южных славян протекал разными темпами, к тому же в условиях разного двуязычия (а то и многоязычия). У сербов и черногорцев двуязычие было гомогенным: древнеславянско (церковнославянско)-сербским. У хорватов и словенцев – гетерогенным: латино-итальяно-немецко-хорватским или словенским. У хорватов еще и венгеро-хорватским (Толстой 1981: 126). Воздействие османское, и шире – ориентальное – в наибольшей степени сказалось на принявших ислам славянах Боснии и Герцеговины, в меньшей оно проявилось у сербов, македонцев и черногорцев, в массе своей сохранявших православные основы культуры. Для литературного языка и жанровой системы литературы боснийских мусульман не прошло бесследно существование на этой территории художественного творчества на трех восточных языках (турецком, персидском и арабском) и его переход к народному языку через арабскую графику. Все эти внутрилитературные (тесно связанные с языковыми) и внелитературные факторы на разных этапах развития рождали центростремительные, объединяющие эти народы тенденции и тенденции центробежные, разъединительные. То одна из них, то другая брали верх, влияя на межнациональные взаимоотношения. (Эта проблема остается животрепещущей и для современного этапа развития литератур). С одной стороны, у югославянских народов все более отчетливо развивалось национальное самоутверждение, возрастало осознание себя как некоего единого славянского целого, части европейского культурного пространства, с другой – взаимодействие между ними, порой, - ослабевало, приглушалось, но не умирало.

Импульсы от своеобразных очагов культурного взлета, возникавших в одной части региона, нередко выходили за его пределы и шли, в

большей или меньшей степени, на большие или меньшие, к другим его частям. Так, на пробуждение славянского самосознания велико было воздействие созданной братьями Кириллом и Мефодием славянской письменности, получившей достойное развитие в сербской литературе, преимущественно церковно-духовного содержания. Здесь сложилась своеобразная письменная традиция, ставшая, наряду с фольклором, одной из базовых основ югославянского наследия. Но с османскими завоеваниями (с XIV в.) была уничтожена не только сербская государственность, но и сложившаяся культурная система, которая в течение веков сохраняла себя лишь в православных монастырях. В это же время, в XVI-XVII вв., в далматинских городах Адриатики в тесной связи с итальянским Возрождением расцветает хорватская ренессансная литература на трех языках – латинском, итальянском и народном, выдвинувшая писателей европейского масштаба – М. Марулича, М. Држича, И. Гундулича. Проходя обучение у итальянских педагогов на родине, продолжая учиться в итальянских университетах, дубровницко-далматинские писатели по-своему осваивали античное наследие (в этом помогала латынь), при посредничестве итальянской литературы (итальянский язык был средством широкого общения) воспринимали гуманистические идеи, закладывали основы родов и жанров светской изящной словесности. В условиях возрастающей турецкой угрозы усиливается интерес к родной истории, фольклору и языку. Постепенно пренебрежение к народному языку как просторечью сменяется интересом к нему: в XV в. он проникает в письменность, во второй половине XVI столетия преобладает в разных родах светской литературы – поэзии, драме и первом романе П. Зоранича «Горы». Само признание хорватского языка «своим», по мнению российского исследователя этой эпохи О.А. Акимовой, становится первым проявлением хорватского сознания (Акимова 1995: 139), а его изучение – одним из основных аспектов просветительской деятельности далматинцев: в 1604 г. выходит первая грамматика «иллирийского языка», в основу которого был положен распространенный в Дубровнике штокавский диалект хорватского языка. Импульс для своего развития получает и историография, выдвигающая представления о славянах как о единой целостной системе народов, примером чему была книга Мавро

Орбини «Царство славян» (1601). Эти идеи в XVI в. будут востребованы словенскими протестантами с их пристальным вниманием к словарям, в которых словенский язык присутствует в контексте других славянских и западноевропейских языков (латинско-немецко-словенский словарь, 1580, и грамматика словенского языка на латыни, 1584, А. Бохорича). Они делают попытку утвердить словенский литературный язык и поддерживают такие же устремления хорватов, печатая в Урахе близ Тюбингена книги не только на словенском, но и на хорватском языке. На этот опыт далматинцев и словенцев будут опираться и другие народы в период Национального возрождения, когда своего пика достигает борьба за национальное самоопределение, за равноправие своего народа среди других, за развитие своего национального языка и культуры. В это время в самих литературах, хотя и не синхронно, идет типологически сходный процесс стяжения разностадиальных художественных форм. От просветительского типа мышления вектор движения в них направлен к предромантическому и романтическому, а объединяющим фактором при этом выступают идеи национально-освободительной борьбы, утверждения своей национальной значимости, осознания взаимности.

Эпоха Национального возрождения, заложившая основы конституирования национальных языков и национальной культуры Нового времени, стала кульминационным моментом в истории австрийских югославян. При всей двойственности реформ Марии-Терезии и Иосифа II – с одной стороны, отмена крепостного права, уравнение в правах конфессий, запрет иезуитов, допуск родной речи в первые классы начальной школы, с другой – введение официального статуса немецкого языка и обязательного преподавания на нем – все же роль этих реформ была чрезвычайно важна. Они дали толчок новому всплеску усилий на пути формирования национальных культурных институтов: в частности, были открыты первые кафедры национальных языков в Академиях Загреба и Любляны, возникших на базе основанных иезуитами Академий. На этом пути немаловажным был и кратковременный период существования Иллирии, созданной на словенских и хорватских землях Наполеоном, где, помимо политических и экономических реформ, в начальных школах и гимназиях было

введено преподавание на народных языках. Для удовлетворения возникшей потребности в пособиях в Словении, например, известным поэтом В. Водником были подготовлены учебники на словенском языке. Именно поколения, обучавшиеся в начале XIX в. составили ядро деятелей активной фазы Национального возрождения. Для всех югославянских народов первоочередной задачей времени выдвигается кодификация национального языка и его утверждение в качестве единого в общественной жизни, что и определило во многом филологический характер всего движения. Процесс этот был нелегким, он растянулся на многие десятилетия: так в 1843 г. в Хорватском саборе впервые прозвучала речь на хорватском языке – ее произнес поэт и ученый И. Кукулевич-Сакцинский; в 1847 г. сабор объявил родной язык официальным языком Хорватии, Славонии и Далмации; в 1854 г. он был введен в качестве предмета изучения в школе и лишь в 1861 г. на нем было разрешено вести преподавание. В Воеводине только в 1860 г. утвердилось вуковское правописание, тогда как основные труды ученого по кодификации сербского языка выходили в Вене с 1814 по 1827 гг. В Словении депутаты впервые приняли присягу на родном языке в 1867 г.

Объединяющим югославян фактором выступало осознание взаимности, общности задач национально-освободительной борьбы, которое осуществлялось, в том числе, через слово. Именно в эпоху Национального возрождения все большую роль начинают играть межславянские культурные и литературные контакты как внутри региона, так и между ним и западным и восточным славянским миром. Существенно расширился круг личных контактов между югославянскими славистами. Большую поддержку своих иностранных коллег в Вене, Праге, Варшаве, Москве и Петербурге получили великие реформаторы, ученые энциклопедического склада словенец Ерней Копитар, серб Вук Караджич и хорват Людевит Гай. Двум последним принадлежит заслуга кодификации родных языков и заключения в 1850 г. в Вене важного для того времени договора о едином сербскохорватском языке на основе общего для них штокавского диалекта, хотя он так и не привел к их унификации. Ими были заложены принципы хорватской и сербской литератур на народном языке, выдвижение на пер-

вый план идеи защиты национальной самобытности и самоценности культуры своих народов. Это стало сильнейшим толчком для формирования и закрепления в литературах художественного творчества Нового времени.

В период Национального возрождения в отдельных югославянских литературах появляются масштабные личности, писатели, аккумулировавшие в своем творчестве основные потребности национального развития, – словенец Франце Прешерн, хорват Иван Мажуранич, черногорский поэт владыка Петр Петрович Негош, серб Бранко Радичевич. Они опередили свое время, создав новое качество художественной литературы и придав ускорение всему процессу. С этого времени все быстрее идет выравнивание между югославянскими литературами, все шире между ними становятся контактные связи.

Огромную роль в этом процессе играли внешние факторы, связанные с нарастанием национально-освободительных устремлений. Самым значительным событием начала XIX в. стали сербские восстания (1804-1813, 1815), положившие начало сербской государственности (вассальное княжество, 1830) и оказавшие сильнейшее влияние на соседние подневольные народы. Большое стимулирующее значение для возрожденческого движения имел и недолговременный период существования Иллирийских провинций (1809-1813). И наконец, в результате русско-турецкой войны (1877-1878) окончательную независимость получила Сербия (независимое княжество – 1878, с 1882 – королевство). При этом в литературе на протяжении XIX в., начиная с романтизма и вплоть до модерна, шел процесс завершения эпохи Национального возрождения. За кратчайший исторический срок сербская, словенская и хорватская литературы прошли свой, специфический для каждой и в то же время обладающий типологически общими чертами, путь и достигли к рубежу XIX-XX вв. практически одного уровня.

Время рубежа XIX-XX вв. – следующий кульминационный период в развитии югославянских литератур, получивший название Модерн, или Модерна. Именно эта эпоха определила их дальнейшее движение в XX веке, практически завершив растянувшийся почти на полтора века процесс Национального возрождения. Если в пери-

од Национального возрождения югославянские литературы сделали существенный шаг к активизации своего участия в европейском процессе, то в наступившую новую эпоху, преодолев отставание, они становятся его полноправными участниками. Происходит значительное усложнение самого литературного процесса – многоаспектность содержания сопровождается разнообразием художественных решений. Наряду с углублением социального и психологического характера реализма к концу века эти литературы были отмечены ярчайшими достижениями в поэзии импрессионизма, символизма и неоромантизма (А.Г. Матош, В. Видрич, Й. Дучич, Д. Кетте, Й. Мурн, О. Жупанчич). Возникая в иных исторических и культурных условиях, прежде всего в условиях несвободы, югославянские литературы, отражая общие закономерности литературной эволюции, имели свою специфику. В них те или иные тенденции не достигают крайней формы эстетического проявления, многообразные переплетения стилевых систем как уже уходящих, так и новых, только формирующихся, приводят к сосуществованию разных художественных приёмов – от углубленного психологического реализма, аналитически-критического начала, живучего романтизма, до символизма, натурализма, неоромантизма, импрессионизма, с 1910-х – экспрессионизма. Коллективистские настроения не исчезают, но слабеют под натиском индивидуализма и субъективизма, которые вносят качественные изменения в само понимание функции художественного творчества – его эстетизацию. Впервые в литературе происходит программное ориентирование на Европу, открыто провозглашаемое признание себя естественной частью европейского контекста. В этот процесс постепенно вливаются и литературы Боснии и Герцеговины, причем не только сербская и хорватская ее части, а и писатели-мусульмане – бошняки, все более осознающие свою славянскую сущность. Как отмечает боснийский ученый М. Ризвич, общественно-культурные сдвиги, произошедшие с приходом австрийского господства (открытие светских школ, газет и журналов, создание культурных обществ), способствовали тому, что в исторически короткие сроки, преодолевая сложный психологический перелом, идеологический «разброд», писатели-мусульмане С. Башагич, М. Ч. Чатич, А. Мурадбегович втягиваются, во многом

через сербскую и хорватскую литературы (теперь они выполняют посредническую роль), в процесс европеизации. При этом они стремятся сохранить свой ориентальный колорит и в тематике, и в художественном воплощении (Rizvić 1994: 23).

В целом, в этот период происходят весьма существенные, качественные изменения – общение балканских литератур друг с другом не просто расширяется, инациональный опыт теперь стимулирует развитие собственных художественных миров. Если в начальный период Модерна в конце XIX века знакомство с западноевропейскими литературами, по словам хорватской исследовательницы Н. Кошутич-Брозович, еще происходит через «венско-пражско-мюнхенский фильтр», то постепенно немецко-австрийское посредничество редуцируется и уступает место свободному, прямому общению с другими литературами – в первую очередь с французской, скандинавскими, русской (Košutić-Brozović 1970: 348). В развитии югославянских литератур происходит важнейшее событие – они выходят за пределы империи и ее всеохватного влияния. Иными словами, расширяется само понимание сути и границ европейского контекста.

В исследуемых литературах, воспринимавших опыт западноевропейских стран и одновременно отталкивавшихся от него, формирование новых школ, течений и направлений шло в различных историко-культурных условиях, в иных временных границах, рождая их специфику, как по содержанию, так и по творческому воплощению. Еще А. Н. Веселовский в 1863 г. отмечал, что «влияние чужого элемента всегда обуславливается его внутренним согласием с уровнем той среды, на которую ему приходится действовать. Все, что слишком резко вырывается из этого уровня, останется не понятным или поймется по-своему, уравнивается с окружающей средой» (Веселовский 1989: 159). В результате сербская, хорватская и словенская литературы, войдя в XX в. практически синхронно с европейскими литературами, наряду с усиливающейся плюрализацией и дифференциацией эстетических принципов, отражающих движение от коллективного типа художественного сознания к индивидуальному, защитой независимости искусства, его духовной свободы и свободы творческого «я», как и поиском новых эстетических ориентиров, в силу особенностей

национального развития сохраняли свою гражданско-национальную функцию, связанную с угнетенным положением народов и стоящими перед ними задачами национального освобождения. Это и приводило к переплетению разных художественных тенденций, наслаиванию их друг на друга и возникновению смешанных гибридных форм, «смягчению» модернистских и авангардистских экспериментов.

Между югославянскими литературами возникли и качественно иные взаимосвязи. Существенному пересмотру авторами «Лексикона» подверглись возникавшие между югославянскими литературами разные типы взаимоотношений – от теснейшего взаимодействия, вплоть до слитности литературных процессов, до феномена двойной литературной принадлежности. Это сербско-хорватские, боснийско-сербские и боснийско-хорватские, болгаро-македонские и сербско-черногорские, а несколько позже – сербско-македонские литературные отношения. Традиционные контакты между ними дополняются функцией посредничества в отношении к менее развитым среди них. Если раньше посреднические задачи выполняли литературы господствующих наций – итальянская, немецкая, австрийская и даже турецкая (а также персидская и арабская), – знакомившие южных славян со своей, и шире – европейской или ориентальной литературой, то теперь эту роль по отношению к тем из югославянских литератур, кто оказался в трудном положении, где Национальное возрождение происходило позже, стали выполнять и более развитые из них. Это относится, например, к сербской и хорватской литературам в их отношении к боснийско-герцеговинской. Установление более глубоких связей между тремя основными жившими на территории Боснии и Герцеговины родственными по происхождению и по языку, но конфессионально и ментально отличными этническими общностями – православными сербами, католиками-хорватами и мусульманскими славянами (самоназвание – бошняки) – способствовало пробуждению у последних своей славянской идентичности и приобщению их к современной культуре и новым художественным веяниям.

На этом пути возникало множество межкультурных форм: от непосредственных контактов до теснейшего взаимодействия, взаимопересечения, а на отдельных этапах - даже синтеза литературных

процессов. Нередко возникает и феномен билитературной (полилитературной) принадлежности творчества того или иного писателя, то есть его участия в двух и более национальных литературах. При этом очень важным представляется наблюдение словацкого компаративиста Д. Дюришина о том, что «билитературные писатели живут в каждой из литератур “иначе”, сообразно их месту и значению в данной литературе» (Дюришин 1979: 249). Этот процесс, ранее проявлявшийся в единичных формах, интенсифицируется после Первой мировой войны, когда с созданием в 1918 КСХС (с 1929 – Югославия) югославянские народы освободились от иноземной зависимости. Вошедшие в новое государство народы, несмотря на сохранявшиеся и даже обострившиеся противоречия между ними, оказались в пределах одного многонационального, многослойного, но более или менее целостного не только государственного, но и культурного пространства. В таких условиях усиливается миграция, в том числе творческой интеллигенции, возрастают возможности прямых контактов, участия в совместных литературных и художественных акциях, творческих объединениях и изданиях. В югославянских литературах на время приглушается, но не исчезает национальная проблематика, она перестает быть самодовлеющей, однако не уходит совсем, временами давая о себе знать. Основным вектором литературного процесса становится плюрализм художественных тенденций. Разные формы реализма, импрессионизма и натурализма сосуществуют, соперничают и взаимодействуют с авангардистскими течениями – экспрессионизмом, конструктивизмом, сюрреализмом и утверждающейся литературой социалистической направленности (социальная литература, социальный или новый реализм, социалистический реализм). Благодаря художественным достижениям крупнейших писателей этого времени – Б. Нушича, М. Крлежи, И Андрича, М. Црнянского, С. Косовела, – эти литературы выходят на европейский уровень. В целом на протяжении всего XX в. в югославянских литературах эстетический фактор наделялся идеологическим звучанием и выполнял функцию гражданского, а то и политического, сопротивления: сюрреализм в Сербии в 1920-е гг., социальный реализм практически во всех югославских литературах в 1930-е.

Во время Второй мировой войны территория Королевства Югославия была оккупирована Германией и ее сателлитами. На югославянских землях развернулось массовое антифашистское Сопротивление, объединившее людей разных политических и эстетических воззрений. Однако борьба с фашизмом была здесь осложнена жестокой гражданской войной. Литература в эти годы существовала в разных видах – в легальной форме, писалась в стол, создавалась в военных условиях и на освобожденной партизанской армии территории. Если в первых двух случаях литературная практика в основном продолжалась в русле довоенных направлений, то в ходе антифашистской борьбы она была вынуждена подчиниться ее военным, политическим и идеологическим задачам, соотнося с ними и форму художественного выражения. Здесь на первый план выдвинулась поэзия, опиравшаяся преимущественно на фольклорные и романтические традиции. Произведения некоторых писателей – активных участников Сопротивления – перешагнули границы Югославии и стали известными миру. Так, например, французское издание поэмы «Яма» погибшего в борьбе хорватского поэта Ивана Горана Ковачича иллюстрировал Пабло Пикассо. В послевоенные годы было опубликовано немало произведений, написанных в военных условиях: будущий лауреат Нобелевской премии Иво Андрич, отказавшись от сотрудничества с марионеточным сербским правительством, пишет ставшие знаменитыми романы «Мост на Дрине» и «Травницкая хроника», которые были изданы сразу после освобождения его родины в 1945; в 1950-е выходят дневники военных лет М. Крлежи и его драма «Аретей»; ставшая хрестоматийной баллада Д. Максимович «Кровавая сказка», написанная ею в октябре 1941 г. по следам трагических событий в Крагуевце (расстреле фашистами школьников), публикуется в первых номерах журнала «Наша књижевност» (1945); в сборнике рассказов «Страх и мужество» (1951) Э. Коцбек впервые показывает прошедшую войну глазами христианина и гуманиста.

После Второй мировой войны все югославянские народы прошли через опыт тяжелого, часто трагического, социалистического построения «нового» общества и воспитания «нового человека», опыт разочарования в насильственных методах достижения цели, породившего

массовое противостояние тоталитарному идеологическому режиму. Поначалу литература Югославии следовала советской модели культуры и ее организации, популяризируя теорию и практику социалистического реализма догматического ждановского образца. Конфликт с Кремлем, разрыв отношений с СССР в 1948-49 гг. и последовавшая за этим «переориентация югославской внешней политики в сторону отхода от того конфронтационного курса, который в первые послевоенные годы проводился вместе со всем “социалистическим лагерем” в отношениях с Западом» (Гибианский 2011:586), в корне изменили культурную ситуацию внутри страны. Был провозглашен самостоятельный путь строительства социализма, допускающий некоторые экономические послабления, невозможные в других европейских социалистических странах, продолжающих идти в фарватере советской политики, однако он не затронул идеологическую монополию КПЮ, распространявшуюся и на сферу культуры, литературы и гуманитарных наук. Последовал отказ от социалистического реализма как единственно возможного метода. Допущение некоторых эстетических свобод с середины 1950-х привело не только к открытию культурных границ и к знакомству с современной зарубежной литературой, философией, эстетикой, но и к достижению художественного многообразия в собственной стране, снятию табу с ранее запрещенных тем, имен, целых направлений, таких, например, как модерн и межвоенный авангард.

Расширение эстетического поля вело к расширению поля идеологического. Как и в межвоенные годы, эстетическая борьба вновь приобретает политическое звучание: об этом, например, свидетельствуют дискуссии «реализм-модернизм» в 1950-60-е, «проза действительности» и «вещная поэзия» в 1970-е, и, наконец, постмодернистские веяния в 1980-е гг. Альтернативой политике классовой борьбы, лозунгу «братства и единства» с 1970-х становится идеология «этнического ренессанса» югославянских народов, во внедрении которой в общественное сознание литература и гуманитарные науки сыграли немалую, если не ведущую, роль. В югославянских литературах усиливается критическая направленность, растет сопротивление идеологическому диктату. Копившаяся в общественном сознании энергия

противодействия находит выход в эстетической сфере. Ряд авторов, отказавшись и от воспитательной, пропагандистской, «жизнестроительной» реалистической традиции, и от пессимизма и элитарности модернизма, обращается к традиции игровой литературы с ее установкой на ироническую переоценку ценностей, сопоставление различных литературных стилей, жанровых форм и художественных течений, интертекстуальность. В Хорватии – это группа «борхесовцев»: П. Павличич, Г. Трибусон, Д. Угрешич, С. Чуич, в Сербии и Словении – представители «молодой прозы», соответственно Д. Албахари, Б. Йованович, С. Басара и А. Блатник, Я. Вирк, Ф. Лаиншчек, в Македонии – М. Маджунков, Б. Миневский, В. Андоновский. Нарастающие протестные настроения, осложнявшие межреспубликанские отношения, приобретают необратимый характер по всей стране и приводят к распаду Югославии. На ее территории, основываясь на референдумах 1990-91 гг., свою независимость провозглашают парламенты Словении, Хорватии, Боснии и Герцеговины, Македонии. Сербия и Черногория сохраняют федерацию до 2006, когда она распалась на две республики – Сербию и Черногорию. Официальными языками во вновь созданных государствах были провозглашены соответственно хорватский, словенский, боснийский (босанский), македонский, сербский, черногорский. Для литератур во всех государствах (и существовавших, и вновь созданных) начался новый этап развития. Материал «Лексикона» в основном доведен до этого времени (отдельные выходы в следующий период носят главным образом информационный характер).

С учетом всех вышеназванных факторов и тенденций исторического и культурного сосуществования югославянских народов, находившихся в сложных отношениях взаимодействия и отталкивания, а иногда и вражды, и в то же время типологической близости художественного развития, и выстроена композиция «Лексикона». Его авторы, опираясь на опыт отечественных и зарубежных литературоведов, а также на собственный опыт изучения литературы южных славян, стремились учитывать современный взгляд на развитии литератур этих народов начиная с древнейших времен и заканчивая последним десятилетием XX в. При этом надо отметить, что до сих пор в россий-

ской науке не существует отдельной истории сербской литературы, а боснийско-герцеговинская и черногорская литературы как самостоятельное явление не изучались в нашей стране никогда. И данное издание, активизирующее национальное художественное достояние всех югославянских литератур, в немалой степени восполняет этот пробел. Оно дает представление об основных историко-литературных этапах и специфике их национально-художественного содержания, о наивысших достижениях каждой из литератур в лице наиболее значительных и значимых ее представителей. Придерживаясь общей концепции труда, авторы статей были свободны в выражении своей точки зрения на отдельные литературные процессы и явления.

Исходя из поставленных научных задач, материал в книге освещается в статьях двух типов – общего плана и портретах писателей. В десяти статьях общего плана, используя материал, наработанный в исследованиях последних десятилетий, прежде всего трехтомной «Истории литератур западных и южных славян (1997-2001)» и двухтомной «Истории литератур Восточной Европы после Второй мировой войны (1995-2001)», многие авторы, которые участвуют в «Лексиконе», рассматривают основные фазы развития южнославянских литератур: фольклор, средневековые литературы, Национальное возрождение, романтизм, реализм, модерн, авангард, социалистический (социальный или новый) реализм, модернизм 2 и постмодернизм. Структура этих статей предусматривает сравнительно-типологический подход к комплексному освещению литератур как особой литературной общности, к анализу художественного процесса, позволяющего, учитывая разностадиальность и асинхронность в их развитии, показать степень сближения и расхождения южнославянских литератур, точки их глубинного сходства и логику национального движения, а также их взаимодействие с европейским литературным окружением. Обобщающие статьи, посвященные фольклору и двум первым периодам развития южнославянских литератур, более объемны в силу самой протяженности их во времени и необходимости охвата большого материала. Меньшее количество статей посвящено отдельным писателям. Следующие семь обобщающих статей охватывают периоды с середины XIX до конца XX веков, они меньше по объему,

но дополняются значительно бóльшим количеством писательских медалей, составляющих основной костяк книги.

В статьях-портретах подкрепляется и конкретизируется соотношение общего и национально-своеобразного, универсального и локального, раскрываемое в общих главах. Авторы труда, учитывая асинхронность вступления новых поколений в разные эпохи развития национальных литератур и их роль в каждой из них, не стремились к количественному равенству представляемых писательских имен, а сосредоточили свое внимание на творчестве тех писателей, деятельность которых была особо значима в развитии отечественной литературы. В писательских медальонах, кроме национальной литературной принадлежности писателя (или его «двудомности», если таковая была), сообщаются биографические данные о нем, его отношение к тому или иному литературному направлению, дается краткий анализ самых значительных его произведений, оценивается его вклад в национальную литературу. Каждая статья сопровождается выборочной библиографией произведений писателя и литературы о нем (по возможности последних лет) на языке оригинала и на русском языке.

Особое значение в труде придается введению в широкий научный и читательский обиход имеющейся художественной и научной литературы по данной теме на русском языке. Помимо избранной библиографии историй литератур и наиболее значительных монографических исследований по отдельным периодам и литературным направлениям на языке оригинала и русском языке книгу включает полная библиография антологий и сборников переводов произведений югославянских писателей на русский язык. Таким образом, практически расширяется круг пользователей данной книгой, который могут составлять не только слависты, но и специалисты по западноевропейским литературам и все те, кто интересуется славянскими литературами.

Использованная литература

Акимова, О. 1995. „Этническое и культурное самосознание хорватов в XV столетии“, *Этническое самосознание славян в XV столетии*. Москва: Наука, 138 – 156 (240 стр.)

- Веселовский, А. 1989. *Историческая поэтика*. Москва: Высшая школа, 648 стр.
- Гибианский, Л. 2011. „Из друзей – во враги: конфликт с Кремлем“, *Югославия в XX веке. Очерки политической истории*. Москва: Индрик, 567 – 594 (888 стр.)
- Дюришин, Д. 1979. *Теория сравнительного изучения литератур*. Москва: Прогресс, 318 стр.
- Лексикон южнославянских литератур. 2012. Москва: Индрик, 592 стр.
- Толстой, Н. 1981. „Культурно-исторические предпосылки образования национальных литературных языков (на материале сербскохорватского, болгарского и словенского языков)“, *Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе. Исторический и историко-культурный аспекты*. Москва: Издательство «Наука», 122 – 134 (360 стр.)
- Košutić-Brozović, N. 1970. „Evropske okviri Hrvatske Moderne“, *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*. Zagreb: Liber/Mladost, 345 – 363 (582 s.)
- Rizvić, 1994. *Panorama bošnjačke književnosti*. Sarajevo: NIPP “Ljiljan”, 447 s.

Надежда СТАРИКОВА

**КОН ПРОБЛЕМОТ НА КОМПЛЕКСНО ИЗУЧУВАЊЕ НА СЛОВЕНСКИТЕ
ЛИТЕРАТУРИ: ПРОЕКТОТ «ЛЕКСИКОН ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ
ЛИТЕРАТУР»²**

Резиме

Изучувањето и интерпретацијата на словенските литератури одамна се наоѓаат во фокусот на внимание на руската славистика. Оваа статија е посветена на концепцијата на еден од најзначајните проекти во последниве години – изданието «Лексикон южнославянских литератур» (одговорен уредник Г. Илина) во кое за прв пат творештвото на Босанците, Македонците, Србите, Словенците, Хрватите и Црногорците станува самостоен предмет на научно истражување.

² Работа над статьей проводилась в рамках проекта ИСЛ РАН «Язык и культура в политэтнических и поликонфессиональных сообществах Юго-Восточной Европы XXI века: междисциплинарное исследование» Программы Президиума РАН «Социально-гуманитарные аспекты устойчивого развития и обеспечения стратегического прорыва России» Подпрограммы «Культурно-сложные общества: понимание и управление».

Лидија ТАНУШЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Скопје, Македонија

ПРЕВОДОТ НА МЕТАФОРИТЕ ОД ПОЛСКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Апстракт: Во овој труд е претставена анализа на преводот на метафорите во избрани полски дела, при што метафората ги опфаќа сите изрази кои имаат преносно значење, без разлика дали се работи за востановени метафори, фразеологизми или за индивидуални, авторски и еднократно употребени метафори. Во текстот се изделени илустративни примери од поголемо истражување и се сумирани резултатите на таа анализа. Претставени се три стратегии на превод на метафорите: буквален превод, репродукција и замена со неметафоричен израз. Засегнати се прашањето на непреводливоста, на изгубеното во преводот и на еквиваленцијата.

Клучни зборови: метафора, превод, еквивалент, анализа, значење.

Употребата на метафоричен јазик е индивидуален израз на поединци, независно од нивното потекло, образование, социјално опкружување. Се вели дека категоризирањето е фундаментален когнитивен процес, а функцијата на метафората е пренесување на појави од една област во категориите на друга спознајна област. Па, според тоа, може да се каже и дека метафората е суштинска за разбирањето на светот. Некои теоретичари сметаат дека човекот е зависен од метафорите, односно од сфаќањето на светот преку категоризирање на работите и споредување од една во друга спознајна област. Тие се вградени, најчесто потсвесни, но и одраз на висока интелигенција.¹

Метафората, водејќи ја својата генеза од грчкиот јазик со значење: пренесување на другата страна, превезување, преведување – еден збор во нему несвојствен контекст следствено и логично на тоа го менува неговото значење, од буквално и денотативно во преносно и конота-

¹ Танушевска, Л. 2018. „Фраземата **си прави бајрам на умот** како еквивалент во преводите од полски јазик“, *СЛАВОФРАЗ 2017, Имињајта и фразеологијата*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, с. -288.

тивно. Промената на значењето се случува меѓу два навидум разнородни предмети (поими) преку истакнување на една важна сличност. Метафората може да биде еднаш употребена, во еден конкретен текст и тогаш таа е непродуктивна, но може и да влезе во секојдневниот говор како фразеологизам во општа употреба. Ако се сфати буквално еден метафорски израз, тој би бил апсурден – тоа значи метафората не се однесува на референциите од реалниот свет, туку на нашето внатрешно доживување на светот и на нашите емотивни процеси.

Метафората се смета, дефинира како поетско средство поради неможноста да се парафразира. Со парафраза може да се испита дали е таа творечка или мртва. Во овој труд, при споредбената анализа на метафорите во појдовниот јазик и нивните еквиваленти во преводот, ќе се сретнат метафори и од едниот и од другиот тип. Во анализираниот материјал, исто така, може да се сретнат и примери на метонимија, кога еден израз се однесува на вистинска личност, а се употребува предмет кој реално постои, за да зборуваме за некоја друга работа поврзана со него, како и примери со синегдоха – кога еден дел се појавува наместо целината.

Ако се земе предвид дека еквиваленцијата не означува идентичност на оригиналниот текст и текстот на преводот, туку разбирање на смислата преку интерпретација на семантичките релации во текстот, може да зборуваме за релативна непреводливост на метафорите, кои претставуваат исклучително проблематичен јазичен елемент при преведувањето. Во процесот на преведувањето секогаш има конституенти кои ќе се изгубат, како и такви кои може да се сочуваат. Поддржувачите на непреводливоста сметаат дека секој превод во кој нешто од оригиналот се изгубило е пример за непреводливост. Таквите тврдења произлегуваат од преголеми и нереални очекувања. Не може да се очекува дека преведениот текст ќе ги предизвика истите асоцијации и реакции на читателите (за кои културата на оригиналот е туѓа) како текстот на оригиналот кај своите примачи (кои се родени говорители на дадениот јазик и кои се пораснати во културата во која е вкоренет оригиналот). Дури и во рамките на иста култура не може да се очекува идентична рецепција кај сите читатели. Во текст кој е силно јазично и културно маркиран е очигледно дека примачите на

преводот ќе разберат помалку, отколку примачите на оригиналот. Но, исто така, преведувачот врз себе презема одговорност дали текстот ќе го приспособи на тој начин што нема да се чувствува „туѓоста“ или ќе го остави како загатка која ќе разбуди интерес кај читателот за дадената култура и желба да се збогати сопственото знаење на таа тема.

Анализите на преводните текстови во овој труд треба да ги покажат стратегиите за преведување на метафората во книжевноста. Класификацијата на метафорите овде е направена врз основа на трите можни стратегии на преведување на метафорите:

1. **Буквален превод**, заменување на метафората во текстот со буквален еквивалент во текстот на преводот - така настануваат калки кои може, но и не мора, да се одомаќат во јазикот на преводот.
2. **Репродукција**, заменување на метафората во оригиналниот текст со некоја друга метафора. Најблиска до оригиналот ќе биде метафората која претставува нијансно проширување на истата појмовна метафора.
3. **Заменувањето на метафората во оригиналниот текст со неметафорски израз**. Оваа стратегија се смета за признавање на немоќта на преведувачот.

1. БУКВАЛЕН ПРЕВОД

Во најголем дел од примерите во оваа анализа е применета стратегијата буквален превод. Преку примерите ќе се обидеме да објасниме зошто е тоа така:

(1) *Jej ciepła skóra nagrzewała zimne ciało i zimne serce węża.* (ОТР, стр. 62)

Нејзина ѿа ѿоѿла кожа ѓо ѓрееше сѿуденоѿо ѿело и сѿуденоѿо срце на смокоѿ. (ОТП, стр. 76)

‘Студенилото на срцето’ е пренесено од претходниот израз ‘студено тело’ на змијата која нема константна телесна температура, но фразеологизмот ‘студено срце’ се однесува на некој кој нема чувства, односно не возвраќа на чувствата на другиот, и затоа овде имаме игра на зборови. Иако преводот е буквален, не се работи само за калки-

рање, туку за еднакви поимски вредности во двата јазика, па затоа и метафорите се идентични.

(2) *Potężne żyłaste ciało rośliny odbijało się ostrymi krawędziami od srebrnego księżycowego nieba.* (ОТР, стр. 64)

*Силнојџо жилаго џело на расџениејџо со осџрије рабови се огби-
ваше од сребренојџо месечево небо.* (ОТП, стр. 78)

Во овој пример, карактеристично за описот на Токарчук, на ‘расте-нието’ му се придава ‘човечко тело’ (значи имаме префрлање каракте-ристики од една спознајна област во друга), но конкретново растение навистина се персонифицира подоцна во текстот, односно станува чо-век. Овде имаме буквален превод, бидејќи и во оригиналот се работи за индивидуална метафора на авторот.

(3) *Na wiele dachów nie starczyło go i stały czarne lub rdzawe, gontowe strzechy i arki kryjące w sobie zakopcone przestrzenie strychów - czarne, zwęglone katedry, najeżone żebrami krokwi, płatwi i bantów - ciemne płuca wichrów zimowych.* (BSS, стр. 18)

*Го немаше доволно за џовекејџо џокриви, џа сџоеја црни или за ‘рџа-
ни џредије од сџрејејџо и ковчезије кои во себе џи криеја зачаденије
џросџрансџива на џаваније - црни, јаџленосани каџеграли, изребрени
јаџболи, коџви и едра - џемни бели дробови на зимскије веџришија.*
(БШП, стр. 31)

Исто како и во претходниот пример, се работи за еднократно упо-требена метафора, која го изразува преносното значење на бродските делови на бурно море како покриви во еден загаден и мрачен град.

(4) *Dopiero w późniejszej fazie wzięła sprawa ten niesamowity, zaplątany, głęboko grzeszny i przeciwny naturze obrót, którego lepiej nie wywlekać na światło dzienne.* (BSS, стр. 19)

*Дури во џогоцнежнайџа фаза оваа работџа ја гоби онаа неве-
ројајџна, зайлејџкана, мноџу џрешна и нејџирогна џресврџница, која е
џодобро да не се изнесува на дневна свејџлина.* (БШП, стр. 33)

Во македонскиот јазик постои фраземата: ‘изнесува нешто на ви-делина’ со значење ‘станува јавно, достапно за јавноста’. Овде преве-дувачот се повел од оригиналот и буквално ја пренел метафората, иако ‘дневната светлина’ го изразува значењето на ‘виделина’ во случајов.

(5) *Nie, panowie, takie projekty mogą służyć tylko do tego, żeby zamącić wam w głowie.* (LKB, стр. 73)

He žos̄oġa, vakviiē īroek̄ii imaaī̄ za cel samo da voveġaaī nemir vo vaaiiē žlavi. (ЛКС, стр. 110)

Овде имаме пример за буквален превод каде не е побарана соодветна метафора, иако таа постои во македонскиот јазик ('им го замати умот'), па во овој случај добиваме неметафорски израз како замена на метафората, бидејќи првото значење на 'zamącić' е: меша, правејќи нештото да стане матно, непросирно'.

(6) *...dokładne przetrząśnięcie tysięcy mil kwadratowych prawie niustannie okrytej łachami mgieł, falującej pustyni przekraczało możliwości ekspedycji.* (SLS, стр. 48)

...geīalnoīo īrebāruvāne na iļjāgniци кваġraīni milji razbra-nuvana īusīina rečиси īosīoġano īokriena со наноси og маžла, žи naġминувало можносīiiē na ексīeġициjaiīa. (СЛС, стр. 38)

Во овој пример имаме игра со зборови, при што 'разбрануваната пустина' што обично би се сфатила како метафора, овде навистина го опишува тој необичен океан, бидејќи се работи за научна фантастика, каде што апсурдните работи имаат смисла.

(7) *Byle po cichutku, można to gładko załatwić i żywa dusza nie będzie wiedziała.* (WGP, стр. 103)

Само да биде īivko, īoа може лесно да се naīravi и ни жива ġуша нема да знае. (ВГП, стр. 102)

И во македонскиот и во полскиот се употребува истата метафора како востановен фразеологизам со значење 'нема никој'.

(8) *...już kości były rzucone, już się pojawił nóż!* (WGP, стр. 105)

- коцкаīa беше фрлена, веќе се īoġави нож! (ВГП, стр. 104)

И во двата јазика оваа изрека на Цезар е општо прифатена како метафора со значење 'нешто е започнато и нема враќање назад'.

(9) *różniły się od siebie*

jak dwie krople czystej wody. (WSZM, стр. 9)

сеeġно шīo се разликуваме

- ġве каīки чисīa voga. (ВШК, стр. 16)

Поетесата Шимборска си игра, не со зборовите, туку со метафорите, бидејќи во полскиот е востановена метафората 'како две капки

вода’ со значење ‘исти’, а овде таа сака да каже дека е бесмислено инсистирањето на разликите, кога всушност сите сме исти. Во македонскиот јазик се употребуваат разни метафори за означување на сличност или еднаквост, а овде преведувачот, сепак, се одлучил да не одбегнува од оригиналот.

2. РЕПРОДУКЦИЈА:

(10) *Wzięła go na ręce i chyba zawróciła mu w głowie swoją ciepłą skórą...* (ОТР, стр. 62)

Го зеде в раце и веројатно му го сврши умот со својата топла кожа која мирисаше на ѓирева и млеко. (ОТП, стр. 76)

Буквален превод на полската метафора е: ‘му заврте во главата’ - со значење: ‘направи да не размислува за ништо друго, освен за неа/него’ – а овде е преведена со друга метафора, која најмногу одговара на полскиот оригинал - и двете метафори се прераснати во фразеологизми во двата јазика.

(11) ... i w “*Albatrosie*” co sobotę metrowe rachunki płaci... (JAnA, str. 64)
...и секоја саботна ѓлака дебели сметки во “Албаѓрос”... (ЈАА, стр. 66)

И во двата јазика е употребна соодветна метафора за ‘големи сметки’.

(12) *Pomyślał sobie, że jeśli najtęższe głowy w państwie wezwie do potosu, to z pewnością uda się opracować środki...* (LKB, str. 69)

Си ѓомисли дека ако ги ѓовика на ѓомош најголемите умови од државата, сиѓурно ќе се ѓронајде начин... (ЛКС, стр. 104)

Буквален превод на полската метафора е ‘најдебелите глави’, со преносно значење ‘паметни луѓе’ и во македонскиот превод имаме соодветна метафора со истото значење.

(13) ...*wy dostał się z aparatu o własnych siłach tylko po to, aby się rzucić do ucieczki*; (SLS, str. 48)

...излегол од апарата со сопствените сили само за да ѓрсне да бега; (СЛС, стр. 38)

Се работи за востановена фраза во двата јазика.

(14) ...*a ja głowilem się o ile wypełniony jest Siemianem, a o ile może go osiągnąć ruch...* (WGP, str. 104-105)

...а јас си ја удрав џлаваџа колку е исјолнеџ со Семјан, а колку може до неџо да доџира движењеџо.... (ВГП, стр. 103)

Во преводот имаме успешно репродуцирана метафора со истото значење ‘многу размислува за решавање некој проблем’.

(15) ...obaj byli w jakiŝ sposób przyparci do muru, doprowadzeni do ostatecznoŝci. (WGP, str. 105)

...обајцаџа на некој начин беа џрилеџени до сид, доведени до крајностџ. (ВГП, стр. 104)

Во македонскиот, обично, оваа метафора се интерпретира како “притиснати до сид”. Овде се работи за еквивалентна метафора.

(16) ...ŝywioly wojny szalały dokola, pozostawiajăc w spokoju skrawek gładkiego morza. (GHGB, str. 46)

...воениџе веџриџиџа дивееџа наоколу, осџаваџки мирно едно џарче мазно море. (ГХГБ, стр. 41)

Полската именка во првата метафора е хипероним на македонскиот еквивалент, бидејќи значи ‘природна сила што е моќна’, но македонската употребена метафора е востановена како фразеологизам со значење ‘лошите работи предизвикани од војната’, па го доловува и значењето на полската метафора. Кај втората метафора имаме поклопување во двата јазика на метафори со значење ‘мал дел што е мирен, за разлика од останатиот свет’.

(17) Epilog bylby o wiele bardziej przejmujăcy i zgodny z duchem Czechowa.... (GHGB, str. 47)

Еџилоџоџи би бил мноџу џоџпроџаџиџелен и во духоџи на Чехов (ГХГБ, стр. 41)

И во двата јазика ‘дух’ има исто преносно значење, но различни колокации, па важно е да не се залаже преведувачот со сличноста и да го избере вистинскиот начин на нејзината интерпретација во соодветниот јазик.

3. ЗАМЕНА СО НЕМЕТАФОРИЧЕН ИЗРАЗ:

(18) ...nowe czasy idă, Marian, odpowiedział, odwilĝ, a z twego postępowania ludzie mogli wnioskowaċ, ŝe do okresu błędów i wypaczeń chcesz nawiĝzaċ i kult jednostki kontynuowaċ...(JAnA, str. 64)

...идаѝ нови времиња, Марјан, ми одговори, ѝоѝуѝиѝање, а сѝо-
рег ѝвоеѝо однесување луѓеѝо можеа да заклучаѝ дека сакаш да се
надоврзеш на ѝериодоѝ на грешки и деформации и да го ѝродолжиш
кулѝоѝ на личносѝа... (ЈАА, стр.66)

Вистинското значење на ‘odwilż’ е ‘затоплување поврзано со
топењето на снеговите’, а преносното му е ‘ублажување, либерализи-
рање на политиката, обично по период на автократско владеење’. Во
македонскиот јазик веројатно не постои општоприфатен израз кој го
означува овој термин и е тешко да се пронајде соодветна метафора, па
затоа е употребен неметафоричен израз ‘попуштање’.

(19) ...*Barański nie sprzedawał materiałów na lewo, Urbaniak nie
przychodził do pracy w stanie nietrzeźwym...* (JAnA, str. 64)

...*Барањски не ѝреѝродаваше маѝеријал, Урбањак не доаѓаше на
рабоѝа ѝѝјан...* (ЈАА, стр.66)

Во полскиот јазик фразеологизмот ‘na lewo’ значи дека ‘нешто се
прави нелегално, незаконски, нечесно’, додека македонското ‘препро-
дава’ нема толку негативна конотација, односно нема никакво пренос-
но значење, освен дека некој од некого нешто купил, па потоа повторно
го продава. Овде репродуцираниот еквивалент на македонски би бил
‘на црно’. Исто така, во оригиналот имаме ‘нетрезна состојба’ односно
индиректно укажување на тоа дека Урбањак бил пијан, додека во ма-
кедонскиот го нема тоа ублажување, иако постојат соодветни термини.

(20) *Obdarzony przez Boga nie tylko dostojną zręcznością wysłowienia,
lecz i niedźwiedzim zdrowiem...* (SCHZ, str. 90)

*Нагарен од Бога, не само со гостѝојна веѝѝина за зборување ѝѝуку
и со силно здравје...* (СХЗ, стр. 56)

Буквалниот превод на полската метафора е ‘мечкино здравје’. Во
македонскиот превод нема употребено метафора, иако е пренесено
преносното значење.

(21) *Stalem u schodów, zastanawiając się, czy gra warta jest świeczki.*
(SLS, str. 54)

*Сѝоев крај скалиѝе, размислувајќи дали вреди сево ова да се на-
ѝрави.* (СЛС, стр. 42)

Фразата на полски значи ‘нешто е вредно за да се направи напор за
него’. Преводот ни дава само толкување на метафората.

(22) ...*Wielka Aktorka, która wolno wylizywała się z wojennych ran.*
(GHGB, str. 45)

...Големајџа Глумица, која ѝолека заздравуваше од военитџе рани.
(ГХГБ, стр. 40)

Во полскиот оригинал имаме асоцијација на ‘животно кое има обичај да ги лиже повредените места од своето тело’, а во македонскиот нема метафора, туку само толкување на полската метафора, иако се употребува истата метафора.

4. СУМИРАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД СПРОВЕДЕНАТА АНАЛИЗА.

Како што веќе рековме, најчесто се појавува буквалниот превод на метафорите. Тоа е така, затоа што нема големи разлики во поимските вредности меѓу овие два јазика, често се среќаваат идентични метафори, најчесто нема културна условеност, бидејќи се работи за две релативно слични култури, па затоа и метафорите не се драстично различни, односно не се тешки за толкување. Обично се такви воспановените метафори, кои станале фразеологизми и во двата јазика. Сепак, има метафори кои се слични и во двата јазика, па може и да се направи репродукција во преводот, но преведувачот свесно се одлучува за буквален превод, веројатно со цел да му остане верен на оригиналот, иако може да се изнајде соодветна метафора. Но, постои и буквален превод, кога воопшто не е побарана соодветна метафора, и со таквиот превод се добива неметафорски израз. Исто така, постои опасност буквалниот превод на метафората да не даде еднозначно разбирање на преносното значење, туку на првичното значење, или да не ги долови сите значења што ги крие во себе оригиналната метафора.

Буквалниот превод како стратегија се применува и кај невоспановени фрази, односно еднакратно употребени метафори, токму затоа што, како што веќе беше споменато, поимските вредности во двата јазика се исти, па и толкувањето на овие метафори не претставува посебен проблем, затоа што не се културно условени. Поради истите причини, буквално се преведуваат и оксимороните, хипонимите и хиперонимите. Потоа, сите сликовни метафори, описи, оригинални авторски и индивидуални метафори, кои се непродуктивни и еднакратно

употребени, најчесто буквално се преведуваат, бидејќи во спротивно, доколку се направи обид за нивна репродукција може да се постигне менување на стилот на авторот, односно поедноставнување, што нема да го отсликува јазикот на конкретниот автор. Исто така, кај некои автори се случува и општоприфатените фразеологизми да бидат игра на зборови, поврзана со претходните метафори и персонификации, па затоа е потребна претпазливост во преводот, односно, во тој случај, буквалниот превод е и најдобро решение, за да не се испушти нешто што е скриено во целиот контекст.

Персонифицираните метафори, исто така, често се преведуваат буквално, за да се постигне истиот стилски ефект како во оригиналот. И тие, кај некои автори, се често игра на зборови и бараат претпазливост во преводот.

Репродукцијата, како стратегија за преведување на метафорите, најчесто се применува кога се работи за востановени метафори во двата јазика, односно фразеологизми кои се општоприфатени. Но, исто така, од анализата произлегува дека таа се применува и кај еднократно употребени метафори, со слични изрази кои го даваат истото преносно значење, а можеби не се поклопуваат со полските лексеми. Како што беше и претходно кажано кај буквалниот превод, метафорите кои се слични и во двата јазика, но, на пример, се употребуваат преку изрази кои означуваат различни делови од телото во двата јазика, можат да бидат замка за преведувачот да биде повлечен од буквалниот превод. Нормално, поради различни причини, познати само на преведувачот, се случува и испуштање на некои метафори, односно воопшто нема нивен превод.

Кога станува збор за испуштањето на метафорите во преводот, тука некаде може да се смести и нивната замена со неметафоричен израз. Понекогаш, со неметафоричен израз се заменуваат изрази кои во полскиот јазик имаат преносно значење, а во македонскиот, истите немаат такво значење. Потоа, кога имаме метафора која е културно условена, како во еден од примерите со полскиот период по исклучително ригорозниот тоталитаристички режим што не може да се спореди со периодот на комунизмот во нашата култура, многу е тешко да се пронајде соодветна метафора. Со неметафоричен израз, обично, се

заменуваат метафори кои се многу повообичаени во полскиот јазик, а во македонскиот не толку многу. Исто така, оваа стратегија се употребува кога е многу јасно преносното значење, па преведувачот, или не е свесен дека се работи за метафора, или ја смета за неважна. Во сите овие случаи, некогаш е полесно да се толкува метафората, отколку да се пронајде соодветна во јазикот на кој се преведува. Прашање е дали воопшто и може да се изнајде соодветна метафора, па затоа и се поставува прашањето - дали секогаш замената на метафора со неметафоричен израз е навистина признавање на немоќта на преведувачот, или е успешно решавање на проблемот?

Користена литература

Кирилица:

- Конески, Б. 1967. *Грамаџика на македонскиот јазик*, Скопје: Култура.
 Тополињска, З. 1974. *Грамаџика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*, Скопје: МАНУ.
 Тополињска, З. 2000. *Полски-македонски Грамаџичка конфронџација 3. Сџудии од морфосинџаксиџа*, Скопје: МАНУ.

Латиница:

- Dąbska-Prokop, U. 2000. *Mała Encyklopedia przekładoznawstwa Wydanie 1*, Częstochowa: Edukator.
 Jędrzejko, P. 2002. *Przeład-Metodologia-Biografia: Kilka uwag o translacji w świetle literackiej „wiedzy subiektywnej”*. Biograficzne konteksty przekładu nr 15 (red. P. Fast i A. Kozak), Katowice: Śląsk, ss.27-46.
 Laskowski, R. 1998. *Kategorie morfologiczne języka polskiego - charakterystyka funkcjonalna*. Gramatyka współczesnego języka polskiego (red. R. Grzegorzczkowa, R. Laskowski, H. Wróbel), Warszawa: PWN.
 Toplińska, Z. 1984. *Składnia grupy imiennej*. Gramatyka współczesnego języka polskiego - Składnia (red. Z. Toplińska), Warszawa: PWN.

Извори и нивните кратенки

Кирилица:

- БШП - Шулц, Бруно. 2004. *Продавници со боја на цимейџ*, Скопје: Темплум.
 ВГП - Гомбровиџ, Витолд. 2000. *Порноџрафија*, Скопје: ЕИИ-СОФ.
 ВШК - Шимборска, Вислава. 1996. *Крај и џочейџок*, Скопје : Детска радост.

- ГХГБ - Херлинг-Гругињски, Густав. 2006. *Бела ноќ на љубовиџа*, Скопје: Или-или.
- ЈАА - Анђејевски, Жежи. 1995. *Ајелација*, Скопје: Култура.
- ЛКБ - Колаковски, Лешек. 2002. *13 сказни од кралствоиџо Лајлонија за големи и мали и друџи сказни*, Скопје: Лист.
- ОТП - Токарчук, Олга. 2007. *Правек и друџиџе времиџа*, Скопје: Македонска реч.
- СЛС - Лем, Станислав. 1989. *Соларис*, Скопје: Детска радост.
- СХЗ - Полонистичка преведувачка лабораторија при Филолошкиот факултет “Блаже Конески”, под менторство на проф. д-р Милица Миркуловска. 2006. *Сон за негофајливоиџо месџо*, Скопје: Сојуз на студенти на Филолошкиот факултет.

Латиница:

- BSS - Schulz, Bruno. 1991. *Sklepy cynamonowe*, Warszawa: “Jota”.
- GHGB - Herling-Grudziński, Gustaw. 1999. *Biała noc miłości*, Warszawa: Czytelnik.
- JAnA - Andrzejewski, Jerzy. 1983. *Apelacja*, Warszawa: Czytelnik.
- LKB - Kołakowski, Leszek. 2003. *13 bajek z królestwa Lailonii dla dużych i małych oraz inne bajki*, Warszawa: Prószyński i S-ka.
- OTP - Tokarczuk, Olga. 2000. *Prawiek i inne czasy*, Wałbrzych: Wydawnictwo Ruta.
- SCHZ - Chwin, Stefan. 2003. *Złoty pelikan*, Gdańsk: Wydawnictwo Tytuł.
- SLS - Lem, Stanisław. 2002. *Solaris*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- WGP - Gombrowicz, Witold. 1987. *Pornografia*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- WSZM – Szymborska, Wisława. 2007. *Miłość szczęśliwa i inne wiersze*, Kraków: Wydawnictwo a5.

Lidija Tanuszewska

ТЛУМАЧЕНИЕ МЕТАФОР З ЈЕЗЫКА ПОЛСКИЕГО НА ЈЕЗЫК МАЦЕДОЊСКИ

Streszczenie

Артикул завира анализџ метафор на прекладџе литераким на выбраных утворџв литературы полскиџ и их прекладах на јџзык мacedоџски. Поддано анализџе трџех техник преклада метафор: тлумачение дословне, репродукција и ниџметафорџчен субститути. Подсумование оказује, џе најчџшџејџе стосованџе јџст тлумачение дословне, џе възгледу на подобношџ вартџости појџциџвџих обџу култур, јџжели чџodzi о усталџне метафџри, але теџ вџстџпује ниџпрекџадалношџ в уварункџванџих културџво прикџладах презентџванџа опущџанџем або ниџметафорџчџным застџпствџем. Тлумач стџкајџајџ се џ метафорџ в прекладџе стџје пред вџеликџм вџзвџанџем креатџвношџи, або пада џфиарџ лџниџвџтва и пораџки.

Алла ШЕШКЕН

Филологический факультет
МГУ имени М.В.Ломоносова
Москва, Россия

ТЕМА ОСМАНСКОГО ВЛАДЫЧЕСТВА В МАКЕДОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация: Тема османского владычества анализируется в статье как одна из основных в македонской литературе XIX-XX вв., к которой обращались практически все крупные художники слова. Выделены два основных мотива: страдание и угнетение народа под гнетом иноземцев и сопротивление насильственной исламизации. Прослеживается их эволюция. Подчеркнуты романтическая трактовка конфликта и характеров, отмечается использование фольклорных мотивов в произведениях Р. Жинзифова и В. Чернодринского. Образы народных бунтарей занимают важное место в поэзии конца 1940-1960-х гг. в творчестве Б. Конеского и С. Яневского. Проблема национального характера, стоического упорства-упрямства ставится С. Яневским в романе «Упрямыцы» («Тврдоглави»). Как важный элемент исторической памяти трактуется тема исламизации в романе О. Николовой «Вежби за ибн Пајко». В отдельную тему, органически связанную с темой революции, выделена тема Илинденского восстания.

Ключевые слова: македонская литература XIX-XX вв., тема османского ига и исламизации, Р. Жинзифов, В. Чернодринский, Б. Конеский, С. Яневский, О. Николова.

Османское владычество продолжалось на македонских землях около шестисот лет и оставило глубокий след в исторической памяти народа, что отражено в фольклоре и литературе. На протяжении столетий македонцы героически сопротивлялись насильственной исламизации, смогли сохранить свой язык, обычаи и верность христианству. Эти мотивы занимают важное место в устном народном поэтическом творчестве, где главным защитником христианского населения от турок является Марко Крале, воспетый в юнацком эпосе правитель из Прилепа Марко Мрнявчевич. Художественная литература тоже широко отразила страдания народа, его непокорность завоевателям и горячее стремление к свободе. Можно сказать, что

это было магистральной темой македонской литературы XIX-XX вв., когда борьба против Османской империи вступила в решающую стадию. Данная тема представлена в творчестве практически всех значительных писателей, внесших свой вклад в становление и развитие македонской литературы на македонском языке (Райко Жинзифов, Гёрге Пулевский, Войдан Чернодринский, Никола Киров-Майский, Кочо Рацин, Коле Неделковский, Блаже Конеский, Славко Яневский, Георги Абаджиев и многие другие). Интерес к этой теме сохраняется и в новейшей литературе. Примером может служить роман Оливеры Николовой «Зарисовки об ибн Пайко» («Вежби за Ибн Пајко», 2000). Способы художественной реализации этой темы отразили поиски национального искусства слова на разных этапах развития.

В XIX столетии главной задачей была борьба за освобождение народа от власти османской Турции. Это определило идейное содержание и романтический пафос художественного слова. Сюжетную основу произведений составляли мотивы страданий народа и его стоического упорства в сохранении веры предков. Одним из самых ярких произведений можно назвать романтическую поэму Р. Жинзифова «Окровавленная рубаша» («Крвава кошула», 1870), в которой мать на пороге церкви призывает к отмщению за своего злодейски убитого турками единственного сына. Автор обращается к героическому прошлому народа, вспоминает славного богатыря Марко Крале и зовет на борьбу с угнетателем.

Мотив сопротивления насильственной исламизации христианского населения является основой сюжета пьесы «Македонская кровавая свадьба» («Македонска крвава свадба», 1900) основоположника национального театра Войдана Чернодринского. При создании этой проникнутой патриотическим пафосом драмы автор опирался как на факты реальной жизни, так и на широко распространенный в фольклоре южных славян мотив сопротивления девушки обращению в ислам. Герои пьесы противостоят поработителям и иноверцам, а о своей идентичности заявляют в духе фольклорной традиции, что они «христиане» и готовы скорее умереть, чем изменить вере. Своим героико-трагедийным наполнением и эпическим размахом «Македонская кровавая свадьба» создавала представление о мужественном народе,

готовом сбросить вековые оковы рабства. Она демонстрировала романтическое мироощущение, которое проявляется, прежде всего, в мятежном духе и трагическом самопожертвовании героев.

Симпатии автора (и зрителя) на стороне трудолюбивых и благородных героев-македонцев – красавицы Цветы и ее возлюбленного Спасе, деда Кузмана, его сына Траяна, старой Кузманицы. В экспозиции дается картина мирного труда македонского семейства, который нарушен появлением турецкого бега и его слуг. Осман-бег сразу объявляет о своем желании обратить в ислам юную красавицу, которая от этого решительно отказывается, не прельщаясь сытой и благополучной жизнью в гареме. Острота конфликта, противопоставление положительных героев отрицательным свойственно такого типа романтической драме. Оно отвечает задаче произведения – вызвать негодование против угнетателей, вдохновить на борьбу с ними, показать, что македонский народ больше не в силах терпеть насилие и готов на жертвы ради свободы. Кульминацией пьесы становится сцена в суде, где демонстрируются произвол, коварство и продажность турок и благородство и бескорыстие македонцев. В финале, когда Цвета и Спасе играют свадьбу, и счастье любящих кажется таким близким, невесту снова пытается похитить Осман-бег. Девушка погибает со словами: «Я погибла, но турчанкой не стала» («Јас загинав, но Турчинка не станав»). Пьеса отличается динамичностью и зрелищностью и остается до сих пор одной из самых любимых у македонского зрителя. Всего она ставилась на сцене более тысячи раз.

Для пьесы («драмы с пением») характерно широкое использование традиционных фольклорных форм. В. Чернодринский вводит в действие свадебные и любовные народные песни, использует мотивы эпической поэзии, богатую символику фольклора. Пьеса начинается рассказом пророческого сна бабы Кузманицы, предвещающего трагические события. Такой прием часто встречается в юнацких и гайдуцких песнях, где дурной сон выполняет роль зачина, сразу настраивающего слушателя на нужную тональность. Турки тоже характеризуются в духе народной поэзии: жестокие, вероломные, они безжалостно грабят крестьян и бесчинствуют.

Большую популярность у зрителя пьеса приобрела после подавления Илинденского восстания (1903), в частности, ее высоко оценил Б.Нушич во время гастролей труппы Черноринского в Белграде. Само Илинденское восстание получило такой широкий отклик в фольклоре и литературе, что можно говорить о том, что его изображение выделилось в отдельную тему в лирике, драме и прозе. Об этом убедительно писал основоположник македонской литературной критики Димитар Митрев в статье «Изображение Илинденского восстания в художественной литературе» (Митрев 1987). В исторической и литературной традиции борцы против фашизма изображаются преемниками поколения революционеров, поднявших знамя Крушевской республики. Это подтверждает партизанская поэзия 1941-1944 гг. и наиболее ярко - стихотворение Владо Малеского «Сегодня над Македонией...», которое было положено на музыку и в настоящее время является гимном независимого македонского государства («Денес над Македонија се раѓа...»).

Эта традиция получила всестороннее развитие в литературе послевоенного времени, когда складывается традиция прославления «Первого» и «Второго» Илиндена. В лирике С.Яневского, Б.Конеского, А.Шопова, В.Марковского, Г. Ивановского и др. формируется культ македонских революционеров - руководителей восстания, из которых самым популярным стал Гоце Делчев. Романтический пафос и опора на фольклор, в целом характерные для послевоенной поэзии, преобладают при изображении личности этого героя. Молодая македонская лирика соединяла в поэзии актуальное содержание и фольклорную модель, обновляя сюжеты и мотивы, приспособлявая к современным нуждам традиционные жанры, используя богатство ритмики, рифмы, эпитетов, сравнений и метафор.

В статье «Проблемы македонской литературы» (1945) Б. Конеский сформулировал свое понимание значения устного народного творчества для развития национальной литературы. Он писал, что современные поэты должны не просто подражать народной лирике, а прежде всего сохранять близость с ней «по духу», и одновременно предостерегал от подражания, копирования ее стиля и стиха - «формального отношения к народной поэзии» (Конески 1945:18). В цикле «Илин-

денские мелодии» (1948) Б.Конеский следует фольклорной традиции, нащупывая одновременно в лексике, ритмическом рисунке (хотя в его основе традиционный восьмисложник) и рифме новые возможности поэзии («Да ни е пролет пролетта, / да ни е наше полето, / да ни се мили селата, / да ни е радост челадта»). Основные мотивы цикла – призыв к отмщению замученных в темнице борцов за свободу и прославление восставших против тирании. Последний стих цикла – обращение к легендарному герою Гоце Делчеву, сформулированное в духе фольклорной традиции: «Крени се, Гоце војвода, / доста си трпел неправди!...Крени се, сину народен, / поведи народ поробен!» При этом Б.Конеский выстраивает историческую перспективу, обращаясь к героям предшествующих эпох.

Поэма Б. Конеского «Восстание Карпоша» («Буната Карпошова», 1949, окончательная редакция 1953) посвящена сохранившемуся в народной памяти крупному антитурецкому выступлению конца XVII в., о чем автор говорит в эпитафии в духе летописной записи: «Во 1689 година го разбувнува Карпош против беговите Кумановскиот крај» (Конески 2011:117). Б.Конеский передает с помощью ритмического рисунка, лексики и символики цвета напряженную атмосферу и энергию движения, атмосферу народного бунта: «Буно Карпошова, / селанска веселбо! / Црвено вино - / црвена крв - / на пат се лее, / јуначка песна се пее: / На крапа кралство ќе земеме, / на цара царство ќе земеме, / земја ќе ослободиме!» (Конески 2011: 118). Использование энергичных ритмов, близких авангардной лирике («Идат... / Барјак кравее, / пушки сунат - / народе стануј, / збирај се војско, / буна се крева, / буна!» (Конески 2011: 118)) переплетаются со знакомыми, традиционными фольклорными «формулами».

Неоднократно обращался к тематике освободительной борьбы против турок и С.Яневский, в творчестве которого прослеживается усложнение художественного образа исторического прошлого и его героев. В послевоенной лирике он воспевает восставший народ, в основном опираясь на выразительные возможности народной поэзии. В творчестве поэта второй половины 1960-х гг., обогащенном опытом нереалистических художественных течений, эти мотивы являются частью размышлений автора об исторической судьбе своего народа. Функции

фольклора усложнились, что ярко представлено в цикле «Евангелие от Лукавого Пейо» (1966). Цикл, объединенный образом народного ба- лагура и шутника, стал во многом поворотным для писателя, который обратился к поиску исторических корней народа и основам националь- ного характера. Стремление понять современность сквозь призму прошлого - черта, объединяющая поэзию и прозу С.Яневского 1970 - 1980-х гг. Из стихотворений «евангельского» цикла - «Медвежий камень», «Климент», «Сентиментальное письмо», «Чалма и корона», «Молитва» - складывается историческая мозаика, где ведущая тема - борьба македонского народа за выживание и за сохранение родного языка. Использование архаизмов и церковно-славянской лексики по- могает воссоздать глубокую историческую перспективу.

Важной вехой осмысления народного характера стал роман С.Я- невского «Упрямыцы» («Тврдоглави», 1969). Изображение националь- ных жизненных типов оказалось в 1970-1980-е гг. в центре внимания македонской прозы, которая, опираясь на опыт «фантастического ре- ализма», широко использовала народную мифологию и фантастику.

Главный вопрос романа С. Яневского один из первых его критиков М. Друговац формулирует так: «Почему человек в этой части света так подвержен роковым ударам судьбы, почему угнетение проложило здесь борозду шире и глубже, чем у других цивилизованных народов, что кроется в бездне психики человека, перегруженного постоянным страхом перед всевозможными разбойниками, человека, извечно при- выкшего держать нож в руке, а глаз в прорези прицела»? (Друговац, 1976: 278) Чтобы понять это, писатель обратился к осмыслению исто- рического пути своего народа, воссоздав его сначала в поэтическом цикле «Евангелие от Лукавого Пейо» (1966) и затем в многотомном «кукулиновском цикле» («Упрямыцы», 1969, «Девять веков Керубино- ва племени», 1986, «Чудотворцы», 1988, «Рулетка с семьей цифрами», 1989), в котором наиболее ярким стал первый роман.

С. Яневский часто датирует время действия своих произведений, вводит в систему персонажей исторических действующих лиц, упо- минает об исторически достоверных событиях, но его произведения представляют весьма своеобразную модификацию исторического жанра, в котором синтезированы черты социально-психологическо-

го романа и обширного фольклорного материала. Для С. Яневского плодотворным оказался опыт не только западноевропейской литературы, в том числе исторического романа-параболы, но и югославских писателей И. Андрича, М. Селимовича и др. Опираясь на предшественников, македонский писатель одновременно демонстрирует и отталкивание от них. Лучший роман его цикла хоть и балансирует на грани вымысла и реальности, но теряет многозначность иносказания и притчеподобие, имеет развитую систему персонажей, а его название во множественном числе «Упрямыцы» свидетельствует о возросшем внимании С. Яневского к национально-типичным качествам характера. Автор достигает высокой концентрации использования мифов и легенд, присутствие которых мотивировано особыми исторически конкретными условиями жизни народа. Они стали для писателя «инструментом», позволившим ему создать этнопсихологический портрет македонца, сформировавшийся в особых исторических обстоятельствах.

Первые страницы романа выдержаны в жанре эссе. С. Яневский в стиле научно-популярной статьи проводит контраст между судьбой стран, которые в первой трети XIX в. уже шли по пути просвещения и научно-технического прогресса, и Македонией. «Лермонтов подарил миру «Маскарад»..., Негош открыл типографию в Черногории..., Джеймс Гордон удивил Америку ежедневной газетой «Нью-Йорк трибюн»..., уже прошел двадцать один год с того времени, как прозвучал первый сигнал парового локомотива Стивенсона – в Германии и Бельгии строятся железные дороги». Македония в это время жила совсем другой жизнью, «продолжая корчиться в кровавых муках» (Яневски 1976:10-11). Там от неизвестной болезни погибли пчёлы и рабочий скот, «силой были обращены в ислам три девушки, четвёртая изнасилована и оставлена в поле с перерезанным горлом». «Где-то в Скопье был убит поэт и мечтатель Селджич-бек, турок и защитник православной бедноты» (Яневски С. 1976:11). Так с самого начала обозначен контраст разного ритма «времени» в жизни мира рационального, «западного», устремленного в будущее, и мира «восточного», «национального», где время замерло и почти не двигается. Этот мир требует к себе особого подхода.

Действие романа «Упрямыцы» происходит в 1835 году, когда жители села Кукулино решают построить каждой семье по мельнице, чтобы выбиться из нужды и не зависеть от жадного и жестокого Али-бега. В основе сюжета длинное и трудное путешествие отряда кукулиновцев за жерновами в Лесново, где можно было не только приобрести нужного качества камень, но одновременно получить благословение в одном из главных центров православия времен турецкого владычества. Краатовско-Лесновская книжная школа дала славянскому югу немало книжников и подвижников веры. Яневский делает упор на устную традицию, но без имитации манеры устного повествования. Рассказывает эту историю автор-повествователь, который слышал ее от монаха, в свою очередь записавшего рассказ от старого Лозана Перуники, одного из трех оставшихся в живых участников похода. Рассказ поясняет слушателю, почему рядом с селом на речке видны развалины маленьких сорока трех мельниц – «Они не сдаются, они память, памятник тоски и крови» (Яневски 1976: 12). Таким образом, несмотря на точную датировку, время действия романа «Упрямыцы» – легендарное, мифическое, и люди, живущие в этом времени, наделены особым восприятием мира, мифопоэтическим сознанием.

Мифологические мотивы широко представлены и весьма функциональны в этом «историческом» романе. В основе сюжета угадывается миф об аргонавтах. Жители Кукулино отправляются, правда, не в столь дальний и неизвестный мир, как герои древнегреческого мифа, но и их путь сопряжен с немалыми и реальными опасностями, а жернова для мельницы им нужны даже больше, чем грекам золотое руно. Хронотоп романа содержит характерные для мифа пространственно-временные черты. Путешественники, возвращаясь с выполненной целью, совершают движение по кругу, реализуя свой миф о вечном возвращении – один из основных мифов человечества. Таким образом, осуществляется цикличность как основа мифологического восприятия времени. Многочисленны также упоминания обрядов, связанных с сельскохозяйственным циклом, в частности, с зимним календарным обрядом, направленным на увеличение плодородия.

В роли мотивов, подсвечивающих сюжет, выступают сказки, народные песни, легенды и предания. И роман сам начинает уподоблять-

ся легенде и преданию. Наряду с циклическим временем, повествование все время балансирует на стыке между иллюзией и реальностью. Герои пересказывают свои сны, вспоминают местные поверья, свои действия соотносят с приметами. Крестьяне из Кукулино, «в душе безбожники и многобожники», почти все погибли в противостоянии с Али-бегом, но все же отстояли свою мельницу. Вышедшие из мира легенд и народных поверий, они сами стали легендой. Погибших за правду изобразил иконописец, «нарисовав их портреты по описанию их жен и матерей, и у каждого над головой было надписано имя. Все покойники выглядели молодыми и красивыми, как будто они выкупались в парном молоке. Выше других и с самым мудрым лбом был Онисифор Мечкояд, и с такими кроткими глазами, пред взглядом которых мог бы стать на колени и самый строгий ангел» (Яневски, 1976: 269). Налицо мифологизация конкретного события и идеализация его участников. Это особенно заметно на контрасте портрета Онисифора Мечкояда, описанного в начале романа, где подчеркивается его внешнее сходство с медведем, и кротостью взгляда, которым он при жизни не обладал, приданном герою зографом. Дети тех, кто ходил за жерновами, тоже прошли свой мученический путь, но и они не отступились от намерения сохранить мельницу и отомстили бегу.

Безысходность векового рабства и нищеты мог преодолеть народ, выработав особые качества характера - стоическое упорство-упрямство, помогающие противостоять судьбе, и любовь к своей «святой и проклятой» земле. Богатый мифологический пласт романа дает возможность раскрыть подлинное содержание понятия «упрямства» как верности обычаям предков и стойкости. У С. Яневского это национальное качество прочно соотносится с героическим началом. Это убедительно демонстрируют последние главы романа, где описывается упорное противостояние кукулиновцев туркам. Как и в многочисленных мифах, персонажи у современного автора демонстрируют смелость, готовность идти на риск и преданность своей цели. Герой в мифе «никогда в полной мере не достигает конечной цели своего путешествия, однако сама по себе попытка совершения подвига являет собой пример одного из самых благородных актов человеческого воображения и веры» (Норманн, 1997:15). Не сорок две мельницы, как

думали вначале, а одна, но красивая и украшенная, как церковь, молотило зерно для потомков героев, наказанных за свою стойкость изгнанием. Роман С. Яневского продемонстрировал плодотворность попытки осмыслить судьбу народа в исторической перспективе.

Литература 1990-2010-х гг. свидетельствует, что тема исторического прошлого является актуальной для современных писателей. Спектр исторических мотивов в ней достаточно богатый: от античной Македонии и Александра Македонского, расселения славян на Балканах, зарождения письменности и роли Охридской книжной школы, отзвуков Косовской битвы, до становления македонской государственности в составе союзной Югославии. Продолжает привлекать внимание и тема османского господства на Балканах. Так, в романе О. Николовой «Наброски об Ибн Пайко» («Вежби за Ибн Пајко», 2000) воссоздается атмосфера жизни Скопье начала XVI века. По сути, этот экскурс в прошлое инспирирован архитектурными памятниками, сохранившимися в городе, который в настоящее время стремительно меняет свой облик: «В Скопье я часто прохожу мимо одного здания, которое горожане называют дом ибн Пайко» (Николова, 2013:7). Затем автор добавляет, что подробностей об этой личности не сохранилось, сведения о нем очень противоречивы, так как в Скопье была мечеть Пайко, в которой Пайко якобы был похоронен, а также известна легенда, что этого же человека христиане похоронили по своему обряду. История полна загадок. Автор пытается докопаться до сути, одновременно иронично рассуждая об относительности истины, которую адепты постмодернизма считают опорным положением своей философии.

Название романа косвенно служит обозначению проблематики произведения, связанной с исламизацией славянского населения. На это указывает арабское слово «Ибн», что значит «сын», при славянском имени Пайко. Сюжет произведения содержит историю трех героев, которые были вынуждены перейти в ислам по разным причинам. Кто по принуждению и с благородной целью спасти от казни сотню единоверцев, кто добровольно, поддавшись любовному влечению. О. Николова повествует о событиях, развивающихся почти синхронно и не всегда с ясно очерченными контурами. «Тройной роман» - как она

сама определяет жанр своего произведения — это тесно переплетенные судьбы, которые в реальной жизни, очевидно, не были таковыми, и могут быть рассказаны каждая в отдельности, без уверенности в полной их достоверности. Их объединяет то, что все они происходят в Скопье, на фоне событий, сохранившихся в истории. Время действия романа помогает обозначить неоднократно упоминаемая мученическая смерть Георгия Кратовского, отказавшегося принять ислам и сожженного турками в 1515 г. Культ этого новомученика был распространен в Македонии, Сербии, Болгарии. Герой романа О.Николовой Мехмед-паша задумал обратить в ислам уважаемого жителя Скопье, чтобы сгладить в глазах султана ситуацию с Георгием, поступок которого местное население восприняло как героическое страдание за веру. «Послушай, ибн Пайко-эфенди! .. возвращаться к этой теме мы больше не будем. Примешь ислам и точка! Я тебе сказал: тут не до шуток. И так один бездельник из мест твоего отца выставил меня на посмешище перед султаном. Из Кратово, ты слышал про это? Один буйный, неверный, чтоб его, решил показать свою удаль. Передо мною и властью.....Георгий Кратовец — так его зовут. Народ шепчется про него, молва ширится, будто ваш Иисус снова пришел на землю» (Николова 2013: 72-73).

Характеристике эпохи служат также многочисленные детали, основанные на известных современной истории сведениях. Есть упоминание о массовом исходе евреев из Испании и Потругалии, которое началось на рубеже XIV-XV вв. в результате действий инквизиции. Священник Никола, говоря об усилившейся исламизации христианского населения, упоминает о заселении македонской территории турками из Малой Азии. Высказывается мысль, что городскому населению было сложнее сохранить свою веру и главным хранителем «веры и языка» были «простые крестьяне». Вместе с упоминанием о Марковом монастыре и других древних православных храмах это создает особую атмосферу далеко не бесконфликтного сосуществования в одном пространстве разных народов и религий. Все это стало исторической основой формирования современного мультикультурного мира. В таком контексте роман О.Николовой приобретает актуальное звучание.

Тема художественного освещения османского владычества в македонской литературе представлена широко, она не может быть исчерпана в одной статье и заслуживает фундаментального исследования. Задача данной публикации — очертить общие контуры вопроса и наметить основные пути его изучения.

Литература:

- Друговац М. 1976, «За романот «Тврдоглави»»: *Јаневски С. Тврдоглави*. Скопје. 1976. С.275-288
- Јаневски С. 1976, *Тврдоглави*. Скопје: Наша книга, 288 с.
- Конески Б. 1945, «Проблеми на македонската литература», *Нов ден*, 1945, № 1. С. 16-20.
- Конески Б. 2011. *Целокуќни дела на Блаже Конески. Приредил Милан Ѓурчинов. Т.1. Поезија*. Скопје: МАНУ, 436 с.
- Митрев Д. 1987. «Одразот на Илинденското востание во уметничката литература»: Митрев Д. *Избор од студиуми и есеи*. Скопје: Македонска книга, 45-87.
- Николова О. 2013. *Етюды об ибн Пайко. Тройной роман*. М.: Центр книги Рудомино. 192 с.
- Норманн Д. 1997. *Символизм в мифологии*. М.: Золотой век. 271 с.

АЛА ШЕШКЕН

ТЕМАТА НА ОСМАНЛИСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

РЕЗИМЕ

Темата на османлиското владеење е една од главните во македонската литература на XIX-XX век. Претставена е во творештвото на класиците Р. Жинзифов, В. Црнодрински, Б. Конески, С. Јаневски и современите писатели (О.Николова). Во текстот е проследена реализацијата на двата основни мотиви: на маките и страдања на народот и на спротиставувањето на насилствена исламизацијата. Како одделна тема се издвојува темата на Илинденско востание.

***БЕСЕДИ**

****ХРОНИКИ**

*****ПРИКАЗИ**

Ivan DOROVSKÝ

Brno, Česká republika

PUTOVÁNÍ DÍLA J. A. KOMENSKÉHO NA BALKÁN

Sedmnácté století zrodilo v Evropě mnoho myslitelů, literárních tvůrců, reformátorů, jazykovědců, lexikografů, teologů, fyziků aj., kteří výrazně posunuli lidské poznání a často ovlivnili průběh národního i evropského a světového historického vývoje.¹

Sledovat pronikání a recepci všestranného teologického, historického, filozofického a pedagogického díla J. A. Komenského v jednotlivých balkánských slovanských a neslovanských národních literaturách a kulturách znamená hledat v nich jeho stopy od 16. století po dnešek. Ve svém výkladu se soustředím především na to, abych zjistil, jak dílo J. A. Komenského pronikalo k balkánským Slovanům a k Řekům. Vzhledem k omezenému rozsahu nebudu moci sledovat recepci Komenského díla u Albánců, Rumunů, Bosňanů a Makedonců. Nebudu moci bohužel rovněž podat vyčerpávající zhodnocení sedmnáctého století. Ostatně, to ani není úkolem mého výkladu.

Na Balkáně, kam pronikalo dílo J. A. Komenského, působilo v sedmnáctém století, označovaném v mnoha národních literaturách jako období humanismu a baroka, a v dalších staletích mnoho významných národních osobností a vznikala četná literární díla. Ve Slovinsku to byl mj. historik Janez Vajkard Valvasor (1641-1693), jazykovědec, slovníkář, literární historik a překladatel Marko Pohlin (1735-1801), v Charvátsku např. všestranně vzdělaný politik, muzikolog, skladatel a tvůrce umělého charvátsko-rusko-polsko-staroslověnského jazyka Juraj Križanić (1618-1683), dále autoři tzv. zlatého věku charvátského písemnictví v Dubrovniku

¹ Velké postavy západního myšlení. Slovník myslitelů. Uspořádal Ian P. McGreal, Prostor, Praha 1997. Jsou však v něm chronologicky řazená hesla od Parmenida po Alberta Camuse, tj. od antických Řeků po první polovinu 20. století. Řecko je sice součástí Evropy (nikoli západní), ale je na Balkáně. Ve slovníku najdeme ovšem také „Středoevropany“ Mikuláše Koperníka, Johanna Gregora Mendla a Sigmunda Freuda i „Východoevropany“ Dmitrije Ivanoviče Mendělejeva.

Junije Palmotić (1607-1657), Vladislav Menčetić (1617-1666), Ignjat Djurdjević (1675-1737), dva zlikvidované významné šlechtické rody Zrinských a Frankopanů, srbský primas Andrija Zmajević (1628-1694) i nejvýznamnější srbský autor té doby Djordje Branković (1645-1711). Patří sem bulharská barokní literatura, jež vznikala zčásti doma, zčásti v katolických centrech mimo Bulharsko,² ale také rozkvět řecké literatury na Krétě v 16. a v první polovině 17. století, duchovní život v Konstantinopoli, filozof a osvícenec Theofilos Korydaleus (1560-1646) aj.

Sedmnácté století, které se vyznačuje mj. také tureckým obléháním Vídně roku 1683, je však příznačné pro národy Balkánského poloostrova rovněž tím, že již v předcházejícím šestnáctém století došlo k prvnímu hromadnému útěku obyvatel před tureckými nájezdy z oblasti severního Řecka, západní Makedonie, jižního Srbska, Albánie, Charvátska a Bosny do střední Evropy a do jižních Uher.

V dějinách je známá charvátská kolonizace rakouského Burgenlandu, okolí Bratislavy, drnholeckého a mikulovského panství na jižní Moravě apod., stejně jako je známý odchod stovek řeckých, albánských, makedonských aj. rodin do jižních Uher. Do dějin vešlo tzv. velké srbské stěhování roku 1690 pod vedením patriarchy Arsenije III. Čarnojeviće (asi 1633-1706) do jihoherských žup.³

Dílo J. A. Komenského proniklo na Balkán nejprve ke Slovincům. A to je zcela pochopitelné a logické, neboť slovinská území byla v 17. století i v několika staletích následujících součástí Habsburské říše. Prvním autorem, který z latinsko-německé předlohy přeložil do slovinštiny Komenského *Orbis sensualis pictus*, byl páter Hipolit (Hippolyt) Novomeški (česky Novoměstský, vlastním jménem Janez Adam Gaiger, 1667-1722), literární a kulturní pracovník, lexikolog, lexikograf a překladatel. Jeho překlad zůstal však v rukopise.⁴ Podstatné informace podal a prvních pět kapitol Hippolytova překladu přetiskl Jernej Kopitar.⁵ Důkladnou srovnávací

² Viz mj. Bechyňová, V. 1968. K otázce bulharského literárního baroka. Praha: Slavia.

³ Deretić, J. 2004. Istorija srpske književnosti, četvrto izdanje. Beograd, s. 412, 443. Šesták, M., Teichman, M., L.Havliková, Hladký, L., Pelikán, J. 1998. Dějiny jihoslovanských zemí. Praha.

⁴ Je uložen v Národní a univerzitní knihovně v Lublani, sign. Ms. 182.

⁵ Kopitar, B. 1808 (1809). Gramatik der slavischen Sprache in Krain, Ka“rnten und Steyermark. Laibach, s. 85-88.

analýzu Hippolytova slovinského překladu provedla před deseti lety Marta Bečková.⁶ Proto se jím zde nebudu podrobněji zabývat.⁷ Hippolytův rukopis překladu tvořil jednu z příloh jeho nevydaného latinsko-německo-slovinského slovníku (1711-12). Stejně jako trojjazyčná mluvnice (1715), jež bohužel zůstala rovněž v rukopise, byl založen na bohatém slovinském a slovanském materiálu. Hippolyt tak pokračoval v lexikografické činnosti, kterou započal Valvasorův současník, kanovník Matija Kastelec (1620-1688) dílem *Dictionarium Latino-Carniolicum*, jež je uloženo v Národní a univerzitní knihovně v Lublani.

Hippolytem Novoměstským začíná ve slovinském písemnictví prosazování jazykovědných a obecně vzdělávacích poznatků do praxe. Jeho následovníci pokračovali v lexikografické a mluvnické činnosti v 18. století, kdy rakouské školské zákony vyžadovaly pedagogickou průpravu a způsobilost učitelů. Jedním z těch, kteří vypracovali obrozenskou koncepci rozvoje národního jazyka, byl jazykovědec Marko Pohlin (1735-1801), jeden z prvních slovinských obrozenců, literární historik a překladatel. Od Hippolyta a od svého bývalého učitele, encyklopedicky vzdělaného vědce a profesora německého jazyka na vídeňské univerzitě Žigy Popoviće (1705-1774) M. Pohlin převzal myšlenku o povznesení a zvelebení slovinského jazyka, školství a vzdělanosti a sestavil *Abecedika* (Slabikář, 1765), později německy psanou mluvnici *Kraynska grammatika* (Kraňská mluvnice, 1768), první slovinskou početnici (1781) a trojjazyčný slovník *Tu malu besediše treh jezikov* (1781), do něhož zařadil některá nová slova ze slovanských jazyků.

Ve dvou dílech, *Sv. Avrelijana Avgušтина enchiridon* a *Interpretatio carniolica auctorum graecorum* (obě 1781), zpracovaných podle příkladu náboženských a řeckých vzorů, se Pohlin pokusil literárně zpracovat také osvětová témata. Obdobně jako před ním Hipolit Novoměstský také Marko Pohlin sáhl po díle J. A. Komenského a přeložil jeho jazykovou učebnici

⁶ Bečková, M. 1989. Rozšíření spisů J. A. Komenského v Evropě v 17. a v 1. polovině 18. století a slovinský text Orbisu. In: *Obdobja 9. Obdobje baroka v slovenském jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana, s. 423-431.

⁷ Zajímavý je Hippolytův doplněk v kapitole Evropa ve verzi německé a slovinské. Do výčtu 28 zemí připojil také Dalmácii, a to takto: Germania, Bohemia, Hungaria, Dalmatia, Croatia, Dacia, Slavonia, Graecia. Další drobné doplňky uvádí M. Bečková v cit. díle (viz pozn. 5).

Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená, 1631) pod názvem *Te odprte ali odklenene duri seu Janua linguae carniolicae* (1768), která však zůstala v rukopise. Pohlinova snaha po obrození slovinštiny vyvrcholila konstatací, že *Schämen wir uns nicht unserer Muttersprache, liebste Landesleute! Sie ist nicht so schlecht, als ihr es glaubet.*⁸

Ve své *Kraňské mluvnici* se M. Pohlin neopřel o lublaňské nářečí, jak se mnozí literární historici domnívali. Od Ž. Popoviće dobře věděl, že spisovný jazyk nemá být založen pouze na jednom nářečí. Pozorně sledoval třenice a spory v české (Václav Rosa) a německé jazykovědě i jazykové tendence v Evropě. Znal dobře všechna centrální slovinská nářečí, znal jazykovou situaci u Charvátů, u Čechů i u lužických Srbů, a proto si zvolil pro svou mluvnici různorodý typ jazykové struktury dolenského dialektu.

A když v období Napoleonových Ilyrských provincií (1809-1813) byl také ve Slovinsku zaveden jednotný systém základní školy a slovinština byla uznána jako vyučovací jazyk na základní a střední škole, Pohlinův pokračovatel, básník a obrozenec Valentin Vodnik (1758-1819) vydal několik jazykových příruček pro počáteční školy a gymnázia: *Abeceda za perve šole* (1811) se vyznačovala realistickými pasážemi podle Komenského *Orbis pictus* (*Světa v obrazech*). Mluvnice slovinštiny *Pismenost ali gramatika za perve šole* (1811) byla určena žákům na základním stupni. Při sestavování trojjazyčného slabikáře *Abeceda ali Azbuka. Das ABC Buch. L' Abecé* (1812) V. Vodnik vycházel z přesvědčení o mateřštině jako o vzdělávacím prostředku. Dovedl dobře zhodnotit existující jazykovou situaci ve Slovinsku, když napsal: *Jelikož do naši školy nechodí jen Kraňci, dám dětem do rukou trojí abecedu – slovinskou, německou a francouzskou, tak budeme každého v jeho abecedě v budoucnu vzdělávat.*⁹

Již před ním J. V. Valvasor ve výkladu o *kraňsko-slovanském jazyce* ve svém hlavním, německy psaném díle *Die Ehre des Hertzogthums Crain* (Sláva kraňského vojvodství, 1689) mj. při popisu Goreňců napsal, že *mezi nimi slyšíš tři jazyky – pravou kraňštinu, pravou němčinu a směs kraňštiny a němčiny.*¹⁰

⁸ Pogačnik, J. 1969. Zgodovina slovenskega slovstva, II, Klasicizem in predromantika. Maribor, s. 44.

⁹ Tamtéž, s. 31.

¹⁰ Valvasor, J. V. 1968. Slava vojvodine kranjske. Izbor. Ljubljana, s. 68.

V Pohlinově lexikograficko-mluvnické a osvětově obrozenské aktivitě pokračovali kromě historika a dramatika A. T. Linharta (1756-1795) další členové kroužku mecenáše a obrozence Žigy Zoise (1747-1819). Patřili k nim teolog a jazykovědec Blaž Kumerdej (1738-1805) se svými mluvnickými a slovníkovými pracemi, jež však zůstaly v rukopisech, kanovník, školský inspektor a překladatel Písma svatého Jurij Japelj (1744-1807), jehož mluvnice rovněž zůstala v rukopise, a také významný jazykovědec Jernej Kopitar (1780-1844), jenž se pod Zoisovým a Vodnikovým vlivem začal zabývat slavistikou a stal se spolupracovníkem Josefa Dobrovského, který byl jeho vědeckým ideálem. Po vzoru jeho mluvnice německy napsal první vědecky podloženou *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (Mluvnice slovanského jazyka v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku (1809, s vročením 1808), která se svými obrozenskými myšlenkami v úvodu a prosazovanými principy jednotného pravopisu stala základním dílem pro rozvoj slovinské i slovanské slavistiky v dalších desetiletích.

Na jazykovědné, učebnicové a výchovné dílo J. A. Komenského bezprostředně nebo zprostředkovaně navazovali jak uvedení lexikografové a gramatici, tak také další autoři učebnic a slovníků. Jsou mezi nimi např. plodný tvůrce nábožensko-školské literatury a mluvnice Peter Dajnko (1787-1873), lexikograf, gramatik a autor učebnic Franc Metelko (1789-1860), jeden z nejvýznamnějších slovinských a slovanských filologů 19. století a také Kopitarův odborný a ideový spolupracovník Fran Miklošič (1813-1891), zakladatel slovanské srovnávací jazykovědy, etymologie a mluvnice. Pokračoval v tradici započaté dílem J. A. Komenského a sestavil čítanky slovinských textů pro vyšší třídy gymnázia.

Zájem o pedagogické, výchovné, filozofické i teologické dílo J. A. Komenského ve Slovinsku nebyl nikdy přerušeno. Jeho *Velká didaktika* vyšla od konce 19. století¹¹ již v průběhu 20. století několikrát, převážně opatřena úvodem o autorovi a jeho díle.¹² Výtah z *Velké didaktiky* vyšel v roce 1956 dokonce pro slovinský učitelský ústav v Terstu.¹³

¹¹ Jana Amosa Komenskega Didaktika. Prevedel Jernej Ravnikar, Ljubljana 1893.

¹² Jan Amos Komenský. 1958. Velika didaktika. Prevedel Fran Bradač, Ljubljana, Velika didaktika. 1995. Poslovenčili Viktor Majdič, Ana Blažič i Anton Fink, Ljubljana.

¹³ J. A. Komenský 1956. Velika didaktika. Za slovensko učiteljišče prevedel Egidij Kouta, Trst.

Ve slovinské pedagogické literatuře a v pedagogickém periodickém tisku se zejména v posledním dvacetiletí analyzuje např. koncept Komenského základní školy, jeho pansofie, interpretují se jeho pedagogické názory a poukazuje se na aktuálnost jeho výchovných myšlenek a názorů i na principy celoživotního (permanentního) vzdělávání, vycházejí jubilejní stati, medailónky a články, byla zpracována bibliografie Komenského děl, která vyšla slovinsky.¹⁴ O Komenském a jeho díle vznikají ve Slovinsku doktorské disertace.¹⁵

Slovinská odborná a pedagogická veřejnost měla možnost mezi dvěma světovými válkami a v desetiletích poválečného jugoslávského meziliterárního a obecně kulturního společenství číst Komenského díla rovněž v srbském nebo charvátském překladu. V roce 1968 byla dokonce uspořádána z materiálů pražského Muzea J. A. Komenského výstava o životě a díle velkého českého humanisty, jejímiž organizátory byla pedagogická muzea v Lublani, Záhřebu a Bělehradě.

Stěhování ze západní Makedonie do jihovýchodní Evropy, zejména do Uher, začalo počátkem 17. století, přesněji od roku 1600. Po tom, co vládce Transylvánie Görgy Rákóczi poskytl roku 1636 pravoslavným poddaným privilegia, přicházeli do jižních Uher uprchlíci zejména ze Siatisty a z Kastorie, aby snad pokračovali v tradičních stycích s Byzancí. Centry řeckých uprchlíků (vystěhovalců) se staly především Vídeň, Pešť a Terst. Vedle nich však vznikla v Uhrách a jinde v Evropě další střediska s tureckými poddanými nejrůznějšího národnostního složení. Byli v nich Řekové, Slované, Albánci, Vlaši (Němci je nazývali Arumuni, Řekové Kucovhlaši, Srbové Cincari), Židé aj. Prvním záchytným střediskem pro lidi, kteří prchali z jihu Balkánu, byl tehdy Zemun, který patřil k Uhrám. Obec, která zde vznikla, nesla název *Koinotis ton Romaion ke ton Makedonovlachon* (Obec Řeků a makedonských Vlachů). Obec v Novém Sadu se nazývala dokonce *Communitas Hellenica* nebo *Graeca*. Údaje o založení zdejší řecké komunity, o národnostním složení přistěhovalců, o jejich duchovní a kulturní činnosti i o demografii podává Ioannis Papadrianos.¹⁶

¹⁴ Hojan, T. 1992. Bibliografija Komenskega na Slovenskem. In: *Sodobna pedagogika* 43, čís. 1-2, s. 74-79.

¹⁵ Tancer, M. 1992. Ob doktorski disertaciji o Komenskem. In: *Sodobna pedagogika* 43, čís. 9-10, s. 473-476.

¹⁶ Papadrianos I. A. 1985. *I Ellines pariki tu Semlinu (18os-19os e.). Diamorfosi tis parikias, dimografika stichia, diikitiko systima, pnevmatiki ke politistiki drastiritota,*

Uprchlíci zpočátku obdělávali cizí pozemky, později si začali pozemky pronajímat a postupně se stávali jejich majiteli. A také pracovali jako obchodníci. Přísně dodržovali uherské zákony. Žili převážně pohromadě a málo se stýkali s místním obyvatelstvem, protože se těžko učili maďarsky. Mluvili makedonsky (srbsky, Řekové tak nazývali a dodnes nazývají Makedonce), albánsky, vlašsky (arumunsky) a turecky, aniž zapomínali na řečtinu. Láska k vlasti, školství a osvěta a bohatství byly důležité složky jejich života a činnosti.¹⁷

V novém sociokulturním prostředí zakládali osady, budovali kostely a školy a díky příznivým podmínkám rozvíjeli hlavně národní, společenský a duchovní život. Pravoslavná církev a nižší a vyšší školy byly dvě hlavní opory uprchlíků z Řecka a Srbska v Uhrách.¹⁸

Pravoslaví, společný osud i časté sousedské styky vedly k tomu, že se Makedonci (*oi Makedones*, čím se rozumí lidé z Makedonie) se srbskými přistěhovalci sblížili. Jedni i druzí, přistěhovalci z Řecka a ze Srbska, dováželi ze své staré vlasti výrobky, obchodovali s průmyslovými nebo uměleckými předměty.¹⁹

V roce 1760 přišel do Uher osvícenec Georgios Zaviras ze Siatisty²⁰, kde se 28. května 1744 narodil.²¹ G. Zaviras byl vzdělaný intelektuál všestranných zájmů a encyklopedických znalostí. Byl označen za nejvěhlasnějšího představitele řeckého osvícenství a školství a *znalce evropských jazyků*. Zabýval se dějinami, životopisy, chronologií, teologií, astronomií, řeckou a latinskou filologií, politikou, výukou i botanikou a lékařstvím.

Obdobně jako před ním v 80. letech 17. století Slovinec Janez Vajkard (Bajkort, jak se sám podepisoval) Valvasor (1641-1693), G. Zaviras ve

Thessaloniki. Tam rovněž další literatura.

¹⁷ Georgiu Ioannu Zavira. 1972. Nea Ellas i Ellinikon theatron. Anatyposis A' ekdoseos, Athinai, s. XIII.

¹⁸ Na vyšší škole v Kecskemétu a v Pešti přednášeli řečtí učitelé ze Siatisty (Zavirasova rodiště) Michail Papageorgiu, dále Georgios Vendotis, Charisios Megdanis aj. Společnost řeckých vývozců vína se roku 1687 zasadila o vybudování kostela, školy a nemocnice. S uvedenými institucemi jsou spjata dvě jména: Francesco Ioannović a učitel Ioann Apostolović, který je typickým představitelem řecko-maďarských (uherských) styků.

¹⁹ Georgiu Ioannu Zavira Nea Ellas, s. XIV.

²⁰ Slovanská Šatista nebo Šatišta.

²¹ Více viz Georgiu Ioannu Zavira Nea Ellas, s. XVI-XVIII. Z ní čerpám informace.

stejných letech jako Srb Dositej Obradović (1742-1811) hodně cestoval po Evropě. William Martin Leake řadil Zavirase vedle Rigase Ferreose, Evgeniose Vulgarise, Nikiforose Theotokase aj. k šedesáti nejvýznamnějším novořeckým literárním a kulturním osobnostem.²²

U J. V. Valvasora, stejně jako u D. Obradoviće a u G. Zavirase, byla na prvním místě láska ke svému národu. Protože Valvasor na svých cestách po Evropě zjistil, že v cizině málokdo o Kraňsku něco přesnějšího ví, hned v úvodu ke svému německy psanému rozsáhlému vlastivědnému spisu *Die Uhre des Hertzogthums Crain* (1689, Sláva vojvodství kraňského) mj. psal, že každý poctivý vlastenec je povinen ctít svou vlast a sloužit jí perem. On považoval za svou vlast Kraňsko a pojednal o slávě této *krásné perly* tak, aby se o ní vědělo *daleko široko*.²³

Ze Zavirasových historických děl zaslouží pozornost *Periigisis /ek Viennis kinisas to eti 1800/ is tin Moravan, Voimian, Saxonian ke Varusian* (Putování na Moravu, do Čech, Saska a Pruska podniknuté z Vídně roku 1800). Navštívil mj. Bratislavu, Brno, Prahu, Lipsko, Frankfurt, Berlín, Postupim, Halle, Jenu. Rukopis byl považován za ztracený, našel se však v knihovně v Kecskemétu. Je velmi cenný, neboť obsahuje mj. mnoho údajů o životě řecké diaspory v 18. století. V rukopise se dochovala rozprava o uherském svatém erbu napsaná roku 1791.

Dílo nejvýznamnějšího řeckého osvícence 18. století Georgiose Zavirase je rozsáhlé. Tvoří jej 19 originálních studií a 15 překladů. Z hlediska obsahového můžeme řecky psané práce a překlady rozdělit na teologická, didaktická, historická, filologická a různá jiná díla. S ohledem na téma našeho výkladu se zde zmíníme především o jeho překladech.

Teologická díla překládal Zaviras z latiny nebo z němčiny *do našeho „prostého“ nebo mateřského jazyka*. K mnoha překladům připojil poznámky, které prozrazují jeho bibliografickou i všeobecnou informovanost. Z tzv. didaktických, tj. výukových, výchovných nebo školských děl přeložil Zaviras příručku o hvězdách známého maďarského pedagoga GörgyeMaróthyho.²⁴

²² Leake, W. M. 1814. *Researches in Greece*. London, sv. 4, s. 79-80.

²³ Valvasor, J. V. 1968. *Slava vojvodine Kranjske*. Izbor. Ljubljana, s. 5.

²⁴ Vydal je až roku 1815 ředitel řecké školy v Pešti Emmanuel Dimitriadis. Zaviras nejpravděpodobněji překládal z latinsky psaného rukopisu, který se nezachoval, takže dílo existuje pouze v řečtině.

Georgios Zaviras je nejpravděpodobněji první Řek, který z latiny přeložil do svého *mateřského prostého jazyka*, tj. do novořečtiny, *Orbis pictus* J. A. Komenského (řecky Ioannis Komenios).²⁵ Jistě není bez zajímavosti, že Zaviras zařadil ke svému řeckému překladu paralelně zrcadlově také maďarský překlad. Překlad *Světa v obrazech* byl určen především řeckým přistěhovalcům. Nemůžeme však vyloučit, že by se jeho knižní vydání dokonce šířilo také k školským pracovníkům v Řecku i k Řekům, kteří žili mimo Uhry. Překlad sice zůstal bohužel v rukopise, prozrazoval však Zavirasův zájem o didaktické knihy. Jako filolog G. Zaviras považoval J. A. Komenského za jazykového didaktika.

Zavirasova příručka *Dialogi romaike ke ungarike* (Řecké a maďarské dialogy) obsahuje slovníček výrazů z každodenního života a rozhovory na běžná témata. Není uvedeno, z jakého díla je překlad pořízen. Byla nejpravděpodobněji určena těm Řekům, kteří se chtěli naučit maďarsky. Z uvedených pěti přeložených výchovných děl vyšla knižně pouze dvě.

G. Zaviras je rovněž autorem překladu francouzské knihy o rusko-turecké válce od počátku roku 1769 do listopadu 1770, spisku anonymního autora o Srbech a řecko-srbských stycích i o vztahu Maďarů k srbským a řeckým přistěhovalcům. Anonymní autor bude pravděpodobně Srb, který představuje Srby jako přátele Maďarů.²⁶

G. Zaviras doprovodil svůj překlad rozsáhlými poznámkami. Vysvětlil v nich mj. původ názvu Romaios a Graikos, které se prosadily proti názvu Hellen. Při výkladu vzájemných styků mezi Řeky a Maďary (Uhry) jde dokonce tak daleko do historie, že se snaží dokázat, že prvními obyvateli

²⁵ Celý titul řecky zněl: Ioannu Komeniu Graptos Kosmos, metafrasthis ek tis latinikis is tin imeteran aplin dialekon, prostethisis kat' antikry ke tis ugrikis metafraseos.

²⁶ Tvrdí, že se neusadili v Uhrách po velkém stěhování roku 1690, nýbrž spolu s Bosňáky a Černohorci (Raškové) od samého počátku uherských dějin. Poukazuje na odlišný způsob získávání uherského občanství u Řeků a u Srbů. Srbové na rozdíl od Řeků osidlovali celá území a zakládali obce. Sloužili na hranicích, cvičili v královských městech, živili se zemědělstvím a dobytčářstvím. Je proti tomu, aby je nazývali Raškové místo správného Srbové nebo Slované, které si Maďaři oblíbili. Na anonymní spisek odpověděl v němčině anonymně uherský Řek, který hájí své soukmenovce a snaží se uvést na pravou míru informace o nich a o jejich vztazích s příslušníky ostatních národů v Uhrách. Je to rozprava o srbském rodě, o *Srbech zvaných Ilyry*. Odmítá v ní srbská tvrzení a ukazuje na místo, které zaujímají Řekové v Uhrách. Jsou podle anonymního autora ve velkých centrech sdružení v různých spolcích, protože se zabývají velkoobchodem, který má evropské rozměry.

Uher byli Řekové neboli Paioni v Paionii nebo Pannonii. Zabývá se rovněž řecko-srbskými styky v Uhrách. Řecká historiografie považuje Zavirasovy poznámky k překladu za velmi zajímavé.²⁷

Georgios Zaviras je rovněž autorem překladu třídílné knihy o moldavském vládci Dimitri Cantemirovi z němčiny (vyšla ve Vídni 1795), z francouzštiny knihy o dějinách dobrodruha a z podvodníka Štěpána Malého, který se v Černé Hoře vydával za zmizelého ruského cara Petra.

III.

Ze Zavirasových překladů filologických spisů se zmiňme ještě o rozpravě o řečtině a jiných jazycích, jejímž autorem je Zavirasův současník, maďarský duchovní a spisovatel Jozsef Péczeli.²⁸ Pro potřeby především řeckých přistěhovalců v Uhrách Zaviras přeložil z maďarštiny (1787) lékařské rady k nejčastějším chorobám a jak je léčit. Připojil k nim tabulku 183 receptů v latině a v řečtině.

V roce 1785 Zaviras sestavil *Onomastikon emporikon* (1785, Obchodní seznam) z děl různých řeckých a latinských autorů. Ve skutečnosti jde o abecedně sestavený slovník z obchodní sféry, v němž je uvedeno starořecké slovo a vedle něho novořecký výraz, často také maďarské slovo řecké povahy. Nezřídka je slovo vysvětleno řeckým nebo tureckým slovem. Cílem G. Zavirase bylo pomoci řeckým obchodníkům v Uhrách. Botanický slovník *Onomatologia votaniki tetraglossos...* (Čtyřjazyčný botanický slovník, Pešť 1787) obsahuje 771 hesel.

Nejvýznamnějším, nejrepresentativnějším a nejrozsáhlejším Zavirasovým dílem, na němž pracoval celých patnáct let (1790-1804) a které bohužel nevyšlo za jeho života, je spis *Nea Ellas i Ellinikon Theatron* (Nové Řecko neboli Řecké divadlo).²⁹ Sestavil je na základě děl různých řeckých, latinských, francouzských, německých a maďarských autorů (nebo pramenů) a také na základě vlastního studia vydaných i nevydaných listin.

Zavirasovo *Nové Řecko neboli Řecké divadlo* uvedlo do řecké literatury a kultury vědeckou nebo odbornou biografii řecké filologie čtyř

²⁷ Georgiu Ioannu Zavira *Nea Ellas*, s. XXVIII a jinde.

²⁸ Zaviras se s ním pravděpodobně znal osobně. Péczeli podporoval rozvoj školství a překlady děl řeckých, latinských a jiných velkých autorů do maďarštiny.

²⁹ Vydal je až roku 1872 v Athénách Georgios P. Kremos, fototypní vydání Atény 1972.

století. Zahájilo tak filologická studia již osvobozené země. Historiografie novořecké filologie 18. století, která zobrazuje a zachycuje duchovní život té doby, se opírá téměř výlučně o Zavirasovo dílo. K tomu měl četné vzory, především v Uhrách. Znal dobře maďarskou literaturu a filologii vůbec. Právě v Uhrách od roku 1711 vyšly podobné biografické slovníky, jež měly vědeckou povahu. Zaviras je znal a četné z nich uváděl, čerpal z nich informace atd. Dal tedy porobenému Řecku první vědecký biografický sborník nebo slovník, opatřený bibliografií, názory, myšlenkami a vlasteneckým nadšením. Dílo zachycuje veškerý duchovní život tehdejšího Řecka i řecké diaspory.

V Nové řecké encyklopedii je značně rozsáhlá stat' Spyrose Kainourgiose, v níž přehledně, zasvěceně a poučně pojednává o *velkém pedagogovi a reformátoru* jeho díle v širším historickém kontextu. Autor svůj výklad uzavírá tak, že *Komenský byl velkolepý duch čistého srdce plného lásky, člověk nezdolné touhy, neúnavné lásky k práci a bohaté fantazie*. Bohužel však v hesle nenajdeme údaje o recepci díla J. A. Komenského v řeckém kulturním prostředí.³⁰

Dílo J. A. Komenského pronikalo rovněž k srbským a charvátským pedagogickým a školským pracovníkům. První překlad *Velké didaktiky* do charvátštiny vyšel v roce 1871.³¹ Sloužil jak charvátským, tak také srbským, resp. slovinským i bosenským pedagogickým zájemcům. Charvátský pedagogický spolek se ke Komenského dílu vrátil znovu o třicet let později a vydal *Velkou didaktiku* v novém překladu Julija Golika (1900). Srbský překlad Jovana Miodragoviće vyšel o sedm let později.³²

Pro charvátský překlad, který zahajoval pedagogickou knihovnu, je příznačný výrazně vlastenecky laděný úvod. Zdůrazňuje se v něm mj. zaostalost *vlasti a národa*, který nelze vzdělanostně a kulturně pozvednout bez pomoci *hlavního faktoru, tj. národní (tj. základní- id) školy* tak, aby se mohl zařadit k jiným pokrokovým národům. Podle názoru členů pedagogického a literárního spolku je jedině *národní škola povolána k tomu, aby razila cestu osvětě a kultuře a aby je šířila k nejnižším vrstvám*

³⁰ Patsis, Ch.: Nea elliniki egkyklopaidia, tomos 15, Athinai 1972, s. 836-838.

³¹ J. A. Komenskoga Didaktika. Pedagogijsko- književni sbor, Zagreb 1871.

³² J. A. Komensky, Velika didaktika, Beograd 1907.

lidu. Jedině národní škola může položit základy, na nichž se může zakládat sláva a blahobyť celého národa.

Podle autorů úvodu národní škola nemůže podobné úkoly plnit proto, že chybějí dobře připravení a všestranně vzdělaní učitelé, jejichž postavení se podobá postavení pastorka. Jedině *vzdělané učitelstvo* může pomoci *jak škole a sobě, tak také svému národu* - praví se v úvodním textu. Aby se zvýšila a rozšířila výchova, všeobecné a odborné vzdělání učitelů, rozhodli se vydat *Didaktiku slavného velikána pedagogiky Jana Komenského*. Tím si chtěli připomenout dvousté výročí dne, *kdy tento velký reformátor školy a vědy, tenhle významný předchůdce všech pozdějších školských velikánů, tenhle nesmrtelný duch, jsa vyhnán ze své posvátné vlasti, zemřel v cizině*.³³ Tím chtěli vydavatelé skromně vyjádřit dík *za jeho velké zásluhy*, které jsou *základním kamenem veškeré nové a pokrokové pedagogiky*.

O „*jádru*“ (*srdčika*=*srčika*, tak začíná název textu) vyučovací a výchovné soustavy J. A. Komenského pojednal v doslovu v překladu *Veliké didaktiky* J. K. Škoda. Soustředil se na tři základní tematické okruhy Komenského díla a života: na didakticko-pedagogickou, filozofickou a lidskou stránku. Slavné osobnosti mají podle autora všechny národy, zejména ty, *kde vládne svoboda ducha*. Rozebírá hlavní myšlenky z Komenského *Veliké didaktiky*. *Komenský byl první, kdo důrazně požadoval, aby se mládež vzdělávala na základě mateřského jazyka* – psal J. K. Škoda. Komenského nazývá *reformátorem evropského školství a hvězdou, která vyšla nad českým národem*.

Když J. K. Škoda psal o *víře a vědění*, které je třeba podle něj jasně rozlišovat, a o Komenského filozofii, zdůrazňoval zejména její empirickou a racionální stránku. *Čím více dozrává člověk a lidstvo, parafrázoval J. K. Škoda našeho myslitele, tím bezpečněji může držet osud ve svých rukou*.

Autora doslovu však nejvíce zaujal a dojímал velmi čínorodý život *velikána* (jeho výraz), který se půl století *protloukal Evropou a sloužil všem těm národům, které si ho přály*. *Všechny ho maximálně využily, všechny ho opustily, všechny na něho zapomněly*: Komenského vytrvalost, houževnatost, nepoddajnost životním strastem, *hvězdy, která po celá staletí svítí daleko do dáli tak velkolepě a tak jasně*.

³³ Jana Amosa Komenskoga Didaktika, Zagreb 1871, a. V.

Považují ostatně za dodnes aktuální slova J. K. Škody, která napsal před téměř celým stoletím: *Kéž bychom co nejdříve začali všude vychovávat lid podle pravidel Komenského.*³⁴ Podle francouzského myslitele Julese Micheleta, kterého J. K. Škoda cituje, J. K. Komenský sice ztratil vlast, ale tím si zároveň získal svět, *získal si jednotnou myšlenku celého lidstva.*

A získal si patrně také charvátské pedagogické a školské pracovníky i charvátskou kulturní obec, za kterou to J. K. Škoda vyjádřil v závěru své stati o J. A. Komenském velmi pateticky: *Bratři! Amos je opravdu také náš. Proto prosazujme, aby nás učil. Prosazujme, aby také mezi námi zůstala věčná vzpomínka.*³⁵

Charvátský pedagogicko-literární spolek, který usiloval o vzdělávání učitelů a zvýšení úrovně vyučování, vydal již v polovině osmdesátých let 19. století Komenského *Informatorium školy mateřské.*³⁶ Pod zkráceným názvem *Materinska škola* vyšlo *Informatorium školy mateřské* bezprostředně po druhé světové válce také srbsky.³⁷ Po více než půl století (2000) vyšel nový srbský překlad, který je pořízen ze slovenštiny a opatřen zasvěceným doslovem Zoroslava Speváka, jenž se dílem učitele národů zabýval ve své doktorské disertaci.³⁸

Protože však všechny uvedené překlady *Velké didaktiky*, slovinský, charvátský a srbský, byly pedagogickým pracovníkům téměř nebo zcela nedostupné, vyšel z iniciativy Svazu jugoslávských pedagogických společností v roce 1954 nový, nezkrácený srbocharvátský překlad *Velké didaktiky* pořízený z latinského originálu.³⁹

V redakčním úvodu k překladu *Veliké didaktiky* se přirozeně odrazily mj. názory odlišného společensko-politického uspřádání Jugoslávie. *Naši pedagogičtí a školští pracovníci a všichni ostatní, kteří budou dílo studovat, říká se v citovaném úvodu, budou umět vydělit to, co také ještě nyní má*

³⁴ Tamtéž, s. 251.

³⁵ Tamtéž, s. 255.

³⁶ Jana Amosa Komenskoga Informatorijum za školu materinsku. Sa češkog preveo Zaboj Marik, Zagreb 1886.

³⁷ Jan Amos Komenski, Materinska škola, sa predgovorom o životu i radu J. A. Komenskog, Beograd 1946, 2000.

³⁸ Spevák, Z.: J. A. Komenski, pedagog i utopista. Bački Petrovac-Noví Sad 2003.

³⁹ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika koja obuhvata opštu veštinu o tome kako valja poučavati svakoga u svemu.* Prevela s latinskog Darinka Grabovac, Beograd 1954, 1967, 1997.

*obrovský význam pro výuku ve škole a vůbec pro výchovu a vzdělání naší mládeže, od toho, co v něm neodpovídá cíli a úkolům naší výchovy. Týká se to zejména náboženského rámce Veliké didaktiky a náboženských názorů J. A. Komenského, které v jeho době ostatně nemohly být jiné.*⁴⁰

O tom, jaký význam přisuzovali *Velké didaktice* překladatelé do srbstiny, svědčí rozsáhlý úvod výjimečného srbského znalce Komenského díla dr. Vlada Šmidta. Na více než dvaceti stránkách V. Šmidt velmi zasvěceně pojednal o životě a díle J. A. Komenského, zevrubně analyzoval jeho pedagogické názory na národní školu, upozornil na stále aktuální požadavek výuky v mateřském jazyce a přesvědčivě poukázal na význam Komenského *Veliké didaktiky*, na trvalou platnost Komenského názorů pro rozvoj didaktiky. V. Šmidt zdůraznil mj. Komenského požadavek pedagogicky vzdělaných učitelů, aby mohly být realizovány didaktické cíle. *O řešení didaktických otázek se můžeme nejvíce poučit právě u Komenského* – uzavírá V. Šmidt.

Není jistě bez zajímavosti, že Komenského *Svět v obrazech* vyšel těsně před první světovou válkou srbsky v překladu Jovana M. Popoviće nikoli v Srbsku, nýbrž u nás v Českém Brodu.⁴¹

Podívejme se ještě stručně na recepci Komenského díla u Bulharů. Jeho *Velká didaktika* vyšla v bulharském překladu poprvé v roce 1905.⁴² Byl to ovšem překlad z překladu, v tomto případě srbského. Komenského pedagogické myšlenky pronikaly k bulharským pedagogickým a osvětovým pracovníkům ještě před osvobozením země z turecké nadvlády roku 1878. Již roku 1873 vyšly v časopise *Slava* úryvky z *Veliké didaktiky* o obecných pravidlech školního vyučování, o disciplíně, o tom, jak je třeba se učit a jak učit druhé aj. V dalších letech pak vyšly úryvky z Komenského děl rovněž v dalších bulharských časopisech, které byly přeloženy ze srbského pedagogického časopisu *Škola*.⁴³

⁴⁰ Tamtéž, s. IX.

⁴¹ Jan Amos Komenski, Svet u slikama. Preveo Jovan M. Popović. Český Brod, L. Beneš 1913.

⁴² Jan Amos Komenski, Velika didaktika, Sofija 1905. Byla to bezplatná prémie pro předplatitele čas. Učilišten pregled za rok 1904.

⁴³ Čas. Učilište, roč. IV, sv. 10, 16, 1874, čas. Čitalište, sv. 11-12, 1874. Článek Jan Amos Komenski. Učilišten dnevnik, roč. I, sv. 1, 1884.

Po roce 1878 zájem bulharské pedagogické a školské veřejnosti o dílo velkého slovanského pedagoga ještě zesílil. Projevil se mj. tím, že v prvním bulharském pedagogickém časopise,⁴⁴ který začal vycházet v roce 1889, vyšly mj. příspěvky o J. A. Komenském. O několik let později (1892) byl dokonce založen *Spolek Komenského* (Družestvo Komenski), jehož prvořadým úkolem bylo mj. zorganizovat oslavy 300. výročí narození našeho velkého myslitele. V nově založeném bulharském pedagogickém časopise⁴⁵ vyšel obšírný výklad o životě a díle J. A. Komenského. Píše se v něm jako o géniovi, velkém pedagogickém mysliteli a *zakladateli nové pedagogiky*, jehož díla jsou prodchnuta *láskou k velké výchovné práci*.

U příležitosti různých výročí spjatých s J. A. Komenským a při posuzování jakýchkoli pedagogických otázek se vždycky uváděla osobnost J. A. Komenského a jeho dílo. Je přirozené, že Komenského dílo působilo zejména na literaturu pro děti a mládež.

Třebaže nelze mluvit o bezprostředním vlivu Komenského spisku *Orbis pictus* na slabikář filozofa a osvětového pracovníka Petra Berona (1800-1871) *Bukvar s različni poučenija* (1824), známý pod názvem *Riben bukvar* (Rybí slabikář - podle vyobrazení velryby na titulní stránce), přece jen Beron užívá podobných myšlenek a postupů i obrázků jako Komenský např. při seznamování dětí s rostlinami a zvířaty.

Výrazné bezprostřední i zprostředkované působení díla J. A. Komenského je patrné u zakladatele bulharské literatury pro děti a mládež Petka Račeva Slavejkova (1827-1895), především v jeho slabikářích, čítankách a dalších učebních příručkách pro děti.⁴⁶ V *Bukvaru* (1858, Slabikář) Slavejkov, který se s Komenského *Světlem v obrazech* nejpravděpodobněji seznámil z jeho ruského překladu,⁴⁷ např. uvádí tatáž zvířata a zvuky, které vydávají, seznamuje děti se vším, co je viditelné, uvádí údaje o lidském těle a jeho orgánech a funkcích, o zemi, nebeských tělesech, rostlinách a živočiších jako J. A. Komenský ve *Světě v obrazech*.

⁴⁴ Vestnik na učitel'skoto dviženie, roč. 3, 1891.

⁴⁵ Pedagogium, roč. II, sv. 1-5, 1892.

⁴⁶ Slovník autorů světové literatury pro děti a mládež. I. Zahraniční spisovatelé. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením I. Dorovského a V. Řeřichové. Libri, Praha 2007, s. 708-709.

⁴⁷ Komenskij, J. A.: Ukazatel' russkich perevodov 1772-1992, Moskva 1995.

Od J. A. Komenského převzal P. R. Slavejkov rovněž myšlenku seznámit děti s řemesly. Samozřejmě s těmi, která jsou běžná v Bulharsku a jinde na Balkáně, a podrobně popsat technické operace.

Myšlenkové a tvůrčí působení díla J. A. Komenského na bulharského obrozenského pracovníka, politika, filologa a překladatele P. R. Slavejkova je zřejmé rovněž při seznamování dětí s abstraktními pojmy, jako je přátelství, vděčnost, pokora, poslušnost aj.

Orbis pictus J. A. Komenského byl v Bulharsku populární i po osvobození Bulharska roku 1878. Ve stati *Beležki za Komenski* (Poznámky o Komenském), která vyšla v prvním bulharském pedagogickém časopise *Pedagogium*, se mj. psalo: *Orbis pictus slouží jako prototyp pro naše „názorné knihy“ k četbě pro děti. Vysoké hodnocení této významné knihy Komenského vyplývá také z názoru, že Orbis pictus patří k nejvýznamnějším dárkům dětského světa.*⁴⁸

V článku se mj. zdůrazňovalo, že se Komenského kniha liší od ostatních podobných příruček tak, *jako se liší život od obecných pravidel, jako se liší plný duch lidstva od jednostranného ducha nějakého oboru.* J. A. Komenský, psalo se dál v článku, *položil hluboké základy vpravdě humánní osvěty a výchovy lidstva.*

Komenského *Orbis pictus*, který vyšel v Bulharsku přesně před padesáti lety (dne 15. listopadu 1957), byl vlastně dvojjazyčný. Latinský originál včetně obrázků je ve sloupcích a vedle něj bulharský překlad G. Kr. Radeva.⁴⁹ Po pravém okraji překladatel uvádí a vysvětluje latinská slova. Překladatel tak vytvořil svéráznou příručku k zvládnutí základů latinského písma a jazyka dětmi předškolního věku, které dělají první krůčky ve výuce v mateřské (domácí) škole a musejí si zároveň osvojit bulharskou abubu.

Protože se první bulharský překlad *Velké didaktiky* z počátku 20. století stal bibliografickou vzácností, vyšlo základní pedagogické dílo J. A. Komenského v bulharském překladu znovu v roce 1957, tentokrát ovšem z latinského originálu.⁵⁰ V rozsáhlém úvodu se velmi přehledně a podrobně

⁴⁸ *Pedagogium*, roč. II, kn. 1, 1892, s. 39 n.

⁴⁹ Jan Amos Komenski, *Setivnijat syjat v kartini*. Prevede od latinski G. Kr. Radev, Sofija 1957. Je opatřen úvodem Žeča G. Atanasova *Za avtora i negovata kniga* =O autorovi a jeho knize.

⁵⁰ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika*. Prevod i beležki na d-r Manjo Stojanov. Uvod i redakcija prof. Najden Čak'arov, Sofija 1957.

pojednává o životě a jednotlivých dílech velkého českého humanisty, myslitele a *geniálního pedagoga*. Dokonce v osobě a činnosti bulharského patriarchy Eutymije Trnovského (1325/30-1401/12) nachází autor úvodu Najden Čakarov paralelu v tom, že oba dva *přežili ničení své země a vyhnanství*.⁵¹ Čakarov analyzuje a obsahově charakterizuje jednotlivé kapitoly *Veliké didaktiky*, metodologii, postupy a kritické přístupy jejího autora při výstavbě pedagogické soustavy výchovy a vzdělávání, zmiňuje se o jeho světovém názoru a jeho chápání přírody a boha. *Pokroková linie v teorii pedagogiky v celém světě má svůj začátek u Komenského*, cituje autor úvodu z tehdejších sovětských dějin pedagogiky a pokračuje: *V rozvoji pedagogiky Komenský hraje takovou velkou úlohu, jako hraje Bacon ve filozofii a Koperník v astronomii*.⁵²

U příležitosti 400. výročí narození J. A. Komenského se v roce 2001 konala v bulharském hlavním městě Sofii velká mezinárodní vědecká konference, jejíž výsledky vyšly v samostatném sborníku. Dokládají aktuálnost rozsáhlého a mnohostranného didaktického díla našeho pedagogického teoretika a autora cenných jazykových učebnic.

Mnoho základních a středních škol v Srbsku, Bulharsku, Makedonii a jinde neslo zejména ve 20. století a nese dodnes jméno českého pedagoga. Vymezený rozsah stati nám nedovoluje pojednat o pronikání díla J. A. Komenského také k rumunským, albánským a makedonským pedagogickým pracovníkům.⁵³

Na závěr můžeme říci, že jak v průběhu staletí, tak také v nových společenských a kulturně politických podmínkách a školských koncepcích i v odlišné přípravě vysokoškolsky vzdělaných pedagogických pracovníků v samostatných republikách na Balkáně je pedagogické dílo J. A. Komenského stále aktuální.

⁵¹ Tamtéž, s. 11.

⁵² Tamtéž, s. 28.

⁵³ Stručné informativní heslo o J. A. Komenském je v makedonské MI-ANOVA encyklopedija opšta i makedonska, Z-Lj, redaktor Jovan Pavlovski, Skopje 2006, s. 794.

Г.Ф. КОВАЛЕВ

Воронежский государственный университет
Воронеж, Россия

О НАЗВАНИИ СЛАВЯНЕ И ИХ ПРАРОДИНЕ

Сейчас часто задаёшься вопросом: почему Западная Европа считает всех славян дикарями? Может потому, что в древности все крупные нападения на Запад совершались с Востока: войска Тамерлана, войска гуннов, аваров, вандалов. Не забудем и мавританское нашествие, и османское. Но это же не славяне.

В то время, как славяне свободно развивались на своей свободной прародине, которая по географическим данным была хорошо защищена болотами и лесами от агрессивных инородцев, все народы Западной Европы были уже рабами Римской империи. Более того, уже практически чуть позднее эти народы стали менять свой родной кельтский язык на язык романский (португальцы, испанцы, французы, часть швейцарцев), дакский (румыны, молдаване).

Вместе с рабством они восприняли и принципы римской империи, в которой считались гражданами, только истинные жители римской империи. Прочим – варварам – предназначалось быть лишь рабочей силой империи. Отсюда принцип: мы западноевропейцы, а вы, все остальные – дикари, у которых не может быть своей истории и культуры. Особенно это затронуло народ островной империи – англичан. Примечательно, что такие народы первыми бросились завоевывать себе колонии и превращать местное население в рабов.

Первые определенные сведения о славянах как особом этническом единстве относятся к I в. н.э. Самое раннее из них – известие “Естественной истории” римского писателя Плиния Старшего, погибшего в 79 г. н.э. в Помпее во время извержения вулкана Везувия. Плиний Старший упоминает среди северных народов, которые “обитают вплоть до реки Вистулы (Вислы)”, сарматов, *венедов* и др.

Ряд важных свидетельств о венедах содержится в сочинении римского автора Корнелия Тацита “Германия” (98 г. н.э.). Тацит в частности сомневался, следует ли причислять народы певкинов, *венедов* и финнов к сарматам, и приходит к выводу, что венедов можно отнести к германцам. Это заключение Тацит сделал на основе имевшихся у него сведений об образе жизни венедов: они, как и германцы, “сооружают себе дома, носят щиты и передвигаются пешими, и притом с большой быстротой; все это отмежевывает их от сарматов, проводящих жизнь в повозке и, на коне”. Причина же колебаний Тацита состояла в том, что “венеды переняли многое из нравов сарматов” (т. 1, 372-373). При всей нечеткости этих данных они позволили Тациту говорить о славянах как об этносе оседлом, земледельческом, тем самым отличным от соседних иранских кочевников-скотоводов восточной Европы, т.е. сарматов.

В дальнейшем славян уже под их собственным именем, являвшимся, несомненно, самоназванием, упоминают несколько авторов VI в.: Псевдо-Кесарий, Иоанн Эфесский, Прокопий Кесарийский, Менандр, Агафий Миринейский, а также готский историк Иордан, писавший на латыни.

Первым достоверным упоминанием о собственно уже славянах на северных берегах Дуная под их собственным именем признается свидетельство Прокопия Кесарийского 527 г. Он, в частности, писал: “...гунны, склавины и анты почти каждый год, начиная с года, когда Юстиниан взял власть над ромеями, совершают нападения на Иллирик и всю Фракию...”.

Готский историк Иордан (а готы в те времена жили в Причерноморье, поэтому Иордан прекрасно и непосредственно знал многое из жизни славян) отметил в своем сочинении “Деяния гетов” “многолюдное племя венетов”, которое в его время было известно под разными названиями, но “все же преимущественно они называются склавенами и антами”. То есть, по Иордану, все славяне прежде всего назывались венетами, а три их основные ветви назывались по-разному: Veneti, Sclaveni, Anti.

Важно отметить, что топонимы с корнем *венд-/вент-* распространены на обширных пространствах Европы, где славяне в древности

не жили (Бретань, Пиренеи, Северная Италия, север Балкан, юго-восток Балтики). Славяне, видимо, расселились на части территорий, занимаемых некогда венедами, поэтому на них и было перенесено имя венедов. Вполне возможно, что часть венедского этноса вошла в состав славянского этноса (т.е. были ассимилированы славянами), передав ему некоторые элементы своей культуры (ср.: *Ventitjī* > **ВЛТИЧИ** древнерусских летописей, а также немецкое название славян – *вендиши*, *виндиши*).

Другой этноним – *анты*, приписываемый древними историками славянам, также не может претендовать на роль самоназвания славян древности. Некоторые ученые (Ф.П.Филин, А.И.Попов) считают, что слово *анты* происходит от тюркского *ant* – “клятва” и *anda* – “побратим”, поскольку восточные славяне были союзниками аварских племен в борьбе с Византией. Показательно, что после разгрома этого союза антов и аваров во главе с Апсихом в 602 г. само название *анты* исчезает из источников.

Некоторые ученые вслед за Иорданом полагают, что название “словене” было не общим для всех славян, а лишь названием одной из групп славян. Однако против этого говорит то, что все славяне до сих пор ощущают общее славянское этническое самосознание, а также то, что термин *славяне* мы обнаруживаем практически на всех перифериях Славии: на Балканах (*словенцы*), в центре (*словене* – *словаки*), на севере (*словинцы*–кашубы), на востоке (*словене* новгородские).

Этимологий для этнонима СЛАВЯНЕ было выдвинуто довольно много. Из всех предложенных этимологий наиболее вероятно предложенная О.Н. Трубачевым этимология *славяне* из праиндоевропейского **sū-* (ср. также пуштунское *zaj* – ‘сыны, потомки’), близкого по значению к *gen-*, т.е. ‘род, порождение’.

Необходимо признать единство производных от корня **sū-*: *su-*, *sy-*, *sv-*. Отсюда столь же близкими словами, произведенными от этого корня, следует признать такие, на первый взгляд разнородные слова, как *сын*, *сука*, *свинья*. Разнородность их снимается, когда рассматривается семантика этих слов: *сын* – ‘порожденный’, *сука* и *свинья* – ‘животные, порождающие много приплода’. Такое многоплодие (еще более характерное для свиней) было с интересом, а часто с

мифологическим страхом подмечено еще праславянами, оно сильно контрастировало с людьми (*один*, гораздо реже – два-три ребёнка). Правда, у праславян дело не доходило до ритуального уничтожения женщин, родивших двух и более детей, как это происходило до совсем недавнего времени у ряда народов Африки.

Добавим еще два слова: *свой* и *свобода* (ср. др.-инд. *svami – ‘свободный, хозяин’). Опять же, на первый взгляд эти слова, казалось бы, ничего общего с предыдущими не имеют. Но *свой* следует семантизировать как ‘родственник’ (ср.: *свояк, свояченица*), а *свобода* – как ‘жизнь среди *своих*, родичей, жизнь по *своим* законам, как вольная, *свободная* от чужих посягательств жизнь’. Далее возьмем вариант слова *свобода* – слово *слобода* – ‘свободное поселение’ (ср. сербское имя *Слободан*), через которое *словене / славяне* становятся еще ближе к современности.

Славянское произношение было крайне трудным как для греческого языка, так и для латыни. Известно, как в этих языках передавались славянские названия: Висла – Vistula / Viscla, славяне – Stlavi / Sclavinoi и т.п. Поэтому можно утверждать, что среди многочисленных этнонимов, упоминаемых Геродотом в его «Истории», обнаруживаются самые древние упоминания о славянах в виде *суобен, ставан* и т.п. В современном итальянском языке от *славян* сохранились этноним *скьяво* и довольно известная фамилия *Скьявоне*.

А в самой этнонимии ближайшими родственниками *славян* по номинации становятся *шведы* (в др.-русск. *свеи* и даже *свои люди*) и *швабы*. Ни шведов, ни швабов за рабов никто не принимает, а вот славян... Это произошло потому, что уже в I в. н. э. славяне составляли большое число среди тогдашних “гастарбайтеров”. Кроме того, много славян попадало в рабство. Со словом *славяне* в романо-германской традиции (*slave*), видимо, произошло то же, что позднее в русском языке со словом *швейцарец* – ‘этноним’, но *швейцар* – ‘профессия’.

Этноним *серб* имеет, как и *славяне*, очень древнее, праиндоевропейское происхождение. Его корень близок слову *серия* или *сериал*. Серия – это набор родственных частей, латинский корень *series* означает группу или ряд однородных элементов. Можно найти и семантические связи слова *серб* в славянских языках. В белорусском языке

словом *сябры* называют родственников или друзей. Кроме того, есть слова *пасерб* и *пасербица*, в которых значение приставки *па-* проясняется до *не*, в то время как корни при сравнении с русскими словами *пасынок* и *падчерица* проясняются до ‘родственники’. То есть в слове *Серб*, как и в слове *Словѣне*, корень имеет одинаковое значение – ‘род-’ (греч. *ген-*).

Интересна этимология этнонимов *чехи* и *ляхи* (поляки). Эти этнонимы попали благодаря рифме в древнерусскую пословицу «Межи Чахы и Ляхы», что в современном языке значит: «сесть между двух стульев». Если учесть древнее соответствие типа *пряду*, но *пряха*, то мы видим закономерное выпадение *-д-* при присоединении *-Х-*, то есть *члрд-* + *х-* = *члрхы*, а *ллрд-* + *х-* = *ллрхы*. Такой расклад позволяет предположить, что этноним *чехи* происходит от *чадо* (*члрдо* – ‘ребенок, родич’), а этноним *ляхи* – от *ляда* (*ллрдо* – ‘земля, почва’), что и оправдывается более поздним этнонимом *поляки* – от *поле* – ‘полая, пустая, свободная от леса земля’.

В деле отыскания прародины славян не так уж много дают нам данные археологии, поскольку проблемы торговли и обмена бытовыми предметами и культурными ценностями ставят под сомнение вопрос об этнической принадлежности тех или иных археологических находок.

Именно поэтому, говоря о гипотезах прародины славян, необходимо обратиться к языковым данным в сочетании с той средой обитания, в которой (по данным славянских же и близких им языков) могли бы жить праславяне. А они весьма красноречивы.

Могли ли жить праславяне в горах или вблизи них? Многие современные ученые отвечают на этот вопрос утвердительно: да, в Карпатах и на Дунае! Такие ученые, как О.Н.Трубачев и др. обычно ссылались на фрагмент из Несторовой “Повести временных лет”, в котором говорится: “По мнозѣхъ же врѣменѣхъ сѣли сѹть Словѣне по Дѹнаевѣ, где єсть нынє Үгорьска земля и Болгарьска. И от тѣхъ Словѣнъ разидошєся по землѣ и прозвашася имены своими, где сѣдше на которомъ мѣстѣ” (ПСРЛ-1, ст.5). При этом забывали при переводе на русский язык о словах “По мнозѣхъ же врѣменѣхъ”, которые прозрачно переводятся: “После долгих времен”, то есть до

поселения на Дунае славяне где-то жили, а Дунай указан лишь как маркированный показатель славянской колонизационной экспансии, да и то только для части славян. Кроме того, Дунайский ареал и Карпаты – это горы. А праславяне совершенно не знали слова “гора” в нынешнем его значении. Сербский и болгарский языки до сих пор сохранили древнейшее значение этого слова – ‘лес’ (Толстой 1969, с.22-23), впоследствии ‘холм, поросший лесом’, ср. литовск. *gigia* – ‘лес’, др.-прусск. *gaŕjan* – ‘дерево’.

Далее, могли ли праславяне жить возле моря? Тут соглашающихся уже меньше. Дело в том, что и в праславянском, и в прагерманском “море” совсем не обозначало того, что мы понимаем сейчас: “Основа *maŕ, meŕ*, которая в большинстве других арийских наречий имела значение “море” (реже “залив” или в крайнем случае – “озеро”), в германских аналогах этой системы, приводимых М.Фасмером, означает “болото” (Виноградов 2017, с.105). Оно значило лишь ‘большой внутренний пресный водоем’ (Валенцова 2015, с.45-57).

Частично ответ на вопрос, жили ли праславяне возле Балтийского моря, дает история слова (и понятия) “янтарь”. Если бы праславяне жили у моря, они бы имели какое-то общее название этого теплого камня. Однако в восточнославянских языках принято слово, заимствованное из литовского – *gintaras*, латышского – *dzintars* (Фасмер-4), в то время как в польском – *bursztyn* из немецкого *Bernstein* (буквально – ‘горючий камень’), в болгарском – *кехлибар* из турецкого *kehlibar*. Кроме того, общеславянскими у всех славян являются только названия рыб пресноводных, названия же морских рыб в каждом славянском языке весьма различны. Все это дает основание не насаждать праславян вблизи морей.

Вряд ли жили наши далекие предки и на территории степей и лесостепей. На открытом пространстве они были бы хорошо известны древним грекам, несмотря на то, что были отделены от них мощной полосой иранцев-скифов. Да и слово “степь” не является общеславянским словом. Оно довольно позднее, восточнославянского происхождения. Его этимология или от **tepti* – ‘вырубать, тять’, т.е. вытыпанное, или от *тъпът-* – ‘топтать’, что, несмотря на густой и богатый травяной покров степи, для лесного человека степь из-за почти

полного отсутствия деревьев – это пустое, вытяпанное, вытопанное пространство.

Поэтому для праславян остается только одно место обитания – мощные леса, тянувшиеся от Вислы до Днепра, сохранившие и до сих пор часть своей непроходимости (беловежский массив, смоленские, брянские леса). Не зря, видимо, древние славяне любовно называли Днепр *Словутичем*. Днепр и действительно “дитя славян”, поскольку начало его – в западной части Валдайской возвышенности, на Смоленской земле (не более чем в 10 км от деревни Бочарово), то есть на исконно праславянской территории.

Топонимы Смоленск и Брянск сохранили и свое “лесное” значение: ‘древесная смола’ (*Смольнескъ*) и ‘дебри’ (*Дебрянскъ*). Кстати, большинство названий деревьев этой климатической зоны – общеславянского происхождения.

Литература

- Валенцова М.М. Славянское *mor’e – не море? // Славяноведение, 2015, №6, с.45-57.
- Гуров Н.В. Оппозиция “свой : чужой” в протодравидийском // Problemy języków Azji i Afryki. Warszawa, 1987.
- Ковалев Г.Ф. Этнонимия славянских языков. номинация и словообразование. Воронеж, 1991.
- ПСРЛ – Полное собрание русских летописей. М., 1962, т.1.
- Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. М., 1969.
- Хенсель В. Венеты, вены и их связь с населением Северной Италии и Польши // Древности славян и Руси. М., 1988.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. М., 1989, т.9.

Бистрица МИРКУЛОВСКА

во пензија

Филолошки факултет „Блаже Конески“,

Скопје

ДА СЕ БИДЕ ИЛИ ДА НЕ СЕ БИДЕ ПРЕВЕДУВАЧ?¹

Мудроста не живее само во една куќа

(македонска народна поговорка)

Оваа народна мудрост оди во прилог кон позитивен одговор на нашата тема: Да се биде или да не се биде преведувач? Чудесна метафоричност зрачи од поговорката: иницира отворање на прозорци и врати за да се долови пулсирањето на други културни светови, а наедно отвореност кон нив, како што испеал Кочо Рацин: ... *Куќа цел свети брајски ми е / брајски што срце отвора.*

Препрочитувајќи ги прилозите на нашите поранешни средби можеме да заклучиме дека постои едно општо согласување: преведувачот врши зближување на народите, културите, литературите, премостување на лингвистичките и екстралингвистичките дистанци. А градењето на мостови е мошне благородна работа. Значи, големо ДА за ДА СЕ БИДЕ ПРЕВЕДУВАЧ.

Предмет на моето разгледување е придонесот на членовите на Друштвото на писателите на Македонија во двонасочната комуникација – пренесување на други литературни светови во македонското јазично подрачје и сопствено презентирање во светот. При тоа ги користам податоците од публикацијата „Македонски писатели“ (ДПМ, Скопје, 1987 год.).

Гане Тодоровски, потенцирајќи го континуитетот на Словеномакедонската книжевна дружина на Ѓорѓија Пулевски од 1888 година до

¹ Симпозиум на 23. Меѓународна средба на книжевните преведувачи, Тетово, 29-30.08.1994

формирањето на ДПМ во 1947 година, за првата генерација писатели, по кодифицирањето на македонскиот литературен јазик, вели: „Потенцијалните кадри за многу културни институции беа главно писателите“, *иа зајџоа ѝишувањето им е дури виџора смена од работниот ден*. Тоа секако продолжи подолго време, зашто пред нив претстоеше обемна работа за потребите на образованието (учебници по мајчин јазик и литература) и други културни дејности. Зачекорувањето во литературните светови нужно бараше да се преведува, што значи – да се твори и во некоја *ѝреџа смена од денот*. Покрај творечката актива на Блаже Конески ќе прочитаме: „...Забележителни се преводите од Шекспир, Његош, Жупанчич, Хајне, Блок; кај Ацо Шопов – Шекспир, Ростан, Корнеј, Багрицки, Крилов, Змај, Крклец, Крлежа, Витез, Жупанчич, Сарајлиќ; кај Гого Ивановски – Лермонтов, Шантиќ, Јакшиќ, Прерадовиќ“.

Многу години подоцна Блаже Конески се сеќава: „Сум преведувал прозни работи и драмски текстови, особено кога работев во театарот. А постојано и за долго време се ориентирав и на преведување поезија. Повремено поезија преведувам и до денес“².

Натамошниот културен развој и издавачката дејност во Македонија бараа да се преведуваат дела од класиката како и од современата литература. Па затоа, сосем нормално, генерации писатели се вклучуваат во таа обемна и одговорна работа. Од 228 имиња презентирани во „Македонски писатели“ кај речиси половина од нив стои податокот – се занимава и со литературен превод.

Иако нецелосни, податоците од „Македонски писатели“ предизвикуваат восхит, желба да се споменат познати имиња на писатели-преведувачи кои квантитативно и квалитативно оставија виден печат во ова подрачје и се носители на традиционални признанија за преведувачката дејност.

Именувањето, сметам ќе е ризично и несправедливо кон сите оние писатели-преведувачи кои вградиле дел од сопственото љубопитство и афинитети во одгатувањето на грандиозната КУЛА ВАВИЛОНСКА преведувајќи од српски, хрватски, словенечки, руски, белору-

² Цане Андреевски: Разговори со Конески (Култура, Скопје, 1991)

ски, украински, бугарски, полски, чешки, словачки, грчки, албански, турски, романски, унгарски, италијански, англиски, француски, германски, португалски и – да оставиме отворено.

Струшките вечери на поезијата се благородна манифестација за збогатување на македонското јазично подрачје со врвни достигнуања во поезијата. Избори од поезијата на добитниците „Златен венец“, презентирање на одделни национални поезии, препеви на настапите „Мостови“ и на поетските митинзи, со мали исклучоци се реализирани од поетите-членови на ДПМ. Секако, овие поетски преводи претставуваат лична афирмација, не само на македонското јазично, туку и пошироко – сè до каде втасува волшебното звучење на поетската Струга.

Во спротивна насока, податоците укажуваат дека постои голем интерес за македонската книжевност во други јазични подрачја. Од 228 членови презентирани во „Македонски писатели“ кај 140 е наведен податокот дека се преведувани на други јазици. Интересно ќе биде да се спомене дека Славко Јаневски е преведуван на 15 јазици: српски, хрватски, словачки, романски, чешки, италијански, руски, англиски, унгарски, албански, турски, германски, француски, полски и есперанто. Приматот му припаѓа на „Белото Циганче“ од Видое Подгорец, кое е преведено на 17 јазици. И тука ќе споменам дека за седумте изминати години има промени, секако во позитивна смисла, што значи дека и во другите јазични подрачја јакне определбата ДА СЕ БИДЕ ПРЕВЕДУВАЧ.

За творечките напори и постигања при преведувањето на македонската литература во други јазични подрачја разменуваме искуства со врвни преведувачи од светот, наградувани со нашите традиционални награди за литературен превод. Несомнено, и тие го почувствувале она што толку искрено го искажал Блаже Конески: „... *сладосѝа на рог-ниоѝ јазик јас особено ја чувсѝивував коѝа ми усѝеваа некои ѝреводи*“.

Димитрија РИСТЕСКИ

Скопје

ПРВА АНТОЛОГИЈА НА ПЕСНИ ЗА ОХРИД¹

(Кон антологијата „ДОЈДИ ВО ОХРИД“, приредувачи Димитар Пандев,
Славе Ѓорѓо Димоски, Општина Охрид, 2018)

Дозволете ми, во почетокот, да им се заблагодарам на организаторите на овој свечен чин, кој што е составен дел од програмата за одбележување на утрешниот Патрон (8 декември) на градот - Св. Климент Охридски, што ми ја укажаа честа да ја промовирам оваа прва антологија на песни за Охрид. Честа и задоволството се дотолку поголеми, што на одреден начин и јас духовно и семејно сум тесно поврзан со Охрид и со нашиот Патрон, бидејќи своето средно образование го стекнав овде, во гимназијата „Климент Охридски“ точно пред половина век или попрецизно во далечната 1968 година, а во 1986 година, на одбележувањето на 1100-годишнината од доаѓањето на Климент во Охрид, ми се роди вториот син кој што го носи токму неговото име.

А сега, да кажам нешто повеќе за самата книга. Како што веќе спомнав, станува збор за прва антологија на песни под наслов „Дојди во Охрид“. Нејзини приредувачи се мојот долгогодишен и почитуван колега Димитар Пандев и поетот Славе Ѓорѓо Димоски. Тие со својата уметничка дарба и со своето извонредно чувство за селективност, успеале во оваа книга да ги вратат речиси сите песни за Охрид од дамнина, па до денес, како од автори кои потекнуваат не само од охридското и нашето пошироко македонско поднебје, туку и од странство или пак, според насловот на посебно издвоениот дел од книгата, „Поетите од светот за Охрид“.

Во почетокот на антологијата на песни за Охрид се наоѓа предговорот од Димитар Пандев под наслов „Охридски поетски мозаик“ во кој авторот дијамантски прецизно и чисто нè воведува во структурата

¹ Од промотивната реч на авторот на текстов во Охрид на 7 декември 2018 година.

на делото. Откако ќе објасни зошто книгата е насловена според една од првите песни на тогаш младиот поет Гане Тодоровски, кој ги повикува првите генерации на современи македонски поети да дојдат во Охрид, и како што вели Пандев „да се вживуваат во охридските дрвенини, маѓепсани од природата што сама по себеси опсипува со сите свои убавиње“, тој во својот предговор вака ја објаснува структурата на антологијата: „Дојди во Охрид“ - *анџолоџија на ѝесни за Охрид* ги вклопува, пригодно, во една поетска целина, и македонските и светските поети, поетски закрпнатици и поетски величини, кои го вложиле своето лично поетско јас, својот вознес и својот восторг, своите возбуди и вознемири во охридољубни творечки воспеви на Градот, на Езерото, на Окружието во чие средиште се охриѓани, од она свети Климентово време, преку Миладиновско-Прличевиот сенароден подвиг, до ова наше денешно време.“

Како своевиден поетски вовед, приредувачите на антологијата со право ја издвојуваат песната на Гане Тодоровски „Дојди во Охрид“, бидејќи, како што слушнавме, во неа тој повикува да се дојде во Охрид за да се видат и да се почувствуваат сите негови убавини од мугрите, кога, како што вели нашиот поет, „езерските далги во утрински блесок/ го гушкаат мило крајбрежниот песок,/ па се' до тихата вечер кога „во одблесок чуден езерото сјае/ а околу светот е занемен, трае, - тогаш дојди в Охрид“.

Веднаш потоа следат песните на тројцата наши преродбеници од 19 век Константин Миладинов, со неговата светски позната елегија „Т'га за југ“, со која секоја година се отвора светскиот поетски фестивал „Струшки вечери на поезијата“. Тука е Рајко Жинзифов со песната „Охрид“ во кој, како што вели поетот, „Как с душа чиста, безгрешна/ Климент славјанска молитва,/ Божјо предаваше слово,/ во Охрид, во старата црква/ Сос облекло Кирилово. Тука е и нашиот Григор Прличев со познатата песна „Хилјада и седемстотин шестдесет и второ лето“.

Од народното поетско творештво за Охрид, во антологијата се застапени двете лирско-епски песни „Свети Илија и девет ламии“ и „Немечка кралица и Марко“. Потоа следи циклусот песни „Охридски напеви“ во кој се застапени Коста Абраш со песната „Патот во родниот крај“, Арсениј Јовков, со песната „На езерото“, „Никола Исаија Чу-

дов со „Песна за Христо Узунов“, Никола Церков со „Чунарска песна“, Радослав К. Петковски со „Серенада“, Ѓорѓи Киселинов со песната „Охрид“, Димче Маленко со песната „Чун“ и Христо Попсимов со две истоимени песни во кои го опева историското минато на градот од Климент и Самуил, од дамнаина, па до турското ропство.

Започнувајќи од тематскиот блок „Поетот во градот“, па понатаму, приредувачите на антологијата се префрлуваат на селекција на песни за Охрид од сите генерации современи македонски поети од годините по ослободувањето и кодификацијата на македонскиот јазик во втората половина на минатиот век, па сè до денес. Во тој блок застапени се пет истоимени песни од великанот на современата македонска поезија Блаже Конески, преку Петре Бакевски, Трајан Петровски и Влада Урошевиќ, до руската и македонската поетеса и преведувачка Олга Панкина. Сите тие обработуваат различни мотиви и се испеани со свој автентичен стил на изразување. Од овој циклус на песни, колку за илустрација, ќе ви прочитам неколку стихови од песната „Охрид“, напишана на македонски јазик, од руската авторка Олга Панкина:

*Еден мој ѝријател од Москва ме ѝраша
зошћо сум ѝолку одушевена од Охрид.
Шћо има во неѓо ѝосебно?
На ѝрашањетћо не можев да одѓоворам едносћавно*

....

*Шћо да се одбере? – Сонце и вода,
Или Прличеваћта ѝознаћта ода?
Канео, калдрма или мозаици,
Охридски моми во шарени маици?*

...

*Нишћо не може да биде издвоено,
Сè нераскинливо овде е сћоено.*

Понатаму во антологијата следи еден циклус на песни насловен како „Загледи во Охрид“, чии автори се инспирирани од различни убавини на Охрид и неговата околина. Па, така на пример, Катица

Ќулавкова, инспирирана од залезот на сонцето, ќе ја напише песната „Залез над Охрид: магија“, а пак Митре Мангоски Радожданоски, кој освен од залезот, инспириран од Плаошник, Свети Наум, Свети Стефан и други природни убавини на градот и околината, ќе ја испее песната „Охриде мој“.

Голем е бројот на поети кои во своите песни обработуваат мотиви за убавините на Охридското Езеро, за неговата богата флора и фауна. Авторите на антологијата таквите песни ги сместуваат во посебен циклус насловен како „Езерски песни“. Тука спаѓаат песните на охридскиот сликар и поет Вангел Наумовски „Езерово мое“, на Светлана Христова-Јоциќ „Охридското езеро го игра орото: Тешкото“, на Јордан Даниловски „Охридско езеро/создавање“, на Иван Цепароски „Историските преселби на Охридските води“, на арбиновецот Трајан Петровски „Танцот на пастрмката“, на Петре Бакевски „Охридскиот галеб“, на Ристо Ѓ. Јачев „Бура“ и на Ангеле Грозданоски „Езерска убавина“.

Во антологијата „Дојди во Охрид“ посебен циклус им е посветен на таканаречените „Крајезерски песни“ коишто се инспирирани од убавините на Охридската околина. Па така, нашиот погоре спомнат Трајан Петровски пишува за Горица и Галичица, а со истоимени песни за Галичица, во овој циклус се застапени поетите Кемал Комина, Михаил Ренцов и Ристо Лазаров. Панде Шикаловски-Чкалов во тој дел е застапен со песната „Канео“, Владимир Попов со „Дрим“ и Тоде Илиевски со песната „Лабино“.

Приредувачите на антологијата Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски во посебен циклус ги издвојуваат таканаречените „Песни за Охридски доживелици“. Тука спаѓаат Гане Тодоровски со песната „Во градот на Прличев“, Бошко Смаќоски со песната „Влегување во Охрид“, Видое Видически со „Вечерен пејзаж од градот“, Јордан Плевнеш со „Бесмртното ехо на гласот на Махмут Дарвиш во античкиот театар во Охрид“, Трајан Петровски со „Охридска визита“, Гордана Михаилова Бошнаковска со „Таа на Охридското езеро“, Ристо Лазаров со трите песни „Јана кога е на летување“, „Распеаните жени“ и „Двојка“, Ристо Ѓ. Јачев со „Охридската автобуска станица“, Светлана Камџијаш „Над Охрид“ и Мирјана Стојановска со двете песни „Охридско око“ и „Буковски“.

Понатаму во антологијата следи циклусот песни насловен со „Охридски вознемири“ во кој спаѓаат: песната „Елегии за него“ од Лилјана Чаловска, а е посветена на престојот на Кочо Рацин во Охрид во летото 1940-то, „Охридска тревога“ (смртта на Чинарот) од Мито Спасевски, „Ноќна ведрина“ од Радован Павловски, „Ќе дојдам во Охрид“ од Ристо Јачев, „Таа оди во Охрид за да го заборава“ од Гордана Михаилова Бошнаковска и уште неколку други песни.

Во поглавјето „Поетот меѓу охридските цркви и манастири“ застапени се: Блаже Конески со познатата песна „Ангелот на Света Софија“, Матеја Матевски со „Сенката што пее“, Љупчо Стојменски со песната „Во црквата Свети Климент“, Петре Бакевски со две песни: „Крајот на зидањето“ и „Охрид, Света Софија“, Михаил Ренцов со двете песни: „Света Софија“ и „Свети Наум“, Трајан Петровски со „Боите на Света Богородица Перивлептос“, Милован Стефановски со „Стари фрески“ и неколку други песни.

Авторите на антологијата Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димоски во посебен циклус, насловен како „Поетот всред древнините охридски“ вклучуваат неколку македонски поети, чии песни се инспирирани од убавините и спецификите на старата охридска архитектура. Тука влегуваат Лилјана Чаловска со песната „Охридска куќа“, Гоце Митески со „Стариот град“, Србо Ивановски со „Самуилова тврдина“, Светлана Христова -Јоциќ со „Горна порта“, мојот покоен пријател Науме Радически со „Земјата Охридија“, мојот покоен лактинец Ѓорѓија Најдовски со песната „Лихнида“ и други.

После тоа следи циклусот „Песни за охридски ликови и личности“ во кој се застапени: Цане Андреевски со песната „Свети Климент Охридски сади овошки“, Петре М. Андреевски со песната „Учителот“, исто така посветена на Свети Климент Охридски, Љупчо Стојменски со песната „Пред Самуиловите кули“, покојниот Антонио Танески со „Самуилови дождови“, Славко Јаневски со песната „Геофилакт всемоги архиепископ Охридски се моли за македонските Словени“, Блаже Конески со песната „Григор Прличев“, Србо Ивановски со „Охридски трубадури“, Светлана Христова Јоциќ со „Гласот на Садило“ и Тоде Илиевски со песната „Вангел Наумовски“.

Во последниот циклус „Поетот меѓу Охрид и светот“ застапени се следниве македонски поети: Блаже Конески со неговите песни „Послание“ и „Хотели“, Владимир Шопов со „Градот шарена врата“, Петре Бакевски со „Нокна прошетка на Мигел де Сервантес Сааведра и Михаил Булгаков во Охрид“ и Веле Смилевски со „Песната реплика“.

Во посебно поглавје од антологијата на песни за Охрид се застапени триесетина познати странски поети од светот кои се инспирирани од Охрид и неговите природни убавини. Повеќето од тие поети се учесници на Струшките вечери на поезијата или на Меѓународниот семинар за македонски јазик литература и култура. Во интерес на времето, овде јас ќе спомнам само неколкумина од нив со нивните песни. Такви се на пример, Томас Шапкот од Австралија со песната „Рибарење на Охридското езеро“, Маерк О Конор, исто така од Австралија со „Изворот на Охридското езеро“, Фатос Арапи од Албанија со „Лебедот на Охридското Езеро“, Иван Вазов од Бугарија со песната „Охридско езеро“, Љубомир Левчев со песната „Црн Дрим“, Роберт Сантези со „Охридскиот галеб е икона“, Миодраг Павловиќ од Југославија со песната „Свети Јован Канео“, Оскар Давичо од Југославија со песната „Охрид“, Марин Сореску од Романија со „Извори“, Татјана Данилјанц од Русија со песната „Езеро - Ајде!“, Ежен Гилвик од Франција со песната „Лето“, Жан Горшон, исто така од Франција со песната „Охридски бисери“, Хусто Хорхе Падрон од Шпанија со песната „Шестиот ден“ и други.

На крајот од антологијата „Дојди во Охрид“ дадени се кратки био-библиографски белешки за поетите што се застапени во Антологијата. Од нив може да се утврди дека нивниот вкупен број е деведесет и дека застапеноста на домашните со странски поети е во сооднос 2:1, односно шеесетина домашни и триесетина странски поети, што е навистина значајна бројка од која може слободно да се заклучи дека станува збор за навистина богато антологиско издание кое заслужува должно внимание и почит, како за нејзините приредувачи Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димовски, така и за уредникот Митре Велјаноски и за издавачот д-р Јован Стојаноски, градоначалник на општина Охрид.

Ви благодарам и нека ви е честит утрешниот Патрон на Охрид – Свети Климент Охридски!

УДК 811.163.3(062)

УДК 821.163.3(062)

Namita SUBIOTTO

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Ljubljana, Slovenija

GOSTOLJUBJE V STARODAVNEM OHRIDU ALI 35. (IN MOJ PRVI) MEDNARODNI SEMINAR MAKEDONSKEGA JEZIKA, LITERATURE IN KULTURE

Izvleček: 35. mednarodni seminar makedonskega jezika, literature in kulture, ki se je odvijal na Ohridu med 5. in 23. avgustom 2002 in vključeval tudi tri mednarodne znanstvene konference, je vodil red. prof. dr. Maksim Karanfilovski, ki mu ob njegovem življenjskem jubileju posvečamo topublikacijo. Ker je bila udeležba na tem seminarju moj prvi obisk Makedonije in moje prvo srečanje z jubilentom, v prispevku obujam spomine na tri tedne intelektualnega razkošja, ki smo ga bili deležni pod njegovim vodstvom.

Ključne besede: Maksim Karanfilovski, Mednarodni seminar makedonskega jezika, literature in kulture, makedonistika, slavistika

Leta 2002 je bil v starodavnem Ohridu, kjer je v 10. stoletju delovala šola Klimenta Ohridskega, znana kot prva slovanska univerza, organiziran mednarodni seminar makedonskega jezika, literature in kulture (MSMJLK), že petintrideseti po vrsti, a zame prvi. Takrat sem ravno zaključila magistrski študij na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in se, na predlog mojih cenjenih profesorjev Dragija Stefanije in Vladimirja Osolnika, odločila, da se bom v doktorski disertaciji posvetila makedonski literaturi in jeziku, ki sem ju spoznavala že na diplomskem študijskem programu Hrvaški, srbski in makedonski jezik s književnostmi. Profesor Stefanija mi je dodelil eno od štipendij, ki jih Filozofska fakulteta v Ljubljani vsako leto pošilja uprava MSMJLK, in tako sem prvič obiskala Makedonijo. Jubilejni seminar je bil zastavljen še posebej ambiciozno, kot resnični praznik slavistike: od 5. do 23. avgusta je namreč potekala poletna šola makedonskega jezika, literature in kulture, 16. in 17. avgusta prva makedonsko-srbska znanstvena konferenca, 19. in 20. avgusta 29. mednarodna znanstvena (makedonistična) konferenca, od 22. do 24. avgusta pa šesta makedonsko-poljska znanstvena konferenca. Ko sem se 5. avgusta navsezgodaj zjutraj z

ohridskega letališča pripeljala v hotel Palace, me je zelo ljubeznivo sprejel profesor Maksim Karanfilovski, takratni in kar trikratni direktor MSMJLK (od 1994 do 1996, od 2001 do 2005 ter od 2009 do 2013), redni profesor za ruski jezik na Filološki fakulteti Blaže Koneski v Skopju in nadvse razgledan in predan slavist. Takrat nisem niti slutila, da bom v tako kratkem času spoznala toliko uglednih tako domačih kot tujih makedonistov in literarnih umetnikov, in da se je takrat začrtala moja profesionalna pot, na kateri se z njimi pogosto srečujem in sodelujem.

Program poletne šole je vključeval vsakodnevne lektorske vaje v skupinah po 8 do 10 učencev (ki smo bili glede na predhodno znanje makedonskega jezika razporejeni v začetne, srednje ali izpopolnjevalne tečaje), predavanja s področja makedonskega jezika, literature, nacionalne zgodovine in kulture, fakultativni tečaj iz makedonske književnosti (ki ga je vodila Kristina Nikolovska), etnologije makedonskega naroda (pod vodstvom Ljupča Ristevskega), makedonske kulturne zgodovine (pod vodstvom Nikosa Čausidisa) in ljudskih plesov (pod vodstvom Blagoja Jovanoskega), predstavitve pomembnejših makedonskih inštitutov in njihovih publikacij, kulturni program (koncerti, gledališke predstave, ogled makedonskih igranih filmov) in izlete po Ohridu in okolici.

35. seminar makedonskega jezika, literature in kulture je v sinji dvorani ohridskega hotela Palace uradno otvoril rektor skopske univerze Sv. Ciril in Metod, Aleksandar Ančevski, prisotne pa je pozdravila tudi takratna predsednica Mednarodnega slavističnega kongresa (in moja profesorica na študijskem programu Primerjalno slovansko jezikoslovje) Alenka Šivic-Dular, ki je skupaj s Trajkom Stamatoskim kasneje sodelovala tudi pri promociji drugega dela dragocenega slovarja makedonskih govorov jugovzhodnega egejskega dela, ki ga je izdelal Kosta Peev. Na otvoritvi seminarja je bil predstavljen tudi zbornik predavanj s prejšnjega, 34. seminarja, ki se je zaradi napete politične situacije (makedonsko-albanskega konflikta leta 2001) sicer v celoti realiziral, vendar s precej manjšim številom udeležencev. Prvi dan seminarja smo lahko poslušali še dve predavanji o najpomembnejšem makedonskem jezikoslovcu Blažetu Koneskem: Milan Gjurčinov je predstavil njegovo literarno, Trajko Stamatoski pa lingvistično delo.

V okviru poletne šole so se zvrstila še naslednja predavanja s področja makedonskega jezika, literature, zgodovine in kulture: Lazar Lazarovski je spregovoril o političnem odnosu velikih sil do Makedonije

v 20. stoletju, Atanas Vangelov o literarni temi političnih taborišč oz. o nekaterih tematsko-motivnih in idejnih povezavah med prozo Solženicina in Aleksieva, Snežana Venovska-Antevska je govorila o stavčni členitvi v makedonskem standardnem jeziku, Vera Stojčevska-Antić pa je predavala o Bibliji v Makedoniji in opozorila, da leta 2002 mineva 1120 let od Metodovega prevoda Biblije v starocerkvenoslovanščino, ki je bil hkrati 4. evropski prevod Biblije (za grškim, latinskim in gotskim). Strokovnjak za srednjeveško književnost Ilija Velev je predstavil dela bizantinskih pisateljev v srednjeveški makedonski tradiciji, strokovnjak za zgodovino makedonskega jezika Dimitar Pandev pa se je spomnil dvestoletnice druge objave Danilijevega *Tetraglosuma* (slovarja štirih jezikov), prve tiskane knjige z besedilom v makedonščini. Vlado Ivanoski je orisal zgodovinsko ozadje postavljanja temeljev makedonske države v Debarci leta 1943, Jovan Donev pa položaj Makedonije v balkanskih vojnah. Jezikoslovka Liljana Minova-Gjurkova, avtorica monografij s področja makedonske sintakse in stilistike ter priročnikov za učenje makedonskega jezika za tujce, je predavala na temo evropsko leto jezikov in makedonski jezik, priznana strokovnjakinja na področju makedonske teatrologije Jelena Lužina je govorila o makedonskem gledališču v kontekstu balkanske gledališke sfere, Sevim Piličkova pa o vzrokih za bilingvizem v interpretaciji ljudskih pripovedk. Ljudmil Spasov je predstavil delo čikaškega filologa Victorja A. Friedmana, posvečeno makedonskemu jeziku, dialektologinja Biljana Malenko je predavala o štipsem govoru. Blaže Kitanov je vodil tridelni cikel predavanj o pesniškem delu dveh pomembnih makedonskih pesnikov, Aca Šopova in Mateja Matevskega, Dimitar Pandev je organiziral debate o jeziku makedonske sodobne drame, Aleksandar Prokopiev z Inštituta za makedonsko literaturo pa je spregovoril o postmodernizmu v makedonski književnosti.

Organizirani so bili trije literarni večeri, oziroma srečanja s pisatelji: pogovor s takrat najuspešnejšim makedonskim pisateljem, Venkom Andonovskim (katerega dela sem potem z zanimanjem prebrala in objavila slovenski prevod izbranih zgodb in romana *Azbuka za neposlušne*), je vodila priznana kritičarka in literarna teoretičarka Katica Kjulavkova, pogovor s pisateljem Canejem Andreevskim (predvsem o njegovih stikih z Blažetom Koneskim) je vodil Ljudmil Spasov, 17. avgusta pa smo se seminaristi lahko udeležili pesniškega večera v vasi Velestovo, posvečenega pesniku Radovanu Pavlovskemu, t. i. *princu metafore*.

V okviru 35. seminarja za makedonski jezik, literaturo in kulturo so se udeležencem predstavili pomembnejši makedonski inštituti: Inštitut za staroslovansko kulturo, Inštitut za makedonski jezik Krste Misirkov, Inštitut za nacionalno zgodovino, Inštitut za folkloro Marko Cepenkov in Inštitut za makedonsko literaturo. Vsi so pripravili promocijo najnovejših knjižnih izdaj in nekaj izvodov podarili udeležencem. Še posebej zanimiva je bila predstavitev CD-ROM-a *Teater v Makedoniji*, ki je pravzaprav najpopolnejša enciklopedija gledališča, opere in baleta na makedonskem področju od začetkov do leta 2002, in za katero je Inštitut za teatrologijo leto kasneje prejel prestižno nagrado Goce Delčev za znanstvene dosežke v Makedoniji.

Uprava seminarja je organizirala tudi popoldanski ogled številnih znamenitosti Ohrida s strokovnim vodstvom, enodnevni izlet v Strugo z ogledom samostanskega kompleksa Kalište, izlet z ladjo do cerkve in samostana Sv. Naum in ekskurzijo v Bitolo, ogled starodavne antične Herakleje in ekološkega parka Pelister. Naravne in kulturne lepote, ki sem jih takrat videla, so me tako očarale, da od takrat Makedonijo obiščem vsako leto.

Udeleženci poletne šole makedonskega jezika, literature in kulture smo se lahko pridružili ali aktivno sodelovali tudi v treh znanstvenih konferencah, ki so potekale v tem času.

29. mednarodna znanstvena konferenca se je v okviru 35. mednarodnega seminarja makedonskega jezika, literature in kulture odvijala 19. in 20. avgusta. Na otvoritvi sta bili predstavljeni dve publikaciji: zbornik referatov 28. znanstvene konference, ki sta ga promovirali Snežana Venovska-Antevska in Jovanka Stojanovska-Drugovac, in knjiga *Zgodovinska fonologija makedonskega jezika* Blažeta Koneskega¹, ki jo je promovirala Liljana Subotić. Prvi dan konference je bil posvečen delu Blažeta Koneskega. Teme *Prispevek Blažeta Koneskega k razvoju makedonskega jezika, literature in kulture* so se lotevali naslednji referenti: Petar Ilievski: *O zgodovini makedonskega jezika*, Blaže Ristovski (ki je bil tudi prvi lektor makedonskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani): *O zgodovinski fonologiji Blažeta Koneskega*, Nullo Minissi (Neapelj): *Poetova intuicija in kodifikacija lingvista v 'Gramatiki B. Koneskega'*, Liljana Subotić (Novi Sad): *Fonološki sistem srbskega in makedonskega jezika: diahronična perspektiva*, Trajko Stamatovski: *Blaže Koneski in*

¹ Gre za makedonsko izdajo knjige, ki je v prevodu Victorja Friedmana izšla leta 1983 v Heidelbergu, in tudi za ponatis prve, tj. angleške izdaje.

Misirkovova knjiga 'O makedonskih stvarih', Liljana Minova-Gjurkova: Blaže Koneski in makedonski standarden jezik, Georgi Stalev: Pomen zbirke Vezilja B. Koneskega, Atanas Vangelov: Koneski in Belić, Ljudmil Spasov: Analiza neobjavljenega prevoda B. Koneskega, realiziranega pred drugo svetovno vojno, Luan Starova: B. Koneski in tuji vplivi, Jan Sokolovski: Oblikoslovje v gramatiki B. Koneskega, Muzafer Tufan: B. Koneski interlingvist in komparativni lieterat, Ljubiša Stanković: B. Koneski in umetnost prevajanja, Dimitar Pandev: Solunska legenda (proučevanja B. Koneskega proti drugim proučevanjem), Dimitrija Risteski: Motivi ruske literature v proznih zapisih B. Koneskega, Vasil Tocinovski: B. Koneski v sodobni makedonski literaturi, Liljana Makarijoska: Blaže Koneski o starocerkvenoslovanski leksiki in oblikoslovju, Kristina Nikolovska: Prispevek B. Koneskega k literarni teoriji, Angelina Banović-Markovska: Esejistika B. Koneskega in Lidija Tanturovska: B. Koneski o objektu in objekt v jeziku B. Koneskega. Spoznanja uglednih referentov so mi bila v veliko pomoč, ko sem pripravljala recital izbranih del Blažeta Koneskega za 13. mednarodni slavistični kongres, ki se je odvijal od 15. do 21. avgusta 2003 v Ljubljani.

Drugi dan s(m)o se referenti razdelili v dve lingvistični in eno literarno sekcijo. Prva lingvistična sekcija se je ukvarjala z razmerjem med leksiko in gramatiko: Włodzimierz Pjanka: *Slovanski predlogi za mesto z instrumentalno rekcijo*, Kosta Peev: *Makedonski govori na straneh bolgarskega atlasa dialektov*, Milena Pšikrilova (Češka): *Posesivnost: kategorija med gramatiko in leksiko*, Violeta Januševa in Ljudmil Spasov: *Nekaj zanimivih primerov razširjanj enoargumentnih predikatov v makedonskem jeziku (primeri iz Bitole in Bitolskega)*, Zvonko Nikodinovski: *Semiologija mačke v makedonskem jeziku*, Trajko Ognenovski: *Metajezik v makedonski terminologiji*, Kiril Trajkovski: *Kravsko mleko ali kravjo mleko*, Silvana Simoska: *Fonološko-morfološke tendence v leksikonu makedonskega jezika*, Iskra Panovska-Dimkova (ki je bila na 35. MSMJLK tudi moja učiteljica na lektorskih vajah): *Distribucija sufiksov -uva in -va pri glagolih z osnovo na vokal*, Simon Sazdov: *Gramatika in leksika skozi prizmo pomena in drugi.*

Druga lingvistična sekcija je predstavila svoje referate na temo *Makedonski jezik v primerjavi z drugimi jeziki*: Radmila Horakova (Slovaška): *Makedonsko-slovaška jezikovna interferenca s prevajalskega aspekta*, Mile Tomič (Romunija): *Nekaj makedonsko-romunskih paralel*, Namita Subiotto

(Slovenija): *Karakteristike eksperimentalnega makedonsko-slovenskega slovarja* (Dragi Stefanija, Tone Pretnar, Ljubljana: FF; Oddelek za slov. jez. in knjiž., 1998), Lidija Arizankovska: *Funkcija partikule **βεke** v mak. jeziku proti partikuli **že** v slovenščini*, Maksim Karanfilovski: *Glagolski vid v makedonskem in drugih slovanskih jezikih*, Prvoslav Radić (Jugoslavija): *Nekaj gramatičnih in literarnih paralel v srbskem in makedonskem jeziku*, Ljubica Stankovska: *Neslovanska leksika v makedonski toponimiji*, Agim Poljoska: *Nekateri medmeti v albanskem in makedonskem jeziku*, Ljupčo Stefanovski: *Morfologija na razpotju med leksiko in gramatiko*, Jennifer Sanders (ZDA): *Usoda zvočnih konzonantskih skupin po izgubi jerov*, Marinko Mitkov: *Razvoj člena v makedonskem jeziku z balkanološkega aspekta*, Elka Jačeva-Ulčar: *Turška leksika v toponimiji Tikveša*, Radica Nikodinovska: *Toponimski frazemi v italijanskem in makedonskem jeziku*, Margarita Velevska: *Izražanje imperativnosti v francoskem jeziku in mogoči ekvivalenti v makedonščini*, Emilija Bojkovska: *Struktura pridevnika v makedonskem in nemškem jeziku*.

Tudi literarna sekcija se je ukvarjala z dvema temama. O bratih Miladinovih kot inspiratorjih duhovne renesanse makedonskega naroda so razpravljali: Ivan Dorovski: *Eno dosedaj neznano delo o Zborniku Miladinovih*, Bogusław Żeliński (Poljska): *Brata Miladinov v krogu drugih slovanskih nosilcev narodnih idej*, Nada Momirovska: *Zbornik bratov Miladinovih*, Jovanka Stojanovska-Drugovac: *Miladinova v makedonski literarni zgodovini*, Dimitar Pandev: *Pesmi 'Želanie' in 'Dumanie' K. Miladinova*, Valentina Mironska-Hristovska: *Recepcija dejavnosti bratov Miladinovih pri njunih sodobnikih*, Ana Martinovska: *Semantični aspekt makedonskih ljudskih ugibank v Zborniku Miladinovih*. Temi makedonska literatura v odnosu do drugih literatur so se posvetili: Milan Gjurčinov: *Makedonski modernizem v odnosu do analognih tokov v drugih balkanskih sredinah*, Lidija Gavrjušina (Rusija): *Sveti Sava in Simeon Srbski kot nadaljevalca dela sv. Cirila in Metoda*, Sava Damjanov (Srbija): *Demoni in galaksije – evropska in makedonska literarna fantastika*, Liljana Todorova: *Victor Hugo in južnoslovanski svet v njegovem času*, Blaže Kitanov: *Aco Šopov in Sengor*, Jelena Lužina: *Makedonska drama in njen balkanski kontekst*, Lidija Kapuševska-Drakulevska: *Nadrealizem in sodobna makedonska poezija*, Aleksandar Prokopiev: *Proza Jadranke Vladove*, Slavica Srbinovska: *Interpretacija opisa v delu Vlade Uroševića v odnosu do modernih tokov pripovedne literature*, Loreta Georgievsk-

Jakovleva: *Paralela med Venkom Andonovskim in Goranom Petrovićem*, Jasmina Mojsieva-Guševa: *Fenomen Goli otok in njegovo literarno upodabljanje*, Maja Jakimovska-Tošić: *Bizantinska patristična misel v makedonski literarni tradiciji*, Violeta Dimova: *Eksistencializem in absurd v delih S. Janevskega, A. Camusa in I. Andrića*, Nataša Avramovska: *Drugi v makedonski drami* in Elena Popovska: *Rajko Žinzifov v Rusiji*.

Obsežni program prve makedonsko-srbske konference, ki je potekala 16. in 17. avgusta, je vključeval tematsko zelo različne referate s področja lingvistike in literature, predvsem komparativne narave, ki so opozarjali na stične točke, prepletanja in distinkcije v makedonskem in srbskem jeziku in književnostih. 22. in 23. avgusta pa so rezultate svojih raziskovanj predstavili še poljski in makedonski strokovnjaki na šesti makedonsko-poljski konferenci.

Poleg izobraževanja in strokovnih srečanj smo v Ohridu v času seminarja obiskali tudi številne koncerte klasične, etno in rock glasbe in gledališke predstave v okviru festivalov Ohridsko poletje in drugega etno festivala. Pozdravili smo plavalce, ki so se udeležili mednarodnega tridesetkilometerskega plavalnega maratona od Sv. Nauma do Ohrida. 11. avgusta smo prisostvovali zgodovinskemu dogodku, prenosu relikvij Sv. Klimenta iz cerkve Sv. Bogorodice Perivlepte, kjer so počivale 500 let, nazaj v obnovljeno cerkev Sv. Klimenta in Pantelejmona na Plaošniku, na mesto, kjer naj bi v 10. stoletju delovala prva slovanska univerza in kjer so ležale do turške okupacije. Ta dogodek so spremljali vsi mediji, obiskal ga je celotni makedonski politični in cerkveni vrh. 22. avgusta je 17 km od Ohrida, na izlivu Črnega Drima v Ohridsko jezero, na svečani otvoriti mednarodnega pesniškega festivala z najdaljšo tradicijo v Makedoniji *Struški večeri poezije* svoje pesmi na temo 'potemnela muza' bralo približno dvajset pesnikov, seminaristi pa smo jih z zanimanjem poslušali. Sedem let kasneje je na naši fakulteti Slave Banar raziskal zgodovino tega festivala v doktorski disertaciji z naslovom *Pomen mednarodnega pesniškega festivala Struški večeri poezije v razvojnem loku sodobne makedonske poezije*.

Poleg intelektualnega in kulturnega prežarčenja pa smo bili udeleženci 35. mednarodnega seminarja makedonskega jezika, literature in kulture na Ohridu vseskozi deležni obilne doze tradicionalnega makedonskega gostoljubja, na kakršnega v današnjem neusmiljenem tempu redko naletimo. 35. MSMJLK, ki je bil tudi eden najbolj ambicioznih seminarjev v njegovi petdesetletni tradiciji, je bil moja iniciacija v makedonistiko in

od takrat hodim v Makedonijo vsako leto in vzdržujem stike z mnogimi udeleženci in predavatelji, ki sem jih imela priložnost takrat spoznati.

Prof. dr. Maksim Karanfilovski je bil kot direktor MSMJLK in tudi kot dekan Filološke fakultete Blaže Koneski vedno naklonjen Katedri za makedonski jezik in književnost na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, zato se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem za vzpodbudo, podporo in dobrohotnost in mu želim vse najboljše in še veliko ustvarjalne energije!

Literatura

- Велева, С. и др., ур.2017. *40 години Меѓународен семинар за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура: 1967-2017*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Каранџиловски, М., ур.2003. *Предавања на XXXV Меѓународен семинар за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура (Охрид, 5-23 август 2002 ѓ.)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Каранџиловски, М.и др., ур.2003. *XXIX научна конференција на XXXV меѓународен семинар за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура (Охрид, 19-20 август 2002 ѓ.)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Црвенковска, Е. и др., ур.2017. *50 години Меѓународен семинар за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура: 1967-2007*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

НАМИТА СУБИОТО

ГОСТОПРИМСТВОТО ВО ДРЕВНИОТ ОХРИД ИЛИ XXXV (И МОЈОТ ПРВ) МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Резиме

XXXV Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, кој се одржа во Охрид од 5 до 23 август 2002 година, а вклучуваше и три меѓународни конференции (XXIX научна конференција, првата македонско-српска конференција и шестата македонско-полска конференција) ја водеше проф. д-р Максим Каранџиловски. Нему му е посветена оваа публикација и тоа по повод неговата 70-годишнина. Моето учество на овој семинар, кој беше еден од најамбициозните во неговата педесетгодишна традиција, беше воедно и моето прво доаѓање во Македонија, но и мојата прва средба со Славеникот. Во прилогот потсетувам на трите недели исполнети со интелектуален раскош и културно богатство кои беа мојата иницијација во македонистиката.

УДК 811.16'373.4(049.3)

Леся ГЛИВІНСЬКА

Інститут філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

ТЕРМІНОЗНАВЧІ ВИМІРИ СЛАВІСТИКИ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

Слов'янське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Наук. ред. Вікторія Іващенко. Київ: Жнець, 2018, 652 с.)

Анотація: Здійснено критичний аналіз новітнього дослідження з термінознавчої проблематики, висвітленої у світовому, передусім загальнослов'янському, контексті. Ідеться про масштабний науковий проект, зреалізований представниками національних лінгвістичних шкіл. Осмислено підходи, методологію, результати, напрацьовані в різних країнах, щодо вивчення термінів і терміносистем. Підтверджено, що в мультилінгвальному універсумі високий рівень термінотворчості є безумовним чинником якісної фахової комунікації.

Ключові слова: термінознавство, термін, термінологія, термінографія, славістика.

Авторами рецензованого видання є члени Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славістів. Від 2013 р. її успішно очолює український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, член наукової ради Міжнародного термінологічного й антрополінгвістичного центру Вікторія Іващенко, яка й стала головним редактором колективної монографії. До складу редколегії ввійшли також фахівці з Білорусі, Росії, Польщі, Словаччини, Чехії, Словенії, Сербії, Хорватії.

В анотації до видання визначено коло основних його адресатів – термінологи різних предметних галузей, славісти, мовознавці й наукові журналісти.

Книга має традиційну структуру: передмову; основну частину, що містить три розділи; післямову. Характерно, що матеріал вступної та заключної частин викладено двома мовами – українською та англійською. Аналітичні огляди в межах основної частини подано різними

слов'янськими мовами залежно від того передусім, яку країну представляє автор.

Без сумніву, у такій мультилінгвальності наукової праці закладено значні переваги. Ідеться про потенційне розширення кола реципієнтів фахових відомостей. А водночас є можливість порівняти метамову термінознавства, вироблену на слов'янських теренах; виявити інтернаціональні, базові поняття в лексиконі різних наукових шкіл; зафіксувати унікальні слововживання, використані термінологами, і усвідомити їх когнітивну вартість. Не менш важливим є те, що увиразнено специфіку наукового мовомислення представників різних етносів, а власне, стилістичні особливості експлікації термінознавчої думки.

У вступному слові (с. 15–30) головний редактор монографії підкреслила, що пропоноване дослідження має беззаперечно інноваційний характер. Уперше в славистиці зреалізовано такий масштабний спеціальний проект світового рівня. До речі, на XVI Міжнародному з'їзді славистів (20-27 серпня 2018 р., Белград) цей проект було презентовано, а Термінологічна комісія дістала акредитацію на 2018–2023 рр. під головуванням В. Іващенко.

В аналізованій роботі зосереджено увагу “на теоретичних досягненнях науки про терміни в тій чи іншій країні, загальній проблематиці термінологічних досліджень, питаннях теорії і практики створення термінографічних праць, стандартизації термінології й використання комп'ютерних технологій задля укладання електронних галузевих словників з огляду на особливості розбудови комп'ютерної термінографії в локусах слов'янських культур, створення термінологічних баз даних, порталів тощо” (с. 16–17).

Розділ I монографії має назву “*Теорія, історія і практика термінознавства в національних традиціях слов'янських культур*” (с. 31–326). Тут висвітлено підходи, методологію, результати, напрацьовані в різних країнах, щодо вивчення термінів і терміносистем. Ідеться про минуле і сьогодення актуального наукового пошуку, про спадкоємність традицій. Доведено, що розбудова термінології є, з одного боку, чинником націєтворення, самовизначення етносу; з іншого – вагомим передумовою для забезпечення належного іміджу країни у світі, зокрема й у слов'янському співтоваристві.

У межах аналізованого розділу два перших дослідження присвячено здобуткам української науки. Проф. *Вікторія Іващенко* обговорює тему “Сучасне українське теоретичне мовознавство: віхи становлення” (с. 31–74). Авторка констатує, що від 90-х рр. ХХ ст., коли Україна здобула незалежність, національна термінологія інтенсивно розвивається на засадах державотворення. Показово, що відроджуються деякі традиції, що мали місце за часів українізації, у 20-х рр. минулого століття, і пізніше були схарактеризовані як “термінологічний вибух”, “золота доба”, “період коренізації” (див: с. 32, 38, 46).

У незалежній Україні сформовано чимало спеціальних осередків, як наприклад: Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології; Технічний комітет “Науково-технічна термінологія”; Технічний комітет ТК 144 “Інформація і документація”. Від 2014 р. функції національного органу стандартизації, який розробляє принципи терміновживання, виконує Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. Цим державним підприємством створено понад 800 стандартів, а також Національний банк стандартизованих науково-технічних термінів.

На сучасні суспільні потреби промовисто вказують результати опитування, яке 2015 р. провели в різних установах України, зокрема, у провідних наукових інституціях та закладах вищої освіти. У співробітників цікавилися: “Чи є актуальною проблема вивчення термінології Вашої галузі?”. Понад 95 % респондентів відповіли ствердно.

Помітно активізувалася видавнича діяльність. Із термінознавства публікують монографії, збірники наукових праць, навчально-методичну літературу, матеріали конференцій тощо. З ініціативи В. Іващенко започатковано електронний міжнародний часопис Вісник Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славістів (<http://vtk.webcoder.name/>). У 2000-ті рр. побачило світ понад 600 словників різних галузей знань, а, до речі, у період т. зв. “золотої доби” (20-ті рр. ХХ ст.) було опубліковано 80 лексикографічних праць (пор. ще: с. 38, 50–51). 2008 р. Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України заснував серію “Із словникової спадщини” з метою популяризації раритетних галузевих видань, що були створені на початку минулого століття, але в радянські часи заборонені й вилучені з ужитку.

Нині з'являються словники нового типу – труднощів терміновживання; труднощів перекладу термінів; професійного сленгу та ін. Розвивається комп'ютерна лексикографія: в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України створено, наприклад, віртуальні термінографічні лабораторії. Послідовна інформатизація всіх сфер людської діяльності актуалізує потребу в електронних підручниках і дистанційних курсах із термінознавства.

Питання термінології українські вчені осмислюють на різних за-садах, зокрема:

- теорії норми;
- системно-структурного підходу;
- семасіологічного дослідження;
- функціонально-стилістичного аналізу;
- лінгвоконцептології;
- лінгвістичної інформології;
- інтегративної теорії професійного дискурсу;
- концепції мережевого моделювання лексики;
- соціолінгвістичних спостережень (докладніше див.: с. 51–65).

Загальне термінознавство розбудовується на емпіричній базі галузевого. При цьому особливу увагу приділяють вивченню фахової лексики суспільно-політичного, фінансово-економічного, інформаційно-технологічного, релігійного, мистецтвознавчого спрямування. У контрастивно-зіставних студіях переважає проблематика неслов'янсько-слов'янської мовної взаємодії, натомість лише фрагментарно йдеться про власне міжслов'янську термінологію і пошук адекватних корелятивів.

Отже, новітнє українське термінознавство обирає комплексний підхід. На часі – багатоаспектність / поліпарадигмовість / крос-дисциплінарність. Мають місце “когнітивізація філософії науки, суб'єктивізація наукового пізнання в його динаміці, вивчення інформаційної природи терміна в кореляції з ментально-мовним простором науковця та комунікативного потенціалу термінологічних одиниць у професійних дискурсах” (с. 66).

Дослідження проф. *Ірини Кочан*, яка в Термінологічній комісії також представляє Україну, має назву “*Дидактичні засади українського термінознавства кінця XX – початку XXI століть*” (с. 75–99). Ав-

торка порушує питання про якість фахової підготовки в закладах вищої освіти і потребу в належному науково-методичному забезпеченні навчального процесу. За словами вченого, “завданням вищої школи сьогодні є виховання висококваліфікованих спеціалістів, які не лише набувають певних професійних знань і навичок, а й розуміють закономірності творення назв наукових понять, вміють грамотно застосувати термінологію в усіх сферах професійної діяльності” (с. 75).

І. Кочан здійснює огляд новітньої навчальної літератури термінознавчого змісту. Згадуються підручники, конспекти лекцій, посібники (із питань загальних і вузькоспеціальних), довідники з методики викладання і виховання. Увагу приділено аналізу багатьох видань (у списку джерел – до 50 позицій), серед яких:

- 1) Артикуца Н. *Мова права і юридична термінологія* (Київ, 2002).
- 2) Білозерська Л., Возненко Н., Радецька С. *Термінологія та переклад* (Херсон, 2010).
- 3) Булик-Верхола С. та ін. *Основи термінознавства* (Львів, 2013).
- 4) Васенко А., Дубічинський В. *Прикладне термінознавство* (Харків, 2003).
- 5) Зарицький М. *Актуальні проблеми українського термінознавства* (Київ, 2004).
- 6) Литвиненко Н., Місник Н. *Українська медична термінологія у фаховій мові лікаря* (Київ, 2001).
- 7) Ліпінська А. *Науково-технічна термінологія* (Київ, 2007).
- 8) Павлова О. *Основи термінознавства* (Рівне, 2011).
- 9) Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. *Українське термінознавство* (Львів, 1994).
- 10) Симоненко Л. *Біологічна термінологія: формування та функціонування* (Умань, 2006).

Загалом, ситуація з навчально-методичного супроводу освітнього процесу має прогресивний характер. Широка географія видань свідчить про системний інтерес українських фахівців до теорії і практики професійного спілкування.

Представники чеської термінологічної школи PhDr. *Ivana Bozděchová* і PhDr. *Rostislav Kocourek* дискутують на сторінках рецензованої монографії “*O novodobém vývoji a principech české*

terminologické práce” (с. 100–115). Проаналізувавши ключові етапи в історії національного мовознавства – від 1926 р., коли було засновано Празький лінгвістичний гурток, дослідники доходять висновку, що й для новітньої чеської лінгвістики традиція залишається потужним чинником впливу. Водночас міждисциплінарні тенденції, спостережувані віднедавна у світовій науці, скеровують національне мовознавство до багатовекторності. Це актуально, зокрема, і для термінознавчого пошуку. Бібліографічні джерела, на які посилаються I. Bozděchová і R. Kosoúrek, до певної міри увиразнюють цей союз традиційної та новочасної наукової ідеології (с. 112–115).

У ХХІ ст. термінознавча робота реалізується на засадах комунікативно-функціонального підходу, лінгвопрагматики, соціолінгвістики, когнітивно-дискурсивної методології. Здобутком чеських фахівців, безперечно, є фундаментальні корпусні студії.

Словацький досвід із вивчення термінів і терміносистем узагальнює prof. Jana Levická у статті “*Terminologické aktivity na slovensku na prelome tisícročí*” (с. 116–131). Історичний контекст дослідниці так само залучає, окреслюючи передумови формування національної школи термінознавства. Для прикладу: 50–70-ті рр. минулого століття стали очевидним надбанням словацької лінгвістики. Тоді роботу вчених ефективно координував Інститут мовознавства ім. Людовіта Штура Словацької академії наук (JÚL’Š SAV; до 1967 р. – Інститут словацької мови). До речі, сьогодні цей науковий осередок входить до складу Європейської асоціації з термінології (European Association for Terminology). Прикметно також, що видатний словацький учений Jan Horeský очолював Комісію з лінгвістичної термінології при Міжнародному комітеті славістів упродовж 30 років (1968–1998).

Новітні пошукові стратегії пов’язані в національному термінознавстві з реалізацією кількох масштабних наукових проектів. Серед них:

- 1) Slovenská terminologická databáza (https://terminologickyportal.sk/wiki/Hlavná_stránka) – портал, над яким від 2007 р. працюють у JÚL’Š SAV.
- 2) Databáza študentských terminologických prác Transterm (<http://webterm.term-portal.de/>), яку створили у 2013–2015 рр. філологи Університету ім. Костянтина Філософа (м. Нітра).

- 3) Výkladový anglicko-slovenský slovník elektronických komunikací (www.vus.sk/iecd/new/Vyklad.asp), започаткований 1997 р. з ініціативи Науково-дослідного інституту зв'язку (м. Банська Бистриця).

Одне з ключових своїх завдань словацькі лінгвісти вбачають у централізації наукової діяльності, що має сприяти й координації інтелектуальних зусиль.

Наступні чотири статті в колективному виданні – від представників російської термінологічної школи. Цей тематичний блок відкриває робота проф. *Владимира Лейчика* и проф. *Сергея Шелова* “*История и современное состояние терминоведения в России (1992–2002): общественные потребности и предметное содержание*” (с. 132–158). Першорядну увагу автори приділили аналізу чинників, що безпосередньо впливають на формування наукової ідеології. Є серед таких факторів – соціальні-політичні, що для Росії (а раніше – для СРСР) завжди були актуальними, а саме:

- а) багатонаціональний характер країни і пов'язана з ним потреба в систематизації термінологій різних етнічних мов;
- б) розмаїття предметних галузей як атрибут значного інтелектуального потенціалу держави і пов'язана з цим потреба в жорсткій стандартизації терміновживання.

Закономірно, що розвиток науки залежить від її теоретичної платформи. Помітне зміцнення останньої припало в російському термінознавстві на 1930–60-ті рр., чому сприяли напрацювання Дмитрія Лотте, Ернеста Дрезена, Александра Реформатского, Григорія Винокура. До сьогодні лінгвістичний інтерес системно підтримується до широкого кола проблем, які стосуються, зокрема:

- природи терміна, його константних і варіативних характеристик;
- власне мовної структури терміноодиниць;
- поняття термінологічної системи;
- розвитку галузевих термінологій;
- текстового аналізу термінів і термінологічного аналізу текстів;
- статусу термінознавства в системі наукових галузей;
- формування шкіл, напрямків.

Нарешті, важливим чинником наукового поступу є практичні результати термінологічної діяльності. У цьому аспекті російська національна традиція співвідносна з реаліями світової лінгвістики. До сфери прикладного термінознавства належать:

- лексикографія, зокрема комп'ютерна;
- стандартизація терміновживання;
- переклад термінів;
- редагування галузевих текстів;
- викладання спеціальних навчальних курсів.

Перспективи для нових завдань і рішень російські вчені пов'язують із когнітивним термінознавством. Важливо довести, що той самий термін, зберігаючи своє значення на одному рівні розуміння, дістає відмінного потрактування на іншому рівні осмислення. Вірогідно, що саме в такий спосіб співіснують різні погляди, концепції, але водночас наука не втрачає єдності, зберігає цілісність (див.: с. 154).

Очікується, що на зміну описово-накопичувальним підходам прийдуть стратегії пояснювальні; буде сформульовано загальні закони функціонування термінів – і мовці одержать науково обґрунтовані рекомендації щодо соціальної практики терміновживання.

Перспективними на сьогодні дослідженнями є, по-перше, ті, що невіддільні від міжнародної співпраці; по-друге, – орієнтовані на запити інформаційного суспільства, а власне, на досягнення в галузі штучного інтелекту.

Авторству проф. *Сергея Шелова* належить ще одна стаття в монографії – *“Некоторые новые результаты науки о терминах”* (с. 159–176). Чим є термін? Що зумовлює його варіативність? Які специфічні типи мотивованості характерні для термінів? Яку понятійну структуру має термінологія? Як корелюють терміни з іншими класами спеціальної лексики, зокрема з номенклатурними назвами і професіоналізмами? Ці питання впродовж багатьох років актуалізував для себе вчений. І зрештою, дійшов таких висновків:

- потреба в осмисленні певного поняття, вираженого терміном, впливає зі “специфічності” самого цього поняття;
- співвідносними, але не тотожними явищами є варіативність, дублетність, еквівалентність і синонімія термінів;

- про спосіб мотивованості терміна сигналізують не тільки безпосередні елементи одиниці, а й інші терміни;
- базову термінологічну картину науки, наукової дисципліни або тематичної галузі найефективніше структурувати за принципом “від понятійного поля окремого терміна до формування понятійних полів потенційно всіх термінів науки” (с. 169);
- та сама назва може мати статус і номенклатурної, і термінологічної водночас; поняття професійної лексики за певного розуміння буде ширшим, аніж поняття термінології.

Проф. *Сергей Гринёв* також пропонує дослідження узагальнювального характеру: “*Российское терминоведение – итоги и перспективы*” (с. 177–203). Учений звертає увагу на те, що за нинішніх реалій, коли спеціальна лексика в окремих галузях значно перевищує обсяг загальнозживаної, питання вибору і застосування термінів стає нагальним і для пересічних учасників комунікації (не тільки для вузькопрофільних фахівців). Промовистий факт: 17-томний академічний словник російської мови містить 120 тис. слів, а в біології на позначення різних видів організмів існує до 100 млн спеціальних найменувань.

Не менш важливо, що фахова мова здатна й стимулювати, і, навпаки, стримувати, пригнічувати еволюцію наукового світогляду. Крім того, результат термінологічної роботи може бути як успішним, так і збитковим. Ефективні торгові номінації (бренди) не випадково охороняються міжнародним правом, адже вони є рушійною силою національних і світової економік.

Діяльність термінологів традиційно охоплює процедури інвентаризації (1), систематизації (2), аналізу (3), нормалізації (4) та кодифікації (5) термінопонять. На кожному етапі постають цілком певні проблеми, на розв’язання яких фактично й скеровані різні напрямки термінознавства, як-от: типологічне, дескриптивне, семасіологічне, ономасіологічне, зіставне, історичне, функціональне, прикладне. Дослідницькі перспективи пов’язують і з поступом цих галузей, і з ґрунтовним вивченням термінопонять у лексикографічному, когнітивному, логічному аспектах.

С. Гринёв висловлює переконання, що всім державам, зацікавленим у розвитку свідомості й культури людства, належить послідовно

сприяти роботі термінологів. У засадах мовної політики рішення про національну термінологію мають бути передбачені як надважливі.

Одному з провідних міждисциплінарних підходів присвячує своє дослідження проф. *Елена Голованова*. Ідеться про “*Когнитивное терминоведение в России (конец XX – начало XXI веков)*” (с. 204–229). Мета заявленого напрямку стосується співвідношення мов професійної комунікації зі структурами спеціального знання. Фахівці доводять, що поняття, виражені термінами, формуються на базі концептів, що зі свого боку є елементами загального, “розподіленого” знання. У такому разі еволюція наукового мислення постає в широкому цивілізаційному контексті, і це дозволяє врахувати прототипічну категоризацію, а також виявити механізми професійної номінації та причини її динаміки з огляду на мінливість когнітивно-комунікативних потреб соціуму. Зрештою, термінолог здобуває “відомості про взаємозв’язки, що об’єктивно існують між буденним та абстрактно-логічним знанням, між наївною та науковою картинами світу” (с. 207).

На підтвердження актуальності сказаного Е. Голованова здійснює аналітичний огляд кандидатських і докторських дисертацій, що з початку нинішнього століття були захищені російськими вченими (див.: с. 212–229). Центрами когнітивного термінознавства вже стали Москва, Самара, Санкт-Петербург, П’ятигорськ, Челябінськ, Єкатеринбург, Перм та деякі інші міста. Пріоритетними об’єктами дослідницької уваги є на сьогодні термінологія медицини, економіки, права, лінгвістики, нанотехнологій тощо.

Серед перспективних напрямків наукової роботи відзначають такі:

- вивчення професійної мовної особистості як продуцента фахових знань;
- аналіз типології професійного знання (теоретичного, емпіричного, раціонально-логічного, перцептивного та ін.);
- інтерпретація фактів взаємозв’язку між розвитком термінології та поширенням наукових ідей;
- вивчення спеціальної лексики на основі розмежування сфер стандарту і субстандарту;
- спостереження над функціонуванням термінів у різних дискурсах;
- розробка цілісної типології жанрів професійної комунікації;

- виявлення особливостей репрезентації ключових гносеологічних категорій у термінології різних предметних галузей;
- аналіз метамов наукового опису.

Новітні здобутки хорватської лінгвістичної школи висвітлюють dr. sc. *Lana Hudeček* і dr. sc. *Milica Mihaljević* у роботі “*Hrvatsko nazivlje i nazivoslovlje na kraju 20. i na početku 21. stoljeća*” (с. 230–252). За спостереженням дослідниць, розвиток національного термінознавства має на сучасному етапі виразно прикладний характер. Лише віднедавна в хорватській лексикографії почали з’являтися нормативні галузеві словники, де реєстрові одиниці дістають якнайширшого опису. Так, видання перекладного типу (на матеріалі хорватської та неслов’янських мов) містять і тлумачну частину, і відомості про лексико-семантичну специфіку терміна (відношення синонімії, антонімії, полісемії, гіперонімії), і рекомендації щодо його вжитку з урахуванням актуальних стандартів. Багатопараметровими є термінологічні бази даних HRANA (Hrvatsko računalno nazivlje) і STRUNA (Hrvatsko strukovno nazivlje). До їх створення долучилося багато фахівців. Важливо, що національна термінологія фіксується й у міжнародних базах даних: EMITEL (Encyclopedia of Medical Physics and Multilingual Dictionary of Terms); MAT (Multilingual Archival Terminology).

У наукових колах існує розуміння того, що над унормуванням вузькогалузевого лексикону мають злагоджено працювати як досвідчені словникарі, так представники відповідних предметних галузей. На часі – розробка термінознавчої теорії; популяризація важливої проблематики у форматі дисертаційних досліджень, монографічних проєктів; організація тематичних наукових заходів; підвищення якості професійної освіти.

Із двох наступних публікацій у рецензованому виданні дізнаємося про термінологічну діяльність словенських учених. Dr. *Tanja Fajfar* обговорює “*Teoretični pristopi v slovenski terminologiji v začetku 21. stoletja*” (с. 253–265). Як ідеться, на кінець ХХ ст. припало формування таких новітніх наукових галузей, як соціотермінологія, комунікативна теорія термінології, соціокогнітивна термінологія. Фактичною передумовою для їх розвитку стали досягнення у сфері корпусної лінгвістики, коли з’явилася можливість ефективно опрацьовувати надвеликі масиви текстів. Закономірно активізувалася й лексикографічна

робота. Важливо, що на вибір методологічного підходу при створенні галузевих словників істотно впливає чинник адресата. Ресурси, орієнтовані на фахівців вузького профілю, мають гранично спеціальне змістове наповнення. Серед таких проектів – Terminologišče (<https://isjfr.zrc-sazu.si/terminologisce#v>), у створенні якого протягом 2002–2014 рр. взяли участь фахівці Інституту словенської мови імені Франа Рамовша Науково-дослідного центру Словенської академії наук. Словники і бази даних, призначені для широкого кола користувачів, містять спрощені дефініції, а також ілюструють вживання термінів у різних контекстах. Цей підхід зреалізовано в Termis (Terminološka podatkovna zbirka odnosov z javnostmi), у чому можна перекоонатися зі сторінок спеціалізованого порталу Termania (<https://www.termania.net/>).

Dr. *Mateja Jemec Tomazin* порушує проблему “*Raba terminologije v slovenski znanstveni periodiki v začetku 21. stoletja*” (с. 266–286). Авторка висловлює занепокоєння недостатнім функціонуванням словенської мови як засобу фахового спілкування. Учені послідовно оприлюднюють результати своїх досліджень англійською. Вона домінує в науковій комунікації Європейського Союзу. Якість перекладу термінів нерідко є сумнівною. Значна кількість галузевих періодичних видань (з антропології, архівістики, біології, математики, менеджменту, медицини, фізики та ін.) не має національно-мовної версії (див., напр.: с. 270–272). Очевидно, що глобалізаційні процеси загострюють проблему збереження етнічної самобутності.

Д-р филол. н. *Владан Јовановић* представляє сербську лінгвістичну школу. Його дослідження називається “*Српска терминологија крајем XX и почетком XXI века (теоријски и практични домени истраживања)*” (с. 287–305). Національна наука, як стверджує вчений, має обов’язково реагувати на світові тенденції. Скерованість на спільний пошук, на солідаризацію поглядів, ідей є прогресивною, а тому нагальною. Термінознавство також розвивається в умовах інтернаціональної взаємодії, отже, його вихід за межі власне етнічної проблематики варто сприймати як закономірність. Терміни потребують відповідної уніфікації, яка б унеможливила бар’єри між учасниками мультилінгвального професійного дискурсу (пор.: с. 295, 302–303).

Із теоретичного погляду в ґрунтовному студіюванні термінології, в аналізі кореляцій загальноновживаного і спеціального у словесному

континуумі закладено значні перспективи для розбудови лексичної підсистеми сербської мови в цілому. Прикладні аспекти термінознавства охоплюють передусім методологію лексикографічної параметризації спеціальних підмов, а також питання нормотворення, культури фахової комунікації.

Білоруський лінгвіст дац. *Кацярына Любецкая* аналізує “*Прабле-мы беларускага тэрміназнаўства ў канцы ХХ – пачатку ХХІ стст.*” (с. 306–326). Як і в інших слов’янських традиціях, ідеться про багатоаспектність проблем, щоправда, їх актуалізація відбувається саме зараз. Очевидно, що ступінь поширеності національної термінології, як і розвиток самої науки про терміни безпосередньо залежать від науково-технічного потенціалу країни та від характеру функціонування етнічної мови в різних сферах спілкування, зокрема у професійній. У контексті білоруських реалій ці чинники проступають по-особливому виразно, адже у ХХІ ст. проблема звуження комунікативного тла білоруської мови залишається актуальною (с. 309).

Праці, що їх залучає для аналізу К. Любецкая, стосуються типологічного, системно-структурного, семантичного, історичного, зіставного термінознавства (див., напр., список бібліографічних джерел: с. 321–326). Дослідники приділяють увагу виробленню термінознавчої методології; встановленню закономірностей розвитку окремих терміноносистем; реалізації практичних завдань з упорядкування галузевої лексики – військової, конфесійної, медичної, соціально-економічної, юридичної та ін.

Інформаційне суспільство закономірно висуває нові вимоги та водночас пропонує нові можливості. Комп’ютеризація лінгвістичної роботи позитивно впливає й на діяльність білоруських термінологів (про це: с. 312). Між тим на координацію пошукових зусиль очікують: історія термінознавства, термінознавча теорія тексту, гносеологічне (когнітивне) і стилістичне термінознавство. Потребують подальшого вдосконалення процедури опису термінів у тлумачних словниках; вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо терміновживання. І звичайно, особливості репрезентації наукової думки білоруською мовою мають бути належно поціновані.

Розділ II колективної монографії, порівняно з попереднім, охоплює конкретнішу, більш спеціалізовану проблематику, а саме: “*Терміно-*

графія слов'янських країн. Стандартизація термінології та комп'ютеризація термінологічної роботи” (с. 327–566). Як можна було переконатися вище, ці прикладні аспекти термінотворчості є найбільш затребуваними у слов'янознавстві.

Про досвід російських учених ідеться у двох публікаціях. До речі, перша з них – “*Современная русская терминология: проблемы и тенденции развития*” (с. 327–374) за авторством проф. Зої Комаровой – має епіграф-дефініцію від Алена Рея, у якій французький мовознавець достеменно ілюструє одну з власне лінгвістичних потреб новітнього соціуму. Пор.: “Сучасна цивілізація є цивілізацією словника” (цит. за: с. 327).

З. Комарова приділяє окрему увагу історії російської термінографії, аналізує різні джерела, коментує актуальні твердження, пише про впливи міжнародних наукових шкіл (австро-німецької, пражської, канадської). Між тим основне своє завдання вбачає в огляді проблем російської одномовної термінографії. Серед них – пошук об'єктно-предметної сфери для галузевих словників; розробка методологічних принципів їх створення; типологія спеціальних лексикографічних продуктів; форматування мега-, макро- і мікроструктури словника; комп'ютеризація лінгвістичної роботи. Прикметно, що на сьогодні вже існує термінографічна прогностика, а отже, є впевненість у розв'язанні всіх проблем словникарської справи.

Проф. Юрій Марчук висвітлює тему “*Многоязычная терминология и терминологическое переводоведение в России конца XX – начала XXI века*” (с. 375–399). “Один світ – багато мов”. Цим лозунгом Міжнародна асоціація прикладної лінгвістики вітала учасників велелюдного конгресу, що 2014 р. відбувався в Австралії. Про це згадує Ю. Марчук, обґрунтовуючи актуальність своєї теми (с. 375). У багатомовної термінографії – відповідне коло завдань, як-от: визначення обсягу предметної галузі; вибір вихідної мови; спосіб перекладу термінів. Показовим є досвід російських фахівців, а зокрема, укладачів “Англо-русского словаря жаргонных лексических единиц, употребляемых в сфере делового общения” (Омск, 2005), п'ятимовного “Визуального словаря” (Москва, 2010), “Многоязычного словаря современной фразеологии” (Москва, 2012).

Сама дійсність спонукає термінологів до ефективної роботи, оскільки міжнародна співпраця в галузі науки і техніки розвивається надзвичайно інтенсивно, а отже, є потреба в адекватних номінаціях і перекладах спеціальних понять.

Про польське словникарство пишуть prof. *Wanda Zmarzer* і prof. *Jurij Lukszyn* у статті “*Aktualne problemy polskiej terminografii*” (с. 400–409). Його розвиток відбувається дуже активно. Із початку ХХІ ст. в Польщі опубліковано сотні словників фахової мови. Тому постають проблеми щодо вироблення оптимальної архітекτονіки і щодо створення належної типології лексикографічних продуктів. У цьому разі беруть до уваги принцип “від словника до термінологічної бази даних”.

Основоположним у національній лінгвістичній традиції є розуміння галузевого словника як “макрознака фахових знань або профільованого навчального тексту” (с. 408). У виборі техніки лексикографічного опису спеціалісти закономірно враховують чинник адресата. Аналіз потреб потенційних реципієнтів-учасників професійного спілкування – один із ключових етапів фахової роботи, що здійснюється за іншим фундаментальним принципом: “від термінологічної бази до словника”.

Важливо, що польські вчені приділяють увагу дидактичній термінографії, а також розробляють концепцію універсального галузевого словника, що був би репрезентантом багатогранної професійної мовної особистості (див.: с. 404–407).

Ще один аспект термінологічної діяльності, пов’язаний із нормотворенням, висвітлюють prof. *Ewa Wolnicz-Pawłowska* і dr *Mariusz Górnicz* у дослідженні “*Standaryzacja terminologii w Polsce w końcu XX i na początku XXI wieku*” (с. 410–422). На теренах Польщі стандартизацію спеціальних підмов забезпечують як лінгвісти, так і представники інших професій. При цьому перші формулюють загальні рекомендації щодо вживання термінолексики; другі розробляють принципи, актуальні в межах конкретної галузі знань.

Вагомий внесок у теорію і практику внормування термінології зробили свого часу prof. *Marian Mazur* (“*Terminologia techniczna*”; Warszawa, 1961) і prof. *Witold Nowicki* (“*Podstawy terminologii*”; Wrocław, 1986). Серед закладів, що на сучасному етапі координу-

ють діяльність мовознавців, – Інститут фахової та міжкультурної комунікації при Варшавському університеті. Спеціальні обов’язки покладено на Технічний комітет № 256, що є підрозділом Польського комітету стандартизації і за такою назвою існує від 2003 р. В арсеналі ключових завдань цього органу – унормування термінології, а також її гармонізація, регулювання й уніфікація.

Ще дві статті в рецензованому виданні належать авторству білоруських учених. *Вячаслаў Шчэрбін*, заступник голови Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів, характеризує “*Спецыяльную лексікаграфію Беларусі на мяжы тысячагоддзяў*” (с. 423–467). До сьогодні білоруськими фахівцями вже створено понад дві тисячі спеціальних лексикографічних праць. Оскільки державний статус у країні мають дві східнослов’янські мови, то нерідко як вихідну укладачі обирають мову міжнародного спілкування – російську. Фактично вона обслуговує більшість сфер професійної комунікації.

Звичайно, таку значну кількість словників варто систематизувати. Із цією метою вченими розроблено різні класифікації, наприклад: генетична, параметрична, дисциплінарно-галузева. Серед пріоритетних об’єктів опису – термінологія економічна, біологічна, технічна, сільськогосподарська, медична, лінгвістична, математична. У цілому, системно розвиваються власне термінографія, галузева енциклопедистика, т. зв. експериментальна лексикографія, натомість бракує розробок із класифікаційної лексикографії та спеціальної концептографії. Одні типи лексиконів (навчальні, перекладні, тлумачні та ін.) є широко апробованими; інші, навпаки, – характерні для окремих предметних галузей (класифікатори – для економіки; календарі природи – для біології; атласи з геометрії – для математики тощо). Відзначено характерну тенденцію: якщо певна фахова мова послідовно дістає лексикографічної параметризації (у форматі різнотипних, але тематично споріднених словників), то незабаром з’являється відповідна галузева енциклопедія.

На сьогодні є потреба в узагальненні вже напрацьованого досвіду. Тисячі спеціальних словників, створених білоруськими вченими, чекають на ґрунтовну наукову рецепцію.

Проф. *Александр Зубов* здійснює “*Анализ подходов к использованию информационных технологий в белорусском / славянском терми-*

новедених” (с. 468–485). Епоха комп’ютеризації, нагальна потреба в оперативному інформаційному обміні скеровують на цілком певну проблематику, а саме: автоматичне розпізнавання терміноодиниць у тексті; їх машинний переклад; створення спеціальних словників для забезпечення автоматичного перекладу галузевих текстів. Реалізація кожного завдання вимагає відповідної процедури, конкретної методології (див. докладніше: с. 470-483). Наприклад, у Мінському державному лінгвістичному університеті на виконання запиту Національної академії наук Республіки Білорусь працюють над створенням англо-білоруського термінологічного словника нового типу (за формою і змістом), у якому буде репрезентовано найсучасніший лексикон сфери інформаційних технологій. Важливо, що в розробці таких проєктів закладено й державницьку мету – довести, що власне білоруська наукова термінологія є самодостатньою і конкурентоспроможною.

Наступні два дослідження для рецензованої монографії підготували хорватські вчені. Prof. *Kristian Lewis* пише про “*Hrvatski terminološki rječnici i terminološke baze na kraju 20. i na početku 21. stoljeća*” (с. 486–508). Від кінця минулого століття в Хорватії розгортається продуктивна термінографічна діяльність. На сьогодні зреалізовано понад 250 спеціальних проєктів. Переважно йдеться про одномовні галузеві словники – з економіки, права, медицини, інформаційних технологій тощо. Регіональні розробки стають надбанням світової науки через популяризацію в Інтернеті, завдяки створенню їх електронних версій (у такий спосіб пропагують, зокрема, хорватський євролект). Серед вагомих здобутків – фіксація національної термінології в міжнародних спеціальних базах даних (Meta-Share, Microsoft Terminology Collection та ін.).

У країні регулярно ініціюють заходи з термінологічного планування. Від 2008 р. налагоджено співробітництво вчених різних галузей для розбудови термінологічної бази даних STRUNA. Сьогодні вона містить близько 40 тис. терміноодиниць із багатьох підмов. Такі міждисциплінарні контакти гарантують професійну довіру, а отже, й ефективність спільної роботи. Посутньо, що важливого значення хорватські науковці надають діяльності в складі Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів.

Обумовлену проблематику порушують у своєму дослідженні prof. *Maja Bratanić*, dr. sc. *Ana Ostroški Anić* і dr. sc. *Ivana Brač*. Їхня праця має назву “*Izgradnja hrvatske terminološke baze STRUNA – izazovi i perspektive*” (с. 509–528). Національна термінологічна база, про яку йдеться, є нормативним джерелом. Основоположними для її концепції, методологічних засад стали вчення Ойгена Вюстера, теорія Гельмута Фелбера, приписи Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). Матеріал 18 терміносистем уже надано для вільного доступу (<http://struna.ihjj.hr/>); ще 8 – на стадії опрацювання. В описі одиниць використано близько 30 параметрів (докладніше: с. 518–519).

За спостереженням фахівців, ефективна робота над базою даних STRUNA позитивно позначилася на регулюванні процесів стандартизації хорватської термінології. Оскільки сам проект реалізується від 2008 р. (із вимушеною перервою у 2013–2016 рр.), сьогодні вже йдеться про його вдосконалення, про шляхи моделювання бази знань. Координатором діяльності є Інститут хорватської мови і мовознавства. Розбудову бази STRUNA передбачають з урахуванням новітніх досягнень у галузі термінознавства й суміжних дисциплін, у сфері інформаційних технологій. Передусім йдеться про наповнення новим фактичним матеріалом і модернізацію програмних засобів автоматичної обробки. Основні свої завдання хорватські вчені пов’язують також з оновленням термінознавчої теорії, із підвищенням якості професійної освіти, з активізацією міжнародної співпраці й подальшим входженням національно-мовних ресурсів до світової, зокрема загальноєвропейської, інфраструктури. Реалізації цих завдань має сприяти й інший новітній ресурс – Hrvatski terminološki portal (<http://nazivlje.hr/>).

Про досвід стандартизації ще однієї південнослов’янської мови пишуть д-р филол. н. *Ружица Левушкина* і д-р филол. н. *Владан Јовановић* у статті “*Терминологијски речници на српском језику и у српској лингвистици крајем 20. и почетком 21. века*” (с. 529–543). Фахівці констатують значне розширення сфери професійного дискурсу, детерміноване особливостями цивілізаційного розвитку людства. Це закономірно супроводжується зростанням інтересу до термінології.

Сербські лінгвісти обговорюють питання про сутність терміна, характеристики спеціальної лексики, функції номенклатурних назв. Від кінця ХХ ст. активізувалася термінографічна робота. Оригінальними

жанрами можна вважати історичні галузеві словники, а також діалектні, неологічні (див.: с. 533–534). Для розробки нормативних лексиконів використовують матеріал електронної термінологічної бази Евроним (докладніше: <http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/>), що свідчить про його репрезентативність. Об'єкти опису – різні: конфесійна лексика (до речі, у Сербії інтенсивно розвивається теолінгвістика); термінологія військової справи; мова економіки, юриспруденції, медицини тощо. Учені визнають, що окремі терміносистеми не дістали ще належної параметризації, а отже, є завдання на перспективу.

Український мовознавець, секретар Термінологічної комісії при Міжнародному комітеті славистів, проф. *Володимир Дубічинський* окреслює “*Засади сучасної української термінографії*” (с. 544–556). Учений підтверджує, що в незалежній Україні опубліковано понад 600 галузевих словників, із яких майже 70 % становлять перекладні. Більшість видань – російсько-українські або англійсько-українські. Виходять друком енциклопедичні, тлумачні, багатофункціональні лексикони. Зокрема, останні акумулюють відомості щодо семантики, граматики, орфографії, перекладу термінів. Привертають увагу полігалузеві словники, як-от: математично-комп'ютерно-машинобудівний; інженерно-медично-біологічно-економічний; пожежної безпеки та цивільного захисту.

Від початку 90-х рр. XX ст. в Україні створено понад 600 стандартів на терміни й визначення. Ідеться про “спеціальні словники з унормованими, уніфікованими та гармонізованими термінами, узгодженими на урядовому рівні та рекомендованими для обов'язкового використання” (с. 551).

Центрами термінологічної роботи є сьогодні Київ, Львів, Харків. Триває активна діяльність і в теоретичному, і в практичному аспектах. Потреба існує в тезаурусних (ідеографічних) і систематизувальних словниках, “які б надавали інформацію про відношення між термінами та за допомогою певних класифікаторів і рубрикаторів будували би поняттєву систему тієї чи іншої галузі знань разом із наведенням необхідної лінгвістичної характеристики описуваних термінів” (с. 556).

Новітній період у словенській термінографії аналізує dr. *Mojca Žagar Karer* у роботі “*Slovenski terminološki slovarji v začetku 21. stoletja*” (с. 557–566). Як стверджує автор, діяльність з упорядкуван-

ня лексикону різних галузей знань триває в лінгвотехнологічному напрямку. Такий підхід вважається найбільш продуктивним, оскільки забезпечує максимальну репрезентативність фактичного матеріалу і гарантує об'єктивні висновки про нього. Від 2000 р. укладено понад 200 словників спеціальної лексики. Чимало з них представлено онлайн, зокрема, на порталі Termania (<https://www.termania.net/>). Важливо, що створюються корпусно-орієнтовані галузеві словники (про це: с. 562–563). Національна термінологія фіксується в солідних міжнародних базах: Evroterm (<https://evroterm.vlada.si/>); Evrocorpus (<https://www.culture.si/en/Evrocorpus>); IATE (<https://iate.europa.eu/home>). Осередками термінологічної роботи є Інститут словенської мови імені Франа Рамовша, Словенський інститут зі стандартизації, Люблянський і Приморський університети.

Розділ III рецензованої колективної монографії корелює з тематикою попереднього, щоправда, стосується географічно інших реалій. Назва розділу – “*Термінографія в неслов'янських країнах. Термінологічна співпраця*” (с. 567–624).

Dr. *Albina Auksoriūtė* і dr. *Palmira Zemlevičiūtė* знайомлять із балтійською науковою традицією в дослідженні “*Литовская терминология: становление и развитие*” (с. 567–604). Перші галузеві словники з'явилися на початку XIX ст. і були рукописними. Окрім литовських ботанічних термінів, вони фіксували еквіваленти латинською, польською, німецькою і латиською мовами. Початки друкованої термінографії припадають на 1900–1939 рр. У цей же період при Міністерстві освіти створюється Термінологічна комісія, отже, діяльність учених набуває інституційного характеру. За радянських часів у професійній комунікації домінувала російська мова, тому найширше були представлені литовсько-російські та російсько-литовські словники переважно технічного спрямування.

У 1990 р. Литовська Республіка відновила свою незалежність, що позитивно вплинуло й на термінологічну роботу. На 2014 р. вийшло друком 470 словників, у 133 із яких зафіксовано слов'янські відповідники до литовських термінів. Зростає кількість багатомовних лексиконів, а також видань тлумачного типу. Розширюється предметна галузь словників – інформатика, біомедицина, соціальні науки. Важливо, що якість термінографічних праць регулюється на загальнона-

ціональному рівні. Такі функції виконує, зокрема, Державна комісія литовської мови при Сеймі Литовської Республіки.

Спеціальні аспекти міжнародного співробітництва обговорює dr Alicja Szuk у своєму дослідженні “*Polska i niemiecka działalność normalizacyjno-terminologiczna*” (с. 605–619). Країни-сусіди, Польща і Німеччина, співпрацюють у різних сферах діяльності. Цей факт привертає увагу серед іншого до проблем нормалізаційно-термінологічного змісту. Ідеться про вироблення уніфікованих принципів щодо терміновживання. Такі питання розв’язують компетентні установи. Зокрема, Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) має представництва в різних державах, у тому числі в Польщі (Технічний комітет № 256 при Польському комітеті стандартизації) і в Німеччині (Комітет зі стандартизації термінології при Німецькому інституті стандартизації). Звичайно, характер нормалізаційно-термінологічної роботи залежить від особливостей функціонування певної мови (як наприклад, німецької – на теренах Німеччини, Австрії та Швейцарії). Водночас важливо, щоб міжінституційна діяльність була злагодженою в аспектах, по-перше, напрацювання загальних, універсальних приписів, по-друге, їх адаптації до специфіки національних термінологій.

У перспективі мають бути створені якісні бази даних, де фаховий континуум польської та німецької мов був би репрезентативним і адекватно скорельованим на етапі перекладу.

Ще один варіант слов’янсько-неслов’янської термінологічної співпраці окреслює китайський учений Е Цисун у статті “*О сотрудничестве в области терминоведения между Россией и Китаем*” (с. 620–624). Назви, ідентичні слову “термін”, з’явилися в китайській мові на межі XIX–XX ст. Щоправда, міркування про терміни є вже в роботах давніх мислителів, зокрема, у Конфуція.

Від 1985 р. спеціалізовану діяльність координує Китайський комітет науково-технічної термінології, що об’єднує понад 3000 фахівців. Він розробляє відповідні приписи, визначає доцільність неологічної лексики, контролює використання рекомендованої термінології в мас-медійному просторі.

2004 р. в Хейлунцзянському університеті (м. Харбін), спільно з Комітетом, було створено Інститут вивчення термінознавства. Це сталося значною мірою завдяки ініціативам китайських русистів. Відтоді

регулярно відбувається загальнодержавна конференція “Розбудова термінознавства в Китаї”.

Інститут надає особливого значення міжнародній співпраці, зокрема, науково-дослідним контактам з академічними інституціями Росії. Обмін досвідом дієвий і результативний: зростає рейтинг термінознавства як науково-навчальної дисципліни; зорганізовано стажування фахівців; ідеї російських учених активно поширюються завдяки перекладам; налагоджено публікацію тематичної довідкової літератури.

У післямові до рецензованого видання (с. 625–649) ще раз згадано всіх його авторів і тезисно викладено їхнє бачення історії та сьогодення національного термінознавства.

Достеменно унікальний за своєю ефективністю результат наукової співпраці продемонстрували упорядники колективної монографії “Слов’янське термінознавство кінця ХХ – початку ХХІ століть”. Хто володіє термінологією, той володіє цивілізацією (с. 198). Це гідна відповідь на запит світової спільноти щодо рентабельності професійного дискурсу. У мультилінгвальному універсумі високий рівень термінотворчості є безумовним чинником якісної фахової комунікації.

ЛЕСЯ ГЛИВИНСКАЯ

ТЕРМИНОВЕДЧЕСКИЕ ГОРИЗОНТЫ СЛАВИСТИКИ

Резюме

В статье-рецензии осуществлён критический анализ комплексного терминоведческого исследования. Оно является масштабным научным проектом Терминологической комиссии при Международном комитете славистов. Представители национальных лингвистических школ рассматривают концепции, методологию, результаты, наработанные в разных странах, по изучению терминов и терминосистем. Важен вывод о том, что в мультиязыковой среде культура терминопроизводства является безусловным показателем качества профессиональной коммуникации.

УДК 811.163.3'276.2(049.3)
УДК 811.163.41'276.2(049.3)

Васил ДРВОШАНОВ
Скопје

ПОТВРДА ЗА МАКЕДОНСКО-СРПСКИТЕ НАУЧНИ ВРСКИ

(Ойсцена и друѓа колоквијална лексика у српском и македонском језику / Ойсцена и друѓа колоквијална лексика во српскиот и во македонскиот јазик, Зборник радова са истоименог научног скупа. Приредиле Јордана Марковиќ и Надежда Јовиќ. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 2019)

По Втората светска војна македонско-српските научни врски во областа на лингвистиката се базираат на објективно толкување на јазичната реалност во обете славистички гранки: во македонистиката и во српистиката. Индивидуални контакти на одделни македонски лингвисти со српските научни кругови и обратно – на одделни српски лингвисти со македонските научни кругови има(ло) постојано. Пред сè, мислиме на учеството на лингвисти од обете страни на научни конференции и собири и на објавување свои прилози во српски и во македонски списанија и зборници.

За истакнување е податокот дека одделни македонски и српски лингвисти учествуваа(т) на славистичките и на други меѓународни конгреси, на конгресите на Сојузот на славистичките друштва на Југославија и во меѓународните проекти: *Ойшћословенски линѓвисћички айлас*, *Ойшћокарйайски дијалекћен айлас* и *Евройски линѓвисћички айлас*. Во најново време треба да се спомене билатералниот проект *Јазикот како зајис на кулћурата во ећнолошката и линѓвисћичката анализа на релација Србија – Македонија*.

Ги одбележавме само овие меѓународни и билатерални проекти, а, веројатно има и други проекти, во кои земаат активно учество одделни македонски и српски лингвисти.

Потврда за подемот на македонско-српските научни врски во областа на лингвистиката е одржаниот научен собир во Ниш за ненормираната лексика во македонскиот и во српскиот јазик во организација на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и Филозофскиот факултет при Универзитетот во Ниш, од кој произлезе Зборникот на трудови *Опсцена и друѓа колоквијална лексика у српском и македонском језику / Опсцена и друѓа колоквијална лексика во српској и во македонској јазик*.

Зборникот на трудови *Опсцена и друѓа колоквијална лексика во српској и во македонској јазик* од истоимениот научен собир (понатаму: *Зборникој*) има 463 страници. Во него се застапени 29 реферати, од кои, повеќе од една третина, односно 11 реферати, се на македонски јазик, а, речиси, две третини, односно 18 реферати, се на српски јазик.

Застапените реферати во *Зборникој* опсцената и другата колоквијална лексика ја обработуваат во повеќе области. Имено, предмет на анализа на односната лексика во одделни српски лексикографски трудови се рефератите на лингвистите: Недељко Богдановиќ („Опсцена лексика и вулгаризми у дијалекатским речницима“), Александра Јаниќ („Синонимија и блискозначност именица у Речнику жаргонизама јужне ћруѓе“), Надежда Јовиќ („Називи за жену и човека лаког морала у Црноћравском речнику Р. Стојановића“) и Јелена Стошиќ („О опсценој лексисици у Рјечнику ЈАЗУ“).

Единствен реферат што ја третира опсцената лексика на зборобразувачко ниво е рефератот на Јордана Марковиќ („Опсцена лексика са кореном *џуз-* и *дуи-* у номинацији човека“).

Одделни реферати за предмет на обработка ја имаат опсцената и другата колоквијална лексика во дијалектниот јазик на територијален и на социјален план, сп. на територијален план – Васил Дрвошанов („Изразувањето на семемата 'testiculus' во македонските говори“), Ивана Митиќ („Лингвостилистичка анализа лесковачких псовки без опсцених лексема“) и на социјален план – Марина Јањиќ („Колоквијална лексика у говору нишких средњошколаца“), односно во ономастиката, сп. Татјана Трајковиќ („Опсцено у српској антропонимији

и топонимији“), Мери Јосифовска („Прекари со опсцена мотивација во македонскиот јазик“) и Голуб Јашовиќ („Опсцена лексика у ономастичкој граѓи пописаној у Горњој Топлици и у јужном Стигу“).

Предизвик за проучување на опсцената и на другата колоквијална лексика на неколку реферати е фолклорот создаван на српски јазик на современ и на историски план, сп. на синхрониски план – Билјана Сикимиќ („Фолклорна инвектива: интерактивне римоване ругалице“), Даниела Костадиновиќ („Опсцене пословице и изреке из лесковачког краја“) и на дијахрониски план – Ирена Цветковиќ Теофиловиќ („Српске ’срамотне‘ пословице у XVIII и XIX веку“).

Во неколку реферати опсцената и другата колоквијална лексика се разгледува во македонската, односно во српската изворна и преведена книжевност, сп. Елена Јованова-Грујовска и Весна Костовска („Меѓу колоквијалното и еротското во *Сок од ѝросѿаѿѿа* на Јован Павловски – осврт на лексиката“), Катица Трајкова („Еуфемизмите за опсценоста во романот *Фани Хил*“), Мирјана Бојаниќ Ќирковиќ („Мала *сѿи-ка* – змај *жвака*: шатровачки језик као поетички сигнал романа *Боли ме блајбинџер* Мирољуба Тодоровића“), Ана Витанова Рингачева („Опсцената лексика во функција на создавање универзални пораки во трилогијата *Вечна иџра* на Митко Маџунков“), односно во списанија, весници и портали, сп. Даниела Поповиќ Николиќ („Прилози Тихомира Р. Ђорђевића у часопису *Anthropophyteia* Фридриха С. Крауса“), Драган Лилик („Опсцена лексика у насловима таблоидне штампе“), Гоце Цветановски, Олгица Додевска-Михајловска и Катица Топлиска Евроска („За употребата на некои српски опсцени зборови и изрази во јазикот на македонските портали“), т.е. во новокомпонираните песни, сп. Иван Јовановиќ („Употреба и значење опсцене лексике у српским новокомпонуваним песмама“).

Со компаративен карактер, на релацијата: македонски јазик – српски јазик се рефератите на: Лилјана Макариоска и Мери Цубалевска („Називите за ’неморална жена‘ во македонскиот и српскиот јазик“) и на Бранимир Станковиќ („Слабата дефинитност и полидефинитност на објектот во македонските пцости – влијание од српскиот јазик?“).

Предмет на анализа на опсцената и на другата колоквијална лексика во современиот македонски, односно во современиот српски јазик

се рефератите на: Маја Вукиќ („Ко шта коме или о синтакси псовке“), на Веселинка Лаброска и Лилјана Гушевска („Избегнување или замена на опцената лексика во секојдневната комуникација“), на Лидија Тантуровска („Три точки и биип“) и на Ана Савиќ-Груиќ („Негативне метафоре у карактеризацији човека“), а опцената и другата колоквијална лексика на фразеолошки план се анализира во рефератот на Олгица Додевска-Михајловска и Гоце Цветановски („Опцената лексика во македонската фразеологија“).

Треба да се спомене фактот што низа реферати, коишто за предмет на обработка ја имаат опцената и другата колоквијална лексика во дијалектниот и во стандардниот јазик во македонистиката и во србистиката на дијахронско и на синхронско рамниште, тематски се преплетуваат, така што распределбата на рефератите застапени во *Зборникот* треба да се земе условно. Широката лепеза теми што се разгледуваат од македонските и од српските научници во *Зборникот* е за поздравување. „Овај зборник је трећи у низу“ во србистиката, а прв, во кој учествуваат повеќемина македонски научници.

Во оваа пригода ќе споменеме некои енциклопедиски создајби во областа на лингвистиката во поглед на сличностите и на разликите меѓу македонскиот, од една страна, и српскиот јазик, од друга страна: 1) меѓу два сродни јазика, какви што се во случајов – македонскиот и српскиот, не постои реска граница, така што многу македонски јазични црти ја преминуваат македонско-српската државна граница и допираат далеку на север на српската јазична територија, и обратно – многу српски јазични особености ја преминуваат српско-македонската државна граница и допираат длабоко на југ на македонската јазична територија; 2) македонскиот јазик е повеќе балканизиран во однос на српскиот јазик, така што постојат разлики на граматичко-синтаксички план што го објаснува на своевиден начин индивидуалниот историски развој на двата јазика; 3) меѓу македонскиот и српскиот јазик постои најголема сличност на лексичко рамниште што зборува не само за генетската сродност на обата јазика туку и за нивниот многугувековен контакт.

Врз основа на застапените реферати и на разгледуваната материја во *Зборникот*, од што произлегоа посочените показатели, на мислење

сме дека *Зборникоӣ* ќе ја збогати науката за јазикот со нови сознанија. Овој *Зборник* со разгранетата мрежа прашања што ги обработуваат македонските и српските лингвисти на неколку јазични рамништа, навлегувајќи во повеќе тематски подрачја, дава импулс за нови проучувања во двата јазика. Сметаме дека лингвистичките истражувања ќе придонесат не само за подобро познавање на македонскиот јазик, од српска страна, туку и за подобро запознавање на македонската култура, во која е инкорпориран јазикот, и обратно – темелните проучувања ќе овозможат нови согледби за состојбата во српскиот јазик и за српската култура, од македонска страна, што ќе придонесат за идни компаративни проучувања на македонскиот и на српскиот јазик.

Зборникот на трудови *Ой̄сцена и дрӯга колоквијална лексика у ср̄пском и македонском језику / Ой̄сцена и дрӯга колоквијална лексика во ср̄пскиоӣ и во македонскиоӣ јазик* е солидна потврда за македонско-српските научни врски во областа на лингвистиката.

ДОДАТОК

**БЕСЕДА ИЗРЕЧЕНА ОД АКАД. ВИКТОР АНТОНОВИЧ
САДОВНИЧИ, РЕКТОР НА МГУ, ПО ПОВОД
ПРОГЛАСУВАЊЕТО НА
ПРОФ. Д-Р МАКСИМ КАРАНФИЛОВСКИ ВО ЗВАЊЕТО
ПОЧЕСЕН ПРОФЕСОР НА МОСКОВСКИОТ ДРЖАВЕН
УНИВЕРЗИТЕТ „ЛОМОНОСОВ“ ВО ЈУНИ 2008 ГОДИНА**

Максим Каранфиловски

Доктор филологии, професор университета им. Свв. Кирила и Мефодия в Скопје Максим Каранфиловски – один из наиболее авторитетных специалистов в области лингвистики в Республике Македония. Круг его научных интересов включает в себя исследование современного македонского литературного языка, истории его развития; работы ученого посвящены изучению диалектологии македонского языка. М.Каранфиловский внес исключительно важный вклад в национальное сравнительное языкознание.

Особое место в кругу его научных интересов принадлежит русскому языку. Можно сказать, что вся жизнь М. Каранфиловского, его разносторонняя профессиональная и организационная деятельность связаны с преподаванием, изучением у себя в стране русского языка и популяризацией нашей национальной культуры и литературы. Он является подлинным «послом русской культуры» в Македонии.

Более тридцати лет он преподает русский язык на филологическом факультете университета в Скопје, воспитал не одно поколение студентов, которые благодаря его педагогическому таланту и обаянию личности, посвятили себя русскому языку и русской культуре. Многочисленные ученики М. Каранфиловского трудятся в академических институтах, высшей и средней школе, средствах массовой информации страны, представляют Македонию в международных организациях.

Незаурядный организатор, многолетний заведующий кафедрой славистики, декан филологического факультета университета в Ско-

пье, он много сделал для укрепления позиций русистики как научной дисциплины в Македонии. М.Каранфиловский является основателем (1994) и бессменным председателем Ассоциации преподавателей русского языка и литературы Македонии, членом национального Комитета славистов, председателем Общества Друзей России.

Неуклонно уделяя внимание укреплению престижа русского языка в Македонии (что в условиях современных Балкан и обстановке растущего процесса глобализации весьма непросто), М.Каранфиловский внес большой личный вклад в развитие научных и культурных связей между Македонией и Россией. Многолетнее и тесное сотрудничество связывает М. Каранфиловского с Московским университетом и его филологическим факультетом. Еще в 1987- 1991 годах он работал лектором македонского языка на кафедре славянской филологии и проявил себя как педагог высокой квалификации. Он был одним из инициаторов и организаторов ряда совместных русско-македонских конференций, которые проводятся в МГУ и университете в Скопье. М.Каранфиловский постоянно участвует и в проводимых филологическим ф-том международных Конгрессах русского языка. М.Каранфиловский всемерно способствует привлечению для участия в постоянно действующем при университете в Скопье Международном семинаре македонского языка, литературы и культуры преподавателей, аспирантов и студентов МГУ, занимающихся изучением языка и культуры Македонии.

Учитывая научные заслуги, большой вклад в развитие сотрудничества между нашими странами и университетами, заботу о русском языке и поддержание его престижа в Македонии, Ученый Совет МГУ им. Ломоносова принял решение удостоить М. Каранфиловского звания Почетного профессора Московского университета.

Я должен задать Вам два вопроса:

Готовы ли Вы всегда служить делу науки?

Готовы ли Вы крепить связи между нашими странами и нашими университетами?

ректор Московского государственного университета
академик Виктор Антонович Садовничий

**БЕСЕДА ИЗРЕЧЕНА ОД ПРОФ. Д-Р МАКСИМ
КАРАНФИЛОВСКИ ПО ПОВОД ПРОГЛАСУВАЊЕТО ВО
ЗВАЊЕТО ПОЧЕСЕН ПРОФЕСОР НА МОСКОВСКИОТ
ДРЖАВЕН УНИВЕРЗИТЕТ „ЛОМОНОСОВ“
ВО ЈУНИ 2008 ГОДИНА**

Глубокоуважаемый г-н ректор Московского университета академик Виктор Антонович Садовничий!

Уважаемые коллеги и гости, дамы и господа!

Разрешите мне выразить глубокую благодарность за оказанную честь – присвоения мне высокого звания «Почетного профессора МГУ» руководству университета, в первую очередь, ректору академику Садовничему, Ученому Совету университета, филологическому факультету и декану Марине Леонтьевне Ремневой.

Для специалиста-филолога не может быть более высокой оценки его труда, чем признание со стороны страны, языком и культурой которой он занимается. Для специалиста по русскому языку присвоение звания «Почетного профессора МГУ» - самая высокая оценка его профессиональной деятельности. Это звание я расцениваю как признание всем македонским русистам за их вклад в популяризацию русского языка и литературы в Республике Македонии.

Культурные связи между нашими народами имеют длительную историю. Особое развитие они получили во второй половине XX века. В этом главная заслуга принадлежит МГУ им. Ломоносова и университету им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье. В России главным центром изучения и преподавания македонского языка является филологический факультет МГУ. В Македонии русский язык изучается с 1946 года, когда был основан филологический факультет университета им. Свв. Кирилла и Мефодия. Основатель нашего факультета Блаже Конеский был большим другом России, знатоком и переводчиком поэзии Александра Блока и Владимира Маяковского.

Интерес к русскому языку в Македонии после спада в 1990-е годы постоянно растет. Ассоциация преподавателей русского языка и литературы принимает ряд мер по упрочению его позиций. Уверен, что у нашего сотрудничества хорошие перспективы.

Еще раз благодарю за оказанную мне высокую честь.

Максим Каранфиловский

АЛБУМ

Слика 1: Доделување на титула почесен професор на МГУ „Ломоносов“, 27.06.2008, акад. Виктор Антонович Садовнички и проф. Максим Каранфиловски

Слика 2: Доделување на титула почесен професор на МГУ „Ломоносов“, 27.06.2008, акад. Рина Павловна Усикова, акад. Алла Шешкен, проф. Максим Каранфиловски и др. Анѓа Каранфиловска

Слика 3: Доделување на титула почесен професор на МГУ „Ломоносов“, 27.06.2008, акад. Алла Шешкен, проф. Максим Каранфиловски и др. Анѓа Каранфиловска

Слика 4: Прослава на денот на Сесловенските Просветители, Св. Кирил и Методиј, во аулата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје, 26.05.2006, (во првиот ред) проф. Виолета Христовска, проф. Весна Мојсова Чепишевска, проф. Ѓорѓи Мартиновски, проф. Максим Каранфиловски и проф. Лилјана Тодорова

Слика 5: Во просториите на Деканатот, проф. Максим Каранфиловски, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје и проф. Димитрија Ристески

Слика 6: Доделување на дипломи на дипломирани студенти, Голем амфитеатар на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Скопје, 24.02.2012 проф. Максим Каранфиловски, декан и проф. Славица Велева, продекан

Слика 7: Спомен куќа на акад. Блаже Конески, Небрегово, 19.12.2005

Филолошки факултет „Блаже Конески“
Бул. „Гоце Делчев“ бр. 9а, 1000 Скопје

тел: /02/ 32 40 400
факс: /02/ 32 23 811

www.flf.ukim.edu.mk

